

SEMPOZYUM TAM METİN KİTABI

ЗБОРНИК РАДОВА

THE BOOK OF PROCEEDINGS

4st INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON SILK ROAD ACADEMIC STUDIES

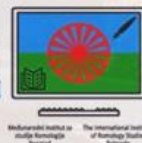
17-18 DECEMBER 2020

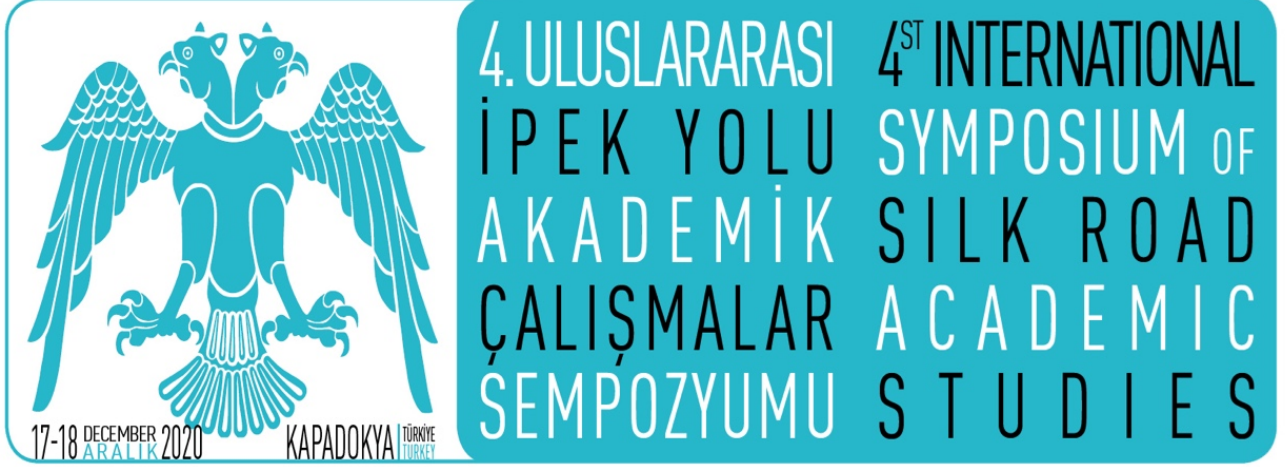
Cappadocia

ISBN

978-605-67701-6-6

NEVŞEHİR 2020

SEMPOZYUM TAM METİN KİTABI

ЗБОРНИК РАДОВА

THE BOOK OF PROCEEDINGS

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu
4th International Symposium on Silk Road Academic Studies

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

HONARARY PRESIDENT

Prof. Dr. Roberto VERALDI

University of Gabriele d'Annunzio of Chieti-Pescara (ITALY)

CHAIR OF THE SYMPOSIUM

Prof. Dr. Ljilljana MARKOVIC

EDITOR

Doç. Dr. Hakan YALAP

University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli

VICE EDITOR

Dr. Yusuf GÖKKAPLAN

Cappadocia University

ISBN

978-605-67701-6-6

Nevşehir, 2020

Bu özet kitabında bulunan bildiriler, 17-18 Aralık 2020 tarihlerinde sözlü olarak sunulmuştur.

Tüm yazıların etik, bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazar(lar)a ait olup Editör, Editör Yardımcısı ve Yayın ve Bilim Kurulu'nun görüşlerini yansıtmaz ve sorumluluğu yoktur.

Her hakkı saklıdır. Kaynak gösterilerek yapılacak alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz

CHAIR OF THE SYMPOSIUM

Prof. Dr. Ljilljana MARKOVIC

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Joseph Haldane (President of IAFOR) ENGLAND

Prof. Dr. Ljilljana Markovic (University of Belgrade) SERBIA

Prof. Dr. M. Sezai Türk (University of Ankara HBV) TURKEY

Prof. Dr. Noriyuki Inoue (University of Kobe) SOUTH KOREA

Prof. Dr. Roberto Veraldi (University of Gabriele d'Annunzio of Chieti-Pescara) ITALY

Doç. Dr. Hakan Yalap (University of Nevşehir HBV) TURKEY

Dr. Yusuf Gökkaplan (Cappadocia University) TURKEY

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Âdem Sezer (Uşak University) TURKEY

Prof. Dr. Adnan Pınar (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY

Prof. Dr. Ahmet Şimsek (İstanbul University) TURKEY

Prof. Dr. Akif Akkuş (Hasan Kalyoncu University) TURKEY

Prof. Dr. Akmatalı Alimbekov (Kyrgyz Turkis Manas University) KYRGYZSTAN

Prof. Dr. Alexandra Vranes (University of Belgrade) SERBIA

Prof. Dr. Almaz Ulvi Binnatova (Azerbaijan National Academy of Science) AZERBAIJAN

Prof. Dr. Adriana d'Angelo (University of Gabriele d'Annunzio of Chieti-Pescara) ITALY

Prof. Dr. Arif Sarıçoban (Selçuk University) TURKEY

Prof. Dr. Asuman Seda Saracaloğlu (Adnan Menderes University) TURKEY

Prof. Dr. Bayram Ünal (University of İstanbul Sabahattin Zaim) TURKEY

Prof. Dr. Bekir Çoksevrim (Erciyes University) TURKEY

Prof. Dr. Bekir Çınar (University of Niğde Ömer Halisdemir) TURKEY

Prof. Dr. Cemil Öztürk (Marmara University) TURKEY

Prof. Dr. Cengiz Dönmez (Gazi University) TURKEY

Prof. Dr. Daniele Ungaro (University of Teramo) ITALY

Prof. Dr. Elena Oganova (University of Moscow State) RUSSIA

Prof. Dr. Emine Öztürk (Kafkas University) TURKEY

Prof. Dr. Faruk Çolak (University of Niğde Ömer Halisdemir) TURKEY

Prof. Dr. Flera Sayfulina (Kazan Federal University) TATARSTAN

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

Prof. Dr. Fred Gardaphe (City University of New York) USA

Prof. Dr. Gencay Zavotçu (University of Kocaeli) TURKEY

Prof. Dr. Geertrui Van Overwalle (University of Leuven) BELGIUM

Prof. Dr. Güray Kırpık (Gazi University) TURKEY

Prof. Dr. Hamza Keleş (Gazi University) TURKEY

Prof. Dr. Hikmet Koraş (University of Niğde Ömer Halisdemir) TURKEY

Prof. Dr. Hilmi Demirkaya (Akdeniz University) TURKEY

Prof. Dr. Himmert Karadal (Aksaray University) TURKEY

Prof. Dr. İlgar İmamverdiyev (Gaziantep University) TURKEY

Prof. Dr. İsmail Hakkı Mirici (Education Attache of Chicago) USA

Prof. Dr. James Bix (College University of Canisius) USA

Prof. Dr. Joachim Klose (University of Humboldt) GERMANY

Prof. Dr. Kadir Ulusoy (Mersin University) TURKEY

Prof. Dr. Kei Maruyama (Doshisha University, Kyoto) JAPAN

Prof. Dr. Kiyomitsu Yui (University of Kobe) JAPAN

Prof. Dr. Livia Maria Costa Madureira (University of Tras-os-Montes e Alto Douro)
PORTUGAL

Prof. Dr. M. Sezai Türk (Gazi University) TURKEY

Prof. Dr. Stefano Trinchese (University of Chieti) ITALY

Prof. Dr. Mihaela Gavrila (University of Rome La Sapienza) ITALY

Prof. Dr. Nuri Yavuz (Gazi University) TURKEY

Prof. Dr. Nursulu Çetin (Giresun University) TURKEY

Prof. Dr. Osman Sabancı (Atatürk University) TURKEY

Prof. Dr. Ramazan Sever (Giresun University) TURKEY

Prof. Dr. Remzi Oto (Dicle University) TURKEY

Prof. Dr. Selma Yel (Gazi University) TURKEY

Prof. Dr. Sevinç Üçgül (Erciyes University) TURKEY

Prof. Dr. Suat Ünal (University of Karadeniz Technical) TURKEY

Prof. Dr. Tanju Seyhan (University of Mimar Sinan) TURKEY

Prof. Dr. Ziya Avşar (University of Niğde Ömer Halisdemir) TURKEY

Doç. Dr. Ali Ekber Gülersoy (9 Eylül Üniversitesi) TURKEY

Doç. Dr. Abdullah Temizkan (Ege University) TURKEY

Doç. Dr. Ali Fuat Gökçe (Gaziantep University) TURKEY

- Doç. Dr. Alpaslan İnce (Ordu University) TURKEY
- Doç. Dr. Ayşen Kiriş Avaroğulları (University of Muğla Sıtkı Koçman) TURKEY
- Doç. Dr. Bekir Direkçi (Akdeniz University) TURKEY
- Doç. Dr. Bülent Kara (University of Niğde Ömer Halisdemir) TURKEY
- Doç. Dr. Bülent Kırmızı (University of Fırat) TURKEY
- Doç. Dr. Erdal Bay (Gaziantep University)TURKEY
- Doç. Dr. Elvan Yalçınkaya (University of Niğde Ömer Halisdemir) TURKEY
- Doç. Dr. Fatma Ünal (Bartın University) TURKEY
- Doç. Dr. Gadir Bayramlı (Azerbaijan State University of Economic) AZERBAIJAN
- Doç. Dr. Hamdi Doğan (University of Niğde Ömer Halisdemir) TURKEY
- Doç. Dr. Hasan Yavuzer (University of Nevşehir HBV) TURKEY
- Doç. Dr. Halil Tokcan (University of Niğde Ömer Halisdemir) TURKEY
- Doç. Dr. İbrahim Coşkun (Trakya University) TURKEY
- Doç. Dr. İlknur Savaşkan (Uludağ University) TURKEY
- Doç. Dr. Kadir Karatekin (University of Kastamonu) TURKEY
- Doç. Dr. Lütfi Üredi (Mersin University) TURKEY
- Doç. Dr. Marija Djindjic (SANU) SERBIA
- Doç. Dr. Mehmet Çeribaş (University of Nevşehir HBV) TURKEY
- Doç. Dr. Muhammed Sarı (Aksaray University) TURKEY
- Doç. Dr. Necati Tomal (19 Mayıs University) TURKEY
- Doç. Dr. Osman Çepni (Karabük University) TURKEY
- Doç. Dr. Ömer Faruk Sönmez (University of Gaziosmanpaşa) TURKEY
- Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
- Doç. Dr. Spartak Kadiu (University of Tiran) ALBANIA
- Doç. Dr. Tekin Çelikkaya (University of Ahi Evran) TURKEY
- Doç. Dr. Turhan Çetin (Gazi University) TURKEY
- Doç. Dr. Ufuk Karakuş (Gazi University) TURKEY
- Doç. Dr. Xhemile Abdiu (University of Tiran) ALBANIA
- Doç. Dr. Yasin Doğan (Adıyaman University) TURKEY
- Doç. Dr. Yunus Aslan (University of Nevşehir HBV) TURKEY
- Doç. Dr. Yunus Kaplan (University of Osmaniye Korkut Ata) TURKEY
- Doç. Dr. Yusuf Avcı (University of Çanakkale Onsekiz Mart) TURKEY

- Doç. Dr. Zafer Kuş (University of Kastamonu) TURKEY
- Dr. Abidin Karasu (University of İstanbul Medeniyet) TURKEY
- Dr. Adnan Doğan Buldur (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
- Dr. Aykut Acar (Dumlupınar University) TURKEY
- Dr. Ayla Arseven (Cumhuriyet University) TURKEY
- Dr. Aylin Alkaya (University of Nevşehir HBV) TURKEY
- Dr. Aysel Kekillioğlu (University of Nevşehir HBV) TURKEY
- Dr. Aysel Şahin Kızıl (University of Fırat) TURKEY
- Dr. Bahadır Kılcan (Gazi University) TURKEY
- Dr. Behice Varıñoğlu (Gaziosmanpaşa University) TURKEY
- Dr. Caner Aladağ (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
- Dr. Cumhuriyet Günkör (Central Bank of The Republic of Turkey)
- Dr. Emel Tüzel (Gaziosmanpaşa University) TURKEY
- Dr. Erkan Yeşiltaş (Cumhuriyet University) TURKEY
- Dr. Fatih Bakırcı (University of Mimar Sinan) TURKEY
- Dr. Hakan Yıldırım (Esenyurt University) TURKEY
- Dr. Hulusi Yılmaz (University of Nevşehir HBV) TURKEY
- Dr. Kerim Sarıçelik (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
- Dr. Lütfiye Cengizhan Akyol (Trakya University) TURKEY
- Dr. Mehmet Akpınar (University of Karadeniz Technical) TURKEY
- Dr. Mehmet Celal Varıñoğlu (University of Gaziosmanpaşa) TURKEY
- Dr. Mehmet Gürbüz (University of Konya Necmettin Erbakan) TURKEY
- Dr. Mehmet Özdemir (University of Kocaeli) TURKEY
- Dr. Muhammed Avaroğulları (Muğla Sıtkı Koçman University) TURKEY
- Dr. Murat Akkuş (Aksaray University) TURKEY
- Dr. Oğuzhan Karadeniz (Bülent Ecevit University) TURKEY
- Dr. Rahşan Kolutek (University of Nevşehir HBV) TURKEY
- Dr. Recep Kürekli (University of Nevşehir HBV) TURKEY
- Dr. Serap Alper (University of Mimar Sinan) TURKEY
- Dr. Serhat Küçük (University of Kocaeli) TURKEY
- Dr. Sevda Toker (University of Nevşehir HBV) TURKEY
- Dr. Şaban Çobanoğlu (İstanbul Medeniyet University) TURKEY

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

Dr. Şamil Yeşilyurt (University of Nevşehir HBV) TURKEY

Dr. Tahsin Yıldırım (Aksaray University) TURKEY

Dr. Tekin Avaner (Van Yüzüncü Yıl University) TURKEY

Dr. Tuğrul Balaban (University of Nevşehir HBV) TURKEY

Dr. Veysel Şahin (University of Fırat) TURKEY

Dr. Yunus Emre Tansü (Gaziantep University) MACEDONIA

SECRETARIAL

Doç. Dr. Jelena Gledic (University of Belgrade) SERBIA

İÇİNDEKİLER

VIEWS OF SCIENCE TEACHERS ABOUT AN EDUCATIONAL GAME DEVELOPED ON “UMBRA” SUBJECT	12
AN OVERVIEW OF AHMET SAMİM BILGEN’S HARMONIC APPROACH:	25
TURKISH FOLK SONG FOR PIANO AND VOCAL.....	25
ÇOCUKLAR VE YETİŞKİNLERİN “OYUN” İLE İLGİLİ METAFORİK ALGILARI	35
PARENTS 'MENTAL IMAGES ABOUT OF THE PLAY.....	42
QUALITATIVE RESEARCH ON PHYGITAL MARKETING APPLICATIONS IN TURKEY: CASE STUDY- JOURNEY TO HYGIENE WITH BREF PROJECT	50
NAGORNO KARABAKH CONFLICT AND	59
RELATIONS WITH MODERN SILK ROAD.....	59
PANDEMİ DÖNEMİNDE ÖĞRETMEN YETERLİKLERİ	69
TEACHER COMPETENCES IN THE PANDEMIC PERIOD	69
WELFARE CHALLENGES FOLLOWING THE GLOBAL PANDEMIC	83
THE MUSICAL ANALYSIS OF CESARE CIARDI’S VARIATIONS FOR FLUTE “LE CARNAVAL RUSSE”.....	89
AESTHETIC VIEW ON BYZANTINE ART.....	98
TURKEY ENERGY DEPENDENCE AND NUCLEAR ENERGY POLICY.....	106
GENDER İN COMMERCIAL FİLMS.....	112
AMAZONIAN WOMEN AT MUSEUM EXHIBITIONS.....	124
EFFECT OF COLOSTRUM ON HUMAN HEALTH AND COVID 19	141
EXAMINATION OF FACIAL MASK DETECTION USING DEEP LEARNING METHODS AGAINST CORONAVIRUS	150
THE MUSICAL ANALYSIS OF THE JEAN SIBELIUS’S SYMPHONIC POEM NAMED “FINLANDIA”.....	155
SOCIAL CONGESTION PROCESS AND ITS PHILOSOPHICAL STORY	163
ORTAOKUL TÜRKÇE DERSLERİNDE SÖZ SANATLARININ ÖĞRETİMİNDE BİLMECELERİN KULLANIMI	167
THE EVALUATION OF THE THIOL / DİSULFİDE HOMEOSTASİS AND İSCHEMİA MODİFİED ALBUMİN LEVEL İN PATİENTS WITH ACUTE CHOLESİSTİTİS	175
A STUDY ON STATE OF HEALTH BENEFIT AND HEALTH SERVICES IN TURKEY FROM THE ROMAN	185
AĞIR TİCARİ TAŞITLARIN DEBRİYAJ BASKILARINDA KULLANILAN GRİ DÖKME DEMİR MALZEMELER İÇİN GERİLİM GİDERME PROSESİNİN İNCELENMESİ	200
AĞIR TİCARİ ARAÇLARDA KULLANILAN VOLANLAR İÇİN TOPOLOJİ OPTİMİZASYONU İNCELEMESİ	206
HYDATİD CYST IN THE SACRAL REGION: A CASE REPORT	214
STRATEGIC ENERGY MANAGEMENT	218
MARİE OF ROMANIA (MARİE ALEXANDRA VİCTORIA).....	227
THE BALCHİK PALACE/MİNARELİ KİOSK	227
HOW IS GRAMMAR FORESHADOWED? AN ACTIVITY-BASED APPLICATION.....	236
STUDIES FOR DISADVANTAGED VISITORS AT THE MUSEUM	244
MUSEUMS OF WOMEN WHO LEFT THEIR MARK IN THE FIELD OF MEDICAL	254
THE KATYN MASSACRE.....	262
GENERAL ASSESSMENT OF SEVERANCE FUND REGULATIONS	274
THE ROLE OF SERUM THIOL / DİSULFİDE HOMEOSTASES AND İSCHEMİA MODİFİED ALBUMİN (İMA) LEVELS İN İNFERTİLİTY	290
RICH COMPONENTS AND USAGE POSSIBILITIES OF WHEY.....	302
PURPURA CODICES IN LATE ANTIQUE SOURCES	308
GÖZ HAREKETLERİYLE DUYARSIZLAŞTIRMA VE YENİDEN İŞLEME (EMDR) YAKLAŞIMININ TRAVMA SONRASI VAKALARDA ETKİLİLİĞİ.....	320
TÜRK MUTFAĞINDAKİ YEMEK İSİMLERİNDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLAR SÖZLÜĞÜ’NE KATKILAR	326
THYROID METASTASIS OF PRIMARY UNKNOWN MALIGN MELANOMA	332

HIGH ADDED-VALUE CHEESE PRODUCTION POTENTIAL IN TUZLUCA SALT CAVE	336
EXAMINING THE KNOWLEDGE LEVEL OF SOCIAL STUDIES TEACHERS ABOUT CHILDREN'S RIGHTS	341
HISTORICAL ANALYSIS OF PRIVATE MILITARY COMPANIES AND ITS PLACE IN THE INTERNATIONAL ENVIRONMENT OF THE 21st CENTURY	351
SERBIAN TURCOLOGY ON THE OCCASION OF THE BOOK OF TURCOLOGY IN EUROPE	359
EVALUATIONS ON OLD TURKISH LITERATURE COURSES IN TURKISH TEACHING DEPARTMENTS	362
ANALYZING COVID-19 THROUGH SEMIOTICS: LANGUAGE OF PANDEMIC IN TURKEY, THE UNITED STATES OF AMERICA AND ENGLAND	368
ON A NEW SUBCLASS OF HARMONIC UNIVALENT FUNCTIONS ASSOCIATED BY A LINEAR OPERATOR.....	374
ON A NEW SUBCLASS OF HARMONIC UNIVALENT FUNCTIONS.....	383
FEKETE-SZEGÖ PROBLEM FOR A SUBCLASS OF CONCAVE UNIVALENT FUNCTIONS	388
ANA-TANRIÇA KADIN'DAN HAVVA İMGESİNE	399

“TAM GÖLGE” KONUSUNDA GELİŞTİRİLEN BİR EĞİTSEL OYUN HAKKINDA FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Yasemin HARPUTLU

Amasya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Amasya

yharputlu@hotmail.com

Prof. Dr. Orhan KARAMUSTAFAOĞLU

Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Amasya

orseka@yahoo.com

Prof. Dr. Sevilay KARAMUSTAFAOĞLU

Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Amasya

sevilay2000@yahoo.com

Özet

Fen bilimleri derslerinde yer alan soyut kavramların ortaokul öğrencilerinin gelişim özellikleri dikkate alındığında somutlaştırılarak öğretilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif olmaları, eğlenerek öğrenmeleri, öğrenmenin kalıcı ve somut hale getirilmesi eğitsel oyunlarla sağlanabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, 5. sınıf “Işığın yayılması” ünitesinde yer alan Tam Gölge konusunun öğretimi için tasarlanan Gölge Oyunu isimli eğitsel oyun hakkında öğretmenlerin görüşlerini almaktır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Çalışmanın katılımcıları ulaşılabilir örneklem yoluyla seçilmiş, 2019-2020 eğitim-öğretim yılı içerisinde devlet okullarında görev yapan biri erkek toplam sekiz fen bilimleri öğretmenidir. Tasarlanan eğitsel oyun, araştırmacı tarafından katılımcılara tanıtılmış ve yapılandırılmış görüşme formu ile veriler elde edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analizi yöntemini kullanılmıştır. Betimsel analiz ile veriler elde edilmeden önce araştırmada belirlenen problemler bağlamında belirli kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler “Eğitsel Oyunların Kullanımına Ait Düşünceler”, “Gölge Oyununun Konunun Öğretimine Katkısı” ve “Eğitsel Oyun Tasarlama ve Paylaşma” şeklinde NVivo programı yardımıyla analiz edilmiştir. Bu kategoriler altında toplanan verilerden, Gölge Oyununun kavramları somutlaştırarak öğretimini kolaylaştırdığı, kazanımları tamamen karşıladığı, eğitsel oyunların konuyu eğlenceli hale getirerek öğrenmeyi kolaylaştırdığı ve etkili öğretimi sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak oyunlarla öğretimin etkililiği öğretmenler tarafından bilinmesine rağmen herhangi bir oyun tasarlamadıkları da anlaşılmıştır.

Çalışmanın sonuçlarına dayalı olarak, eğitsel oyun tasarlama ve kullanımına yönelik öğretmenlere hizmet içi eğitim verilmesi, hizmet öncesi öğretim programlarına da bu tür derslerin konulması gibi öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Tam Gölge, Oyunla Fen Öğretimi, Gölge Oyunu, Eğitsel Oyun*

VIEWS OF SCIENCE TEACHERS ABOUT AN EDUCATIONAL GAME DEVELOPED ON “UMBRA” SUBJECT

Abstract

Considering the developmental characteristics of secondary school students, abstract concepts in science lessons should be taught by concretizing them. Students can be active in the learning process, learn by having fun, and make learning permanent and concrete through educational games. In this context, the aim of the study is to get teachers' views about the educational game called Shadow Play, which is designed for teaching the subject of 'Umbra' in the 5th grade 'Spreading of Light' unit.

The phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used in the study. Participants of the study were selected through an accessible sample, and a total of eight science teachers, one of whom is male, working at public schools during the 2019-2020 academic year. The designed educational game was introduced to the participants by the researcher, and the data were obtained with a structured interview form. Descriptive analysis method was used in analyzing the data. Before the data was obtained with descriptive analysis, certain categories were created in the context of the problems identified in the research. The categories created were analyzed with the help of NVivo program as 'Thoughts on the Use of Educational Games', 'Contribution of Shadow Play to Teaching the Subject' and 'Designing and Sharing Educational Games'. From the data collected under these categories, it was concluded that Shadow Play facilitates the teaching by embodying the concepts, fully meets the gains, educational games facilitate learning by making the subject fun, and provide effective teaching. However, although the effectiveness of teaching with games was known by the teachers, it was understood that they did not design any games.

Based on the results of the study, suggestions such as providing in-service training to teachers for designing and using educational games and including such courses in pre-service education programs were presented.

Keywords: *Umbra, Science Teaching with Game, Shadow Play, Educational Game*

GİRİŞ

Gelişen teknoloji sayesinde bilgiye ulaşma yolları ve bilgiye duyulan ihtiyacın artması, eğitim ve öğretimde değişimlerin yaşanmasını zorunlu kılmıştır. Sadece öğretmenin aktif olduğu, ezberle dayalı öğretimin yerini yaparak yaşayarak aktif katılımın sağlandığı, öğrenmenin zevkli ve daha kalıcı hale geldiği öğretim yöntemi ve teknikleri almıştır. Bireylerin bilgiye ulaşma, edindiği bilgiler ışığında yeni bilgiler elde etme ve bu bilgileri karşılaştıkları sorunların çözümünde aktif olarak kullanabilecekleri yöntemlere duyulan ilgi ve ihtiyaç artmaktadır. Aktif katılımın sağlandığı öğrenme ortamlarında öğrencilerin ders karşı ilgi ve motivasyonu artmaktadır (Sezer & Tokcan, 2003).

Ortaokul öğrencilerinin gelişim özellikleri dikkate alındığında Piaget'in somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine geçiş aşamasında oldukları görülmektedir (Beker Baş & Karamustafaoğlu,2020). Bireylerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimlerinin desteklenmesi oldukça önem arz etmektedir. Üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilebilmesi için soyut düşünme, karar verme, bilgiyi zihninde yapılandırma vb. özelliklerin gelişimini öne alan öğrenme-öğretim ortamları hazırlanmalıdır. Çağdaş eğitim anlayışında çocuğun beden, ruhen ve fikren çok yönlü olarak gelişmesi sürecince oyunun çok önemli katkılarına olduğu vurgulanmaktadır (Altun & Hazar,2018).

Eğitsel oyun; öğrenilen bilgilerin öğrencilerin kendilerini daha kolay ifade edebilecekleri ortamlarda tekrar edilerek pekiştirilmesi sağlayan etkinliklerdir (Demirel, 1999). Fen bilimleri dersi ünitelerinde yer alan soyut kavramların somutlaştırılması, öğrencilerin derse yönelik olumlu tutum

geliştirmeleri ve sosyalleşmeleri için eğitsel oyunlar oldukça etkilidir. Öğrenciler oyun oynarken farkında olmadan işbirlikli çalışmayı, başkalarının fikirlerine saygı duymayı, analitik düşünmeyi, kendini ifade etmeyi de öğrenebilmektedirler. El göz koordinasyonları oyunlarla geliştirilebilir. Anlaşılması zor konu ya da soyut kavramların öğretiminde uygun yöntem ve teknikler kullanılmadığı zamanlarda, öğrenciler ezber yaparak öğrenmeye çalışmaktadırlar. Bu durum ise öğretim hedeflerine tamamen terstir. Işık ve gölge kavramları, ortaokul fen bilimleri üniteleri içinde yer alan soyut kavramlardandır. Ortaokul öğrencilerinin büyük bir bölümünün ışığın tanımlanması, ışığın yayılması, ışığın yansımaları ve ışığın kırılması gibi ışıkla ilgili kavramlarını anlamakta ve ifade etmekte güçlük çektikleri görülmektedir (Akdeniz, Yıldız ve Yiğit, 2001). Işığın yayılması ünitesinde yer alan soyut kavramların öğrencinin öğrenmesini kolaylaştırmak ve öğrenilen bilgilerin kalıcı hale getirilmesi için ezberden uzak, öğrenilen bilgilerin mantığını çözebilecek şekilde getirilmesi gerekmektedir. 5. Sınıfların gelişimsel özellikleri göz önüne alındığında ‘Tam Gölge’ konusunun öğretiminde eğitsel oyunların önemi anlaşılmaktadır. Soyut işlemler dönemine geçiş sürecinde öğretilecek konular eğitsel oyunlar ile somutlaştırılarak daha kalıcı öğrenmeler sağlanmaktadır.

Bu çalışma, ortaokul fen bilimleri dersi 5. sınıf tam gölge konusuna yönelik eğitsel oyun geliştirmek ve fen bilimleri öğretmenlerin eğitsel oyunlar ve geliştirilen Gölge oyunu hakkında görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda çalışma sürecinde şu sorulara cevap aranmıştır;

- Fen öğretiminde eğitsel oyunların kullanımı hakkında fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
- Tasarlanan ‘Gölge oyunu’ isimli eğitsel oyunun öğretime katkısı hakkında fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?
- Fen bilimleri öğretmenlerinin bir eğitsel oyun tasarlama ve tasarladığı oyunu zümreleri ile paylaşma konusundaki düşünceleri nasıldır?

YÖNTEM

Bu çalışmada fenomenoloji (olgu bilim) deseninden yararlanılmıştır. Olgu bilim, yaşantı içerisinde farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı bilgiye sahip olunmayan olguları inceleyen nitel çalışma desendir. (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2019). Geliştirilen oyun Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Ortaokul 5. sınıf fen bilimleri dersinin Tam Gölge konusunun kazanımlarını karşılamaya yöneliktir. Konuya ait bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Konuya İlgili Kazanımlar

Sınıf	Ünite	Konu	Kazanımlar
5	Işığın Yayılması	Tam Gölge	<p><i>F.5.5.4.1. Tam gölgenin nasıl oluştuğunu gözlemleyerek basit ışın çizimleri ile gösterir.</i></p> <p><i>Yarı gölge konusuna girilmez.</i></p> <p><i>F.5.5.4.2. Tam gölgeyi etkileyen değişkenlerin neler olduğunu deneyerek keşfeder.</i></p> <p><i>Tam gölge oluşumunda sadece cismin ve ışık kaynağının konumları ile gölgenin büyüklüğü arasındaki ilişki üzerinde durulur.</i></p>

Çalışma Grubu

Bilimsel çalışmalarda araştırılan konu ile ilgili derinlemesine bilgi almak istenildiği zaman kolay ulaşılabilir ve gönüllü katılımcılarla çalışmak gereklidir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Katılımcıların belirlenmesinde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Bu örneklem seçimi ile çalışmaya hız ve pratiklik kazandırabilir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Halen devlet okullarında görev yapmakta olan sekiz fen bilimleri öğretmeni ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerden eğitsel oyunlar ve tasarlanan ‘Gölge oyunu’ hakkında önceden hazırlanmış yapılandırılmış görüşme formu ile veriler elde edilmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yedi kadın ve bir erkek olmak üzere seçilen katılımcılar Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5,

Ö6, Ö7 ve Ö8 şeklinde kodlanmıştır. Katılımcıların mesleki deneyimleri 8 ile 24 yıl arasında değişmektedir.

Katılımcılara ait demografik bilgilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcılara ait bilgiler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Mesleki deneyim (yıl)	Mezun olduğu bölüm	Görev Yeri
Ö1	Kadın	43	21	Fen Bilimleri	Ankara
Ö2	Kadın	41	18	Fen Bilimleri	Samsun
Ö3	Erkek	30	8	Fen Bilimleri	Ankara
Ö4	Kadın	47	24	Fen Bilimleri	Ankara
Ö5	Kadın	39	18	Fen Bilimleri	Ankara
Ö6	Kadın	-	-	Fen Bilimleri	Ankara
Ö7	Kadın	38	16	Fen Bilimleri	Adapazarı
Ö8	Kadın	40	17	Fen Bilimleri	Gaziantep

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Fen bilimleri öğretmenlerine yapılandırılmış görüşme ile araştırmanın problemlerine yönelik 8 adet soru sorulmuştur. Alan eğitimi uzmanının görüşleri de dikkate alınarak, görüşme sorularının kolay anlaşılır ve çalışmanın amacına yönelik olması sağlanmıştır. Görüşme yapılacak öğretmenlere görüşme öncesinde yapılan araştırma ve tasarlanan oyun ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Görüşmeler araştırmacı tarafından katılımcılarında müsait oldukları ortak bir zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcılarında izni alınarak kayıt altına alınmış ve araştırmacı tarafından yazıya aktarılmıştır. Görüşme soruları ve araştırmacı tarafından tasarlanan oyun ekte sunulmuştur.

Verilerin Analizi

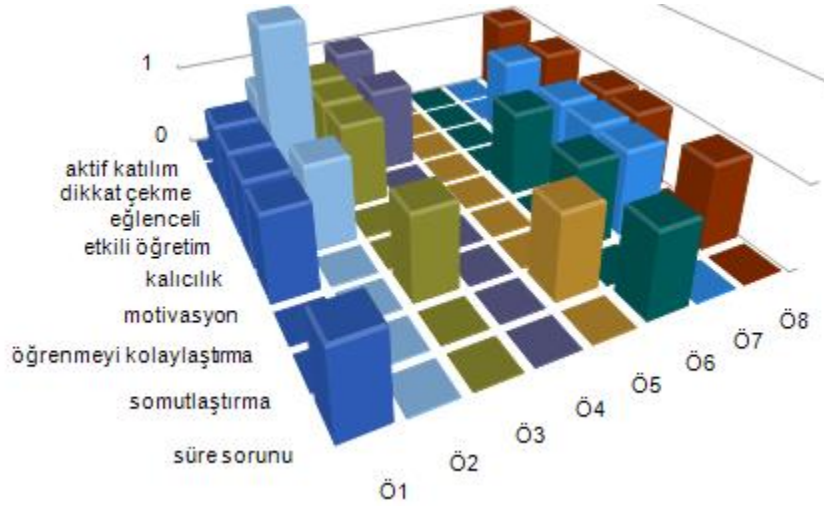
Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmış ve NVivo programı kullanılmıştır. Elde edilen veriler üzerinden temalar ve kodlar oluşturulmuş ve sonuçları grafikler halinde sunulmuştur.

BULGULAR

Fen bilimleri öğretmenlerinin eğitsel oyunlar ve gölge oyununa yönelik görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada görüşme verilerinin analizi ile bulgular oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular üç başlık altında toplanarak sunulmuştur.

1. Alt probleme ilişkin bulgular

Fen öğretiminde eğitsel oyunların kullanımına yönelik fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri nasıldır? Alt problemine ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen verilerden ‘Eğitsel Oyunların Kullanımına Ait Düşünceler’ şeklinde kategori oluşturulmuştur.

Şekil 1. Eğitsel Oyunların Kullanımına Ait Düşünceler

Fen bilimleri öğretmenleri eğitsel oyunların derse aktif katılımı sağladığı, konu ve kavramları somutlaştırıcı, eğlenceli, motivasyonu artırıcı, kalıcı öğrenmeyi sağladığı için eğitsel oyunların derslerde kullanılmasının gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin çoğu eğitsel oyunların kalıcı öğrenmeyi sağladığını düşünmektedirler. Fen bilimleri öğretmenlerinin eğitsel oyunlara yönelik düşüncelerinin olumlu yönde olduğu sonucuna varılabilir. Bu konuya yönelik öğretmen görüşlerinden direkt alıntılar şöyledir:

Ö1: '...öğrencilerin derse karşı motivasyonu ve konunun zevkli öğrenimi açısından harika bir yöntem.

Ö2: '... eğlenerek öğrenmek daha akılda kalıcıdır. Çocuklar öğrendiklerini unutmaz.

Ö3: '...Çocuklar için çok dikkat çekici ve eğlendirici olması bence en büyük artısı. Çocukların yaşı büyüdükçe rekabetçi oyunlarla öğreticiliğini kaybetmeden her yaş grubunda uygulanabileceğini düşünüyorum

Ö4: '...fen öğretiminde durağan bilgiler değil de eğitsel oyunların kullanımı hareket kattığı için daha öğretici olduğunu düşünüyorum.

Ö5: 'Konularla uyumlu seçildiğinde sınıf düzeyinin altındaki öğrencilerde bile bazı önemli kavramların anlaşılmasını sağlıyor.

Ö6: '...Eğitsel oyunların öğrenmeyi kolaylaştırdığını ve konuların akılda kalmasını sağladığını düşünüyorum.

Ö7: '... Eğlenerek öğrenme öğrencilere derse karşı daha çok motive ediyor.

Ö8: '...Fen bilimlerinde çok fazla öğrenilmesi gereken çok fazla kavram var. Kavramların çoğu ise soyut. Ortaokul 5. Sınıf ise soyut düşünme yetisinin kazanılmaya başlanıldığı bir dönem. Somutlaştırma öğrenme açısından çok önemli. Eğitsel oyunlarla konular ve kavramlar somutlaştırılarak kalıcı öğrenme sağlanabilir.

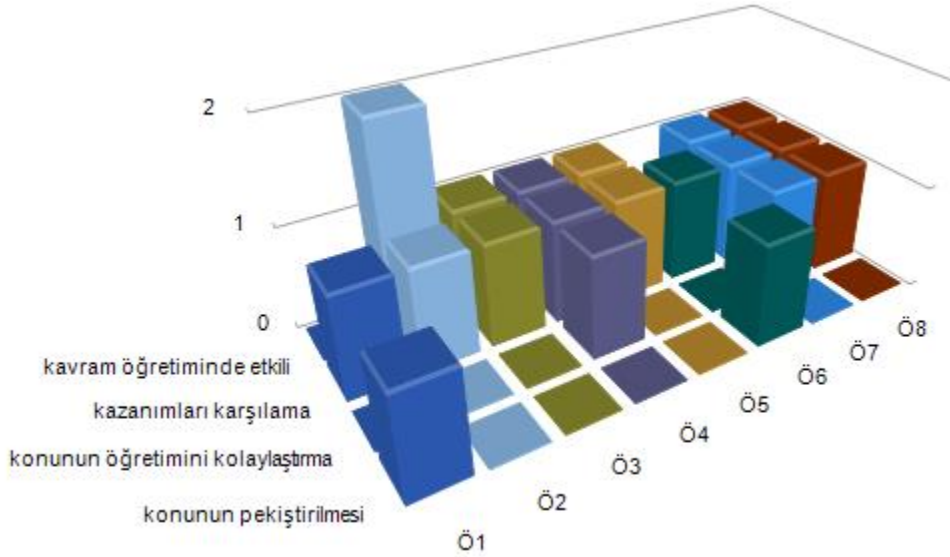
Eğitsel oyunlar ile öğretim yaparken müfredatta konular için belirlenen süreler ile ilgili öğretmen görüşleri ise şu şekildedir:

Ö1: '... Zaman sorunu yoksa öğreticiliği bence diğer yöntemlerden daha fazla ve kalıcılığı da aynı şekilde.

Ö6: '... Her konu için uygun değil hem de sürenin kısıtlı olması da olumsuz bir etki oluşturuyor.

2. Alt probleme ilişkin bulgular

Araştırmacı tarafından tasarlanan 'Gölge oyunu' isimli eğitsel oyunun konunun öğretimine katkılarına yönelik fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri nasıldır? Alt problemine yönelik yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre 'Gölge Oyununun Konunun Öğretimine Katkısı' kategorisi oluşturulmuştur.

Şekil 2. Gölge oyununun konunun öğretimine katkısı

Fen bilimleri öğretmenleri gölge oyununun kavramların somutlaştırılarak öğretiminde etkili olduğu, konuyu pekiştirdiği, konunun öğretimini kolaylaştırdığı ve kazanımları tamamen karşıladığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerin çoğunluğu kavram öğretiminde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuya yönelik öğretmen görüşleri şöyledir:

Ö1: '... Işık kaynağının ya da opak cismin hareketine göre tam gölgenin çizilmesi, zaten kazanım bunu hedeflemektedir.

Ö2: '...gölge boyunun nasıl değiştiğini gayet güzel göstermektedir. Kaynaktan uzaklaştıkça, yakınlaştıkça veya cismin kaynağa yaklaşım uzaklaşması gibi her durumu göstermektedir.

Ö3: '...Çocukların oyunda belirli rollere bürünmesi, sorumluluk almaları ve hareketli olmaları hem eğlenceli hem de öğreticidir.

Ö4: '...Oyun ekran ve ışık kaynağı arasında cismin konumuna göre gölge boyunun büyüye küçüldüğünü çok rahat öğrenciye gösteriyor. Öğrencinin, yaşayarak yaparak daha rahat konuyu anlayacağını düşünüyorum.

Ö5: ' Kuralları çok fazla ve uzun oyun oynanırken öğrencilerin kontrolü zor olabilir.

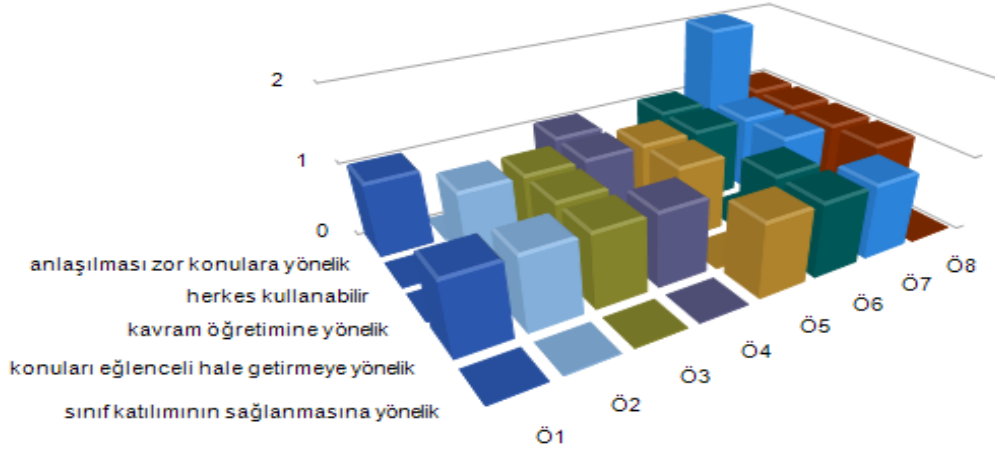
Ö6: '... öğrencilere konuyla ilgili bilgilendirme yapıldıktan sonra ya da dersi işledikten sonra pekiştirme amaçlı kullanılabilir.

Ö7: '...5. Sınıflarla oyun oynamak daha eğlenceli olabiliyor. Oyun çağı çocukları çünkü onlar. Tam gölgenin alanını etkileyen faktörleri düz olarak tahtada çizip anlatmak yerine bu oyun ile oynayarak daha eğlenceli bir şekilde öğretebilirim.

Ö8: '...5. sınıf öğrencileri gelişimsel özellikleri dikkate alındığında oyun çağı çocukları olduklarını görebiliyoruz. Oynayarak daha eğlenceli bir öğretim yapılabilir.

3. Alt probleme ilişkin bulgular

Fen bilimleri öğretmenlerinin bir eğitsel oyun tasarlama ve tasarladığı oyunu zümreleri ile paylaşma konusundaki düşünceleri nasıldır? Alt problemine yönelik yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre 'Eğitsel Oyun Tasarlama ve Paylaşma' adlı kategori oluşturulmuştur.

Şekil-3. Eğitsel oyun tasarlama ve paylaşma

Fen bilimleri öğretmenleri, anlaşılması zor konulara, kavram öğretimine, konuları eğlenceli hale getirmeye ve sınıfın tamamının aktif katılımına yönelik oyun tasarlayabileceklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin, eğitsel oyun ile konu ve kavramların daha kolay öğretilbileceğini düşündükleri için anlaşılması zor konulara yönelik ve konuları eğlenceli hale getirmeye yönelik oyun tasarlamak istedikleri görüşü çoğunluktadır. Bu konuya yönelik öğretmen görüşleri şöyledir:

Ö1: '... Anlaşılması zor karmaşık gelen konuları daha eğlenceli hale getirmek için olabilir.
Ö3: ' Eğlenceli hem düşünecekleri hem enerjilerini atabilecekleri soyut konuları somutlaştıran oyunlar tasarladım. Öğrencilerin oyunlarla daha çok güdülenebileceklerini ve kolay öğrenebileceklerini düşünüyorum.

Ö4: 'Hayvanlarda üreme, büyüme ve gelişme konusuyla ilgili bir oyun tasarladım. İstop oyununu taban alarak hayvan isimleri verirdim öğrencilere. Topu atan öğrenci hangi hayvanın topu tutmasını istiyorsa onun özelliğini söyleyerek topu yukarı atar. Özelliğini bilen hayvan adını söyleyerek topu yakalamaya çalışır. Örneğin topu atan 'yumurtlar' diyerek havaya topu atar. Tavuk ismi konmuş çocuk topu tutmaya çalışır. Tasarladığım bu eğitsel oyunu tabi ki de diğer öğretmenlerin kullanabilmesini isterdim.

Ö5: ' Tanım ve kavramların öğretilmesine yönelik bir oyun tasarladım. Çünkü oyunun içerisinde sık sık tekrarlanan tanım ve kavramlar farkında olunmadan öğrenileceğini düşünüyorum.

Ö6: ' Tüm sınıfın dahil olacağı, görev alacağı özellikle anlamakta zorlandıkları bir konuda tercih ederdim.

Ö7: '...Konuların somutlaştırılması gerektiğinde ya da öğrenmede zorlanıldığının hissedildiği bir konuda oyunla öğretim yapılabilir.

Ö8: '...Soyut kavramların somutlaştırılması, öğrenmenin daha kalıcı olmasının istendiği tüm konularda uygulanabilir.... Eğlenerek öğrenebilecekleri anlaşılması zor konularda tercih ederdim.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmanın bu bölümünde, fen bilimleri öğretmenlerinin eğitsel oyunlar ve tasarlanan oyunla ilgili düşüncelerinin neler olduğunu anlamak amacıyla gerçekleştirilen araştırmanın bulguları tartışılarak yorumlanmasına ve ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Aycan, Türkoğuz, Arı ve Kaynar (2002), periyodik cetvel konusunda 'tombala' oyununu kullanarak, ilköğretim 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin derste sıkılmadan eğlenerek öğrendikleri sonucuna varmış olmaları araştırmada elde edilen verilerle uyusmaktadır. Yapılan diğer çalışmalarda da eğitsel oyunların öğrenme sürecine olumlu katkısının olduğu, öğrenmede kalıcılığı, derse karşı ilgi ve motivasyonu, akademik başarıyı arttırdığı ve eğlenerek öğrenmeyi sağladığından dolayı konuların öğretiminde etkili olduğu tespit edilmiştir (Demircioğlu ve Akdemir, 2019; Gençer ve Karamustafaoğlu, 2014; Karamustafaoğlu ve Kaya, 2013; Kaya ve Elgün, 2015; Önen, Demir ve Şahin, 2012; Yenice, Alpak-Tunç ve Yavaşoğlu, 2019; Yıldırım, 2004).

Literatür incelendiğinde oyunla desteklenmiş uygulamaların öğrencilerin akademik başarıları üzerinde etkili olmadığı bazı araştırmalara da rastlanmıştır (Ataover, 2005; Bayırtepe ve Tüzün, 2007; Klepper, 2003; Romine 2004; Yiğit, 2007). Eğitsel oyunlarla desteklenen fen dersleri öğrencinin derse yönelik tutumunu, motivasyonunu ve yaratıcılık becerilerini olumlu yönde geliştirebilir. Literatürde yer alan çalışmalarda bu düşünceyi destekler niteliktedir (Aycan, Türkoğuz, Arı ve Kaynar, 2002; Saracaloğlu ve Aldan Karademir, 2009; Şaşmaz Ören ve Erduran Avcı, 2004; Yurt, 2007).

ÖNERİLER

➤ Öğretmenlerle yapılan görüşmeler ve literatürden elde edilen bilgilere göre eğitsel oyunlar soyut konuların öğretiminde konuları somutlaştırarak öğrenmeyi kolaylaştırdığı ve derse aktif katılımı sağlandığı için fen bilimleri dersi üniteleri eğitsel oyun yöntemi ile öğretilebilir.

➤ Yapılan görüşmeler sonucunda eğitsel oyun yönteminin kullanılabilirliği artırmak için oyun tasarlama sürecinde titizlik gösterilmesi gerekiyor. Oyunun kurallarının net, anlaşılır, kısa ve öz bir biçimde sunulması yapılan öğretimin kalitesini artırmaktadır.

➤ Yapılan çalışma gösteriyor ki, öğretmenlerin kendilerine ait bir oyun tasarımı mevcut değil. Öğretmenlerin mesleki deneyimi attıkça oyun tasarlama süreci daha zor bir süreç olarak görülmektedir. Bu sebeple öğretmenlere eğitsel oyun tasarımına yönelik hizmet içi seminerleri verilmelidir. Aynı sebeple öğretmen adaylarına da fakültelerinden mezun olmadan önce eğitsel oyun tasarımı içerikli bir ders okutulmalıdır.

➤ Eğitim- öğretim yılı başında yıllık planlar hazırlanırken ünite içerikleri incelenerek eğitsel oyunlar için konuların işleme sürelerinde düzenleme yapılabilir.

➤ Alınan öğretmen görüşleri doğrultusunda tasarlanan oyununun anlaşılır olduğu, kazanımları yeterli düzeyde karşıladığı ve öğrencilerin yaparak yaşayarak, eğlenerek öğrenebileceği bir oyun olduğu çıkarımı yapılabildiği için tam gölge konusunun işlenmesinde öğretmenlerin kullanması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Akdeniz, A. R., Yıldız, İ. & Yiğit, N. (2001). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin ışık ünitesindeki kavram yanlışları. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(20), 72–78.

Ataover, S. (2005). Teaching English grammar through games to adolescents, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Aycan, Ş., Türkoğuz, S., Arı, E. & Kaynar, Ü. (2002). Periyodik cetvelin ve elementlerin tombala oyun tekniği ile öğretimi ve bellekte kalıcılığının saptanması. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi.

Bayırtepe, E. & Tüzün H. (2007). Oyun-tabanlı öğrenme ortamlarının öğrencilerin bilgisayar dersindeki başarıları ve öz-yeterlik algıları üzerine etkileri. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33, 41-54.

Beker Baş, M. & Karamustafaoğlu, O. (2020). Merkezi ve çevresel sinir sistemi konusunda geliştirilmiş bir eğitsel oyun. Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(1), 80-92.

Demircioğlu, H. & Akdemir, M.S. (2019). Maddenin halleri konusunun eğitsel oyunlarla öğretimi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(64), 540-546.

Demirel, Ö. (1999). Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı. Pegem Yayıncılık: Ankara.

Fraenkel, J.R., Wallen, N.E., & Hyun, H.H. (2012). How to design and evaluate research in education (8th ed.). New York: McGraw Hill Higher Education.

Gençer, S. & Karamustafaoğlu, O. (2014). “Durgun elektrik” konusunun eğitsel oyunlarla öğretiminde öğrenci görüşleri. Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi (ATED), 4(2), 72-87.

Hazar, Z. & Altun, M. (2018). Eğitsel oyunlara yönelik öğretmen görüşleri ve yeterliliklerinin incelenmesi. CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 13(1), 52-72.

- Karamustafaoğlu, O. & Kaya, M. (2013). Eğitsel oyunlarla ‘Yansıma ve Aynalar’ konusunun öğretimi: yansımali koşu örneği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi (ATED)*, 3(2), 41-49.
- Karamustafaoğlu, O., Pazar, Ş. B., & Karamustafaoğlu, S. (2018). Eğitsel oyunlarla Dolaşım Sistemi konusunun öğretimi: Kan yolu oyunu örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi (ESTÜDAM) Eğitim Dergisi*, 3(2), 1-18.
- Kaya, S. & Elgün, A. (2015). Eğitsel oyunlarla desteklenmiş fen öğretiminin ilkökul öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 329-342.
- Klepper J. R. (2003). A comparison of fourth grade students’ testing scores between an independent worksheet review and a bingo game review, Department of Teacher Education of Johnson Bible College, Master of Arts, U.S.A, ED 479379.
- Önen, F., Demir, S. & Şahin, F. (2012). Fen Öğretmen Adaylarının Oyunlara İlişkin Görüşleri ve Hazırladıkları Oyunların Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*,13(3), 299-318.
- Özmen, H. & Karamustafaoğlu, O. (Ed.) (2019). Eğitimde araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi
- Romine, X. (2004). Using games in the classroom to enhance motivation, participation, and retention: a pretest and post-test evaluation. *Culminating experience action research projects*, 5, 286-298.
- Saracaloğlu, A. S. & Aldan Karademir, Ç. (2009). Eğitsel Oyun Temelli Fen ve Teknoloji Öğretiminin Öğrenci Başarılarına Etkisi. VIII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, Tam Metin Bildiriler Kitabı. s. 1098-1107. Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Sezer, A. & Tokcan, H. (2003). İşbirliğine dayalı öğretimin coğrafya dersinde akademik başarı üzerine etkisi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 227-242.
- Şaşmaz Ören, F. & Erduran Avcı, D. (2004). Eğitimsel oyunla öğretimin fen bilgisi dersi “güneş sistemi ve gezegenler” konusunda akademik başarı üzerine etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 67-76.
- Yenice, N., Alpak-Tunç, G. & Yavaşoğlu, N. (2019). Eğitsel oyun uygulamasının 5. sınıf öğrencilerinin fen öğrenmeye yönelik motivasyonları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 87-100.
- Yıldıran, N. (2004). Fen bilgisi dersinde atomun yapısı ve periyodik çizelge konusunun oyun ve modellerle öğretilmesinin başarıya etkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğit A. (2007). İlköğretim 2. sınıf seviyesinde bilgisayar destekli eğitici matematik oyunlarının başarıya ve kalıcılığa etkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yurt, E. (2007). Eğitsel oyun tekniği ile fen öğretimi ve yeni ilköğretim müfredatındaki yeri ve önemi. *Yüksek Lisans Tezi*. Muğla Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: Muğla.

Ek-1. Gölge Oyunu

Oyunun Adı: Gölge Oyunu

Oyunun Oynandığı Yer: Okul bahçesi

Oyuncu Türü – Katılımcı Sayısı: Grup Oyunu-27 kişi, (8+8+8) 3Grup, 1 hakem (öğretmen), 3 yardımcı hakem

Kullanılan Malzemeler:

- Tebeşir (işaretleme yapmak için kullanılacak bir kalem)(6 adet)
- Kronometre

- Mendil (6 adet)
- Kağıt (4 adet)
- Kalem (4 adet)

Oyunun Kuralları:

1. Oyun sekizer kişilik 3 grupla oynanmaktadır.
2. Oyun 2 bölümden oluşmaktadır. 1. hareketin olduğu bölüm ve 2.soruların cevaplandığı bölüm. Hareketli bölüm ise iki alt bölümden oluşmaktadır:

A. Opak cismin konum değiştirir.

B. Işık kaynağı konum değiştirir.

3. Öğretmen oyunun hakemidir.3 yardımcı hakem ise gönüllü öğrencilerden seçilir.
4. Oyun hareketli bölüm ile başlayıp soruların cevaplandığı bölüm ile bitmektedir.
5. 8 kişilik öğrenci grubu içerisinde 1 öğrenci ışık kaynağı, 2 öğrenci opak cisim, 2 öğrenci ışık kaynağından çıkan ışık ışınları rolünü üstlenir. 2 öğrenci ise ışın rolünü üstlenen öğrencilerin, çizilen ekran çizgisi üzerinde ellerini dokundurdukları noktaları tebeşir (kalem) ile belirler. Kalan öğrenci ise ekran üzerindeki noktaların mesafesini ilk işaretlenen noktalara göre bir kağıda çizmelidir.
6. Öğretmen, oyun alanında aynı çizgi üzerinde olmak şartıyla, ışık kaynağı için 3 nokta, opak cisim için 3 nokta olmak üzere toplam 6 nokta belirlemelidir. Bu noktaların üzerine 1, 2 ve 3 rakamlarını yazmalıdır (Şekil-1).
7. Oyun başlarken, opak cisim rolünü üstlenen 2 öğrenci kendileri için belirlenen 2 numaralı noktada durmalıdırlar. Işık kaynağı rolünü üstlenen öğrenci ise kendisi için belirlenen noktalardan 1 rakamının üzerinde durmalıdır (Şekil-1).

Not: Opak cismin hareket ettiği bölümde, opak cisim 2 numaralı noktadan oyuna başlamalıdır. Daha sonraki turlarda 3 numaraya geçerek ışık kaynağından uzaklaşmalı,1 numaralı noktaya geçerek ışık kaynağına yaklaşmalıdır. Böylece opak cismin ışık kaynağına yaklaştığında gölge boyunun büyüdüğünün, uzaklaşması ile ekran çizgisi üzerinde oluşan gölge boyunun küçüldüğünün fark edilmesi amaçlanmıştır.

8. Oyun, hakem işareti ile başlamaktadır. Yardımcı hakemler oyun içerisinde öğrencilerin hareketlerini takip etmelidirler. Ekran çizgisi üzerine ellerini dokundurmayan ışın rolünde öğrenciler olur ise takibini yapmalı, hakeme durumu bildirmelidir.
9. Turlarda oyun kurallarına uymayan gruplar, o turu en son bitirmiş sayılmaktadır.
10. Oyunun hareketli bölümünde ilk olarak ışık kaynağı rolündeki öğrenci 1 numaralı noktada sabit kalmalı, opak cisim yer değiştirmelidir. Opak cisim sırasıyla 2, 3 ve 1 numaralı noktalara geçmelidir. Opak cismin yer değiştirmesi ile biten 3 tur sonunda opak cisim artık hareketsiz kalmalı, ışık kaynağının hareket edeceği bölüm başlamalıdır. Opak cisim bu bölümde 1 numaralı nokta üzerinde sabit kalmalıdır. Işık kaynağı harekete 2 numaralı nokta ile başlayıp sırasıyla 1 ve 3 numaralı noktalara geçmelidir. Böylece 3 turluk bölüm bitmiş olmaktadır (Tablo-1).

Not: Işık kaynağının hareket ettiği bölümde, 2 numaralı noktadan oyuna başlamalıdır. Daha sonraki turlarda 1 numaraya geçerek opak cisimden uzaklaşmalı, 3 numaralı noktaya geçerek opak cisme yaklaşmalıdır. Böylece ışık kaynağı, opak cisme yaklaştığında ekran çizgisi üzerindeki gölge boyunun büyüdüğünün, uzaklaşması ile ekran çizgisi üzerinde oluşan gölge boyunun küçüldüğünün fark edilmesi amaçlanmıştır.

11. Işıklar, ışık kaynağının birer ellerine vurması ile harekete başlamalıdırlar. Işıklar, opak cisimlerin ellerindeki mendilleri alarak ekran çizgisi üzerine ellerini dokundurmalı ve tekrar geri dönmelidirler. Işıklar geri dönüşleri sırasında opak cisimlere mendilleri geri vermelidirler. Işık kaynağı rolündeki arkadaşları, ışıkların eline vurması ile tur bitmektedir.
12. Her tur sonrası ekran üzerindeki iki işaret arası mesafe, grubun son üyesi tarafından bir kağıda çizilir. Çizgiler yapılırken ilk turdaki çizimler referans alınmalıdır. Bu kağıt soru cevaplama kısmında gruplara yardımcı olacaktır.
13. Hakem işareti ile başlayan oyun, grupların turlarını bitirmeleri ile bitmektedir. İlk bitiren grup +10 puan kazanır. Grupların aldıkları puanları hakem not etmelidir.
14. Hareketli oyun bittikten sonra hakem, gruplara 4 sorudan oluşan soru kağıtlarını vermelidir. (Tablo-1)

15. Soruların cevaplanması için verilen 1 dakikalık süreyi hakem kontrol etmelidir.
16. Her doğru soru +5 puan olarak değerlendirilmektedir.
17. En çok puanı alan grup, hakem tarafından oyunun 1.si ilan edilmelidir.

Oyunun Oynanışı

➤ Oyun sekizer kişilik 3 grupla, hakem işareti ile hareketli bölümün birinci kısmı olan opak cismin yer değiştirmesi ile başlamaktadır.

➤ Gruplarda ışık kaynağı ve opak cisim rolündeki öğrenciler oyun başlama konumlarına geçmelidirler. Opak cisim rolündeki öğrenciler birer ellerinde bayrak olacak şekilde el ele tutuşmalıdırlar. (Şekil-1)

➤ Işıklar ışık kaynağının ellerine vurmasıyla harekete başlamalı, opak cisimden mendilleri alarak ekran çizgisi üzerine elleri ile dokunmalıdırlar. Dokundukları yerleri iki grup arkadaşı işaretlemelidir.

➤ Işık olan öğrenciler ekran çizgisi üzerine dokunup tekrar geri dönmeli ve opak cisim olan arkadaşlarına mendilleri vererek ışık kaynağı olan arkadaşlarının yanına dönmelidirler. Işık kaynağının ışıkların ellerine vurmasıyla ilk tur bitmektedir (Şekil-2). Tur sonlarında çizim yapacak olan grup arkadaşları verilen kağıtlara çizimleri yapmalıdırlar. Bu turdan sonraki turlarda yapacakları çizimlerde ise ilk turda çizdikleri çizimleri referans almalıdırlar.

➤ Turu ilk bitiren grup +10 puan almaktadır.

➤ 2. turda ışık kaynağı yerinde kalmalı, opak cisim 3 numaralı noktaya geçmeli, ışık kaynağına yaklaşmalıdır.

➤ Hakem işareti ile tur başlamaktadır.

➤ Işık kaynağının ellerine vurmasıyla harekete başlayan ışıklar, opak cisimlerden mendilleri alarak ekran çizgisi üzerine elleri ile dokunmalıdırlar. Dokundukları yerleri iki grup arkadaşı işaretlemelidir.

➤ Elleri ile ekran çizgisine dokunan ışıklar tekrar geri dönerek opak cisimlere mendilleri vermeli ve ellerine vurması için ışık kaynağının yanına gitmelidirler.

➤ Işık kaynağının ışıkların ellerine vurmasıyla tur bitmektedir.

➤ Tur sonunda çizim yapacak öğrenci, ilk turdaki çizimini dikkate alarak bu turdaki çizimini yapmalıdır.

➤ Turu ilk bitiren grup +10 puan almaktadır.

➤ 3. turda ışık kaynağı yerinde sabit kalmalı, opak cisim ise 1 numaralı noktaya geçmelidir.

➤ Hakem işareti ile tur başlamaktadır.

➤ Işık kaynağının ellerine vurmasıyla harekete başlayan ışıklar, opak cisimlerden mendilleri alarak ekran çizgisi üzerine elleri ile dokunmalıdırlar. Dokundukları yerleri iki grup arkadaşı işaretlemelidir.

➤ Işık olan öğrenciler, ekran çizgisi üzerine dokunup tekrar geri dönmeli ve opak cisim olan arkadaşlarına mendilleri vererek ışık kaynağı olan arkadaşlarının yanına dönmelidirler. Işık kaynağının ışıkların ellerine vurmasıyla 3. tur bitmektedir.

➤ Tur sonunda çizim yapacak öğrenci, ilk iki turdaki çizimlerini dikkate alarak bu turdaki çizimini yapmalıdır.

➤ Turu ilk bitiren grup +10 puan almaktadır.

➤ Hareketli bölümün ilk kısmı bittikten sonra, ikinci kısma geçmeden önce ışık kaynağı 1 numara, opak cisim ise 2 numaralı noktadaki yerlerinde olmalıdırlar.

➤ İkinci kısmın ilk turu hakem işareti ile başlamaktadır.

➤ Işık kaynağı ışıkların ellerine vurmalı ve ışıklar opak cisime doğru hareket etmelidirler.

➤ Doğruyu değiştirmeden harekete devam eden ışıklar, opak cisimlerden mendilleri alarak ekran çizgisine doğru gitmeli ve elleri ile ekran çizgisine dokunmalıdırlar. Dokundukları yerleri iki grup arkadaşı işaretlemelidir.

➤ Işık olan öğrenciler ekran çizgisi üzerine dokunup tekrar geri dönmeli ve opak cisim olan arkadaşlarına mendilleri vermeli, ışık kaynağı olan arkadaşlarının yanına dönmelidirler. Işık kaynağının ışıkların ellerine vurmasıyla ilk tur bitmektedir. Tur sonlarında çizim yapacak olan grup arkadaşları verilen kağıtlara çizimleri yapmalıdırlar. Sonraki iki turda yapacakları çizimlerde, bu turda çizdikleri çizimleri referans almalıdırlar (Şekil-2).

➤ Işık kaynağının ışıkların ellerine vurmasıyla tur bitmektedir.

➤ Turu ilk bitiren grup +10 puan almaktadır.

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

- Opak cisim 2 numaralı noktada yerini değiştirmeden kalmalıdır.
- Hareketli bölümün ikinci kısmının ikinci turu, hakem işareti ile başlamaktadır.
- Işık kaynağı, ışınların ellerine vurduğunda ışınlar, opak cisme doğru hareket etmelidirler.
- Işık kaynağının ellerine vurmasıyla harekete başlayan ışınlar, opak cisimlerden mendilleri alarak ekran çizgisi üzerine elleri ile dokunmalıdırlar. Dokundukları yerleri iki grup arkadaşı işaretlemelidir.
- Işın olan öğrenciler ekran çizgisi üzerine dokunup tekrar geri dönmeli ve opak cisim olan arkadaşlarına mendilleri vererek ışık kaynağı olan arkadaşlarının yanına dönmelidirler. Işık kaynağının ışınların ellerine vurmasıyla ikinci tur bitmektedir (Şekil-2).
- Turu ilk bitiren grup +10 puan alır.
- Opak cisim 2 numaralı noktada yerini değiştirmeden kalmalı, ışık kaynağı kendisi için çizilen 3 numaralı noktaya hareket geçmelidir.
- İkinci kısmın son turu hakem işareti ile başlamaktadır.
- Işık kaynağı ışınların ellerine vurduğunda, ışınlar opak cisme doğru hareket etmelidirler.
- Doğruyu değiştirmeden harekete devam eden ışınlar, opak cisimlerden mendilleri alarak ekran çizgisine doğru gitmeli ve elleri ile ekran çizgisine dokunmalıdırlar. Dokundukları yerleri iki grup arkadaşı işaretlemelidir.
- Işın olan öğrenciler ekran çizgisi üzerine dokunup tekrar geri dönmelidirler. Opak cisim olan arkadaşlarına mendilleri vermeli, ışık kaynağı olan arkadaşlarının yanına dönmelidirler. Işık kaynağının ışınların ellerine vurmasıyla ilk tur bitmektedir. Tur sonlarında çizim yapacak olan grup arkadaşları verilen kağıtlara çizimleri yapmalıdırlar.
- Işık kaynağının ışınların ellerine vurmasıyla tur biter.
- Turu ilk bitiren grup +10 puan alır.
- Turların puanlarını hakem not alır.
- Turların sonunda çizimlerin yapıldığı kağıtlar gruplarda kalır.
- Soru kısmına geçilir.
- Hakem gruplara soru kağıtlarını vermelidir.
- Gruplara soruları cevaplamaları için 1 dakika süre vermelidir.
- Süre sonunda kağıtları yardımcı hakemler toplamalı, cevapları öğretmen (hakem) kontrol etmelidir. Her doğru cevap için gruplara +5 puan eklemelidir.
- Oyunun İki bölümünden kazanılan puanları hakem toplamalı ve en çok puanı alan grubu birinci ilan etmelidir.

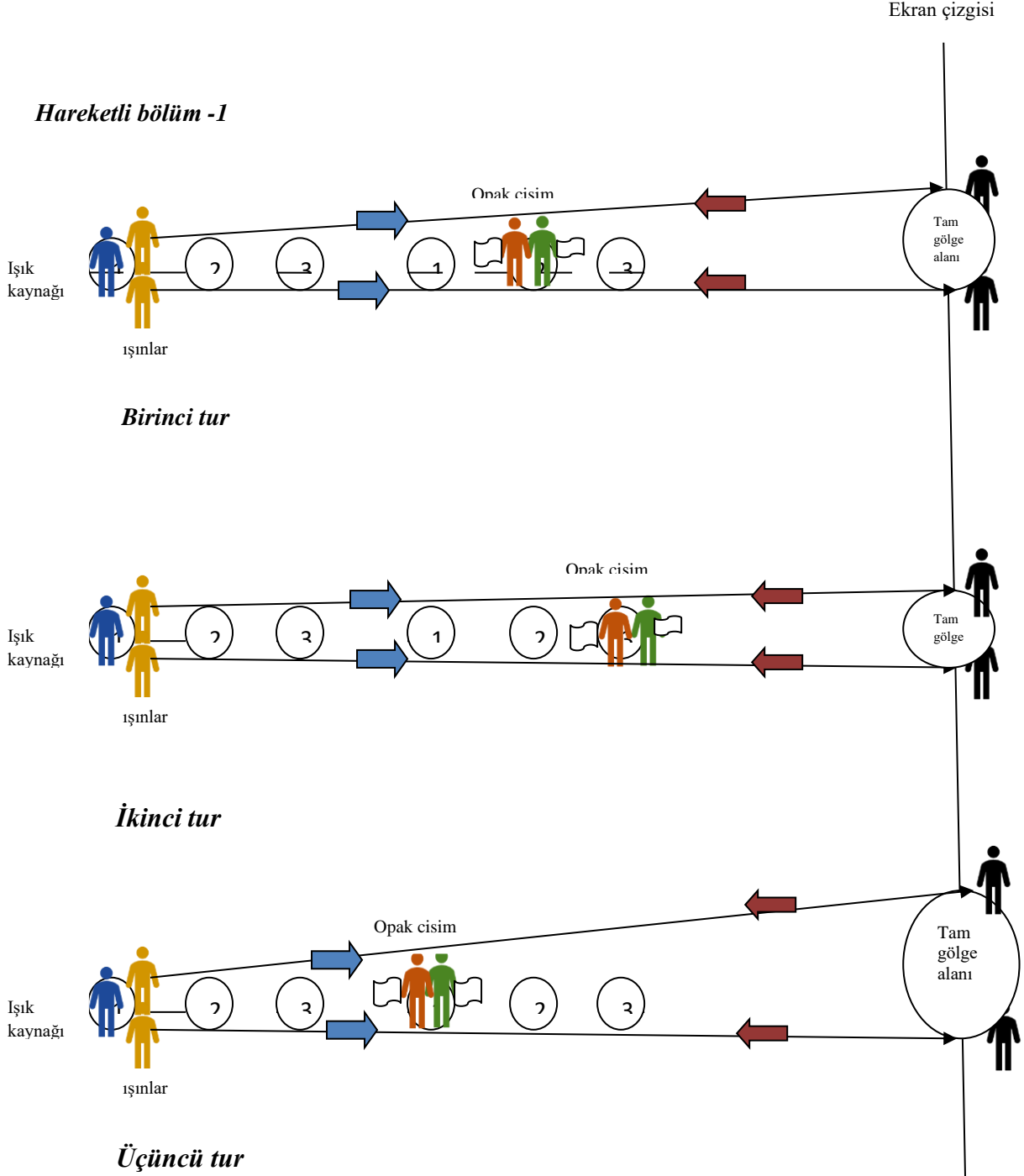
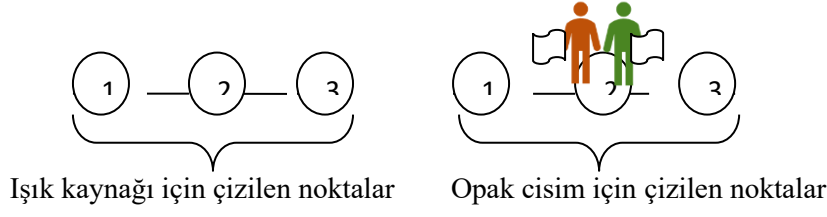
Tablo-1

	Hareketli Bölüm-1		Hareketli Bölüm-2	
	Işık Kaynağı	Opak Cisim	Işık kaynağı	Opak cisim
Başlangıç (1. Tur)	1	2	2	1
2. Tur	-	3	1	-
3. Tur.	-	1	3	-

Tablo-2

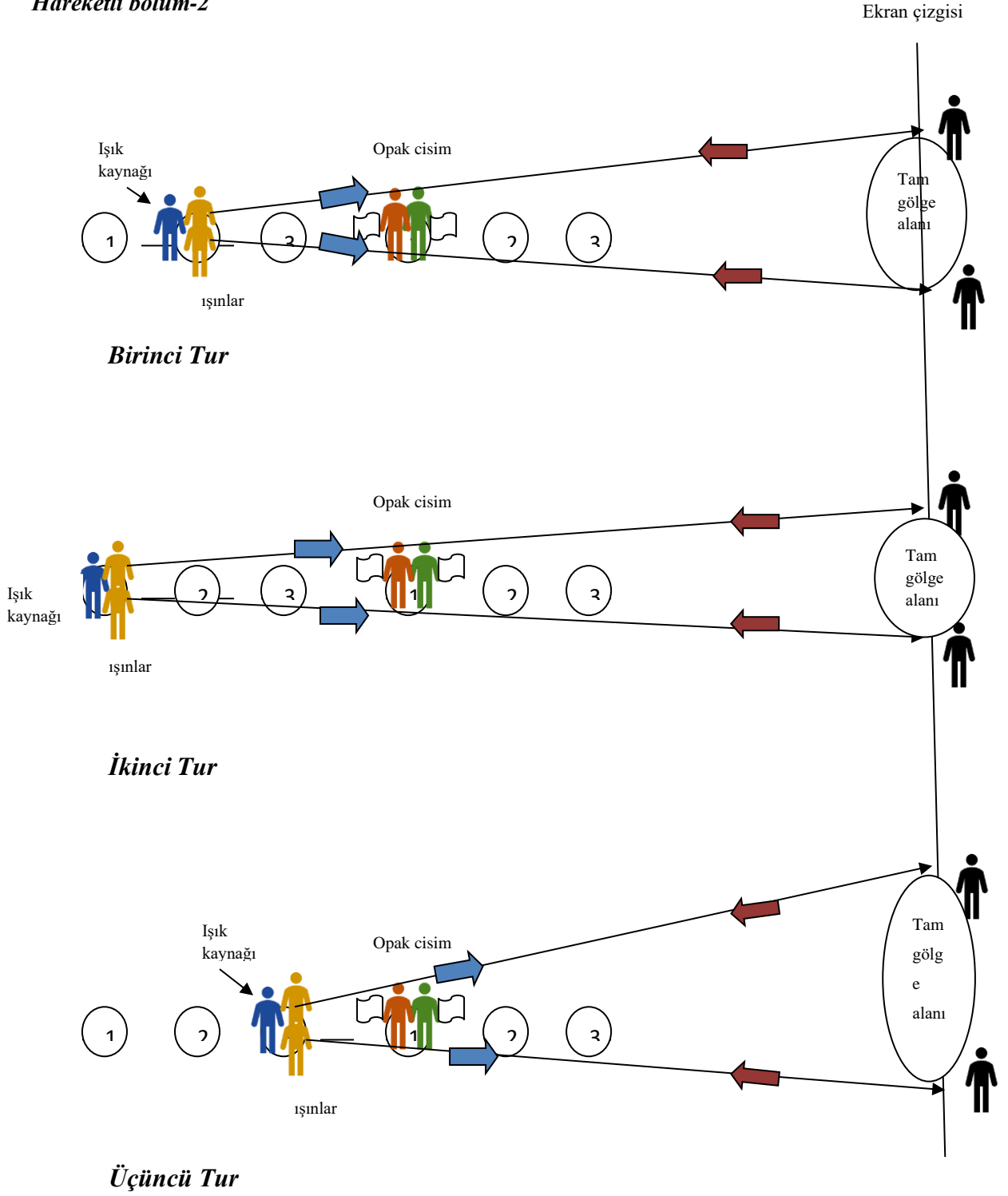
SORULAR	1. Opak cisim ışık kaynağına yaklaştırıldığında gölge boyu
	2. Opak cisim ışık kaynağından uzaklaştırıldığında gölge boyu
	3. Işık kaynağı opak cisme yaklaştırıldığında gölge boyu
	4. Işık kaynağı opak cisimden uzaklaştırıldığında gölge boyu

Şekil-1

Hareketli bölüm-2

**AHMET SAMİM BİLGEN'İN ARMONİK ANLAYIŞINA BİR
BAKIŞ:**

PIYANO VE ŞAN İÇİN TÜRK HALK HAVALARI

Dr. Öğr. Üyesi Bahadır ÇOKAMAY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

bahadir.cokamay@comu.edu.tr

Özet

Türk müziğinin çokseslendirilmesi, farklı uygulama ve yaklaşımlarla yaklaşık 200 yıllık bir süreçte gelişmiştir. Besteci ve müzik teorisyenlerinin ortaya attığı çeşitli tez ve önerilerin yanı sıra çokseslendirilmiş eserler bu uygulama ve yaklaşımların da temelini oluşturmuştur. Türk Beşleri olarak bilinen bestecilerle aynı dönemde yaşamış Ahmet Samim Bilgen de getirdiği farklı öneriler ve bestelediği eserlerle, Türk müziğinin çokseslendirilmesi alanına önemli katkıları olmuştur. Bu çalışmada Ahmet Samim Bilgen'in armonik anlayışı, 1935 yılında yayınlanan ve altı türküden oluşan Piyano ve Şan için Türk Halk Havaları adlı eseri üzerinden incelenmiştir. İnceleme sonucu olarak, Bilgen'in ezgilerin çokseslendirmesinde tonal armoniden faydalandığı, eşlik yapısında genel olarak homofonik bir anlayış sergilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ahmet Samim Bilgen, Çokseslilik, Türk Müziği*

**AN OVERVIEW OF AHMET SAMİM BİLGEN'S HARMONIC APPROACH:
TURKISH FOLK SONG FOR PIANO AND VOCAL**

Abstract

The polyphonics of Turkish music has developed over a period of 200 years with different practices and approaches. In addition to the various thesis and suggestions put forward by the composers and music theorists, the polyphonics works form the basis of this practice and approaches. Ahmet Samim Bilgen, who lived in the same period with the composers known as the Turkish Five, made important contributions to the field of polyphony of Turkish music with his different suggestions and compositions. In this study, the harmonic approach of Ahmet Samim Bilgen is analysed through his work named Turkish Folk Song For Piano and Vocal, which was published in 1935, and comprise of six folk songs. As a result of the analysis, it was determined that Bilgen made use of tonal harmony in the polyphony of the melodies and had a general homophonic approach in the accompaniment structure.

Keywords: *Ahmet Samim Bilgen, Polyphony, Turkish Music*

GİRİŞ

Türk müziği ve çokseslilik kavramları üzerine birçok farklı ve benzer görüş yaklaşık son 200 yıldır tartışılmaktadır. Özellikle Cumhuriyet'in ilanı ile yeni bir ulusal müzik yaratma arayışı bu iki kavramın bir arada anılmasına ve kullanılmasına sebep olmuştur. Osmanlı dönemindeki girişim ve çabalar bir yana Cumhuriyet döneminde eğitimlerini yurtdışında tamamlamış Türk Beşleri¹ olarak anılan besteciler bu alanda yaptıkları çalışmalarla konunun temelini oluşturmuştur. Artlarından gelen bestecilerimizin bazıları da müzikal dillerini yerel halk müziklerinden faydalanarak oluşturmayı tercih etmişler, Türk müziği ezgilerini çoksesli olarak yazmışlardır. Türk Beşleri ile aynı dönemde yaşamış

¹ Cemal Reşit Rey (1904-1985), Ahmet Adnan Saygun (1907-1991), Necil Kazım Akses (1908-1999), Ulvi Cemal Erkin (1906-1972), Hasan Ferit Alnar (1906-1978)

Ahmet Samim Bilgen² (1910-2005) de Türk müziğinin çokseslendirilmesi alanında birçok çalışmaya imza atmıştır. Aynı zamanda bir hukukçu olan Bilgen'i, piyano, orkestra ve oda müziği eserlerinin yanı sıra öne çıkaran bir diğer çalışması müzik eğitiminde de sıkça kullanılan "İlgaz" adlı şarkıdır. 'Sözleri Cemil Türkarman tarafından yazılan ve 1935'te Cumhuriyet Gazetesi'nin düzenlediği "Çağdaş Türk Müziği" yarışmasında yedinci seçilen' (Caner, 2017: 189) İlgaz şarkısı³, halk motiflerini içermesi, sade, kolay ve akılda kalıcı ezgisiyle ilk ve ortaöğretim müzik derslerinde yer almıştır. Bunun yanı sıra Bilgen'in gençlik koroları için birçok eseri de bulunmaktadır.

Bilgen, *ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra, Amerika Birleşik Devletleri'nde (Harvard Üniversitesi) hukuk öğrenimi görmüştür. Küçük yaşta annesinden piyano öğrenimine, daha ileri yaşlarda kendi kendine armoni, kontrapunt, füg derken "İstanbul Belediye Konservatuarı" keman öğretmenlerinden Seyfettin Asal'dan keman dersleri almaya başlayan Bilgen, "İstanbul Hukuk Fakültesi"ndeki eğitimini sürdürürken "İnkılap Lisesi"nde de müzik öğretmenliği yapmıştır. 1932-1935 yılları arasında Cemal Reşit Rey ve Hasan Ferit Alnar'ın yönettikleri konservatuvar orkestrası ile (Darülbeydi) "Şehir Opereti Orkestrası"nda keman sanatçılığı, "Kadıköy Halkevi"nde "Müzik Kolu Başkanlığı" ve piyano öğretmenliği yapmıştır. Bestecilik alanında ilk eserlerini 1937-1940 yılları arasında yayınlamıştır. Özellikle "Otello Komedi"nin 1933 yılında "Ankara Ziraat Enstitüsü" öğrencileri tarafından "Halkevi"nde verilen temsilini Atatürk de izlemiş ve temsil bitimi tüm oynayanları kutlamıştır.⁴ '1939'da yayımlanan "Beş Türkü" albümü Millî Eğitim Bakanlığı ve Halkevlerince satın alınmış, halka doğru hareketinin müzikteki izdüşümü olan ve Türk Beşlisi ile somutlaşan müzik atılımına katkılarından dolayı takdirle karşılanmıştır' (Caner, 2017: 190). '1973 yılından itibaren Sevda Cenap And Vakfı'nda Danışma Kurulu Üyeliği yapan Bilgen'in sahne eserlerinin yanı sıra şan- piyano ve solo piyano için de eserleri bulunmaktadır' (Say, 2005: 218).*

Eserlerinden bazıları şunlardır:

Operet ve Sahne Müzikleri; "Othello" Tiyatro Müziği (1930), "İlgaz" Yaylı Orkestrası İçin Sahne Müziği (1931), "Kadınlar mı Erkekler mi" Operet (1932), "Köye Dönüş" Yaylılar Orkestrası İçin Sahne Müziği (1932), "Bu Yaz Böyle Geçti" Operet (1935), "Merih'ten Gelen Telsiz" Sahne Müziği (1936). Şan ve Piyano İçin; Anılar (1930-1935), Türk Halk Havaları (1935), Beş Türkü (1939), On Halk Şarkısı (1960-1980).

Solo Piyano; Nocturne (1980), Ballade (1980).

Eserlerinde armonik anlayış olarak klasik armoniyi tercih eden Bilgen, Türk müziğinin çokseslendirilmesinde de yine aynı anlayışı savunmaktadır. Besteci, Türk müziğinin çokseslendirilmesi üzerine ayrıntılı görüşlerine de yer ayırdığı *Dünden Yarına Türküler Çokseslendirilmiş On Halk Türküsü* (1986:1) kitabında 'halk ezgilerinin çokseslendirilmesi konusunun ciddiyetle ilk olarak Cumhuriyetin ilanı ile Atatürk'ün⁵ direktifleriyle yapıldığını söylemektedir. Bilgen, Cumhuriyetin ilk kuşak bestecileri tarafından Türk müziği ezgilerinin piyano, piyano-şan, senfonik orkestra ve koro için düzenlemelerinin yapıldığından hatta eserlerinde yer verdiklerinden bahsetmiş, fakat bu yapılan çalışmalara yurtdışında ilgi duyulsa da Türk halkı nezdinde çok da ilgi görmediğini savunmuştur. Bunun sebebi olarak da Finlandiya'da Sibelius, Norveç'te Grieg, Çekoslovakya'da Dvorak ve Smetana'nın milli müziklerinin oluşmasında kullandıkları klasik çokseslilik anlayışı yerine ilk kuşak bestecilerinin modern, empresyonist hatta atonal uygulamalara yer vermelerini görmüştür. Halkın büyük çoğunluğunun tek sesli müzik beğenisinden çok sesli müzik beğenisine geçiş için ise klasik armoninin kullanımının önemine değinmiştir'.

Uçan, Bilgen'in halk ezgilerinin çokseslendirilmesine yönelik yaklaşımını şöyle anlatmaktadır:

² Say, Ahmet Samim Bilgen'i Ferit Hilmi Atrek (1908-2006), Nuri Sami Koral (1908-1996), Raşit Abet (1910-1968), Faik Canselen (1911-2009) gibi bestecilerle birlikte 1910 Kuşağı olarak belirtmiştir (1997: 524).

³ Bilgen'in "İlgaz" türküsü 1930'dan bu yana çalınıp söylenmektedir. Radyolarda ve TV'de de çalınıp söylenen "İlgaz"ın ilk kez İstanbul'da "Feyz-i Ati" (Boğaziçi Lisesi)nde temsil edildiğini ve konusunun Kastamonu'nun simgesi olan "İlgaz Dağı" etkilerinde ilkbaharın gelişini anlatan ilkokullar için bir müzikli oyun olduğunu açıklayan Bilgen, bir iki müzik kitabında varolan bir yanlışlığa da değinerek: - "Bu marş ilk kez 'İstanbul Konservatuarı' öğretmenlerinden M. Hulusi Öktem'in 'Okullarda Müzik' adlı kitabında yer aldığını, bunun da 1930'lu yıllara rastladığını unutmamalıdır.." demektedir. Daha sonra bir iki müzik kitabında "İlgaz"ın bestecisinin yanlışlıkla Cemil Türkarman yazıldığına cevap olarak da - "İstanbul'da iken 'Kadıköy Halkevi Yaylılar Kuvarteti'nde birlikte çalıştığı arkadaşı ve ikinci keman çalan Cemil Türkarman'ı rahmet ve minnetle andığını" hatırlatmaktadır <https://www.muziklopedi.org/?/Makale/1692> (Erişim Tarihi: 28.1.2020).

⁴ <https://www.muziklopedi.org/?/Makale/1692> (Erişim Tarihi: 28.1.2020).

⁵ Caner, Bilgen için; "Türk müziği tarihinde önemli yere sahip, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ideolojisine uygun hareket etmekle devletin himayesine mazhar olmuş 20. yüzyıl bestecilerinden birisidir" diye bahsetmiştir (2017: 187).

“Bilgen, genel olarak yalın, açık ve anlaşılır bir çokseslilik yaklaşımına sahiptir. Türk halk ezgilerinin çokseslendirilmesinde katı kuralcı olmaktan uzak esnek bir anlayış sergiler. Genel olarak “Batı tekniğiyle yazan bir Türk bağdar” diye nitelendirilirse de o tekniği olduğu gibi uygulayıştan çok, kendine özgü bir uyarlayış ve öze en uygunu bulmaya yönelik bir arayış içindedir. Onun bu özellikleri çoğunlukla eğitim müziği besteleyiş tarzından kaynaklanır” (Yılmaz ve Yıldız ve Türkmen, 2020: 418).

İNCELEME

Bu çalışmada Ahmet Samim Bilgen’in çokseslilik anlayışı ve armonik dilinin daha iyi anlaşılması için, Piyano ve Şan için yazdığı Türk Halk Havaları albümündeki altı türkü, müzikal analizin bütününde önemli bir yere sahip olan armonik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

Armonik analiz, sağladığı farklı açılımlarla analiz edilen eserdeki armonik anlayışın/dilin ve armoni elemanlarının kullanım şekillerini belirlemede önemli bir faktördür.

Elhankızı, armonik analizin uygulanmasında şöyle bir sıralama belirlemiştir:

1. Tonalitenin belirlenmesi, genel tonal plan ve onun fonksiyonel çizgilerinin ortaya çıkarılması,
2. Kadans türlerinin ve çeşitlerinin belirlenmesi,
3. Melodik ve armonik gelişimin analizi,
4. Akora yabancı seslerin belirlenmesi,
5. Modülasyon ve yönelmelerin saptanması (2012: 226-227).

Buradan hareketle altı türkünün çokseslendirilmesinde kullanılan akor yürüyüşleri ve geçişleri, kadans yapıları, temel müzikal cümlelerin bütünlüğü, analiz yoluyla tespit edilmiş ve Ahmet Samim Bilgen’in çokseslendirmede kullandığı armonik anlayışın arka planı belirlenmeye çalışılmıştır.

Piyano ve Şan İçin Türk Halk Havaları

Ahmet Samim Bilgen’in 1935 basımlı Piyan ve Şan İçin Türk Halk Havaları adlı çalışması altı çokseslendirilmiş türkünden oluşmaktadır. ‘Paris Konservatuarı profesörlerinden E. Borrel’in takdirlerini alan eserde’ (Say, 2005: 218) her biri farklı yöreye ait olan türküler, tampere ses sistemi içinde kabul edilerek makamsal anlayış göz önünde bulundurularak çokseslendirilmiştir. Çokseslendirmelerde şan partisi ana ezgiyi seslendirirken piyano homofonik bazen de kontrapuntal bir eşlik yapmış hem de ana ezgiyi seslendirmiştir. Armonik yapı genel olarak tonal armoni ekseninde olsa da akor kullanımı izlenimci anlayışa⁶ (empresyonist) yakındır. Bilgen armonik hattı oluştururken sade ve yalın bir dil kullanmış, ana ezginin armonik yapının gölgesinde kalmamasına özen göstermiştir.

No.1 Kız Pınardan Su İçtim

Muğla yöresine ait Muhayyer makamındaki türkü, la kararlı tampere hüseyini makam dizisinde ele alınmıştır. ‘Hüseyini makam dizisinin tampere gösterimi altılı derecesi artmış La minör dizisi ve Antik Yunan modlarından Doryen ile modu ile benzerlik göstermektedir’ (Çokamay, 2020: 143).

“Minör modun altıncı derecesinin tizleşmesiyle birinci ve altıncı derece arasında büyük altılı aralığı oluşur. Bu altılıya Rus müziğinde Dorik altılısı denir. Dorik altılısı ile yeni kadans yapıları ortaya çıkar” (Elhankızı, 2012: 219).

Kız Pınardan Su İçtim türküsünün ilk oniki ölçüsünün çokseslendirilmesinde kullanılan temel armonik yapı I-IV bağlantısına dayanır. Ara partilerde kromatik geçit sesleri kullanılarak diyatonik ve kromatik yapı bir arada kullanılmıştır.

13.ve 18. ölçüler arasındaki hicaz makam dizisinden oluşan ezginin çokseslendirilmesi türkünün diğer kesitinden ayrı olarak armonik analiz edilmelidir. Bu kesitte frijyen kadans yapısı kullanılmıştır. Kesit VII-I-II-I bağlantısından oluşur. Tekrar esas kesitin son iki ölçüsüne dönüş yapılırken kesit, Sol minörde karar kılar. Ayrıca bas partisinde oktav sekizlilerin kullanımı armoniyi zayıflatan bir faktör olarak görülebilir.

“Frijyen kadans, tonal armonide tonik akora gitmek yerine dominant akora gidiş olarak değerlendirilirken, makamsal müziğin armonizasyonunda kalış yapılan son ses, makam dizisinin esas

⁶ İzlenimci bestecilerin çokseslilik yaklaşımı ve armonik anlayışı şöyle sıralanabilir: Gerilim akorların (tension chords) çözümlerinin daha sonraya bırakılması eğilimi, akorların bağımsız kullanımı, ikili, dörtlü ve yedili, üçlü ve beşli aralık ve akorlara eşit düzeyde yaklaşılması, tonalite duygusunun çoğu zaman bırakılması, akorların geleneksel armoninin katı kurallarının tersine koşut olarak ilerlemeleri, yanı sıra koşut beşli ve dörtlülerin kullanımı, tam ses dizisinin kullanılması ve bunun bir sonucu olarak Uzakdoğu’nun, Çin ve Japon müziğinin, ortaçağ müziğinin ses dizilerine başvurulması, kromatik dizinin tonalite kuralları içinde çözümsüz kullanılması... (Cangal, 1999).

sesi olarak nitelendirilir. Doğal olarak bu kadans yapısı makam dizisinin armonizasyonunda tonik yani I.derece olarak kabul edilmelidir. Referans olarak ezgi hareketlerinin oluşturduğu armonik hat alınmalıdır” (Çokamay, 2020: 90).

No.2 Havuz Başının Gülleri

Elâzığ yöresine ait Hüseyini makamındaki türkü, la kararlı tampere hüseyini makam dizisinde ele alınmıştır. Bir önceki türkünün çokseslendirilmesine yönelik tespit ve analizler bu türkünün çokseslendirmesi için de geçerli olup bazı belirgin farklar bulunmaktadır.

Dört ölçülük bir girişin ardından başlayan türkünün çokseslendirmesindeki ritmik figür baştan oniki ölçüye kadar hep aynı devam eder. Bu ritmik figürün akor yapısı La minörde olup ara partide kromatik geçiş sesleri eklenmektedir. Bu kromatik geçiş sesleri, La-Do-Re-Mi-Sol seslerinden oluşan pentatonik ezginin çokseslendirmesinde izlenimci⁷ bir anlayışı hatırlatmaktadır. 13.ölçüde başlayan ve B kesiti diyebileceğimiz yeni bölümde akor bağlantıları değişmektedir. 13.ve 20.ölçüler arasında iki defa Do majör tonalitesine yönelme ve sonra tekrar re majör akorunun doryen modundaki plagal kadans yaratma etkisiyle La minöre dönüş yapılır. Koda diye tanımlanmış, son kesitte girişteki ritmik figür hatırlatılarak türkü sona erer.

No.3 Yayla Suyu

Erzurum yöresine ait Uşşak makamındaki türkü, sol kararlı doğal minör dizisinde ele alınmıştır. Türkünün orjinalinin Uşşak makamında olmasına rağmen tampere sistemde kabul edilmesi ilginçtir. Uşşak makam dizisinde bulunan uşşak perdesinin tampere sistemde duyum olarak değerlendirilmesinde bir karşılığının olmaması türkünün makamsal özelliğinin tamamen kaybolmasına sebep olmuştur.

Türkünün eşlik yapısı simetrik ve asimetrik öğelerin olduğu karışık bir yazıya sahiptir. Zaman zaman homofonik eşlik, kontrpantal yazıya da dönebilmektedir. Türkünün ilk iki ölçüsünde armonik yapıyı tanıtan bir giriş vardır. Buradaki akor yapısı, açık beşli akor⁸ olarak adlandırılan sol-re seslerinin üstüne kurgulanan ve inici alterasyon yapan sol minör akorundan oluşmaktadır. Bu armonik yapı devam eden ölçülerde de kullanılmıştır (3.ve 5.ölçüler).

Türkünün bir diğer sık kullanılan armonik yapısı dördüncü ölçüde gelir (6.-10.-14.ölçüler). Buradaki yapıda akora yabancı sesler⁹ kapsamında görülebilecek, iki partide aynı anda paralel hareket eden ikili geçici sesler¹⁰ kullanılmıştır.

Türkünün çokseslendirmesinin birçok yerinde piyano yazımına da uygun olarak bas partisinde kök sesleri belirten oktav sesler kullanılmıştır. Oktav seslerinin kullanıldığı yerlerde ara parti sesleri üst partide yer alır. Üst partide ezgi yürüyüşü devam ederken oktav seslerine uygun olarak akor oluşturacak sesler de kullanılmıştır.

Türkünün çokseslendirmesinde dikkati çeken bir diğer akor yapısı köksüz altere akorlardır. 9.ve 13.ölçülerdeki bu yapı, armonik yürüyüşte kromatizm¹¹ sağlamaktadır.

No.4 İki Zeybek

Yöresi belirlenemeyen fakat ezgisel incelemeye göre Muğla yöresine ait olabileceği düşünülen zeybek formundaki türkü, iki farklı tonalitede ele alınmıştır. İlk kesit sol kararlı tampere Nikriz makam

⁷ “İzlenimcilik akımı, Claude Monet’in 1874’de sergilenen *İzlenim; Gündoğumu* başlıklı resminin eleştirisinde alay olarak kullanılan izlenimci sözünden türemiştir. Müzik tarihinde Debussy’nin yapıtlarıyla özellikle izlenimcilik arasında bir bağlantı kurulmaktadır...Debussy’e özgü müzik dili, tonal armoni ve kontrpuan üzerine kurulmuş olan yapıtta disonans ile konsonansın arasındaki uzaklığın oluşturduğu biçimsel kuruluştaki gizlidir. Bu anlatım çoğu zaman modal etkileriyle ortaya çıkmaktadır” (Şenürkmez ve Boran, 2010: 226-229).

⁸ “Aslında üçlü aralıklarla kurulan ancak üçlüsü çıkarılarak kullanıldığından üçlüsüz akor (*thirdless chord*) veya açık beşli akor (*open-five chord*) olarak adlandırılan akor çeşididir” (Yöre, 2012: 67).

⁹ Ezgi ve alt yapıda oluşan akora yabancı sesler armonik analizin önemli unsurlarından birisidir. Akora yabancı seslerin türleri önce tespit edilmeli daha sonra bu seslerin melodik ve ritmik yapıyı nasıl etkiledikleri incelenmelidir (Elhankızı, 2012: 227).

¹⁰ Buradaki yapı, diyatonik ikili işleyici sesler kapsamında da ele alınabilir. Ayrıntılı bilgi için, Aynur Elhankızı’nın *Armoni-Klasik Batı Sistemine Rus Ekolü Yaklaşımları* kitabı incelenebilir (2012: 172 ve 176).

¹¹ *Kromatizm, o an içinde bulunulan pasajın tonuna yabancı olan perdelerin kullanımını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. İşlevsel ve işlevsel olmayan şekilde adlandırılacak iki tip kromatizm vardır (https://www.academia.edu/18567586/Tonal_Armonide_Kromatizm_I).*

dizisinde iken ikinci kesit sol kararlı tampere Rast makam dizisinde ele alınmıştır. Majör-minör tonalitelerinin ardarda kullanımı ile iki zıt karakteri gösterilmiştir.

“Nikriz makam dizisinin tampere gösterimi dördüncü derecesi tizleşmiş Sol melodik minör dizisi ve yedi sesli yapay modlardan 12 Macar Minörü 13 ile benzerlik göstermektedir” (Çokamay, 2020: 124).

“Rast makam dizisi tampere edildiğinde tonal sistemdeki majör tonaliteyi hatırlattığından ve derecelerin işlevleri de tonal sisteme uygunluk gösterdiğinden; bu makam dizisinde yazılan ezgileri üçlü sistem ile çökseslendirmek kolay ve mümkün görünmektedir” (Albuz, 2011: 65).

Çökseslendirmenin akor yapısı oldukça sade bir yapıdadır. İlk kesitte ezgisel yürüyüş de dikkate alınarak nikriz makam dizisi ile ilişkili olarak düşünülebilecek hicaz makam dizisindeki akorlarla başlangıç yapılmıştır. İlk iki ölçüdeki üç sesli akor eşliği daha sonra iki sesli bir akor yapısına döner. Üçüncü ölçünün son vuruşundaki kromatik işleyiciler dikkat çekicidir. B kesitinde ezgisel yürüyüşe üçlü, beşli ve altılı aralıktaki sesler çiftleme yaparken alt partide kök sesleri belirten oktav sesleri bu yürüyüşe eşlik eder. 7.ve 8.ölçülerdeki üç sesli akorlardan sonra 5.ve 6.ölçülerdeki oktav seslerinin eşliği ile türkü sona erer.

No.5 Ekin Ektim

Yöresi belirlenemeyen hicaz makamındaki türkü, la kararlı tampere hicaz makam dizisinde ele alınmıştır. Bilgen, Haşim Bey Mecmuası 14’nda belirtildiği gibi Türk müziği makam dizilerini, Batı müziği tonaliteleriyle karşılaştırmalı olarak incelemiş, hicaz makam dizisini armonik minör dizinin beşinci derecesinden başlayan dizi olarak tanımlamıştır. Bilgen, ‘Friky (Friyjen) kadansı anlatırken her ne kadar hicaz makam dizisinden bahsetmese de çökseslendirmesinde de kullanılabileceğine ilişkin örneğini belirtmiştir’ (1986: 2).

Örnek 1: A.Samim Bilgen'in Friky (Friyjen) Kadansı Gösterimi

“Yanı sıra, tonal fonksiyonlarla tam olarak örtüşmese de tampere ses sistemine yakın olan ve örnekleme yer alan hicaz makam dizisinin çökseslilik yaklaşımında ise üçlü sistemi kullanmak mümkün görünmektedir. Fakat bu makam dizisinde uygulanacak üçlü armonik sistem, tonal sisteme yakın makam dizileri kadar mükemmel olmayacaktır” (Albuz, 2011: 58).

Ekin Ektim türküsünün çökseslendirmesinde, Bilgen’in de yaşadığı dönem itibarıyla klasik armoni anlayışının dışına çıktığı durumlar mevcuttur. Türkünün çökseslendirilmesine ilişkin analiz yapılırken de tonalite kavramından ziyade ton merkezi ya da tonal merkez¹⁵ ifadelerini kullanmak pek de yanlış olmayacaktır. La hicaz makam dizisindeki türkü doğal olarak La eksenli ton merkezinde kabul edilecektir. Ayrıca Bilgen’in yukarıda verdiği örneği destekler biçimde çökseslendirmede friyjen kadansı yapıları kullanılmıştır.

Bilgen önceki çökseslendirmelerindeki gibi yine geçiş ve işleyici seslerinden faydalanmış, bas partisindeki oktav seslerine yer vermiştir. La majör, re minör akorları ve çevrimleri, genel olarak kullanılırken, yine oktav seslerden oluşan kromatik yürüyüş, fonksiyonel olmadan serbest bir şekilde

¹² Bazı otantik, orijinal veya yapay modlar halk müziği dizileri ile benzeşmektedir (Say, 1995: 837).

¹³ Haciev, bu diziden *Biarmonik Minör (Oryantal Minör, Çingene Minörü)* olarak da bahsetmiştir (2016:131). Benjamin/ Horvit ve Nelson da bu diziyi aynı kapsamda almıştır (2008: 202).

¹⁴ “1864’te Haşim Bey tarafından yayınlanan eser, “*Mecmûa-i Kârâh ve Nakışhâ ve Şarkıyât*” adlı eserinin ikinci baskısı Batı müzik teorisi bilgileri içeren ilk basılı kaynaktır” (Yalçın, 2013: 753). ‘*Haşim Bey mecmuası ilk basılı edvar olmasının yanı sıra ilk defa batı musikisi terimlerine karşılıkların verildiği de bir eserdir*’ (Uslu’dan Aktaran Yalçın, 2013: 755).

¹⁵ Susanni, P. ve Antokoletz, E. (2012). *Music and Twentieth Century Tonality Harmonic Progression Based on Modality and the Interval Cycles*. New York: Routledge.

kullanılmıştır. Bu kromatik yürüyüş, üst partide de kontrapuntal bir şekilde kendini göstermektedir. Bilgen'in armonik yapıdaki kurgusu, kromatik ilerleyişi, geçici ve işleyici sesleri kullanımı, Cemal Reşit Rey'in Piyano İçin On Halk Türküsü'ndeki Helvacı türküsünün çokseslendirilmesindeki benzerliği de hatırlatmaktadır.

Andante (♩ = 84) **Helvacı** Cemal Reşit Rey

Örnek 2: Cemal Reşit Rey'in On Halk Türküsü Albümünden Helvacı Türküsü (1.-8. Ölçüler)

No.6 Bülbül

Kayseri yöresine ait segâh makamındaki türkü, si kararlı tampere segâh makam dizisinde ele alınmıştır. Türkünün çokseslendirmesi sol majör tonalitesi üzerine kurgulanmıştır. 16 Bunun sebebinin segâh makamının geleneksel kullanımındaki kalın bölgeye genişlemesiyle ilgili olduğu değerlendirilmektedir.

“Segâh makamı, tiz taraftan esasen geniş bir seyir alanına sahip olması sebebiyle pes taraftan genişler. Bu genişleme rast perdesine rast çeşnisiyle düşülerek yapılır”.¹⁷ “Seyir esnasında düğâh perdesinde uşşaklı ve rast perdesindeki rastlı asma kalıplar makamın karakteristiği açısından önemlidir” (Gerçek, 2015: 74).

Örnek 3: Segâh makamının Geleneksel Kullanımda Kalın Bölgeye Genişlemesi

Türkünün ezgisel yapısında mi bemol sesinin olmasından dolayı tonalite sol armonik majör dizisinden oluşur. Doğal olmaktadır ki armonik kurgu da bu dizi üstüne kuruludur. Çokseslendirmede I-IV-V akorları kullanılmıştır.

Örnek 4: Sol Armonik Majör Dizisi ve Çokseslendirmede Kullanılan Akorlar

Çokseslendirmede kullanılan akorlar, dikey olarak değil arpej şeklinde duyurulmuştur. Üst partide ezgi akor seslerine uygun olarak çeşitli aralıklarla çokseslendirilmiştir. 7.-9.-11.-21.-23.ve 25.ölçülerde köksüz akorla la minöre yönelme yapılmıştır.

¹⁶ Bu konuda tarihsel bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Haşim Bey mecmuasında makam ve tonalite karşılaştırmaları yapılan bölümde segâh makamı tonalite gösterimi olarak Sol majörde belirtilmiştir. “...bu makam alafrangada si üzerine kalırsa da sol ton tabir iderler.” (Aktaran Yalçın, 2013: 759).

¹⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/segah> (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

SONUÇLAR

Armonik anlayış, müzik tarihinin dönemlerine göre değerlendirildiğinde farklı özellikler gösterdiği gibi bestecinin müzikal birikimi ve karakterine göre de değişiklikler gösterebilir. Bunun başlıca sebebi olarak müzik teorisinin sürekli gelişim içinde olması, bestecilerin tımsal olarak yenilikçi yaklaşımları hatta halkın müzikal algısındaki değişiklikler olarak sıralanabilir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla müzik alanındaki atılımlar ve Türk müziğinin uluslararası boyutta tanıtılması ya da seslendirilme çabaları yukarıda saydıklarımızı da içine alır bir biçimde geliştirilmiştir. Öyle ki günümüzden o günlere bakıldığında geçen sürede oldukça fazla sayıda eser ve teorik çalışma verilmiştir. Ahmet Samim Bilgen de bir hukukçu olmasının yanında yeni kurulan Cumhuriyet'in ilke ve esasları doğrultusunda müzik alanındaki hatırı sayılır çalışmaları ile bilinmektedir. Ilgaz adlı çocuk şarkısı ve birkaç marş dışında Çağdaş (Çoksesli) Türk Müziği bestecisi olarak hakettiği saygıyı¹⁸ göremese de özellikle Türk müziğinin çokseslendirmesi alanında yaptığı çalışmalar günümüze kadar gelmiştir.

Ahmet Samim Bilgen'in eserleri incelendiğinde tonal armoniyi benimsemiş ve izlenimcilik akımından etkilendiği görülmektedir. Bunun temel sebebi olarak da aynı dönemde yaşadığı Türk Beşleri bestecilerinin Avrupa'ya giderek yurda döndüklerinde izlenimci çizgide ortaya koydukları eserlerden etkilenmesi olarak görülebilir.

Ahmet Samim Bilgen'in 1935 basımlı Piyano ve Şan için yazdığı Türk Halk Havaları albümündeki altı türküsü armonik olarak analiz edilmiş ve şu sonuçlara varılmıştır:

- Türküler tampere ses sistemi içinde kabul edilerek makamsal anlayış göz önünde bulundurularak çokseslendirilmiştir.
- Bilgen çokseslendirmede tonal armoninin uygulanmasının kolay olabileceği, muhayyer, hüseyini, uşşak, nikriz-rast, hicaz ve segâh makamındaki türkülerini tercih etmiştir.
- Uşşak makam dizisindeki Yayla Suyu türküsünün doğal minör dizisinde kabul edilmesi sonucu türkünün makamsal özelliğinin tamamen kaybolduğu değerlendirilmiştir.
- Çokseslendirmede her ne kadar tonal armoni kullanılmış olsa da armonik öğeler besteci tarafından serbest bir biçimde ele alınmıştır.
- Özellikle bas hattında beşli aralıklı sesler ve oktav sesler çokseslendirmede sıkça kullanımı armoniyi zayıflatan bir faktör olarak görülmüştür. Bu kullanımların sıklığı, armonik durağanlığa ve tonalitede belirsizliğe sürüklemektedir.
- Üçüncü ve beşinci türkülerin eşlik yapılarının benzerliği hariç diğer türkülerin eşlik yapılarının birbirinden farklı olduğu görülmüştür.
- Ara partilerde kromatik geçit sesleri kullanılarak diyatonik ve kromatik yapı bir arada kullanılmıştır.
- Birinci ve beşinci türküde frijyen kadans kullanılmıştır.
- Homofonik eşlik yapısının yanı sıra kontpuntal yapıya da yer verilmiştir.
- Tonal armoninin disonans konusu olan köksüz altere akorlar, serbestçe kullanılmıştır.
- Bas partisinde ve ara partilerde kromatik yürüyüşlere yer verilmiştir.

Bütün bu analizler ve sonuçları ışığında Ahmet Samim Bilgen'in bu çalışması kendi dönemi içinde değerlendirildiğinde oldukça değerli olup önemli bir açığı kapatmıştır. Altı türküden oluşan bu eserin, Türk müziğinin çokseslendirilmesi alanında çalışma yapacak teorisyen, müzikolog ve bestecilere yol göstermesi ve örnek olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

¹⁸ Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuarı himayesinde Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi, Eylül 2020'de Kemal İlerici ve Ahmet Samim Bilgen için "Doğumlarının 110. Yılında Kemal İlerici ve Ahmet Samim Bilgen" adıyla özel bir sayı çıkarmıştır.

KAYNAKLAR

- Albuz, A. (2011). Türk Müziğinde Çokseslilik Yaklaşımları. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, ISSN: 1309-9876, Cilt.1, Sayı 1.
- Benjamin, T. ve Horvit, B. ve Nelson, R. (2008). Techniques And Materials of Music. Belmont: Thomson Higher Education.
- Bilgen, A. S. (1935). Türk Halk Havaları: Piyano ve Şan İçin. İstanbul: Andre Jorjoviç Nota Basımevi.
- Bilgen, A. S. (1986), Dünden Yarına Türküler Çokseslendirilmiş On Halk Türküsü. Ankara: Eser Matbaacılık.
- Cangal, N. (1999). Armoni. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Caner, F. (2017). İdeolojik Bir Seçim Örneği Mi: Ahmet Samim Bilgen'in Maeterlinck Tercümesi İle Kazandığı Şiir Müsabakası Hakkında, Zamanın İzleri: İlkeler, İdeolojiler ve İsyanlar. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Çokamay, B. (2020). Türk Müziğinin Çokseslendirilmesinde Tonal Armoni. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Elhankızı, A. (2012). Armoni- Klasik Batı Sistemine Rus Ekolü Yaklaşımları. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Gerçek, İ.H. (2015). Segâh Makamının Uygur, Azeri ve Türkiye Müzik Kültürü Bağlamında Nazari Açıdan Karşılaştırılması. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi Cilt/Vol. 1 Sayı/No. 2.
- Hacıev, P. (2016). Temel Müzik Teorisi. İstanbul: Pan Yayıncılık, Çeviren: Ahter Destan.
- Say, A. (1995). Müzik Ansiklopedisi. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Say, A. (1997). Müzik Tarihi. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Say, A. (2005). Müzik Ansiklopedisi. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Susanni, P. ve Antokoletz, E. (2012). Music and Twentieth Century Tonality Harmonic Progression Based on Modality and the Interval Cycles. New York: Routledge.
- Şenürkmez ve Boran, İ. (2010). Kültürel Tarih Işığında Çoksesli Batı Müziği. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Yalçın, G. (2013). Haşim Bey Mecmuasının “Makam ve Tonalite Karşılaştırması” Yönünden İncelenmesi. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/6 Spring 2013, p. 753-768, Ankara-Turkey.
- Yılmaz, M. S. ve Yıldız, F. ve Türkmen, U. (2020). Ahmet Samim Bilgen ve Çokseslilik Yaklaşımı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi, E ISSN: 2667-6001, Cilt VI / Özel Sayı.
- Yöre, S. (2012). Temel Besteleme Malzemeleriyle Çağdaş Müzik. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- <https://www.muziklopedi.org/?/Makale/1692> (Erişim Tarihi: 28.1.2020).
- <https://www.youtube.com/watch?v=xjd0a-PLwvk> İhvan-ı Musiki- Doğumlarının 110. Yılında Ahmet Samim Bilgen ve Kemal İlerici, Afyon Kocatepe Üniversitesi tarafından düzenlenen program (Erişim Tarihi: 06.12.2020).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/segah> (Erişim Tarihi: 13.12.2020)
- https://www.academia.edu/18567586/Tonal_Armonide_Kromatizm_I (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

ÇOCUKLAR VE YETİŞKİNLERİN “OYUN” İLE İLGİLİ METAFORİK ALGILARI

Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK

Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü
a.ozyurek@karabuk.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3083-7202

Necmettin ARAT

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çocuk Gelişimi ABD
necmettinarat@yandex.com

ORCID: 0000-0001-5841-3164

Feyzanur ONAT

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çocuk Gelişimi ABD
feyzanuronat@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0225-8721

Özet

Oyun, çocuğun tüm gelişimini destekleyen eğlenerek öğrenmesini sağlayan bir araç olarak görülmektedir. Oyun konusuna çocuk ve yetişkinlerin bakış açısı, oyuna ilişkin zihinsel imgelerine göre farklılık gösterebilir. Bu çalışmada ilkökula devam eden çocuklar ve yetişkinlerin “oyun” kavramına ilişkin metaforik algılarını incelemek amaçlanmıştır. Çalışma grubu amaçlı ve kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle çevrimiçi olarak kendilerine ulaşılabilen, çalışmaya katılmaya gönüllü 40 katılımcıdan oluşmuştur. Katılımcıların 20’si 7-10 yaş arası çocuk ve 20’si 18 yaş üstü yetişkinlerdir. Verilerin toplanmasında katılımcıların oyunla ilgili metaforlarını belirlemek amacıyla, “Çocuk için oyun gibidir, çünkü” cümlesini yazılı olarak tamamlamaları istenmiştir. Katılımcıların her birine bir kod verilmiş ve verdikleri cevaplar listelenmiştir. Verilerde yer alan metaforlar kodlanmış ve belli kategorilere ayrılmış, frekansları verilerek yorumlanmıştır. Geçerliğin sağlanmasında, katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Çalışma sonucunda, oyun kavramıyla ilgili olarak yetişkinlerin çocuklardan daha fazla metafor ürettikleri belirlenmiştir. Çocuklar en yüksek oranda eylem kategorisinde eğlenmek (n=15), duygu kategorisinde mutluluk (n=11) metaforlarını üretmişlerdir. Yetişkinler ise eylem kategorisinde öğrenmek (n=6), aktivite kategorisinde güzel geçen zaman (n=4) ve hayata ilişkin kavramlar kategorisinde hayat (n=3) metaforunu üretmişlerdir. Yetişkinlerin deneyimlerinin fazlalığına bağlı olarak metafor sayısının daha fazla olduğu, yetişkinler eylem kategorisinde en fazla öğrenme metaforunu üretirken çocukların eğlenmek metaforunu ürettiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular alan yazın ışığında tartışılmış ve çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Çocuk, Metafor, Oyun.*

GİRİŞ

Çocuk ve oyunun, birbirini çağrıştıran iki kavram olduğu söylenebilir. Oyunla ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Oyun, çocuğun iç dünyasında kendiliğinden ortaya çıkan hedefi olmayan çocuğa mutluluk veren bir eylemdir. Oyun, çocuğun iç dünyasını sosyal dünyayla birleştirmesine yardım etmektedir (Başal, 2007). Oyun çocuğun hiç kimseden öğrenemeyeceği konuları kendi deneyimleriyle öğrenmesini sağlayan psikolojik, içerikli bir olgudur (Kıran, Çalık ve Esenay, 2013).

Oyun, çocukların zorunlu değil gönüllü olarak gerçekleştirdikleri bir eylem olduğundan çocuklar oyun oynayarak bütün deneyim alanlarında gelişme gösterirler. Oyun çocuğu geliştirir, bununla birlikte oyunun kendisi de gelişimsel bir süreçtir. Çocukların yaşları ile paralel olarak oyunları

da gelişir. Bu nedenle çocukların yaşlarına, gelişimsel gereksinimlerine ve ilgilerine göre farklı oyun fırsatları sunmak gerekmektedir. Örneğin; çocuklara sadece sınıf içinde değil, açık alanda da oyun oynayabilecekleri fırsatlar sunulmalıdır. Oyun sadece çocukların değil, yaşam boyu bireylerin mutluluk ve haz verici uğraşı olarak önemini sürdürür. Çocukluk döneminin vazgeçilmez uğraşı olan oyundan, en etkili öğrenme fırsatı olarak yararlanılmalıdır. Çocuklar öğrenme deneyimlerini oyunları aracılığıyla geliştirir ve zenginleştirirler. Oyun, çocukların uzmanlık alanıdır. Dünyanın her yerinde, çocuklar her koşulda her zaman her şeyle oyun oynayabilirler. Oyun; çocukların hareket ve davranış seviyesinde katılım gösterdikleri düşünce ve duygularını ifade edip aktardıkları, meraklarını giderecek araştırma ve gözlem yapma fırsatı buldukları, yeni keşifler edindikleri, nesnelere ve kişilerle etkileşim içinde oldukları haz verici bir etkinliktir (Karacaoğlu, 2016).

Oyunla ilgili kuramsal açıklamalara bakıldığında, oyunu John Huizinga ve sonrasında Rubin, Fein ve Vendenberg (1983) davranışsal eğilim, gözlenebilen davranışlar ve kaynak olarak görmektedir. Fromberg (1992) oyunun düşünme ve sembolik anlamda aktif zevk veren gönüllü kurala ve olaylara dayanan bir etkinlikle karakterize edildiğini belirtmektedir. Frobel erken çocukluk eğitiminin öneminden bahsettiği makalesinde oyunun önemine vurgu yaparak boş zaman değerlendirme aktivitesi değil, önemli ve derin bir işlevi olduğunu çocukluk döneminde oyunu oynamanın yaşamının ilerleyen zamanları için temel oluşturduğundan bahsetmektedir. Frobel çocukların doğal gelişimlerini teşvik etmek için oyunu anaokulu programlarının merkezinde iş ve oyun şeklinde ikiye ayırmak yerine, oyunu çocukların işi olarak ele almıştır. Piazza da oyunu çevre için anlamlandırma ve çocukların çevre içindeki rollerini öğrenme olarak görmüştür (Akt.: Tuğrul, Arslan, Ertürk ve Altınkaynak, 2014).

Oyunu davranışsal bir süreç değil de performans dayalı bir etkinlik olarak görme eğilimi oldukça yaygındır. Bunun sonucunda kişisel gelişim ve kişilik gelişimi engellenmektedir. Sağlıklı gelişimde çok önemli yer tutan kendilerini anlatma, keşfetme, deneyimleme, yenilenme ve yaratma olanakları reddedilmekte ve engellenmektedir (Aksoy ve Dere Çiftçi, 2019). Kişinin çocukluk dönemindeki deneyimleri, yetişkinlikteki rolünün anahtarınıdır. Zeka gelişimi için en etkili yöntem oyun oynamaktır. Günümüz kentlerinde çocuklar oyun oynayabilecekleri alanı çoğu zaman bulamamakta bu yüzden oyun oynayamamakta evde televizyon ve bilgisayar önünde vakit geçirmekte ya da tek taraflı tasarlanan standartlara ve uygun olmayan çocuk oyun alanlarında oynamak zorunda kalmaktadırlar. Oysaki çocuk oyun oynayarak, düşünmeyi ve kendi başına karar vermeyi, sorumluluk almayı, işbirliği yapmayı ve paylaşmayı öğrenir, hayal gücünü, becerilerini ve yaratıcılığını geliştirir. Dikkatini bir noktaya toplamayı ve becerilerini organize etmeyi, kendini tanımayı öğrenir. En güçlü ve doğal dürtülerinden biri olan, saldırganlık dürtüsünü boşaltma olanağı bulur. Sadece çocukların değil yetişkinlerin de oyun oynarken kendilerini rahat ve güvende hissettikleri ve kendilerini daha rahat ve dolayısıyla doğru ifade ettikleri söylenebilir. Günlük hayatın stresinden uzaklaşarak oyunun stresten uzaklaştıran bir unsur olarak kullanıldığı söylenebilir (Karacaoğlu, 2016; Turgut ve Yılmaz, 2010).

Yetişkinler oyunu yalnızca çocuğa haz veren ve eğlenceli vakit geçirmesini sağlayan amacı olmayan bir olgu gibi görseler de oyun çocuğun yaşamında önemli bir işlevi olan olgu ve görevidir. Oyunun amaçları; çocukların hareket ve enerji harcama gereksinimini karşılamak, hayal dünyasını zenginleştirmek, günlük yaşam deneylerinin provasını yapmak, gerçek yaşam becerilerinin temelini atılmasını sağlamak, çocuğun kendisini ve çevresini tanıma ve etkileşimde bulunma fırsatı sunmak, duygusal güvenlik alanı yaratarak kendilerini doğru ve rahat ifade edebilmelerine olanak sağlamak, çocukların fiziksel ve duygusal olarak rahatlatmalarını sağlayıp zihinsel olarak öğrenmeye elverişli bir ortam sunmak, çocuklara yeni ve orijinal oyunlar üretebilecekleri çeşitli oyun materyalleri temin etmektir. Çocuklar sadece eğitsel materyal olarak yapılmış oyuncaklarla oynamazlar, onlar için sağlık ve güvenlik tedbirleri alınmış her şey, etkili bir eğitsel materyale dönüştürülebilir. Bu bağlamda çocukların öğrenme deneyimlerini destekleyecek uyarıcılar yönünden zenginleştirilmiş çevreler önemlidir (Karacaoğlu, 2016). Çocukların gelişimlerini destekleyen unsurlardan biri olan araç gereçlerin yeterliliği ve niteliği, uygulanan eğitim programının etkililiğine katkı sağlayabilir. Araç gereçlerin daha düzenli ve bölünerek sunulmasını sağlayan öğrenme merkezleri, çocukların bireysel gereksinimlerini karşılamak amacıyla, küçük gruplar hâlinde etkileşimde bulunacakları ve dikkatlerini toplayarak oynayabilecekleri öğrenme alanlarıdır. Çocuklar özgürce deneyimlerde bulunup rahat hareket edebildikleri ortamlarda daha iyi gelişir, kendilerini daha düzgün ifade eder ve becerilerini sergileyebilirler (Özyürek ve Kılınç, 2015).

Oyun çocukla dünya arasındaki iletişimi onlara sunan bir araçtır. Çocuk oyun ile öğrenir, mutlu olur, hayatı tanır. Oyun konusunda çocuk ve yetişkinler farklı bakış açısına sahip olabilmekte kendi dünyalarında ve tarihsel zamanına göre tanımlamaları değişmekte ve kendilerine göre farklı şekilde nitelendirmektedirler. Bu çalışmada ilkokula devam eden çocuklar ve yetişkinlerin “oyun” kavramına ilişkin metaforik algılarını incelemek amaçlanmıştır. Çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır:

- Çocukların oyun hakkındaki metaforları nelerdir?
- Yetişkinlerin oyun hakkındaki metaforları nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırmaya dayalı, olgubilim desenindedir. Olgubilim deseninde, katılımcıların yaşantılarından yararlanılarak belli kavramlar tanımlanmaya çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada, anne-babaların oyun kavramı ile ilgili algıları metaforlar ile tanımlanmaya çalışılmıştır. İlkokul dönemi çocuklarının ve yetişkinlerin, oyuna yönelik metaforik algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Metafor; bir kavramı, kelimeyi, terimi, olguyu daha güzel ve iyi anlatmak için, başka bir anlama sahip olan bir sözcükle, ilgi kurarak benzetme yoluyla bu kelimelerin kullanılmasıdır (Aydın, 2006).

Çalışma Grubu

Bu çalışmaya 7-10 yaş arası çocuklar ve 18 yaşını doldurmuş yetişkinler gönüllülük esasıyla katılmıştır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Kolay ulaşılabilir veya elverişli örnekleme tamamen mevcut olan, ulaşması hızlı ve kolay olan öğelere dayanır. Kolay ulaşılabilir örneklemede araştırmacı, hali hazırda var olan öğeler içerisinde yeteri sayıda öğeyi örneklem olarak belirler (Baltacı, 2018). Birimler seçilme olasılıkları bilinmeden örnekleme alınır (Baştürk ve Taştepe, 2013). Çalışmada 20 çocuk, 20 yetişkin olmak üzere toplam 40 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan çocukların 10’u kız, 10’u ise erkek; yetişkinlerin ise 16’sı kadın, 4’ü erkektir. Araştırmaya katılan çocukların yaş ortalaması 8,6 iken yetişkinlerin yaş ortalaması 37,8’dir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplanması ve metaforların belirlenmesi için çocuk ve yetişkinlere “Çocuk için oyun gibidir. Çünkü” cümlelerini yazılı olarak tamamlamaları istenmiştir. Ayrıca çocuklara ve yetişkinlere demografik bilgiler olarak yaşları ve cinsiyetleri de sorulmuş, bu veriler istatistiksel olarak belirtilmiştir.

Verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi, ilgili metinden ortaya çıkarılan geçerli yorumların bir sıra izleyen işlemler sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir. Bu yorumlar, mesajın göndereni, mesajın kendisi ve mesajın alıcısı hakkında olmaktadır (Koçak ve Arun, 2006). Bu süreçte birbirine benzeyen veriler kodlanmış ve temalar halinde ele alınmıştır. İlk aşamada veriler, katılımcıların kullandığı metaforlara göre kodlanmış ve bu metaforlar tablolştırılmıştır. Verilen kodlar, temalara göre düzenlenerek tanımlanmıştır. Verilerin geçerliğini sağlamak amacıyla, katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Güvenirliğin sağlanması için ise iki araştırmacının kodlamaları karşılaştırılmıştır. Daha sonra kod, kategori ve temaların uygunluğu üç kişilik bir araştırmacı grubuyla incelenerek fikir birliğine varılarak son hali verilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde çalışma grubundaki çocukların ve yetişkinlerin oyun kavramına ilişkin metafor, kategori ve frekans dağılımları tablolar halinde sunulmuş, örnek ifadeler yer verilerek yorumlanmıştır.

Tablo 1. Çocukların “Oyun” Kavramına Yönelik Metaforları

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

Kategoriler (n)	Metaforlar	Frekans	Metafor Adedi
Eylem (24)	Eğlenmek	15	5
	Gülmek	5	
	Öğrenmek	2	
	Uçmak	1	
	Çiçek koklamak	1	
Duygu (15)	Mutluluk	11	3
	Sevinç	2	
	Zevk	1	
Aktivite (7)	Güzel geçen zaman	4	4
	Hobi	1	
	Boş zaman aktivitesi	1	
	Evin dışında olmak	1	
Soyut kavram (5)	Vazgeçilmez	2	4
	Özgürlük	1	
	Başka bir dünya	1	
	Gerçekten uzaklaşmak	1	
Kişi (3)	Arkadaşlar	3	1

Tablo 1 incelendiğinde, çocukların oyunla ilgili metaforlarının eylem, duygu, aktivite, soyut kavram ve kişi kategorilerinde toplandığı görülmektedir. Çocuklar eylem kategorisinde 5 farklı metafor üretmişler ve en yüksek oranda (n=15) eğlenmek metaforunu üretmişlerdir. Duygu kategorisinde 3 farklı metafor üretmişler ve en yüksek duygu metaforu mutluluk (n=11) olmuştur. Aktivite kategorisinde ve soyut kavram kategorilerinde dörder metafor üretmişler ve aktivite kategorisinde güzel geçen zaman (n=4) ve soyut kavram kategorisinde vazgeçilmez (n=2) en fazla üretilen metafor olmuştur. Kişi kategorisinde ise arkadaşlar (n=3) metaforu üretilmiştir. Çocukların metaforlarına ilişkin örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

(Ç4) “Çocuk için oyun çiçek koklamak gibidir, çünkü oyun oynarken ve çiçek koklarken çok mutlu olurum ikisi de çok güzeldir.”

(Ç7) “Çocuk için oyun eğlence gibidir, çünkü insan içinden geleni yapar.”

(Ç9) “Çocuk için oyun uçmak gibidir, çünkü çok eğlenceli ve mutlu bir şey.”

(Ç10) “Çocuk için oyun gülmek gibidir, çünkü oyun oynarken hep gülüyorum.”

(Ç17) “Çocuk için oyun nefes almak gibidir, çünkü vazgeçilmezdir.”

Tablo 2. Yetişkinlerin “Oyun” Kavramına Yönelik Metaforları

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

Kategoriler (n)	Metaforlar	Frekans	Metafor Adedi
Eylem (14)	Öğrenmek	6	7
	Gülmek	2	
	Eğlenmek	2	
	Hayal kurmak	1	
	Düşünmek	1	
	İstekli olmak	1	
	Çocuğu tanımak	1	
Hayata ilişkin kavramlar (9)	Hayat	3	5
	Hayatın provası	2	
	Deneyim	2	
	Hayatı tanımak	1	
	Fırsat	1	
İhtiyaç (5)	İhtiyaç	2	4
	Yemek-içmek	1	
	Vazgeçilmez	1	
	Her anında	1	
Aktivite (6)	Güzel geçen zaman	4	3
	Aile ile geçen kaliteli zaman	1	
	Hobi	1	
Soyut kavram (4)	Başka bir dünya	2	3
	Gerçekten uzaklaşmak	1	
	Evrensel	1	
Nesne/Yer (3)	Telefon	1	3
	Yemek	1	
	Okul	1	
Kişi/kişiler arası ilişki (4)	Çocuk	2	3

	Aile çocuk arasındaki güçlü bağ	1	
	Berberlik	1	
Duygu (1)	İyi hissetmek	1	1

Tablo 2 incelendiğinde, yetişkinlerin oyunla ilgili metaforlarının eylem, hayata ilişkin kavramlar, ihtiyaç, aktivite, soyut kavram, nesne/yer, kişi/kişiler arası ilişki ve duygu kategorilerinde toplandığı görülmektedir. Yetişkinler eylem kategorisinde 7 farklı metafor üretmişler ve en yüksek oranda öğrenmek (n=6) metaforunu üretmişlerdir. Hayata ilişkin kavramlar kategorisinde 5 farklı metafor üretmişler ve en yüksek hayat (n=3) metaforu üretilmiştir. İhtiyaç kategorisinde 4 metafor üretmişler ve en yüksek orada ihtiyaç (n=2) metaforu üretilmiştir. Aktivite, soyut kavram, nesne/yer ve kişi/kişiler arası ilişkiler kategorilerinde üçer kategori üretilmiş, sırasıyla en yüksek oranda güzel geçen zaman (n=4), başka bir dünya (n=2), çocuk (n=2) metaforları üretilmiştir. Duygu kategorisinde ise iyi hissetmek (n=1) metaforu üretilmiştir. Yetişkinlerin metaforlarına ilişkin örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

(Y1) “Çocuk için oyun gülmek gibidir, çünkü çocuk demek oyun demektir.”

(Y4) “Çocuk için oyun telefon gibidir, çünkü oyundan vazgeçilmez.”

(Y9) “Çocuk için oyun lezzetli bir yemek gibidir, çünkü doyumsuz ve isteklidir.”

(Y12) “Çocuk için oyun hayat gibidir, çünkü çocuk oyun oynarken bir nevi hayatın provasını yapar.”

(Y13) “Çocuk için oyun deneyim gibidir, çünkü oyun oynarken öğrenir.”

Buna göre, çocukların ve yetişkinlerin oyun kavramına farklı anlamlar yükledikleri söylenebilir. Hem çocuklar hem de yetişkinler, oyun kavramıyla ilgili daha çok eyleme yönelik bir metafor üretmişlerdir. Çocukların oyunu eğlenmek, yetişkinlerin ise öğrenmek eylemiyle ifade ettikleri bunun yanında oyunun önemini vurguladıkları söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Oyun kavramıyla ilgili olarak yetişkinlerin çocuklardan daha fazla metafor ürettikleri belirlenmiştir. Çocuklar en yüksek oranda eylem kategorisinde eğlenmek (n=15), duygu kategorisinde mutluluk (n=11) metaforlarını üretmişlerdir. Yetişkinler ise eylem kategorisinde öğrenmek (n=6), aktivite kategorisinde güzel geçen zaman (n=4) ve hayata ilişkin kavramlar kategorisinde hayat (n=3) metaforunu üretmişlerdir. Yetişkinlerin deneyimlerinin fazlalığına bağlı olarak metafor sayısının daha fazla olduğu, yetişkinler eylem kategorisinde en fazla öğrenme metaforunu üretirken çocukların eğlenmek metaforunu ürettiği belirlenmiştir.

Çalışmada çocuklar, eylem kategorisinde 5 farklı metafor üretmişler ve en yüksek oranda (n=15) eğlenmek metaforunu üretmişlerdir. Konuyla benzer şekilde Turgut ve Yılmaz’ın (2010) çalışmalarında, çocukların büyük çoğunluğu (%38) birileri veya bir şeylerle oynamak ve eğlenmek, sevinmek şeklinde eyleme ve duygulara yönelik ifadeler kullanmışlardır. 27 çocuk basketbol-futbol saklambaç, kutu kutu pense, don-ebe, yakalamaca, evcilik yapboz-lego, bilmece oyunları gibi oyun isimleri söylerken, bazı çocuklar ise harekete dayalı ifadelerle oyunu açıklamışlardır.

Çocuklar duygu kategorisinde 3 farklı metafor üretmişler ve en yüksek duygu metaforu mutluluk (n=11) olmuştur. Aktivite kategorisinde ve soyut kavram kategorilerinde dörder metafor üretmişler ve aktivite kategorisinde güzel geçen zaman (n=4) ve soyut kavram kategorisinde vazgeçilmez (n=2) en fazla üretilen metafor olmuştur. Ardından gelen metaforlar ise sıklık olarak Turgut ve Yılmaz’ın (2010) çalışmasından farklılaşmaktadır. Konuyla ilgili bir başka benzer araştırma da Olgun ve Tuğrul (2020) tarafından yapılmıştır. Ebeveynlerin oyun “oyun dendiğinde aklına gelenler” incelendiğinde 156’sı duygu, 31’i nesne 63’ü eylem içerikli bulunmuştur. Bu çalışmada ise yetişkinlerin oyuna ilişkin olarak eylem kategorisinde 7 farklı metafor üretmişler ve en yüksek oranda öğrenmek (n=6) metaforunu üretmişlerdir. Hayata ilişkin kavramlar kategorisinde 5 farklı metafor üretmişler ve

en yüksek hayat (n=3) metaforu üretilmiştir. Çalışmadaki diğer metaforlar ve sıklıkları da Olgun ve Tuğrul'un (2020) araştırmasından farklılaşmaktadır.

Bireylerin, bir konu hakkındaki zihinsel imgeleri ve görüşleri onların tutum ve davranışlarını etkileyebilir. Bu nedenle, çocuk ve yetişkinlerin oyun kavramına yönelik metaforlarının belirlenmesinin onların oyuna bakış açısının yordanmasında etkili olacağı söylenebilir. Çocuklar oyunu ağırlıklı olarak eğlenmek olarak görürken yetişkinlerin öğrenme aracı olarak görmesi, oyunun eğlenerek öğrenmeyi sağlayabilecek bir araç olduğu fikrini pekiştirmektedir. Bu çalışmada, 7-10 yaş aralığındaki çocuklar ve yetişkinlerin oyun metaforları belirlenmiştir. Benzer bir çalışmada, okul öncesi dönem çocukları ve ergenlik dönemindeki çocukların metaforları da belirlenebilir. Ayrıca öğretmenlerin de oyun metaforlarının incelenmesi önerilebilir. Çocuk için oyunun yaşamsal bir önemi olduğu, anne-baba veya öğretmen olarak yetişkinlerin kabul etmesi önemlidir. Unutulmamalıdır ki çocuk için en önemli uğraş oyundur.

KAYNAKLAR

- Aksoy, A.B. ve Dere Çiftçi, H. (2019). Erken Çocukluk Döneminde Oyun. Ankara: Pegem.
- Aydın, İ. H. (2006) Bir felsefi metafor “yolda olmak”. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 6 (3), 9-22.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (1), 231-274.
- Başal, H.A. (2007). Geçmiş yıllarda Türkiye'de çocuklar tarafından oynanan çocuk oyunları. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20 (2), 243-266.
- Baştürk, S., ve Taştepe, M. (2013). Evren ve ömeklem. S. Baştürk (Ed.), Bilimsel Araştırma Yöntemleri (129- 159). Ankara: Vize.
- Karacaoğlu, Ö.C. (2016). Okul Öncesi Öğretmenliği Alan Eğitimi. Ankara: Kısayol.
- Kıran, B., Çalık, C. ve Esenay, I.F. (2013) Terapotik oyun: hasta çocuk ile iletişimin anahtarı. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 2 (1-2-3), 1-10.
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006) İçerik analizi çalışmalarında örnekleme sorunu. Selçuk İletişim, 4 (3), 21-28.
- Özyürek, A. ve Kılınç, N. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki öğrenme merkezlerinin çocukların serbest oyun davranışları üzerinde etkisi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (2), 125-138.
- Turgut, H. ve Yılmaz, S. (2010). Ekolojik temelli çocuk oyun alanlarının oluşturulması. 3. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi Tam Metin Kitabı, 4.cilt, 1618-1630. 20-22 Mayıs 2010, Artvin-Erzurum.
- Tuğrul, B., Aslan, Ö. M., Ertürk, H.G. ve Altınkaynak, Ş.Ö. (2014). Anaokuluna devam eden altı yaşındaki çocuklar ile okul öncesi öğretmenlerinin oyun hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15 (1), 97-116.
- Olgun, M. ve Tuğrul, B. (2020). Altı Ay ile Altı Yaş Arasındaki Çocukların Oyun Profillerinin İncelenmesi. Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 4 (2), 33-49.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

EBEVEYNLERİN “OYUN” İLE İLGİLİ ZİHİNSEL İMGELERİ

Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK

Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü,
a.ozyurek@karabuk.edu.tr
ORCID: [0000-0002-3083-7202](https://orcid.org/0000-0002-3083-7202)

Ayça KAYA

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çocuk Gelişimi ABD,
ayca9774@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2188-6889

Shahima İSMAYİLOVA

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çocuk Gelişimi ABD,
sahimeismaylova@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2530-2537

Özet

Çocuk için oyun, önemli bir etkinlik ve gelişimi destekleyen bir araçtır. Ebeveynlerin çocukların oyununa yükledikleri anlam, onların çocuklarının oyunlarını desteklemelerinde etkili olabilir. Bu nedenle, ebeveynlerin oyuna yönelik zihinsel imgelerinin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmüştür. Nitel olarak tasarlanan çalışmada, ebeveynlerin “oyun” kavramına ilişkin zihinsel imgelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubunu, çevrimiçi ortamda kolay ulaşılabilen yöntemle kendilerine ulaşılabilen 29 anne ve 10 baba olmak üzere 39 ebeveyn oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, nitel yaklaşım ve olgubilim deseni benimsenmiştir. Katılımcılardan "Çocuk için oyun.....gibidir. Çünkü....." ibaresini tamamlamaları istenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Bu süreçte veriler, katılımcıların kullandığı metaforlara göre kodlanmış ve kodlar temalara göre düzenlenerek tanımlanmıştır. Ebeveynlerin oyun kavramına ilişkin zihinsel imgelerinin beş farklı kategoride toplandığı görülmüştür. Ebeveynler en fazla “gereksinim” kategorisinde metafor üretmişler (n=10) ve bu kategoride yiyecek metaforu ilk sırada (n=4) yer almıştır. “Somut nesne” kategorisinde okul metaforu (n=2), “Soyut kavramlar” kategorisinde hayat metaforu (n=3), “kişi” kategorisinde arkadaş metaforu (n=11) ve “rehber” kategorisinde ders metaforu (n=2) en fazla üretilen metaforlar olmuştur. Ebeveynlerin oyunla ilgili metaforlarının yiyecek, su, ilgi, sevgi, yaşamsal ihtiyaç vb. gereksinimler olarak belirlenmesi oyuna yükledikleri anlam açısından önemli bulunmuştur. Ebeveynlerin, çocuklarının oyunlarını gereksinim olarak görmeleri onların oyuna ne denli önemli verdiklerini göstermiştir. Sonuçlar, ebeveynlerin oyuna bakışı doğrultusunda tartışılmış ve ebeveyn ve araştırmacılara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Oyun, Ebeveynler, Zihinsel İmge, Metafor.*

PARENTS 'MENTAL IMAGES ABOUT OF THE PLAY

Abstract

Play for the child is an important activity and a tool that supports development of him. The meaning of parents attach to the play of children can be effective in supporting their children's plays. For this reason, it is thought that determining the mentalimages of the parents to wards the play is important. In the qualitatively designed study, it was aimed to determine the mentalimages of the parents related to the concept of "play". The study group consisted of 39 parents (29 mothers and 10fathers) who can be reachedvia an easily accessible method online. Qualitative

approach and phenomenological design were adopted for data collection. Participants were asked to complete the phrase "Play for a child is like". Because". Content analysis was used in the analysis of the data obtained. In this process, the data were coded according to the metaphors used by the participants and the codes were organized according to themes and defined. It was seen that the mental images of the parents related to the concept of play were collected in five different categories. Parents mostly produced metaphors in the "needs" category (n=10), and food metaphor took the first place (n=4) in this category. The most produced metaphors were the school metaphor in the "concrete object" category (n=2), the life metaphor in the "abstract concepts" category (n=3), the friend metaphor (n=11) in the "person" category, and the lesson metaphor (n=2) in the "guide" category. Requirements for play as food, water, care, love, vital need etc. metaphors determination was found important in terms of the meaning attributed to the play. Parents' perception of their children's plays as a necessity has shown how important they give to the play. The results were discussed in line with the parents' view of the play, and recommendations for parents and researchers were developed.

Keywords: *Play, Parents, Mentalimage, Metaphor.*

GİRİŞ

Oyun; ilk insanlara kadar uzanan, zaman içerisinde birçok önemli yaşam ritüelinin parçası haline gelen, değişen ve gelişen insanlıktan etkilenen, kültür ve medeniyetleri şekillendiren değerli bir olgudur (Hazar, Tekkurşun Demir ve Dalkıran, 2017). Oyun kavramı zaman zaman ciddi olmayan, boş zamanı doldurmak için yapılan faaliyetler gibi düşünülebilir. Ancak oyun bir etkinliktir ve sonucunda bir ürün ortaya çıkması zorunlu değildir (Aksoy, 2019). Çağdaş kuramların oyun kavramına yönelik savdukları ortak noktalar; oyunun çocuğun gelişiminin yansıması olduğu ve büyüme ve olgunlaşmayla beraber zaman içinde görünüm, işlev ve etkilerinin de farklılaşabildiğidir. Alan yazına bakıldığında oyun kavramının yaşanan kültüre göre farklılaştığı da tespit edilebilmektedir (Koçyiğit ve Başara Baydilek, 2015).

Oyun, çocukların tüm günlerini kapsayan bir faaliyettir. Çünkü çocuklar oyun oynamaya yatkın bir şekilde doğarlar ve her zaman oyun oynayabilirler. Oyun, çocukların dünyasının olmazsa olmazıdır (Aksoy, 2019). Çocuklar oyun sayesinde farklı toplumsal rolleri denerler, kendilerini sözel ve sözel olmayan yolla ifade ederek ve ifade edilenleri anlayarak diğer nesnelere veya insanlarla ilişkilendirirler. Sosyal yaşam için önemli kuralları öğrenerek problemlere çözüm üretme, çevreyi tanıma ve araştırma imkânı bulurlar (Turgut ve Yılmaz, 2010). Oyun etkinliklerinde küçük kas ve büyük kas gerektiren faaliyetlerin tekrarlanması çocukların kas gelişimini desteklemekte, gündelik hayatta kullanılan birçok beceri de oyun sayesinde kazanılmaktadır (Durualp ve Aral, 2018).

Oyun, tarihsel süreçten, değişen dünyadan bağımsız değildir ve yıllar içerisinde pek çok faktörden etkilenerek değişime uğramıştır. Sanayileşme, aşırı nüfus, kentleşme, teknolojik gelişmeler, kapitalizm, küreselleşme çocukların oyunlarında daha çok "tüketim"i yaymaya başlamış; geleneksel yaşantıların devam ettiği yerlerde çocuğun kendi ürettiği doğal ve yaratıcı oyunlar baskın gelirken, büyük şehirlerde dış dünyadan yalıtılmış, modernleşmiş ve endüstrileşmiş oyunlar yaygın hale gelmiştir (Sormaz ve Yüksel, 2012). Tarih boyunca çocuklar, çoğunlukla oyunlarını kendileri üretmişler veya büyüklerin oynadığı oyunları farklı şekillerde oynamışlardır. Tarihi süreç, araştırmalar ve gözlemlerden hareketle oyun oynamak insan doğasının gereği ve gereksinimidir, ancak bu süreçte farklılaşan nasıl ve ne ile oynandığıdır. Kültürel bazı değişimler oyunlar üzerinde farklılaşmalara yol açsa da kültür yokken de oyun ve oyuncağın var olduğu bilinmektedir (Vatandaş, 2020). Eski zamanlardan günümüze değişen medya ve toplumun da etkisiyle oyunun biçimi, oyun oynanan ortam, oyuncak sayısı, oyunlardaki kişi sayısı, oyunlarda kullanılan materyaller değişmiştir. Legolar, Barbie oyuncaklar, robotlar, bireysel oyunlar, bilgisayar oyunları daha sık karşılaşılmaktadır. Oyun alanları, tekerlemeli ve müzikli oyunlar, oyunun öğrenildiği kaynaklar ise çoğunlukla aynı kalan unsurlardandır (Tuğrul, Ertürk, Özen Altınkaynak ve Güneş, 2014).

Oyun, yetişkinler için günlük uğraşları sona erdiğinde yaptıkları bir faaliyet, bir rahatlama şekli olabilir ve bazen oyunu boşa zaman harcamak olarak da düşünebilirler ancak oyun çocukların tüm gününü kapsar ve bu oyunlar ebeveyn ya da öğretmen yönetiminde olmak zorunda değildir (Aksoy, 2019). Bireylerin "oyun" tanımlamaları; oyunun niteliksel özellikleri, oyunun değerini koruyup korumadığı hakkında bize bilgi vermektedir nitekim hangi çağda olursak olalım oyuna gereken değerin verilmesi çocukların gelişim süreci için çok önemlidir (Tuğrul, Ertürk, Özen Altınkaynak ve Güneş, 2014). Ebeveynlerin çocuklarıyla oyun oynamaları da son derece önemlidir. Ancak günün büyük kısmını abartılı sürelerle çocuklarıyla oyun oynamaya ayırmaları gerekmemektedir. Nitelikli ve karşılıklı etkileşimin öne çıktığı oyunlar zamanı iyi kullanarak oynandığında çocukların tüm gelişim alanlarında ilerlemeler kaydedilebilecektir (Özyürek ve Gürleyik, 2016). Özellikle okul öncesi dönemde ebeveynler çocukların ilk oyun arkadaşı olduklarından ebeveynlerin oyun ile ilgili bilgileri ve bilgilendirilmeleri son derece önemlidir (Gülay Ogelman, Aytaç, Erol, Erdentuğ, Akdeniz Yolaç ve Güner Özbilenler, 2019).

Alan yazında ebeveynlerin oyun ile ilgili görüşleri konusunda (Tezel Şahin, 1993; Erden ve Alisinanoğlu 2002; Öztürk, 2019) çalışmalara ulaşılmıştır. Bireylerin oyun kavramı ile ilgili metaforları (Eren, 2018; Tok, 2018; Çakaroglu ve Ömür, 2020), okul öncesi kuruma devam eden çocukların oyun algıları (Koçyiğit ve Başara Baydilek, 2015), çocukların günlük yaşantılarında oyunun yeri ve annelerin oyun algısı (Erbay ve Durmuşoğlu Saltalı, 2012) ve ilköğretime devam eden çocukların oyun kavramına yönelik algıları (Ördem ve Yıldız, 2018) konulu çalışmalara rastlanmıştır. Bu çalışmada ebeveynlerin "oyun" ile ilgili algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ebeveynlerin "çocuk için oyun"un ne olduğunu metaforlarla ifade etmeleri ve ifadelerine bir gerekçe sunmaları istenmiştir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki alt amaçlar incelenmiştir.

- Ebeveynler oyunun çocuklar için ne ifade ettiğini metafor yöntemiyle nasıl anlatırlar?
- Ebeveynlerin oyun hakkındaki metaforları nelerdir?
- Ebeveynler oyun hakkında ürettikleri metaforları nasıl gerekçelendirirler?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel yaklaşım benimsenmiş ve metafor yöntemi kullanılmıştır. Çalışma yöntemsel olarak olgubilim (fenomenoloji) deseni yürütülmüştür. Olgubilim deseni tanımlayıcıdır ve farkındalığımıza rağmen derinlemesine ve ayrıntılı bilgi sahibi olmadığımız konulara odaklanır. Bireylerin yaşantılarını ortaya çıkararak aslında kulağa yabancı gelmeyen fakat tam olarak tanımlanamayan kavramları açıklamayı amaçlar (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmada, anne-babaların oyun kavramı ile ilgili algıları metaforlar ile tanımlanmaya çalışılmıştır. Kökeni Yunanca olan metafor kavramı dilimize Fransızca'dan geçmiştir. Metafor, "meta" ve "phoraya" kelimelerinden oluşmakta ve Yunanca'da "gerçeğin ötesine taşımak" anlamına gelmektedir (Kurt, 2010). Türk Dil Kurumuna göre ise metafor, "mecaz", "benzetme" olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2020).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi araştırmaya hedef olan evrende ulaşılması kolay olan ve gönüllü bireylerden oluşan örnekleme ile çalışma prensibine dayanmaktadır. Araştırmacı, yakın çevredeki kişiler içerisinde yeterli sayıda kişiyi örneklem grubu olarak seçer (Özkan, 2019). Seçilen örnekleme önceden belirlenmiş özelliklerin olması gerekmektedir. Bu çalışma çevrim içi ortamda kolay ulaşılabilen anne-babalarla yapılmıştır. Çalışmaya 29 kadın, 10 erkek olmak üzere toplam 39 kişi katılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılan ebeveynlerin "oyun" kavramına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla hazırlanan formda cinsiyet, yaş, çocuk sayısı, kız çocuk ve erkek çocuğa sahip olup olmama bilgilerinin sorgulandığı ifadeler yer verilmiştir. Katılımcılardan "Çocuk için oyun.....gibidir. Çünkü....." ibaresini tamamlamaları istenmiştir. Saban'a (2008) göre metafor yöntemi kullanılan araştırmalarda, "gibi" kavramı metaforun konusu ile metaforun kaynağı arasındaki ilişkiyi

daha belirgin şekilde çağrıştırmak amacıyla, "çünkü" kavramı ise ebeveynlerin kullandıkları metaforlara bir gerekçe sunmaları amacıyla kullanılmaktadır. Form, katılımcılara çevrim içi ortamda ulaştırılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Bu süreçte birbirine benzeyen veriler kodlanmış ve temalar halinde ele alınmıştır. İçerik analizi belirli kurallara dayalı kodlamalarla kitap, kitap bölümü, tarihsel dokümanlar, gazete başlıkları ve yazıları gibi bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük kategoriler ile özetlendiği sistematik bir teknik olarak tanımlanabileceği gibi, bilimsel bir yaklaşım olarak da sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik olarak incelenmesi olarak tanımlanabilir (Kurtoğlu ve Seferoğlu, 2013). İçerik analizi tekniği, metin içeriğini analiz etmeyi sağlar. İçerik analizinde amaç verileri olduğu gibi betimlemek değildir, araştırmacı verilerin içerisinde gizli kalmış anlam ve kavramlara ulaşarak bu anlam ve kavramları belirli bir düzenle okuyucuya sunar (Cansoy ve Türkoğlu, 2019). İçerik analizi sonucunda betimsel yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar keşfedilebilir (Selçuk, Kandemir, Palancı ve DüNDAR, 2014).

İlk aşamada veriler, katılımcıların kullandığı metaforlara göre kodlanmış ve tablolaştırılmıştır. Verilen kodlar, temalara göre düzenlenerek tanımlanmıştır. Verilerin geçerliğini sağlamak amacıyla, katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Güvenirliğin sağlanması için ise iki araştırmacının kodlamaları karşılaştırılmıştır. Daha sonra kod, kategori ve temaların uygunluğu beş kişilik bir araştırmacı grubuyla incelenerek fikir birliğine varılarak son hali verilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, ebeveynlerin oyun kavramına ilişkin metaforları kategoriler halinde verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 1. Ebeveynlerin Oyun Kavramına İlişkin Metaforları

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekans	Metafor Adedi
Gereksinim	Yiyecek	4	10
	Su	2	
	İlgi (Heves)	2	
	Yemek İçmek	1	
	Tatlı	1	
	En Sevdiği Yemek	1	
	Ekmek	1	
	Yaşamsal Bir İhtiyaç	1	
	Eğlence	1	
	Sevgi	1	
Kişi	Arkadaş	11	2
	Anne-Baba	1	
Somut Nesne	Okul	2	5
	Yeni Gördüğü Her Şey	1	
	Kitap	1	
	Zaman Geçirme Aracı	1	
	Saat	1	
Soyut Kavramlar	Hayat	3	4
	Hayal	2	
	Dil	2	
	Duygu Aktarımı	1	
Rehber	Ders	2	2
	Zekasını ve Büyümesini Geliştirmenin Bir Yolu	1	

Tablo 1 incelendiğinde, ebeveynlerin oyunla ilgili metaforlarının gereksinim, kişi, somut nesne, soyut kavramlar, rehber kategorilerinde toplandığı görülmektedir. Ebeveynler gereksinim kategorisinde 10 farklı metafor üretmişler ve en yüksek oranda (n=4) yiyecek metaforunu üretmişlerdir. Somut nesne kategorisinde 5 farklı metafor üretmişler ve en yüksek somut nesne metaforu okul (n=2) olmuştur. Soyut kavramlar kategorisinde 4 farklı metafor üretmişler ve en yüksek oranda (n=3) hayat metaforunu üretmişlerdir. Kişi ve rehber kategorilerinde ise ikişer farklı metafor üretmişler ve kişi kategorisinde en yüksek oranda (n=11) arkadaş metaforu üretilirken, rehber kategorisinde ise en yüksek oranda (n=2) ders metaforunu üretmişlerdir. Ebeveynlerin metaforlarına ilişkin örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

Gereksinim Alt Kategorisi:

"Çocuk için oyun en sevdiği yemek gibidir. Çünkü sevdikleri yemeği yerken aldıkları kadar zevk alırlar."

"Çocuk için oyun yaşamsal bir ihtiyaç gibidir. Çünkü oynarken ona ihtiyacı olan şeyleri öğretir."

"Çocuk için oyun ekmek gibidir. Çünkü çocuk onunla beslenir ve büyür."

Kişi Alt Kategorisi:

"Çocuk için oyun arkadaş gibidir. Çünkü üzüntüsünü de sevincini de en sevdiği oyuncağıyla yaşar."

"Çocuk için oyun anne baba gibidir. Çünkü en yakın oyun arkadaşı onlardır."

Somut Nesne Alt Kategorisi:

"Çocuk için oyun yeni gördüğü her şey gibidir. Çünkü nesnelere oyun objeleri olarak algırlarlar."

"Çocuk için oyun kitap gibidir. Çünkü oyun da bilgiyle doludur."

Soyut Kavramlar Alt Kategorisi:

"Çocuk için oyun hayat gibidir. Çünkü çocuk oyunun içinde hayat bulur."

"Çocuk için oyun dil gibidir. Çünkü her şeyi oynayarak anlatırlar."

Rehber Alt Kategorisi:

"Çocuk için oyun ders gibidir. Çünkü hayatındaki gelişim basamakları hareketlerine düzen getirmektedir."

Buna göre, ebeveynlerin çocuklar için oyunu hayati önem taşıyan veya hayatın parçası olarak görülen bir kavram olarak gördükleri söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmaya katılan katılımcıların oyun kavramına ilişkin en fazla "gereksinim" kategorisinde metafor ürettikleri belirlenmiştir. Herbert Spencer'a (1820-1903) göre de oyun bir ihtiyaçtır. Spencer, kuramında, yaşamı devam ettirmek için enerjiye ihtiyaç olduğunu ancak bazı durumlarda fazla enerjinin insanda birikebileceğini ve biriken enerjinin atılması gerektiğini savunur. Bu enerjiyi atmanın en iyi yolunun oyun olduğunu ifade etmektedir (Akt.: Vatandaş, 2020). Comenius'a göre oyun, çocuk için bir yetişkinin işi kadar önemli bir ihtiyaçtır, oyun çocuğun kendini en iyi ifade edebildiği, eğlenirken öğrendiği, çeşitli yönlerden geliştiği bir aktivitedir (Akt.: Sevinç, 2004).

Gereksinim kategorisindeki bir diğer metafor ise çocuk için oyunun eğlence kaynağı olmasıdır. Bühler (1937), oyunu eğlenceli etkinlikler olarak tanımlamaktadır. Ona göre oyun mutluluk ve haz veren, çocuktaki pozitif duyguları açığa çıkaran bir süreçtir (Akt.: Ramazan, 2015). Hurlock'a (1972) göre çocukları oyun oynamaları için zorlamaya gerek yoktur. Çocuk için mekan ve zamanın önemi yoktur çünkü çocuk için eğlenerek yaptığı her şey oyundur (Akt.: Erden, 2016). Piaget ise oyunu çocuk için eğlenceli ve doğaçlama etkinlikler olarak tanımlamaktadır (Akt.: Sevinç, 2004).

Kişi kategorisinde en fazla üretilen metafor olan "arkadaş" metaforu, tüm kategoriler değerlendirildiğinde de en yüksek oranda üretilen metafordur. Vygotsky (1967), oyun sırasında sosyal etkileşimin gerçekleştiğini, çocuk tek başına oynadığında bile oyunun sosyo-kültürel öğeler içermesinden dolayı oyunun toplumsallaştığını savunmaktadır. Ebeveynlerin, çocuk için oyunu arkadaş metaforuyla tanımlaması, Vygotsky'nin sosyo-kültürel gelişim kuramıyla paralellik göstermektedir.

Somut nesne kategorisinde en yüksek oranda üretilen metafor "okul" metaforu olmuştur. Comenius, okul öncesi eğitimde okul ve oyunun eş değerde olduğunu, özellikle dramatik oyunların disiplin ve düzen becerisi kazanmada büyük etkisi olduğunu ifade etmektedir (Akt.: Sevinç, 2004).

Araştırmaya katılan katılımcıların oyun kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlardan "hayat" metaforunun da pek çok kuramcının görüşüyle örtüştüğü görülmektedir. Einstein'ın "Hayat=İş oyun.", Froebel'in "...Çocuk oyunları hayatın bir çekirdeğidir. Bütün insanlar orada gelişir, büyür ve oluşur." Eflatun'un, "Çocuk oyunla büyümelidir." sözleri, oyunun hayatla ilişkisini ortaya koymaktadır (Erdal, 2019). Karl Groos (1860-1896) kuramında, oyunun hayata hazırlık olduğunu savunmaktadır (Akt.: Kaya, 2013). Frobel'e göre oyun çocuğun kendini ifade ediş biçimidir. Çocuk oyun sayesinde duygularını, düşüncelerini, iç dünyasını dışa vurmaktadır. Çocuk, oyun esnasında yetişkinlerle iletişim kurmaktadır (Akt.: Akandere, 2003). Singer'e (1994) göre çocuklar, oynadıkları hayali oyun sırasında bilinçaltındaki düşüncelerini ve hayal dünyalarını ortaya koyarlar. Çocuğun oyuncak bebeğine roller aktararak gün içinde yaşadığı olumlu ve olumsuz duyguları tekrar etmesi, çocuğun oyun yoluyla kendini ifade etme şeklidir. Frobel ve Singer'in düşünceleri katılımcıların soyut kavramlar kategorisindeki "dil" metaforu ile örtüşmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların oyun kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlardan "zekasını ve büyümesini geliştirmenin bir yolu" metaforu, kuramcılar tarafından da desteklenmektedir. Oyun, beyni geliştirmektedir. Oyun oynarken çocuğun problemlere çözüm üretme, yaratıcılık ve dil becerileri gelişir, öğrenme süreçleri tamamlanır (Sevinç, 2004).

Ebeveynler en fazla "gereksinim" kategorisinde metafor üretmişler (n=10) ve yiyecek metaforu ilk sırada (n=4) yer almıştır. "Somut nesne" kategorisinde okul metaforu (n=2), "Soyut kavramlar" kategorisinde hayat metaforu (n=3), "kişi" kategorisinde arkadaş (n=11) ve "rehber" kategorisinde ders metaforu (n=2) en fazla üretilen metaforlar olmuştur. Ebeveynlerin oyunla ilgili metaforlarının yiyecek, su, ilgi, sevgi, yaşamsal ihtiyaç vb. gereksinimler olarak belirlenmesi anlamlı bulunmuştur. Ebeveynlerin, çocuklarının oyunlarını gereksinim olarak görmeleri onların oyuna ne denli önemli verdiklerini göstermiştir.

Sonuç olarak, ebeveynlerin oyunu çocuğun yaşamsal bir ihtiyacı olarak gördükleri söylenebilir. Bu sonuçtan hareketle, ebeveynlerin çocuklarının oyun etkinliklerinde daha fazla yer alması, çocukların oyunlarını anlamlandırabilmeleri için çocuklarıyla daha fazla zaman geçirmesi ve onlarla daha fazla oyun oynaması gerektiği söylenebilir. Ayrıca bu çalışmaya benzer bir çalışma, günümüzün güncel konularından "dijital oyunlar" konusunda da yapılabilir ve alan yazına katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Akandere, M. (2003). Eğitici Okul Oyunları. Ankara: Nobel.

Aksoy, A. B. (2019). Erken Çocukluk Döneminde Oyun ve Oyunun Gelişimsel Katkıları. A. B. Aksoy ve H. Dere Çiftçi içinde, Erken Çocukluk Döneminde Oyun. Ankara: Pegem.

Cansoy, R. ve Türkoğlu, M. E. (2019). Verilerden Anlam İnşa Etme Süreci. Turan, S. (Ed).Eğitimde Araştırma Yöntemleri içinde (s. 150-155). Ankara: Nobel.

Çakaroglu, D. ve Ömür, E. H. (2020). "Oyun" Kavramına İlişkin Alginın Metafor Yoluyla Belirlenmesi. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 155-164.

Durualp, E. ve Aral, N. (2018). Çocukların İnce ve Kaba Motor Gelişimlerine Oyun Etkinliklerinin Etkisinin İncelenmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (1), 243-258.

Erbay, F. ve Durmuşoğlu Saltalı, N. (2012). Altı Yaş Çocuklarının Günlük Yaşantılarında Oyunun Yeri ve Annelerin Oyun Algısı. Journal of KirsehirEducationFaculty, 13(2).

Erdal, K. Çocuk Oyunlarında Değerler Eğitimi. Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 2(2), 53-59.

- Erden, F. (2016). Oyun Kuramları. Ören, M. (Ed). Çocuk ve Oyuniçinde(s.35). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Erden, Ş. ve Alisinanoğlu, F. (2002). Anaokullarına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Çocuk Oyun ve Oyuncakları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(22), 42-49.
- Eren, B. (2018). Özel Eğitim Öğretmeni Adaylarının “Oyun” Kavramına İlişkin Metaforik Ağları. TurkishStudies (Elektronik), 13(18), 569-588.
- Gülay Ogelman, H., Aytaç, P., Erol, A., Erdentuğ, F. G., Akdeniz Yolaç, Ö. ve Güner Özbilenler, M. (2019). Anne-Baba ve Çocuk Görüşleri Doğrultusunda Oyun. Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2), 65-87.
- Hazar, Z., Tekkurşun Demir, G. ve Dalkıran, H. (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Geleneksel Oyun ve Dijital Oyun Algılarının İncelenmesi : Karşılaştırmalı Metafor Çalışması. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 15 (4), 179-190.
- Kaya, A. B. (2013). Çevrim İçi Oyun Bağımlılığı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Koçyiğit, S. ve Başara Baydilek, N. (2015). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Oyun Algılarının İncelenmesi. YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 12 (1), 1-26.
- Kurt, H. S. (2010). Kuantum Fiziğinde Kullanılan Metaforların Öğrencilerin Fizik Algısı Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kurtoğlu, M. ve Seferoğlu, S. S. (2013). Öğretmenlerin Teknoloji Kullanımı ile İlgili Türkiye Kaynaklı Dergilerde Yayımlanmış Makalelerin İncelenmesi. Journal of Instructional Technologies &TeacherEducation, 2(3).
- Ördem, Ö. ve Yıldız, F. (2018). Çocukların Oyun Kavramına İlişkin Algıları ve Düşünceleri. Electronic TurkishStudies, 13(18).
- Özkan, M. (2019). Eğitim Araştırmalarında Problemin Çözümü İçin Kimlere/Neye Gideceğim? Turan, S. (Ed). Eğitimde Araştırma Yöntemleri içinde (s. 89). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öztürk, E. D. (2019). Ebeveyn Bakış Açısıyla Oyun: Çukurca İlçesi Örneği. İlköğretim Online, 18 (4), 1938-1955.
- Özyürek, A. ve Gürleyik, S. (2016). Anne Babaların Okul Öncesi Dönem Çocukları İle Etkileşimlerinde Oyunun Yeri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (42), 1283-1290.
- Ramazan, O. (2015). Oyun Etkinlikleri I. Zembat, R. (Ed.). Çocuk ve Oyun içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
http://www.ataturkuni.net/ow_userfiles/plugins/forum/attachment_1311_544130ab203a6_544130a066d65_%C3%87OCUK-VE-OYUN-6.pdf.
- Saban, A. (2008). Okula İlişkin Metaforlar. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi (55), 459-496.

Selçuk, Z., Kandemir, M., Palancı, M. ve DüNDAR, H. (2014). Eğitim ve Bilim Dergisinde Yayımlanan Araştırmaların Eğilimleri:İçerik Analizi. Eğitim ve Bilim Dergisi, 39 (173), 430-453.

Sevinç, M. (2004). ErkenÇocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun. İstanbul :Morpa Kültür Yayıncılık.

Singer, J. L. (1994). Imaginative Play andAdaptive Development. InGoldstein, J. H. (Ed.), Toy, Play, and Child Development. New York. Cambridge University.

Sormaz, F. ve Yüksel, H. (2012). Değişen Çocukluk, Oyun ve Oyunağın Endüstrileşmesi ve Tüketim Kültürü. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (3), 985-1008.

Tezel Şahin, F. (1993). Üç-Altı Yaş Grubu Çocuklarının Anne Babalarının Çocuk Oyun ve Oyuncakları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 8-61.

Tok, E. (2018). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Oyuna İlişkin Algıları: Metafor Analizi Örneği. Kastamonu Eğitim Dergisi, 26(2), 599-611.

Tuğrul, B., Ertürk, H. G., Özen Altınkaynak, Ş. ve Güneş, G. (2014). Oyunun Üç Kuşaktaki Değişimi. The Journal of Academic Social Science Studies (27), 1-16.

Turgut, H. ve Yılmaz, S. (2010). Ekolojik Temelli Çocuk Oyun Alanlarının Oluşturulması. III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, 4, s. 1618-1630.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2020, 11 27). Türk Dil Kurumu Sözlükleri Web Sitesi: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

Vatandaş, S. (2020). Oyun ve Oyuncak: Teknolojik ve Toplumsal Dönüşüm Sürecinde Oyun ve Oyunağın Anlamsal ve İşlevsel Değişimi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11 (28), 913-930.

Vygotsky, L. S. (1967). Play And Its Role in The Mental Development of The Child. Soviet Psychology, 5(3), 6-18.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

TÜRKİYE'DE FİJİTAL (PHYGİTAL) PAZARLAMA UYGULAMALARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: BREF'LE HİJYENE YOLCULUK PROJESİ ÖRNEK OLAYI İNCELEMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Arzu ŞEKER

Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

arzu.seker@batman.edu.tr

Özet

Dijitalleşmenin büyük bir hızla artması, bütün alanlarda olduğu gibi pazarlama dünyasında dijital teknolojilere olan yönelimini arttırmıştır. Bu süreçte dijital teknolojiler ve buluşlar geleneksel pazarlama uygulamalarının sınırlamalarını ortadan kaldırarak, daha yenilikçi pazarlama uygulamalarının önünü açmıştır. Ancak insanlar, kişisel deneyimi ve etkileşimi fiziksel olarak yaşadığı geleneksel alışveriş kültüründen kopmakta da zorlanmaktadır. Buradan hareketle işletmeler, fiziksel pazarlama uygulamalarıyla, tüketiciler ile markalar arasında hem fiziksel hem de dijital bir köprü oluşturan yeni nesil bir pazarlama anlayışını geliştirmişlerdir. Fiziksel pazarlama, tüketicilere en iyi deneyimi sunmak için hem fiziksel hem de dijital kanalları senkronize ederek bir arada kullanılmaktadır. Çok daha güçlü ve daha etkili olan bu pazarlama anlayışı, markanın tanınabilirliğini artırmaktadır. Özellikle farklı ve eğlenceli olmasıyla bireyin ilgisini çekmekte, sürdürülebilirliği sağlarken müşteri sadakatini oluşturmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de çok az sayıdaki fiziksel pazarlama uygulama örneklerinden ilki olan Türk Henkel A.Ş bünyesindeki Bref markasının “Bref’le Hijyene Yolculuk Projesi-VR Gözlük Uygulaması” konu edinilmiş ve örnek olay olarak incelenmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak markanın ürün müdürüyle dijital platformda yüz yüze derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiş ve analiz edilmiştir. Sonuç itibarıyla yeni teknolojilerin benimsenerek kullanılmasıyla değişimin öncüsü olma veya değişen trendleri yakalamada, tüketiciye daha çok şey hissettirme ve anlatmada, müşteri kazanma ve müşteri sadakati oluşturmada, eğlenceli ve heyecan verici kişisel deneyimler yaşatarak tüketicilere çok daha etkin mesaj vermede ve etkileşim kurmakta fiziksel pazarlama uygulamalarının oldukça başarılı sonuçlar verdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Arttırılmış Gerçeklik, Sanal Gerçeklik, Fiziksel (Phygital) Pazarlama.*

QUALITATIVE RESEARCH ON PHYGITAL MARKETING APPLICATIONS IN TURKEY: CASE STUDY- JOURNEY TO HYGIENE WITH BREF PROJECT

Abstract

The rapid increase in digitalization has increased the tendency towards digital technologies in the marketing world as in all other fields. In this process, digital technologies and inventions have eliminated the limitations of traditional marketing practices, paving the way for more innovative marketing applications. But people also find it difficult to break away from the traditional shopping culture in which they physically experience personal experience and interaction. Thus, businesses have developed a next-generation marketing approach that creates both a physical and digital bridge between consumers and brands through their phygital marketing practices. Phygital marketing uses both physical and digital channels together by synchronizing them to provide the best experience to consumers. This marketing approach, which is much stronger and more effective, increases the brand's recognition. It attracts the attention of the individual, especially as it is different and fun, and creates customer loyalty while ensuring sustainability. In this study Bref's

-a subsidiary of Turk Henkel Inc.- “Journey to Hygiene with Bref Project –VR Glasses Application” the first of very few examples of phygital marketing practices in Turkey has been chosen as subject matter and has been investigated as a case study. In the study, in which qualitative research method was used, a semi-structured interview form was used to conduct an in-depth face-to-face interview with the product manager of the brand on a digital platform and analyzed. As a result, it has been revealed that phygital marketing practices have achieved very successful results in being the pioneer of change or catching changing trends, by making the consumer feel and tell them more, gaining customers and building customer loyalty, communicating much more effective messages and interacting with consumers much more effectively by creating fun and exciting personal experiences.

Keywords: *Augmented Reality, Virtual Reality, Phygital Marketing.*

1.GİRİŞ

1990’larda başlayan dijital dönüşümlerle, insanların hayatlarında ve konforunda büyük değişimler meydana geldi. İşletmeler için geleneksel pazarlama faaliyetlerinin sınırlılığı, yetersizliği ve hızla gelişen teknolojilerin de etkisiyle dijital pazarlamaya eğilim göstermeye başlanmıştır. Ürün ve hizmetleri pazarlamak için dijital ortam ve platformları kullanan dijital pazarlama, tüketicilere internet üzerinden ses, metin, video vb. içeriklerin iletilerek yapılır. Günümüzde ise değişen tüketici tipolojisi nedeniyle **dijital pazarlama** yöntemlerinin fiziksel bir çıktısı olmadan çok da işe yaradığını fark eden yenilikçi markalar dijital ve geleneksel pazarlama yöntemlerini harmanlayarak **fijital (phygital)** pazarlamaya yönelmeye başlamışlardır. Çünkü **fijital pazarlama yöntemleri** ile yüksek erişimli, erişim maliyeti düşük ve fiziksel çıktısı olabilen, tüketiciye dokunan pazarlama projeleri yaratılabilmektedir (Özmen, 2013:365; Çapan, 2020).

Günümüzde artık dijitalleşme zamanla yerini **fijitalleşmeye** bırakmaya başlamıştır. İlk kez 2007 yılında Amerikan Reklam Ajansları Birliği Başkanı tarafından yıllık toplantıda kullanılan bu kavram, pazarlama dünyasında zamanla popüler kavramlar arasına girmeye başlamıştır (Gül, 2020). "Phygital" terimi, müşteriler için benzersiz ve etkileşimli bir deneyim yaratma çabasıyla, fiziksel ve dijital dünyaları birbirine bağlamak için teknolojiyi kullanma anlamına gelmektedir. Yani müşterilere en iyi deneyimi sunmak için hem fiziksel hem de dijital kanallar senkronize edilmektedir (Vel vd., 2015:427). Dijital ve fiziksel dünyaların birbirine karışmasını ifade eden fijital kavramı işte bu trendle ortaya çıkmaktadır. Fijital dünyanın gelişimi ile hayatımızda bizi etkileyen pek çok unsur da değişmekte ve değişmeye devam edecektir. İşletmeler veya markalar, tutundurma stratejilerini geliştirirken mevcut yöntemlerin yanı sıra yeni ve farklı yöntemler kullanmaya çalışmaktadırlar. Elbette buradaki amaç tanınabilirliği artırmak ve sürdürülebilir kılmak, müşteri sadakati oluşturup devamlılığı sağlamaktır. Fiziksel ve dijital kanalların bir karması olan fijital pazarlama yöntemlerinin kullanılması giderek artmaktadır (webtures.com/tr, 06.11.2020). Fijital pazarlama henüz çok genç bir kavramdır ancak gelişimi ve uygulama yaygınlığı çok zaman almayacaktır. Çünkü gerçek yaşamın sanal dünyada yer almasının dışında artık sanal dünyanın gerçek yaşamın içinde yer aldığı yeni trendler hızla yaygınlaşmaktadır.

Fiziksel ve dijital kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan fijitalin ortaya çıkmasını sağlayan ve son yıllarda hayatımızda giderek yer edinmeye başlayan sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojiler ve buluşlardır. Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik kavramları genelde birbirleriyle karıştırılabilmektedir. Sanal gerçekliğin amacı, gerçek dünyanın modellendiği üç boyutlu ve etkileşimli sanal ortamlar oluşturmaktır. Artırılmış gerçeklik ise gerçek-zamanlı ve etkileşimli olarak gerçek dünyayı, bilgisayar ortamında geliştirilen sanal verilerle zenginleştirmeyi amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, ilk kavram gerçekliği olduğu gibi sanal dünyaya taşımaya amaçlarken, ikinci kavram gerçekliği sanal bilgilerle zenginleştirmeye odaklanmaktadır (Somyürek, 2014: 63). Sanal gerçekliğin bir türü olan artırılmış gerçeklik, bireyin, gerçek dünyaya eklenen veya birleştirilen sanal nesnelere ile birlikte gerçek dünyayı görmesine imkân vermektedir. Sanal gerçeklik teknolojileri ise bireyi sentetik yani gerçek olmayan bir ortamın içine alır, onu dünyadan soyutlamaktadır. (Azuma, 1997: 355-356).

Fijital pazarlama insanların alışveriş yapma şeklini değiştirirken, fiziksel dünya içinde sunulan dijital kolaylıklar, pazarlamada yeni bir devrin başladığını göstermektedir (webtures.com, 06.11.2020).

Özellikle günlük yaşamlarında dijital araçlara güçlü bir şekilde bağlı, şeffaflığa ve güven değerlerine inanan, dijital bir pazarda bilgiye sahip, güçlü bir iletişim ve kolay erişime sahip olan 1980 ve sonrası doğumlu olanların oluşturduğu Y kuşağı, alışveriş sürecinde ne istediklerini bilmektedirler. Nitekim, Y kuşağının % 88'i bir akıllı telefona sahip ve % 39'u dijital dünyada etkileşim içerisindedir (Chastel vd., 2019: 3-4).

Ülkemizde henüz çok az işletmenin dijital dünyaya bakıldığında pek çok markanın dijital konseptli pazarlama uygulamalarını hayata geçirdiği görülmektedir. İncelenen dijital pazarlama uygulama ve kampanyaları sonucu öne çıkan başlıca unsurlar ve temalar yeni teknolojilerin kullanımı, dikkat çekici ve eğlenceli olması, merak ve heyecan uyandırması, etkileşim, kişisel deneyimler yaşatılması ve bu doğrultuda mesajların tüketicilere iletilmesidir. Bu da yeni müşteri kazanımını sağlayacak ve müşteri sadakati yaratacaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için ise işletmelerin gelişen yeni teknolojiler ve buluşları kullanmaları ve gelişen trendleri yakalamaları gerekmektedir.

Arttırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojileri gibi gelişmiş teknolojilerin kullanıldığı bir pazarlama anlayışı olan dijital pazarlama anlayışı Türkiye’de çok yenidir. Bu konuda yapılmış çok az akademik çalışma mevcuttur. Alanındaki sınırlı çalışmalardan biri olmasıyla itibariyle Türkiye’deki ilgili akademik yazına kaynak olacağı ve bu alanda çalışmak isteyen pazarlama sektöründeki kişilere önemli bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Türkiye’de ilk kez bir dijital pazarlama faaliyetini hayata geçirmesi nedeniyle Türk Henkel Kimya A.Ş.’nin temizlik kategorisindeki Bref markasının “Bref’le Hijyene Yolculuk Projesi-VR Gözlük Uygulaması” örneklem olarak seçilmiş ve örnek olay olarak incelenmiştir.

2.Araştırmanın Yöntemi

Çalışma nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek yürütülmüştür. Yıldırım ve Şimşek (2008: 39), nitel araştırmaları doküman analizi, derinlemesine görüşme ve gözlem yapma gibi veri toplama yöntemlerinin kullanılarak, olayların ve algıların, gerçekçi ve bütüncül bir şekilde doğal ortamlarda ortaya konulduğu bir süreçten oluşan araştırmalar olarak tanımlamaktadır. Çalışmada bir konunun bir ya da birden fazla unsur kullanılarak derinlemesine araştırılması yaklaşımı olan örnek olay incelemesi (Güler vd., 2013: 301) yöntemi kullanılmıştır. Amaçlara ve verilerin çözümlenme biçimlerine bağlı kalınmasına ve önermeler geliştirilmesine göre bir örnek olay incelemesi genellenebilmektedir. Böylelikle olay incelemesine ait bulguların diğer olaylara da uygulanabilir olduğu söylenebilecektir (Punch, 2005: 147). Çalışmada veri toplamak için derinlemesine bireysel görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmada derinlikli görüşme, temel veri toplama tekniklerindedir ve (Punch, 2005: 165) konuya ilişkin literatür taranarak hazırlanan belirli temalar altında arttırılmış sorular ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bireysel görüşme için yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formundaki sorular için uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu çalışmada derinlemesine görüşme yapılmasındaki amaç, görüşülen kişinin bilgi, duygu, tecrübe ve gözlemlerine görüşme yoluyla ulaşılabilir olması, açık uçlu sorularla detaylı cevapların alınmasına imkân veren, yüz yüze, birebir görüşülerek vaka ile ilgili tüm boyutlarıyla bilgi toplanmasına imkân vermesidir (Tekin, 2006: 101). Bu kapsamda Türk Henkel Kimya Aş ile mail yoluyla iletişim kurulmuş, konu etkinliğe ilişkin görüşme talebinde bulunularak çalışmanın amacı bildirilmiştir. Çalışmaya ilişkin görüşme talebi şirket bünyesindeki Bref markası ürün müdürü Sn. Çağla Şamhal tarafından olumlu yanıtlanmış ve kendisiyle dijital platformdan yüz yüze derinlikli bireysel görüşme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışmaya konu olan etkinliği gerçekleştiren Türkiye’de dijital kelimesini ismine taşıyan ilk ve tek reklam ajansı olan Lobby Phygital Ajansı ile de iletişim kurularak söz konusu etkinliğe ilişkin bir takım nicel ve görsel veriler elde edilmiştir.

Yapılan bireysel görüşmede verilerin sağlıklı bir şekilde kayıt altına alınması için görüşme esnasında izin istenerek ses ve görüntü kaydı alınmıştır. Kayıt altına alınan veriler daha sonra yazılı bir metine dönüştürülmüş ve betimsel analize tabi tutulmuştur. Nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan betimsel analiz süreci verilerin belirlenen temalara göre özetlenip, yorumlanması ile gerçekleştirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 224). Bu doğrultuda betimsel analiz için dijital pazarlamanın kavramsal çerçevesine uygun temalar belirlenmiştir.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmaya konu edilen ve global bir şirket olan Henkel, güçlü markalar, inovasyonlar ve teknolojiler sayesinde üç iş birimiyle dengeli ve çeşitlilik gösteren bir portföyle faaliyet göstermekte ve bu birimlerde lider konumlara sahiptir. 1876 yılında kurulan Henkel, 2019 yılında Henkel, 20 milyar Euro'dan fazla satış ve 3,2 milyar Euro'dan fazla faaliyet kârı bildirmiştir. Yapılandırıcı piyasasında dünya çapında bir liderdir. Beauty Care ile Çamaşır ve Ev Bakım İş Birimlerinde ise, dünya genelinde pek çok piyasa ve kategoride lider konumlara sahiptir. Sürdürülebilir değerler yaratan ve 52000 'i aşkın çalışanıyla dünya çapında güçlü bir şirket kültürüne sahiptir. Şirketin ilk ürünü çamaşır deterjanıydı ve Çamaşır ve Ev Bakım iş birimi Henkel'in başarı hikayesinde bir dönüm noktası olmuştur. Şirket Türkiye'de Türk Henkel Kimya A.Ş. olarak faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin ilk çamaşır yumuşatıcısı Vernel, ilk bulaşık deterjanı Pril, hassas çamaşırlar için üretilen ilk özel deterjanı Perwoll de yenilikçi anlayışı daima ön plana alan Henkel tarafından üretilmiştir. Henkel bünyesindeki markalar (Persil, Pril, Vernel gibi) dünya genelindeki tüketicilerin günlük yaşamlarının ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Çamaşır ve Ev Bakım iş biri de dünya çapında girdiği pazarlarda lider konumdadır. Bref markası ise Banyo ve tuvalet temizlik ürünleri adlı grupta olup, Çamaşır ve Ev Bakım ürün portföyünde yer almaktadır.

Bref'in Türkiye Pazarındaki Yeri

Türkiye pazarında Çamaşır/Ev bakım kategorisindeki Bref markasının kullanım alanında jenerik bir marka haline geldiği, ancak markanın tüketiciye yeteri kadar anlatılamamış olması, Markanın geleneksel pazarlama yöntemlerinin yetersiz kaldığı görüşünü benimsemesini ve yeni nesil pazarlama yöntemlerini hayat geçirmesine ön ayak olmuştur. Markanın global düzeydeki stratejilerini Türkiye pazarına uygulayan Türkiye'deki süreçleri ve pazardaki dinamiklerin yürütülmesine ilişkin hem çizgi hem de çizgi üstü tüm pazarlama iletişim ve sorumluklarını yerine getiren, markanın Türkiye'deki tüm sürecini kontrol eden Ürün Müdürü Çağla Şamhal, bu durumu şöyle ifade etmektedir;

Henkel bünyesinde Çamaşır ve Ev bakım kategorisinde bir markamız olan Bref, bir tuvalet ürünüdür, eğlenceli, inovatif ve bu kategoriyi tüketicilere öğretmeye çalışan bir marka ancak hala kategori penetrasyonu (pazar yaygınlığı) düşüktür. Bref, her ne kadar bu kategoriyle ilgili akla ilk ve hatta tek gelen marka olsa da, biz hala o tuvalet blokları ne işe yarar ne iş yapar tüketiciye geçirmeye çalışıyoruz çünkü on evden birine giriyoruz ve şuan bununla mücadele ediyoruz. Yaptığımız pazar araştırmalarında tüketicilere tuvalete (klozete) takılan topçukların markaları diye bahsettiğimizde Bref'ten bahsediyorsunuz diye dönümler alıyoruz. Aslında başka marka satın almışsa bile onu Bref olarak bilmektedir. Kategoriye ismini vermesi nedeniyle jenerik bir marka olduğumuzu söyleyebiliriz.

Fijital Etkinliğin Teknik ve Uygulama Detayları

Türkiye'nin isminde fijital kelimesini kullanan ilk ve tek ajansı Lobby Pyhgitel ile beraber gerçekleştirilen "Bref'le Hijyene Yolculuk- VR Gözlük Uygulaması" ismi verilen fijital pazarlama etkinliği 2016'da iki etap şeklinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Lobby Phygitel ajansı ile iletişime geçilmiş ve etkinliğe ait elde edilen görseller, KVKK kapsamında kullanılamamıştır ancak Youtube üzerinden yayında olan videosu (<https://www.youtube.com/watch?v=2Z70SngFebs>) izlenebilmektedir. Etkinliğe ilişkin detaylar aşağıda verilmiştir (Şamhal; Lobby Pyhgitel);

Bref ile Hijyene Yolculuk projemizde seçtiğimiz lokasyonlara temizlik temalı camdan bir oda kurdük ve bu camdan odanın içini Bref'in kokuları ile donattık. Platforma davet ettiğimiz katılımcılardan sanal gerçeklik (VR) gözlüğü takmalarını istedik. Gözlüklerini takan katılımcılar, temiz bir banyo görüntüsü ile karşılaştılar. Bref'in banyo temizliğinin her aşamasında yer aldığını VR kurgumuzun içine ekleyerek, onları temizliğin ferahlatıcı yolculuğuna çıkardık. Verdiğimiz indirim kuponları ile de uygulamamızın satışa dönüşmesini

sağlamayı başardık. Böylelikle Türkiye’de Home Care (Ev Bakım) kategorisinde VR kullanan ilk marka olmayı başardık. Teknik olarak ise temiz bir banyo kiralarak, bu banyonun içerisinde 360 derece bir çekim gerçekleştirdik. Hologram teknolojisi ile ürün özelliklerini yazdık. VR gözlüğü takan tüketicinin yakalayacağı noktalara ürünün kokusunu taşıyan ocaliptus yaprağı konumlandırdık. Ürün özelliklerini okuyabilmeleri ve hijyen yolculuğuna çıkabilmeleri için bu yaprağı takip etmelerini istedik. Yaprığın yolculuğunu takip eden tüketiciler sonunda yaprağın klozete düşmesi ile bir sifon sesi duydular ve 3D fluid animation ile desteklediğimiz klozetten saçılan ferah tertemiz bir tornadonun içerisine girmenin tadını çıkarttılar. Tasarladığımız 3 tarafı cam ile çevrili mekatronik standımızda camların arasından akan mavi sular ile ürünün sifon çekildiğinde oluşturduğu mavi suya dikkat çektik ve temizlik hissi yarattık. Standımızın içerisine yerleştirdiğimiz klima ile ferahlık hissini yaşatırken, koku otomatı ile sürekli standımızın içerisine verdiğimiz ocaliptus kokusu sayesinde ferahlık ve temizlik hissini pekiştirirken ürünümüzün kokusuna da dikkat çektik.

Bref’in Bu Etkinlikteki Amacı

Banyo ve tuvalet temizlik ürünleri kategorideki ürünlerin Bref nezdinde sadece temizlik ve hoş koku değil, uzun süreli ferahlık hissini verebildiğinin kişisel olarak deneyimlenmesi, bu hissini yaşatılması ve bunun gerçekleştirilebilmesi için dijital teknolojilerden faydalanılarak tüketicilere anlatılması amaçlanmıştır. Fijital pazarlama etkinliğinin amacına ilişkin Şamhal’ın ifadeleri şöyle olmuştur:

Bref’in şuan ürünlerini iki kanada ayırmıştır. Bref’in ürünlerini bu iki kanada yani Premium ve Core olarak ayırdığı dönemde, Premium segmentinde, pazara Bref Blue Aktive lansmanı ile girmiştir. Bref Blue Aktiv ürünüyle tüketiciye verilmek istenen şeydu; bu kategorideki ürün sadece WC’ de güzel kokmayı sağlayan bir ürün değil, tüketiciyle ferahlık veren bir üründür. Yani iletişim ferahlık üzerineydi. Katılımcılar, Bref’le ferahlık iletişimi kurduktan sonra, kendi hayal gücünde ferahlık hissi neyse Bref’in hissettirdiği de o ferahlık hissidir. Mavi suların ve serinliğin ferahlığını hissettikleri bir deneyim alanı oluşturuldu. İnsanlara okyanus etkisini vermek için, duvarlardan camlardan mavi suyun aktığı bu ferahlığın hissedildiği deneyimi yaşatabilme amacıyla etkinlik düzenlenmiştir.

Hedeflenen Kitle ve Yeni Müşteri Kazanımı

Pazarlama iletişiminden tüketicilerle kişi başına erişim maliyetlerini en aza indirilebilmesi nedeniyle de fijital proje, uygulama ve kampanyalar tercih edilmektedir. Fijital pazarlama faaliyetleriyle tüketicilerle maksimum düzeyde uygun maliyetlerle erişim sağlanırken ölçümlenebilir olmaktadır ve satışa yönlendirilerek sonuçlanan projeler yaratılabilmektedir (Yalçınkaya, 2017, s. 53). Markalar herhangi bir pazarlama faaliyetinde ulaşmak istedikleri tüketici kitlesini önceden belirlemektedir. Bref’in bu kampanyada ulaşmak istediği hedef kitle ve müşteri kazanımına yönelik görüşler şöyledir;

Bref olarak ürünü kullanmayanlar da dâhil olmak üzere tüm tüketiciler hedef kitemiz ancak bu etkinliğe konu olan ürün Premium sınıfında olduğu için hedeflediğimiz kitle kategori olarak bu ürünü kullanan ve yeniliklere açık, 20-44 yaş arası, yeni ürün denemeye yatkın, kadın erkek ayrımı olmaksızın, (araştırmalarımızda Türkiye’de her ne kadar alışverişi kadın yapıyor görünse de aslında ürünü sepete atan veya alışveriş listesine karar veren genelde erkektir. Bu nedenle ilk bakışta sanki sadece kadınlar hedefleniyor gibi algılanabilmektedir. Ayrıca Üniversite öğrencileri gibi genç yaş grupları da hedef kitemizde yer almaktadır) Yeni müşteri kazanımı olduğunu düşünüyoruz, zaten rakamsal bir penetrasyon artışı yaşanmasında dolayı yeni

müşteri kazandığımızı düşünüyoruz. Ama elbette sadece etkinliğin rakamsal katkısını ölçmek mümkün değildir.

Etkinlikte Alınan Sonuçlar

Bref'in tüketiciler nezdinde yaratılmak istenen ferahlığa ilişkin hissiyatın, katılımcılara kişisel deneyimler yaşatarak oluşturulduğuna inandıklarını, diğer pazarlama faaliyetlerin payıyla beraber, bu etkinlik sonucu alınan etkileşim ve olumlu sonuçların beklentilerini karşıladığını belirten Şamhal, bunu şöyle ifade etmiştir.

Etkinliğimiz İstanbul'da toplam 2 meydana ve 3 AVM'de gerçekleştirildi. 11-12 Haziran'da Bağdat Caddesi, 25-26 Haziran Bakırköy ile 1-2 Ekim 2016 Forum İstanbul, 8-9 Ekim 2016 Marmara Forum ve 15-16 Ekim 2016 Palladium AVM olmak üzere iki etap olarak düzenlendi. Etkinlik sonucu 2.500.000 kişiye görünürlük sağlandı, 7.000 kişiye VR deneyimi yaşatıldı, 10.000 flayer (el lanı) ve 5.000 ürün dağıtımı gerçekleştirildi. Bu etkinlikten sonraki 18 aylık süreç sonucunda ürün pazar penetrasyonumuz (hedef kitledeki yaygınlık) 1.8 oranında arttığı tespit edilmiştir. Bu artışın gerçekleşmesinde diğer faaliyetlerimizle beraber elbette bu etkinliğin payının yüksek olduğu kanısındayız.

Markanın Dijital Teknolojilere Yaklaşımı (Teknoloji kullanımı)

Neredeyse çeyrek yüzyılı aşkın süreden beri internetin ticari olarak kullanımıyla iş dünyası çok büyük bir hızla değişmiştir. Hemen hemen bütün işletmeler müşterilerle artık "dijital bir ilişki" oluşturmanın önemini vurgulamaktadır. Özellikle akıllı telefonlar, akıllı ürünler, nesnelerin interneti yapay zekâ gibi dijital teknolojiler ve cihazlar, yakın gelecekte tüketicilerin yaşamlarında önemli dönüşümler vaat etmektedir. İşletmeler, dijital teknolojilerdeki gelişmelerin, pazarlama sürecini ve stratejilerini nasıl yeniden şekillendirdiğini anlamaya çalışmaktadırlar (Kannan ve Li, 2017: 23). Son yıllarda Artırılmış Gerçeklik (AG) olarak ifade edilen Augmented Reality (AR) teknolojisi, dijitalleşen dünyanın son dönemlerdeki önemli gelişmelerinden biridir. Artırılmış gerçeklik teknoloji pek çok alanda kullanıldığı gibi hayatımızda da giderek artan şekilde yer almaya başlamıştır (İçten ve Bal, 2017:111). Bireylerin, bilgisayar tarafından simüle edilmiş bir dünyada hareket ettiği gerçek zamanlı bir ortam sunan Sanal Gerçeklik (VR) teknolojisi de kullanıcıların hareketlerinin izlendiği ve aynı zamanda çevrenin kullanıcıların hareketleriyle eş zamanlı olarak görüntülediği bir ortam olmaktadır ve kullanımı giderek pek çok alanda yaygınlaşmaktadır (Craig vd., 2009: 1). Faaliyet gösterdikleri iş birimlerinde değişim öncüsü olmaya devam etmek ve gelişen trendleri yakalayabilmek için dijital teknolojilerden çokça yararlanan Henkel, ürünlerini geliştirirken ekledikleri inovatif teknolojileri ve iletmek istedikleri mesajları tüketiciye ulaştırabilmek adına, pazarlama karar ve stratejilerinde bu teknoloji ve buluşlardan faydalanmaya çok sıcak baktıklarını belirten Şamhal, bakış açılarını şöyle ifade etmektedir:

Henkel olarak dijital teknolojilere çok sıcak bakmakla beraber, özellikle Bref gibi kategorisini oluşturmaya çalıştığımız bir ürünle ilgili daha da sıcak bakıyoruz. Çünkü teknolojilerle fiziksel bir ortamda deneyim yaşatarak daha yakın çalıştığımız bir pazarlama metodunda, tüketiciye daha çok şey anlatma ve hissettirme fırsatımız oluyor. Bref için daha önce hayata geçirdiğimiz VR Gözlük Uygulaması Etkinliği dışında başka ürün çeşitlerimizde de benzer etkinlikler yaptık yapmaya da devam ediyoruz. Bu nedenle firma olarak ta marka olarak ta böyle teknolojilerden ve pazarlama uygulamalarından çokça faydalanıyoruz. Değişim öncüsü olma veya değişen trendleri yakalamak için bu teknolojiler ve ilerde çıkacak yeni teknolojilerden faydalanmaya bakış açımız böyledir.

Bref, kendi kategorisinde pazarda lider olmaya ve yenilikçi yaklaşımını sürdürmekte kararlı ve dünyadaki benzer gelişmelerden ve uygulamalardan da oldukça verim alacak şekilde takip etmekte ve faydalanmaktadır:

Daha önce de belirttiğim gibi Bref'in iki ürün kanadı mevcuttur. Mesela Bref'in Premium segmentteki bir ürünümüzün lansmanında bir parfüm atölyesi kurduk. Davet ettiğimiz tüketiciler Bref'in notalarından kendi Bref'lerini oluşturmalarını istedik. Bir Alman parfüm markasının yaptığı bir PR çalışmasından esinlendik. Vernel'de de tüketicilere Vernel kokulu havlu hediye ettik. Olabildiğince dünyadaki gelişmeler ve uygulamalardan da faydalanıyoruz.

Fijital Boyutlar (Müşteri Deneyimi, Etkileşim, Eğlencelilik, Dikkat Çekicilik, Heyecan, Merak Uyandırma)

Fijital pazarlamada olası bir senaryo, bir veya daha fazla sosyal medya platformunda bir perakendecinin takipçi ve beğeni sayısı, canlı bir mağaza içindeki etkileşimin gösterimidir. Takipçi ve "beğeni" sayıları TV reklamlarında, reklam panolarında, el ilanlarında yerini buldu ve yavaş yavaş daha "fiziksel platformlara" doğru yol almaktadır. Fijital pazarlama, nihai ürün satın alma niyetinden daha çok deneyime odaklanma olarak görülebilir. Nitekim bazı yazarlar, insanların fiziksel alışveriş deneyiminden keyif aldıkları ve bunu e-mağazaların rahatlığı ve satın alınabilirliği yerine tercih edebilecekleri gerçeğini vurgulamaktadır. Ancak pazarlamacılar geleneksel pazarlama karması unsurlarını, pazarlamanın dijital yönlerini fiziksel deneyimlerle ilişkilendirerek keyifli bir deneyim yaratan bir anlayışa dönüştürmektedirler (Vel vd., 2015:427). Etkinlikteki görme, koku alma, işitme, hissetme gibi dört duyuya birden hitap etmeye dayalı bir deneyim yaşatma amacı kapsamında etkileşime geçilen bireylerden alınan geri dönüşlere ilişkin görüşler ise şöyle ifade edilmiştir:

2016 yılında hem dijital hem fiziksel bir deneyim ile tüketiciler neredeyse yeni tanışıyorlardı. Bu nedenle oluşturduğumuz dört duyuya hitap eden ve içerisinde VR bir deneyiminin de olduğu projemiz çok fazla dikkat çekti. Bref marka algısı olarak yenilikçi ve inovatif olarak akıllara kazandı. Deneyim sağlayan tüketiciler mutlaka Bref'i deneyeceklerini ileterek ayrıldılar. Fazlasıyla ilgi çekici ve merak uyandırıcıydı. Bunun en güzel kanıtı hem meydanlarda hem de AVM'lerde sonunu göremediğimiz ve stand kapısının önünde uzaya kadar giden kuyruklardı. Deneyimi yaşayıp çıkan herkesin yüzünün güldüğünü gözlemledik. Dikkat çekmesi ve merak uyandırması nedeniyle çok yoğun bir ilginin olduğu etkinlik, katılımcılarca hem çok eğlenceli hem de heyecan verici bulundu.

Müşteri Sadakati Oluşturma

Fijital pazarlama, markaların ne yapacağını, uygun zamanda, uygun mesajlarla, uygun mecralarda, tüketicilerin temas noktalarında bulunabilmeyi ve onlara dokunabilmeyi olanaklı kılmaktadır. Fijital dünya, eş zamanlı, sosyal, hibrit ve süreklilik taşıyan bir tüketici yolculuğunu gerektirmektedir. Çevrimiçi ve çevrimdışı kanallar arasında gidip gelerek bir seçim yapma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır (Odabaşı, 2017, s. 43-44). Bunların sonucunda müşteriye markaya veya ürüne yönelik güçlü veya havalı bir imaj, yeni ve kolay teknoloji, güven, rahatlık gibi değerler sunarak sadakat oluşturmada başarı gösterdiğini söylemek mümkündür. Nitekim Şamhal'ın bu konudaki görüşleri de bunu desteklemektedir;

Böyle etkinlik ve uygulamalar, markayla tüketici arasında bir bağ kurmasına yardımcı oluyor. Bu bağ asla kopmayacak bir bağlılık değil tabi ki zaten hedeflenen de bu değildir. Böyle deneyimlerle benim markam hep aklının bir köşesinde ve hep onu hatırlayacaktır. Rafa gittiğinde önünde çok alternatif varken beyin daha önce deneyimlediğini alıyor. Yapılan etkinlikte kişisel deneyim sayesinde markayla bağ kuruyor, sempati geliyor, markayı

hatırlaması daha kolay oluyor ve tercih etmesi neredeyse garantileniyor. Mevcut veya yeni müşterilerde kesinlikle satın alma isteği oluşturuyor.

Fijital konsept, iletişim teknolojilerindeki en son bilgi ve yenilikleri kullanır, dolayısıyla pazarlama iletişimi çok daha dinamik, daha hızlı gelişir ve insan algısının sınırlarını zorladığından, bu konseptin araçları, işletmelerin tüketicileriyle iletişim kurmasını kolaylaştırır. Fijital pazarlama aynı zamanda çok kanallı müşteri deneyimi olarak adlandırılır; çevrimiçi, telefonla veya mağazada yapılan satın alımları sorunsuz bir müşteri deneyimi süreci ile sağlamaya çalışan çok kanallı yaklaşım anlamına da gelir (Moravcikova ve Kliestikova, 2017:149). Dijital teknolojilerin hızlı gelişimi markaların da güçlü ve sürdürülebilir pazarlama iletişimi için bu anlamda çok dinamik olmaları gerektirmektedir. Hızla gelişen teknolojilerle tüketicilerdeki değişim ve beklentilerin farkında olan markalar hedefledikleri tüketici grupları için fijital pazarlama ve fijital deneyimleri yaratmak durumundadırlar. Elbette, dikkat çekici, yaratıcı, eğlenceli ve merak uyandırıcı fijital pazarlama stratejileriyle tüketicilere ulaşan işletmeler başarılı olmaktadır. Bu anlamda işletmenin fijital pazarlamaya bundan sonraki bakışı şöyle ifade edilmiştir;

İnovasyona çok açık bir şirketiz. İnovasyonları deneyimleyip geri bildirimleri değerlendirip diğer markalarımıza da uyarlayıp uyguluyoruz. Markalar arası pazarlama uygulamaları sinerjik olarak hayata geçiriyoruz. Bizim kategorilerimiz ve pazarımız çok dinamik, dolayısıyla dijital dünyanın ilerlediği noktada geride kalma lüksümüz bulunmuyor, aksi halde müşteri kaybetme ve rekabet edememe gibi durumları yaşarız. Ürünü tüketiciye gerektiği gibi anlatamadıktan sonra onu teknolojik olarak geliştirmek yeterli değildir. Bunu anlatmanın en önemli ayağı dijital teknolojilerdir. Hissettirmek, vermek istediğimiz duygunun tüketiciye geçebilmesi için de bu teknolojileri fiziksel ortamlarla birleştirmemiz en verimli şekli olduğunu görüyoruz. Bundan sonra dünyada ve özellikle firmanın merkezinin olduğu Almanya'daki yenilikler, yeni teknolojiler ve deneyimleri yakından takip ediyoruz. Buraya da uyarlayıp uyguluyoruz ve uygulamaya da devam edeceğiz.

4.SONUÇ

Fijital pazarlama, insanlara fiziksel ortamlardaki bazı deneyimleri dijital teknolojilerden aldığı destekle sunmaktır. Bu yeni nesil pazarlama anlayışı, günümüz modern pazarlama iletişiminde marka değerinin ve ürünlerin tüketicilerce algılanması açısından psikolojik etkilerin yanı sıra tüketicilerin tercihlerini belirleme ve yönlendirmede de oldukça etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Günümüz dünyasının modern yaşam biçiminde tüketicilere dijital ortamlarda gerçek ortamlardaki alışveriş deneyimlerini yaşatarak tüketicilere pek çok avantaj sağlarken, işletmelerin de yeni müşteri kazanımı, müşteri sadakati, tanınırlık ve sürdürülebilirlik gibi pazarlama başarılarıyla satış hacimlerinin artmasına katkı sunmaktadır. Çalışmaya konu edilen Bref markasının kampanyası, Ülkemiz'de fijital konseptteki ilk kampanya olması ve markanın beklentilerini karşılayarak diğer pazarlama faaliyetlerini desteklediği ve başarı sağladığı ortaya çıkmıştır. Dünya'da pek çok örneği olan ve Ülkemiz'de de Persil markasının Lekeleri Yok Et projesi, Vodafone'nin Gelecek Heyecan Verici Kampanyası (2017), Boyner'in Wepublic Projesi (2016), Getir (2015) ve BiTaksi gibi fijital pazarlama anlayışı kapsamındaki kararlarla giderek artan sayıda marka ve işletme olduğu anlaşılmaktadır. Fijital pazarlama eksenli uygulamalar ve kampanyalarla iletilmek istenen mesajlar müşteri deneyimiyle eğlenceli, dikkat çekici, pratik, rahat, zamandan tasarruf ettiren, gün geçtikçe de teknolojiyle beraber daha da gelişerek artmakta artmaya da devam etmektedir. Fijital pazarlama anlayışı daha çok sektörde daha çok marka ve işletme tarafından daha yeni ve farklı teknolojiler kullanılarak geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. İşletmelerin dijital dünyaya ayak uydurup değişen tüketici beklentilerini karşılayabilmeleri açısından fijital pazarlama anlayışını benimsemeleri, diğer pazarlama strateji ve kararlarıyla bütünleştirerek vermeleri yerinde olacaktır. Yapılan çalışmanın alana yönelik yapılacak araştırmalara zemin oluşturacağı düşünülmekle beraber, daha kapsamlı ve yeni araştırmalarla konunun zenginleştirilebileceğine inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Azuma, R. T. (1997). A Survey of Augmented Reality. Presence: Teleoperators and Virtual Environments, 6(4), 355-385.

Chastel, A. & Sarah G.& Julien B. and Ivan C. (2019), Phygital Boom May Lead To Luxury Implosion, Skema Business School – Master of Science, Luxury & Fashion Management – Mauricon – 2018, EasyChair Preprint No: 1394.

Craig, A. B., Sherman, W. R. ve Will, J. D. (2009). Developing virtual reality applications foundations of effective design, Multiple: Morgan Kaufmann Publishers.

Çapan, A. (2020), Fijital Devrim, Sektörüm Dergisi, 15.11.2020 tarihinde <https://www.sektorumdergisi.com/fijital-devrim/> adresinden alınmıştır.

Gül, Z. (2020), Fijital Pazarlama Nedir?, İstanbul İşletme Enstitüsü, 04.11.2020 tarihinde <https://www.iienstitu.com/blog/fijital-pazarlama-nedir> adresinden alınmıştır.

Güler, A., Halıcioğlu, M. B. ve Taşgın, S. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin, Ankara.

İçten, T. ve Bal, G. (2017), Artırılmış Gerçeklik Üzerine Son Gelişmelerin ve Uygulamaların İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Part C: 5(2): 111-136.

Kannan, P.K. ve Hongshuang, Li (2017), Digital marketing: A framework, review and research agenda, International Journal of Research in Marketing, Volume 34, Issue 1, March 2017, Pages 22-45.

Moravcikova, D. ve Jana K.(2017), Brand Building with Using Phygital Marketing Communication, Journal of Economics, Business and Management, Vol. 5, No. 3, pp.148-153. March 2017.

Odabaşı, Y.. (2017). Pazarlama Fijital Dünyanın Neresinde ? Brandmap.

Özmen, Ş. (2013). Ağ ekonomisinde yeni ticaret yolu: E-ticaret. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Punch, Keith F. (2005). Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. Siyasal Kitabevi, Ankara.

Somyürek, S. (2014), Öğrenme Sürecinde Z Kuşağının Dikkatini Çekme: Artırılmış Gerçeklik. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama Cilt:4 Sayı:1 Yıl:2014.

Tekin, H. H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. Sosyoloji Dergisi, 3 (13), (101-116).

Vel, K. Prakash, Collins Agyapong Brobbey, Abdalrhman Salih ve Hafsa Jaheer (2015), Data, Technology & Social Media: Their Invasive Role In Contemporary Marketing, Brazilian Journal of Marketing - BJM Revista Brasileira de Marketing – ReMark Vol. 14, N. 4. Outubro/Dezembro. 2015.

Yalçınkaya, N. G. (2017). Fijital (Phygital) Dünya. Brandmap.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Seçkin, Ankara.

<http://www.lobby.com.tr/phygital/> adresine 05.11.2020 tarihinde erişilmiştir.

<https://www.webtures.com/tr/blog/sozluk/fijital-pazarlama/> adresine 06.11.2020 tarihinde erişilmiştir.

<https://www.youtube.com/watch?v=2Z70SngFebs> 01.11.2020 tarihinde erişilmiştir.

DAĞLIK KARABAĞ MESELESİ ve MODERN İPEKYOLU İLİŞKİSİ

Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL

İstanbul Teknik Üniversitesi

Ayazağa Kampüsü – 34469, Maslak –İSTANBUL

beril@itu.edu.tr ; beril@beriltugrul.info

+90 532-311 88 10

(ORCID: 0000-0001-6426-6850)

Özet

Bu çalışmada, Karabağ meselesinde gelinen durum enerji-politik açıdan ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. “Bir Kuşak Bir Yol (One Belt One Road)” projesi bağlamında ipek yolu canlandırılarak “Modern İpek Yolu” tesisi edilmeye çalışılmaktadır. Çin’den başlayıp İngiltere’ye ulaşacak olan Modern İpek Yolu, tarihi ipek yolu gibi stratejik öneme sahip olacağı düşünülmektedir. Önce yolların etkin hale gelmesi beklenmektedir. Ancak yolları enerji hatları takip edecektir. Zira yollar ve enerji hatları birbirini takip eden hatlardır. Burada, Modern ipek yolu ele alınarak Karabağ meselesinde ulaşılan sonuçlar üzerinden değerlendirilmektedir. Karabağ üzerinden Azerbaycan-Nahçıvan-Türkiye bağlantısının sağlanabilir hale gelmesinin “Bir Kuşak Bir Yol (One Belt One Road)” projesi açısından önemi hem yol ve hem de olası enerji hattı geçişinin önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Dağlık Karabağ, Enerji Politikaları, Enerji Ekonomisi, Enerji Yolları, Modern İpek Yolu*

NAGORNO KARABAKH CONFLICT AND RELATIONS WITH MODERN SILK ROAD

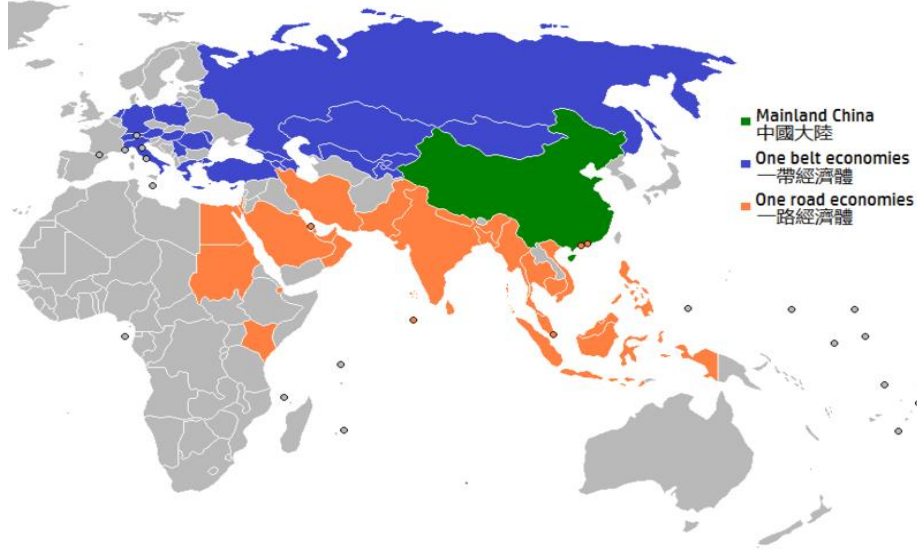
Abstract

In this study, Nogorno Karabakh Conflict is investigated via energy politics. Reaching consequences of the Nogorno Karabakh Conflict evaluated on effects of Modern Silk Road. “One Belt One Road” project is being revival of the “Modern Silk Road” in the recent years. It will begin from China and reach the England and it is thought that this road will have strategic importance. Hence it is expected that the highways and railroads constructed firstly, but the pipelines will be also fallow of them. It is reality that the highways and pipelines come after each other. It is possible making connection between Azerbaijan and Turkey via Azerbaijan-Nogorno Karabakh-Nakhchivan. Therefore road and pipeline connection can be constructed appropriate with “One Belt One Road Project” and it is explained the importance of the consequences.

Key Words: *Energy Economics, Energy Policy, Energy Pipelines, Modern Silk Road, Nogorno Karabakh*

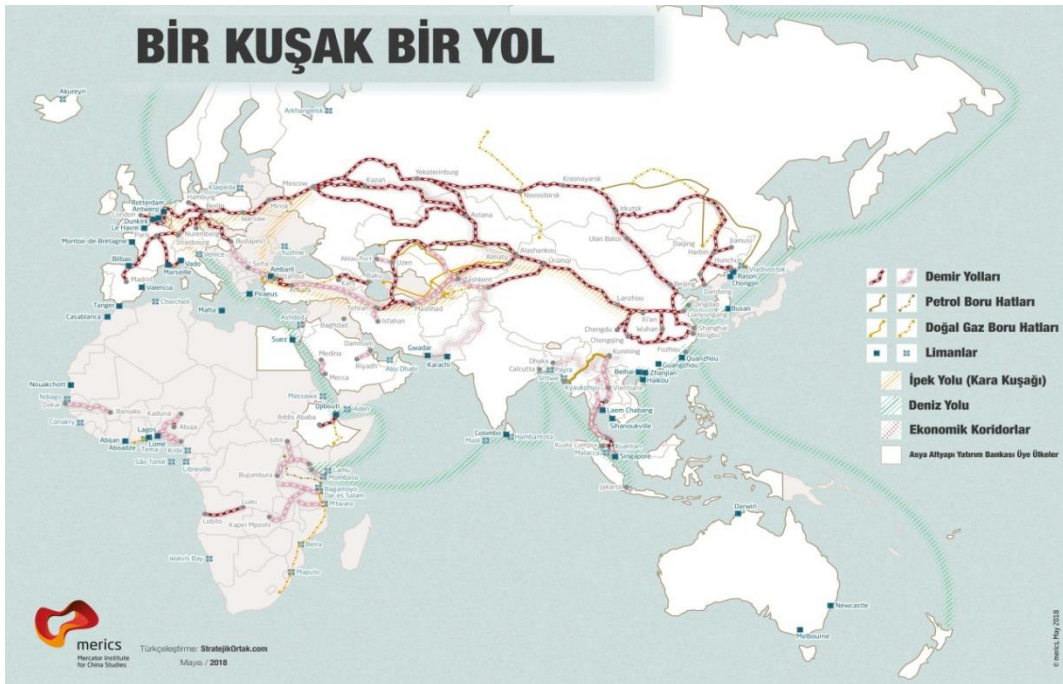
GİRİŞ

“Tarihi İpek Yolu”; yüzyıllar boyunca dünyanın en etkin ve önemli ticaret yolunu oluşturmuş ve dünya konjüktüründe yadsınamaz bir yere sahip olmuştur. Tarihi İpek Yolu’nun ana güzergâhı Çin’den başlayarak esas itibarıyla Orta Asya’yı, Hazar bölgesini ve Anadolu’yu geçerek Avrupa’ya ulaşmaktaydı. Tarihi İpek Yolu ana arterine Hindistan’dan başlayarak Avrupa’ya ulaşan “Tarihi Baharat Yolu” güzergâhı da eklenerek geçtiği bölgeleri çok daha stratejik hale getirmiştir (Şekil 1). Bu ana arter

Şekil 2 Modern İpek Yolu Coğrafyası [6].

Bir Kuşak Bir Yol projesi, tarihi ipek yolu güzergâhı ile hayli benzerlik göstermektedir. Ancak, kara yolunun yanında deniz yolu projesi de öngörülmektedir (Şekil 3). Bu bağlamda hayli iddialı ve stratejik nitelik taşımaktadır. Ayrıca Arktik bağlantılı deniz yolu da öngörülmektedir.

Şekil 3 Modern İpek Yolu [7,8]

Modern İpek Yolu projesi'nin 2049 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Projenin güzergah ülkeleri arasında doğal olarak diyaloglar ve işbirlikleri gelişmesi beklenmektedir. Bu konuda hayli yol da alınmaktadır. Bu bağlamda ortak yatırımlar ile devasa alt yapı projelerinin hayata geçirilmesi söz konusu olmaktadır. Sonuçta bölge ülkeleri için bir "Kazan-Kazan" projesi olarak ileri sürülmektedir. Bir başka deyişle, Projenin planlanan haliyle hayata geçirilmesi durumunda, tarihsel süreçte olduğuna benzer şekilde güzergâh ülkelerinin zenginleşmesi ve dolayısıyla etkinleşmesi söz konusu olabilecektir [1].

Dağlık Karabağ

Dağlık Karabağ ile Modern İpek Yolu ilişkilendirilmesi konusuna girmeden önce, Dağlık Karabağ ve Dağlık Karabağ Meselesi üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bilindiği üzere, 1992 yılında Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgal etmesiyle oluşan "Dağlık Karabağ Meselesi" 28 yıl boyunca gelişme sağlanamadan süregitmiştir. Son olarak 2020 yılının son çeyreğinde Azerbaycan'ın işgal altındaki Dağlık Karabağ bölgesini önemli ölçüde geri alması ve 10 Kasım 2020'de yapılan anlaşmayla bölgenin önemli ölçüde Azerbaycan'a tekrar geçmesi ve fazla olarak Azerbaycan ile Nahçıvan arasında bağlantı bölgesinin oluşması konusundaki gelişmeler Kafkaslarda dengeleri değiştirebilecek nitelik taşımaktadır.

Karabağ tarihi incelendiğinde, bölgede etkin olan ilk kavimlerin *İskitler / Sakalar* olduğu anlaşılmaktadır. Karabağ ile ilişkili olarak "*Artsak*" ifadesi de, daha çok Ermeniler tarafından kullanılmaktadır. Ancak, hem "Karabağ" ve hem de "Artsak sözcüğü" Türkçe kökenli nitelemelerdir. Karabağ bileşik isim olarak *kara* ve *bağ sözcüklerinden türetilmiş olup* yeşillik yer, *kara* ağaçlık, anlamına gelmektedir. Artsak sözcüğü ise, art ("yükseklik", "dağlık arazi") ile Sak sözcüklerinden türetilmiş ve (bir ön Türk kavmi olduğu düşünülen) Sak(a)ların dağlık arazisi anlamına gelmektedir [9].

Azerbaycan bölgesi, Hz. Ömer'in fetihleri sırasında İslamlaşmış, ancak Karabağ bölgesinde gayrimüslim unsurlar da yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Daha sonraları sırasıyla Safeviler, Osmanlılar ve İran'ın ve de nihayet Rusların bölge üzerinde etkinliği söz konusu olmuştur. Rusların etkinliğindeyken Ermenilerin, Ruslar tarafından bölgeye yerleştirildikleri görülmüştür. Bu arada, Büyük Ermeni İdeası çerçevesinde aktivitelerin olduğu da gözlenmiştir.

Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasında ilk çatışma 1905'te yaşanmış, 1917 Bolşevik ihtilalından sonra bölge halkının talebi üzerine Osmanlı kuvvetleri bölgeye gelmiş ve Mondros Mütarekesi'ne (30 Ekim 1918) kadar burada kalmışlardır. Mütarekeden sonra Osmanlıların çekilmesiyle Azerbaycan Türkleri için hayli zorlu ve kanlı olaylar meydana gelmiştir [9].

Ermeniler, Sovyetler döneminde birkaç kez Karabağ'dan hak iddia etmişlerse de bu talepleri kabul görmemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben Azerbaycan ve Ermenistan ayrı devletler olarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Şekil 1). Dağlık Karabağ Ermenileri, "*Artsaklı Ermenistan Halk Cumhuriyeti*" olarak bağımsızlık ilân etmek istemişler ancak Azerbaycan tarafından bu durum kabul görmemiştir. 1992 de meydana gelen ve "Hocalı Katliamı" olarak bilinen olaylarla birlikte bölge Ermenistan tarafından işgal edilmiştir.

Şekil 1 Azerbaycan Bölge Haritası [10]

BM (Birleşmiş Milletler) ve AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı); Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın toprağı olduğuna ilişkin kararlar olsa da işgal durumu devam etmiştir. Bu arada "Minsk

Günümüzde Hazar bölgesinden Karadeniz, Akdeniz ve Avrupa'ya uzanan bazı boru hatları halen mevcuttur. Enerji boru hatlarının öne çıkan bir başlangıç noktası Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü'dür. Söz konusu boru hatları olarak; Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, Güney Kafkasya Boru Hattı, Bakü-Supsa Boru Hattı ve Bakü-Novorosisk Boru Hattı sayılabilir. Bunlardan ilk üçü Dağlık Karabağ'a çok yakın olan Tovuz ve Gence'den geçmektedir. Bunlara ilaveten Bakü'yü Anadolu'ya bağlayan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu bağlantısı da yine Tovuz ve Gence'den geçmektedir. Bakü'den Anadolu'ya yönlenen enerji boru hatları ile demiryolu güzergâhı Şekil 4'te görülmektedir.

Şekil 3 Hazar Bölgesi ve Enerji Kaynakları [16,17]

Şekil 4'den hemen görüldüğü üzere Bakü'den Türkiye'ye olan bağlantılar, hem demiryolu ve hem de enerji boru hatları olarak en kısa yol olan Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye bağlantısı olarak gerçekleşmemiştir. Burada öne çıkan neden Dağlık Karabağ meselesi olmuştur. Bir başka deyişle, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi hatların buradan geçememesinde önemli rol oynamıştır. Ancak, burada şunu da belirtmek gerekir ki; Ermenistan'ın (Türkiye topraklarına yönelik tecavüzkâr hedefler içeren) “*Megali İdea (Büyük Ermenistan)*” ütopyasını gütmesi [19] de ilave bir sorun oluşturmuştur. Dolayısı ile Dağlık Karabağ Meselesi, Azerbaycan ile olduğu kadar Türkiye ile de ilişkilerin gerginleşmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle Ermenistan, Azerbaycan ile Türkiye'nin karadan doğrudan bağlantısını engeller bir siyaset gütmüştür. Bu durumda, güzergâh uzuyor olmasına karşın demiryolu ve enerji hatları Gürcistan üzerinden sağlanmıştır.

Azerbaycan'dan Türkiye'ye yönlenen enerji boru hattı bağlantıları; Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı'dır. Her iki boru hattı da Hazar bölgesinden batıya yönlenen enerji transfer hatları olarak son derece önem taşımaktadırlar. Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı hayata geçirilinceye kadar Hazar enerji kaynakları (batıya yönelme bağlamında) önce Karadeniz'e ulaştırılmaktaydı. Bu terminal limanlardan tankerlerle Türk Boğazlarından geçirilerek Akdeniz'e ulaştırılabilmekteydi. Halen de Gürcistan ve Rusya limanlarından sırasıyla Bakü-Supsa ve Bakü-Novorosisk enerji hatları bağlantılı deniz taşımacılığı süre gitmektedir (Şekil 5).

Şekil 4 Bakü Bağlantılı (Tovuz ve Gence Yakınlarından geçen) Boru Hatları ve Demiryolu [18]

Şekil 5 Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı ve Alternatifleri [20].

Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye bağlantısının gerçekleştirilmesiyle Hazar-Anadolu bağlantısı sağlanmış olmaktadır. Böylelikle, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Güney Kafkasya enerji hatları kara bağlantısıyla doğrudan Akdeniz'e ve Avrupa'ya yönlenebilmiştir. Bir başka deyişle, Hazar Denizi'nde Azerbaycan tarafından çıkarılan petrolün ve doğal gazın Türkiye'ye (Gürcistan üzerinden) ulaştırılmasıyla stratejik bir kara bağlantı alternatifi sağlanmış olmaktadır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Hazar enerji kaynağı Akdeniz'e ulaşmaktadır. Bir başka deyişle Hazar Bölgesi Akdeniz'e enerji hattı olarak karadan bağlanmıştır (Şekil 5) [21]. Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı ile de Türkiye'de TANAP (TransANAtolian Pipeline) ve takiben TAP (Trans Adriatic Pipeline) Boru hatlarıyla Avrupa'ya ulaşıyor olmaktadır (Şekil 6). Bu bağlamda her iki boru hattı da enerji transfer hattı olarak son derece önem taşımakta olup yüksek stratejik önemleri ile dikkat çekmektedirler.

Şekil 6 Güney Kafkasya-TANAP-TAP Enerji Boru Hatları [22].

Benzer şekilde karayolu bağlantısı da yine Bakü-Tiflis-Kars demiryolu olarak hayata geçirilmiştir (Şekil 4). Bu demiryolu hattı, Azerbaycan'ı (Gürcistan üzerinden de olsa) Türkiye'ye bağlayan bir demiryolu olup "Bir Yol-Bir Kuşak" projesine bir başka deyişle "Modern İpek Yolu" projesine hizmet eden önemli bir demiryolu hattıdır. Nitekim Kasım 2019'da bu hat kullanılarak Çin'den İngiltere'ye ticari transfer gerçekleştirilmiştir [23]. Son olarak da Türkiye Aralık 2020'de söz konusu demiryolunu (bu sefer ters yönde) İstanbul'dan Çin'e ihracat bağlamında kullanmıştır [24].

Dağlık Karabağ'da yaşananlarla söz konusu demiryolu ve enerji hatlarının kontrolü açısından önemli olduğunu göstermiştir. Şekil 4'ten görüldüğü üzere demiryolu ve enerji hatları ortak olarak nitelenebilecek güzergâhlardan geçmektedirler. Bu güzergâh üzerinde önemli geçiş kentleri olarak Gence, Tovuz ve Tiflis bulunmaktadır. Dolayısı ile bu şehirler stratejik önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Ermenistan Karabağ'da kaybetmeye başladığında, stratejik hamle olarak Gence ve Tovruz'u vurmuştur [25]. Böylelikle hem Azerbaycan ve hem de Türkiye'ye (bu arada Gürcistan'a da) zarar vermek hedeflenmiştir.

10 Kasım 2020'de Rusya'nın aracılığında imzalanan anlaşmayla, Karabağ'da 28 yıldır işgal altında kalmış bölgelerin Azerbaycan'a tekrar geri geçişinin sağlanmasının yanı sıra Azerbaycan ile Nahçıvan arasında bir geçiş koridorunun oluşması konusunda da mutabakata varılmış bulunmaktadır. Böylelikle de Azerbaycan toprakları arasında bağlantı sağlanıyor olmasının yanı sıra Azerbaycan ana karası ile Türkiye arasında da doğrudan bağlantı kurulmuş olmaktadır (Şekil 5). Bu durum siyasi ve enerji-politik açıdan önem taşımaktadır.

Ayrıca, Türkiye ile Azerbaycan'ın karadan doğrudan bağlanması Türkiye'nin Rusya ile kara bağlantısının da Azerbaycan üzerinden sağlanabileceğini gündeme getirmektedir. Böylelikle Türkiye-Rusya kara bağlantısı Gürcistan üzerinden sağlanan bağlantıya bir alternatif oluşturabilecektir. Bu husus, Modern İpek Yolu hatları arasında da (Şekil 3'te görülen Hazar'ın kuzeyinden Rusya topraklarından geçen Modern İpek Yolu Arteri ile de) bir bağlantı seçeneğini ortaya çıkaracaktır.

Fazla olarak şunu da ifade etmek gerekir ki; yollar ve enerji boru hatları genel olarak birbirini takip etmektedir. Başka bir deyişle, birbirlerinin gelişimine neden olmaktadır. Şekil 4'te görüldüğü üzere enerji hatları ve demiryolu birbirine paralel ve benzer güzergâhlardan geçmektedir.

Son olarak Aralık 2020'de Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan iş birliği anlaşması ile İğdir-Türkiye'den Nahçıvan'a doğal gaz boru hattı çekilmesi konusunda mutabakata varılmıştır. Bir başka deyişle, Türkiye ile Azerbaycan arasında doğrudan ilk bağlantı enerji hattı olarak hayata geçirilmiş olacaktır. Türkiye'den 85 km'lik bir hatla boru hattı Nahçıvan'a ulaşacak ve günlük 1,5 milyon m³ taşıma kapasitesi ile yaklaşık 500 milyon m³ doğal gazın Nahçıvan'a ulaşması planlanmaktadır. Ayrıca, Nahçıvan, (Dağlık Karabağ'ın işgalden kurtarılmasından önce) İran'dan doğal gaz almaktaydı. Artık, Nahçıvan Türkiye (-İğdir üzerinden) üzerinden Azerbaycan'ın kendisinden doğal gazını alması mümkün olabilecektir. [26].

SONUÇ

Azerbaycan tarafından işgal altındaki Dağlık Karabağ bölgesinin kurtarılması; jeopolitik, jeo-ekonomik ve enerji politik sonuçlar doğuracak son derece önemli konjüktürel bir karakter taşımaktadır. Burada önemli husus; Hazar Bölgesi'nin doğrudan Anadolu bağlantısı sağlanabilir hale gelmiş olmasıdır. Böylelikle, Hazar enerji kaynaklarının Akdeniz'e ve Avrupa'ya taşınmasında (mevcut olanlara ilaveten ve fakat daha stratejik olarak) yeni bir seçenek ortaya çıkmıştır.

Öte yandan, Türkiye-Nahçıvan enerji hattının hayata geçirilmesi Nahçıvan açısından (Azerbaycan'ın kendi doğal gazını alıyor olmaktan ötürü) güvenilir enerji bağlantısına sahip olacaktır. Fazla olarak söz konusu bu hat hem Nahçıvan'ın hem de Türkiye bağlantı kentlerinin gelişmesine hizmet edecektir.

Azerbaycan'ın Karabağ bölgesini işgalden kurtarması; "Bir Kuşak, Bir Yol (One Belt-One Road) – Modern İpek Yolu" projesi için stratejik ve yeni alt yapı projelerini gündeme getirecek karakter taşımaktadır. Burada önemli bir husus; Modern İpek Yolu için bir diğer ana arter olan Rusya üzerinden olan Avrupa bağlantısının, Azerbaycan-Türkiye dallanması alternatifinin de da artık mümkün olabilecek olmasıdır.

Öz olarak belirtmek gerekirse; Dağlık Karabağ Meselesi'nin çözüme ulaşması çok yönlü stratejik öneme sahip olup, Modern İpek Yolu projesi açısından da geleceğe yansımaları olacak bir gelişme karakteri taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Tuğrul, A.B. (2018). İpekyolu ve Enerji Yolları İlişkisi, Medeniyet Çalışmaları Dergisi, s: 12-20, DOI: <doi>10.26899/inciss.43</doi>
- Tuğrul, A.B. (2018). "Modern İpekyolu Projesine Enerji Politik Bir Bakış" Euro Newsport,, Sayı: 80, s: 22-30.
- Tuğrul, A.B. (2018). " Hazar Antlaşması ve Enerji Politik Değerlendirmesi" Euro Newsport,, Sayı: 82, s: 26-29.
- Tuğrul, A.B. (2020). "Karabağ Meselesi'nde Geline Durum ve Olası Enerji Politik Yansımaları", Euro Newsport, Sayı: 95 <https://www.turkishnews.com/tr/content/2014/05/11/buyuk-ermenistan-ulkusu/> (Erişim Tarihi: 10.12.2020)
- Tuğrul, A.B. (2020). "TANAP Enerji Boru Hattı ve Enerji Politik Önemi", 1. Uluslararası Hazar Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Bakü-Azerbaycan, Proc. Book, s: 540-547, ISBN: 978-625-7139-64-9.
- Aslanlı, K. (2018). Hazar Denizi'nin Jeopolitik ve Jeoekonomik Konumu: Enerji, Taşımacılık, Hukuk ve Çevre Boyutları. İran Araştırmaları Merkezi-IRAM.
- Merics (2018). Mercator Institute for Chine Studies, 2018
- Aydın, Ü., S.Keskin, T. Öner, H.Dalkılınç, R.Çiçek (2020). "Azerbaycan Cumhuriyeti Yeraltı Kaynakları, MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni 29: 63-74.
- Stratejik Ortak (2019). Bir Kuşak Bir Yol: 5 Başlıkta Merak Edilen Modern İpek Yolu.
- Trans-Caspian International Transport Route (TITR). (2018). <http://titr.kz/en/route> (Erişim Tarihi: 18.02.2018)
- U.S. Energy Information Administration (EIA). (2013). Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea region. www.eurasianbusinessbriefing.com/wp-content/uploads/2015/04/USEIA-Caspian-Sea.pdf (Erişim Tarihi: 20.02.2018)

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Trans_Adriyatik_doğalgaz_boru_hattı#/media/Dosya:TAP_TANAP_SCP_Schah_Denis.png](https://tr.wikipedia.org/wiki/Trans_Adriyatik_do%C4%9Falgaz_boru_hattı#/media/Dosya:TAP_TANAP_SCP_Schah_Denis.png) (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

<https://www.cnnturk.com/turkiye/cinden-avrupaya-giden-ilk-yuk-treni-marmaraydan-gecti> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyeden-cine-gidecek-ilk-ihracat-treni-bugun-istanbuldan-yola-cikiyor/2065495>, (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

<https://www.youtube.com/watch?v=GIIf4UOEg>, (Erişim Tarihi: 07.11.2020).

<https://www.azonceoldu.com/gundem/azerbaycan-ile-turkiye-arasinda-imzalar-atildi-77783> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2020).

<https://baharat-yolu-ve-onemi.nedir.org/> (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

<https://www.dezshira.com/events/details/onebeltoneroad-obor-exhibition-fiera-di-roma-15-17-may-2019-8229.html> (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

https://www.researchgate.net/publication/233710665_Silk_Road_nostalgia_and_imagined_global_community (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Bir_Kuşak,_Bir_Yol (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=94184274> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

<http://sahipkiran.org/2018/12/20/daglik-karabag/> (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Karabağ_Savaşı#/media/Dosya:Az-qa-location-tr.svg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Karabaĝ_Savaşı#/media/Dosya:Az-qa-location-tr.svg) (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

[https://tr.wikipedia.org/wiki/2020_Dağlık_Karabağ_Savaşı](https://tr.wikipedia.org/wiki/2020_Daĝlık_Karabaĝ_Savaşı) (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

<https://www.sde.org.tr/genel/sd-analiz-hazar-jeopolitigi-tamam-mi-devam-mi-kazakistandan-bir-bakis-analizi-6797> (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

PANDEMİ DÖNEMİNDE ÖĞRETMEN YETERLİKLERİ TEACHER COMPETENCES IN THE PANDEMIC PERIOD

Dr. Berrak GÖKMEN KAYA1

MEB personeli

berrakg@gmail.com,

ORCID ID:0000-0002-0747-8889

Öz

Bu araştırmanın genel amacı, pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinde öğretmen yeterliklerinin sorgulanması ve uzaktan eğitime katılan öğretmenlerin katkılarıyla yeniden değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda devlet okullarında görev yapan öğretmenlerle, özel okullarda görev yapan öğretmenlerin yeterlikleri de karşılaştırılmıştır. Araştırma, nitel araştırma türünde tasarlanmış bir araştırmadır. Araştırmanın örnekleme, İstanbul ilinde 6'sı özel eğitim kurumunda ve 6'sı devlet kurumunda görev yapan toplam 12 branş öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmada veriler görüşme yöntemi kullanılarak, araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu yardımı ile bireysel görüşme yolu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme formu yaklaşımı, araştırmacı veya görüşmeciye zaman esnekliği sağlayan, aynı zamanda farklı bireylerden daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde etmeyi sağlayan bir yaklaşımdır. Araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formundaki sorular, öğretmenler telefon ile aranılarak kendilerine yöneltilmiş ve görüşmeler esnasında görüşmelerin ses kayıtları alınmış ve daha sonra bu kayıtlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Öğretmenler ile yapılan görüşmeler ortalama 40 dakika sürmüştür. Araştırmada uzaktan eğitim sürecinde öğretmen yeterliklerinin sorgulanması amacıyla, üç ana yeterlik başlığı altında araştırmacı tarafından yapılandırılmış 12 açık uçlu sorudan oluşan bir görüşme formu geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Araştırmada görüşme esnasında kaydedilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle önceden belirlenmiş temalar kapsamında hazırlanan sorulara göre özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulgulara göre uzaktan eğitim sürecinde öğretmen yeterlikleri bağlamında özel eğitim kurumlarındaki öğretmenlerle resmi eğitim kurumlarındaki öğretmenler arasında farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle devlet okullarında eğitim yapan öğretmenlerin yeterliklerinin geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Öğretmen Yeterlikleri, Uzaktan Eğitim, Pandemi Dönemi*

Abstract

The overall aim of this research is to question teacher competencies in distance education process during the pandemic period and to re-evaluate them with the contributions of teachers participating in distance education. In this respect, the competencies of teachers working in public schools and those working in private schools were also compared. This study is a qualitative research type. The sample of the study consists of 12 branch teachers, 6 of whom work in private education institutions and 6 of them in state institutions. In the research, the data were collected by using the interview method and by using the interview form developed by the researcher. The interview form approach is an approach that provides time flexibility to the researcher or interviewer, but also provides more systematic and comparable information from different individuals. The questions in the interview form developed by the researcher were asked to the teachers by phone and voice records of the interviews were taken during the interviews and then these records were transferred to the computer. Interviews with teachers took an average of 40 minutes.

In the research, an interview form consisting of 12 open-ended questions, semi-structured by the researcher, was developed and used under the three main competency topics in order to question the competencies of teachers in the distance education process. In the research, the data recorded during the interview were summarized and interpreted according to the questions prepared within the scope of the themes determined by the descriptive analysis method. Descriptive analysis method was used to analyze the data. According to the findings obtained from the research, it has been observed that there are differences between teachers in private education institutions and teachers in public education institutions in the context of teacher competencies in the distance education process. It was concluded that the competencies of teachers, especially those who study in public schools, should be improved.

Keywords: *Teacher Competencies, Distance Education, Pandemic Period*

Giriş

Eğitim sistemlerinin daha önce hiç karşılaşmadığı ve hazırlıksız olduğu pandemi döneminde çeşitli uzaktan eğitim uygulamaları hayata geçirilmiştir. Ülkemizde ilk olarak EBA TV'den ders yayınlarına başlanmıştır. Bu süreçte EBA isimli eğitim bilişim ağı üzerinden öğretmenler paylaşım yapmaya başlamıştır. Ancak daha önce uzaktan eğitim araçlarını ve uygulamalarını hiç kullanmayan çok sayıda öğretmen olduğu bilinmektedir. İnsanların dışarı çıkmadığı ve evlerinde kaldığı ve belirsizliğin uzun süre devam ettiği bu süreçte öğretmenler önemli ölçüde motivasyon kaybına uğramıştır. Aynı motivasyon kaybı öğrenciler üzerinde de gözlenmiştir. Zira EBA bilişim ağını kullanan öğrenci sayısı, Mart ve Nisan aylarından sonra giderek azalan bir ivme sergilemiştir.

13 Mart 2020 tarihinde yüz yüze eğitime ara verilmesi neticesinde, uzaktan eğitim araçlarıyla eğitime devam edileceğinin, ancak bunun tam olarak nasıl gerçekleşeceğinin belirlenmemiş olması öğretmen ve öğrencilerin bocalamasına sebep olmuştur. Zira başlangıçta iki hafta ara verilen süreç, sürecin azlığı, yakında okulların tekrar açılacağı beklentisi üzerine öğretmen ve öğrencileri derse devam konusunda zorlamıştır. Nasılsa iki hafta sonra okullar açılacak düşüncesi bu sürecin bir ara tatil, dinlenme süreci olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Ancak iki hafta sonunda yüz yüze eğitime ara verilme süresinin bu kez bir ay daha uzatılması öğretmenler açısından eğitimin aksamaması adına bir şeyler yapma zorunluluğunu doğurmuştur. EBA üzerinden canlı ders uygulamasına başlanmıştır. Ancak gerek EBA bilişim ağının alt yapısının yeterince güçlü olmaması gerekse canlı ders yapma konusunda öğretmenlerin deneyimsiz olması bu eğitim aracını da verimsiz kılmıştır. Genel olarak canlı ders yapan öğretmen sayısı mevcut öğretmen sayısının yüzde 30'u düzeyinde kalmıştır. Diğer bir deyişle, her bir okuldaki öğretmen mevcudunun yüzde 70'i canlı ders yapmamıştır. Bu noktada derslerin zorunlu tutulmaması, derslerin sonucunda herhangi bir yazılı ya da sözlü yoklama olmayışı canlı ders uygulamasını keyfi bir hale getirmiştir. Öğretmenler için bilgisayar ya da internet bağlantısı gibi sorunlar da mevcut olmamasına rağmen özellikle devlet okullarında çalışan öğretmenlerin, okul idarelerinin canlı ders tekliflerini kabul etmemesi üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte tam bu noktada uzaktan eğitim süreci, öğretmenlik mesleği yeterliklerinin sorgulanmasını ve yeniden değerlendirilmesini gerektirir. Üstelik de ek dersleri tam olarak ödenmesine rağmen öğretmenlerin canlı ders yapmak istememesi oldukça düşündürücüdür.

Pandemi döneminde eğitim kurumlarında çalışan yardımcı personel, ücretli öğretmen gibi kadrolarda görev yapan pek çok eğitim çalışanı da maddi kaygılarla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin, Kanada'nın Alberta eyaletinde eğitime ayrılan kaynakların bir kısmı geçici bir süreliğine COVID-19 salgınıyla mücadeleye aktarılmıştır. Bunun bir sonucu olarak yardımcı öğretim personeli olarak çalışan binlerce insanın Nisan ayı sonunda işsiz kalması beklenmektedir. (Bench, 2020). Türkiye'de ise kadrolu ve sözleşmeli olarak görev yapan öğretmenlerin yanı sıra ücretli öğretmen ve usta öğretici olarak görev yapan öğretmenlerin de uzaktan eğitim çalışmalarına katkı sağlayacağı ve maaş almaya devam edeceği ve ek ders ücretlerinden yararlandırılacağı duyurulmuştur (MEB, 2020). Öğretmenlerin yoğun stres

yaşadığı bu dönemde, özellikle özel eğitim kurumları cephesinden bakıldığında maddi kaygılarının olmaması öğretmen yeterliklerinin desteklenmesi açısından oldukça önemlidir.

Uzaktan eğitim uygulamalarına aşına olmama, pandemi ile ilgili endişeler ve öğrencilere erişim kaygısı, özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenler için işsiz kalma olasılığı ve maddi kaygılar, öğretmenler için bu süreci oldukça stresli hale getirmiştir. Özel okullarda öğretmenlerin işsiz kalma kaygısı olmasına rağmen devlet okullarında öğretmenlerin böyle bir kaygısı söz konusu olmamıştır. Zira Mart ayında öğretmenlerin nöbet ücretleri hariç, destekleme ve yetiştirme kursları dahil bütün ek ders ücretleri fiili olarak ders yapılmamasına rağmen ödenmiştir. Yine Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında hazırlık ve planlama ücretleri dahil bütün ek dersler ödenmeye devam edilmiştir. Hal böyle iken EBA üzerinden ders, konu ve soru paylaşımı yapan öğretmen sayısı da canlı ders yapan öğretmen sayısına benzer şekilde bir okuldaki toplam öğretmen sayısının yüzde 35'i ile yüzde 40'ı arasında kalmıştır. Öğretmenlerin bunun dışında EBA'ya girme yüzdesi yüzde 80 ile yüzde 90 arasında olmuştur. Ancak bu girişlerin büyük çoğunluğu meraktan, siteye girmeyenlerin ek dersleri geri alınır kaygısından ya da hizmet içi eğitimleri takip etmek amacıyla olmuştur. EBA üzerinden öğrencilerle yapılan paylaşım çok sınırlı kalmıştır. Bu durum, hala öğretmenlerin EBA kullanımına yeterince aşına olmamasından kaynaklanmıştır.

Pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de öğretmenlerin bu süreci kendi başına yürütmesi beklenmiştir. Bu sebeple uzaktan eğitim sağlama yeterlikleri ve becerileri sınırlı olan öğretmenler bu süreçte önemli ölçüde sıkıntı yaşamışlardır. Pandemi döneminden önce de teknolojik araçları kullanmaya alışkın olan öğretmenler bile, bir anda eğitimle ve öğretimle alakalı bütün süreçleri çevrimiçi olarak yürütmeye çalışırken oldukça zorlandıklarını ifade etmektedirler (Turner ve diğerleri, 2020). Ayrıca birçok ülkede bilişim araçlarına ulaşım ve bu araçları kullanabilme yeterlikleri bakımından öğretmenler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Öğretmenler arasındaki farklılıkların dışında okulun sahip olduğu kaynaklar, öğrencilerin dijital araçlara erişim durumu ve kullanma yeterlikleri, okulun ve öğrencilerin sosyo-ekonomik profili, öğretmenlerin pandemi dönemini nasıl geçirdiğini büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle gelir düzeyi düşük bölgelerde görev yapan öğretmenler bu dönemde daha fazla zorlanmışlar ve uzaktan eğitim vermenin dışında öğrencilerine ulaşma konusunda bile sıkıntı çekmişlerdir. Ne yazık ki, ülkemizde halen evinde bilgisayar ve internetin dışında televizyon dahi olmayan hane halkı bulunmaktadır.

Öğretmenlerin yeterli teknolojik becerileri olsa bile ve tüm öğrencilere ulaşabilseler bile uzaktan eğitim sınıf seviyeleri, bazı yaş grupları için yetersiz kalabilmektedir. Bunun dışında uzaktan eğitimde kullanılacak pedagojik yöntem ve teknikler, yüz yüze eğitimden daha farklı olmak durumundadır. Farklı öğrencilerin ihtiyaçlarına göre eğitim ve öğretimi düzenlemek yüz yüze eğitimde bile oldukça zorken, bunu uzaktan gerçekleştirmek öğretmenlerin işini çok daha zor hale getirmektedir. Bu durumda öğretmen yeterlikleri önemli bir araştırma konusu olarak karşımızda durmaktadır.

Türkiye'de çoğu öğretmen için pandemi süreci, öğrencilerinden tamamıyla kopuş anlamına gelmiştir. Öğrencilerin dersleri ve konuları EBA TV üzerinden takip ettiği varsayılmıştır. Asıl güçlük okullar yeniden açıldığında yaşanacaktır. Zira pandemi sürecinde velileri ilgili olan öğrenciler konu eksiklerini büyük ölçüde kapatmışken, velilerinin yeterince ilgilenmediği öğrencilerde önemli ölçüde öğrenme kayıpları oluşmuştur ki, öğretmenler hazır bulunmuşluk düzeyleri farklı olan öğrencileri dengelemek için okulların açıldığı süreçte ekstra çaba harcayacaklardır. Telafi eğitimlerine katılım da zorunlu tutulmazsa öğretmenlerin harcayacakları çaba daha da artacaktır.

Okulların kapanması ile velilerin çocuklarının öğrenmesi ve gelişimi ile ilgili endişelerinin artması, öğretmenlerden daha çok ilgi ve kendi çocuklarına daha fazla zaman ayrılması talebine dönüşmüştür. Özellikle çocukları özel okulda okuyan velilerin okulları, öğretmenleri ve kendi çocuklarını diğerleri ile kıyaslaması öğretmenler üzerindeki baskıyı daha da artırmıştır.

Bu dönemde bazı ülkelerde öğretmenleri desteklemek amacıyla birtakım uygulamalar hayata geçirilmiştir. Örneğin, Bulgaristan'da öğretmenler yerel eğitim kurumları tarafından desteklenmiştir.

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

Uzaktan eğitimle ilgili çalışmalar, video dersler, eğitim programları ve etkinlikler içeren bir elektronik kütüphane öğretmenlerin hizmetine sunulmuştur. Endonezya’da öğretmenler ve öğrenciler için ayrı televizyon kanalları üzerinden eğitim verilmiştir. Meksika’da ise öğretmenlere özel bir televizyon programı hazırlanmasının yanı sıra öğretmenlere çevrimiçi dersler ve konferanslar aracılığıyla dijital eğitim verilmiş ve bu eğitimleri tamamlayan öğretmenler sertifika almaya hak kazanmıştır (World Bank, 2020).

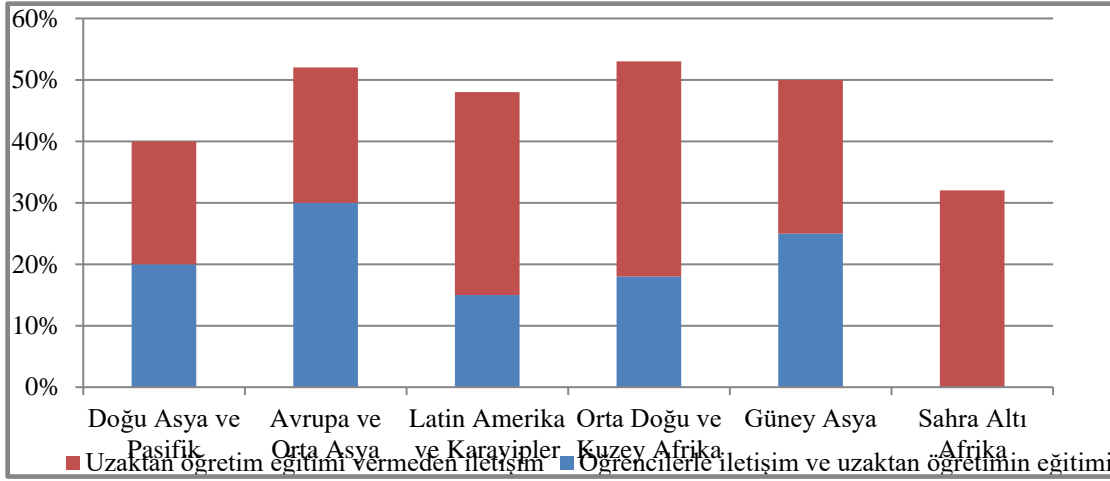
Türkiye’de de uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerden neler beklendiğine dair net bir çerçeve çizilmemiş ve öğretmenlerin kendilerinin inisiyatif olarak bir şeyler yapması beklenmiştir. MEB tarafından hazırlanan online hizmet içi eğitim programları ise çoğunlukla bilişim ağırlıklı olmuş ve uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlere destek sağlayan bir hizmet içi eğitim programı hazırlanmamıştır (MEB, 2020). Öğretmen yeterliklerinden, kişisel ve mesleki gelişimin değerlendirilmesinde önemli bir veri olan hizmet içi eğitime katılım da bu süreçte son derece düşük kalmıştır. Öyle ki, aşağıdaki tabloda İstanbul ilinde pandemi döneminde EBA üzerinden verilen hizmet içi eğitimlere katılan öğretmen sayısının bindelik dilimde kalmış olması kayda değerdir.

Tablo 1: Pandemi Döneminde Hizmet İçi Eğitimlere Katılım (İstanbul İli)

Hizmet içi Eğitimin Adı	Katılan Sayısı	Katılım oranı
Dijital girişimciliğin temelleri kursu	1175	%05
Bilgisayar ağlarına giriş eğitimi kursu	255	%01
Zihin haritaları kursu	1879	%09
Flutter ile mobil uygulama geliştirme uzaktan eğitim	807	%04
Müze eğitimi kursu	1927	%09
İngilizce öğretiminde etkili geri dönüt verebilme semineri	147	%01
Yazılım geliştirme uzmanlığı kursu	534	%02
Proje danışmanlığı semineri	901	%04

Aslında pandemi dönemi eğitimin bilişim ağlarıyla da gerçekleştirilebileceği gerçeğini bize göstermiştir ki, pandemi olmasa da bundan sonraki süreçte öğrencileri sürekli okul binalarına toplamak yerine pekâlâ da eğitimin bir bölümü aynı açık öğretim de olduğu gibi ya da yaygın eğitimde uygulanan sertifika programlarında olduğu gibi videolar, video konferanslar, online canlı dersler yoluyla gerçekleştirilebilir. Bunun olabilmesi için EBA kullanımı ve EBA’da canlı ders yapılması ile ilgili bir hizmet içi eğitim şart görünmektedir. Ülkemizde olduğu gibi bir çok ülkede öğretmenlerin öğrencileriyle iletişim kurması kendilerinden talep edilmiş olmasına rağmen öğretmenlere “uzaktan eğitim” ile ilgili eğitim sağlanan ülke sayısı son derece sınırlıdır. Bu süreçte aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere Avrupa ve Orta Asya’daki ülkelerin yalnızca %30’unda öğretmenlere uzaktan eğitimle ilgili eğitim verilmiştir (Vegas, 2020).

Grafik 1: Bölgelere göre uzaktan eğitim için öğretmenlere resmi rehberlik ve eğitim veren ülkelerin payı

Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin içinde bulunduğu durum, öğrencisine hiç ulaşamayan öğretmenlerden, yüz yüze eğitim yapılan zamanlardaki iş yoğunluğundan daha ağır iş yoğunluğuna sahip olan öğretmenlere ve beklenti ve taleplerini bilişim teknolojileri yoluyla karşılamada güçlükler yaşayan öğretmenlere kadar çeşitlilik göstermektedir. Bu doğrultuda öğretmenlerin karşılaştığı güçlükler, öğretmenlerin mesleki yeterliklerinin sorgulanması ve uzaktan eğitim sürecine göre yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri Belgesi'nde belirtilen yeterlikler mesleki bilgi, mesleki beceri, tutum ve değerler başlıkları altında incelenmiştir (MEB, 2017).

A. Mesleki Bilgi:

Bu yeterlik alanında, öğretmenin öğretmenlik mesleğine ilişkin sahip olması gereken alan bilgisi, alan eğitimi bilgisi ve mevzuat bilgisi yeterlikleri yer almaktadır.

B. Mesleki Beceri

Bu yeterlik alanında, öğretmenin sınıf içi ve sınıf dışı uygulamalarıyla ilgili eğitim öğretimi planlama, öğrenme ortamları oluşturma, öğretme ve öğrenme sürecini yönetme ile izleme ve değerlendirme yeterlikleri yer almaktadır.

C. Tutum ve Değerler

Bu yeterlik alanında öğretmenlik mesleği genel tutum ve değerlerini içeren, öğrenciye yaklaşım, millî, manevî, evrensel değerler, iletişim ve iş birliği ile kişisel ve mesleki gelişim yeterlikleri yer almaktadır.

Tablo 2: Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri

A. Mesleki Bilgi	B. Mesleki Beceri	C. Tutum ve Değerler
Alan Bilgisi	Eğitim Öğretimi Planlama	Millî, Manevî ve Evrensel Değerler
Alan Eğitimi Bilgisi	Öğrenme Ortamları Oluşturma	Öğrenciye Yaklaşım

Mevzuat Bilgisi	Öğretme ve Öğrenme Sürecini Yönetme	İletişim ve İş Birliği
	Ölçme ve Değerlendirme	Kişisel ve Mesleki Gelişim

Problem Durumu

Amaç

Bu araştırmanın amacı, pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlik mesleği genel yeterliklerinin sorgulanması ve uzaktan eğitime katılan öğretmenlerin katkılarıyla yeniden gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda devlet okullarında görev yapan öğretmenlerle, özel okullarda görev yapan öğretmenlerin yeterlikleri de karşılaştırılmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma türünde tasarlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma örnekleme yöntemlerinden, amaçlı örnekleme yöntemleri arasında yer alan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi seçilmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminde amaç, görel olarak küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örnekleme çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu bağlamda gerekli izinler alınarak, İstanbul ilinde 6'sı özel eğitim kurumunda ve 6'sı devlet kurumunda görev yapan toplam 12 branş öğretmeni araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Özel eğitim kurumlarındaki 2 öğretmenin branşı Biyoloji, 2 öğretmenin branşı Fizik, 2 öğretmenin branşı Fen'dir. Resmi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin 1'inin branşı Matematik, 1 öğretmenin branşı Felsefe, 2 öğretmenin branşı Türk Dili ve Edebiyatı, 2 öğretmenin branşı ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi'dir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler görüşme yöntemi kullanılarak, araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu yardımı ile bireysel görüşme yolu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme formu yaklaşımı, araştırmacı veya görüşmeciye zaman esnekliği sağlayan, aynı zamanda farklı bireylerden daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde etmeyi sağlayan bir yaklaşımdır. Araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formundaki sorular, öğretmenler telefon ile aranılarak kendilerine yöneltilmiş ve görüşmeler esnasında görüşmelerin ses kayıtları alınmış ve daha sonra bu kayıtlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Öğretmenler ile yapılan görüşmeler ortalama 40 dakika sürmüştür. Araştırmada uzaktan eğitim sürecinde öğretmen yeterliklerinin sorgulanması amacıyla, üç ana yeterlik başlığı altında araştırmacı tarafından yapılandırılmış 12 açık uçlu sorudan oluşan bir görüşme formu geliştirilmiş ve kullanılmıştır.

Araştırmada öğretmenlere Mesleki Bilgi başlığı altında alan bilgisi, alan eğitimi bilgisi ve mevzuat bilgisi yeterliklerini sorgulayan 3 adet, Mesleki Beceri başlığı altında, öğretmenin sınıf içi ve sınıf dışı uygulamalarıyla ilgili eğitim öğretimi planlama, öğrenme ortamları oluşturma, öğretme ve öğrenme sürecini yönetme ile izleme ve değerlendirme yeterliklerini sorgulayan 6 adet, Tutum ve Değerler başlığı altında öğretmenlik mesleği genel tutum ve değerlerini içeren, öğrenciye yaklaşım, millî, manevî, evrensel değerler, iletişim ve iş birliği ile kişisel ve mesleki gelişim yeterliklerini sorgulayan 3 adet olmak üzere toplam 12 adet soru sorulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada görüşme esnasında kaydedilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle önceden belirlenmiş temalar kapsamında hazırlanan sorulara göre özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Bu işlem için öncelikle betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulmuş, ikinci aşamada oluşturulan çerçeveye göre elde edilen veriler düzenlenmiş, üçüncü aşamada elde edilen bulgular tanımlanmıştır. Son olarak tanımlanan bulguların açıklanması ve yorumlanması yapılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmen Yeterliklerinden Mesleki Bilgiye İlişkin Bulgular

İlk olarak “Uzaktan eğitim sürecini öğrencilerin gelişimi ve öğrenme özelliklerine göre nasıl planladınız?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri, öğrencilere Google form üzerinden test hazırladıklarını ve bu testlerin sonuçlarına göre anlamadıkları kazanımlara yönelik çalışma kağıtları hazırladıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden biri öğrencilerin talepleri doğrultusunda görsel öğelerle destekleyerek ve formatif olarak ölçümleyerek dersi planladığını söylemiştir.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise canlı ders öncesinde öğrencilerin gelişim ve öğrenme özelliklerine göre herhangi bir planlama yapamadıklarını, zira derslere katılım yapan öğrenci sayısının az olduğunu, bazı öğrencilerin bağlantı sorunu yaşamaları sebebiyle süreci takibin zor olduğunu belirtmişlerdir. Bir öğretmen ise sürecin kesinleşmesiyle birlikte cep telefonundaki uygulama aracılığı ile sınıf grupları oluşturduğunu, dileyen öğrencilerle birebir paylaşım gerçekleştirdiğini ve bu paylaşımların bazen ders bazen rehberlik şeklinde gerçekleştiğini ifade etmiştir.

İkinci olarak “Uzaktan eğitim sürecinde farklı strateji, yöntem ve teknikleri ne ölçüde kullanabildiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri online kullanılabilecek bütün yöntem ve teknikleri kullandıklarını belirtmişlerdir. Ters yüz edilmiş eğitim, probleme dayalı öğrenme ve farklılaştırılmış eğitim gibi birçok yöntemi uyguladıklarını belirtmişlerdir.

Devlet okulunda görev yapan öğretmenler ise farklı strateji, yöntem ve teknikleri kullanamadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda öğretmenlerden birisi, canlı ders yapma deneyimleri olmaması sebebiyle bu süreçte zorlandıklarını, derse bağlanan öğrenci sayısının az olması sebebiyle hem kendilerinin hem de öğrencilerin yeterince motive olamadıklarını, bazen az öğrenciyle dersin sohbet şeklinde devam ettiğini belirtmiştir. Ancak aynı öğretmen bu bağlantıların bile öğrenciyle bir moral paylaşımına dönüşmesi sebebiyle canlı bağlantı bitiminde kendilerini iyi hissettiklerini görüş olarak eklemiştir. Bir başka öğretmen ise bilgisayar ve internetin eğitime yoğun bir şekilde dahil olmasının yöntem ve teknikleri zenginleştirdiğini ve bireysel kontrolü kolaylaştırdığını ve EBA üzerinde hazırladığı yaprak testlerin daha hızlı ve maliyetsiz olarak öğrencilere ulaşmış olduğunu ifade etmiştir.

Üçüncü olarak “Uzaktan eğitim sürecinde hangi ölçme ve değerlendirme tekniklerini kullandınız? Hangisini daha başarılı buluyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri Google form ile kısıtlı zamanlı ve uzun zamanlı testler ve Google docs üzerinden açık uçlu sorular hazırladıklarını ve sonuçların hepsini Google’da önceden yüklediklerinden değerlendirmenin kolay olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerden birisi, “Google form ile sınav hazırlamak hem kolay hem de etkili. Yüz yüze eğitimde sınav hazırlamak ve uygulamaktan daha pratik ve daha az zaman alıcı.” diye belirtmiştir.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise öğrencilerin devam sorunu olmadığından ve MEB tarafından sadece birinci dönem notlarının değerlendirmeye alınacağı önceden duyurulduğundan herhangi bir ölçme ve değerlendirme yapmadıklarını; ancak anlattıkları konuların anlaşılıp anlaşılmadığını EBA bilişim ağındaki testler yoluyla değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Bir öğretmen ise görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Ölçme değerlendirme açısından Akademik Destek sayfasını daha ayrıntılı analiz yaptığım için başarılı buluyorum; ancak tüm sınıf düzeyleri için hazırlanmamış olması, bizim içerik yüklememize imkân vermemesi açısından da eksik buluyorum."

Pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinde öğretmen yeterliklerinden mesleki bilgiye ilişkin bulgular analiz edildiğinde, özel okullar ve devlet okulları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Zira özel okullarda çalışan öğretmenlerin süreci mevcut bilgi ve becerileriyle daha kolay yürüttükleri gözlenmiştir. Bilişim teknolojilerine olan yatkınlıkları doğrultusunda uzaktan eğitim sürecine kolayca adapte olmuşlar ve farklı stratejiler uygulayarak canlı ders yapmaya devlet okullarından önce başlamışlardır. Devlet okullarındaki öğretmenler ise belirsizlik durumunda motivasyonlarını çabuk kaybetmişler ve sürece adapte olmakta zorlanmışlardır. Canlı ders uygulaması özel okullara göre geç başladığı ve zorunlu tutulmadığı için devlet okullarında canlı ders yapan öğretmen sayısı son derece sınırlı kalmıştır. Canlı ders yapan öğretmenler ise farklı stratejiler kullanmakta güçlük yaşamışlar ve katılımcı sayısının az olması sebebiyle de kendilerini farklı yöntemler uygulama konusunda zorlanmamışlardır.

Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmen Yeterliklerinden Mesleki Beceriye İlişkin Bulgular

İlk olarak “Uzaktan eğitimi çevresel şartları ve zamanı dikkate alarak nasıl planladınız?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri öğrencinin ekran başında sıkılmaması dikkate alınarak hazırlanan okul ders programına göre planlama yapıldığını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda blok derslerin yarı süresi kısaltılarak yoğunlaştırılmış şekilde uygulandığı ve aralarda kısa süreli molalar verildiği belirtilmiştir. Öğretmenlerden biri çevresel şartların psikolojik baskı getirdiğini ve bunun üstesinden gelebilmek için motivasyon odaklı çalıştığını ifade etmiştir.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise canlı bağlantı süresini yüz yüze eğitimle karşılaştırıldığında sınırlı tuttuklarını, müfredatı takip etmede sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden birisi, uzaktan eğitimde öğrencilerin canlı derse bağlandıkları ortamı görme olanakları olmadığı için çevresel şartları dikkate almanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Başka bir öğretmen ise zamanın yüz yüze eğitimdekenden daha hızlı aktığını söylemiştir.

İkinci olarak “Uzaktan öğrenme ortamını öğrencilerin bireysel farklılıklarını ve ihtiyaçlarını dikkate alarak nasıl düzenlediniz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri farklı düzeydeki öğrenciler için farklı çalışma kağıdı hazırlayarak farklılaştırılmış eğitim yaptıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden birisi, “Öğrenci bize ders dışında da bilişim araçları üzerinden ulaşım anlamadığı ya da takıldığı şeyleri sorabiliyor.” demiştir. Başka bir öğretmen ise “Bireysel farklılıklar için ek soru ve bire bir çalışma olanakları oluşturduğum. Riayet edenlerle güzel bir süreç yaşadık.” diye belirtmiştir.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise öğrencilerin bireysel farklılıklarını ve ihtiyaçlarını yeterli ölçüde dikkate alamadıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden birisi, “Zaten yüz yüze eğitimde de öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alamıyoruz. Zira sınıflarda gerek öğrenci sayısının fazla olmasından gerekse ders yoğunluğumuzun fazla olmasından bireysel farklılık ve ihtiyaçları dikkate almak güç oluyor. Müfredat konuları fazla olduğundan ve bu konuları yetiştirmek kaygısından çoğunlukla konuları anlatıp geçiyoruz.” demiştir.

Üçüncü olarak “Uzaktan eğitim sürecinde zaman kullanımınız nasıldı? Yüz yüze eğitimle karşılaştırabilir misiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri planladıkları etkinlikleri yaptıklarını belirtmişlerdir. Uzaktan eğitimde yüz yüze eğitimle benzer zamanı kullandıklarını, hatta bazen online eğitimde daha hızlı ilerlediklerini aktarmışlardır. Öğretmenlerden birisi, “Öğrencileri tanıdığım için uzaktan eğitimde sıkıntı yaşamadım. Ancak öğrencileri tanımasaydım onları derse motive etmede belki zorlanabilirdim.” diye belirtmiştir. Bir başka öğretmen ise yüz yüze eğitime göre trafik, okula ulaşım, stres, gürültü gibi sıkıntılar yaşamadıkları için derse geçişlerin daha kolay ve hızlı olduğunu söylemiştir.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise yüz yüze eğitimdeki gibi zamanı ayarlayamadıklarını, ancak yine de öğrencinin motive olmasını engelleyen dışsal faktörler en aza indirildiği için derse geçişlerin kolay olduğunu söylemişlerdir. Öğretmenlerden birisi, “En azından

başlangıçtaki derslerde deneyimimiz olmadığı için zamanı kullanmak sıkıntıydı. Ancak deneyim kazandıkça gördük ki, yeterince hazırlanırsanız zamanı daha verimli kullanabiliyorsunuz.” diye görüş belirtmiştir. Bir başka öğretmen ise şöyle söylemiştir: "Zaman problemi yaşamadım. Derse hazırlık sürecinde öğrencilerin yerine geçmesi, yoklama gibi zaman isteyen işlemler olmadığı için verimli oldu. Öğrenci canlı eğitimin başına geçtiğinde zaten derse odaklanmış oluyordu. Güdüleme için de ekstra hazırlığa gerek duymadım." Başka bir öğretmen ise zaman kullanımını konusunda tam tersi bir görüş ilemiştir: "Açıkçası zaman konusunda bazen sıkıntı yaşadım. Çünkü vakit dolunca sistem bir anda sizi atıyor ve ders bir anda bitiyor. Yüz yüze eğitimde en azından saati daha iyi ayarlayabiliyorduk. Ayrıca mikrofonu olmayan öğrenciler olabiliyor ya da interneti yavaş olan öğrenciler. Bu nedenle test çözerken sorulara geç cevap geldiği için daha çok zaman gidebiliyordu."

Dördüncü olarak “Öğrenciler derse ne ölçüde aktif katılabildi? Yüz yüze eğitimle karşılaştırabilir misiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri, öğrencilerin Zoom programından yapılan canlı bağlantılarda parmak kaldırarak söz aldıklarını, yüz yüze ders ortamındaki gibi aktif olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden dört tanesi, uzaktan eğitimin öğrenci açısından daha etkili olduğunu düşünmektedir. Zira yüz yüze sınıf ortamında sessiz ve çekingen olan öğrencilerin uzaktan eğitimde daha aktif olduğunu görmüşlerdir.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise derse katılan öğrenci sayılarının az olduğunu, katılanlarla bu sebeple sohbet şeklinde bir ortam oluştuğunu ve bu anlamda öğrencilerin aktif bir şekilde derse katıldıklarını belirtmişlerdir. Yüz yüze eğitimdeki kalabalık sınıf ortamıyla karşılaştırıldığında bu şekilde öğrenciyle bire bir ders yapmanın daha kolay olduğunu aktarmışlardır.

Beşinci olarak “Pandemi döneminde kurumunuz ve meslektaşlarınızla nasıl bir iletişim kurdunuz? İşbirliği yapabildiniz mi?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri, kendi aralarında işbirliğinin güçlü olduğunu, ders konularında nerede kaldıklarını ve hazırladıkları materyalleri aktif olarak sürekli birbirleriyle paylaştıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden birisi, “Yüz yüze eğitim sürecindeki kadar aktif olduğumuzu düşünüyorum. Öyle ki, pandemi döneminde bilişim araçları vasıtasıyla daha çok bağlantı kurduk birbirimizle. Her zamankinden daha çok destek olduk birbirimize.” demiştir.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise kurumlarıyla bilişim araçları üzerinden irtibatla olduklarını, ancak meslektaşlarıyla işbirliğinde zorlandıklarını belirtmişlerdir. Zira öğretmenlerin büyük çoğunluğunun ders yapmadığını, hatta bazı branşlarda hiç ders yapılmadığını ve bunun da adaletsiz bir ortam oluşturduğunu söylemişlerdir. Öğretmenlerden birisi, “Benim branşımda okulumuzda benden başka dört öğretmen daha var. Ancak onların hiçbiri ders yapmadı. Bu durumda aramızda nasıl bir işbirliği olabilir. Eğitim keyfi bir iş olmamalı.” şeklinde görüşünü dile getirmiştir.

Altıncı olarak “Uzaktan eğitim sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma konusunda bir öz değerlendirme yapsanız kendinizi nasıl değerlendirirsiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri, bu sürece sandıklarından daha kolay adapte olduklarını ve bu süreçte kendilerini başarılı bulduklarını belirtmişlerdir. Bunun sebebi olarak bir öğretmen, işe girerken etkili bir özgeçmişle başvurduklarını, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak konusunda zaten başarılı olduklarını ve çoğu öğretmenin genç olması sebebiyle süreci iyi yönettiklerini belirtmiştir.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak konusunda özellikle başlangıçta sıkıntı yaşadıklarını, ancak deneyim kazandıktan sonra sürecin kolay ilerlediğini söylemişlerdir. Yine de canlı ders yapmayan birçok öğretmenle kendilerini karşılaştırdıklarından uzaktan eğitime aksaklıklarıyla da olsa katılmaktan memnuniyet duyduklarını ve kendilerini başarılı gördüklerini belirtmişlerdir.

Pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinde öğretmen yeterliklerinden mesleki beceriye ilişkin bulgular analiz edildiğinde, mesleki bilgi yeterliklerinde olduğu gibi özel okullar ve devlet okulları arasında farklılıklar söz konusudur. Özel okullarda görev yapan öğretmenler gerek canlı ders

esnasında zaman kullanımı, gerekse öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarının göz önüne alınması gibi konularda sıkıntı yaşamadıklarını, derslere aktif katılımın sağlandığını belirtmişler ve bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmak konusunda kendilerini başarılı olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca kurumlarıyla ve diğer öğretmen arkadaşlarıyla sürekli iletişim içinde olmuşlar ve birbirleriyle konu ve soru paylaşarak iş birliği içinde olmuşlardır. Devlet okullarında ise canlı ders yapan öğretmenler zaman kullanımı konusunda sıkıntılar yaşamış ve öğrencilerin bireysel ilgi ve ihtiyaçlarını yeterince dikkate alamadıklarını belirtmişlerdir. Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma konusunda kendilerini yetkin görmediklerini, ancak kendilerini süreç öncesine göre geliştirdiklerini söylemişlerdir. Ayrıca kurumlarıyla ve diğer öğretmen arkadaşlarıyla iletişimleri özel eğitim kurumlarındaki öğretmenler gibi güçlü olmamıştır. Öğretmenler, diğer zümre arkadaşlarının canlı ders yapmamasından yakınıp iş birliğinin bu durumda mümkün olmadığını belirtmişlerdir.

Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmen Yeterliklerinden Tutum ve Değerlere İlişkin Bulgular

İlk olarak “Uzaktan eğitim sürecinde yaptığınız değerlendirmelerde öğrencilere ve velilere ne ölçüde geri bildirimde bulunabildiniz? Uzaktan eğitim sürecinde öğrenci ve velilerle iletişiminiz nasıldı? Ne ölçüde iş birliği yapabildiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri, online olarak yaptıkları sınavları Google form ile değerlendirdiklerini ve sonuçlarını ölçme ve değerlendirme birimine ilettiklerini, onların da bu sonuçları velilerle paylaştıklarını belirtmişlerdir. Öğrenci ve veliler soruları olduğunda mail ya da telefon yolu ile öğretmenlere ulaşabilmişlerdir. Öğretmenlerden birisi, “Öğrenci ve veliler ile sanki bu süreçte daha fazla iletişim halinde olduk.” demiştir. Bir başka öğretmen ise “Velilerin çoğuyla yüz yüze eğitim zamanındakinden daha fazla iş birliği içinde olduk. Veliler bize çocuklarının derslere motive edilmesi konusunda destek oldu.” diye görüş belirtmiştir.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise öğrenci değerlendirmesinde birinci dönem notları esas alındığı için test harici herhangi bir ölçme ve değerlendirme yapmadıklarını ve bu sebeple öğrenci ve velilere herhangi bir geri bildirimde bulunmadıklarını belirtmişlerdir. Ancak, okul idaresi tarafından iletilen bilgilendirmeleri öğrenci ve veliler için cep telefonu üzerinden ayrı bir grup oluşturarak kendilerine iletilmişlerdir. Bunun dışında aktif bir paylaşım olmadığını söylemişlerdir. Öğretmenlerden birisi, “Velilere ve öğrencilere iletilmesi gereken bilgileri, anketleri cep telefonum üzerinden veli ve öğrenci için ayrı grup oluşturarak paylaştım. Ancak gerek velilerden gerekse öğrencilerden soru soran, geri dönüşte bulunan çok az oldu.” demiştir.

İkinci olarak “Uzaktan eğitim süreci boyunca kendinizi geliştirmeye yönelik hangi faaliyetlerde bulundunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak özel okul öğretmenleri, online kullanılacak programlarla ilgili ücretsiz eğitimleri araştırdıklarını ve bu eğitimlerin bazılarında katıldıklarını, internet sitelerinden eğitim metoduyla ilgili videoları izlediklerini söylemişlerdir. Öğretmenlerin hepsi EBA bilişim ağına giriş yapabilmesine rağmen devlet okullarında çalışan öğretmenlerin alabildikleri hizmet içi eğitimlerden kendilerinin yararlanamadığını, Milli Eğitim Bakanlığı'nın hizmet içi eğitim programlarının kendilerine de açılması gerektiğini aktarmışlardır.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise EBA bilişim ağı üzerinden verilen bazı hizmet içi eğitimlere katıldıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden birisi, hizmet içi eğitim programlarını incelediğini, ancak Müze Eğitimi Kursu gibi son derece spesifik ya da bilişim öğretmenlerine yönelik kursların ağırlıklı olduğunu ve bu sebeple ilgisini çeken bir hizmet içi eğitim programı bulamadığı için başvurmadığını belirtmiştir. Bir başka öğretmen ise pandemi döneminde MEB tarafından sunulan hizmet içi eğitimleri doyurucu bulmadığını, zira bu dönemde en çok ihtiyaç duydukları konular olan EBA kullanımı, EBA'da canlı ders yapımı gibi konularda eğitim verilmemesini şaşkıncı bulduğunu söylemiştir.

Üçüncü olarak “Süreç sonunda öğrencilerden ve velilerden gelen görüş ve öneriler doğrultusunda nasıl bir öz değerlendirme yaparsınız?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya cevap olarak

özel okul öğretmenleri sürecin sandıklarından çok daha başarılı geçtiğini ve çok olumlu geri dönüşler aldıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerle, ebeveynleriyle ve meslektaşlarıyla iş birliğinin bu süreçte daha çok göz önüne çıktığını ve iş doyumlarının iş yükleriyle aynı paralelde arttığını aktarmışlardır. Öğretmenlerden birisi, “Bu süreçte trafığe çıkmasam da ev dışında stres yaşamamam da iş yüküm daha çok artmış gibi geldi. Zira sürekli öğrencilere çalışma kağıtları ve soru hazırladım. Konu hazırlığı yaptım. Öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarını daha çok dikkate aldım. Ancak, pandeminin herkeste yarattığı ruhsal sıkıntıları ve endişeleri gerek meslektaşlarımla gerekse öğrencilerim ve ebeveynleriyle artan iletişimimiz neticesinde daha kolay atlattık ve iş birliği içerisinde iş doyumumuz arttı.” diye görüş belirtmiştir. Başka bir öğretmen “Sınıf ortamından çıkıp, sadece öğrenciyle değil, sanal olarak ebeveynlerle ve bütün aileyle birlikte eğitim öğretime devam edilen bir ortama geçtik. Daha çok strese girdik. Ancak velilerden gelen çoğunlukla anlayışlı ve şükran dolu geri dönüşler bize iyi geldi.” şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Devlet okullarında görev yapan öğretmenler ise süreci çoğunlukla yalnız geçirdiklerini, bazı öğrenci ve veliler dışında öğrencilerin ve velilerin çoğuyla iletişim kurmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Meslektaşlarıyla da iş birliği zayıf ve sınırlı olduğundan kendilerini nasıl ve neye göre değerlendireceklerini bilemediklerini söylemişlerdir. Öğretmenlerden bir tanesi, “Canlı derslere aktif olarak katıldım. Sürecin başından beri öğrencilerle EBA bilişim ağı üzerinden konu paylaşımı yaptım. Ancak otuz kişilik bir sınıftan altı kişi derse katılınca motivasyonum düştü. Bu doğal olarak öğrencilere de yansdı. Aynı sınıf düzeyinde derse giren bir diğer meslektaşım benim gibi canlı ders yapmadı. Bu da motivasyonu düşüren bir faktör. Şimdi o meslektaşım göre başarılıyım belki, ama özel okullarda çalışan öğretmen arkadaşlarım var. Onlar her gün ders yaptı, ben haftada bir ders yaptım. Onlara göre de başarısızım. Öz değerlendirme yapmak çok zor.” diye görüş belirtmiştir. Başka bir öğretmen ise süreci verimsiz olarak değerlendirmiş ve şunu ifade etmiştir: "Onlara konu hazırlamak için saatlerce uğraşıyorum her gün. Kaç kitap okurdum o vakitte. Sanki boşuna çabalyormuşum gibi geldi."

Pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinde öğretmen yeterliklerinden tutum ve değerlere ilişkin bulgular analiz edildiğinde, diğer yeterlik alanlarında olduğu gibi özel okullar ve devlet okulları arasında farklılıklar vardır. Özel okullarda çalışan öğretmenler gerekli ölçme ve değerlendirmeleri yaparak öğrencilerin durumlarıyla ilgili velilere düzenli geri bildirimde bulunmuşlar ve öğrenci ve ebeveynleri ile sürekli iletişim halinde olmuşlar. Yaptıkları iş birliği neticesinde velilerden olumlu geri dönüşler almışlardır. Kendilerini geliştirme konusunda aktif olmuşlar ve mesleki gelişimleriyle ilgili sunum, konferans videolarını izlemişlerdir. Mesleki gelişimle ilgili verilen cevaplar sonucunda ortaya çıkan, özel okul öğretmenlerinin MEB'in hizmet içi eğitim programlarına erişim sağlayamamalarının çözülmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmasıdır. Devlet okullarında çalışan öğretmenlerin cevapları analiz edildiğinde öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yapmaması neticesinde velilere herhangi bir geri bildirimde bulunmadığı ve öğrenci ve ebeveynlerinin büyük çoğunluğuyla işbirliği içinde olmadığı sonucuna varılmıştır. Öğrenci ve veliyle bilişim araçları üzerinden bilgi paylaşımları yapılmış; öğrencilerin ve ebeveynlerinin birçoğundan geri dönüş alınamamıştır. Mesleki gelişimleri konusunda da öğretmenler özel eğitim kurumlarındaki öğretmenlere göre daha pasif davranmış ve sadece çok az öğretmen MEB tarafından sunulan hizmet içi eğitimlere katılmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Uzaktan eğitim süreci genel olarak öğretmenler açısından zor geçen ve özellikle özel okul öğretmenleri için iş yükünün önemli ölçüde arttığı bir süreç olmuştur. Aynı zamanda bu süreç öğretmenlerin mesleki yeterlikleri bağlamında kendilerini yeniden değerlendirmelerine de sebep olmuştur. Bu noktada öğretmenler mesleki yeterlikleri konusunda kendilerine güvenseler bile bir takım sıkıntılar yaşadıklarını itiraf etmektedirler.

Pandemi döneminde yaşanan en büyük sorun, sürece hazırlıksız yakalanılmış olması olup bu süreç bütün ülkeler için benzer şekilde sıkıntılı yaşanmıştır. Ülkemizde eğitim ve öğretim açısından sürece nispeten kolay adaptasyon sağlanmış, EBA TV kanalı kurulmuş ve hemen ders yayınlarına başlanmıştır. EBA bilişim ağı üzerinden canlı ders yapılması ise Nisan ayının ortalarını bulmuştur. Özel

eğitim kurumlarında ise diğer bilişim araçları üzerinden canlı ders bağlantıları eğitime ara verilen haftanın hemen ertesinde, 23 Mart 2020 tarihinde başlamıştır. Öyle ki, o bir haftalık ara tatil sürecinde de özel okul öğretmenleri hemen organize olmuşlar ve canlı dersler için gerekli hazırlıkları yapmışlardır. Resmi eğitim kurumlarında canlı derslerin zorunlu tutulmamış olması süreci, öğretmenlerin keyfiyetine bırakmıştır. İşte asıl bu noktada, öğretmen yeterliklerinin sorgulanması gereği gündeme gelmektedir. Zira ücretinin dışında haftada on sekiz saat de ek ders alan bir öğretmenin 12.sınıflar için bile canlı ders yapmak istememesi, o öğretmenin mesleki olarak tutum ve davranışlarında hata olduğunu göstermektedir. Bu mesleği sevmeden, istemeden yapan ya da öğretmenliği yarı zamanlı bir iş olarak gören resmi eğitim kurumlarındaki öğretmen anlayışlarının mutlaka değişmesi gerekmektedir. Uzaktan eğitim süreci bu tespitin daha da netleşmesini sağlamıştır.

Bu araştırmada yukarıdaki tespitler doğrultusunda resmi ve özel eğitim kurumları öğretmenleri arasındaki farklar da ortaya konmuştur. Bu sebeple öğretmenlik mesleği yeterliklerinin uzaktan eğitim sürecinde değerlendirilmesi amacıyla 12 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanmış ve 6'sı özel eğitim kurumundan, diğer 6'sı resmi eğitim kurumundan olmak üzere 12 katılımcıya uygulanmıştır. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar analiz edildiğinde özel okul öğretmenleriyle resmi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin cevapları arasında belirgin farklar olduğu gözlenmiştir. Değerlendirme sonunda özel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitim konusunda daha bilinçli oldukları görülmüştür. Sürece kolay adapte olmaları ve gerekli ders hazırlıklarını kısa sürede tamamlamaları gerek öğrenci ve ebeveynleriyle gerekse kurumları ve zümre arkadaşlarıyla sağlıklı bir işbirliği içinde olmaları süreç boyunca aktif ve verimli olmalarını sağlamıştır. Resmi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler ise uzaktan eğitim sürecini zorlanarak geçirmişlerdir. Sürecin başında tam olarak öğretmenlerden ne beklendiğinin belirlenmemiş olması öğretmenlerin motivasyonlarının azalmasına sebep olmuştur. Ardından canlı derslere hem öğretmenlerin ve hem de öğrencilerin katılımlarının zorunlu tutulmaması motivasyonu daha da düşürmüştür. Öğrenci ve velilerle iletişim de bu noktada kopuk olmuştur. Zira sadece yüz yüze derslerde de başarılı ve ilgili olan öğrenciler öğretmenleriyle iletişim kurmuş, veliler bu noktada özel okullardaki velilerle karşılaştırıldığında sürece uzak kalmıştır. Öğretmenlerin kendi aralarındaki iletişimleri akademik içerik paylaşımı noktasında zayıftır. Çünkü aynı zümrenin bir öğretmeni canlı ders yaparken diğer zümre öğretmenleri canlı ders yapmamıştır. Bu durumda aynı sınıf düzeyindeki öğrenciler arasında da kazanımlar yönünden eşitsizlikler söz konusu olmuştur.

Canlı ders yapmanın dışında EBA bilişim ağı üzerinden konu ve soru paylaşımı yapan öğretmen sayısı da son derece kısıtlı kalmıştır. Öyle ki, MEB çalışanları arasında resmi eğitim kurumlarında bilişim teknolojileri öğretmeni olmasına rağmen pandemi döneminde EBA bilişim ağına bir kez bile girmemiş öğretmenler bulunmaktadır. Bunun temel sebebini iş güvencesi olarak değerlendirmek zayıf kalır. Diğer bir deyişle, bu bilişim teknolojileri öğretmeni özel eğitim kurumlarındaki gibi iş güvencesi olmayan bir öğretmen olsaydı belki bu kadar cüretkâr davranamazdı; ancak yine de yaptığı işe sahip çıkma açısından sorunlar yaşayabilirdi. Buradaki temel sorun, öğretmenin mesleğini sevmeden icra etmeye çalışmasıdır. Mesleğini sevmeyen bir öğretmenin de ne meslek etiği ne de mesleki yeterliği söz konusudur. Onun öğretmenlik yeterlikleri sorgulanamaz bile. Bu durumda uzun vadede bir çözüm olarak öğretmenlerin kendi mesleklerini benimsemeleri ve öğrencilerine sahip çıkmaları açısından daha yolun başında sürece müdahil olunmalıdır. Henüz üniversitede eğitim fakültelerine öğrenci seçerken güzel sanatlar fakültesine öğrenci seçimi gibi kesinlikle yetenek sınavları yapılmalı ve gerçekten bu mesleğe ilgisi olanlar meslekle ilgili eğitim almalıdır. Kısa vadede bir çözüm olarak ise mutlaka öğretmenlerin mesleki performanslarının sorgulanabilir olması gündeme yeniden getirilmelidir. Ancak iş güvencesi de öğretmenin karşısına özel okullarda olduğu gibi bir tehdit olarak çıkarılmamalıdır.

Öğretmenlerin mesleğe bağlılıklarının okulda geçirdikleri süre ile paralel olduğu bir gerçektir (Tepe, 2019, 57). Zira okulda daha fazla zaman geçiren, gönüllü aktivitelere odaklanan öğretmenlerin mesleklerini daha çok sevmeleri ve mesleklerini icra ettikleri kurumlara daha çok bağlanmaları söz konusudur. Bunun çözümü, öğretmenliğin yarı zamanlı bir iş olarak görülmemesidir. Mevzuatta olmamasına rağmen birçok resmi eğitim kurumunda uygulanan, adeta öğretmenler tarafından bir hak olarak görülen boş gün uygulamasından vazgeçilmelidir. Bu sebeple yine kısa vadeli bir çözüm olarak 'Öğretmenlik Meslek Kanunu' bir an önce hayata geçirilmelidir. Öğretmenlerin daha çok okulda

bulunmalarını sağlayacak bir mesai programına geçilmesi şarttır. Aslında bir sonraki günde anlatılacak konuların hazırlığını yapmak, ders planı hazırlamak bile öğretmenin okulda mesai harcamasını gerektirir. Zira öğretmenlerin çok büyük çoğunluğu ders planı yapmadan derse girdikleri için özellikle sınıf yönetiminde sorunlar yaşamakta, bu sebeple öğrencilerinden uzaklaşmaya ve yaptıkları işten nefret etmeye başlamaktadırlar. Mesleki yılgınlık olarak değerlendirilen bu durum öğretmenlerin yaptıkları işe yabancılaşmalarından kaynaklanmaktadır (Schwab, 1983, 21-22). Oysa ki, hazırlıklı olarak derslere girmek ve bu hazırlığı yapmak için de okulda zaman geçirmek, zümre toplantılarını her hafta yapmak onların hem mesleklerini daha çok sevmesini sağlayacak ve hem de çalıştıkları eğitim kurumuna bağlılıklarını artıracaktır. Bu durumda zaten öğretmenler bütün yeterliklerini gerçekleştirir duruma gelirler.

Pandemi döneminde sırf öğretmenlerin canlı ders yapma ya da yapmama durumları bile net olarak öğretmenlerin önemli bir bölümünün mesleki yılgınlık yaşadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu durumda tüm imkanlara sahip olmasına rağmen bilerek ve isteyerek canlı ders yapmayan bir öğretmenin, öğretmenlik yeterliğini sorgulamak anlamsız kalmaktadır. Yüz yüze eğitimde bile akıllı tahtaların birçok branşta neredeyse hiç kullanılmadığı düşünüldüğünde özellikle belirli bir yaş grubundaki öğretmenlerin bir kısmının teknolojiyi kullanma becerisi olmadığından öğrenci karşısında zor durumda kalacağı kaygısıyla canlı ders yapmak istememesi de uzaktan eğitime uzak durmada bir gerekçe olarak sunulabilir. Bu durumda kısa vadeli çözüm olarak MEB'in mutlaka öğretmenlere canlı dersin nasıl yapılacağı ile ilgili hizmet içi eğitim vermesi gerekir. Ayrıca öğretmenlere yeterliklerinin ne olduğu konusunda da bir hizmet içi eğitim programı hazırlanarak öğretmenlik mesleği yeterlikleri hatırlatılmalıdır. Zira bir eğitimcinin kendini geliştirmesi önündeki en büyük engel, zaten her şeyi bildiğini varsayma şeklindeki egosal sanrıdır. Bu sanrının yok edilmesi için bildiğini varsaydığı şeylerin mutlaka kendine hatırlatılması gerekir.

Ayrıca, uzaktan eğitime katılımın hem öğretmen hem de öğrenciler açısından zorunlu tutulması şarttır. Canlı ders yapılması keyfi olmamalı; yüz yüze eğitimde olduğu gibi öğretmenler ders programlarını uzaktan eğitimde de uygulamalıdır. Derslerin bitiminde mutlaka öğrencilerin kazanımlarını ölçmek için sınav yapılmalı ve yüz yüze eğitimde olduğu gibi bu notlar değerlendirmeye alınmalıdır. Aksi takdirde resmi eğitim kurumlarında katılım yine hem öğretmen hem öğrenci bazında düşük kalacaktır.

Uzun vadede ise yukarıda belirtildiği üzere mesleğini seven öğretmenin gerek uzaktan gerek yakından eğitim sürecinde gerekli mesleki yeterlikleri karşılayacağı düşünüldüğünden henüz üniversiteye yerleşim aşamasında eğitim fakülteleri için gerekli kıstaslar belirlenerek gerçekten istekli ve ilgili olanların belirlenmesini sağlayacak bir değerlendirme yapılması elzemdir.

Kaynakça:

- Bench, A. (2020). Alberta government redirects school funding into COVID-19 response; NDP calls move 'unconscionable'. <https://globalnews.ca/news/6746803/alberta-school-funding-redirected-covid-19/> 08.08.2020
- MEB. (2017). "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri Belgesi", https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENL_YK_MESLEYY_GENEL_YETERLYKLERY.pdf 28.07.2020
- MEB. (2020). Öğretmenler için de "uzaktan eğitim" başladı. <http://www.meb.gov.tr/ogretmenler-icin-de-uzaktan-egitim-basladi/haber/20667/tr> 20.07.2020
- MEB. (2020). Ücretli öğretmenlere ve usta öğreticilere ders ücreti ödemesi sürecek. <http://www.meb.gov.tr/ucretli-ogretmenlere-ve-usta-ogreticilere-ders-ucreti-odemesi-surecek/haber/20624/tr> 10.08.2020
- Schwab, R. L. (1983). "Teacher Burnout: Moving Beyond Psychobable", Theory into Practice, 22(1).

Tepe, P. (2019). Kurum Kültürünün Çalışanların Örgütsel Bağlılık Düzeyine Etkisi: Eğitim Kurumları Üzerine Bir Araştırma. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Turner, C., Adame, D. ve Nadworny, E. (2020). Teaching without schools: Grief, then a 'Free-For-All'. <https://www.kqed.org/mindshift/55710/teaching-without-schools-grief-then-a-free-for-all> 29.07.2020

WORLD BANK (2020). How countries are using edtech (including online learning, radio, television, texting) to support access to remote learning during the COVID-19 pandemic. <https://www.worldbank.org/en/topic/edutech/brief/how-countries-are-using-edtech-to-support-remote-learning-during-the-covid-19-pandemic> 20.07.2020

Vegas, E. (2020). School closures, government responses, and learning inequality around the world during COVID-19. <https://www.brookings.edu/research/school-closures-government-responses-and-learning-inequality-around-the-world-during-covid-19/> 21.07.2020

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri, Seçkin Yayınları, Ankara

WELFARE CHALLENGES FOLLOWING THE GLOBAL PANDEMIC

Prof. Roberto Veraldi, PHD

University Gabriele d'Annunzio of Chieti

roberto.veraldi@unich.it-rveraldi47@gmail.com

Abstract

How is the welfare state changing? What will happen after the Covid-19 Pandemic? Which challenges will the Society have to face in order to better face these changes, which are the result of forced events? Which ethics and which economy to arrive at the formulation of a new Welfare? Are we ready to put at the center of the attention of Universities and Policy makers, "the new paradigm of social investment", to address and to hasten the transition to new lands, reallocating resources and objectives that go from the traditional welfare state to the social investment state? All these questions will be answered in this short paper.

Keywords: *Welfare State, Ethics, Economics, Society, Covid-19, Pandemic*

Sono particolarmente onorato di partecipare, ma sono triste perchè devo farlo online. Porto i saluti di tutta la mia Comunità scientifica a questo evento che sta diventando un incontro molto importante nel panorama scientifico europeo e internazionale. Il mio intervento di saluto, breve, è rivolto a tutti coloro che hanno fatto questo evento possibile.

Il titolo del mio breve intervento è, come leggete, Welfare Challenges Following the Global Pandemic.

Questo sarà solo un breve intervento, perché scriverò in maniera più approfondita – evitando di ripetermi - per la pubblicazione successiva degli atti.

Il grave impatto generato da questa pandemia ci permette di percepire, per la prima volta nella storia, le gravi conseguenze lasciate da una globalizzazione chiaramente incentrata sulla dimensione commerciale. Questa scoperta non è più legata solo ad alcuni Stati o governi, o ad alcune regioni della nostra mappa del mondo. Un fenomeno di questa natura ci coinvolge tutti allo stesso modo. Siamo consapevoli della fragilità dei nostri sistemi e delle nostre istituzioni di cura. La pandemia ha mostrato le debolezze causate dalla spinta incontrollata neoliberale, e ha minato più facilmente quegli Stati che, seguendo quei dettami, sono rimasti privi di un'adeguata protezione delle loro istituzioni: uno scenario in cui tutti rischiano di essere colpiti perché questa pandemia (che ha scatenato un panico e uno stress peggiori della crisi economica del 2008), ha saputo cavalcare gli ingranaggi delle ingiustizie strutturali (ambientali e istituzionali) che hanno contribuito a svilire le condizioni stesse della vita sociale.

Questo periodo di profonda emergenza e crisi ci ha permesso, inoltre, di notare come i Governi abbiano risposto alle sollecitazioni: hanno adottato misure sociali per cercare di alleviare gli effetti perniciosi della Covid-19 con misure che vanno dalla garanzia per tutti, o per una gran parte dei lavoratori, a un reddito minimo garantito per tutti coloro che non hanno uno stipendio, noto come reddito di base diretto e universale, o anche aiuti economici per le piccole e medie imprese, o per il pagamento dell'affitto. Il dibattito, però, sulle reali capacità e sulle reali portate di intervento – alla data di stesura di questo capitolo - è ancora aperto.

Pertanto, alla luce dell'odierno scenario, sembra che stia emergendo un nuovo senso di vicinanza sociale che nasce da questa esperienza comune, ormai globalizzata, di condivisione di qualcosa che

richiederà lo sforzo di una intera collettività per essere superato, interiorizzato tanto da produrre un mutamento positivo. Si può certamente affermare che l'individualismo sociale si sia contrapposto all'individualismo; cioè, l'uomo ad una dimensione, con il suo universo unidimensionale, viene sacrificato all'Individuo socializzante: pensare che ogni individuo sia sufficiente separatamente non è più idoneo a garantire la sussistenza. Il coronavirus sembra essere venuto a seppellire la "mano invisibile" e il suo neoliberalismo spinto, come entità in grado di rispondere ai bisogni sociali e alla natura.

Un clima nuovo si è diffuso negli ultimi anni in tutto il pianeta; sicchè in Africa, America Latina, Asia, Europa, Medio Oriente, nuove espressioni del sentimento sociale e di rivalsa hanno fatto irruzione ed espresso le loro denunce intorno alla necessità di un cambiamento radicale dell'economia e della politica. L'affacciarsi sulla scena globale del coronavirus (come agente destabilizzante o come agente equilibratore?) ha contribuito a rafforzare queste espressioni. Il suo impatto – anche mediatico - ha fatto emergere un ripensamento della globalizzazione così come ci è stata presentata da una semplicistica visione economica: questa esperienza, però, potrebbe diventare un'opportunità per l'avvento di una globalizzazione più umana, meno predatoria e più sociale, in cui nessuno deve più essere lasciato indietro.

La forza con la quale si è abbattuto su alcuni *sistemi*, in termini di salute, economia, lavoro con effetti anche psicologici, ha dimostrato la necessità di una revisione fin dalle fondamenta delle politiche sociali ed economiche delle sue società.

Con uno scenario che per certi versi non ha precedenti, la politica e l'economia richiedono urgentemente un cambio di direzione. Così come la Società, in quanto insieme di società interconnesse, deve abbandonare categorie vetuste nei fatti (amico/nemico; competitor/concorrente), e passare a nuovi schemi: quelli di partner complementari. Quando l'umanità ha un nemico comune, il rivale non può più essere l'altro, perché l'altro è qualcuno da cui dipendo e che a sua volta dipende da me. Un cambio di paradigma che chiede che questo grave problema sanitario, economico e sociale tout-court, venga gestito da una prospettiva politica alta, in cui prevalgano i termini della solidarietà, della protezione sociale e della complementarietà economica. Ciò vuol dire essere in grado, come società globale, di ricostruire una forma di economia in cui possiamo mettere al primo posto la salute e il vero diritto a una vita dignitosa: vuol dire mettere al centro di tutto la dignità della Persona.

Ci troviamo di fronte ad un cambio di paradigma, dove la difesa del pubblico e del comune diventa un'esigenza trasversale per lo sviluppo dell'umanità. Nello scenario successivo e immediato che si apre, o ripetiamo la ricetta del fallimento che ci ha portato a questo collasso globale, o mettiamo sul tavolo l'unico modo socialmente ed economicamente sensato, sostenibile ed efficace che abbiamo per affrontare, come società globale, questo tipo di minaccia.

Come afferma l'ecuadoregno Julio Pena y Lillo Echeverria, parliamo poi della necessità di pensare a un nuovo paradigma, dove le grandi aziende dovranno svolgere un ruolo molto più attivo, impegnandosi - ora più che mai - nella sostenibilità delle basi materiali delle nostre economie, mettendo la vita dei lavoratori e i loro diritti (oltre la fuga di capitali), in modo da poter affrontare meglio le sfide del dopo pandemia. A tal fine, sarà essenziale distinguere le attività economiche essenziali che dovrebbero essere valorizzate da quelle che dovrebbero essere riorganizzate o semplicemente sostituite: quello che serve ora è ricostruire un tipo di economia che dia priorità alle attività produttive sostenibili rispetto a quelle predatorie e speculative, perché l'obiettivo è quello di salvaguardare la vita. A tal fine, è essenziale aprire linee di aiuto per le cooperative o le imprese innovative che si impegnano nella conversione energetica, effettuare espropriazioni di terreni per la costruzione di alloggi a prezzi

accessibili e investire nell'alfabetizzazione scientifica e tecnologica. I settori chiave dell'economia devono essere impiegati per migliorare la salute pubblica, l'agro-ecologia, la riabilitazione urbana, la costruzione di un'economia diversa, rivolta a settori ad alto impatto ecologico, come la riforestazione, la produzione di trasporti pubblici non inquinanti, o la realizzazione di infrastrutture per le energie rinnovabili.

Purtroppo, come società, abbiamo dovuto vivere e sentire da vicino la tragedia di tutti i morti e i malati, per capire che per uscire da questo grave problema di salute abbiamo bisogno l'uno dell'altro e dobbiamo agire dalla solidarietà globale. Il virus ci ha dimostrato senza sosta che non ci sono confini quando si tratta di trasmettere malattie. La solidarietà, l'uguaglianza, la libertà, il bene pubblico, i beni comuni (aria, natura, acqua, conoscenza), sono associati alla cura della vita, alla salute e allo sviluppo individuale e collettivo. L'esperienza traumatica del coronavirus dovrebbe servirci come società per modificare lo status quo e rafforzare l'azione collettiva e la consapevolezza dell'importanza del pubblico. La cura del comune serve a comprendere l'interdipendenza biologica, economica e politica che abbiamo come società globale interconnessa.

La discussione ideologica sulle privatizzazioni e i tagli ai sistemi sanitari e allo Stato, a quanto pare, può ora entrare a far parte dei capitoli nefasti che gettano un'ombra sulla nostra storia. La logica dell'accumulazione per espropriazione, che è promossa dal neoliberismo e che ha minato l'istruzione pubblica, le pensioni o la conservazione dell'ambiente, non ha contribuito a migliorare la qualità della vita della maggior parte delle persone. In un momento di crisi come quello che stiamo attraversando, i costi in termini di vite umane e di implicazioni socioeconomiche hanno finito per essere ancora più dannosi per la logica dell'accumulazione del grande capitale. Questo grave problema che oggi ci troviamo ad affrontare dovrebbe portarci ad un'altra concezione delle relazioni sociali, nella quale siamo costretti ad ammettere che, per vincere, ho bisogno dell'altro; o che, per non morire, ho bisogno dell'altro per non ammalarmi e poter vivere. Ora possiamo capire più chiaramente che tutti hanno bisogno di un sistema sanitario pubblico ben attrezzato, in grado di garantire a tutti la migliore assistenza possibile. Sulla base dell'osservazione di questa realtà, diventa indispensabile pensare come nazioni e Stati nello sviluppo di un nuovo consenso politico globale. Questo consenso può basarsi sulla solidarietà sociale, intesa come sistema fiscale equo, progressivo e redistributivo (più hai, più contribuisce), come strumento in grado di sostenere lo sviluppo e di consolidare una democrazia più inclusiva. I valori della solidarietà e i valori della giustizia fiscale devono essere i nuovi tasselli strutturali di questo nuovo consenso, per rafforzare i legami che abbiamo come individui sociali. Questo nuovo percorso (glocale) dovrà chiarire come fare per avere una strategia che vada ad anteporre il beneficio di alcune minoranze alle strutture economiche e sociali delle grandi maggioranze; parimenti, è opportuno dire con fermezza come non c'è più tempo per eludere i problemi.

Una volta diramata la notizia riguardo una possibile riapertura delle attività commerciali ed un probabile ampliamento delle possibilità di movimento delle persone nelle città e nelle regioni, sono partite immediatamente le domande riguardo a cosa accadrà ai principali settori che contraddistinguono il tessuto economico italiano rispetto alle molte altre realtà esistenti in Europa. Primo fra tutti, infatti, è il turismo, fondamentale durante i mesi estivi per moltissime località lungo lo Stivale. Nondimeno, nelle nostre riflessioni dobbiamo contare la ristorazione e le arti, che costituiscono una parte fondamentale del nostro patrimonio sia culturale che finanziario. La questione legata allo svolgimento di queste fondamentali professioni in una condizione di profonda limitazione degli spostamenti e degli accessi agli spazi chiusi, è argomento dibattuto. Non è semplice, infatti, immaginare di poter ottenere dei risultati economici quando vengono limitati i movimenti proprio di quella clientela che risulta fondamentale per i settori strategici della nostra economia.

La quasi totale assenza di tutele che ha contraddistinto questi mesi di concreta difficoltà delle imprese italiane non può essere minimizzata, anche alla luce del fatto che la situazione, seppur in lento miglioramento, non era di certo rosea nemmeno negli anni precedenti la pandemia. Dal 2009, infatti, le condizioni economiche generali in Italia non avevano permesso una crescita e un'evoluzione economica tale da rendere sostenibile e solido il nuovo mercato del lavoro. Il suo stato di forte precarietà, lastricato da un sottile strato di flessibilità e mascherato come una virtù, ha prodotto notevoli squilibri anche nelle regioni che normalmente sono considerate le più produttive, come ad esempio il Veneto e la Lombardia. Durante le settimane della pandemia, il numero di nuovi disoccupati provocato proprio dall'assenza di un'adeguata tutela è arrivato a decine di migliaia, nonostante le dichiarazioni del governo che sono rimaste, dunque, solo parole.

Ci sono molte teorie, probabilmente illusorie, riguardo ai possibili mutamenti che questa pandemia porterà con sé nel nostro modo di vivere e nel nostro modo di gestire la nostra esistenza. La quotidianità dei nostri gesti si è fortemente modificata in queste poche settimane: da questo profondo mutamento delle abitudini, ci si aspetterebbe anche un profondo mutamento di quelle che sono le reali capacità delle persone di affrontare una riflessione su quanto accaduto e su quanto potrà accadere. Anche alla luce di un possibile aumento dei contagi dopo l'apertura e quindi ad una futura (probabile) ridefinizione dei termini di una quarantena, è difficile contare sull'effettiva capacità delle persone di modificare il proprio stile di vita in modo così radicale da permettere il mantenimento di uno stato di allerta, ricominciando nonostante questo a vivere in una condizione di generale normalità. Di quali effetti possa portare un evento di così grande impatto sociale, potremo parlare solo a cose compiute: possiamo però provare ad immaginare.

A pandemia ha portato ad un isolamento delle persone dal resto del mondo. Si tratta però di un isolamento di tipo fisico, non virtuale. L'isolamento fisico, in fondo, è un processo che attraverso la diffusione delle *internet and communication technologies* era già iniziato da molto tempo. La distanza tra le persone è una condizione che si è fatta strada in tempi ben più remoti rispetto a quella della pandemia Covid-19, che non ha fatto altro che rimarcare la sua esistenza. La possibilità di essere sempre connessi con il mondo e di poter scambiare informazioni con chiunque in ogni momento, invece di avvicinare gli individui, li ha allontanati in modo forse irreversibile. Gli effetti negativi prodotti dalla diffusione di queste tecnologie, dalle *fake news* alla pseudo-scienza, sono sotto gli occhi di chiunque. L'isolamento forzato non ha modificato di molto il nostro atteggiamento verso il prossimo. Probabilmente, la verità è che eravamo molto più connessi quando non avevamo una connessione.

Quando riflettiamo sul mondo che verrà dopo la pandemia, dobbiamo allora pensare a quanto effettivamente questa pandemia lo abbia davvero modificato. Il disturbo narcisistico della personalità che è ormai comune a tutte le persone che hanno almeno un social e che condividono continuamente il loro pensiero, è stato alimentato a lungo durante gli ultimi vent'anni. Il risultato è che la pandemia ha solo fatto emergere questo nuovo lato della popolazione umana: ogni individuo è attento alle proprie esigenze, vuole verificare il rispetto dei propri diritti e dei propri privilegi, mentre all'interno del proprio condominio, o due case più in là, qualcuno muore. La solidarietà viene sbandierata tramite messaggi su Facebook, quando basterebbe bussare alla porta del vicino. Le informazioni errate sulla situazione pandemica vengono diffuse da persone sprovviste di qualsiasi titolo o merito scientifico che possano accreditare le proprie affermazioni. In sintesi, succede tutto quello che succedeva prima, solo che stavolta l'argomento è cambiato: prima potevano essere lo sport, il terrorismo, l'economia; ora è la pandemia.

Tutto questo stato dunque potrebbe essere considerato solo come l'evoluzione di una nuova condizione di alienazione dell'individuo da sé stesso. La visione del futuro come quella che vede un

mutamento delle condizioni fondamentali della società e dell'economia è probabilmente solo un'illusione che è forzata dalla drammaticità del momento. Esattamente com'è successo per altre tragedie, tutto questo potrebbe rimanere una data sul calendario, che riporterà alla mente un piccolo periodo di contagio di un virus molto pericoloso. Dimenticandoci, però, che se non avessimo un sistema sanitario e delle norme igieniche molto forti, le condizioni generali del sistema si sarebbero potute avvicinare a quelle dell'influenza spagnola, la H1N1 che provocò circa 50 milioni di morti, poco più di 100 anni fa.

La spersonalizzazione viene da molto tempo associata erroneamente allo stesso concetto di libertà. La disgregazione dei valori che ne consegue, come quello della famiglia e degli affetti in generale, è un prodotto diretto di questa impostazione di pensiero. Il distacco e la perdita di interesse verso ciò che ci circonda, in particolare verso le persone, non è che la semplice estensione del concetto di *burnout*, ovviamente inteso in un senso molto più esteso rispetto a quello squisitamente tecnico, collegato esclusivamente alle professioni caratterizzate da un elevato coinvolgimento emotivo. Il livello di stress generato, non solo dalla pandemia globale, ma da tutti i più grandi eventi accaduti negli ultimi trent'anni, ha condotto la società verso un isolamento mentale e totale dei suoi membri, l'uno dall'altro.

La velocità con cui le informazioni circolano (e la velocità con cui tali informazioni vengono distorte e contraffatte) è probabilmente la principale causa dello stato di indifferenza generalizzato. Infatti, è sufficiente alzare un lembo di questo grande velo orlato di buone intenzioni e ricamato di altruismo, per riscoprire il vero animo di questo millennio. Sebbene la spersonalizzazione possa avere una caratteristica concava nella sua essenza, riducendo il suo effetto man mano che tale condizione si cumula, è chiaro che un'inversione di tendenza sembra quanto meno improbabile. I grandi disastri ci sono sempre stati nella storia del mondo, ma la rapidità con cui circolano e arrivano a tutti è uno dei grandi problemi che sta sperimentando l'umanità.

In fondo, la sindrome del *burnout* è tipica di professioni che, alla loro base, hanno la necessità di essere costantemente a contatto e a disposizione delle altre persone, che possano essere colleghi o clienti. C'è un'integrazione molto forte tra chi dà il servizio e chi lo riceve nei casi che generano il *burnout*. Se estendiamo questa definizione, non riconosciamo forse l'attuale tendenza ad essere sempre connessi? Sempre a disposizione di una rete composta da miliardi di persone? Questa condizione di perenne sottomissione ad una seconda vita ha prodotto tutti i sintomi che ora stanno semplicemente palesandosi in modo più accentuato. La popolazione ha l'unica connessione con il mondo attraverso la rete e sembra che, privata di questa, non vi siano altre possibilità.

L'abitudine delle persone, la burocrazia, l'amministrazione e l'economia non sono in grado di reggere la velocità con cui la vita virtuale sta affrontando quella reale. La seconda è ormai succube della prima ed ha diffuso sindromi e disturbi che prima erano rari. Si pensi, ad esempio, alla sindrome dello schiavo soddisfatto, che colpisce principalmente i dipendenti di imprese con condizioni di lavoro particolarmente avverse. Possiamo dire, in tutta sincerità, che la condizione del mercato del lavoro, almeno in Italia, abbia condotto e stia conducendo a differenti risultati? Possiamo dire che, a seguito della pandemia, le imprese e l'economia torneranno ad avere un volto umano? Oppure dobbiamo piegarci al fatto che il prezzo di un barattolo di disinfettante sia schizzato alle stelle oppure che le mascherine chirurgiche debbano essere comprate per forza in pacchi da cento pezzi? È difficile credere che, in futuro, l'economia sarà diversa nella sua essenza. Piuttosto possiamo credere che l'economia accentuerà il suo effetto sulla vita quotidiana e sui disturbi già diffusi nella popolazione.

Sicuramente, a seguito dell'uscita da questa pandemia, ammesso che questa data sia effettivamente vicina, vi saranno da analizzare differenti punti fondamentali.

Questi andranno dalla filosofia della vita pubblica e privata, fino alle componenti più pratiche come la privacy, la sanità pubblica e privata. Ovviamente tutti auspichiamo alla rivalutazione del lavoro agile e del lavoro intelligente, in modo che le strutture pubbliche possano essere all'altezza di garantire un lavoro veramente agile e che le imprese riescano ad organizzare il lavoro in modo che sia davvero intelligente. Inoltre, auspichiamo che i tagli alla spesa pubblica siano quanto meno ridefiniti per quanto riguarda sanità ed istruzione, in modo da essere pronti ad affrontare anche situazioni di emergenza. Infine, auspichiamo che anche la privacy non sia violata più di quanto non serve effettivamente per garantire che tutti possano avere un comportamento corretto e responsabile verso il proprio vicino. In sintesi, ci auspichiamo di poter contare su una maggiore sussidiarietà, non solo nella gestione del potere, ma anche nei tentativi di auto-responsabilizzazione dei cittadini.

È chiaro che tali interventi sono complessi da definire e da attuare, ed è chiaro agli occhi di qualsiasi accademico che la filosofia non basta per riuscire ad ottenere dei risultati. Il coinvolgimento delle masse e l'adozione di schemi organizzativi flessibili ma contestualizzati sono elementi fondamentali per la realizzazione di un progetto così ambizioso. L'istruzione avrà certamente un ruolo importante nel ricordare la storia di questa pandemia, ma dovrà farlo considerando che i suoi effetti sono solo il colpo di coda di un processo molto più lungo. Bisogna, in sintesi, ricordare quanto è accaduto prima, negli ultimi 100 anni, in modo sistematico e razionale.

Nessuno ricorda, invece, quanti scrivevano della grande peste, e delle grandi pandemie influenzali prima che tutto fosse connesso. Delle persone che riscoprivano la famiglia, che riscoprivano la lettura e la cultura. Forse sarebbe il caso di ricordare questa parte di storia. Invece il mondo si affaccia di fronte alla fine della pandemia con una grande e triste certezza: saremo sempre più connessi, ma sempre più distanti. Perderemo ancora parti della nostra identità e saremo sempre più deboli rispetto ai mutamenti politici ed economici globali. Subiamo costantemente decisioni che arrivano da organi di potere sempre più elevati e i grandi sconvolgimenti storici producono solo la sensazione di una necessaria centralità, che cozza fortemente con il vero bisogno che ha ora l'umanità: quello di vedere lo Stato, nella sua accezione più nobile, riavvicinarsi ai cittadini, in modo che lo sviluppo sia, questa volta, veramente - prima di ogni altra forma - locale.

CESARE CIARDI'NİN “LE CARNAVAL RUSSE” FLÜT İÇİN VARYASYONLAR

ADLI ESERİNİN MÜZİKAL ANALİZİ

Merve ÇOKAMAY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

balkaninka@gmail.com

Bahadır ÇOKAMAY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

bahadir.cokamay@comu.edu.tr

Özet

Müzik tarihinde Romantik dönem olarak adlandırılan süreçte yaşamış Cesare Ciardi (1818-1877), özellikle flüt eserleriyle ön plana çıkmış bir bestecidir. Günümüzde flüt edebiyatının önemli eserlerinden biri olan “Le Carnaval Russe” adlı flüt için varyasyonları, çalgının teknik ve müzikal özelliklerini yansıtır niteliktedir. Varyasyon formundaki eser, flüt ses genişliğine uygun ve sonoritesini gösteren bir temanın yedi varyasyonundan oluşur. Dil, bağ, dizi ve arpejli pasajlardan oluşan varyasyon flüt icrasını üst düzeyde yansıtır. Bu çalışmada besteciliğinin yanı sıra flütçü olarak da bilinen Cesare Ciardi'nin “Le Carnaval Russe” flüt için varyasyonlar adlı eserinin form, armoni ve icra bakımından müzikal analizi yapılmış ve bu eseri çalışacak flüt icracılarına teknik öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Cesare Ciardi, Flüt, Varyasyon*

THE MUSICAL ANALYSIS OF CESARE CIARDI'S VARIATIONS FOR FLUTE “LE CARNAVAL RUSSE”

Abstract

Cesare Ciardi (1818-1877), who lived in the years called the Romantic Period in music history, is a composer especially featured with flute works. His variations for the flute named “Le Carnaval Russe” which is one of the important works on the flute literature today, reflect the technical and musical characteristics of the instrument. The work in the variation form consists of seven variations of a theme that is suitable for flute sound width and depicts its sonority. The variation that comprises of tongue, bond, sequence and arpeggio passages reflects the flute performance at high level. In this study, the musical analysis of the work named “Le Carnaval Russe” Variations For Flute of Cesare Ciardi who is known as a flutist as well as composer, is made in terms of form, harmony and performance, and technical suggestions are made for the flute performers who will study this work.

Keywords: *Cesare Ciardi, Flute, Variation*

GİRİŞ

Üflemeli çalgılar ailesinin en eski çalgılarından biri olan flüt, müzik tarihinde Romantik dönemin önemli bir sürecini kapsayan 19. yüzyılda yapısal ve repertuar olarak geniş bir şekilde gelişmiştir. Müzikal olarak Romantik bestecilerin ve çalgı yapımcılarının karşılıklı arayışları, deneysel çabaları artmıştır. Bu dönemde İngiltere’de sanayi devriminin artması ve sonucundaki bazı teknolojik ve bilimsel gelişmeler müzik alanını etkilemiş, müzik dinletilerinin yapılacağı yerler geniş kitlelere ulaşmak için daha büyük salonlara doğru evrilmiştir. Böylece bestecilerin daha görkemli eser yaratma arzusu çalgıların, doğal olarak orkestralardaki ses dengesini de geliştirmiştir.

17. ve 18. yüzyılda yukarıda anlatılanların ışığında flütün teknik, repertuar ve yapısal olarak değişimi çok çeşitli olmuştur. Ek perdelerin yerleştirilmesi, entonasyon sorunlarının düzeltilmesi için ahşap ve metalin birlikte kullanımı, ayrıca Quantz gibi besteci ve çalgı yapımcılarının hem repertuar hem yapım bakımından katkıları bu çeşitliliğin içinde sayılabilir.

19. yüzyılda flüt için sayılabilecek en büyük yenilik Alman flütçü ve flüt yapımcısı Theobald Boehm (1794-1881)'ün flütün mekanik özelliklerinde yaptığı değişim ve yeniliklerdir. Özellikle kromatik seslerin çalınmasını kolaylaştıran Boehm, flütün ağızlık, delik, perde ve gövdesinde yaptığı yeniliklerle, daha hızlı pasajların daha kolay çalınmasını ve entonasyon problemlerinin giderilmesini sağladı.

“*Böhm ’üm bu radikal geliştirmelerinden sonra flütün yayılmasını çarpıcı bir biçimde hızlandı. Çok daha iyi tonlama ve daha esnek teknikleri ile birçok besteciye flüt için beste yazmak adına ilham vermiştir. Yeni literatür ile daha iyi müzikal performanslar elde edildi. Dil atma tekniği gibi yeni teknikler geliştirildi*” (Haider’den Aktaran Kılıçaslan, 2012: 20).

19.yüzyıl ise müzik alanındaki yeniliklerine sahne olmuş bir dönemdir. Form ve armonik yapının kırılabilirliği, duygusal ve imgesel yaklaşımlar, bestecilerin eserlerinde yer verdikleri önemli teknik ve müzikal özelliklerdir. Fransız devrimi sonrası beklenen eşitlikçi ve özgürlükçü beklentilerin halkta yarattığı hayal kırıklığı toplumu da bireysel düşünmeye ve bireyci olmaya itmiştir. Bu anlamda her dönem ve akımda olduğu gibi 19.yüzyılın müzik anlayışı da bir önceki döneme karşıt tezler sunmuştur. 19.yüzyıla hakim olan Romantizm akımı da doğadan alınan güce vurgu yapmış ve “ben” duygusunun ön plana çıkarmıştır. Müzikal anlamda ise besteciler duygu dünyasını taşıyacak bestelere imza atmışlar, uzun, lirik ve neredeyse virtüözite isteyen pasajlara yer vermişlerdir. Bu dönemdeki flüt eserlerinde icra teknikleri çok yönlü olarak değişmiştir.

“*Romantik dönem bestecileri flüt eserlerine mitolojik olay ve kahramanlardan esinlenerek aynı zamanda betimleyici başlıklar koymuşlardır. Melodi, klasik dönemden farklı olarak daha düzensiz hale gelmiştir ve bitmeyecekmiş etkisi yaratmaktadır. Çapraz ritimler sıkça kullanılmaya başlanmış, bir vuruş içinde dokuzlama vb. gibi ritmik kalıplara yer verilmiştir. Flütün teknik ve müzikal kapasitesinin artmış olmasından ötürü eserler zorlaşmış ve nüans terimleri daha karmaşık bir hal alıp kalabalıklaşmıştır*” (Şenol ve Demirbatır, 2011: 604).

‘Romantik dönemde yaşamış Cesar Ciardi (1818-1877) de flüt solisti, bestecisi ve öğretmeni olarak ön plana çıkmıştır. Temiz sesi ve kusursuz tekniği ile eski stilde Viyana flütü çalıcısı olarak bilinen Ciardi, küçük yaşlardan itibaren Avrupa’nın bir çok şehrinde konserler verdi. 1838 yılından itibaren hem besteci hem flütçü olarak kariyerine devam etti. 1853’de St.Petersburg’a taşınan Ciardi, İmparatorluk Şapeli’nde, Tiyatro Okulu’nda ve ünlü Rus besteci Çaykovski’nin de öğrencisi olduğu St.Petersburg Konservatuari’nde oda müziği sanatçısı ve flüt öğretmeni oldu. Ciardi ölümüne kadar kaldığı Rusya’daki (1877) sanatsal ve profesyonel çalışmaları sayesinde, Avrupa’da döneminin en iyi flütçülerinden biri olarak ün kazandı.

Ciardi flüt için birçok eser bestelemiştir. Gençlik yıllarında Tuscan halk müziğine ilgi göstermiş çalışmalarında bu halk ezgilerinden faydalanmıştır. Flüt eserleri yazarken eğitim amaçlı da bir çok etüt ve egzersiz yazmıştır. *Gran Concerto op.129*, flüt için yazdığı tek konçertodur. *L’eco dell’Arno, Op. 34*, geleneksel Toscana temalarına dayanan bir fantezidir. Çalgısal virtüözlüğün bir başka çarpıcı örneği de *Le Rossignol du nord, op. 45*, popüler bir Rus temasının bir dizi parlak, şarkı benzeri varyasyonlarından oluşur. Benzer şekilde *Carnevale di Venezia, op. 22*, flüt ve yaylı çalgılar eseri de “*Cara mamma mia*” teması kullanılmış bir scherzo’dur. Flüt ve piyano için elegie olan “*Sospiro del cuore*” adlı flüt ve piyano için ağıtsal parça romans türündedir.

Ciardi eserlerinde akılda kalıcı ve dizilerden oluşan ezgiler yaratmaya, bilinen temalara virtüözite taşıyan varyasyonlar ekleyerek tekrar bestelemeye önem vermiştir. Bu eserlerden biri olan ve Rus temalarından oluşan “*Le Carnaval Russe*” Flüt için varyasyonları eseri de bestecinin tartışmasız flüt icrasını gösteren önemli eserlerinden birisidir¹⁹.

¹⁹https://www.naxos.com/mainsite/blurbs_reviews.asp?item_code=8.557857&catNum=557857&filetype=About%20this%20Recording&language=Italian (Erişim Tarihi: 26.11.2020).
https://www.wikiwand.com/fr/Cesare_Ciardi (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

1. ANALİZ

Kavram bakımından analiz, bir bütünün çeşitli yönlerden çözümlenmesi ve talil edilmesi olarak tanımlanabilir. Özelde *müzikal analiz* ise, bir müzik eserinin ya da bir müzikal icranın çeşitli bakış açılarıyla ve farklı yöntemlerle müzik sanatının özelliklerine göre incelenmesidir. Müzikal analizde farklı yaklaşımlar ayrı ayrı kullanılabilir gibi birarada da kullanılabilir. Müzikal analizde bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanımı da mümkündür.

Bir müzik eserinin analizi, özellikle bestecilik ve yorumculuk sanatında kullanılmak üzere, temel teorik öğelerden başlayarak biçimin belirlenmesini, biçim içerisindeki değişiklikleri, varsa müziğin sözlerle ilişkisini, yapısal gereçleri, bestecinin besteleme anlayışını araştırarak saptamalar yapar ve bunları ortaya koyar (Say, 2005: 68). Müzikal analiz, analizin objektifliğini etkileyecek, sosyolojik, felsefi ve dini faktörleri analiz dışında tutar. Müzik estetiği, teorisi ve bestecilik teorisi müzikal analizin temelini oluşturmakla birlikte geçtiğimiz yüzyılda geliştirilen bazı analiz yöntemleri de analize farklı bir bakış açısı getirebilir (Schenker analizi, Gestalt Psikolojisi analizi vb.).

Bu çalışmada Cesare Ciardi'nin "*Le Carnaval Russe*" Flüt için varyasyonları, nota²⁰ üzerinden, dinlenerek²¹ ve çalınarak tanımlanmış, form, armoni ve icra yönlerinden analizi yapılmıştır.

Eser üç ana başlık altında analiz edilmiştir: Form, Armoni ve İcra.

1.1 Eserin Form ve Armoni Analizi

Cesare Ciardi'nin "*Le Carnaval Russe*" adlı eseri, *varyasyon* formundadır. Bir müzikal temanın, melodik, ritmik ya da armonik değişimlerle küçük kesitler halinde ardarda yeniden sunulması olan varyasyon yani çeşitleme formu, aslında *chaconne* ve *passacaglia* adındaki formların yenilenmiş hali olarak da görülebilir.

Cesare Ciardi'nin "*Le Carnaval Russe*" adlı eseri, bir Rus temasının flüt için varyasyonlarından oluşur. Farklı karakterdeki yedi varyasyondan oluşan eserin girişinde temadan bağımsız *Andante* ve *Cantabile* başlıklı iki kesit bulunur. Giriş bölümü temanın aksine ilgili minördedir. Tema ve varyasyonlar sol majör tonalitesinde 2/4 ölçü sayısında dururlar.

Eserin form ve müzikal özellikler şeması aşağıda gösterilmiştir:

Bölüm Adı-Varyasyon	Başlık	Ölçü Sayısı	Ölçü Adeti	Tonalite
Giriş	Andante- Cantabile	4/4	16 ölçü	Mi Minör
Tema	Allegretto Giocoso	2/4	8 ölçü	Sol majör
Varyasyon 1	Un poco piu mosso	2/4	8 ölçü	Sol majör
Varyasyon 2	-	2/4	8 ölçü	Sol majör
Varyasyon 3	-	2/4	8 ölçü	Sol majör
Varyasyon 4	-	2/4	8 ölçü	Sol majör
Varyasyon 5	-	2/4	8 ölçü	Sol majör
Varyasyon 6	-	2/4	8 ölçü	Sol majör
Varyasyon 7	Piu mosso	2/4	22 ölçü	Sol majör

Tablo 1: Cesare Ciardi'nin "*Le Carnaval Russe*" Eserinin Form ve Müzikal özellikleri

Varyasyonun ezgisel yönelimine bağlı olarak armonik yapısı genel olarak I-IV-V7 kadansından oluşan kısır bir döngü içindedir. Armonik yapının sadeliği bir anlamda flütün teknik özelliklerini göstermesini sağlayan bir müzikal materyaldir de aynı zamanda. Armonik yapıdaki sadelik, her varyasyonun eşlik yapısında bazı ritmik öğelerin değiştirilmesi ve eklenmesi ile farklılık kazanır. Bu durum varyasyonun monoton bir havada geçmesine sebep olsa da ezgisel yapıdaki zenginlik bunun önüne geçilmesini sağlamaktadır.

²⁰ [https://imslp.org/wiki/Le_Carneval_Russe_\(Ciardi%2C_Cesare\)](https://imslp.org/wiki/Le_Carneval_Russe_(Ciardi%2C_Cesare)) (Erişim Tarihi: 18.12.2020)

²¹ "Müzikal analizde sadece bestelenmiş olan değil, kayıt altına alınan müzikal materyal de incelenebilir" (Fışkın, 2018: 281).

²² <https://open.spotify.com/track/0swZzNTzgduftJLeBjard5?si=vpX1a0w5Tx2jvxRiynoLoQ> (Erişim Tarihi: 24.12.2020)

THEMA.
Allegretto giocoso. 3

The image shows a musical score for a piece titled 'THEMA. Allegretto giocoso.' The score is in 2/4 time and G major. It consists of two systems of music. The first system has a treble clef staff with a melody and a piano accompaniment. The second system has a treble clef staff with a melody and a piano accompaniment. Red lines and labels (I, IV, V7) indicate harmonic analysis. Dynamics include mf, cresc., p, and f.

Örnek 1: Cesare Ciardi'nin "Le Carnaval Russe" Eserinin Varyasyon Teması (Armonik Analiz)

1.2 Eserin İcra Analizi

Cesare Ciardi'nin "Le Carnaval Russe" adlı eserinde romantik döneme uygun olarak da bir çok farklı flüt tekniği bulunmaktadır. Dizisel ve arpejli pasajlardan oluşan eserin icrasında teknik dil ve bağ tekniğinin birlikte kullanıldığı artikülasyon tekniği önemli bir yer tutar. Üflemler için çok önemli olan artikülasyon, sadece bir teknik olarak değil aynı zamanda müzikal bütünlüğü sağlayan bir kavram olarak da öne çıkmaktadır. Artikülasyonların oluşmasındaki bir diğer husus, parmak- dil koordinasyonu olarak görülebilir. Eserdeki özellikle hızlı pasajlarda bu koordinasyonun önemi bir kat daha artmaktadır.

Eserin ilk bölümünde yer alan Andante başlıklı kesitte flüt, kromatik, diyatonik, trilli ve aralıklı kadansını sunar. Piyanonun ikişer ölçülük tonik, subdominant ve dominant akorlardaki hatırlatmaları kadansın ezgisel yönünü de belirlemektedir. *Cantabile* başlıklı kesite kadar bu böyle devam eder.

The image shows a musical score for a piece titled 'Le Carnaval Russe'. The score is in 2/4 time and G major. It consists of a single system of music. The treble clef staff has a melody with a trill and a long note. The piano accompaniment has a simple harmonic structure.

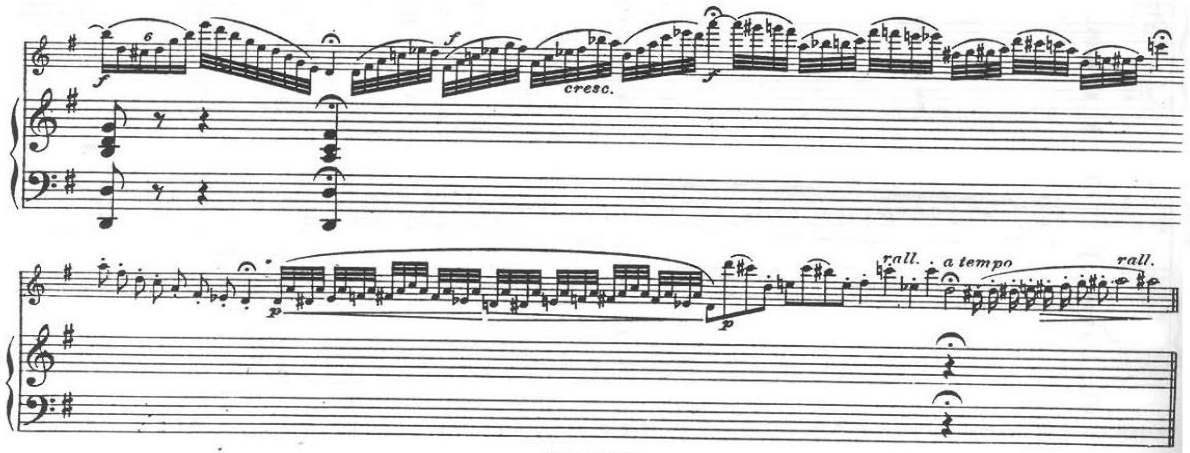
Örnek 2: Cesare Ciardi, "Le Carnaval Russe" Andante başlıklı kesitten bir pasaj

Cantabile başlıklı kesit piyanonun lied eşliği benzeri bir figüratif yapıda ve flütteki lirik ezgi ile başlar. Buradaki ezgi yapısında daha sonra gelecek olan varyasyon temasını hatırlatan motifler kullanıldığı görülür.

Örnek 3: Cesare Ciardi "Le Carnaval Russe" *Cantabile* başlıklı kesitin girişi

Flütün tiz bölgesini tanıtan bu kesit, bir önceki kesite benzer şekilde kromatik, diyatonik, tril ve aralıklardan oluşan bir kadansla sona erer. Flüt'ün temel tekniklerinden olan artikülasyon burada da kendini gösterir.

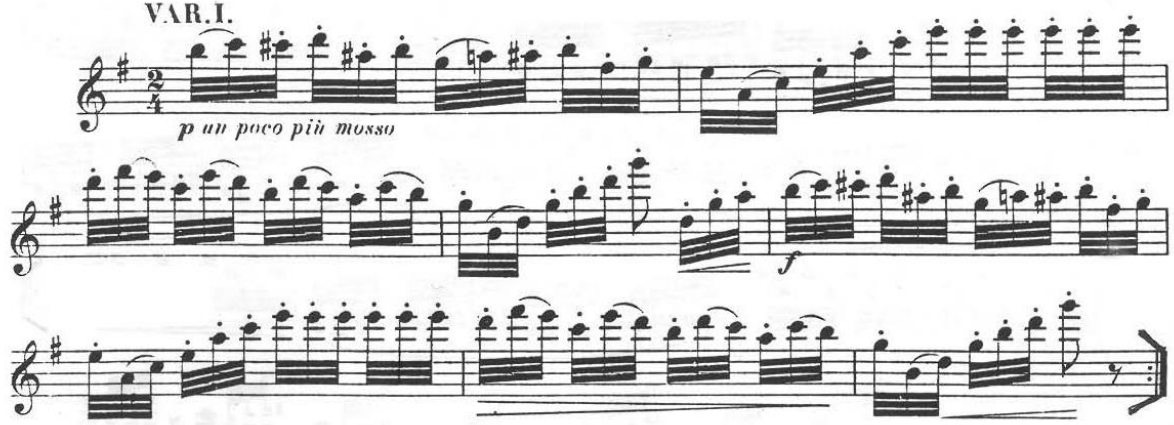
Örnek 4: Cesare Ciardi "Le Carnaval Russe" *Cantabile* başlıklı kesitteki kadans

Tema, oldukça neşeli ve ritmik bir 8 ölçümlük ana fikirden oluşur. Temanın diğer fikri de aynı motifin noktalı onaltılıklardan oluşan cümlesinden oluşur. Temanın ana fikrindeki neşeli havayı tek dilden oluşan sıra notalar belirlemektedir. Bu bölümdeki tek dil vuruşları net ve pürüzsüz olmalıdır. Sese girişlerin parlak olmasına ve dilin ağız içinde üst diş ve üst damak bölgesinde olmasına dikkat edilmelidir. Bu pasajın net çalınabilmesi için aynı zamanda flüte üflenen hava akışının kesintisiz ve sürekli olmasına özen gösterilmelidir.

Örnek 5: Cesare Ciardi, "Le Carnaval Russe" Varyasyon Teması

Birinci varyasyonun icrası genel olarak tek ve çift dil vuruşları üzerine kuruludur. Dil vuruşlarının kontrol edilmesi bu pasajın doğru çalınmasını da sağlar. Bu anlamda, dilin ağız içindeki pozisyonuna dikkat edilmeli, dil olabildiği ölçüde ileride bulunmalıdır. Dilin tabanı çokça hareket ettirilmelidir. Böylece ağızdan geçen hava da etkilenmiş olacaktır. Çift dil vuruşu olan pasajlarda yavaşlamamaya özen gösterilmelidir. Dilin geri vuruşu veya geri sekmesi bir refleks hareketi olduğu unutulmamalıdır.

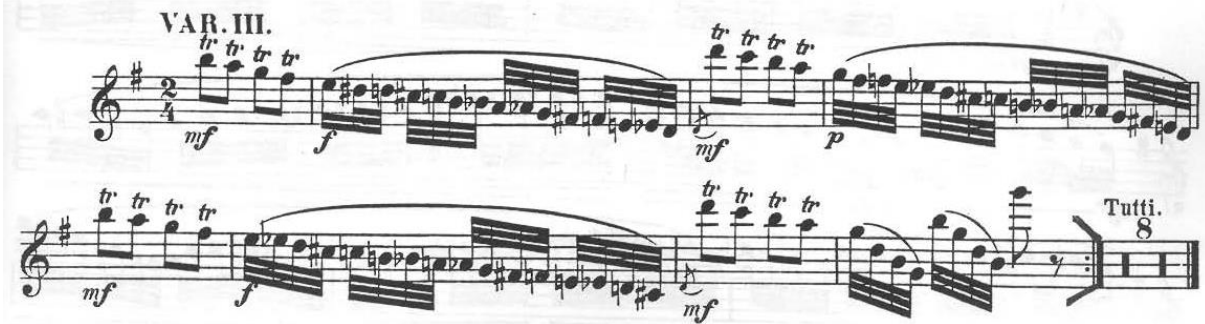
Örnek 6: Cesare Ciardi, “Le Carnaval Russe”, Birinci Varyasyon

İkinci varyasyonda flüt, dizi seslerinin legato icrasıyla oluşan pasajı, piyanodaki temayı varye eder. Bu pasajın icrasının daha kaliteli ve doğru seslerle olması için öncesinde gam alıştırmaları yapılabilir. Böylece oluşabilecek hatalar en aza indirilmiş olur. Ayrıca parmak koordinasyonu da sağlanmış olur. Üçüncü ve yedinci ölçülerdeki legatoların sonundaki staccato’lar tek dil vuruşu gerektirir. Buradaki seslerin doğru entonasyonla çalınması önemlidir.

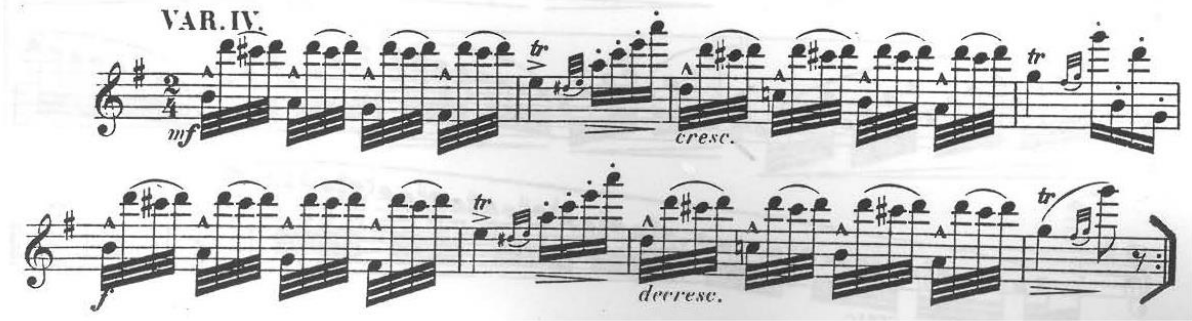
Örnek 7: Cesare Ciardi, “Le Carnaval Russe”, İkinci Varyasyon

Üçüncü varyasyon, tril ve kromatik pasajlar üzerine kuruludur. Bu pasajların icrası legato çalmayı gerektirmektedir. Bir önceki varyasyona göre metronom, belirtilmemiş olsa da seslerin netliği bakımından düşürülebilir. Piyanodaki figüratif yapı, flütün trilli motiflerini tamamlar niteliktedir.

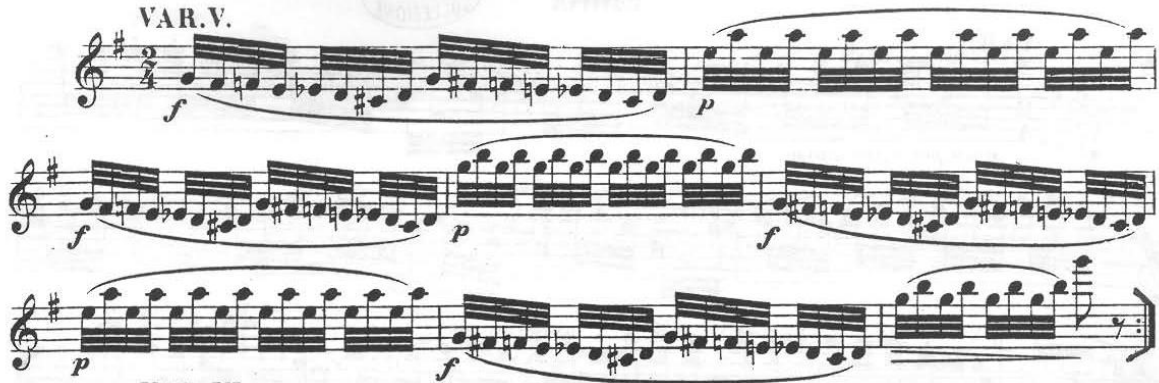
Örnek 8: Cesare Ciardi, “Le Carnaval Russe”, Üçüncü Varyasyon

Dördüncü varyasyon, ilk üç varyasyonda kullanılan motiflerin bir özeti şeklindedir. Teknik açıdan daha zorlayıcı motiflere sahip olan bu varyasyonda dudak esnekliği ve kondisyonu öne çıkmaktadır.

Örnek 9: Cesare Ciardi, “Le Carnaval Russe”, Dördüncü Varyasyon

Beşinci varyasyon, romantik dönemin önemli özelliklerinden olan betimleme ve tasvir öğeleri kendini gösterir. Duyuş olarak adeta bir kuşun ötüşünü tasvir eden pasajda kromatik ve tremolo öğeler bulunmaktadır. Sonoritenin gösterimi bu anlamda önemlidir ve diyafram kullanımı öne çıkmaktadır. Tüm üflemeli çalgılarda olduğu gibi flüt icrasında da diyafram kullanımı, icra tekniklerinin uygulanmasında hassasiyet gösterilmesi gereken bir durumdur. Ayrıca ezgisel hattın ve müzikal cümlenin devamlılığı için diyaframın iyi kullanılması bir zorunluluk olarak görülebilir.

Örnek 10: Cesare Ciardi, “Le Carnaval Russe”, Beşinci Varyasyon

Altıncı varyasyon, bir önceki varyasyona benzer şekilde betimleme ve tasvir öğeleri taşıyan, bunu yaparken de süsleme notaların kullanıldığı bir pasajdan oluşur. Piyanodaki tremololu sade eşliğin üstüne flüt, ses hakimiyetini gösterircesine pasajını çalmaktadır. Dil-parmak koordinasyonunun önemini gösteren varyasyonun icrasında özellikle iyi bir nefes, kasların rahatlığı ve parmakların gerektiğinden daha fazla sıkılmaması önemlidir. Aksi takdirde ritmik problemlere yol açabilir. Bestecinin her bir sekizlik vuruşa denk gelen süsleme notanın başında aksan istemesi, icradaki güçlüğü arttıran bir faktördür. Bunun önüne geçilmesi için ağızdan flüte hava aktarımının sürekliliği ve devamlılığına dikkat edilmeli ve hava akışı (mümkün olduğunca) kesilmemelidir.

Örnek 11: Cesare Ciardi, “Le Carnaval Russe”, Altıncı Varyasyon

Yedinci ve son varyasyonda kromatik ağırlıklı ayrıca diyatonik motifler görülmektedir. *Piu mosso* başlıklı bu varyasyonda eserin bitiş varyasyonu olduğu için, flütün parlak tonu ve hızlı pasajları çalma becerisinin gösterimi en üst seviyededir. Hava akışı ve devamlılığı bu varyasyonda kendini önemli kılmaktadır. Varyasyonun son yedinci ölçüsünde accelerando yapmak, eserin bitişine gösteriş katkı sağlaması bakımından önemli olabilir. Varyasyonun başında herhangi bir nüans belirtilmeyip son beş ölçüde *p* nüansının belirtilmesi bitişini hazırlayan önemli bir belirti olarak görülebilir.

Örnek 12: Cesare Ciardi, “Le Carnaval Russe”, Yedinci Varyasyon

SONUÇ

Tarihsel süreçte yapısal bakımdan bir çok değişim geçirmiş flüt, icrası bakımından ilkel haline yakın bir şekilde icra edilmeye devam etmiştir. Üzerindeki mekanik düzeneğin, müzik sanatındaki değişimlere ayak uydurması için yenilikçi bir anlayışla değiştirilmesi de icra özelliklerini geliştirmiştir. Ton kalitesinin artması ve en hızlı e gösterişli pasajları çalabilme kabiliyeti, bu çalgıyı hemen hemen kullanıldığı bütün müzik topluluklarında ön plana çıkarmıştır. Romantik dönemin müzikal anlayışının da sayesinde flüt icrası, icracılığı ve repertuarı görülmemiş bir gelişim içine girmiştir. Avrupa flüt ekolünün oluşmasında önemli katkıları olan Cesare Ciardi'nin “La Carnavale Russe” adlı flüt varyasyonları da bu gelişimin bir parçası olarak görülebilir. Diyatonik, kromatik dizilerden oluşan, tril

ve tremolo içeren pasajları, virtüözite gerektiren kadans yapıları ile eser, bugünden geçmişe bakıldığında flüt repertuarına büyük yenilikler ve değişiklikler getirmiştir. Çalgının hemen hemen solistik bütün özelliklerini gösteren La Carnavale Russe flüt varyasyonlarının, flüt eğitiminde ve konser programlarında yer alması gereken ve profesyonel flüt eğitimi alan öğrencilerin mutlaka çalması gereken ayrıca çalgı pedagojisi bakımından oldukça yararlı pasajlar içeren bir eser olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Fışkın, Ü. (2018). Sistematik Müzikolojide 20. Yüzyıl Analiz Yöntemleri. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE) ISSN:2148-9963 www.asead.com
- Kılıçaslan, E. (2012). *Tarihsel Süreç İçerisinde Bando ve Orkestralarda Piccolo'nun Yeri ve Önemi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Say, A. (2005). *Müzik Ansiklopedisi*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Şenol, A. Ve Demirbatır, E. (2011). *Flütün Tarihsel Gelişimi ve Romantik Dönem Özelliklerinin Flüt Eserlerine Yansıması*. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 24 (2). <http://kutuphane.uludag.edu.tr/Univder/uufader.htm>
- [https://imslp.org/wiki/Le_Carneval_Russe_\(Ciardi%2C_Cesare\)](https://imslp.org/wiki/Le_Carneval_Russe_(Ciardi%2C_Cesare)) (Erişim Tarihi: 18.12.2020)
- https://www.naxos.com/mainsite/blurbs_reviews.asp?item_code=8.557857&catNum=557857&filetype=About%20this%20Recording&language=Italian (Erişim Tarihi: 26.11.2020).
- https://www.wikiwand.com/fr/Cesare_Ciardi (Erişim Tarihi: 26.11.2020).
- <https://open.spotify.com/track/0swZzNTzgduftJLeBjard5?si=vpx1a0w5Tx2jvxRiynoLoQ> (Erişim Tarihi: 24.12.2020)

BİZANS SANATINA ESTETİK BAKIŞ

Araş. Gör. Dr. Dilek Maktal Canko

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü,

dilek.m.canko@ege.edu.tr

Öz

Estetik sorunlarından birçoğunu Antik Çağ'dan miras alan Ortaçağ, bunları Hıristiyanlık anlayışı içine yerleştirerek ona yeni bir anlam kazandırmıştır. Sanat ve estetiğin daha çok dine dayalı olduğu Ortaçağ'da, duyularımızla algıladığımız nesnellikler ve insan bedeninin güzelliği ile ilgilenilmemiş; tinsel olanın varlığına yönelik arayışlar ön plana çıkmıştır. Güzelde ölçü sanatsal başarıdan ziyade, Tanrı'nın yaratılıştaki ustalığının ifadesi olmuştur. Bu bağlamda bir Ortaçağ Uygarlığı olan Bizans İmparatorluğunun estetik anlayışında da aynı yöneliş görülmektedir.

Bizans estetiğinin ana kavramları, antik düşünce ile dini düşüncenin rekabet ettiği Erken Bizans döneminde oluşmaya başlamıştır. Bizans estetiği, antik dönemdeki gibi doğayı taklit etmeye çalışmamış, ruhani dünyaya ulaşma amacıyla olmuştur. Antik çağda olduğunun aksine güzellik ve uyumun ötesinde amaç; ruhani dünyaya açılan kapıyı aralamak, Hıristiyanlığın bilgisini iletme ve aydınlanmayı arayan insana hizmet etmektir. Bizans'ta estetik, felsefi-dini bir sentezle Hıristiyan görüşünün işlevinde olmuş ve bu bağlamda Bizans sanatında da ikinci rolü oynamıştır.

Tanrısal güzelliğe ulaşma teorisinin parçası olan Bizans estetiğinde, görsel sanat önemli bir araç olmuştur. Tanrı'nın ilahi varlığını hissetmenin araçları olan tasvirler ile kutsal kişinin kendisine ulaşmak hedeflenirdi. İzleyenlerin tasvir ile bağ kurmasını güçlendirmek için cepheden tasvir edilmesi, gözler gibi insan bedeninin manevi unsurlarına odaklanması ile Bizans tasvir sanatının; ışığın ve rengin etkin kullanılması gibi ayrıntılar ile de Bizans estetiğinin ana özellikleri oluşmuştur.

Bu bağlamda bu bildiride; Bizans estetiği, Bizans sanat eserleri özellikle de tasvir sanatı eserleri örnek alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Estetik, Bizans Estetiği, Bizans Sanatı, Bizans Tasvir Sanatı*

AESTHETIC VIEW ON BYZANTINE ART

Abstract

The Middle Ages period, which inherited many of its aesthetic problems from the Ancient Age, put a new complexion on aesthetics by placing it in the perception of Christianity. In the Middle Ages, when art and aesthetics were mostly based on religion, the objectivities we perceive with our senses and the beauty of the human body were not paid attention; the search for the existence of the unworldly came into prominence. The measure of beauty was the expression of God's mastery of creation rather than the artistic success. In this sense, the same inclination is observed in the aesthetic perception of the medieval civilization Byzantine Empire.

The main concepts of Byzantine aesthetics began to be constituted in the Early Byzantine period when ancient thought and religious thought were competing. Byzantine aesthetics did not try to imitate nature as in ancient times, but aimed to reach the spiritual world. Contrary to the ancient times, the purpose, beyond beauty and harmony, was to open the door to the spiritual world, to convey the knowledge

of Christianity and to serve the person who sought enlightenment. In Byzantine, the aesthetics functioned as the Christian view through a philosophical-religious synthesis, and in this regard, it also played a secondary role in Byzantine art.

In Byzantine aesthetics, which was a part of achieving divine beauty theory, visual art was an important instrument. It was aimed to reach the sacred with depictions that are the means of feeling the existence of God. Main features of Byzantine depiction art were constituted by depicting from the facade to strengthen the bonding of the viewers with the depiction and by focusing on the spiritual elements of the human body, such as the eyes; and the main features of Byzantine aesthetics were formed with such details as the effective usage of light and color.

Within this context, in this paper, Byzantine aesthetics will be examined by taking Byzantine art works, especially depiction art works as an example.

Keywords: *Aesthetics, Byzantine Aesthetics, Byzantine Art, Byzantine Depiction Art*

Aesthetica adlı yapıtıyla estetiği bir bilim olarak ele alan ilk felsefeci olan Alexander G. Baumgarten (1714-1762), estetiği açık ve seçik olmayan bir bilginin yani duyuşsal bilginin bilimi olarak tanımlamıştır. Baumgarten estetik kelimesini özellikle sanatta “duyuşsal algının mükemmelliği” anlamında kullanmış ve estetik bilimini güzelliği araştıran bilimsel bir disiplin olarak belirlemiştir (Kagan 1982, 3-4).

İlkçağ filozofları estetiği uyumdan, orandan, ölçüden, açık ve kesin yasalara uygunluktan temellendirmektedirler. Güzellik kavramını sistemli bir biçimde araştıran ilk filozof Platon’dur (Cömert 2013, 41-43). Platon’un (M.Ö. 427-347) gençlik döneminde güzel olan yalnızca “Güzellik İdeası”dır. Yaşlılık dönemindeki Platon’a göre güzel olan ise, salt geometrik formdur (Taşdelen ve Yazıcı 2012, 80).²³ Platonun öğrencisi olan Aristoteles, (M.Ö. 384-322), Platon’un “idea olarak güzel” kavramından farklı olarak yaşadığımız, algıladığımız, deneyimlediğimiz dünyadaki düzene ve büyüklüğe dayanan bir güzel kavramından bahseder (Aristoteles 2019, 35, 1451a).

Ortaçağ, estetik sorunlarından birçoğunu Antik Çağ’dan miras almış; ancak bunları Hıristiyanlığın insan-Tanrı-dünya anlayışı içine yerleştirerek ona yeni bir anlam vermiştir (Eco 1998, 17). Bu yeni estetik anlayış Plotinos (M.S. 204/5-270) ve onun kurucusu olduğu Yeni Platonculuk ile başlamıştır. **Plotinos’un** felsefesi, BİR ile başlar ve nous, evren ruhu, bireysel ruhlar, tabiat, ve madde dünyalarını geçtikten sonra BİR’de son bulur. BİR her şeyin başı ve bütün varlığın temeli olan mutlaktır. Bu mutlak olan BİR, aynı zamanda iyidir ve iyi olduğu için de Tanrı’dır (Tunalı 2007,38). Ona göre, tüm varlıkların nedeni olan **Bir**, ezeli ve ebedi, bölünmez, yetkin ve bütünlük sahibidir. Duyuşsal dünyanın güzellikleri varlıklarını Bir’den alırlar. Bu güzellikler aynı zamanda Bir’e ulaşmak için aracı rol oynarlar. Plotinos’a göre güzelin estetik deneyimi insanı Bir’den uzaklaştırmaz aksine Bir’in deneyimlenmesine giden kapıları açar. Güzellik Bir’in, Tanrı’nın, İdea’nın parlamasıdır. Madde kendiliğinden güzel değildir, ancak idea tarafından aydınlatılınca güzel olur (Cömert 2013, 82).

Plotinos, sanat eserlerindeki güzelliğin Platon gibi doğanın taklidi olduğunu düşünmez. Plotinos’a göre sanat, doğayı taklit etmekten daha üst bir seviyedir. Plotinos’un sanatın doğayı taklit etmediği ondan sütün olduğu düşüncesi hemen hemen Ortaçağ’ın bütün dilimini kapsar ve sanata bu mantık damgasını vurur. Ortaçağda kilise müziğinin etkisi veya anıtsal resimlerin inananlar üzerindeki etkisi önem kazanarak Tanrı’nın varlığını hissettir (Özel 2014, 118). Plotinos’un estetik anlayışı ile sanatın doğayı taklit etmediği, ondan üstün, onu aşan bir şey olduğu düşüncesi Ortaçağ sanatının ve güzellik anlayışının temelini oluşturmuştur.

Ortaçağ Estetiği ve Sanat

²³ Platon sanatı bir kopyayı tekrar bir kopya etmek, imgeyi tekrar imgelemek olarak tanımlamış ve sanatın bir yansıtma (mimesis) olduğunu söylemiştir. Platon’a göre doğada genel bir sanat kavramı yoktur, fakat bazı sanatlar vardır, bu sanatlar, öznel deneylerin bir anlatım tarzı değil, aksine günlük etkinliklerin narin biçimleridir. Mimesis veya mimeisthai kelimelerinin “sanı”, “aldatma” anlamlarının yüklenmesi ancak Platon’un Devlet’i ile olur (Tunalı 2007, 73).

Erken dönem Hıristiyan düşüncesinin önemli bir düşünürü olan Aurelius Augustinus'un (354-430) güzel kuramı; birlik, sayı, eşitlik, oran ve düzen kavramları üzerine kurulmuştur (Augustinus 2010, 120-121). Güzelliğin temel biçimi birliktir. Görünen şeyler bu birliğe yöneldikleri için güzeldirler. En yetkin birlik ise Tanrı'dır. Tanrısal olan bu güzele ulaşabilmek insanın yaratılışındaki uyum ve orantı kavramlarını algılayabilmekle mümkündür. Güzel tek bir biçimde sadece Tanrı'da vardır. Tanrı güzel ve iyidir. Yarattıkları da güzel ve iyidir. Bu dönemde güzelin gerçek değeri sanatsal yetkinlikten çok, Tanrının yarattıklarındaki ustalığı fark ettirmektir. Sanat dinin yayılması ve tanınması için araçtır. Bu dönemde duyularla algılanan dış dünyanın ve insan vücudunun güzelliğine pek ilgi duyulmaz (Özel 2014, 123). Hıristiyan filozof Thomas Aquinas (1225-1274) da, güzelliğin koşulu olarak oran, bütünlük ve claritas (ışıklı) 'ı belirtmiştir. Ortaçağ'da Tanrı'yı ışık olarak tasavvur etme ve ışığı "ruhsal gerçekliğin temel eğretilmesi" olarak görme eğilimi vardı (Eco 1998, 73).

Ortaçağ İslam filozofları da güzeli açıklarken Tanrı'ya atıfta bulunmuşlar, tüm güzelliklerin kaynağı ve sahibi olarak O'nu göstermişlerdi. İslam felsefesinde güzelin metafiziksel ya da duyularla algılanamayan güzellik olarak ele alınması güzel kavramını Tanrı ile ilişkili olarak ele almayı gerektirmektedir. Bu düşünürler tıpkı Plotinos'un metafiziğinde olduğu gibi, Kendisi mutlak güzel ve iyi olan Tanrı'dan meydana gelecek her şeyin Onun varlığına uygun olarak güzel iyi ve yetkin olacağını kabul etmişlerdir. Tüm güzelliklerin kaynağı ve sahibi Tanrı'dır. Bu yaklaşım Plotinos'la başlayan özellikle ortaçağ Hıristiyan düşünürlerinde egemen olan güzellik anlayışı ile temelde aynıdır (Taşdelen ve Yazıcı 2016, 88-89).

Ortaçağ güzellik anlayışı, insan vücudunun biçimlerini gizleyen kıyafetler yoluyla hazzın ve beden güzelliğinin yadsınması ve yalnız Tanrısalda ve öte dünyada güzelliğin araştırılmasına yönelmiştir (Ziss 2016, 137). Ortaçağ'da sanatın en parlak ürünleri içerik olarak dinseldir hem de dine hizmet etmektedir. Bu eserler bu dünyaya değil tanrısal olan başka bir dünyaya aittirler (Akyürek 1994, 158). Güzelde ölçü sanat değildir, Tanrı'nın yaratılışındaki ustalığın işaretidir. İnsan güzelliği ararken Tanrı'yı aramaktadır aslında (Doğan 1975, 80-81). Bu bağlamda bir Ortaçağ Uygarlığı olan Bizans İmparatorluğunun estetik anlayışında da aynı yöneliş görülmektedir.

Bizans Estetiği ve Sanat

Hıristiyan felsefesinin şekillenmesini sağlayan Plotinos ve Yeni Platonculuğun; Bizans felsefesi üzerindeki etkisi büyük olmuştur (Michelis 1952, 21). Bu süreçte Yeni Platoncu İdea'nın yerini Hıristiyanlığın Tanrısı almış ve tüm özelliklerini de sahiplenmiştir: Tanrısalılık, bilgelik, iyilik, yücelik ve güzellik (Polat 2019, 99). Hıristiyanlık, ırk veya ülkeden bağımsız olarak insanın estetik bakış açısını değiştirmiştir.²⁴ Sanat ve estetik, felsefi-dini bir sentezle Hıristiyan görüşünün işlevi haline gelmişti (Maktal Canko 2020, 97). Yunan heykeltıraş Praksiteles, 4. yüzyılda Knidoslu Afrodite heykelinde ideal kadın formunu gerçekleştirirken (Resim 1); 12. Yüzyılda İmparator III. Romanos Argyros'un kurmuş olduğu Peribleptos Manastırı'nda bulunmuş olan bir rölyefte oran pozisyonundaki Meryem'in teolojik amacının estetik bakışın önünde olduğu vurgulanırcasına iki boyutlu, gerçeklikten uzak tasviri Hıristiyan dininin etkisidir (Resim 2). Afrodite özelinde kadın vücudunun 4. yüzyılda tüm hatlarının belli olduğu, orantılı, natüralist tasvirinin; 12. yüzyılda Hıristiyan sanatının etkisi ile Meryem tasvirinde tüm vücut hatlarının bol örtülerin altında kaybolduğu görülmektedir.

²⁴ Batı Hıristiyan sanatı ile Doğu Hıristiyan sanatı bile aynı çağda aynı dini görüşe sahip olmalarına karşın farklı estetik kategoriler benimsediler. Her iki sanat da izleyicide yüce duygusu uyandırsa da yüceliği ifade etmek için kullandıkları araçlarda farklılıklar vardır. Gotik sanatın yüceliği ifade edişi Bizans sanatında görünmez. Çünkü Yunan ruhu kuzeyden farklıdır. Grek sanatı her zaman ölçü, uyum, sakinlik ve maneviyatla ayırt edilir. (Michelis 1952, 24.) Yüce'nin estetik kategorisi Hıristiyan sanatını oluşturmuştur. Yunanlıların bunu algılama ve ifade etme tarzı da Bizans sanatını karakterize etmiştir. (Michelis 1952, 45.) Yüce ve Güzel konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Michelis 1955, 8-17.

Resim 1: Knidos Aphroditi, Paraksiteles, 4. yüzyıl Konstantinopolis

Resim 2: Meryem, 12. yüzyıl,

Bizans yapıtlarında yansıtılan güzellik, Hıristiyan dininin etkisi nedeniyle Yunan ve Roma estetiğindeki güzellik kavramından oldukça farklıdır. Yunan ve Roma dönemi estetiğinde bulduğumuz gibi aşırı gerçekçi pürüzsüz, atletik, güçlü güzel bedenler, Ortodoks bağlamda dogmatik olarak yanlıştır. Çünkü bunlar inanan kişiyi ayartabilir olmanın ötesinde manevi tefekküründen onu alıkoyabilir. Kutsal bir imge üzerinde düşünürken, Ortodoks inanan, ruhsal ışığa odaklanmalıdır. Mesih'i, Theotokos'u ve azizleri incelikli ve sofistike atletik ve bedensel güzellikte tanımlamak, ruhsal ışığı ruhtan gizleyen bedensel yaşamın taklidine ivme kazandıracak için istenen etkiyi yaratmada başarısız olur (Karahan 2012, 185-186). Böylece, statik yaklaşımdan güzele, yüce olanın dinamik deneyimine geçilmiştir. Hıristiyan sanatçı ideal formların tasvirinden ruhsal durumların ifadesine ve aşkın vizyonun temsiline geçmiştir (Michelis 1955, 123).

Erken Bizans döneminde Bizans felsefi çalışmalarının klasik yönü, antikite sanat düşüncesinin form ve kavramlarının korumasına sebep olmuş; sanat eserlerinde de klasik formlar görülmeye devam etmiştir. Bu da Bizans estetiğinde klasik-dini formların çatışmasını getirmiştir (Zografidis 2011, 32-33). Roma imparatorluk sanatındaki realizm, natüralizm, bireysel kimliğe vurgu 7. yüzyıldan sonra Bizans sanatında azalmaya başlamıştı. Bizans sanatı bu yüzyıldan sonra ruhani stilini yaratmaya başlamıştır. Bununla birlikte ikonoklazma dönemi sonrasındaki sanatsal canlanma döneminde de klasik sanatla bağ kurulduğu görülmektedir. Örneğin 10. Yüzyıla tarihlenen Veroli Kutusunun üzerindeki tasvirlerin klasik sanat etkisi ile natüralist realist özellikler gösterdiği, tasvirlere üç boyutluluk kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Resim 3). (Eastmond 2013, 140). Aynı yüzyıllara tarihlenen fildişi kutuda Cennetten Kovulma sahnesinde tasvirlerin basit, kaba, orantı ve üç boyutluluktan yoksun bir şekilde tasvir edildikleri görülmektedir. (Maguire 2006, 234) Bizans sanatı, Hıristiyan dinin etkisiyle iki boyutlu ve gerçeklikten uzak bir görsel dil benimsemekle birlikte, klasik sanatın etkisi 11. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Bununla birlikte Bizanslı sanatçıların tasvirleri stilize etmeye, keskin hatlar ile vurgulamaya dikkat ettikleri de açıktır. (Maktal Canko 2016, 126).

Resim 3: Veroli Kutusu, 10. yüzyıl, ahşap üzerine fildişi ve kemik, Viktoria and Albert Müzesi (https://en.wikipedia.org/wiki/Veroli_Casket)

Bizans estetiği, antik dönem estetiğindeki mimesisten yola çıksa da antik dönemdeki gibi doğayı taklit değil doğaüstünü yani ruhani dünyayı tasvir etme amacıyla olmuştur (Zografidis 2011, 32-33). Bu yolda tasvir, sembol, simge, ışık, renk gibi başlıca estetik kategorilerinden yararlanılmıştır (Yalçın 2008, 54).

Bizans sanatında tasvirin birçok işlevi bulunmaktaydı. Tasvirler; kutsal kitaplardaki metinlerin aktarımı ile öğretici, semboller aracılığıyla gizli bir dil oluşturdukları için sembolik, tasvirlerin modelinin vücut bulduğu yer olması ve Tanrısal bir enerjiye sahip olması ile mistik, tasvirlerin anlamları nedeniyle liturjik, sanatın tanrısal bir ilhamı olması ile de estetikler (Yalçın 2008, 54-56). Bizans sanatında tasvir kutsaldır, çünkü Hıristiyanlığın bilgisini iletir ve aydınlanmayı arayan inanana hizmet eder. Bu bağlamda tasvirde estetik dil ilk rolü oynamamış; ikincil olarak bir sanat eseri olarak kabul edilmişti. Burada güzellik ve uyumun ötesinde amaç, tasvir edilen kutsal kişinin kendisine ulaşmanın hedeflenmesidir (Zografidis 2011, 33-34). Bu nedenle etkiyi arttırmak için cepheden durağan tasvirlerle insan vücudunun manevi unsurlarına özellikle gözlere odaklanılmıştır (Kazhdan 1991, 29). Bizans dünyasında sanatçı, ilgiyi bedenden dosdoğru insanın beynine geçen kapılarda yani gözlerde toplamıştır (Brown 2000, 46). 6.7. yüzyıllara tarihlenen Kıbrıs'taki Panagia Angeloktistos Kilisesi Apsis yarım kubbesindeki tasvirde Hodegetria Meryem kucağında çocuk İsa'yı tutarken doğrudan izleyicinin gözlerinin içine bakmaktadır. (Cormack 2000, 53). Khora Manastırı Kilisesi ana giriş kapısı üzerinde İsa'nın karşısında yer alan Balkhernitissa-Episkepsis Meryem ise (Resim 4), rahminde kainatı simgeleyen Çocuk İsa'yı taşıırken gözleri de izleyiciye bakmak yerine ruhani dünyaya, kutsala yapılan ibadete yönelmiştir.

Resim 4: Blakhernitissa- Episkepsis Meryem tasviri, Khora Manastırı Kilisesi (Kariye Camii) ana giriş kapsısı
alınlığı (Kılıçkaya 2013, 80)

Pagan bir Tanrı'nın maddi imgesinde görünen yansıması olan ilahi güzellik; Bizans kilisesindeki duvar resimlerinde, ikonalarda kendini göstermeye devam etmiştir (Brown 2000, 47-48). Geleneksel estetiğin aksine Bizans estetiği; güzellik; estetik deneyim ve zevk ile ilgilenmemiş, Tanrı'yı öğrenme ve ona ulaşma teolojisinin bir parçası olmuştur (Zografidis 2011, 33-34).

Bizans estetiğinde insan ruhunu uyararak onları dini düzeyde aktif hale getirme amacındaki tasvirlerin dini öğretilerinin algılanmasına yardımcı olan estetik kategoriler, ışık ve renklerdir (Yalçın 2008, 58-61). Bizans estetiğinde ışık ve renk, sanat eserlerinde parlaklık, parlıltı, ışıltı gibi vurgularla kendini gösterdi (James 2003, 224). Renk Bizans estetiğinde "maddeleşmiş ışık olarak algılanmaktadır" (Mathew 1963, 5). Altın rengi, ışık etkisi yaratmak yoluyla ruhani dünyayı taklit etmede en çok kullanılan renk olmuştur. Orta Bizans dönemine tarihlenen Azize Katherina Manastırı'nda bunun minyatürde imparator IX. Konstantinos Monomakhos, imparatoriçe Zoe ve imparatoriçe Theodora altın rengi arka planda tasvir edilerek; imparator ve imparatoriçenin Tanrı'nın kutsal ışığını paylaştıklarına vurgu yapılarak tasvirin teolojik amacı ön plana çıkarılmıştır (Resim 5). Bizans sanatında altın rengi, arka planda, tasvirlerin halelerin, giysilerinde yoğunlaşarak dikkati tasvirlere çekmektedir. Böylece altın rengi yoluyla elde edilen ışıltı ve parlaklık, tasvirlerin kutsallığına vurgu yapmaktadır.

Resim 5: IX. Konstantinos Monomakhos, İmparatoriçe Zoe ve Theodora, Sinai Dağı, Azize Katherina Manastırı

İlk Çağ estetiğindeki güzel, orantı, uyum kategorileri Bizans estetiğinde tasvir, sembol, ışık, renk ve kurala bıraktı. Antik sanattaki eğitimci, zevk verici işlevinin yerini Bizans estetiğinde Tanrısal bilgiye varma ve liturjik, dini işlev aldı. Bu bilgilendirme de sanat eseri aracılığıyla gerçekleşti (Yalçın 2008, 62). Bizans estetiği meta-imgeler aracılığıyla Tanrısallığın güzelliğini didaktik olarak tanıdı. Altın, gümüş işler, parlak ışık, renkler, tasvirler inananın Tanrı'nın ilahi varlığını hissetmesine yardımcı araçlar oldular (Karahana 2012, 210). Bu bağlamda Bizans estetiğinde güzellik de, ister simetri ister uyum olsun, dünyevi şeylerde bulunurdu ve Tanrının manevi güzelliğini yansıttı. Yani güzellik, estetik ancak daha da önemlisi ontolojik çağrışımlara sahipti. Tanrı yaratılan tüm güzel şeyleri aşan ve ona neden olan güzelliğin kendisiydi (Zografidis 2011, 33). Bizans estetiği dünyevi mekanda, ruhani dünyayı taklit edebilmek için tasvir sanatını araç olarak kullandı. Tasvir edilen kişinin kendisine ulaşmanın bir yolu olarak teolojik amaçla yapılan bu tasvirlerde ışık ve renk ile etki arttırılmaya mistik ortam yaratılmaya çalışılmıştı.

Kaynakça

- Akyürek E. (1994). *Ortaçağdan yeniçağa felsefe ve sanat*. İstanbul: Kabalcı yayımları.
 Aristoteles (2019). *Poetika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
 Augustinus (2010). *İtirafılar*. İstanbul: Kabalcı Yayınları
 Brown P. (2000). *Geç antikçağda Roma ve Bizans dünyası*. İstanbul: Tarih vakfı yurt yayımları.
 Cormack R. (2000), *Byzantine Art*, Oxford History of Art Series Oxford University Press.
 Cömert B. (2013). *Estetik*. Ankara. De ki yayımları.
 Doğan M.H. (1975). *100 soruda estetik*. İstanbul: Gerçek yayınevi.

- Eastmond A. (2013), *The glory of Byzantium and early Christendom*, New York.
- Eco U. (1998). *Ortaçağ estetiğinde sanat ve güzellik*. İstanbul: Can Yayınları.
- James L. (2003). "Color and meaning in Byzantium". *Journal of Early Christian Studies*. 11/2. s. 223-233
- Kagan M. (1982). *Güzellik bilimi olarak estetik ve sanat*. Tran: Aziz Çalışlar. İstanbul: Altın kitaplar yayınevi.
- Karahan A. (2012). "Beauty in the eyes of God. Byzantine aesthetics and Basil of Caesarea". *Byzantion* 82., s. 165-212.
- Kazhdan A. (1991). "Aesthetics". *The Oxford Dictionary of Byzantium 1*, Ed: Alexander P. Kazhdan, Alice-Mary Talbot, Anthony Cutler, Timothy E. Gregory, Nancy Patterson Ševčenko, Oxford University Press. New York. s. 29.
- Kılıçkaya A. (2013), *Ayasofya ve Kariye*, Silk Road Yayınları, İstanbul.
- Maguire H. (2006), "Casket With Scenes from the Stories of Adam and Eve and Cain and Abel", *The Glory of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine Era*, Ed: Helen C. Evans, William D. Wixom, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Maktal Canko D.Y. (2016). "Bizans Dünyasında ve Sanatında kadının yeri". *Ege Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi*. İzmir.
- Maktal Canko D. (2020, "Woman and Beauty in Byzantine Aesthetics", *Contemplating Violence Against Women*, Ege University Publications, İzmir, s. 91-110.
- Mathew G. (1963). *Byzantine Aesthetics*. London.
- Michelis P.A. (1952). Neo-Platonic Philosophy and Byzantine Art. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 11/1. s. 21-45.
- Michelis P.A. (1955). *An Aesthetic Approach to Byzantine Art*. London.
- Özel A. (2014). *Estetik ve Temel Kuramları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Polat N. (2019). *Güzel ve yüce Pisagor'dan Hegel'e estetik kültürü*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Taşdelen D. ve Yazıcı A. (2012), *Estetik ve Sanat Felsefesi*, Anadolu Üniversitesi yayınları, Eskişehir.
- Tunalı İ. (2007). *Grekl Estetik'i Güzellik felsefesi sanat felsefesi*. İstanbul: Remzi kitabevi.
- Yalçın A. (2008). "Bizans Estetiğine Giriş". *Değişen Tarihsel Süreçler Değişen Kavramlar. Uluslararası Estetik ve Sanat Kongresi Bildiri Kitabı*. Ankara Üniversitesi Besimevi. s. 47- 62.
- Ziss A. (2016). *Estetik gerçekliği sanatsal özümsemenin bilimi*. İstanbul: Hayalperest yayınları.
- Zografidis G. (2011). "Aesthetics". *Byzantine. Encyclopedia of Medieval Philosophy. Philosophy Between 500 and 1500*. Ed: Henrik Lagerlund. Springer, s. 32-33

TURKEY ENERGY DEPENDENCE AND NUCLEAR ENERGY POLICY

Assoc. Prof. Dr. Erol KAPLUHAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Science and Arts Faculty Geography Department Burdur-Turkey

ekapluhan@mehmetakif.edu.tr

Abstract

As a developing economy the energy consumption in Turkey is increasing each year along with the economic growth. Energy production with domestic resources is insufficient and the country has to import significant amount of energy to meet the growing demand. Consequently, the large portion of imports in the energy mix creates major vulnerabilities in country's financial strength, sustainability of growth, security of energy supply, and design of foreign policy. Therefore, the energy policy in Turkey is a critical concept of discussion and has been one of priorities on government's agenda. In this regard, Turkey chose to develop nuclear power programme and initiated building the reactors. The Increase in demand for energy as a result of the industrialization and technological development has increased Turkey's external dependence for energy. Turkey has to establish its energy policy by using alternative energy resources and start using nuclear energy as the owner of the biggest thorium resource in the world.

The Increase in demand for energy as a result of the industrialization and technological development has increased Turkey's external dependence for energy. Turkey has to establish its energy policy by using alternative energy resources and start using nuclear energy as the owner of the biggest thorium resource in the world.

Turkey's need for energy is increasing with the economic growth and demand for energy obtained from fossil resources is quite high. But due to the insufficiency of Turkey's own resources, most part of the consumption is met by import. External dependency level of our country in basic energy resources such as natural gas, petroleum, and coal is around 90 per cent. To meet demand for energy from local resources and to reduce import is strategically import from the point of view of both national security and national interests. As a developing country, Turkey chose nuclear energy to address both to sustainability and development needs.

Turkey aims to add nuclear power into its energy mix in order to decrease negative environmental effects of energy production, to meet its energy demand increase as well as to reduce its energy import dependency. To this end, construction of two nuclear power plants (NPPs) in Akkuyu and Sinop are on the agenda. This study aims to reveal if Turkey indeed has to develop alternatives for energy production and is specifically concerned with the evaluation of nuclear alternative.

Keywords: *Turkey, Energy Resources, Nuclear Energy, Nuclear Power Plant.*

TÜRKİYE’NİN ENERJİ BAĞIMLILIĞI ve NÜKLEER ENERJİ POLİTİKASI

Özet

Türkiye’nin enerji ihtiyacı gelişmekte olan bir ülke olarak her yıl ekonomik büyümeyle beraber artmaktadır. Yerli üretim kaynaklı kısıtlı kalmakta olup, artan enerji talebine yeterli olmadığı için önemli miktarda enerji açığı ithalatla karşılanmaktadır. Sonuç olarak, yüksek orandaki ithalat ülkenin finansal gücünde, sürdürülebilir büyümesinde, enerji arz güvenliğinde ve dış politikasında zayıflığa neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye’deki enerji politikası önemli bir tartışma konusudur. Son gelişmelere bakıldığında, devlet öncelikle çözmek istediği bu soruna alternatif olarak nükleer enerji seçeneğini yürürlüğe koymuş bulunmaktadır.

Sanayileşme ve teknolojik gelişmelerin getirdiği enerji ihtiyacındaki artış, Türkiye’nin dışa bağımlılığının da giderek artmasına sebep olmuştur. Türkiye’nin enerji politikalarını belirleyerek, alternatif enerji kaynaklarına yönelmesi ve dünyanın ikinci en büyük toryum rezervine sahip bir ülke olarak nükleer enerjiyi kullanmaya başlaması zorunlu hale gelmiştir.

Türkiye’nin ekonomik büyüme ile birlikte enerji ihtiyacı da giderek artmaktadır. Türkiye’de fosil kaynaklara olan enerji talebi yüksek seviyelerdedir. Öz kaynaklarımızın fosil kaynaklara olan ihtiyacı karşılayacak boyutlarda olmaması nedeniyle söz konusu olan tüketim fazlası ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Ülkemizin doğal gaz, petrol ve kömür gibi temel enerji kaynaklarında bağımlılığı ortalama %90’lar seviyesindedir. Enerji ihtiyacının yerli kaynaklardan sağlanabilmesi ve ithalatın azaltılması hem ülke güvenliği hem de ulusal çıkarlar açısından stratejik bir önem taşımaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olarak, Türkiye nükleer enerjiyi hem sürdürülebilirlik hem de kalkınma hedefleri için seçmiştir.

Türkiye, enerji üretiminin olumsuz çevresel etkilerini azaltmak, enerji talebindeki artışı karşılamak ve enerji ithalatı bağımlılığını azaltmak için enerji kaynaklarına nükleer enerjiyi eklemeyi hedefliyor. Bu amaçla Akkuyu ve Sinop'ta iki nükleer enerji santralini inşası gündemdedir. Bu çalışmada Türkiye’nin enerji üretimi için var olan yenilenebilir enerji kaynaklarından farklı alternatif kaynaklara ihtiyacı olup olmadığı açığa çıkarılmak istenmiş, özel olarak nükleer enerji seçeneğinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Enerji Kaynakları, Nükleer Enerji, Nükleer Santral.*

1. Introduction

Nuclear energy is one of the most important energy sources worldwide, providing about 11% of the world's electricity, and 21% of electricity in OECD countries with over 380,000 megawatt thermal (MWe) total capacity. There are about 440 commercial nuclear power reactors operating in 31 countries, with approximately 65 more reactors under construction (Özcan et al., 2016). Turkey is one of these countries, constructing nuclear power plants (NPPs) in order to meet its increasing energy demand due to its rapidly growing economy and population. The country intends to build two NPPs in Sinop and Mersin, and has plans to build one more NPP in İğneada (Coşkun and Tanrıöver, 2016), though the latter is still under discussion.

Increasing concerns related to energy supply security and widespread perceptions about the urgency of mitigating climate change are generating significant challenges in the global energy policy framework. Because of the shortage of low-cost substitutes for high carbon-emitting technologies, supplying the world's energy needs while stabilizing GHG emissions to prevent dangerous climate change is likely to prove a great challenge. If this challenge is to be met in a cost-effective way and not be disruptive to economic growth, it will almost certainly require contributions from a combination of existing, improved or transitional, and advanced technologies on both the supply and demand side of

the energy system to (i) increase efficiency in electricity use; (ii) expand the deployment of renewable technologies; (iii) effect CCS; and (iv) expand nuclear power. However, many of these technologies confront substantial hurdles and would need to meet a complex array of conditions before they could be successfully implemented.

Within this context of the urgent need to develop a full arsenal of low-carbon energy technologies, nuclear power is viewed by some with a great deal of skepticism and in fact it continues to elicit considerable opposition from various electorates. Since the views on nuclear power remain highly divergent, the debate about its re-emergence requires a fresh, careful, and objective assessment of its costs (risks) and benefits. The consideration of nuclear power as a significant lowcarbon supply option requires addressing four critical issues: cost, safety, waste, and proliferation. There is an urgent need for further research to assess what progress has been made on addressing these challenges and the implications for costs and benefits, so as to inform the debate on the viability of nuclear power as an important ingredient in the world's clean energy development in the coming decade.

While recent studies point to improved economics of nuclear power, their analysis highlights considerable uncertainty surrounding the economic appraisal of potential nuclear investments, mainly because of disparate forecasts of construction cost and fossil fuel and carbon prices.

According to the Ministry of Energy and Natural Resources (EKTB) base scenario, consumption will rise to 376 TWh by 2023. Plans for nuclear power are a key aspect of the country's aim for economic growth, and it aims to cut back its vulnerable reliance on Russian gas for electricity. The state generation company is Elektrik Uretim AS (EUAS). Plans are to have 30 GWe of coal-fired capacity by 2023, along with 4.8 GWe of nuclear capacity. However, much of the country's coal resources are lignite with low calorific value – less than 12.5 MJ/kg – and a substantial amount (Afşin Elbistan) at less than 5 MJ/kg (one-quarter of typical steam coal) with high sulfur.

At present, there is no nuclear power plant (NPP) in operation in Turkey. However, Turkey is considering embarking on a nuclear power programme and is planning to install three NPPs, to include 12 nuclear power reactor units. The first nuclear power plant (Akkuyu NPP), is expected to comprise four units of WWER-1200 type reactors; it will be constructed and operated in Mersin Province under the agreement signed with the Russian Federation in 2010. The construction of the first unit of Akkuyu NPP formally launched on 3 April 2018. It is planned that the first unit of Akkuyu NPP will be in operation by the end of 2023. The other units will be put into commercial operation at one year intervals until the end of 2026. Other NPPs will be in operation by 2035. The second nuclear plant (Sinop NPP) will be constructed and operated in Sinop Province. The site selection process for the third nuclear plant is still ongoing.

2. Nuclear Energy Policy of Turkey

Turkey is a rapidly developing country and currently the world's 16th biggest economy and Turkey's energy profile is mostly included of fossil fuels, which are oil, natural gas, and coal (Biresselioğlu, 2012). Recently, Turkey's energy consumption is increasing so energy sources should diversify with nuclear power plants and renewable energy sources. Currently, more than 55 per cent of Turkish electricity generation is based on imported resources and this illustrates a cause of some concerns such as energy security, air pollutions, and economic development. Therefore, primary Turkey's energy policies should be the securities of supply with decreasing dependence on energy imports. Because of these main concerns, the present study assumes that the nuclear power plants will have a positive impact in Turkish energy profile. The official goal is 5% electricity generation from nuclear power plants in 2020 (Atiyas et al., 2012).

As of August 2017, there were 31 countries with a total of 447 nuclear reactors worldwide, which between them produce about 17% of the world's electricity with an installed net capacity of approximately 392 gigawatt (GW) (Elliott, 2016). Nuclear power capacity worldwide is increasing steadily, with 59 nuclear reactors currently under construction in 16 countries (Özcan et al., 2016). Turkey is one of these countries, currently constructing two NPPs in the Akkuyu and Sinop regions and with plans to build a third in İğneada (Coşkun and Tanrıöver, 2016). The previous Turkish Energy Minister, Taner Yıldız, claims that the commissioning of the Akkuyu and Sinop nuclear power plants will reduce the natural gas bill by \$7.2 billion per year (Jewell and Ateş, 2015). It is estimated that the share of nuclear energy, in terms of total energy consumption, is intended to be 8–10% in 2020, and

20% by 2030 (Aras, 2013). The Akkuyu and Sinop reactors would replace a little under 10% of the total electrical generation capacity (Jewell and Ateş, 2015).

In order to meet the increasing energy demand without disruption, Turkey continues to develop policies to meet a considerable part of its energy demand by increasing power generation from domestic resources, enabling energy markets to gain depth.

Although conventional resources exist in Turkey, these resources are not sufficient to meet the projected growth in energy demand, except for lignite and hydro. To date, around 72 % of energy demand is met through imports. Energy planning studies indicate that Turkey's energy demand will continue to increase in parallel with economic development, industrialization and urbanization. In this context, Turkey has intensified efforts at further diversification in primary energy sources, imports (diversifying in both type and origin), technologies and infrastructures, while accelerating the production and utilization of remaining domestic resources potential and efficiency gains along the energy supply-demand chain.

Turkey became a party to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) in 2004, based on the principle of "common but differentiated responsibilities". The law regarding the accession of Turkey to the UNFCCC was adopted by the Turkish Grand National Assembly in October 2003 and entered into force on 24 May 2004. Studies are underway for the first National Communication to be submitted to the UNFCCC Secretariat. The Kyoto Protocol was ratified by the Turkish Parliament on 5 February 2009. Improvement of energy efficiency, greater utilization of renewable sources, deployment of clean coal technologies and the introduction of nuclear power are among the main strategies involved in addressing the challenges within the energy-environment linkage. Turkey has coal (mostly lignite) and hydro resources for electricity generation. The share of domestic resources for electricity generation was 61.71 % in 2019. Turkey attaches utmost importance to the utilization of the remaining potential, with due regard, to cope with the risks stemming from import dependency. Integration of nuclear power plants into the Turkish electricity grid is also being considered as an essential tool to enhance supply security, while strengthening greenhouse gas emission mitigation efforts.

Since 1950, Turkey has had plans in place to establish nuclear power generation capabilities. In order to meet the increasing domestic demand for energy and reduce its dependence on energy imports, various initiatives were undertaken in the past to build Turkey's NPP. The country's interest in nuclear energy started in the 1950s when the Turkish Atomic Energy Commission (TAEC) was established in 1956 in Ankara to oversee the peaceful use of atomic energy (Jewell and Ateş, 2015). First construction begun on a 1 MW research reactor at the Çekmece Nuclear Research and Training Centre (ÇNAEM) in 1959, and which started operation in 1962 (Öner, 2011). The country established its second nuclear research centre at the Ankara Nuclear Research and Training Centre (ANRTC) in 1969 (Özcan et al., 2016). It issued a new nuclear tender for the construction of a nuclear reactor at the Akkuyu and Sinop sites but cancelled it in 1988 due to financial difficulties (Erdoğan, 2007). Similarly, Turkey announced another tender for the construction of a nuclear power plant at Akkuyu in 1996. The post-modern coup IN 1997 and a massive earthquake in 1999 slowed the country's tender process, which ended in 2001 because of a further financial crisis (Akçay, 2009; Özcan et al., 2016).

Turkey announced a new nuclear tender in 2008, and made an agreement with Russia for the construction of four nuclear power plants in 2010 with VVER-1200 reactors with a total capacity of 4.800 MW in the Mersin province, located on the southern coast of Turkey. It is expected that construction for the first plant will start at Akkuyu in 2018 and that this plant will come online in 2020. The Akkuyu NPP will be built, owned and operated by a Russian subsidiary of Rosatom, which is a state-owned nuclear company. It is estimated that the project will ultimately cost \$20 billion and will employ about 10,000 people. The life cycle of the nuclear plant is rated as being approximately 60 years (Aras, 2013; Aghayev and Aktaş, 2017; Heffron and Hatinoğlu, 2014; Melikoğlu, 2016). Integration of nuclear energy into the Turkish energy supply will be one of the major means of decreasing the risks emerging from dependence on imported fuels by satisfying the increasing electric energy demand. MENR targets call for the share of NPPs in electricity generation to reach at least 5 % by the end of 2023.

Turkey plans to build a third nuclear power plant. The Turkish Energy Atomic Authority (TAEK) has identified Igneada, which is 12 km from the Bulgarian border in the Eastern Thrace region, virtually on the Black Sea coast, as a third NPP site (Kurt, 2014). The project was confirmed in October

2015, but is still under negotiation with several companies, including Chinese companies and the U.S.-based Westinghouse to develop and construct a four-unit nuclear power plant. It is estimated that the NPP at İğneada will be active by 2030 (Günay and İşeri, 2017).

According to an agreement with the Russian Federation, four units with WWER-1200 type reactors, each with a capacity of 1200 MW, will be constructed on the Akkuyu site. The total installed capacity of Akkuyu NPP will be 4800 MW(e) and the lifetime of each unit is 60 years. It is expected that the first unit of the Akkuyu NPP will be put into operation in 2023 and other units at one year intervals until the end of 2026. It is planned to start the commercial operation of other NPPs until the year of 2035.

Turkey's nuclear energy policy is not new but rather is a very heated ongoing debate by politicians, decision makers, NGOs, activists and, particularly, the academic world, as it has both advantages and disadvantages which can be perceived in diverse ways depending on people's values. It is not interesting that the related literature is divided into two main groups; while supporters claim that NPPs are carbon free, cheap and reliable energy sources, opponents disagree, claiming that nuclear energy is costly, risky and eco-unfriendly energy in comparison with renewable energy sources such as solar and wind power.

Security of energy supply has become a priority all around the globe and nuclear energy is one of the alternative energy internationally. On the other hands, number of Europe countries discuss pro and cons nuclear energy after the Fukushima disaster in March 2011. The accident deepened the international discussion concerning the risk of nuclear power plants as well as its effect on the countries' transition to alternative, clean energy forms (Ferstl et al, 2012). In this paper, we present a review of Turkey's nuclear energy policy despite developed countries, especially Europe countries; consider closing down nuclear energy policies

Conclusions

Turkey mainly uses fossil fuels to meet its energy demands, which in turn causes serious environmental issues, such as air pollution, due to high emissions of carbon dioxide. It is also stated that the burning of fossil fuels causes climate change and global warming, which also affect Turkey. For this reason, NPPs are regarded as a solution to these environmental problems as they do not emit pollutants or greenhouse gases. Therefore, categorise NPPs as a clean energy source.

Although Turkey has sufficient capacity and willingness to initiate nuclear power, considering the size of its economy, the power infrastructure and growing demand, Turkey needs to fulfill several requirements in the following years to achieve successful and sustainable integration of nuclear power into its energy mix. Developing a comprehensive national nuclear energy policy together with an HR Development Program, ratifying a New Nuclear Law and establishing an independent regulatory authority are the most significant milestones in this field.

The first major argument for Turkey's decision to build NPPs concerns the premise that its growing economy will have growing electricity needs, which must be supplied by a diversified energy mix dominated by national resources, nuclear energy being one of them. As Minister of Foreign Affairs Mevlüt Çavuşoğlu stated, "Turkey is one of the fastest growing energy markets in the world. Economic growth, rising per capita income, positive demographic trends, and rapid urbanization have been the main drivers. Energy demand in Turkey is estimated to increase by 6 % a year through 2023"(Çavuşoğlu, 2018).

Overall, despite its vulnerabilities, nuclear energy remains a strategic interest for Turkey. Throughout its history, almost every Five-Year Development Plan of every subsequent government depicted nuclear energy as "the future," a priority, or a "Grand Project" for Turkey. In an era where climate change is a pressing challenge and where energy security is a critical component of realpolitik, no technology should be ruled out from the options. However, this should not imply blindly supporting any specific resource of energy either. On the contrary, each resource and innovation should receive an equal amount of attention and be fairly assessed as a potential option. We must not forget that diversification and increased independence in energy security can only be achieved within a broader roadmap for energy transition which targets not only supplies, but also demand management and efficiency. Thus, Turkey needs to demonstrate the same persistence and determination that it does for

nuclear energy for efficiency policies, green systems, and renewables too, including solar, wind and geothermal.

A nuclear master plan for Turkey should amount to more than a prestigious and political project. It should implement a strategic roadmap designed in collaboration with the country's scientists and decision makers. An increase in the use of locally sourced components in upcoming projects and interactive engagement between local experts, the public, and state authorities emerge as necessities.

References

- Aghayev, E. and Aktaş, H. (2017), Prospects of Cooperation between Russia and Turkey, *Evropejskij Issledovatel*, 2(8), 98-103.
- Akçay, B. (2009), The case of nuclear energy in Turkey: from Chernobyl to Akkuyu nuclear power plant, *Energy Sources, Part B*, 4(4), 347-355.
- Aras, E. (2013), The necessity of nuclear energy in Turkey: a comparison with hydropower energy, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 8(2), 107-114.
- Atiyas, I. & Çetin, T. & Gülen, G. (2012), *Reforming Turkish Energy Markets*, New York: Springer publishing.
- Bireselioğlu, M. E. (2012), The Prospective Position of Nuclear Power in Turkish Energy Policy, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 3 (9): 207-214.
- Coşkun, M. B. & Tanrıöver, B. (2016), An investigation on nuclear energy policy in Turkey and public perception, In *EPJ Web of Conferences*, 128, 5001. EDP Sciences.
- Çavuşoğlu, M. (May 2018), Interview of H.E. Mr. Mevlüt Çavuşoğlu to *WirtschaftsForum – Nah- und Mittelost (EconomicForum – Near- and Middle East) Magazine*, May 2018.
- Elliott, D. (Ed.). (2016), *Nuclear or not?: does nuclear power have a place in a sustainable energy future?*, Springer.
- Erdoğan, E. (2007), Nuclear power in open energy markets: A case study of Turkey. *Energy Policy*, 35(5), 3061-3073.
- Ferstl, R. & Utz, S. & Wimmer, M. (2012), “The Effect of the Japan 2011 Disaster on Nuclear and Alternative Energy Stocks Worldwide: An Event Study”, *German Academic Association for Business Research* 5(1): 25-41.
- Günay, D. and İşeri, E. (2017), Unexpected Persistence Amidst Enlargement Stasis: Usages of Europe in Turkey's Nuclear Energy Debate. *South European Society and Politics*, 22(1), 101-119.
- Heffron, R. J. & Hatinoğlu, B. (2014), Choice of nuclear technology and legislative certainty for nuclear safety and liability in Turkey, *Journal of World Energy Law and Business*, 7(3), 274-281.
- Jewell, J. and Ateş, S. A. (2015), Introducing nuclear power in Turkey: A historic state strategy and future prospects, *Energy Research & Social Science*, 10, 273-282.
- Kurt, Ü. (2014), The fuzzy TOPSIS and generalized Choquet fuzzy integral algorithm for nuclear power plant site selection—a case study from Turkey, *Journal of Nuclear Science and Technology*, 51(10), 1241-1255.
- Melikoğlu, M. (2016), The role of renewables and nuclear energy in Turkey's Vision 2023 energy targets: Economic and technical scrutiny, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 62, 1-12.
- Özcan, M. & Yıldırım, M. & Öztürk, S. (2016), Generation expansion planning scenarios to reduce natural gas dependency of Turkey, *Energy Exploration & Exploitation*, 34(2), 244- 26

REKLAM FİLMLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET

Yüksek Lisans Öğrencisi Fatma Nur DOKUZ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler ABD Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

fatmanurdokuz5111@gmail.com

Yüksek Lisans Öğrencisi Ömer Faruk TEKİNARSLAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler ABD Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

omerfaruktekinarslan@gmail.com

Doç. Dr. Sercan DEMİRGÜNEŞ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD

sdemirgunes@gmail.com

Özet

Reklam filmlerinin, markaların ürünlerini pazarlamak amacıyla tüketiciye tanıttıkları pazarlama araçları olmakla kalmayarak tüketiciye belirli kodlar aktardığı düşünülmektedir. Bu kodlardan birisi olan toplumsal cinsiyet kavramının, çağdışı kadın-erkek eşitsizliği durumunu yeniden üreterek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin reklamlarla sürdürülmesini sağladığı düşüncesinden hareketle, bu çalışmada reklam filmlerindeki toplumsal cinsiyet görünümünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’de 2019-2020 yıllarında yayınlanan 10 (on) reklam filmi seçilerek belirtilen amaç doğrultusunda içerik çözümlemesi yapılmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye’de 2019-2020 yıllarında yayınlanan bu reklamlarda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilerek sürdürülmesine katkı sağlandığını göstermektedir. Bu bulgudan hareketle çalışma sonunda öneriler getirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Reklam, reklam filmleri, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet eşitliği

GENDER İN COMMERCIAL FİLMİS

Abstract

Commercial films are not only marketing tools that brands introduce to the consumer for the purpose of marketing their products, but also pass on certain codes to the consumer. One of these codes, the concept of gender, social gender inequality between and outdated to continue to provide the status of the renewing of ads based on the idea in this study conducted to develop views of gender in commercial films. For this purpose, 10 (ten) advertising films published in Turkey in 2019-2020 were selected and content analysis was made for the specified purpose. The findings show that these ads published in Turkey in 2019-2020 contribute to the reproduction and maintenance of gender inequality. Based on this finding, recommendations were made at the end of the study.

Keywords: *Advertising, Commercial, Commercial Films, Gender, Gender Mainstreaming*

Giriş

Çalışmada, televizyondaki reklam filmlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından güncel durumu gösterilirken, incelenmenin gerekçesi de bu bölümde açıklanmaktadır.

Tüketimin hızla arttığı dünyada, insanların gereksinimleri de artmakta buna koşut olarak ürün çeşitliliğindeki artış daha da hızlanmaktadır. Çeşitliliği artan ürünlerin pazarlanmasında farklı yollar kullanılmaktadır. Reklamın insanlara ulaştırılması için yapılan yatırımın büyüklüğünü göstermesi açısından Medya ve Reklam Yatırımları Raporunun 2019'un ilk altı ayına ilişkin verilerine (Türkiye'de Tahmini Medya ve Reklam Yatırımları, 2019 İlk Altı Ay Raporu, 2019: Eylül) baktığımızda medya ve reklam yatırımlarına 5 milyar 40 milyon lira harcandığı görülmektedir. Televizyonda, radyoda, sosyal medyada, alışveriş merkezleri ve kentin farklı noktalarındaki reklam panolarında pazarlanan ürünler insanlara sunulur. Ancak televizyonun yaygınlığı ve izlenme oranları göz önünde bulundurulursa, diğerlerine oranla insanlara ulaşmasının daha kolay olduğu söylenebilir. Sözü edilen rapor da göstermektedir ki reklam yatırımlarında en büyük pay %48.1 pazar payı ile televizyonundur.

McLuhan tarafından 20. yüzyılın en büyük sanat dalı olarak gösterilen (Rutherford 1996: akt. Özgür, 2006: 98) TV reklam filmleri, popüler kültürün ve ticaretin gücü ile sinemanın anlatım dilini ve tekniğini kullanarak ürün ve hizmetlerin tüketicilere tanıtılmasında, satışların arttırılmasında ve marka imajlarının yaratılması ve sürdürülmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmektedir.

TV reklam filmlerinin en temel işlevi, tüketicilerin yaşam standartlarını geliştirerek pazarda var olan ve birbirleriyle rekabet eden binlerce ürün, hizmet ve fikirler hakkında bilgi vermek, onlara özel anlamlar yükleyerek satılmasını teşvik etmek ve bunlarla ilgili tüketicilerde olumlu ihtiyaç, tutum, düşünce ve davranış değişikliği yaratılmasını sağlamaktır (Özgür, 2001: 10-11).

Reklamlar yalnızca ürün, hizmet ve fikirler hakkında bilgi vermek ve satılmaları için insanlarda olumlu değişiklikler yaratmakla sınırlı kalmaz. “Belli bir toplumsal cinsiyet ideolojisinin altında yetişen, yaşayan ve çalışan erkeklerin ve kadınların özellikleri ve davranışları bu ideolojinin beklentilerinden etkilenir” (Gündüz Kalan, 2010: 76).

Reklam filmlerinin hem toplumu etkileyen hem de toplumdan etkilenen araçlar olduğu düşünülürse, toplumda yaygın olan düzgünlere göre üretildikleri söylenebilir. Aksi takdirde tanıtılan ürünlerin pazarlanmasında sorun yaşanabileceği kaygısı oluşabilir. Günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı toplumun bugüne değin getirdiği çağdışı toplumsal cinsiyet kodlamalarından ayrı düşebilir. Bu durumda reklam filmlerinde toplumsal cinsiyet görünümü, ya var olan toplumsal kodlamalara göre ya da çağın gereksindiği toplumsal cinsiyet eşitliği kavramında duyarlık oluşturacak biçimde olur.

Son yıllarda toplumsal cinsiyet eşitliği için duyarlık yaratmak isteyen reklam filmlerinin sayısının arttığı görülürken bu doğrultuda çalışmalar da yapılmaktadır. Bu çalışmalardan birisi 2017'deki Cannes Lions Uluslararası Yaratıcılık Festivali'nde atılan adımdır.

UN Women (Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi) ile WFA'nın de (Dünya Reklamverenler Federasyonu) aralarında bulunduğu reklam ve pazarlama sektörünün öncü kuruluşları, Unstereotype Alliance'ı (Kalıp Yargıları Yıkma İttifakı) kurdu. Unstereotype Alliance; reklamverenlerin ve reklam yaratıcılarının ürettikleri reklam ve pazarlama uygulamalarındaki insan temsilleri üzerinden kültür ve toplumu olumlu yönde etkileme gücüne sahip oldukları bilinciyle hareket etmektedir. Söz konusu bu girişimin çıkış noktası, sektörde erkek ve kadınlara dair çağ dışı ve zararlı kalıp yargıları ortadan kaldırıp sınırsız olanaklara sahip bir dünya yaratmaya yardım edecek yeni ve eşi görülmemiş bir gündeme ihtiyaç duymamızdır (World Federation of Advertisers, 2019).

Kalıp Yargıları Yıkma İttifakı'na üye kuruluşlar tarafından böyle bir adımın atılmasının en büyük gerekçesi, çağın toplumsal cinsiyet eşitliğine duyduğu gereksinimdir. Eşitsizliğe karşı insanların farklı ortamlarda birlikte yürüttükleri çalışmalar bu cinsiyet eşitsizliklerini daha görünür kılmakta, reklam filmleri özelinde pazarlamacıları da değişiklik yapmaya itmektedir. Son yıllarda reklam pazarının, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili oluşturulan duyarlığa sessiz kalamayıp kadın-erkek eşitliğini

destekleyen reklam filmlerine yöneldiği gözlene de toplumsal cinsiyet algılarına göre yapılandırılan reklam filmlerinin sürdürüldüğü de bilinmektedir. Daha önce de değinildiği üzere bu durumun tanıtılan ürünün pazarlanması noktasında oluşabilecek kaygıdan ileri geldiği düşünülebilir.

Ancak ürünlerin pazarlanması noktasında yaşanabilecek kaygı, toplum olarak çağdaşlaşma ve bireylerin birbirlerinin yaşamına müdahale noktasında yaşanabilirse saygının, anlayışın ve hoşgörünün artmasına koşut olarak ortak yaşam alanlarımızda barışın ve huzurun artacağı öngörülebilir. Dolayısıyla bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları uyarılara eleştirel ve duyarlı biçimlerde yaklaşmaları önemlidir.

Kavramsal Çerçeve

Reklam ve Reklam Filmi

“Bir malı satmak ve sürümünü arttırmak için, söz, yazı, resim gibi araçlarla yapılan çalışmaların tümü (Ateş, 2007: 586) şeklinde tanımlanan reklam yeni bir ürünü satın almamızda etkili olan etmenlerden biridir.”

Reklam ve reklamcılık, tüketim kültürü ile halk kültürünün karşılıklı etkileşimini yansıtan; pazar ekonomisinin gelişmesi sonucunda, özellikle üretici firmalarla tüketiciler arasında doğan “iletişim boşluğu”nu gideren bir “mesajlar bütünü”dür (Williamson, 2001: akt. Bal, 2014: 66-67).

Televizyon reklam filmleri, belli bir izleyici grubu olan, belirlenmiş amaçlara göre, belli sürelerde hazırlanan, belli TV kanallarında tüketicilerin izleme alışkanlıklarına göre belli saatlerde, belli yayın kuşaklarında, belirli sıralarda ve bir bedelle yayınlanan, televizyon ve sinema tekniklerine ve diline uygun olarak üretilmiş yasal, etik, güvenilir ve doğru eserlerdir (Özgür, 1994; 2006: 98).

Reklâmlar hayat içerisinde televizyon, gazete, internet, radyo, dergiler, billboardlar, afişler, kataloglar, broşürler, kartvizitler, servis peçeteleri, otobüs, uçak, tren biletleri, tek kullanımlık ıslak mendil paketleri, levhalar, panolar, takvimler, sokaklardaki telefon, elektrik direk ve santralleri, ağaç gövdeleri, evlerin işlek caddelere bakan penceresiz yüzeyleri, otobüs, minibüs, taksi vb. araçların gövdelerinde ve daha birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu kadar çok etkisi altında kaldığımız reklâmların hayatımıza yön verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Özdemir, 2010: 104).

Bir toplumdaki baskın ekonomik, siyasal ve kültürel kodların yansıma alanlarından biri olan reklamlar, topluma ve kültüre dair birçok farklı okuma yapmayı mümkün kılan metinlerdir. Dolayısıyla reklamların işlev ve amaçları toplumsal bir form içerisinde şekillenip yine aynı form içerisinde reklamın alıcısında bir anlam dünyası yaratmaktadır (Kılınç, 2015: 6402).

Görüldüğü üzere günlük yaşamda birçok alanda karşılaşılan reklam filmleri, insanlar farkında olmadan onları etkisi altına alabilmektedir. Reklamların etkisi altında kalınarak biçimlendirilen alanlardan biri de toplumsal cinsiyet rolleridir. İnsanlar bilinçsizce reklam karakterleriyle özdeşim kurabilmektedir. Toplumun çoğu tarafından özdeşim kurulan karakterler toplumsal rollere göre biçimlendirilen karakterlerdir. Nitekim televizyon karşısındaki seyirci, gerçek yaşamında görmeye alışık olduğu cinsiyet rollerini sanal dünyada gördüğünde de yadırgamayacaktır. Söz edilen cinsiyet rolleri incelendiğinde; ev içerisinde özellikle mutfakta gerçekleştirilen eylemlerin kadınlara; iş yaşamı, araç kullanımı vb. şeklinde ev dışında gerçekleştirilen eylemlerin de erkeklere atfedildiği görülebilir. Ayrıca çamaşır, bulaşık, ev temizliğinde ve çocuk bakımı ve çocuğun fiziksel gereksinimlerini gidermede de kadının ön planda olduğu söylenebilir. Hatta kimi durumlarda kadın ve erkeklerin özne konumundan çıkarılıp nesne konumuna getirildikleri düşünülebilir. Toplumun çoğu tarafından bu şekilde kodlandırılan kadına ve erkeğe reklam filmlerinde de benzer şekilde rol biçilmesi, yayınlanan reklam filmlerinin insanları etkilemede önemli olduğunu düşündürmektedir.

Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları birçok çalışmada benzer tanımlarla açıklanırken, bu çalışmada tanımlardan bazılarına yer verilerek toplanan verilerin çözümlenmesinde yararlanılan kavramsal çerçeve gösterilmek istenmiştir.

“Cinsiyet (sex) kavramı canlıların biyolojik, anatomik ve doğuştan gelen özelliklerinin kullanılması olarak nitelendirilebilir” (Koç, 2020: 1). Toplum içinde yaşayan bireylere doğuştan sahip oldukları cinsiyet özelliklerinden yola çıkılarak atfedilen, hak, görev ve sorumlulukları ifaden (Şahin ve Birincioğlu, 2020: 191) toplumsal cinsiyet kavramı ise Bhasin (2003; akt. Bal, 2014: 63)’e göre, kadın ve erkeğin sosyokültürel açıdan tanımlanması, toplumların kadın ve erkeği birbirinden ayırt etme biçimi ve onlara verdiği toplumsal rollerdir. Mutlu, toplumsal cinsiyeti “erkek ve kadın arasındaki kültürel farklılaşım” olarak tanımlar ve doğayla ilgisi olmayan bir kavramsallaştırma olduğunu söyler (1998; akt. Gündüz Kalan, 2010: 75). Cinsiyet gibi doğumumuzda üzerimizde bulunan bir özellik olmayan toplumsal cinsiyete ilişkin Vatandaş (2007: 30), “...bu verili bir özelliği değil gündelik eylemlerimizle gece gündüz oluşan, inşa edilen bir şeyi ifade eder. Daha doğduğumuz anda bu inşa sürecinin nesnesi oluruz. Doğumu takiben, hemen hiç gecikmeden, biyolojik cinsiyetimiz ekseninde oluşup anlam kazanan bir davranışlar örgüsünün mensubu haline ge(tiri)liriz” demektedir.

Toplumsal cinsiyet (gender), kişinin içinde yaşadığı toplumda aileden başlayarak modellerin gözlenmesi yoluyla edinilir. Kadın ve erkekler bu kavramın içindeki normları sosyalleşme süreci içinde öğrenirler. Her iki cinse ait bu tür özellikler; aile, arkadaşlar, söz sahibi kişiler, dini ve kültürel öğretilerin yanı sıra okul, işyeri ve basın-yayın organlarının etkileri ile şekillenmektedir (Kaos GL, 2011: 10).

Reklamlar, genelde toplumsal eğilimleri yansıttığı için, bu tür mesajlarda yer alan kadın ve erkek modellerinin iki cinsin de o toplumdaki sosyal rolünü vurguladığı söylenebilir. Diğer bir deyişle reklam mesajları genelde toplumun erkeklik ve kadınlık normlarına uygun olarak düzenlenmektedir. Bu normlar, iletilerin başarısında önemli olduğu gibi, toplumsal cinsiyetteki rollere bakışına ve o rollerin dağıtımına da yansımaktadır (Bati, 2013; akt. Tosun ve Ülker, 2016: 228).

Reklamlar, pazarlamacıların sundukları ürünleri tanıtmakla kalmaz. Toplumsal cinsiyet algısını da gerek bu ürünleri sunuş biçimleriyle gerek de ürünlere yükledikleri anlamlarla müşterilere ulaştırırlar.

Yöntem

Çalışmada içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Krippendoff, içerik çözümlemesinin, iletişimin, yazılı/ açık özelliklerinden yazılı/ açık olmayan içerik özelliklerine yönelik çıkarımlar yapmayı amaçladığını söylemektedir (Akt.; Yılmaz, Uzoğlu, 1998: 176). Bu çalışmada da televizyon reklam filmlerinde konumlandırılan kadın ve erkeğe ilişkin toplumsal cinsiyet rollerinin açık özelliklerinden, reklam filmlerinin açık olmayan içerik özelliklerine göre çözümlemelerde bulunulmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, 2019 ve 2020 yıllarında Türkiye’de yayınlanan 10 (on) reklam filminin incelenmesiyle elde edilen bulgular yer almaktadır. Seçilen reklam filmlerinde, karakterlerin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından nasıl konumlandırıldıklarını yorumlanmıştır.

Seçilen reklam filmleri yayınlanma tarihleriyle şunlardır: Reklamveren “Bebelac”, reklam tarihi 21 Şubat 2019; Reklamveren “Opel”, reklam tarihi 13 Haziran 2019; Reklamveren “Fairy”, reklam tarihi 27 Haziran 2019; Reklamveren “Axe”, reklam tarihi 25 Ağustos 2019; Reklamveren “Ace”, reklam tarihi 23 Ekim 2019; Reklamveren “Arçelik”, reklam tarihi 11 Aralık 2019; Reklamveren “ABC”, reklam tarihi 19 Ocak 2020; Reklamveren “Ülker”, reklam tarihi 25 Şubat 2020;

Reklamveren “Kellogg’s”, reklam tarihi 3 Mart 2020; Reklamveren “Albaraka Türk”, reklam tarihi 9 Mart 2020.

“Bebelac” Reklam Filmi

Reklamda markanın *devam sütü* ürünü tanıtılmaktadır.

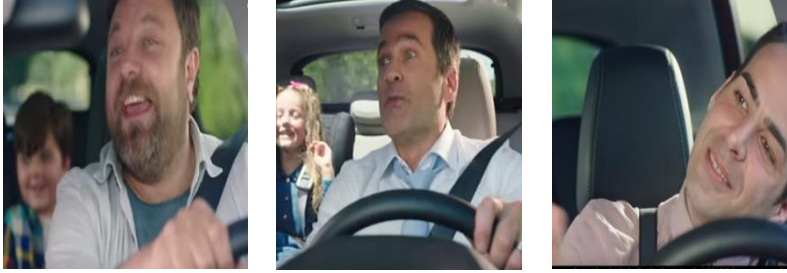

Resim 1:

Reklam içeriğinde, çocukların gelişimine katkı sağlayabilecek ürünün yararları belirtilir. Dikkat çeken nokta ise, reklam boyunca çocuğun fiziksel ve sosyal gereksinimlerini karşılama sorumluluğunun anne rolündeki yetişkin kadınlara verilmesidir. Reklam boyunca çocuğun herhangi bir bakım işlemiyle ilgilenen yetişkin erkeğe rastlanmamıştır.

“Opel” Reklam Filmi

Reklamda markanın *Grandland X* ürünü tanıtılmaktadır.

Resim 2:

Reklamda ürünün müzik ve ses sisteminin gelişmişliğine vurgu yapılırken; çocuklarıyla birlikte yolculuk yapan ebeveynlerin yalnızca baba rolünde yetişkin erkeklerden oluştuğu dikkat çekmektedir. Araç kullanımında yalnızca baba rolünde yetişkinlere yer verilen reklam boyunca yetişkin kadına rastlanmamıştır.

“Fairy” Reklam Filmi

Reklamda markanın *bulaşık deterjanı* tanıtılmaktadır.

Resim 3:

Kalan (2010: 82)'a göre, toplumsal yaşam, cinsiyet rolleri, aile ile ilgili ideolojik anlatımlar reklamda ürünün imajıyla ilişkilendirilerek **Resim 5**. Bu nedenle reklam sadece ürünü değil, ürünün yaratmak istediği toplumsal algıyı da sunar.

Markanın, “Yeni Fairy ile yağ yok, zorluk yok!” sloganıyla yeni ürünü tanıttığı reklamda 11 kadın görülürken, erkek bulunmamaktadır. Bulaşık temizliğinde kullanılan bu ürünün reklamında sadece kadın karakterlere yer verilmesi bulaşık yıkamanın kadın işi olarak kodlandığı geleneksel anlayışı sürdürmektedir. *Kadının yeri evidir* kalıp yargısının, bu 11 kadının kapalı bir ortam olan evin içerisinde bulaşık ürünü kullanırken gösterilmesiyle yanlış bulunmadığı izlenimi vermektedir.

“Axe” Reklam Filmi

Reklamda markanın *cep parfümü* “At Cebe Lazım Olur” sloganıyla tanıtılmaktadır.

Resim 4:

“Medya metinlerinde yer alan birtakım kodlarla erkeklik durumu, biyolojik özellikler ve güç merkezli üstünlük gerekçelerine dayandırarak meşrulaştırılmaktadır” (Bal, 2014: 66).

Markanın cep parfümü için yaptığı reklam filminde kurgu okyanusun başroldeki sıkı vücutlu erkeği ıssız bir adaya savurmasıyla başlar. Önce avcılık ve toplayıcılıkla beslenme gereksinimlerini karşılayabilen erkek sonra kestiği ağaçlardan ev yapıp barınma gereksinimini de karşılayabilmektedir. Havuz yapabilir, plak, sinema, sürat motoru, masa tenisi gibi kullanılabilir ya da dekoratif amaçlı tasarımları yapmış gösterilir. Böylece elinden her iş gelir imajı çizilmektedir. Kadın karakter bu sırada reklamda yer alır. O da okyanustan çıkar çıkmasına ama adada tek başına kalması söz konusu değildir, hemen yaklaşılması gereken bir erkek vardır. Erkek hiç kullanmadığı parfümü kadın kendisine yaklaşırken cebinden çıkarıp kullanır. İki karakter arasındaki yaklaşma okyanusun sahile vurduğu atıkları topladıkları sahneye sürdürülürken burada çevre temizliğiyle ilgili sosyal bir mesaj da verilmektedir. Bu sahnenin fiziksel bir yaklaşımla ilerleyeceği sırada okyanustan sıkı vücutlu başka bir erkek çıkar ve “Yeni Axe Cep Parfümü At Cebe Lazım Olur” dış seslendirmesiyle (dış ses de erkektir) film bitirilir.

“Ace” Reklam Filmi

Reklamda markanın *çamaşır suyu* tanıtılmaktadır.

Reklamda çocukların daha rahat yaşayabilecekleri temiz ev ortamının, söz edilen ürünle sağlanacağına vurgu yapılırken; bu sorumluluk evdeki kadına yüklenmiş olup baba rolünde olabilecek yetişkin erkeğe reklam boyunca rastlanmamıştır.

“Arçelik” Reklam Filmi

Reklamda markanın kahve makinesi tanıtılmaktadır.

Resim 6:

Reklamda, sözü edilen kahve makinesi aracılığıyla kahvenin daha lezzetli olduğu farklı karakterler aracılığıyla vurgulanmaktadır. Ancak kurgu “kız isteme” ritüelinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Sözü edilen ritüel geleneksel törenlerden biridir ve Türkiye’de yaygın olarak uygulandığından, reklam filminde gösterilmesinin de çoğu kişi tarafından yadırganmayacağı düşünülebilir. Ancak adının dahi kadını alınıp verilebilecek nesne gibi yansıtan bu törenin içeriği de kadını özne olmaktan çıkarıp nesneleştirmeye dayanır. Nitekim kadın, birey olarak kimsenin kimseden isteyebileceği ya da kimsenin kimseye verebileceği bir nesne değildir.

“ABC” Reklam Filmi

Marka yeni reklam yüzü ve “#temizliği seviyoruz” seslenişiyle *yüzey temizliği ürünlerinin* tanıtımını yapmaktadır.

Resim 7:

Marka birden çok ürününü müşterilere tanıttığı bu reklamında başrolde kadın oyuncuya yer vermiş, reklamın dış seslendirmesini de aynı oyuncuya yaptırmıştır. Markanın bir temizlik markası oluşu ve evdeki temizlik işlerinin bu kadın oyuncuya yaptırılması toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışıyla uyumsuzdur. Filmde temizlik işleriyle erkeklerin de uğraştıkları gösterilmesine karşın kadın oyuncu sayısı çoğunluktadır. Bu durum toplumda var olan koşullarla doğrusallık gösterirken değişmesi gereken kalıp yargılar burada da geleneksel anlayışa teslim olmuştur.

Chaney, kitlesel reklamcılığın en önemli özelliklerinden birinin reklamda yer alan kodlamalar yoluyla toplumsal kimlik biçimlerinin pazarlanması olduğunu söyler (Chaney, 1999:116; Kalan, 2010:82). Kadın ve erkeğin aile içinde, kamusal alanda, işte ve özel zamanlarında bile nasıl davranacağı konusundaki kurgular kitle iletişimin diğer ürünleri kadar reklamda da yer alır. Reklam anlatım dilinin kısa ancak etkili iletişim özelliğiyle cinsiyet rolleriyle ilgili pek çok iletiyi aktarır. Tekrar niteliği ve farklı markaların reklamlarının da ortak dili olarak toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesine neden olmaktadır (Kalan, 2010:82).

Toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesine neden olması bakımından reklamlar da kadınların geleneksel rollerde gösterimi “temizliği seviyoruz” gibi iletilerle güçlendirilmektedir.

“Ülker” Reklam Filmi

Reklamda marka, *Bizim Yağ* adlı ürününü tanıtmaktadır.

Resim 8:

Reklam içeriğinde sözü edilen yağ sayesinde, yapılan yemeklerin daha güzel koktuğu ve daha lezzetli olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla kurgu gereği mekân olarak mutfak ön plandadır. Kullanılan araç gereçlerden ve gösterilen kısa sahnelerden ürünün hem kırsalda hem de kentte kullanılıp beğeni gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak reklam boyunca farklı mutfaklarda yemek yapan karakterlerin sadece kadınlardan oluştuğu gözlenmektedir. Tanıtılan ürünü kullanarak farklı yemekleri etraflarındaki bireylere sunan kadınlar, bu bireylerin beğenilerini kazanırlar. Yemek yapmanın yalnızca kadına ait bir eylem gibi sunulduğu bu reklam filminde mutfakta herhangi bir şekilde yer alan ya da yemek yapan hiçbir erkeğe rastlanmamıştır. Bu durumun, geleneksel toplumlarda, mutfak ve yemek yapma eylemiyle özdeşleştirilen kadın imgesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

“Kellogg’s” Reklam Filmi

Reklamda marka, *Coco Pops* ürünlerini *Annelerin Aklındaki Gibi* başlığıyla tanıtmaktadır.

Resim 9:

Bal (2014:66)’a göre, medya metinlerinde, toplum içerisinde düzenleyici ve işlevsel özellikleriyle ön plana çıkarılan kadınlık durumu, annelik, merhamet, özel alan ve fedakârlık gibi toplumsal yaşamda belirli pratiklere karşılık gelen kodlarla özdeşleştirilmekte ve kadının özel alanda görünmeyen, bağımlı ve ataerkil yapı tarafından üretilmiş olumsuz ve ikincil konumu yeniden üretilmektedir.

Markanın *Coco Pops* gıda ürününü sunuşunda annelik rolüyle görülen kadın yine kapalı bir ortam olan ev içerisinde, mutfakla sınırlandırılmaktadır. “Annelerin Aklındaki Gibi” sloganı çocuğu anlaması gereken kişinin anne konumundaki kadına bırakıldığını yeniden kodlamaktadır. Kadının kalıp yargılarla biçimlendirilmiş bu konumu reklamlarda yeniden üretilirken olumsuz bir eleştiriyile sunulmuyorsa, bu durum var olan kalıp yargıların pekiştirilmesi işlevini yerine getirecek ve toplumsal cinsiyet eşitliği adına sorumluluk üstlenmemiş olacaktır.

“Albaraka Türk” Reklam Filmi

Banka yeni reklam filminde *Alneo Cüzdan uygulamasını* ön plana çıkarmaktadır.

Resim 10:

Yine Bal (2014)'e göre, erkeklik, bir yandan, egemenlik, güç, cesaret, mücadeleci karakter gibi özelliklerle tanımlamakta; öte yandan, kamusal alan ve kurumlarda da egemenliğini; aile reisliği, mülkiyet sahipliği, yönetici ve denetleyici olma gibi vasıflarla ilan etmektedir.

Bankanın Alneo Cüzdan uygulamasının tanıtıldığı bu reklamda kadın karakter bulunmamaktadır. Ev ortamı yerine kamusal ve kurumsal bir alan vardır ve bu alanda kadınlara yer verilmeyişi geleneksel yaklaşımla örtüşmektedir. *Kadının yeri evidir* kalıp yargısı yeniden üretilerek kodlanmaktadır. Banka, cüzdan ve paranın kontrolü erkeğin elinde gösterilmektedir ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından çağdışı kalmaktadır.

Sonuç ve Öneri

Sonuç

Reklam filmlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından güncel durumunun incelendiği çalışmada önce reklam, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramları ve televizyon reklamlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin görünümüyle ilgili bir çerçeve çıkarılmıştır. Bu çerçeve reklamlar ve toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili birden çok tanım ve görüşe yer verilerek doldurulmuştur. Bulgular bölümünde ise, belirtilen iki yılda Türkiye televizyonlarında yayınlanan 10 (on) reklam filminin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından nasıl bir görüntü sundukları ortaya koyulmuştur.

Seçilen reklam filmlerinden 3 (üç) tanesinde gıda markalarının ürünleri, 3 (üç) tanesinde temizlik malzemesi markalarının ürünleri, 1 (bir) tanesinde otomobil markası ürünü, 1 (bir) tanesinde kişisel bakım markasının ürünü, 1 (bir) tanesinde beyaz eşya markasının ürünü, 1 (bir) tanesinde de bankanın yeni uygulaması izleyiciye tanıtılmaktadır.

Ürün türlerinin tanıtımında yer alan karakterler aracılığıyla geleneksel kodların yeniden üretilerek izleyiciye sunulduğu bulgulanmıştır. Buna göre:

1. Gıda markalarının ürünleri tanıtılırken anne ile çocuk kurgusu oluşturulmuş ve bu kurgu içerisinde kadın annelik kalıp yargısının dışına çıkamamıştır.
2. Temizlik markalarının ürünleri tanıtılırken başrol oyunculuğu kadın karaktere verilmiş ayrıca kadınlar kapalı bir ortam olarak ev içerisinde gösterilmiştir. Bu görünüm bizce, kadının yerinin ev, işinin temizlik yapmak olduğu cinsiyetçi anlayışın pekiştirilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü kadınların sınırlandırıldığı bu yaşam biçimi öte yandan erkeklerin yaşam alanlarının evin dışındaki iş yaşamı olduğu ve ev işlerinde sorumluluğunun olmadığı anlamını taşımaktadır.
3. Otomobil markasının ürününe direksiyonların başındaki karakterler erkektir. Bu görüntü aracı kullanan, süren, yönlendiren ve yöneten anlamlarına gelmek üzere bunları yapanın erkek oluşuyla cinsiyetçilik barındırmaktadır. Geldiğimiz bu yılda kadınların otomobil kullanmadığı anlamını barındırdığı için toplumsal cinsiyet eşitsizliği söz konusu reklamla yeniden üretilmektedir.
4. Kişisel bakım markası ürününün tanıtıldığı reklamda ise, erkek doğayla bütünleşebilen, hayatta kalmayı becerecek yeterliliği bulunan, kaslı vücudu olan, kadın tarafından arzulanan biçimde sunulmaktadır. Erkeğin bu yaratımla sunulduğu reklam filmlerinin cinsiyetçi tutumu sergilemeyi sürdürdüğüne işaret etmektedir.

5. Beyaz eşya markasının ürünü tanıtılırken toplumun cinsiyetçi kodlarıyla bir kurgu yaratılmış ve reklam bu kurgu içerisinde yayınlanmıştır. Bu açıdan kadının istenilen ve verilen biçimindeki varlığı yeniden üretilerek doğru bulunmuştur. Kadınlara erkeğin birlikteliğinin bu cinsiyetçi çizgiyle resmileştirilmesi geleneğini yinelenmiştir.
6. Bankanın yeni uygulamasını duyurduğu reklamda erkek oyuncular yer alırken kadın ev ortamının dışında gösterilmektedir. Bu görünüm kadının iş yaşamındaki varlığıyla ilgili tartışmayı yinelenmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin günümüzde kabul edilmesinin beklenmesi bakımından böyle bir tartışmanın da olmaması beklenebilir. Ancak kamusal alanda kurgulanan bu reklam filminde de toplumsal cinsiyet eşitliğinin yok sayıldığı görülmektedir.

Öneri

1. Hiçbir cinsiyetin diğerinin önüne herhangi bir şekilde geçemeyeceği reklam filmleri kurgulanabilir.
2. Yemek pişirme, çocuğun bakım gereksinimlerini karşılama, temizlik gibi ev ile sınırlandırılan kadın; para kazanma, araç kullanma gibi sorumluluklar yüklenen erkek yerine, eylemlerin hiçbir cinsiyete atfedilmediği reklam filmleri çekilebilir.
3. Cinsiyetlerin özne olmaktan çıkarılıp, diğer cinsiyet açısından nesneleştirildiği kurgulara yer verilmeyebilir.
4. Toplumda toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığı oluşturabilmek adına, eşitliğin ön planda olduğu senaryolar yazılabilir.
5. Cinsiyetlerin kendilerini hiçbir konuda yükümlü hissetmemeleri adına idealleştirilmiş kadın-erkek yansımalarına yer verilmeyebilir.

KAYNAKÇA

- Ateş, T. (2007). *Temel Okul Sözlüğü*. Ankara: Esen Yayınları.
- Bal, S. (2014). Reklamın Eskimeyen Yüzü “Muhteşem Annelik” Anneler Günü Reklam Örneği. *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 59-85.
- Gündüz Kalan, Ö. (2010). Reklamda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Açısından Konumlandırılması: ‘Kinder’ Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(38), 75-89.
- Kaos GL Derneği (2011). *Ne Hastalık Ne Suç Ne Günah, LGBT Hakları İnsan Haklarıdır*. (Birinci Basım). Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Kılınç, Ö. (2015). Reklamda Erkeklik: GQ ve Men’s Health Dergilerindeki Reklamın Eleştirel Bir Okuması. *Journal of Yasar University*, 10(37), 6381-6477.
- Koç, Y. (2020). *Temizlik Ürünü Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İncelenmesi*. Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Özdemir, M. (2010). Türkiye’deki Reklamda Toplumsal Cinsiyet ve Sunumu. *Millî Folklor*, 22(88), 101-111.
- Koç, Y. (2020). *Temizlik Ürünü Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İncelenmesi*. Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Özdemir, M. (2010). Türkiye’deki Reklamda Toplumsal Cinsiyet ve Sunumu. *Millî Folklor*, 22(88), 101-111.
- Özgür, A. Z. (2001). TV Reklam Filmlerinin Yaratıcı Ve Yapım Süreçleri Açısından Değerlendirilme Standartları. *Selçuk İletişim*, 1(4), 10-19.
- Özgür, A. Z. (2006). Tür Filmi Olarak Melodramların ve TV Programlarının Reklam Filmi Yaratıcı Ve Yapım Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk İletişim*, 4(2), 97-114.
- Şahin, Z. B., ve Birincioğlu, Y. D. (2020). Toplumsal Cinsiyet ve Medya: Şule Çet’in Şüpheli Ölümü Üzerine Haberlerin Eleştirel Söylem Analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 189-216.
- Türkiye’de Tahmini Medya ve Reklam Yatırımları, 2019 İlk Altı Ay Raporu. (2019, Eylül). Web: <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/technology-media-and->

telecommunications/articles/turkiyede-tahmini-medya-ve-reklam-yatirimlari-2019-ilk-6-ay-raporu.html 14 Mart 2020 tarihinde alınmıştır.

Tosun, N. B., ve Ülker, Y. (2016). Kadınların, Televizyon Reklamlarında Erkek İmgesi Kullanımına Yönelik Tutumlarında Demografik Özelliklerinin Rolü. *Akdeniz İletişim*, (25).

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, (35), 29-56.

World Federation of Advertisers, 2019. Reklamlarda İlerici Toplumsal Cinsiyet Temsilleri Rehberi, Reklamları “Kalıp Yargılardan” Arındırmak. (2019, Ocak). Web: <http://www.rvd.org.tr/haberler/reklamda-ilerici-toplumsal-cinsiyet-temsilleri-rehberi> 14 Mart 2020 tarihinde alınmıştır.

MÜZE SERGİLERİNDE AMAZONLU KADINLAR

Prof. Dr. Fethiye ERBAY

İstanbul University, Head of Museum Management Department

Head of International University Museums Association Platforms -UNİMUZED

Head of International Silkroad Museums and Museum Researchers Association Platform(IMAB)

Head of International Municipal Museums Platform (IMMUSE)

erbayf@gmail.com & erbayf@istanbul.edu.tr

Özet

Savaşmayı yaşam biçimi olarak gören Amazonlu kadınlar, müze sergilerinde savaşçı, mücadeleci kahramanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Amazonlu kadınların savaş sahneleri yanında, doğada avlanma sahneleri, av sonrası tören ve eğlenceleri de müzelerde sergilenen çeşitli eserlerin üzerinde yer almaktadır. Amazonlu kadın figürleri, Arkaik Dönem'den Geç Roma Dönemine kadar takip ettiğimizde çeşitli seramik, heykel, kabartma lahid rolyepleri ve vazolar üzerinde, mozaiklerde tasvir edilmiştir.

Günümüze değin arkeoloji çalışmalarda çok sayıda amazonlu kadınlara ait buluntular gün yüzüne çıkmaktadır. Özellikle Arkeolog Jeannine Davis Kimball amazon kadınları araştırmalarını ve DNA çalışmaları ile birleştirerek Meryemgöl'e ulaşmıştır. Meryemgöl'ün DNA özellikleri, yaşam tarzı ile Amazonlarla bağlantı kurmuştur. Amazon kadınların torunu olduğu hakkındaki araştırmaları amazon kadınlarının yeniden keşfini sağlamıştır. Bu yeni arkeolojik keşifler müzelerimize yeni eserler kazandırmaktadır.

Antik dönemden günümüze savaşçı kadınlar olarak bilinen amazonların hikayelerini anlatan sayısız arkeolojik buluntu ve üçboyutlu canlandırmalar müze sergilerinde yer almaktadır. Tarihi kaynaklarda Amazonlu kadınların yaşantıları ve yaşadıkları yer konusunda farklı görüşler öne sürülsede Karadeniz kıyısına yakın Thermedon Nehri'nin kıyısında Themiskyra (Terme) olarak bilinen topraklarda yaşadıkları bilgilerinden yola çıkarak Türkiye'deki izleribu makalede araştırılmıştır. Bugün Türkiye'de pek çok müzede tarihsel, tematik sıralama içersinde arkeolojik buluntular arasında, amazonlu kadınların izlerine rastlanmaktadır. Bu çalışmada Amazonlu savaşçı kadınlara ait buluntuların, özellikle Türk müzelerindeki yeri tanımlanmaya çalışılacaktır. Amazonlu kadınların terekota ve seramik üstü boyalı resimleri, lahit üstü rolyef ve mozaik resimleri Louvre Müzesi, British Muzesi, Vatikan Müzesi, Floransa Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Pekçok arkeoloji ve mozaik müzelerinde amazonlu kadınların yaşam biçimleri resmedilmektedir.

Türkiye'deki müzelerde amazonlu kadınlardan izler araştırıldığıında; Halikarnas Moseleumu'nun üstündeki kabartma frizlerde Amazonlu kadınların Greklerle olan savaş sahneleri yansıttığı kaynaklarda yer almıştır. Kütahya Arkeoloji Müzesi, Şanlıurfa'da Haleplibahçe Mozaik Müzesi^nde bulunan mozaikte Amazonlu kadın tasvirlerine rastlanmıştır. Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından 2010 yılında Batı Park'a içinde Samsun Amazon Adası, Amazon Köyü ve Müzesi kurulmuştur. Amazonlu kadınların yaşam biçimleri ile ilgili aktarımları, ortaya çıkan hikayesel sunumlar, müzelerde yeni görsel dile dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Amazonlu Kadınlar, Müze, Meryemgöl, Amazon Adası*

AMAZONIAN WOMEN AT MUSEUM EXHIBITIONS

Abstract

Amazon women, who see war as a way of life, appear as warriors and heroes in museum exhibits. In addition to the war scenes of Amazonian women, hunting scenes in nature, post-hunting ceremonies and entertainment are also featured on various artifacts exhibited in museums. Amazonian female figures were depicted in mosaics on various ceramics, sculptures, relief sarcophagi and vases when we trace them from the Archaic Period to the Late Roman Period.

Until today, in archeology studies, many finds of amazon women come to light. Archaeologist Jeannine Davis Kimball combined amazon women with their research and DNA studies to reach “Meryemgöl”. Meryemgöl's DNA features have linked her lifestyle with the Amazons. Her research into the grandchildren of Amazon women has led to the rediscovery of amazon women. These new archaeological discoveries bring new artifacts to our museums. Numerous archaeological finds and 3D animations that tell the stories of Amazonians known as warrior women from ancient times to the present are exhibited in the museum exhibits.

Different views have been put forward about the life of the Amazons and their place in historical sources. However, this information was obtained that they lived in a place known as Themiskyra (Terme) around the Thermedon River on the Black Sea coast, and this research was conducted based on this information. Today, many museums work in Turkey show traces of the Amazons. In this study, the place of the finds of warrior women from Amazon will be defined, especially in Turkish museums. Paintings on terracotta and ceramics of Amazonian women, reliefs and mosaics of them are exhibited in Louvre Museum, British Museum, Vatican Museum, Florence National Archaeological Museum. The lifestyles of Amazonian women are depicted in many archeology and mosaic museums.

When in museums in Turkey to investigate traces of Amazonian women; On the relief friezes on the Halicarnassus Moseleum, it is mentioned in the sources that Amazonian women reflect the war scenes with the Greeks. Depictions of Amazonian women were found on the mosaic found in the Haleplibahçe Mosaic Museum in Sanliurfa. Samsun Amazon Island, Amazon Village and Museum were established in “Batı Park” in 2010 by Samsun Metropolitan Municipality. The narratives of Amazonian women about their lifestyles and the resulting narrative presentations have become a new visual language in museums.

Keywords: *Amazonian Women, Museum, Meryemgöl, Amazon Island*

Introduction:

Today, many archaeology and mosaic museums contain symbols of warrior women from the Amazon in historical, thematic order. The sculptures, ceramics, mosaics and paintings found in the museums show amazon women's hunting scenes in nature, post-hunting ceremonies and entertainments. Amazon women, who see fighting as a way of life, take part in museum exhibitions as warrior, combative heroes.

The word Amazon originates according to the Turkish Language Association; it has been described as the name given to the warrior women of ancient times who participated in the war and participated in the battle. (<https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/amazon-ne-demek-amazon-tdk-sozluk-anlami>) It means Moon Goddess in the ancient Caucasian language. Diyona, Kybele and Ephesus Artemis' worshippers are also known to be called Amazon.

They have been involved in history with their male riding and warrior qualities. It is included in historical transmissions that they scattered their right breasts in order to pull the springs comfortably during the attack. Amazon women also means are untouchable by men. Amazon women are only included in the resources that they are with men in the spring, that they leave their born boys to boys, that they take their girls with them, and that they raise them as themselves. Thinkers and historians, such as Platon and Socrates, have mentioned amazon women as strong, courageous women living in Anatolia and flocking to Greece. Homer's Ilyada,"Bellerophon for the man killed amozons,"Amoson women"references to the presence. (Köroğlu, 2012; 3) It was quoted from Primos' mouth in Homer's epic Iliad, in which the Amazons first came to Anatolia with Kimmer raids in the 8th century AD.

Historical sources have suggested different views on where Amazon women live. Greek historians have stated that they live on the banks of the Thermedon River ' near the Black Sea coast on the Themiskyra (Terme-Wednesday Plain). Some historians have suggested that Amazonian warrior women live in the Scythian Territory in southern Russia (Ukraine), the Scythian Territories in Thrace, Libya and North Africa'. Izmir, Ephesus, Sinop, such as Turkey's coastal cities are established by women from the Amazon. The Amazons' capital is Thermodon, and the three peoples are also in the sources. (Çam,2016;71-73)

Amazonian women are known to come from the north of the Black Sea and are nomadic, fighter and fast-horse-driving combat women like the wind. In ancient Greek mythology, In the Battle of Troy, she mentions that a female warrior from the Amazon tribe, Penthesile (Penthesilla), was wounded by a sword as a result of her struggle with Achilles (Archiles). Achilles' story of falling in love with the woman he fought with when he opened the face of his dying opponent has come to this day. (Köroğlu,2012; s.2)

The increasing influence of Amazon legends to date and the discovery of evidence of their experiences are indicated by the findings of archaeological excavations.

Amazonian Women in Archaeology Studies:

In 1940, archaeologists studying Scythian settlements in Ukraine, Southern Russia, the Caucasus and Central Asia considered the armed buried skeletons they found in burial mounds called kurgans to be male. DNA test results later identified them as females. About 300 skeletons with war wounds have been uneached by archaeological finds where they are women and buried with their war vehicles and horses. In Scythian culture, information has been reached that they teach combat skills to boys and girls without gender segering, and even girls wear similar clothes such as tunics and trousers. (Erbay,2019; 51)

In recent years, archaeologists and gene scientists who have been based on narratives about Amazonian women since ancient time have carried out archaeological and scientific studies on Amazons.

In 1990, an archaeological excavation uncovered finds of The Amazon warrior Jane'. The rich young warrior woman, who lived in antiquit time, was found with her gun and horse. When the dimensions of his tomb were examined, he was estimated to be 16 years old. With the restructuring studies carried out by Gorno-Altai State University, the Amazon woman of the Pazyryk culture was unealed. (Erbay,2019; 51)

American archaeologist Dr. Jeannine Davis Kim-ball's book on women from the Amazon, published archaeological and scientific studies, one of the first in this field. The first edition was

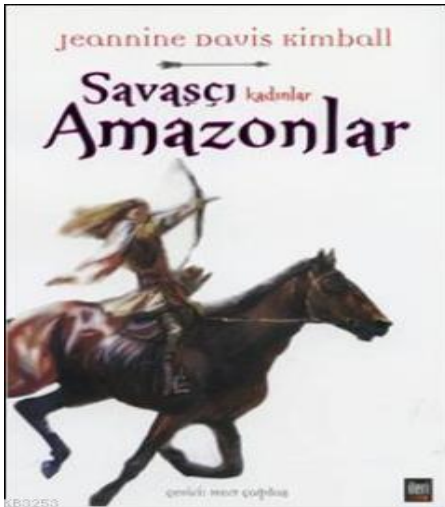
published in 2003 in the book "Warrior Women: An Archaeologist's Search for History's Hidden Heroines"; Today, the author has written his reviews within the borders of Kazakhstan and in the kurgans thought to belong to combat women. These researches are supported by DNA analysis. This book, which is based on research on Amazon women; In 2013, it was translated into Turkish by Mert Çağdaş. Based on the book by Dr. Jeanine Davis Kimball, Mert Çağdaş investigated kimball's traces of the Amazons from Kazakhstan to Ireland. It has suggested that there is Amazon culture spreading from Central Asia to Europe."(Çağdaş, 2013)

In the fourth part of the book, between 83-100 pages, the findings obtained in the grave excavations carried out by Russian and German archaeologists since 1950 are compared with the narratives of Herodotus. In addition to the data of a warrior woman in the grave, it was stated that she could be a nun with items and amulets. In the last chapter of the book, works as the Legacy of Warrior Women are explained between the pages 287-293. (Altaylı, 2016; 551)

Archaeologist Jeannine Davis Kimball has documented that the skeletons in the tombs belonging to warrior women in the tomb within the borders of Kazakhstan belong to these warrior women as a result of their survey of the true Amazons. Her research has made the myth of amazon women living a reality. She has documented that the warrior women living in kurgans within the border between Kazakhstan and Mongolia are of Central Asian origin. At the foot of the Altai mountains, she carried out her studies with a Kyrgyz girl named Meryemgöl (Mairamgul) at the age of 9. The 2500-year-old warrior woman he found in the grave with the DNA of Meryemgöl was 99.9% similar to his DNA, and he was the grandson of this warrior woman. He also gave the impressions that Meryemgöl continues to culture the Amazon, not genetically, but culturally. (Ulagay, 2013)

During excavations in Voronezh Region of Russia in 2019; the tomb where four female skeletons were found has been opened. Four women in their under-40s who lived in the 4th century B.D. were found with flashy hoods and weapons. (Acımaz, 2020)

During the 2019 excavation season, archaeologists investigated and excavated 19 burial mounds, first discovered in 2000. Studies on burial mounds have been going on for 10 years since 2010; the remains of four women of different ages and social status were uncovered. Valery Ivanovich Gulyaev, who led the excavations, has unveiled about 11 armed Scythian-era Amazonian women over the past decade. (Arkeofili, 2020)

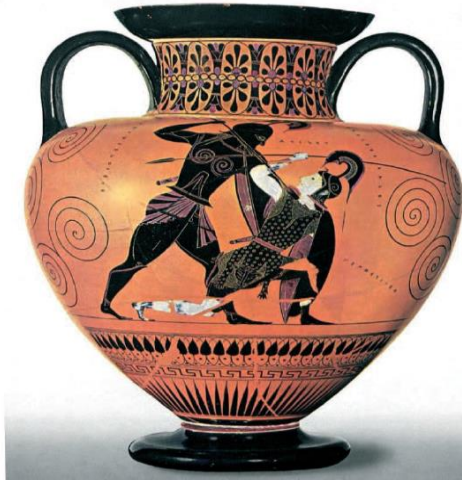

Visual 1 -Archaeologist Jeannine Davis Kimball and Meryemgöl (Ulagay, 2013)

Different Depictions of Amazonian Women Are Found in Museums:

In ceramics, sculptures and mosaics exhibited in museums from the Ancient Period & The Late Roman Period, Amazonian women's figures have different characteristics. Early depictions of women have depictions of Amazon women with two breasts. Şehnaz Eraslan; Amazonian female figures; she is depicted in the following 2 groups as Hellenic Warrior Type and Eastern (Thracian, Scythian, Anatolian) Warrior Type Amazonian women. (Eraslan,2014;68)

1. Hellenic Warrior Type: Greek pottery vase paintings feature warrior costumes and warrior vetches with spears, bows and jelly in their hands. It is defined as the Hellen warrior type in literary works such as the Iliad in Archaic Period Art. Like Hellenic warriors (Hoplite), she is dressed in a short chiton, his chest is protected by armor, he is depicted with a hilly helmet on his head, a round shield on his arm and a spear in his hand. Amazon figures of this type date back to BC. The paintings on the 7th and 6th century antique period black and red figured vases are also included. The subjects in these vase paintings reflect the Greek Amazon Wars. (Eraslan,2014;70)

Visual 2 - Amphora, Picture of the Amazonlu Warrior over it (Eraslan, 72)

2. Eastern (Thracian, Scythian, Anatolian) Warrior Type: The Amazons, depicted in the eastern warriors type, are depicted with pellet of Thracian warriors (shield in the form of half a moon), arrows, bows and pointed hats of Scythian warriors, patterned trousers and battle labrys (double-headed axes) of Anatolian warriors. Amazon figures of this type were involved in art works from the 5th century BC until the 6th century AD. Şehnaz Eraslan "This change in Amazon clothes, Hellen merchants' neighbors skit and Thrace are affected by the trade, amazons clothes and weapons are said to have changed because of this. (Eraslan,2014;73) One example of these new amazons was found in the Nile Festival building in the ancient City of Sephhoris, Israel. A.d. The mosaic from the 5th century features a war dance scene of the Amazons. The Amazons, repeatedly in the lower right corner of the mosaic, dressed in short khiton with a single shoulder and chest open, are depicted with a pointed hat on their head and a spear in their hands. (Eraslan,2014;74)

Visual 3-Israel, Nile House; Sefphoris, Mosaic, Amazons, 5th century AD

(Tuvia Liran; <https://www.biblewalks.com/sepphoris mosaics>)

I- TRACES OF AMAZON WOMEN IN MUSEUMS:

Researchers have revealed that warrior women in the vast steppes of Central Asia also influenced other ancient cultures that came into contact with Scythian nomads. Historical narratives of warrior women like Amazon; It has also originated in Egypt, Iran, the Caucasus, Central Asia, India and even China. From ancient Greece to the present day, there have been symbols in various areas of art that animates Amazoni life. These works of art are exhibited in many museums today. Greeks, painted pottery and war scenes in temple fries, the strong Amazons' deleuences are located in ceramic pots and reliefs in the Athens Museum.

In Akın Temur's article "Amazons from Ancient Age to Today"; "The Amazon-Heracles fight scene is depicted on 340 black-figure ceramic vases. To this, the Achilles-Amazon struggle (Penthesilea) is depicted on 5 vases. Depending on mythology, BC. By the end of the 6th century BC. This abduction scene is seen on many black and red figure vases dated between the beginning of the 5th century. (Temur, 2012:71)

The pictures on this vase are in the hands of Amazons dressed as hoplits; mostly found in swords, spears, round shields and labrys. Dressed as Scythian warriors, the Amazons carry spears, bows and pellet. They are depicted in both outfits with or without horses.

Visual 4-Struggle of Amazons; New York, Metropolitan Museum, (Acımaz, 2020)

The vessel with a picture of war between the Greeks and the Amazons on a terracotta lekythos (oil bottle) dating from the 5th century BC is in the Metropolitan Museum of New York. The plate depicting the Scythian amazon warrior woman with an arrow belonging to the 6th century BC is exhibited in the British Museum, Florence Section. In archaeological excavations in the city of Voronezh in the West of Russia; An amazon female grave decorated with ceremonial headdresses was found at the beginning. (Mayor; 2020)

Visual 5- The Scythian Amazon Woman with an arrow from the 6th century BC is on display in the British Museum. (Mayor, 2020)

The terracotta bowl with red vetch is located in the New York Metropolitan Museum of Art. (Sebesanu, 2017). Female warriors with amazon in a greek vase with red vetch are in the New York Metropolitan Museum. (Met. Museum Metropolitan Museum, NYC <https://www.pinterest.co.uk/pin/235876099211877355/>)

Visual 6- Classic Terracottal bowls are exhibited in New York Metropolitan Museum of Art.

(Sebesanu, 2017) and NY Met. Museum Metropolitan Museum, NYC
[\(https://www.pinterest.co.uk/pin/235876099211877355/\)](https://www.pinterest.co.uk/pin/235876099211877355/)

BC 2. YY. The sarcophagus with a relief depicting the Greek and Amazon struggle.

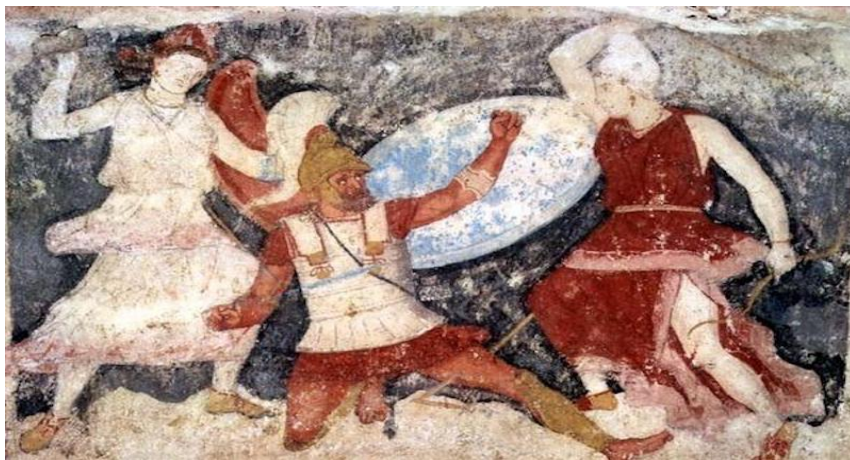
It is exhibited in the Louvre Museum. The Amazonians sarcophagus, dating from the 4th century BC, where 2 Amazonian women defeated a male soldier, is in the National Archaeological Museum of Florence. (Mayor, 2020)

Visual 7- BC 2nd century Amazon sarcophagus in Louvre Museum (Mayor; 2020)

Visual 8 -AD 2nd century. Amazon and Greek war scene relief,
Louvre Museum, Paris. (Acımaz, 2020)

Visual 9 -4th century BC Amazonian Sarcophagus,
National Archaeological Museum of Florence. (Acımaz, 2020)

B.C. In the 500s, there are amazon women on the pediment relief of the Temple of Apollo in Eretria. When we look at the Amazonian statue depiction, one can see weapons in their hands wearing a chiton that exposes a breast. In Greek works, mostly injured Amazon descriptions came to the fore.

Visual 10 -BC. 5th century Ephesus, Amazon sculptures, (Şehnaz Eraslans, 70)

Visual 11 -BC 5th century. Replica Of Wounded Amazon Statue (Kresilas)

Vatican Museum (Mayor, 2020)

Visual 12 -BC 5th century. Wounded Amazon statue, sculptor Kresilas,

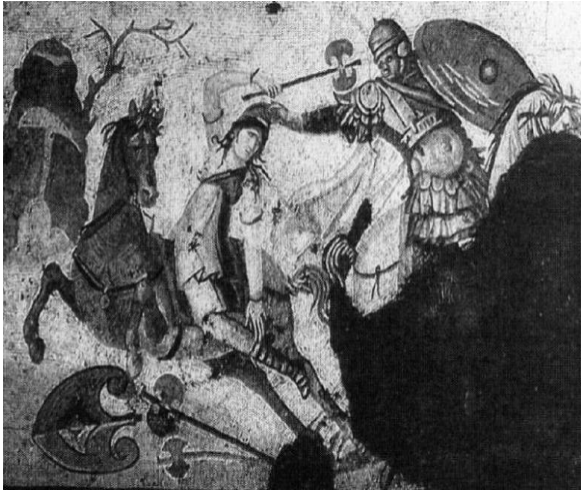
Vatican Museum. (Acımaz, 2020)

A copy of the wounded Amazon woman statue (Kresilas) from the 5th of B.D. is located in the Vatican Museum. Classical philosophy historian Adrienne Mayor; "Amazons are the story of the eternal struggle to find harmony and balance between men and women". (Mayor,2020)

Turkey's Anatolia South and Southwestern part of the sculpture and the monument was moved up to the present in terms of the traces of its rich cultural heritage. It was built for the Ephesus Artemis Temple in the history books. Four great sculptors in the 5th century BC for the Amazon sculpture are in the sources they competed for this work. Unfortunately, these works, in which sculptors named Phidias, Polykleitos, Kresilas and Phradmon competed, have not survived. Famous sculptor Praxiteles inspired Hellenistic artists with his distinctive nude women sculptures (Aphrodite). Although it is mentioned in the sources that 5 different sculptures were made for the Ephesus Artemis Temple, these sculptures have not reached today.(Köroğlu, 2012)

II- TRACES OF AMAZON WOMEN IN TURKEY:

Museums in Turkey have archaeological finds of amazoni artist women. Depictions of Women from the Amazon have been unealed in archaeological studies and have taken place in Turkish museums. Historical publications have reported that Ephesus (Ephesus) and the great Temple of Artemis were dedicated to the Amazons. In the embossed fries above Halicarnassus Moseleumu, a mosaic in the Garden of Aleppo in Sanliurfa shows depictions of Amazonian women reflecting their lives.

Visual 12/13- A.D. 4th century. Amazon and the Greek Wars Mosaic (Antakya) (Eraslans, 70-72)

Izmir Museum of History and Art, which was opened in 2004; It is located within the Kültürpark Area, which was established in 1936 in izmir. The museum, which stands out for its modern architecture and rich collection, consists of stone artefacts building, ceramic artefacts and precious artefacts building. The number of mosaics, architectural pieces, inscriptions, sculptures and relief stone artifacts exhibited on two floors is over 225. Reliefs and sculptures are included in the exhibition, which consists of stone artifacts from the museum. (Izmir History and Art Museum, Sculpture Catalog 2009)

In addition, the artifacts known as "Smyrna" in historical sources at the Izmir Archaeological Museum, which are said to be named after an Amazon queen, are in the Izmir Archaeological Museum. The museum is one of the first museums in Western Anatolia to convey traces of Women from the Amazon with information on Aegean history and art.

<http://www.izmirkulturturizm.gov.tr/Eklenti/9642,arkeolojisayfalarpdf.pdf?0>

Istanbul Archaeological Museum, Istanbul Museum of Great Palace Mosaics, Narlıkuyu Mosaic Museum, Gaziantep Archaeological Museum, Gaziantep Zeugma Museum, Hatay Mosaic Museum, Adana Misis Mosaic Museum, Sanliurfa Archaeological Museum (Amazons Villa), Şanlıurfa Mosaic Museum, Mersin Narlıkuyu Mosaic Museum are exhibited in many mosaic finds; Architectural finds in ancient cities, floor and wall mosaic floors removed from villas meet visitors. On 28.12.2014, hatay Archaeological Museum, which moved to a much larger, modern building near St. Pierre Church, is one of our museums with a special reputation for its modern design with 32.784.16 m2 session area and 10.700 m2 exhibition area. Museum exhibiting 1,340 m2 mosaic painting; Ms. All of them, which date from the 1st to the 5th century, are famous for their flooring mosaic. In the middle of the mosaic panels, there is usually a painting of mythological events or gods, portraits of people or everyday events. Şanlıurfa Museum Amazons Villa is exhibited in a separate building, right next to Şanlıurfa Museum. (Sipahioğlu,2017)

Especially for this work, Haleplibahce Mosaic Museum, Kutahya Archaeological Museum and Halicarnassus Mausoleus Open Air Museum Project, Samsun Amazon Island, Amazon Village and Museum Project were investigated in more detail.

HALEPLIBAHCE MOSAIC MUSEUM

Turkey's largest museum, which is right next Şanlıurfa Municipality infrastructure work during the Şanlıurfa Museum, Mosaic, which was unearthed. In 2006, the Urban Design Project was canceled as a result of the archaeological findings obtained during the salvage excavations about 2 meters below the soil surface during the works within the scope of "Haleplibahçe Urban Design Project". The mosaics are also in the 1st floor. The degree is registered as an Archaeological Site. During the rescue excavations carried out between 2006 and 2009 in Aleppo', amazons villa, hammam and a geometric villa were created. The mosaics with figures and high visual value and the fact that Sanliurfa is the oldest known hammam remnant, this area is a project to be organized as an archaeopark. (Karabulut.H, Önal. M, Dervişoğlu. N.2012)

Due to the amazon immeasonation found in the excavation, the name of this villa was described as "Amozon'sVilla". Amozon's Villa is located at the base of the large hall with rectangular plan opposite the entrance. (<https://muze.gov.tr/muzedetay?DistId=SUM&SectionId=SUM01>)

Visual 14/15 -Sanliurfa Metropolitan Municipality Mosaic Museum

(<https://www.sanliurfa.bel.tr/icerik/73/28/mozaik-muzesi>)

Visual 16/17 – A.D. 5-6.yy. Amazons and hunting scene, Mosaic detail (Şanlıurfa), Haleplibahçe

(<https://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/73/28/mozaik-muzesi>)

The so-called "Amazons Villa" has a mosaic of Amazons in the Tablinum Room. The only example of four Amazon queens on the same board as the Hellenes' names is the Mosaic of Aleppo Garden. The mosaic, exhibited on site and measuring 3.91x9.02m, dates from the 5th to 6th century A.D. On the rectangular board, it is depicted hunting four Amazon lions and leopards. Around the Amazons are various animal figures such as bears, dogs, ostriches, partridges, as well as tree motifs. His struggles with the Amazons and wild animals in the hunting scene are more often encountered in the mosaics of the Late Roman period. It also exhibits important developments in mosaic art in terms of the location of rural and hunting motifs, which are completely dominated by the eastern type and the influence of Sassanid-Persian iconography. (Eraslan,75-76)

Visual 18/19 -AD 5-6th century. Mosaic, Amazons and hunting scene, (Şanlıurfa),

Haleplibahçe (Eraslan, 73)

Sanliurfa Metropolitan Municipality Mosaic Museum was opened in 2017. The Haleplibahçe Mosaic Museum is home to the only mosaic depicting warrior Amazons. The mosaics, described by warrior Amazon Queens, are one of the world's first examples.

(<https://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/73/28/mozaik-muzesi>)

KUTAHYA ARCHAEOLOGY MUSEUM

Kutahya Archaeological Museum ' is one of the most important artifacts exhibited in the lahid museum, which describes the struggle of Greek soldiers and Amazon women warriors. In 1990, during the rescue excavation at the Ancient City of Aizanoi' in Çavdarhisar district of Kutahya', the Amazons were unequivocal. Kutahya Museum Director, Metin Türktüzün stated that the Amazon lahd was from 160 A.D. "There are 20 more Amazon lahd in the world. However, it is located in Kutahya, which provide the most Amazon sarcophagi in the world. This sarcophagus is the only Amazon lahd in the world that has remained intact." descriptions reveal the importance of the amazon sarcophagus in the museum.

Visual 20/21 -Kütahya Archeology Museum 'Amazon Sarcophagus

<https://www.haberturk.com/en-saglam-amazonlar-lahdi-kutahya-da-2288716>

Made with a high relief technique, the sarcophagus is 2.4 meters long, 1.2 meters wide and 1.6 meters high. On the surface of the sarcophagus, the struggle of the Greek soldiers against the amazon female warriors on horse was depicted. The name of the Sarcophagus, one of the prominent families of the ancient city and who was the ruler in Aizanoi, is also on the cover (AA's news). The sarcophagus contains the depiction of the female warriors living in the Terme and Çarşamba region of Samsun and from time to time organizing movements against the Hittites. In the Sarcophagus, the struggle of the Greek soldiers and Amazon women warriors was told through mythological events. (Haberturk 2019)

HALICARNASSUS MAUSOLEUS OPEN AIR MUSEUM PROJECT

Located 200 m. north of the center of Bodrum Harbour, halicarnassus mausoleum was built as a symbol of political power in the name of the "holy kingdom" of the Hekatomnid Dynasty, as well as being a tomb. The four facades of the building are known to be decorated with sculptures and frieses made in different jeans, various styles and scales. These decorations were made by 4 different Greek sculpters on 4 facades: Scopas, Bryaxis, Tymotheus and Leochares, according to the writings of Latin writers Plinius the Elder and Vitruvius.

The mausmeth, which was destroyed during the period from antiquith to the Middle Ages, was also considered one of the Seven Wonders of the World at that time. At every time in history, archaeologists have been the subject of curiosity. Especially in 1848, archaeologist C. T. Newton came to take several pieces of friez and lion statues, which were also found in Bodrum Castle, representing the British Museum. In the meantime, with the discovery of the site of the Mausoleus of Halicarnassus, he began archaeological excavations and continued for about 10 years. 1738 large and small pieces

removed from this area were taken to England for display and research. Statues thought to belong to the 25-metre Amazon Frieze, Mausolus and Artemisa II are among those taken away from the lion statue and the head of one of the horses thought to be located in Quadriga at the top of the structure.

Between 1966 and 1977, the second archaeological excavation project was led by the Aarhus University team, headed by Kristian Jeppesen. The results of the excavation have been transformed into a comprehensive six-volume publication.

After the Danish team completed the excavations in 1982, the mausoleus area, which is now located on Turgut Reis Street, was organized and opened for its visit. The survey conducted in 1994-95 and the archaeological excavations that began in 2000 were very similar to the Halicarnassus Mausoleus and an unfinished mausoleus tomb was unmade. Uzunyuva is a premise of the Mausolea of Halicarnassus, which was built before the capital of Karya was moved to the shore. It is one of the seven wonders of the ancient world and one of the most important structures in the world architectural heritage.

In 2018, the excavation site was redeve projected for the Ministry of Culture and Tourism, Mugla Relief and Monuments Directorate within the scope of Halicarnassus Mausoleus Environmental Regulation and Exhibition Project. The Halicarnassus Mausoleus Open Air Museum Project transforms the mausoleus area into an open-air museum, while also providing archaeological finds with appropriate protection measures. In July 2018, the project was opened for discussion at a meeting organized by the Ministry of Culture and Tourism of the Chamber of Architects Bodrum Representation. (Atolye Architecture)

SAMSUN AMAZON ISLAND, AMAZON VILLAGE AND MUSEUM

Founded in 2010, Samsun Amazon Island is located on the slope of Amazon Village and Museum' Amisos Hill on an area of 50 thousand m2. The museum, which was brought to life by Samsun Metropolitan Municipality and On Dokuz Mayıs University, portrayed the life stories of Women from the Amazon. Located in West Park in 2010, Amazon Island is an artificial island that leaves land with the help of a canal.

Visual 22 / 23- Samsun Amazon Island Entrance Amazon Statue.

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

The island can be accessed by bridges and also features an Amazon canal, artificial ski slope, fish restaurants and picnic areas. At the entrance to Amazon Island is a statue of an Amazon warrior woman with a shield and spear waiting for the island. 12.5 m. height and 4 m. width and. The amazon women's statue, weighing 6 tons, is visible from everywhere. The sculpture was completed in 5 months by a group of 10 people from Samsun and Ankara. There are also two statues called Anatolian Lions on the left and right sides of the Amazon Statue, which protects the city. The lion statues, in which video and audio presentations of the Amazon society are made, can be climbed to the top by stairs. Views of the city can be seen from the mouth of the lions. (<https://medium.com/@ecam/samsun-amazon-kadinlari-muzesi-4f136801bbf0>)

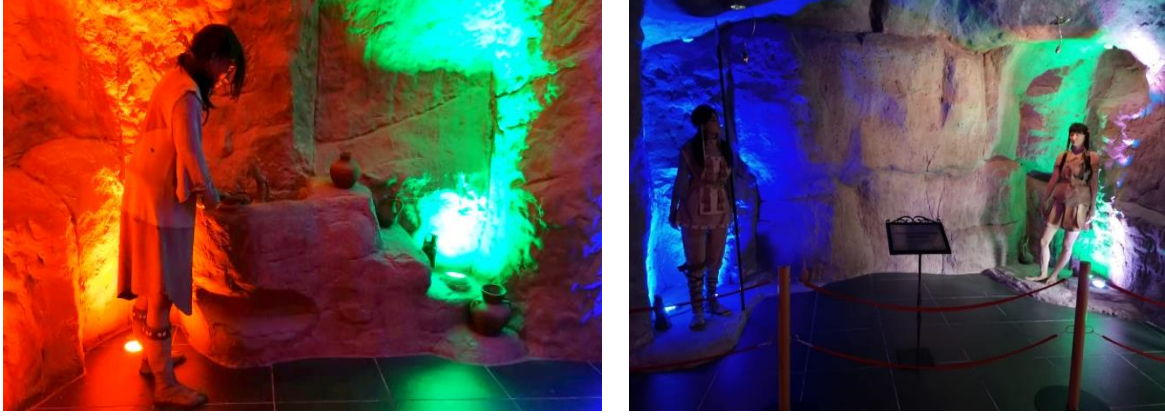
The Amazon Museum has more than 20 sculptures of silicone women and the main exhibition describing the lives of amazons.

Visual 24- Amazons in Samsun Amazon Museum

Visual 25 Amazons in Samsun Amazon Museum

Visual 26 / 27- Amazons in Samsun Amazon Museum

Based on mythology in the museum, the narration with three-dimensional presentations made the city a center of attraction. The storytell presented with the exhibition areas was projected with the effort to highlight the promotion of the city in terms of tourism.

Results:

Academic studies for Women on Amazon have increased since 2000. As a result of the increase in research and archaeological finds of Amazon women, Amazon women are more involved in museum exhibitions.

Mythical rhetoric from history on Amazon women becomes reality through today's research. After 1990, the increase in archaeological finds of Amazon women, technology-assisted research and DNA studies, and the gathering of new evidence of Amazon women. In 2013, archaeologist Jeannine Davis Kimball published her study in Kazakhstan, which was combined with archaeological studies and DNA research. Claims that Meryemgöl is the granddaughter of Women of the Amazon have combined Amazons with today's generation. In fact, today, Amazon women protagonists are revived in various movies, cartoons, television series and computer games, telling stories. With the intensification of archaeological studies in the Central Black Sea Region and the technology-oriented evaluation of the finds, more data will be obtained about amazon women in the future. As a result of these researches, amazon women will be more involved in our museums.

Resources:

- Acıamaz, Ö.(2020).Yunan Efsanelerine Konu Olan Amazonlar Gerçek Miydi?
<https://arkeofili.com/yunan-efsanelerine-konu-olan-amazonlar-gercek-miydi/>
- Altunya, H. (2006). Modern Samsun'un Efsanevi (Mitolojik) Geçmişi, Geçmişten Geleceğe Samsun 1. Kitap. Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı, Samsun,ss.601-608
- Altay, M. (2016). J. D. Kimball, Savaşçı Kadınlar Amazonlar. İstanbul 2013. İleri Yayınları, 336
- Arkeofili Arkeoloji / Rusya'da Amazon Savaşçı Kadın Kalıntıları Bulundu (2020),
<https://arkeofili.com/rusyada-amazon-savasci-kadin-kalintilari-bulundu/>
- Aybek, S., Tuna, M. Atıcı, M.(2009). Heykel Kataloğu Ankara T.C. Kültür Bakanlığı, sayfa 8
- Can, Ş. (1994), Klasik Yunan Mitolojisi. İstanbul.
- Çam, F. (2015). Avrasyalı Atlı-Savaşçı Kadınlar: Amazonlar'ın Gerçekliği Üzerine Yeni Gözlemler. Höyük Dergisi, Türk Tarih Kurumu,
- Çağdaş, M.(2013). Savaşçı Kadınlar Amazonlar. İleri Yayınları, ISBN:97860554552452,

- Erbay, M. (2019). Facial Reconstruction Projects for Egypt Mummies, IWSC 2019, International Conference on Contemporary Womens's Studies, İstanbul University. Congress Center, ISSN Numarası: 2687-1777, 7-8 March 2019, İstanbul, pp.50-54.
- Eraslan,Ş.(2014). Antik Dönem Sanatında Amazon Kraliçeleri,Arkeoloji ve Sanat Dergisi,147-Eylül-Aralık, ISSN:1300-4514,Ankara (67-76),
- Sipahioğlu, H.(2017). Türkiye'deki Mozaik Müzeleri,Gezginim Gezgin, <https://gezginimgezgin.com/turkiyedeki-mozaik-muzeleri/>
- Karabulut, H. Önal. M. Dervişoğlu. N.(2012). Haleplibahçe Mozaikleri Şanlıurfa / EdessaYayınevi: Arkeoloji Sanat Yayınları , ISBN: 9786053961819
- Karacalar, A (2010). Amazonlar ve Anaerkinin Çılgılığı, İnkılap Kitabevi, İstanbul,
- Kimball, J.D.(2016). Savaşçı Kadınlar Amazonlar, İleri Yayınları, ISBN 4859384012845
- Kimberly. Cionca Sebesanu,(2017). Storytelling and Ceramics: Greeks vs. AmazonsAugust 7, #MetKids Animation Lab., Digital ; <https://www.metmuseum.org/blogs/metkids/2017/greeks-vs-amazons>
- Köroğlu, G.(2012). 2500 Yıllık Savaşçı Türk Kadınları/Amazonlar, Türkiye'nin Diriliş Hareketine Notlar, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2014-2/14.pdf>
- Mayor, A.(2020); The Fierce Amazons Were More Than Just A Myth- They Were Real, NationalGeographic History Magazine, <https://www.nationalgeographic.com/history/magazine/2020/05-06/fierce-amazons-more-than-myth-real/>
- Temür, A.(2012). Antik Çağdan Günümüze Amazonlar, Samsun Sempozyumu 2011, SamsunValiliği, ISBN:978-605-63349-0-0,Samsun,Ulagay, A.(2013). Son Amazon Kızının Peşinde, Hürriyet Com.tr, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-amazon-kizinin-pesinde-22563051>, Erişim tarihi: 24 Ekim 2020Ünal, A. (2013). Amazonların Eski Anadolu Kökenleri Hakkında Yeni Kaynak ve Gözlemler, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi CEDRUS, 21-3
- Sarısakal, B.(2002). Bir Kentin Tarihi: Samsun. Samsun: Samsun Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları. s.15.ISBN 9755852891.
- Sonmucid (2013) amazonlar Türkmüş,sonmucid's Blog <https://sonmucid.wordpress.com/2013/02/27/amazonlar-turkmus/WordPress.comhttps://sonmucid.files.wordpress.com/2013/02/meiramgul.jpg>
- Weiss, Z. - Talgam, R. (2002); The Nile Festival Building and Its Mosaics: Mythological Representations in Early Byzantine Sapphoris, The Roman and Byzantine Near East, III, s.55-90. İnternet Erişimi (Erişim tarihi: 10-24 Eylül 2020)
- Atölye Mimarlıkhttps://www.yapikatalogu.com/blog/halikarnas-mozolesi-acikhava-muzesi_224
- Tuvia Liran; İsrail, Nile House;Sapphoris, Mozaik, Amazonlar <https://www.biblewalks.com/sepphoris-mosaics>
- NY Met. Museum Metropolitan Museum, NYC <https://www.pinterest.co.uk/pin/235876099211877355/>
- Haberturk 2019 En sağlam Amazonlar lahdi' Kutahya'da <https://www.haberturk.com/en-saglam-amazonlar-lahdi-kutahya-da-2288716>Hukuk Gündemi, (2014),<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2014-2/14.pdf>Princeton University Art Museum: Handbook of the Collections (Princeton University Art Museum Series)by Princeton University Art Museum (Author) ISBN-13: 978-0300122107https://www.arkeolojisanat.com/shop/urun/haleplibahce-mozaikleri-sanliurfa-edessa_11_34.html
- <https://www.turna.com/blog/karadenizin-amazon-kadinlari>
- <https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/amazon-ne-demek-amazon-tdk-sozluk-anlami>
- <https://www.sanliurfa.bel.tr/icerik/73/28/mozaik-muzesi>
- https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g1413798-d3611352-i197625400-Archeological_Museum-Kutahya.html
- https://www.academia.edu/10276258/Antik_D%C3%B6nem_Sanat%C4%B1nda_Amazon_Krali%C3%A7eleri_Amazon_Queens_in_Antique_Art
- <https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=SUM&SectionId=SUM01>
- <http://ahmetkaracalar.com/Amazons.pdf> Erişim tarihi: 10 Ekim 2020

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Amazonlar>

<https://samsun.ktb.gov.tr/TR-59859/muzeler.html>

<https://medium.com/@ecam/samsun-amazon-kadinlari-muzesi-4f136801bbf0>

<https://samsun.ktb.gov.tr/TR-59859/muzeler.html>

<http://turksolu.com.tr/303/basyazi303.htm>–Gökçe FIRAT 10

<https://medium.com/@ecam/samsun-amazon-kadinlari-muzesi-4f136801bbf0>

KOLOSTRUMUN İNSAN SAĞLIĞI VE COVID 19 ÜZERİNE ETKİSİ

Figen SAYIN

İğdir Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü

Mubin KOYUNCU

İğdir Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü

mubin.koyuncu@igdir.edu.tr

Özet

Anne sütü, yenidoğan yavrular için birincil beslenme kaynağıdır. Yenidoğan yavruların ilk 6 ay boyunca başka hiçbir gıdaya ihtiyaç duymadan sağlıklı bir şekilde yaşaması için anne sütü yeterlidir. Doğum sonrası anne sütü birkaç gün boyunca farklı özellikler sergiler ve bu farklı süte Kolostrum (ağız sütü) adı verilir. Kolostrum, doğumdan sonra 2 ila 4 gün boyunca üretilen, rengi sarı veya kahverengimsi olan süttür. Süttten daha yüksek oranda protein, immünoglobulin (Ig), protein olmayan azot, yağ, kül, vitamin ve mineral içerir. Kolostrumdan kaynaklanan pasifbağışıklık yenidoğan yavrularda enfeksiyonları önlemek için koruyucu antikorlar içerir. Aynı zamanda doku gelişimi, büyümesi ve enerji için hayati besinler sağlar. Annenin yaşam boyu kazandığı bağışıklık, kolostrum yoluyla yavruya geçer. Kolostrumdaki en önemli biyoaktif bileşenler büyüme faktörlerini ve antimikrobiyal faktörleri içerir. Büyüme faktörleri yenidoğan yavrunun büyümesini ve gelişmesini teşvik ederken, antimikrobiyal faktörler pasif bağışıklık sağlar ve yaşamın ilk haftalarında enfeksiyonlara karşı koruma sağlar. Kolostrumun antimikrobiyal aktivitesi çoğunlukla immünoglobulinlere bağlıdır. Kolostrum ayrıca laktoferrin, lizozim ve laktoperoksidaz gibi diğer antimikrobiyal faktörleri de içerir. Yapılan birçok klinik uygulamasında çeşitli hastalık tedavilerinde kullanılmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmalarda SARS-CoV üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. SARS-CoV ve SARS-CoV-2 arasındaki genetik benzerliklere dayanarak, kolostrum ve süt ürünlerinde bulunan laktoferrinin antiviral etkisinin yeni koronavirüse karşı savaşmak için bağışıklık sistemini güçlendirebileceği varsayılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kolostrum, COVID 19, Sağlık.*

EFFECT OF COLOSTRUM ON HUMAN HEALTH AND COVID 19

Abstract

Breast milk is the primary source of nutrition for newborn. For the newborn babies to live in a healthy way for the first 6 months without needing any other food, breast milk is sufficient. Postnatal breast milk exhibits different properties for several days and this different milk is called colostrum (colostrum). Colostrum is yellow or brownish milk produced for 2 to 4 days after birth. It contains a higher proportion of protein, immunoglobulin (Ig), non-protein nitrogen, fat, ash, vitamins and minerals than milk. Passive immunity from colostrum contains protective antibodies to prevent infections in newborn. It also provides vital nutrients for tissue development, growth, and energy. The life-long immunity of the mother is passed onto the newborn through the colostrum. The most important bioactive ingredients in colostrum include growth factors and antimicrobial factors. While growth factors stimulate the growth and development of the newborn, antimicrobial factors provide passive immunity and protect against infections in the first weeks of life. The antimicrobial activity of colostrum is mostly due to immunoglobulins. Colostrum

also contains other antimicrobial factors such as lactoferrin, lysozyme, and lactoperoxidase. It has been used in various disease treatments in many clinical applications and positive results have been obtained. Studies have determined that it is effective on SARS-CoV. Based on the genetic similarities between SARS-CoV and SARS-CoV-2, it is hypothesized that the antiviral effect of lactoferrin found in colostrum and dairy products can strengthen the immune system to fight the new coronavirus.

Keywords: *Colostrum, COVID 19, Health.*

Giriş

Yenidoğan yavrularını beslemek için süt üreten canlılara memeli denir. Latince memeli kelimesi, yavruların beslenmesi için süt üretilmesi anlamına gelir (B.R.Thapa,2005). Süt, yenidoğanın büyümesi ve gelişmesi için beslenme ihtiyaçlarını karşılayan bir gıdadır. Sütün bileşimi, emziren yenidoğanın değişen ve spesifik gereksinimlerini karşılamak için doğum sonrası aşamalı olarak değişir. Doğumdan sonraki ilk 2-4 gün boyunca, `` erken süt " (kolostrum) salgılanır ve `` olgun " süttten oldukça farklı bir bileşime sahip süt elde edilir(Pramod K. Gopal and H. S. Gill, 2000).

Doğumdan önce, fetus sterildir ve steril atmosferde yatar. Doğum ile birlikte steril durumdaki yavru aniden mikroorganizmalar ve diğer ajanlarla dolu çevreye maruz kalır. Kolostrum her memelinin bağışıklık sistemi için temel oluşturur. Kolostrum PASSIVE bağışıklığı adı verilen yenidoğanda enfeksiyonları önlemek için koruyucu antikorlar içerir. Aynı zamanda doku gelişimi, büyümesi ve enerji için hayati besinler sağlar (B.R.Thapa,2005).

Kolostrum nedir?

Kolostrum, doğumdan hemen sonra üretilen süt öncesi maddedir. Kolostrum limon sarısı renginde bir meme salgısıdır. Bu salgı, laktasyon başladıktan sonra 2-4 gün sürer. Ayrıca vitaminlerin, minerallerin yağların, proteinlerin, şekerlerin ve mikro besinlerin kaynağıdır(B.R.Thapa,2005). Kolostrum, bağışıklık sistemini güçlendiren temel bileşendir. Süttten daha fazla protein, immünoglobulin (Ig), protein olmayan azot, yağ, kül içerir(F.O. Uruakpa ve ark. ,2002).

Kolostrum, hem suda çözünen hem de yağda çözünen vitaminlerin 3-5 kat daha yüksek konsantrasyonuna ve normal süttten daha yüksek konsantrasyonda mineral ve eser elementlere sahiptir. Demir içeriği, kolostrumda normal süttten 10 ila 17 kat daha yüksektir (Prajakta Kuralkar ve S.V. Kuralkar, 2010).

Kolostrum yenidoğan yavrular için birincil beslenme kaynağıdır. Ayrıca kolostrumun bağışıklık uyarıcılığı sayesinde geniş bir bakteri ve virüs yelpazesine karşı koruyuculuğu vardır (F.O. Uruakpa ve ark. ,2002).

Kolostrum sadece proteinler, karbonhidratlar, yağ, vitaminler ve mineraller gibi bir besin kaynağı değildir, aynı zamanda spesifik fonksiyonlar için gerekli olan biyolojik olarak aktif moleküller içerir. Kolostrumdaki en önemli biyoaktif bileşenler büyüme faktörlerini ve antimikrobiyal faktörleri içerir. Büyüme faktörleri yenidoğan yavrunun büyümesini ve gelişmesini teşvik ederken, antimikrobiyal faktörler pasif bağışıklık sağlar ve yaşamın ilk haftalarında enfeksiyonlara karşı koruma sağlar. Kolostrumun antimikrobiyal aktivitesi çoğunlukla immünoglobulinlere bağlıdır, ancak kolostrum ayrıca laktoferrin, lizozim ve laktoperoksidad gibi diğer antimikrobiyal faktörleri içerir (R. Pakkanen ve J. Aalto, 1997).

Tablo 1. Kolostrumun içeriğinin normal sütle karşılaştırılması (Halit Deniz ŞİRELİ, 2017).

İçerik	Kolostrum	Transit süt		Normal süt
	(1.Gün)	(2.Gün)	(3. Gün)	
Kuru madde (%)	23,9	17,9	14,1	12,6
Yağ (%)	6,7	5,4	3,9	3,6
Yağsız KM (%)	16,7	12,2	9,8	9,6
Top. Protein (%)	14,0	8,4	5,1	3,2
Kazein (%)	4,8	4,3	3,8	2,5
Albumin(%)	6,0	4,2	2,4	0,5
İmmunoglobulin(%)	6,0	4,2	2,4	0,09
IgG(g/100 ml)	3,2	2,5	1,5	0,06
Laktoz (%)	3,3	4,0	4,7	5,0
Mineral (%)	1,03	0,90	0,81	0,74
IGF-I (mg/L)	341	242	144	15
İnsülin (mg/L)	65,9	34,8	15,8	1,1
Kül (%)	1,11	0,95	0,87	0,74
Kalsiyum (%)	0,26	0,15	0,15	0,15
Magnezyum(%)	0,04	0,01	0,01	0,01
Çinko (g/100ml)	1,22	-	0,62	0,3
Magnezyum(g/100ml)	0,02	-	0,01	0,004
Demir (g/100 ml)	0,2	-	-	0,05
Kobalt (µg/100ml)	0,05	-	-	0,1
Vitamin A (µg/100ml)	295	190	113	34
Vitamin E (µg/100ml)	84	76	56	15
Riboflavin (µg/100ml)	4,83	2,71	1,85	1,47
VitaminB₁₂(µg/100ml)	4,9	-	2,5	0,6
Folik Asit (µg/100ml)	0,8	-	0,2	0,2
Kolin (µg/100ml)	0,7	0,34	0,23	0,13

Kolostrumun emilimi

Yenidoğanda, kolostrumdaki immünoglobulin, bozulma olmadan bağırsak epitelinden emilir. Kolostrumdaki immünoglobulin konsantrasyonu doğumdan sonra hızla azalır. Bu nedenle, ne kadar erken kolostrum tüketilirse o kadar iyidir. Otuz dakika optimum olarak kabul edilirken, 18 saat bir zorunluluk olarak kabul edilir. Bir yavru 6 saatlik olduğunda, kolostrumdaki immünoglobulinlerin % 66'sını emebilir, ancak 36 saatlik olduğunda sadece % 7'yi emebilir. Yenidoğan doğumdan sonraki 24 saat içinde vücut ağırlığının % 10'unu kolostrum olarak almalıdır. İdeal olarak, bunun yarısını doğumdan sonraki 6 saat içinde almaları gerekir (Prajakta Kuralkar ve S.V. Kuralkar, 2010).

KOLOSTRUM VE SAĞLIK FAKTÖRLERİ

BÜYÜME FAKTÖRLERİ

Epitelyal Büyüme Faktörü (EGF):

EGF cildi koruyan bir koruyucudur. Normal cilt büyümesini uyarır ve hücre sel dokuyu onarır. Vücut tarafından yağ, protein ve şeker kullanımını etkiler. DNA ve RNA'nın onarımına ve büyümesine yardımcı olur. Ayrıca kan basıncının ve kolesterol seviyelerinin düzenlenmesine katkı sağlar (B.R.Thapa,2005).Epidermisin gelişimini modüle edebilir, meme bezi , bağırsak ve anjiyojenik faktörler olarak işlev görür(R. Pakkanen ve J. Aalto, 1997).

Büyüme Faktörleri A ve B'yi Dönüştürme (TGF A ve B):

TGF, bağ dokusunda çoğalma hücrelerini uyarır. TGF ayrıca kemik ve yara iyileşmesinde terapötik potansiyele sahiptir. Doku onarımına yardımcı olur ve bağırsağı destekler (B.R.Thapa,2005). TGF A ve B, embriyonik gelişim, hücre proliferasyonu ve doku onarımı gibi normal hücre aktivitelerinde yer alır(F.O. Uruakpa ve ark. ,2002).

Trombosit Kaynaklı Büyüme Faktörü (PDGF):

PDGF, bağ dokusu, düz kas ve fibroblastlarda hücre bölünmesine yardımcı olur. Ayrıca nöronun hayatta kalmasına ve yenilenmesine de yardımcı olur(B.R.Thapa,2005).

Vitaminler ve Mineraller:

Vücutta koenzimler görevi görürler. İhtiyaçlara bağlı olarak kolostrumdan sağlandıkları için sağlığın korunmasına yardımcı olurlar. Kolostrumda C, E ve A gibi yeterli miktarda vitaminler vardır(B.R.Thapa,2005).

Aminoasitler:

Proteinlerin yapı taşlarıdır. Yenidoğan yavrunun büyümesi ve gelişmesi için gereklidirler(B.R.Thapa,2005).

BAĞIŞIKLIK FAKTÖRLERİ

Spesifik Antikorlar.

Anneden elde edilen bağışıklık faktörleri virüslere, bakterilere, mayalara ve mantarlara karşı savaşıır. Kolostrumda *E.coli*, *Salmonella*, *Rotavirüs*, *Candida*, *Streptococcus*, *Styphylococcus*, *Cryptosporidium*, *H.pylori* vs. gibi mikroorganizmalarla savaşmak için yaklaşık 20 spesifik antikor vardır(B.R.Thapa,2005).

Prolin Zengin Polipeptid (PRP):

PRP bağışıklık sistemini düzenlemeye yardımcı olur. Ayrıca vücuttaki otoimmün hastalıklar ve alerjiler neden olduğu hiperaktif bağışıklık sistemini stabilize eder(B.R.Thapa,2005).

Laktoferrin:

Laktoferrin , kanser hücrelerine karşı önemli rol oynayan ve aynı zamanda anti-viral ve anti-bakteriyel özelliklere ve anti-enflamatuar özelliklere sahip bir demir bağlayıcı proteindir. Laktoferrin, bakterilerin çoğalmasını önleyebilir ve kırmızı kan hücreleri için demir sağlar. Laktoferrin, kanser, HIV, uçuk, kronik yorgunluk, kandidiyaz ve diğer enfeksiyonlar gibi hastalıkların tedavisinde rol oynamaktadır(B.R.Thapa,2005).

Sitokinler:

Bağışıklık sisteminin düzenlenmesine yardımcı olurlar. Hücrelerin aktivitesini arttırırlar ayrıca antiviral ve anti-tümör aktivitesine sahiptirler. Yaralanma sırasında antienflamatuar aktiviteye de sahiptirler(B.R.Thapa,2005).

Lenfokinler:

Bunlar, bağışıklık sisteminin düzenlenmesine yardım eden peptitlerdir(B.R.Thapa,2005).

Oligopolisakkaritler ve Glikokonjugat Şekerler:

Patojenik bakterileri çeker ve bağlarlar ayrıca patojenik bakterilerin mukozal astarda girişlerini önlerler. Bağırsak sendromunda *Salmonella*, *Cryptosporidium* ve *Clostridia*'nın girişini engellerler.(B.R.Thapa,2005).

Bilimsel literatürler, insan sütü oligosakkaritlerinin çoğunun, bebeklerin ince bağırsağında sindirilmediğini veya emilmediğini ve bunun yerine kolona olduğu gibi verildiğini gösterir(Pramod K. Gopal and H. S. Gill, 2000).

Glikoproteinler ve Tripsin İnhibitörleri

Bağırsakta kolostrumun bozulmasını engeller. Kolostrum midede *H.pylori*'yi inhibe eder, bu nedenle anti-ülser aktivitesi vardır. Ayrıca bağışıklık ve büyüme faktörlerini korur(B.R.Thapa,2005).

Lizozim:

Lizozim bakteri ve virüsleri yok edebilen aside dayanıklı bir hidrolize edici maddedir. Bu madde ticari bebek mamasına da eklenir(B.R.Thapa,2005).

Laktoperoksidaz-tiyosinat, Peroksidaz ve Ksantin Oksidaz Enzimleri:

Hidrojen peroksit üreterek bakterileri okside eder. Serotonin düzeylerini, cortisol düzeylerini düşürür ve stres altındaki ruh halini iyileştirir(B.R.Thapa,2005).

İmmünoglobulinler :

İmmünoglobulinler, viral enfeksiyonların, bakteriyel enfeksiyonların, alerjilerin, maya ve mantarın hem tedavisinde hem de önlenmesinde etkilidir. Beş tip immünoglobulin IgA, IgD, IgE, IgG ve IgM vardır. Sığır kolostrum% 8-25, IgG içerirken, insan kolostrum% 2 IgG içerir. Bunlar, vücutta enfeksiyonlara karşı savaşmada önemli rol oynayan , çözünür aminoasitler olan protein molekülleridir. IgA: gözyaşı, tükürük ve kanda (bağırsakta salgı IgA) bulunur. IgD: anti-viral IgE: anti-viral IgM: anti-bakteriyel IgG: lenf ve kanda ve toksinleri nötralize eder(B.R.Thapa,2005).IgG'nin kolostrum içine transferi birkaç hafta önce başlar ve doğum zamanına kadar devam eder. Yeni doğmuş bir yavruda , immünoglobulinler, ince bağırsak epitelinde seçici olmayan bir makromoleküler taşıma sistemi yoluyla kolostrumdan dolaşıma emilir. Kolostrumdaki immünoglobulin konsantrasyonları süttten yaklaşık yüz kat daha yüksektir (Tablo 2) (R. Pakkanen ve J. Aalto, 1997).

Tablo 2. Kolostrum ve Sütte İmmünoglobulinlerin Konsantrasyonu (Mach and Pahud, 1971).

İmmunoglobulin	Kolostrum (gL⁻¹)	Süt (gL⁻¹)
IgG1	52,0 – 87,0	0,31 – 0,40
IgG2	1,6 – 2,1	0,03 – 0,08
IgM	3,7 – 6,1	0,03 – 0,06
IgA	3,2 – 6,2	0,04 – 0,06

Gıda takviyesi olarak Kolostrum

Sağlık hizmetlerinde fonksiyonel gıda maddesi

Kolostrum, özellikle stres, hastalık ve diyetle çok fazla “hazır” gıdanın bağışıklık baskılayıcı etkilerine karşı koyması gereken yaşlılar için bir besin takviyesidir. İşlenmiş sığır kolostrumu, magnezyum peroksit (aktif oksijen kaynağı olarak), bir vitamin (C vitamini gibi), magnezyum süksinat ve bir biyo-avonoid içeren bir yenilebilir ek gıda olarak kullanılabilir. Kolostrum bileşeni, kolostrum bileşenini içeren bir kompozit hap, tablet veya kapsül içinde kullanılabilir.

Mitra ve ark. (1995), rotavirüsün birkaç serotipine karşı nötrleştirici aktiviteye sahip Ig alımının ishali oluşumunu önlediğini ve bebeklerde virüs atılım süresini azalttığını göstermişlerdir. Bu nedenle, kolostrum ve sütteki sığır Ig'i, bebek formülü ve diğer hiperimmün gıdalarda immünolojik takviyeler olarak kullanılma potansiyeline sahiptir (Uruakpa ve ark., 2002).

NSAID kaynaklı bağırsak hasarının önlenmesi

Playford ve ark. (1999), yağsız süt ve kolostrum preparatlarının steroid olmayan anti-inflamatuar ilaca (NSAID) bağlı gastrointestinal hasarı azaltmada potansiyel değerini araştırmak için doğrulanmış birkaç *in vivo* ve *in vitro* model kullanmışlardır. NSAID'ler artrit için etkilidir. Hayvan modelleri, indometasinin neden olduğu yaralanmanın kolostrum nedeniyle azaltılabileceğini, benzer şekilde hazırlanmış bir süt çözeltisinin çok daha az etkili olduğunu göstermiştir (Uruakpa ve ark., 2002).

İçme suyuna kolostrum eklenmesi (%10 v/v) ile, ince bağırsak yaralanması fare modelinde villusun kısılmasını önlenmiştir. Sığır kolostrumunun, NSAID'lerin bağırsak üzerindeki zararlı etkilerinin önlenmesi ve tedavisi için yeni ve ucuz bir yaklaşım sağlayabileceği ayrıca bağırsağın diğer ülseratif durumlarının tedavisi için de değerli olabileceği sonucuna varılmıştır. Kolostrum ayrıca hücre büyümesini ve *in vitro* göçü etkilediği ve *in vivo* indometasin kaynaklı bağırsak hasarını azalttığı gösterilen büyük miktarlarda güçlü büyüme faktörlerini içerir (Uruakpa ve ark., 2002).

Yara iyileşme yeteneği

Kas-iskelet onarım ve büyüme yeteneklerinde dikkate değer özelliklere sahiptir. Yara iyileşmesini travma ve cerrahi iyileşme için olumlu sonuçlar elde edilmiştir (Uruakpa ve ark., 2002).

İmmün Süt ve Diş Çürüğü

İnsanlara yapılan uygulamalarda, çürümeyi indükleyen bakteri suşları (*Streptococcus mutans* ve *Streptococcus sobrinus*) ile aşılınmış ineklerin kolostrum sütünün pıhtı suyu altı suyu preparatları üzerindeki etkisini değerlendiren çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir (Hurley ve Theil, 2011).

Hücre kültür ortamı

Lehto ve ark., (1995), kolostrumun büyüme teşvik eden aktivitesi nedeniyle memeli hücre kültürlerinde serum olarak kullanılabilmesini bildirmiştir. Fetal sığır serumu (FBS) geleneksel olarak hücre büyümesini desteklemek için hayvan hücre kültürlerinde kullanıldığı bildirilmiştir (Uruakpa ve ark., 2002).

Kolostrum ve göz enfeksiyonları

Yapılan çalışmalarda, insan kolostrumunun, yaygın olan *Chlamydia trachomatis*'e karşı antimikrobiyal etkisinin olduğu gösterilmiştir. Ayrıca topikal olarak uygulanan kolostrumun ciddi göz kuruluğunu ve problemlili göz lezyonunu hafiflettiği de görülmüştür (Uruakpa ve ark., 2002).

KLİNİK UYGULAMALARI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Sığır kolostrumunun yetişkinlerde ve çocuklarda bakteriyel ve viral ishalin tedavisinde etkili olduğunu destekleyen klinik gözlemler vardır. Kolostrum aynı zamanda uzun süre çocuklara verildiğinde ishalin önlenmesine yardımcı olur. Sığır kolostrumu ayrıca steroid olmayan anti-enflamatuar ilaçların (NS AIDS) neden olduğu bağırsak hasarının önlenmesinin yanı sıra tedavisinde de kullanılmıştır. İnsanlar, sığır kolostrumunu romatoid artrit gibi çeşitli eklem bozukluklarında kullanmıştır ve faydalı oldukları bulunmuştur. Ayrıca üst solunum yolu enfeksiyonları, sinüzit ve zatürre tedavilerinde de kullanılır. Sığır kolostrumunun antibakteriyel ve anti-viral aktivitesi nedeniyle, bu ürün vücuttaki çeşitli enfeksiyonları fizyolojik olarak tedavi etmek için büyük bir potansiyele sahiptir. Büyüme faktörleri çocuklarda büyümenin sürdürülmesinde etkilidir. Anti-oksidan ve fibroblast aktivasyonu nedeniyle, sığır kolostrumu çeşitli yaşlanma bozukluklarında ve cerrahi prosedürlerden önce ve sonra iyi sonuçlarla kullanılmıştır. Kolostrum ayrıca çeşitli mukozal, deri ve kas yaralanmalarının iyileşmesine yardımcı olur (Thapa, 2005).

COVID 19 ÜZERİNE ETKİSİ

Laktoferrin veya Laktotransferrin, transferrin ailesine ait olan küresel bir glikoproteindir. Transferrinler, biyolojik sıvılardaki serbest demir seviyesini kontrol eden, demir bağlayıcı kan plazma glikoproteinleridir (Thomas ve Rose, 2020). İnsan kolostrumları en yüksek laktoferrin konsantrasyonuna sahiptir, ardından insan sütü ve ardından inek sütü gelir (Sharee ,2020). Çeşitli çalışmalar, laktoferrinin hem DNA hem de RNA virüslerine karşı anti-viral aktivite gösterdiğini göstermiştir. Corona Virus Disease - 2019 (COVID - 19), 2003 yılında SARS salgınından sorumlu virüs olan SARS-CoV ile yakın benzerlik gösteren SARS- CoV-2 (Severe Acute Respiratory Syndrome Virus - 2) adlı yeni bir koronavirüsten kaynaklanmaktadır. Hem SARS-CoV hem de SARS-CoV-2, muhtemelen yarasalardan kaynaklanan Çin'de ortaya çıkmıştır. İnsanlara saldırmadan önce misk kedisi gibi hayvanlara ev sahipliği yapmak için bulaşabilirler. SARS-CoV-2'nin tüm genomu, SARS-CoV ile % 70-80 benzerliğe sahiptir. Bu virüslerin her ikisi de insan hücre girişi için aynı hücre reseptörleri kullanır. Koronavirüsün hücreye girişi karmaşık bir süreçtir, ilk adım virüsün bağlanma reseptörüne bağlanmasıdır. Virüs, füzyon reseptörü ile etkileşime girerek hücre membranı ile temas eder . Heparan Sülfat Proteoglikanlar (HSPG'ler), hücre yüzeyindeki ilk ankraj bölgesini sağlar ve virüsün konakçı hücre ile birincil temas kurmasına yardımcı olur. Sonraki aşamada virüs, hücreye girmek için füzyon reseptörü anjiyotensin - dönüştürücü enzim-2'yi (ACE2) kullanır. Hem HSPG'ler hem de ACE2, insanların alt solunum yolunda bulunur . Laktoferrinin HSPG bölgelerine bağlanma kabiliyetine sahip olduğu bilimsel olarak gösterilmiştir, yani laktoferrinin HSPG'leri önceden bağlayarak hücre membranı ile virüs etkileşimini önleyebilir ve böylece SARSCoV enfeksiyonuna karşı koruyucu bir rol oynar. Bir gıda bileşeni olan laktoferrin, viral enfeksiyona karşı bağışıklığı artırmak için kolayca tüketilebilir. Çin, yeni koronavirüs salgınıyla mücadele etmek için halkın bağışıklık direncini güçlendirmek için süt ve süt ürünleri tüketimine şimdiden teşvik etmeye başlamıştır. Mevcut çalışmalar ışığında, Laktoferrin'in adezyon bölgelerini bloke ederek insan bağışıklık sistemini yeni koronavirüse karşı savaşmak için artırabileceği varsayılır. Bağışıklık sistemi zayıf olan bireyler, ciddi solunum yolu hastalığı sonuçları açısından yüksek risk altındadır. Bu nedenle, yeni koronavirüs enfeksiyonuyla mücadelede önleyici bir önlem olarak süt ve süt ürünlerinin tüketilmesi tavsiye edilir (Thomas ve Rose, 2020).

Pedroche ve ark. (2020), yaptığı çalışmada COVID-19'lu annelerin yenidoğan yavruyu besleme de (bir maske kullanıldığından ve uygun hijyenik önlemlerin alındığından emin olunarak), kolostrum ve süt ile virüsün bulaşmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Kolostrum zengin bir besin kaynağıdır ve spesifik fonksiyonlar için gerekli olan biyolojik olarak aktif birkaç molekül içerir. Hücre büyümesini ve doku onarımını artırırken bağışıklık sistemini güçlendirir. Kolostrum, sağlığı koruyan bir besin takviyesidir. Kolostrum türevlerinin arzu edilen özellikleri, pozitif etkileri arttırmak için konsantre edilebilir. Kolostrumun etkili fraksiyonlarını probiyotik laktik asit bakterileri ile birleştirmek mümkün olabilir (Uruakpa ve ark., 2002).

SARS-CoV ve SARS-CoV-2 arasındaki genetik benzerliklere dayanarak, virüsün insan hücre zarındaki yapışma bölgelerine bağlanma ve bloke etme kabiliyetine sahip olan Lactoferrin, koronavirüsün besin inhibitörü olarak düşünülebilir. Mevcut COVID-19 salgınında, kolostrum, inek sütü ve diğer süt ürünlerinin tüketimi, laktoferrinin yeni koronavirüse karşı bağışıklık direncini güçlendirmek için kullanılabilir (Thomas ve Rose, 2020).

KAYNAKÇA

- Mitra AK, Mahalanabis D, Ashraf H, Unicomb L, Eeckels R, Tziporis S. (1995). Hyperimmune cow colostrum reduces diarrhea due to rotavirus: a double-blind controlled clinical trial. *Acta Pediatr*, 84: 996–1002.
- Playford RJ, Floyd DN, Macdonald CE, Calnan DP, Adenekan RO, Johnson W, Goodland RA, Marchant T. (1999). Bovine colostrum is a health food supplement which prevents NSAID induced gut damage. *Gut*, 44: 653–658
- Lehto E, Salminen S, Aalto J. (1995). Colostrum as an ingredient for functional foods. *Intl Food Ingredients*, 2: 19–20.
- Kuralkar, P., & Kuralkar, S. V. (2010). Nutritional and Immunological Importance of Colostrum for the new born. *Veterinary World*, 3(1), 46.
- Gopal, P. K., & Gill, H. S. (2000). Oligosaccharides and glycoconjugates in bovine milk and colostrum. *British Journal of Nutrition*, 84(S1), 69-74.
- Mach, J.-P. and Pahud, J.-J. (1971) Secretory IgA, a major immunoglobulin in most bovine external secretions. *Journal of Immunology* 106, 552-563.
- Pakkanen, R., & Aalto, J. (1997). Growth factors and antimicrobial factors of bovine colostrum. *International Dairy Journal*, 7(5), 285-297.
- Uruakpa, F. O., Ismond, M. A. H., & Akobundu, E. N. T. (2002). Colostrum and its benefits: a review. *Nutrition research*, 22(6), 755-767.
- Thapa, B. R. (2005). Health factors in colostrum. *The Indian Journal of Pediatrics*, 72(7), 579-581.
- Şireli, H. D. (2017). Kuzu ve oğlakların büyütülmesinde kolostrumun önemi.
- Thomas R. , Rose J. L.(2020) Lactoferrin to Boost Immune against Coronavirus. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 9(4): 261-262.
- Shareef, MI., 2020. Immunity Booster against Corona Virus (COVID-19), *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 9(5): 561-564.
- Hurley, W. L., & Theil, P. K. (2011). Perspectives on immunoglobulins in colostrum and milk. *Nutrients*, 3(4), 442-474.
- Miguel Angel Mari'n Gabriel, Ana Maria Malalana Martinez, Maria Eugenia Mari'n Marti'nez and Jorge Anel Pedroche, 2020. Negative Transmission of SARS-CoV-2 to Hand-Expressed Colostrum from SARS-CoV-2–Positive Mothers. *Breastfeeding Medicine*, 15(8), 492-494.

KORONAVİRÜSE KARŞI YÜZ MASKESİ TESPİTİNİN DERİN ÖĞRENME YÖNTEMLERİ KULLANILARAK İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi İsmail AKGÜL

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar
Mühendisliği Bölümü

iakgul@erzincan.edu.tr

Öğr. Gör. Volkan KAYA

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar
Mühendisliği Bölümü

vkaya@erzincan.edu.tr

Prof. Dr. Ahmet BARAN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar
Mühendisliği Bölümü

baran@erzincan.edu.tr

Özet

Son zamanlarda Koronavirüs (Covid-19) salgını dünya genelinde yaşamı en çok tehdit eden ve sağlık problemlerine neden olan sorunlardan birisidir. Koronavirüs salgını nedeniyle birçok ülkede sosyal mesafeyi yönetmek için yeni stratejiler üzerinde çalışılmaya başlanılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre bu salgından korunmanın en etkili yöntemlerinden biri de halka açık alanlarda ağız ve burnu kapatan yüz maskesi takılmasıdır. Bu alanlarda virüsün yayılmasını önlemek için yüz maskelerinin takılması sosyal bir sorumluluk haline gelmiştir. Yüz maskesi takmak, havadaki virüslerin solunum sistemine ulaşmasını engeller ve solunum yolu enfeksiyonlarının azalmasına neden olur. Koronavirüs salgınına karşı önlem almak için, halka açık alanlarda maskesiz insanları gözetlemek ve takip etmek için gözetleme kameraları kullanmak gereklidir. Gözetleme kameralarını analiz etmek için insan müdahalesi gerekmektedir. Analiz edilecek görüntü sayısı çok fazla olduğundan, bir kişinin tüm sahneleri aynı anda gözetlemesi ve takip etmesi zor bir problemdir.

Son yıllarda bilgisayarlı görme alanında kullanılan derin öğrenme, gerçek hayatta karşılaşılan problemlerde etkinliğini kanıtlamıştır. Bu çalışmada derin öğrenme yöntemleri kullanılarak, bir insanın yüz maskesi takıp takmadığını tespit eden yeni bir model önerilmiştir. Önerilen model, Konvolüsyonel Sinir Ağı (Convolutional Neural Network (CNN)) kullanan derin öğrenme mimarileri temel alınarak geliştirilmiştir. Geliştirilen model, Simüle Maskeli Yüz Veri Seti (Simulated Masked Face Dataset (SMFD)) kullanılarak eğitilmiş ve test edilmiştir. Model eğitim sonucunda %97,09 oranında başarı doğruluğu elde ederek, çok yüksek bir performans göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Derin Öğrenme, Yüz Maskesi

EXAMINATION OF FACIAL MASK DETECTION USING DEEP LEARNING METHODS AGAINST CORONAVIRUS

Abstract

Recently, the Coronavirus (Covid-19) epidemic is one of the most life-threatening and health problems worldwide. Due to the coronavirus epidemic, many countries have begun to work on new strategies to manage social distance. According to the World Health Organization (WHO), one of the most effective methods of protection from this epidemic is wearing a face mask that covers the mouth and nose in public areas. It has become a social responsibility to wear face masks to prevent the spread of the virus in these areas. Wearing a face mask prevents airborne viruses from reaching the respiratory system and causes respiratory tract infections to decrease. To take precautions against the coronavirus epidemic, it is necessary to use surveillance cameras to spy and track unmasked people in public areas. Human intervention is required to analyze surveillance cameras. Since there are so many images to be analyzed, it is a difficult problem for a person to observe and follow all scenes at the same time. Deep learning, which has been used in computer vision in recent years, has proven its effectiveness in real-life problems. In this study, a new model is proposed that detects whether a person is wearing a face mask using deep learning methods. The proposed model was developed based on deep learning architectures using the Convolutional Neural Network (CNN). The developed model was trained and tested using the Simulated Masked Face Dataset (SMFD). As a result of the model training, it achieved a success accuracy of 97.09% and showed very high performance.

Keywords: *Covid-19, Deep Learning, Face Mask*

1. Giriş

Dünya genelinde koronavirüs (Covid-19) salgını, yakın temas yoluyla ve kalabalık ortamlarda daha fazla yayılmaktadır. Birçok ülke koronavirüs salgınına engellemek için yeni stratejiler ve tedbirler uygulanmaya başlamıştır [1, 2]. Koronavirüs bulaşmış kişilerin hapşırması, öksürmesi veya konuşması, virüsün havada dağılarak yakındaki insanları etkilemesine ve virüsün yayılmasına neden olmaktadır [3]. Ayrıca koronavirüs havada dağılarak solunum yoluyla akciğerlere aktarılır ve akciğer hücrelerini öldürmeye başlar. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre, bu salgından korunmanın en etkili yöntemlerinden biri halka açık alanlarda ağız ve burnu kapatan yüz maskesinin takılmasıdır. Maskenin koronavirüsün bulaşmasını engellediği kanıtlanmıştır [4, 5, 6]. Bu alanlarda koronavirüs salgınının yayılmasını önlemek için yüz maskelerinin takılması, sosyal sorumluluk haline gelmekte ve solunum yolu enfeksiyonlarının azalmasına neden olmaktadır [7]. Bu nedenle maske kullanımı, hastalık riski taşıyan kişilerin sağlıklı bir kişiye virüs bulaştırma riskini azaltarak, virüsün yayılmasını önemli ölçüde azaltmaktadır [8].

Koronavirüsün yayılmasını engellemek için halka açık alanlarda maske takmanın zorunlu hale getirilmesi ve yüz maskesi takmayan kişilerin tespit edilmesi için gözetleme kameraları kullanmak gereklidir. Gözetleme kameralarını analiz etmek için insan müdahalesi gerekmektedir. Analiz edilecek görüntü sayısı çok fazla olduğundan, bir kişinin tüm sahneleri aynı anda gözetlemesi ve takip etmesi zor bir problemdir. Bu nedenle bilgisayarlı görme alanında kullanılan derin öğrenme, gerçek hayatta karşılaşılan problemlerde etkinliğini kanıtlamıştır.

Bu çalışmada derin öğrenme yöntemleri kullanılarak, bir insanın yüz maskesi takıp takmadığını tespit eden yeni bir model önerilmiştir. Önerilen model, Konvolüsyonel Sinir Ağı (Convolutional Neural Network (CNN)) kullanan derin öğrenme mimarileri temel alınarak geliştirilmiştir [9]. Geliştirilen model, Simüle Maskeli Yüz Veri Seti (Simulated Masked Face Dataset (SMFD)) kullanılarak eğitilmiş ve test edilmiştir.

Çalışmanın geri kalan kısmı aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır: İlgili çalışmalar Bölüm 2'de sunulmuştur. Bölüm 3'te derin öğrenmeye dayalı, materyal ve yöntemler açıklanmaktadır. Modelin

performansını değerlendirmek için deneysel sonuçlar Bölüm 4'te tartışılmaktadır. Bölüm 5'te ise çalışmayla ilgili sonuçlar ve gelecekteki çalışmaların olasılıkları verilmektedir.

2. İlgili Çalışmalar

Covid-19 pandemisi çağında yüz maskesi tespiti için makine öğrenimi yöntemlerine sahip hibrit bir derin transfer öğrenme modeli çalışmasında, yüz maskesi tespiti için derin ve klasik makine öğrenimi kullanan hibrit bir model önerilmektedir. Önerilen modelde, özellik çıkarımı aşamasında ResNet50, eğitim doğrulama ve test aşamasında geleneksel makine öğrenimi modeli kullanılarak, yüz maskelerinin sınıflandırılması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca üç veri seti üzerinde deneyler yapılarak, farklı eğitim ve test stratejileri benimsenmiştir [6].

Tıbbi yüz maskesi tespiti için ResNet-50 ile YOLO-v2'ye dayalı yeni bir derin öğrenme modeli çalışmasında, ResNet50 ve YOLO-v2'ye dayalı tıbbi yüz maskelerinin tespiti tasarlanmıştır. Bu çalışmada Tıbbi Maskeler Veri Seti (Medical Masks Dataset (MMD)) ve Yüz Maskesi Veri Seti (Face Mask Dataset (FMD)) birleştirilmiştir. Çalışmada nesne algılama sürecini iyileştirmek için hedefin sınırlayıcı kutusu ile tahmin edilen çıktı arasındaki benzerlik mesafesini hesaplama yöntemi olarak Birlik Üzerinde Kesişme (Intersection over Union (IoU)) kullanılmıştır [10]. Başka bir çalışmada Temel Bileşen Analizi (Principal Component Analysis (PCA)) kullanılarak, maskeli ve maskesiz yüzleri tanıma doğruluğu analiz edilmiştir [11].

YOLOv3 ile insan güvenliği için Covid-19 yüz maskesini sınıflandırmada derin öğrenmeye dayalı yardımcı sistem çalışmasında, YOLOv3 mimarisi kullanılarak bir kişinin maske takıp takmadığını tespit eden bir yaklaşım sunulmuştur. Yaklaşımın maskeli ve maskesiz sınıfları algılama performansını kontrol etmek için gerçek zamanlı videoya uygulanmış ve etkileyici sonuçlar alınmıştır [12].

Başka bir çalışmada, Covid-19 için derin öğrenmeye dayalı bir sosyal mesafe izleme çerçevesi sunulmuştur [13]. Çerçevede, videodaki insanları tanımlamak için önceden eğitilmiş YOLOv3 modelini iyileştirme amacıyla transfer öğrenme yöntemi kullanılmıştır. Modelin verimliliğini test etmek için farklı video dizileri üzerinde deneyler yapılmış ve sosyal mesafeleri ihlal eden bireyler başarılı bir şekilde ayırt edilmiştir [13].

Derin öğrenme kullanan alarm sistemiyle gerçek zamanlı yüz maskesi tanıma çalışmasında, yüz tanımayı ayırt etmek için konvolüsyonel sinir ağları yoluyla derin öğrenme teknikleri kullanılmış ve kişinin yüz maskesi takıp takmadığı %96 doğruluk oranı ile tespit edilmiştir [14]. Tıbbi maske takan insanların gerçek zamanlı izlenmesi için derin öğrenmeye dayalı insansız bir yaklaşım çalışmasında ise, YOLOv3, YOLOv3Tiny, SSD ve Faster R-CNN gibi popüler nesne algılama algoritmaları kullanılmakta ve Moxa3K benchmark veri setinde değerlendirilmektedir. Değerlendirmelerden elde edilen sonuçlar, gerçek zamanlı nesne tespiti için, verimli, hızlı ve uygun yöntemleri belirlemede yardımcı olmaktadır [15]. Akıllı şehir ağında yüz maskesi algılamasını kullanarak Covid-19'u sınırlandıran otomatik bir sistem çalışmasında, halka açık alanlarda kapalı devre televizyon kameraları kullanılarak, yüz maskesi takmayan kişiler tespit edilmiş ve koronavirüsün yayılmasını azaltmak için akıllı bir şehir sistemi sunulmuştur [8].

Derin öğrenme ağları ile birlikte maske sınıflandırması ve baş sıcaklığı algılama çalışmasında, tek aşamalı nesne algılama olan RetinaNet kullanılarak, maske konumu ve belirli bir noktanın sıcaklığı başarılı bir şekilde tespit edilmiştir [16]. Farklı bir çalışmada ise, derin öğrenme ve FaceMaskNet-9 kullanılarak, yüz maskesi ile yaş tespiti yapan bir sistem önerilmiş ve yüzleri maskeli olan kişileri hassas bir şekilde farklı yaş gruplarına ayırmıştır [17].

3. Materyal ve Yöntem

3.1. Veri Seti

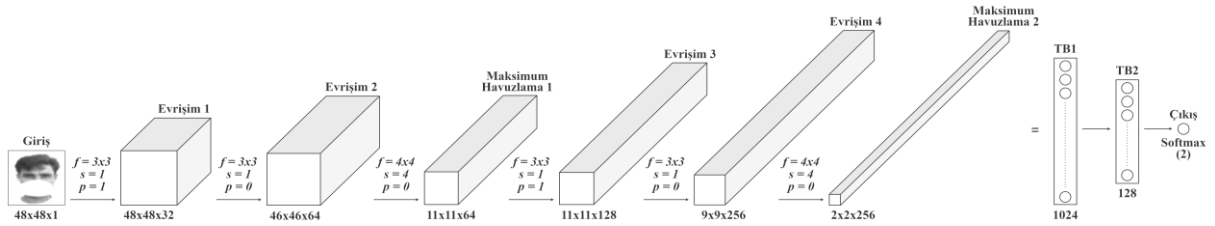
Çalışmada Simüle Maskeli Yüz Veri Seti (Simulated Masked Face Dataset (SMFD)) kullanılmıştır [18]. Veri setinde farklı boyutlarda renkli 690 maskeli, 686 maskesiz görüntü bulunmaktadır. Tüm görüntüler 48x48 piksel boyutlarına ve gri formata getirildikten sonra maskeli ve maskesiz olarak etiketlenmiştir. Şekil 1'de SMFD veri setine ait örnek resimler gösterilmektedir.

Şekil 1. SMFD veri seti örnek resimler.

3.2. Konvolüsyonel Sinir Ağı Modeli

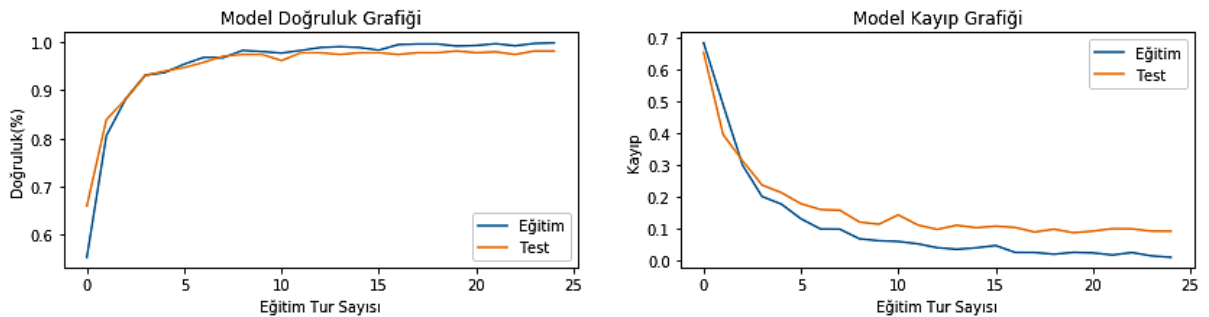
Çalışmada yüz maskesi tespiti için Şekil 2’de gösterilen konvolüsyonel sinir ağı modeli geliştirilmiştir. 18 katman, 519,298 parametreden oluşan modelde, 2 evrişim 1 havuzlama katmanları art arda iki defa yapılmıştır. Unutma katmanında %25 oranında unutma gerçekleştirilmiştir. Düzleştirme, tam bağlantı ve çıkış katmanlarında ise sırasıyla 1024 nöron, 128 nöron ve 2 sınıflı çıkış elde edilmiştir.

Şekil 2. Konvolüsyonel Sinir Ağı modeli (f: filtre boyutu, s: adım kaydırma, p: piksel ekleme, TB: tam bağlantı)

4. Deneysel Sonuçlar

Çalışmanın kodlaması Python programlama dili ve keras kütüphanesi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İ7 işlemci, 16GB Ram ve 2GB ekran kartı bulunan bir dizüstü bilgisayar kullanılarak sonuçlar elde edilmiştir. SMFD veri setinde bulunan 1376 görüntü (690 maskeli, 686 maskesiz) %60 eğitim, %20 test ve %20 geçerleme olmak üzere üçe gruba ayrılmıştır. Bununla birlikte veri kümeleri 825 eğitim, 276 test ve 275 geçerleme verisi olarak düzenlenmiştir. Model eğitimi sırasında kullanılan eğitim tur sayısı, küme boyutu, unutma, aktivasyon fonksiyonu ve optimizasyon algoritması eğitim parametre değerleri sırasıyla, 25, 32, %25, Relu ve Adamax olarak seçilmiştir. Şekil 3’te eğitim ve test veri kümesine göre eğitilen modelin doğruluk ve kayıp grafiği gösterilmektedir. Şekil 3’te görüldüğü gibi başarılı bir eğitim gerçekleşmiştir. Ayrıca Tablo 1’de geçerleme kümesine göre modelin %97.09 başarımlı doğruluğu ve 0.099 kayıp değeri elde edilmiştir.

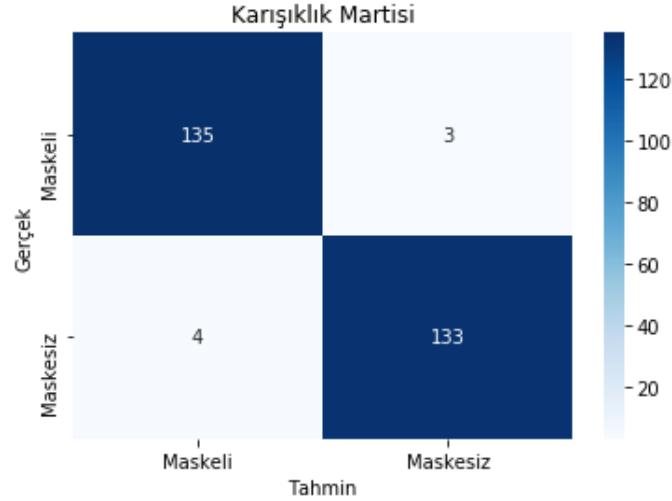

Şekil 3. Eğitim-Test veri kümesine göre doğruluk ve kayıp grafiği

Tablo 1. Modelin geçerleme veri kümesine göre analizi

	Doğruluk	Kayıp
Geçerleme Veri Kümesi	97.09%	0.099

Şekil 4’te verilen karışıklık matrisi incelendiğinde, düşük hata yapıldığı ve geçerleme veri kümesindeki 138 maskeli görüntüden %97.83 oranıyla 135 resmin doğru, %2.17 oranıyla 3 resmin hatalı tespit edildiği görülmektedir. 137 maskesiz görüntüden ise %97.08 oranıyla 133 resmin doğru, %2.92 oranıyla 4 resmin hatalı tespit edildiği görülmektedir.

Şekil 4. Karışıklık matrisi

5. Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışmada, insan yüz görüntüsünden yüz maskesi takılıp takılmadığını tespit etmek amacıyla derin öğrenme yöntemlerinden olan konvolüsyonel sinir ağı kullanılmıştır. Simüle Maskeli Yüz Veri Setinden (Simulated Masked Face Dataset (SMFD)) elde edilen 1376 görüntünün 690 tanesi maskeli, 686 tanesi maskesiz olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır.

Eğitim ve test veri kümesi ile ağ eğitildikten sonra geçerleme veri kümesine göre doğruluk elde edilmiştir. Elde edilen doğruluk oranı %97.09 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre maskeli ve maskesiz sınıflandırma için bu modelin başarılı olduğu görülmektedir. Bilgisayarlı görü ile maske tespiti yapılabilmesi, bu çalışmanın özgün değerini göstermekte ve bundan sonra yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlayacağı beklenilmektedir.

Kaynaklar

- [1] Q. Li *et al.*, “Early Transmission Dynamics in Wuhan, China, of Novel Coronavirus–Infected Pneumonia,” *N. Engl. J. Med.*, vol. 382, no. 13, pp. 1199–1207, 2020, doi: 10.1056/nejmoa2001316.
- [2] D. M. Altmann, D. C. Douek, and R. J. Boyton, “What policy makers need to know about COVID-19 protective immunity,” *Lancet*, vol. 395, no. 10236, pp. 1527–1529, 2020, doi: 10.1016/S0140-6736(20)30985-5.
- [3] G. Chandan, A. Jain, H. Jain, and Mohana, “Real Time Object Detection and Tracking Using Deep Learning and OpenCV,” *Proc. Int. Conf. Inven. Res. Comput. Appl. ICIRCA 2018*, no. Icirca, pp. 1305–1308, 2018, doi: 10.1109/ICIRCA.2018.8597266.
- [4] World Health Organization, “Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public: When and how to use masks,” *World Health Organization*. 2020, [Online]. Erişim: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/when-and-how-to-use-masks>.
- [5] S. Feng, C. Shen, N. Xia, W. Song, M. Fan, and B. J. Cowling, “Rational use of face masks in the COVID-19 pandemic,” *Lancet Respir. Med.*, vol. 8, no. 5, pp. 434–436, 2020, doi: 10.1016/S2213-2600(20)30134-X.

- [6] M. Loey, G. Manogaran, M. H. N. Taha, and N. E. M. Khalifa, "A hybrid deep transfer learning model with machine learning methods for face mask detection in the era of the COVID-19 pandemic," *Meas. J. Int. Meas. Confed.*, vol. 167, no. May 2020, p. 108288, 2021, doi: 10.1016/j.measurement.2020.108288.
- [7] S. W. Sim, K. S. P. Moey, and N. C. Tan, "The use of facemasks to prevent respiratory infection: A literature review in the context of the Health Belief Model," *Singapore Med. J.*, vol. 55, no. 3, pp. 160–167, 2014, doi: 10.11622/smedj.2014037.
- [8] M. M. Rahman, M. M. H. Manik, M. M. Islam, S. Mahmud, and J.-H. Kim, "An Automated System to Limit COVID-19 Using Facial Mask Detection in Smart City Network," pp. 1–5, 2020, doi: 10.1109/ietronics51293.2020.9216386.
- [9] Kaya, V., Tuncer, S., Baran A., "Derin öğrenme yöntemleri kullanılarak nesne tanıma," *Int. Sci. Technol. Conf. Lefkoşa, Kıbrıs (Kktc), 2 - 04 Eylül 2020*, pp. 277–287, 2020.
- [10] M. Loey, G. Manogaran, M. H. N. Taha, and N. E. M. Khalifa, "Fighting against COVID-19: A novel deep learning model based on YOLO-v2 with ResNet-50 for medical face mask detection.," *Sustain. cities Soc.*, no. November, p. 102600, 2020, doi: 10.1016/j.scs.2020.102600.
- [11] M. S. Ejaz, M. R. Islam, M. Sifatullah, and A. Sarker, "Implementation of Principal Component Analysis on Masked and Non-masked Face Recognition," *Ist Int. Conf. Adv. Sci. Eng. Robot. Technol. 2019, ICASERT 2019*, vol. 2019, no. Icasert, pp. 1–5, 2019, doi: 10.1109/ICASERT.2019.8934543.
- [12] M. R. Bhuiyan, S. A. Khushbu, and M. S. Islam, "A Deep Learning Based Assistive System to Classify COVID-19 Face Mask for Human Safety with YOLOv3," pp. 1–5, 2020, doi: 10.1109/iccnc49239.2020.9225384.
- [13] I. Ahmed, M. Ahmad, J. J. P. C. Rodrigues, G. Jeon, and S. Din, "A deep learning-based social distance monitoring framework for COVID-19," *Sustain. Cities Soc.*, no. September, p. 102571, 2020, doi: 10.1016/j.scs.2020.102571.
- [14] S. V. Militante and N. V. Dionisio, "Real-Time Facemask Recognition with Alarm System using Deep Learning," no. August, pp. 106–110, 2020, doi: 10.1109/icsgrc49013.2020.9232610.
- [15] B. Roy, S. Nandy, D. Ghosh, D. Dutta, P. Biswas, and T. Das, "MOXA: A Deep Learning Based Unmanned Approach For Real-Time Monitoring of People Wearing Medical Masks," *Trans. Indian Natl. Acad. Eng.*, vol. 5, no. 3, pp. 509–518, 2020, doi: 10.1007/s41403-020-00157-z.
- [16] I. Farady, "Mask Classification and Head Temperature Detection Combined with Deep Learning Networks," pp. 74–78, 2020.
- [17] R. Golwalkar and N. Mehendale, "Age detection with face mask using deep learning and."
- [18] Prajnasb, gözlemler, <https://github.com/prajnasb/observations/tree/master/experiements/data>, (Erişim tarihi: 12 Kasım 2020).

JEAN SIBELIUS'UN "FINLANDIA" ADLI SENFONİK ŞİİRİNİN MÜZİKAL ANALİZİ

Bahadır ÇOKAMAY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Devlet Konservatuvarı,
bahadir.cokamay@comu.edu.tr

Özet

19.yüzyılın Romantik anlayışından kopmadan Alman müzik stilini kendi ulusal müzik anlayışı ile buluşturan Jean Sibelius, Finlandiya ulusal müziğinin simge isimlerinden birisidir. Programlı müzik türündeki "Finlandia" adlı senfonik şiiri, Finlandiya'nın ulusal marşı olarak görülmektedir. Rusya'nın işgaline karşılık direnen yurtseverler için bestelenen eser, parlak orkestrasyonu ve müzikal yapısıyla müzik tarihinde de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Jean Sibelius'un müzikal anlayışının daha iyi anlaşılması ve Finlandia eserinin yapısal özelliklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Eser, müzikal analiz yönteminin iki önemli boyutu olan form ve armonik yönden incelenmiş; armonik yapıda yan derece akorları, diatonik ve kromatik armoni öğelerinin kullanıldığı, form olarak ise serbest üçlü bölmeli form yapısında olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Jean Sibelius, Finlandiya, Senfonik Şiir, Müzikal Analiz*

THE MUSICAL ANALYSIS OF THE JEAN SIBELIUS'S SYMPHONIC POEM NAMED "FINLANDIA"

Abstract

Jean Sibelius is one of the iconic names of Finnish national music, combining German music style with his own national music approach without getting far away from the Romantic approach of the 19th century. His symphonic poem "Finlandia" which is in programmed genre, is seen as the national anthem of Finland. This work composed for the patriots who resisted the invasion of Russia, has an important place in the music history with its brilliant orchestration and musical structure. In this study, it is aimed to understand the musical approach of Jean Sibelius and show the structural features of the "Finlandia". The work was examined in terms of form and harmony, which are two important dimensions of musical analysis method; It has been determined that side degree chords, diatonic and chromatic harmony elements are used in harmonic structure, and it is in the open ternary form.

Key Words: *Jean Sibelius, Finlandia, Symphonic Poem, Musical Analysis*

Giriş

19.yüzyıldaki ulusalcılık anlayışı Avrupa ülkelerinin tümünde etkili olmuş, başta bilimsel, askeri ve siyasal bir çok farklı alanda kendini göstermiştir. Bu alanlardan başka özellikle kültür ve sanat alanındaki ulusalcılık anlayışı, başka kültürlerden gelen kültürel etkileşime karşı bir duruş sergilemeyi ve öz kültürel varlığını ön plana çıkarma eğilimi göstermiştir. Ülkelerin kültür ve sanat insanları bu eğilimin baş aktörleri olarak sundukları eserlerde bunun derin etkisini yaşayarak bunu bir güç gösterisi olarak tanıtmışlardır.

Müzik alanında ulusalcılık anlayışının halk kültürünün getirdiği yazılı ve sözlü geleneklerin gölgesinde geliştiğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Dil ve edebiyattaki Alman ve İtalyan etkisini kırmak için yerel kaynaklara ilgi daha da artmıştır. Brahms, Alman halk şarkılarını düzenlerken, Chopin, Polonya müziklerini eserlerinde bir bütün halinde toplamış, Liszt, Macar kaynaklarına başvurmuştur. Yerel kaynaklardan beslenerek özgün bir müzik dili yaratma çabası İngiltere, Fransa, Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerindeki bestecileri cezbetmiştir. 19.yüzyılın Avrupasında İskandinav

ülkelerinden de iki isim öne çıkmıştır: Mahler ve Debussy'nin müziğinden etkilenecek yapıtlar veren Danimarkalı Carl Nielsen (1865-1931) diğeri de Finlandiyalı Jean Sibelius'tur (1865-1957).

Finlandiya ulusal müziğinde önemli bir yere sahip olan ve adeta bir halk kahramanı olarak tanınan Sibelius, 19.yüzyılın Romantik anlayışından kopmadan Alman müzik stilini kendi ulusal müzik anlayışı ile buluşturmuş bir besteci olarak müzik tarihinde yerini almıştır. 'Klasik, romantik ve izlenimci anlayışlarda eserler veren besteci, 20. Yüzyılın getirdiği akımlara adeta sırt çevirmiş, öyle ki birçok eleştirmen tarafından tenkit edilmiştir' (Mimaroglu, 1995: 109-110). Bütün bu eleştirilere rağmen 'ulusal halk şarkılarının modal yapısından esinlendiği yaratıları, kuzey ülkelerinin müzik sanatında gerçekleştirdiği modern açılımı temsil etmiştir' (Say, 2005: 317).

'Jean Sibelius, ülkesinin edebi yapıtlarına karşı özel bir ilgi göstermiştir (özellikle Kalevala milli destanı). Vokal yapıtları ve senfonik şiirlerinde bu destandan alıntıları sık sık kullanmıştır. Müziğinde bilinçli olarak planlanmış özel doku farklılıklarına ya da uç noktalarda değişikliklere pek rastlanmaz, ancak biçimsel kuruluşları ayrıntılı incelendiğinde çoğulcu bir anlayış izlenebilir. Diğer bir deyişle, yapıtlarında geleneksel biçim anlayışlarının birbiri üzerine inşa edildiği katmanlı bir doku söz konusudur' (Boran ve Şenürkmez, 2010: 223-224).

Sibelius, Mahler, Bruckner ve Richard Strauss ile birlikte *neo-romantik* bir besteci olarak anılır. Neo-romantik terimi, Alman romantik geleneğinin uzantısının genel adıdır. Duyguları ifade eden müzik, sadece büyük orkestralar ve uzun senfonik eserlerle değil, aynı zamanda. armonik anlayış ve orkestrasyon ile de tanımlanmıştır (Çelebioğlu, 1986: 71).

Çeşitli akımlardan etkilenen Sibelius, kompozisyon anlayışı bakımından önce Borodin'den sonra Grieg ve Tchaikovsky'den etkilenmiştir. İzlenimci etkilerin olduğu armonik anlayışı ise Debussy ile ilişkilidir.

Sibelius, kişisel bir üslup, yalın ve öz bir anlatım geliştirmiştir. Orkestradaki renklerin birbirine uyumunu inceliklerle seçer. Senfonik şiir biçimi, besteci için çok kullanışlı bir araç olmuştur. Besteci olarak onu üne kavuşturan en önemli yapıtları, yedi büyük senfonisidir (1899-1924). Bu senfonilerde Finlandiya topraklarının renklerini yoğun bir orkestra yapısı ve zengin bir armoni dokusu içinde duyurur. İki Dünya Savaşı arasındaki yıllarda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde en gözde bestecilerden biri Jean Sibelius olmuştur. Özellikle İngiltere'de Elgar'ın ölümünden sonra Sibelius'un senfonileri büyük bir hayranlıkla çalınıp dinlenmiştir (İlyasoğlu, 2009: 200).

"Finlandia" Senfonik Şiiri'nin Müzikal Analizi

Senfonik bir tür olarak *Senfonik Şiir*, yapısal olarak klasik bir anlayışta olmayıp yaşamın içinden konulara değinen *açık (özgür) biçimdeki*²⁵ orkestra yapıtıdır. Programlı müzik türü sayılan senfonik şiirin, az da olsa tek bir çalgı için örnekleri de vardır (Modest Mussorsky'nin Piyano için Bir Sergiden Tablolar'ı). Her ne kadar 19. Yüzyıl romantizmi içinde ortaya çıkmış olsa da kökleri 16. Yüzyıla dayanır. 'Fransa'da *Clement Jannequin (1485-1550), koro eserleri, anlatıcı müziğin ilk örnekleri arasında gösterilir ve romantik çağda gelişecek olan programlı müziğin de, senfonik şiirlerin öncüsü sayılır*' (Mimaroglu, 1995: 27). Esinlendiği hikayenin konusuna bağlı olarak biçimlendiği için biçim konusunda da oldukça serbest bir anlayıştadır. Ancak senfonilerin birinci bölümlerini biçimlendiren sonat formuna yakın olduğu da söylenebilir. 'Mimaroglu, Franz Schubert'in bağımsız biçim denemesi olarak değerlendirdiği *Fantasia*'lerini Senfonik Şiir biçiminin öncüsü olarak görmüştür' (1995; 88). 'Karakteristik olarak tek bölümden oluşan senfonik şiirin, bir operaya veya oyuna bağlı olmayan ancak edebi veya doğal olaylar dizisini (örneğin, Mendelssohn'un Fingal Mağaraları (Fingal's Cave), aynı zamanda Hebrides (Hebridler) Uvertürü olarak da adlandırılır) düşündüren bir uvertür olan konser-uvertüründen de gelişmiş olabileceğine dair görüşler vardır'.²⁶ Senfonik şiir, müzikte esas temelini

²⁵ *Geleneksel biçimleri oluşturan ilkeleri ve bunların uygulama araçlarını ya tümünden saklayan ya da gizleyerek değiştirip kullanan çağdaş müzik mantığı, kalıp biçimlere karşılık her müzik yapıtının kendine özgü biçimlenişini getirmiştir. Kesin ve saptanmış biçimlerin yanı sıra kesin olmayan katları en azdan en çoğa doğru, ancak çalınıştta gerçekleşen ve her çalınıştta değişen açık biçimler, biçim anlayışının yeni aşamalarıdır. Özgür biçimdeki türlerin en ünlüsü senfonik şiir türüdür* (Mamak, 1982: 137).

²⁶ <https://www.britannica.com/art/symphonic-poem> (Erişim Tarihi: 09.12.2020).

Hector Berlioz ile yaşamıştır. Berlioz'un Fantastik Senfoni yapıtı, aslen bir senfoni olmayıp, beş bölümlü bir senfonik şiirdir. Senfonik şiiri müzikal yönden olgunluğa eriştiren²⁷ Franz Liszt de Berlioz'dan etkilenmiştir. Senfonik şiir, orkestra sonatı olarak adlandırılabilir klasik senfoninin yapısal kurgusunu değiştirirken yerine farklı bir anlayış getirmiştir. Bir ana temadan yola çıkılarak ve klasik sonat yapısını göz ardı ederek, bu düşüncenin özgürce geliştirilmesinin sonucu olarak bir yapı kurmak, Liszt'in müziğindeki Berlioz'un *idee fixe* kavramının somut bir göstergesidir. Çek (Bohemyalı) besteci Bedrich Smetana'nın *Ma Vlast (Vatanım)* adlı altı seriden oluşan senfonik eseri, Richard Strauss'un senfonik şiirleri²⁸, Saint-Saens'in senfonik şiirleri²⁹, Jean Sibelius'un Kalavela ve Finlandia adlı eserleri senfonik şiir türünün en bilinenlerindedir.

Senfonik Şiir türündeki "Finlandia", 1899 yılında bestelenmiştir. Bu eser sayesinde Sibelius sadece ülkesinde tanınmamış, ünü tüm Avrupa'ya kısa sürede yayılmıştır. 'Bestecinin 1899 yılında besteleyip, 1900 yılında yeniden gözden geçirdiği "Finlandia", ülkesinin yüzyıllar boyunca süren bağımsızlık savaşının zafer marşı olarak Helsinki'de o zamanlar büyük ölçüde Çarlık Rusyası tarafından kontrol edilen Finlandiya basınının özgürlüğünü desteklemek için örtülü bir miting olan *1899 Fin Basın Emeklilik Kutlaması*'nda seslendirilmek üzere bestelenmiştir.' (Yılmaz, 2011: 6). Ana tema bazen (Sibelius'a ait olmayan sözlerle) "Be still, my soul" adlı ilahi olarak söylenir.³⁰

"Op.26 Finlandia, Sibelius'un bazen güçlü, milliyetçi ifadesi olarak kabul edilir, ancak eser halk şarkısı türünün tematik malzemesine dayansa da, stili ve bir dereceye kadar duygusal içeriği baskın bir şekilde Alman'dır" (Lyle, 1927: 620).

Eserin enstrümantasyonu büyük orkestra için kurgulanmıştır. Çalgı dağılımı şöyledir: 2 flüt, 2 obua, 2 Sib Klarinet, 2 Fagot, 4 Korno, 3 Trompet, 3 Trombon, Tuba, Timpani, Vurmalı Çalgılar (Davul, Zil, Üçgen Zil), Arp, Birinci Keman, İkinci Keman, Viyolalar, Çellolar, Kontrabaslar.

Finlandia senfonik şiiri üç farklı karakterdeki bölümden oluşmaktadır: *Andante sostenuto*, *Allegro moderato* ve *Allegro*.

Andante sostenuto bölümü, *f* nüansındaki bir orkestra tutti ile uzun seslerden oluşan *crescendo* ile *sfz* kadar büyüyen gösterişli motifi ile başlar. Orkestra tutti, bakır çalgılar ve timpaninin kullanımıyla gergin ve huzursuz bir ruh hali oluşturur. Ardından diğer üflemeli çalgıların ve yaylıların katılımıyla aşamalı bir biçimde gösterişli bir atmosfer ortaya çıkarılır. Bu bölümün öne çıkan özelliği koral yapıda olması ve nüans olarak *ff*, *f* 'da olmasıdır.

²⁷ Franz Liszt'in Senfonik Şiirleri: *Dağda İhtilen* 1840; *Tasso'nun Ağıtı ve Zaferi* 1849; *Les Preludes (Prelüdlar)* 1848-1850. *Orpheus* 1854-1856; *Prometheus* 1850; *Mazeppa* (1838'de yazılan piyano yapıtının 1858'de senfonik şiir'e dönüştürülmesi); *Festklänge (Şenlik Sesleri)*, 1853; *Devrim Senfonisi*, 1857; *Macaristan* 1856; *Hamlet* 1859; *Hunlar'ın Savaşı* 1856; *Die Ideale (Ülkü)*, 1859; *Beşikten Mezara* 1883 (Say, 1995: 384).

²⁸ *op. 16 senfonik fantazi İtalya'dan* (1887); *Op. 20 Don Juan* (1888); *Op. 23 Makbet* (1890); *Op. 24 Tod und Verklarung* (1890); *Op. 28 Till Eulenspiege'in Komik Seruvenleri* (1895); *Op. 30 Zerduşt Dedi ki* (1896); *Op. 35 Don Kişot* (1898); *Op. 40 Bir Kahramanın Yaşamı* (1899); *Op. 53 Sinfonia domestica* (1904); *Op. 64 Bir Alp Senfonisi* (1915) (Say, 1995: 428).

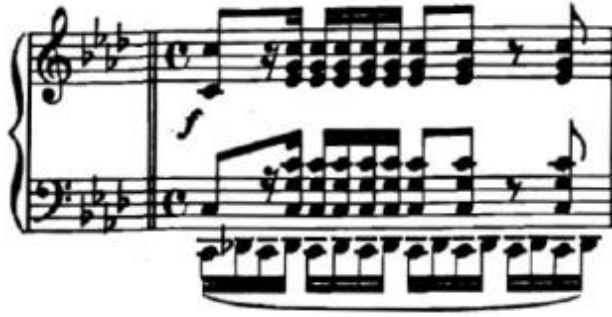
²⁹ *op. 31 Le Rouet d'Omphale (Omfal'm Cıkrığı)* (1872), *op. 39 Phaeton* (1873), *op. 40 La Danse macabre (Ölüm Dansı)* (1874), *op. 50 Herkulun Gençliği* (1877).

³⁰ <https://www.britannica.com/topic/Finlandia> (Erişim Tarihi: 09.12.2020)

Örnek 1: Jean Sibelius'un *Finlandia* Senfonik Şiirinin Açılış Motifi (Andante sostenuto)

Allegro moderato başlıklı ikinci bölüm, bakır çalgıların ritmik yapıdaki sert ve keskin girişiyle başlar. Orta bölümün başlangıcından itibaren timpaninin ve çello ve kontrbasların yanaşık seslerdeki tremolosu, birinci bölümü taklit eden koral yapıya kadar geçişi sağlar. Bu kesit adeta bir zafer öncesi fırtınayı tasvir etmektedir. bakır çalgıların çaldığı motif adeta bir sinyal gibi bölüm sonuna kadar tekrarlanır. Böylece eserin ana gövdesi oluşturan üçüncü bölüme geçiş yapılır.

Örnek 2: Jean Sibelius'un *Finlandia* Senfonik Şiirinde Bakır Çalgıların Ritmik Motifi (Allegro Moderato)

Allegro başlıklı üçüncü bölüm, bas karakterli çalgıların (tuba, çello ve kontrbas) timpani tremolosu eşliğinde *ground motif*³¹ ile başlar. Bu dört ölçülük girişin ardından bölümün ilk teması başlar. Temanın ilk ölçüsünde bakır çalgılar, orta bölümdeki motifi duyurur. Bu bölümdeki temalar ilk iki bölümün gelişmiş özeti olarak kendini gösterir. İlk iki bölüm boyunca duyulan tematik materyaller bu bölümde kullanılmıştır. Açık biçim tanımına da uygun olarak bu materyallerin kullanım sırası ve şekli bestecinin özgür anlayışıyla bütünleşik olarak sunulmaktadır. Bölümün kesin ve kalıplaşmış biçimlere en uygun yeri *dönüş köprüsü* olarak adlandırılabilir 179.ölçüdeki pasaj ve 196.ölçüde başlayan *kodadır*.

Sibelius'un *Finlandia* senfonik şiirinin form şeması aşağıdaki gibidir:

Andante sostenuto	Allegro Moderato	Allegro
------------------------------	-----------------------------	----------------

³¹ Genellikle bir ölçü içinde oluşan ezgisel bir bas partisidir. Bu bas partisindeki ezgi diğer partilere de geçebilir. Diğer partiler, ezgisel, armonisel ve ritimsel gelişme gösterebilir (Mamuk, 1982: 73).

1.-23. ölçüler arası	Giriş
24.-38. ölçüler arası	1. tema
39.-58. ölçüler arası	2. tema
59.-73. ölçüler arası	3. tema
74.-94. ölçüler arası	A
95.-98. ölçüler	Giriş
99.-102. ölçüler arası	a
103.-106. ölçüler arası	a1
107.-110. ölçüler arası	b
111.-120. ölçüler arası	a2
121.-131. ölçüler arası	Geçiş Köprüsü
132.-139. ölçüler arası	c
140.-147. ölçüler arası	d
148.-155. ölçüler arası	d1
156.-163. ölçüler arası	c1
164.-171. ölçüler arası	d2
172.-178. ölçüler arası	d3
179.-195. ölçüler arası	Dönüş Köprüsü
196.-214. ölçüler arası	Koda

Tablo 1: Jean Sibelius'un Finlandia Senfonik Şiiri'nin Form Şeması

Eserin armonik yapısı oldukça ilginçtir. Eserin ilk girişi genellikle kadans akoru olarak kullanılan I6/4 akoru ile Fa# minör tonunda başlar. Ardından normal seyrinde La majöre giderken bir anda La minöre geçer. La minörden sonra küçük üçlü yukarıya Do minöre geçer ve bu tonalite prelüdün ilk kesitini tamamlar. Akorlar arasındaki bu yürüyüş *medyantik armoni*³² ile ilişkilidir. Buradan sonra eserin bitişine kadar Lab majör tonalitesi hakimdir. Fakat girişteki bu akor yürüyüşleri, bestecinin izlenimci çizgisini de gösterir. Tonalite Lab majöre geçtikten sonra armonik hat, diyatonic ve az da olsa kromatik ilerleyiş içerisinde.

Son derece popüler bir kısa parça yaratan diğer besteciler (So diyez minör prelüd yazan Rachmaninov with his C-sharp minor Prelude, Bolero'yu yazan Ravel) gibi Sibelius da bu eseri hakkında endişelere kapılmıştır. Eserini göreceli olarak önemsiz bir çalışma olarak görmüştür. Finlandia'nın ilk seslendirilişinden on iki yıl sonra günlüğüne şunları yazmıştır:

*"Bu senfonik şiir neden halkı bu kadar büyüylüyor? Sanırım doğallığı nedeniyle. Dayandığı melodiler doğrudan aklıma geldi. Saf ilham..."*³³

SONUÇ

Finlandiya'da müzik alanında ulusal bilincin uluslararası sözcüsü konumunda olan Jean Sibelius, müzik tarihinde Mahler, Bruckner ve Strauss gibi besteciler ile birlikte neo-romantik bir besteci olarak anılır. Çeşitli ulusal akımların etkisindeki müziği daha çok halk müziği kaynaklarından beslenmesiyle ön plana çıkmaktadır. Borodin, Grieg, Tchaikovsky hatta Debussy gibi bestecilerin etkisindeki müziği, daha sonra kendine özgü yapısı ve üslubu ile kendini bulmaktadır. Kendine özgü üslup arayışı özellikle bestecinin Finlandia eserinde kendini gösterir. Finlandia eseri, karakteristik olarak senfonik şiir türünde olup programlı müzik kapsamında düşünülmesi gereken, müzik tarihinin önemli eserlerinden biridir. Eserin yapısal özellikleri açık bir form üzerine kurulmuş olsa da genel olarak üç bölümlü form şemasında kendini göstermektedir. Parçanın başındaki prelüd tarzındaki giriş, devamında

³² *Medyantik (uzak üçlü akrabalık) esas tonun üst ve altındaki küçük ve büyük üçlüler üzerine kurulan akorlar ilişkisidir. Genişletilmiş üçlü akrabalık tonaliteye önemli gelişmeler kazandırır* (Cangal, 2010: 303).

³³ <https://seattlesymphony.org/~media/files/notes/sibeliusfinlandia.pdf> (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

periyodların düzensiz sıralanışı ve kurgusu bu serbestliğin göstergesidir. Orkestrasyondaki çalgıların kullanımı ve dağılımı, armonik yapıdaki, klasik ama bir o kadar da şaşırtıcı bir şekilde ard arda gelen kromatizm, form yapısındaki sadelik bestecinin müzikal anlayışını gösteren öğelerdir. Beethoven'ın 3., 6. ve 9. senfonileri ile yön verdiği, romantik dönemin bir türü olarak ortaya çıkmış senfonik şiir türünün önemli özelliklerini taşıyan Finlandia eseri, halk temalarının işlenmesi ve senfonik bir eserin adeta nasıl bir ulusal marşa dönüştüğünün de en büyük göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Cangal, N. (2010). *Armoni*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Çelebioğlu, E. (1986). *Tarihsel Açıdan Evrensel Müziğe Giriş*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- İlyasoğlu, E. (2009). *Zaman İçinde Müzik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lyle, W. (1927). *The "Nationalism" of Sibelius*. The Musical Quarterly , Oct., 1927, Vol. 13, No. 4 (Oct., 1927), Oxford University Press, <https://www.jstor.org/stable/738295> (Erişim Tarihi: 09.12.2020).
- Mamuk, Ö. (1982). *Form Bilgisi*. Ankara: K.K.K. Ankara Basımevi.
- Mimaroglu, İ. (1995). *Müzik Tarihi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Yılmaz, Ö. (2011). *Jean Sibelius Op.47 Re Minör Keman Konçertosunun Yapısal Analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Say, A. (1995). *Müzik Ansiklopedisi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Say, A. (2005). *Müzik Ansiklopedisi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Şenürkmez ve Boran, İ. (2010). *Kültürel Tarih Işığında Çoksesli Batı Müziği*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- [https://imslp.org/wiki/Finlandia,_Op.26_\(Sibelius,_Jean\)](https://imslp.org/wiki/Finlandia,_Op.26_(Sibelius,_Jean)) (Erişim Tarihi: 13.12.2020).
- <https://www.britannica.com/art/symphonic-poem> (Erişim Tarihi: 09.12.2020).
- <https://seattlesymphony.org/~media/files/notes/sibeliusfinlandia.pdf> (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

EK-1

(JEAN SIBELIUS'UN FINLANDIA SENFONİK ŞİİRİ'NİN FORM VE ARMONİK ANALİZİ

5

Dönüş Köprüsü

VI I V I V I IV VII I V IV VI VI V II VII II II I IV VII V VI I V IV

VI I V II VII II II I V I VI

I V I I I II II V II VI IV I

II V II II V II VI VII I VI VI

Koda

I V I I VII IV I VII IV VII IV VII VI VII IV VII IV

I V I V I II III V IV V I I IV I

allarg. a tempo

TOPLUMSAL TIKANMIŞLIK SÜRECİ VE FELSEFİ ÖYKÜSÜ

Mehmet Fatih DOĞRUCAN

Özet

Toplumsal tıkanıklığın belirlenmesi için insan ve faaliyetlerini incelemek gerekir. İnsan faaliyetleri düşüncenin eseridir. Düşünceyi mümkün kılan ise akıl ve çıkarımlarıdır. Bu sebeple akıl ve çıkarımların kısa sürecini inceleysek, aslında toplumsal tıkanıklığın da öyküsünü incelemiş olacağımız anlamına gelmektedir. Bu süreç ise bizi toplumsal tıkanma açısından özne, kimlik, ulus ve kültür tartışmalarına taşımaktadır. Modern dünyanın sorunlarını, çözümsüz kalışını açıklamak için, tarihe bakıyoruz. Biriken bilgiyi izah etmek ve bunun bir sıfat oluşturduğunu görmek için tarihe bakıyoruz. Ancak hangi tarihe bakıyoruz? Elbette düşünce tarihine bakıyoruz. Düşünce tarihi bize ürünlerini gösteriyor. Ürünlerinin en temel ögesi ise felsefe olarak karşımızda beliriyor. O sebeple felsefe ve özne denklemi kurulduğu kadar ve bu özneyi hep bireye gönderme çabası kadar, aslında daha total bir felsefeye bakmıyor oluşumuz bizi kimlik sorgulamalarında zayıf bırakmaktadır. Bildirimizin tüm detaylarını bu sebepten dolayı birikimli olarak ilerleyen tarih süreçlerini belirgin kılan düşünce faaliyetlerinin algılanması oluşturacaktır. Çıkarım ise toplumsal tıkanıklığı işaret edecektir. Toplumsal tıkanıklıkların çözümü, elimine edilmesi ise bambaşka bir meseledir. O sebeple onlar gelecekteki çalışmaların konusu olarak ileriye işaret etmektedir.

Bu bildiri bu meseleyi belirginleştirmek açısından ele alınmıştır.

SOCIAL CONGESTION PROCESS AND ITS PHILOSOPHICAL STORY

Abstract

In order to determine social congestion, it is necessary to examine people and their activities. Human activities are the work of thought. Thought is made possible by reason and its implications. For this reason, it means that if we examine the short period of reason and inferences, we will actually examine the story of social congestion. This process brings us to discussions of subject, identity, nation and culture in terms of social obstruction. We look at history to explain the problems of the modern world, its unresolved. We look at history to explain the accumulated knowledge and see that it constitutes an adjective. But what date are we looking at? Of course we are looking at the history of thought. The history of thought shows us its products. The most basic element of their products appears before us as a philosophy. For this reason, the fact that we do not look at a more total philosophy as much as the equation of philosophy and subject is established and the effort to always send this subject to the individual leaves us weak in identity inquiries. For this reason, the perception of the thought activities that make the historical processes progressing cumulatively evident will constitute all the details of our statement. The inference will point to social congestion. The solution and elimination of social congestion is another matter. Therefore, they point to the future as the subject of future studies.

This statement has been discussed in order to clarify this issue.

Günümüzde sorular ve sorunlar yumağı bellidir. Toplumsal tıkanıklıklar için her daim çözüm araştırılmış ve bunun için öncelikle bireyden ziyade toplum tanımlanmaya çalışılmıştır. Birey yalın olarak tüm literatürler tarafından, 20. yy düşüncesinde apaçık olarak ele alınmıştır ama ondan önce, psikolojinin bağımsızlığını ilan etmesine kadar, birey, dediğimiz betimleme, din faaliyetlerinin özel bir konusudur ki o da kulluk ilişkisi çerçevesinde veya anlaşılabilir bir durumla karşı karşıya kaldığında mental rahatlatma çerçevesindedir. O sebeple dikkat edersek daimi olarak ilk öncelikle toplum tanımının ortaya koyulduğuna şahitlik ederiz. Genelde hangi tarihsel metin olursa olsun, ilk öncelikle toptancı anlatımlarla başlar, bireye ise **kahraman (hero)** olduğu sürece yönelir. Elbette nadir örnekler vardır ve

bu örnekler istisna durumundadır. Bu örneklerin ya çok özel bir **mitik** değeri vardır ya da **destansılaşmış** bir karakter ile karşı karşıya kalmışızdır. Ancak toplum tanımlamaları, **birey** gibi çağımıza özgü bir şey değildir, geçmişte Antik Yunan'dan bu yana bir takım toplum tanımlamaları mevcuttur. Antik Yunan'ın diğer toplumlara barbar gören tanımından İbn-i Haldun'un sosyolojiyi oluşturan toplum tanımlarına kadar birçok betimlemeyi kenarı bırakacak olursak bu konuda en net atılım 18. yy'da aydınlanma felsefesi ile gelmiş, 19. yy'da pozitivistler ete kemiğe bürünmüştür.³⁴ Bu ete kemiğe bürünme faaliyeti Hegel'in spekülâtif felsefesinin etkisini kaybetmesinin üzerinden yayılım imkanı da elde etmiştir.³⁵ Pozitivistlerin 19.yy'da sorduğu sorular ve aradığı cevaplar, insan ontolojisini toplum tümelliğinde açıklama çabası sergilerken, kendi iddialarını ortadan kaldıracak derecede sorgulayıcı, ilerlemeci ve ufuk açıcı mahiyettedir. İnsan adına bilgi çözümlemesi pozitivistlerin ilk evresinde **sosyolojik** (Durkheimci), orta evresinde **sosyal psikolojik** (Wundt'çu) bir mesele olsa da, son evresinde doğrudan psikolojik bir hale dönüşmüştür. Bu sebeple pozitivist felsefenin etkin olduğu 19. yy. ve 20. yy. başları sosyolojinin en ilgi çeken entelektüel faaliyet olmasına sebebiyet vermiş ancak I. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle 1929 ekonomik bunalımı sonrasında sosyoloji etkinliği yerini hızlı bir biçimde psikoloji etkinliğine bırakmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ise en ilgi çeken entelektüel faaliyet artık sosyoloji değil, bizzat psikoloji olmuştur. Bütün bu sürecin etkili belirleyeni, devletleri, üniversiteler ve bilim adamları yoluyla etkileyen pozitivist ekol olmuştur. Böylece bu ekol, devletler ve politikaları vasıtasıyla toplum yapısına nüfuz etmiştir.

Açıkçası pozitivist ekol nüfuz ettiğiinden, inşa ettiğiinden daha çok bir takım önemli kırılmalara da sebebiyet vermiştir. Toplumlarda yarattıkları kırılmalar fizik kaidelerinin etki-tepki kuramıyla açıklanabilecek kadar refleks kaideleriyle alakalıdır. Mesela pozitivist ilkelerin put kırıcı bakış açısı, çoğu zaman olguların karşısında ilkeleri kurtarmak isteyen gelenekçiler ve hümanizma faaliyetlerini **üst-insan** bağlamında açıklamaya çalışan **modernist ahlakçılar** tarafından ya mesafeli bir ilgisizliğe mahkum edilmiş, ya da kıyıcı bir eleştiriye maruz kalmıştır. Pozitivistlere yöneltilen eleştirinin altında biraz da refleksif olarak iddiaları karşısında zora düşen çevrelerin yani nihilistik manada tasavvura yönelen ahlakçılarla onlara tamamen zıt pozisyonda yer alan gelenekçilerin, kendi fikir sistemlerini savunmak yerine pozitivistliğe yönelttiği eleştiri de mevcuttur. Her ne kadar nihilistik ahlakçılar, karşı çıktıkları bir metafizikçi veya muhafazakâr-gelenekçi çevreler kadar dogmatik olabildikleri, birçok pragmatist tarafından iddia edilse de bilimin ön kabulüne herhangi bir manada dogmatizm yüklenmesinin saçma olmasından dolayı bu iddia askıda kalmaktadır. Çünkü bilimsel ön-kabuller ne kadar sert ve ısrar ile savunuluyorsa savunulsun, empirik bir çürüme veya apaçık bir çelişme ile karşılaştığı anda sorgulanacaktır. Dogmanın sorgulanamazlığı ilkesi bilimin ön kabulleri açısından geçerli değildir. Sorgulanamazlık sadece bilimsel kesinleşmiş ispatlar için geçerlidir ve buna dogmatizme yüklemek, bilimi eleştirmek veya incelemek değil, bilim karşısında zayıf düşmüş başka bir şeyi mesela dinsel epistemolojileri kurtarmak anlamına gelmektedir. Ancak pozitivistlerin ilerleme ve gelişme adına çözümleyip tahlil etmek istedikleri toplum biçiminde belirgin aksamalar, değer ölçütleri konusunda bir takım ıskalamalar insani yapının olgudan ziyade olumsal olanla daha uyumlu olması, tahlil edilmiş toplumsal biçimlerin çelişkiye düşmesine ve tanımlanmamış herhangi bir sosyolojik vakia karşısında basmakalıp kalmasına yol açmıştır.

İnsanoğlu gerçekte ne hayal ile beyan ettiği varlık, ne de olması gereken olarak misyon biçimli bir varlık değildir.³⁶Toplumun yasalarını veya bireyin evrensel davranış biçimlerini araştırmak, bunlar hakkında fikir beyan etmek, sosyal bilimsel çalışmaların ana rengini belirler. Çoğu zaman sabit ve bağımsız korelasyonlar açısından fikir yürütülür ve kültür, coğrafya gibi belirleyenler bu korelasyon biçimlerinin belirleyicisi olarak ele alınır. Ancak 20. yy.'dan itibaren birey ve toplum dünyasını şekillendiren bambaşka değişkenler var. Kültürleri hallaç pamuğu gibi atan, coğrafyaların farkını sıfırlayan, bireyi birbirinden farklı olma çabasına ittirdiği halde, tam da bu noktada tek tipleştiren yepyeni korelasyonlar var. Bu korelasyonlar ise bildiğimiz toplum okumalarının üstünde seyreden bir duruma gidiyor. Dünyamız büyüdükçe, veya tersinden okursak internet gibi küresel iletişim araçları sayesinde dünya karşımızda küçüldükçe, her kültürün birbirine benzeşmesi kaçınılmaz bir hal

³⁴ Doğrucan, Mehmet Fatih. (2018) *Tarihsel Uğrak Noktalarıyla Felsefeden Bilime*, Kesit Yay. İstanbul. s. 31

³⁵ Ballıkaya, Cihan. (2015) *POZİTİVİZM Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri*, Selçuk Üni. Ed. Fak. Dergisi, S.33, ss. 87-106, s. 89.

³⁶ Tolan, B., (1980). *Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anatomi ve Yabancılaşma* AİTİA, Kalite Matbbası, Ankara. s. 145

almaktadır. Aslında benim tespit ettiğim nokta ise kültürlerin birbirine benzeşmesinden doğan kaygılarla, bunun önüne geçme hamleleri, eğer devlet politikası olursa, sosyal mühendislik haline dönüşüyor, yok eğer bundan kaygı duyan bireylerin ortak eylemiyse, küçük ve ideolojik aidiyetler oluşmaya başlıyor. Ancak bu aidiyetler belirgin bir tavır, ayırıcı bir davranış veya düşünce biçiminden ziyade ezberlenmiş kalıplar, üniforma haline dönüşen giyim-kuşam, diğerlerinden kendisini ayırmaya yarayacak olan simgeler üzerinden belirginleşiyor. Düşünce veya bu aidiyeti belirleyen eylem biçimi ise simgeselliklerin baskısı altında... Bunun nedenlerini konu ilerledikçe irdeleyeceğiz. Düşüncenin her şeyin belirleyeni olması gerektiği pozisyondan, her şey karşısında belirlenen bir şeye nasıl dönüştüğünü tarihselliği açısından da açıklamaya çalışacağız. Ancak bu konuyu açıklayabilmek için, felsefenin devinimi, ideolojilerin gelişimi, bilim ve teknolojinin boyutu, fayda ahlakının birey ve toplum açısından konumunu irdelemek elzemdir.

Felsefenin asırlar süren macerası ve evrensel bilgiyi arayış serüveni, kendi yorumları dışında kalan bütündekini arama çabası, kültürlerle, toplumlara, gruplara, bireylere ve hatta çağlara göreceli olan görüşleri ortadan kaldırmak amacıyla sabit doğruyu araması, ilginç bir biçimde göreceliliğin meşrulanması ve göreceliliğin ise biricik ilerleme argümantasyonu haline dönüşmesine yol açtı. Hatta felsefenin kesin bir bilgi sağlayamayacağı iddiasıyla girilen bilimlerin felsefeden bağımsızlaşma süreci dahi, özellikle sosyal bilimsel sahalarda birbirinden farklı görüşlerin ve okumaların, birbirinden bağımsız meşruiyet zeminlerini oluşturmasına ve birbirleriyle çelişik hale gelebilen önermelerinin ise pratiğe dönüşmesine yol açtı. Özellikle teori düzlemindeki bilimsel görüşlerin, henüz ispatlanmadan veya ispat imkânı sağlayacak olan deney-laboratuvar ortamına sahip olmaksızın ortaya koyulmuş olmaları, bu görüşlerin kanı-kanaat olarak kabul görmesiyle sonuçlandı. Hatta ölçümler dahi, mesela zamanın eşitliği meselesi dahi yaklaşıklıkla ifade edilebileceği görüşü ağırlık kazandı.³⁷ Böylelikle, Modernitenin temel ruhu olan pragmatizm edimi sayesinde, kişilerin görüşlerine dayanak sağlaması, geniş kitlelerde taraftarlık yaratması, bu teorilerin kesin bilgi olmasa da, ileride kesinleşeceğine dair umut ve beklentilerin, toplumların şekillenmesinde yarattığı determinasyon ise yadsınamaz bir boyut kazandı. Toplumların -bilimin sadece yasada kesinlik iddiasına rağmen- birbirinden farklı görüşlere itibar etmesi veya kabul olarak ele alması, göreceli durumun bilimsel sahalarda da tezahürü olarak algılanmasıdır. Hukuk, ahlak gibi sahalarda bu göreceliliğin münazaraları ise gayet çetin geçmektedir. Mesela tarih gibi sahalarda, görecelilikten kaynaklanan farklı okumaların, modernist toplumların ontolojisini meşrulaştırmak için, bu sahayı kullanmasıyla, keskin ideolojik ayrımlara bölünmekte, sosyoloji ve psikoloji gibi yaklaşımlarda ise hem teorik hem de pratik manada farklılık algısına yol açmaktadır. Özellikle farklı teorilerin birbirinden farklı pratiklere ihtiyaç duyması sonucunda her bir pratik eksenini, yaslandığı teori düzleminin mantık yürütme biçimi sonucunda, birbiriyle çelişik hatta bazen birbirine zıt durumda bulunmaktadır. Böyle bir durumda toplum ve tarihselliği ise yeni çözümlemelere ihtiyaç duymaktadır.

Bugün, özellikle iki asır öncesinden başlayarak, kuşatıcı manada kesin bilgi arayışındaki felsefenin iflas etmesi ve muğlaklığının giderilememesi sebebiyle sosyal bilimsel manada birbirinden farklı bilim sahaları mevcuttur. Bu bilim sahaları, insanı tanımlama biçimine göre farklılıklar gösteriyor. İnsanı incelemek açısından kimisi kültür öğelerini merkeze alıyor, kimisi zaman örgüsünü, kimisi insanlar arası ilişkileri, kimisi de insanın manevi yönlerinden hareket ediyor. Her saha pergelin sabit ayağını kendi öznesine koyarak diğerini yardımcı bir bilim haline getirmeye çalışıyor. Genel bilimsel kanaatlerimiz gereğince, hepsinin birbiriyle ilişkili olduğu düşüncesi, aklımızda öğretilmiş veya eğitim sistemiyle kodlanmış gibi bir kabul eksenini yer tutuyor. Ancak insanı spesifik olarak ele alma biçimleri ve insanı özneleştirirken başvurdukları referans noktalar, bazen farklı açılardan birbirini tamamlayan bir bütünü işaret ettiği kadar, bazen de bu bilimlerin kendi spesifik bulguları, birbiriyle örtüşemeyecek biçimde çelişiyor. Mesela psikoloji bilimi tarafından insanın doğasını tanımlama çabası birey merkezli bir eksende gerçekleşirken, tarih veya sosyoloji biliminin birey-dışı tanımlama çabaları, farklı okumalara yol açabiliyor. Bugün birbirinden farklı sosyal-bilimsel okumaların yarattığı farklı görüşler, neredeyse, siyasetten etik alana kadar birçok görüşe dayanak noktası olurken, farklı görüşlerin çatışmalarına kaynaklık eden farklı bilim sahalarının, buna neden olabileceği konusu üzerinde de düşünülmalıdır. Bazı bilimler özne edindiği konu açısından diğer sahalarla çelişik bir dayanak noktasından yola çıkmaktadır ki, bunların uzlaşım olacağını düşünmek kafi gelmemektedir. Örneğin tarih ilminin yaslandığı özne

³⁷ Poincare, H. (1989) *Bilimin Değeri*, Çev. Fethi Yücel, MEB Yay. Ankara

ile psikoloji biliminin yaslandığı öznenin her ikisini de hümanistik olarak tanımlasak dahi tarih bilimi, sonuçları ve bulguları açısından birey olgusunu aşmak zorundadır.

Tarih ve onu okuma biçimi, genel olarak olaylardan, kırılma noktalarından, büyük sosyal değişimler veya köklü atılım hamlelerinden ele alınıyor olsa da, her tarihsel perspektifin öznesi, kaçınılmaz olarak **aidiyet** (identity) kavramıdır. Çünkü aidiyet bir kimliktir ve **belirleyici** (identify) sıfat olarak tüm tarihselliğin deviniminde, gerek uluslararası anlaşmalar, gerek rejim tutumu, gerekse kültür edimi olarak ayırıcı, tanımlayıcı en önemli kavramsaldır. O sebeple tarihsel araştırma biçimleri, çoğu zaman kimlik kavramını bir dayanak olarak almış, vücuda gelmiş olan eylem ve düşünüm derinliğini araştırırken günümüzün en önemli başvuru kaynağı **birey** yerine **toplum** veya **kültür** referansından hareket etmiştir. Genelde milli bilinç tanımlamaları, modern bir dogma halini almış biçimde Fransız İhtilali ve sonrasına atfedilirken, tüm tarihi, bütün olaylarıyla okuma biçimi ise yine de milletlerin, toplumların aidiyet kavramsali içerisinden gerçekleştirilmektedir. Hem de Fransız İhtilali öncesi tarih okumaları dahi, temel referans noktasına, vazgeçilmez olarak aidiyet kavramını yerleştirmektedir.

Burada önemli olan durum şudur. Bilinç kavramının günümüz siyaset ve toplum hareketliliğinde birey temelli ele alınmasına rağmen, tarihsel tüm meselelerde birey penceresi ortadan kalkmakta, büyük kitleler veya sosyalizasyonlar merkez olmak üzere millet kavramı, tarihin tüm süreçlerini ve yorumlarını belirlemektedir.

Açıkçası felsefenin seyri ve son pozitivist müdahalelere rağmen, tekilleştirilmeye çalışılan medeniyet kavramına rağmen **millet**, **ulus** ya da **nation** deyiniz fark etmeksizin asıl belirleyenin bu olduğu ve Fransız ihtilalinden sonraya bırakılamayacak kadar tarihsel olduğu hatta medeniyet kavramsaldan birey kavramına kadar tüm **var oluşları** ve **varoluşları*** belirlediği aşikârdır. O halde tüm felsefi altyapı ve tarihsel süreç göstermektedir ki, Bilinç kavramı sadece özneye indirgenecek veya öznel olarak ele alınması sebebiyle eksik kalmak zorunda olan bir meseledir. Millet kavramı medeniyet ve kültür prensipleriyle beraber yeniden incelenmeli ve Avrupa merkezli bilimsel paradigmalardan ötesine de taşınmalıdır. Toplumsal tıkanıklıklarda en belirgin sorun demokrasi açmazıdır ve bu açmazın temelinde de özne sorunsalı kimlik problemiyle yerleşmekte olup, modernizmin çözümsüzlüğünü serimlemektedir. Son dijital gelişmelerle bambaşka boyut kazanan özne sorunu, modernizmde yaşadığı buhranla henüz daha yüzleşmeden dijitalist bir dönemin eşiğinde başka sorunlara gebe durmaktadır ki, bu bildirinin bittiği ve yayımlarımızın genel rengini işaret ettiği yer tam da burasıdır.

Kaynakça

Ballıkaya, C. (2015). POZİTİVİZM Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri. Selçuk Üni. Ed. Fak. Dergisi, S.33, ss. 87-106

Doğrucan, M. F. (2018). Tarihsel Uğrak Noktalarıyla Felsefeden Bilime. Kesit Yay. İstanbul.

Poincare, H. (1989). Bilimin Değeri Çev. Fethi Yücel. MEB Yay. Ankara

Tolan, B., (1980). Çağdaş Toplumun Bunalımı, Anatomi ve Yabancılaşma AİTİA. Kalite Matbaası, Ankara

* Ayrı ve bitişik yazmamın amacı birinde var olmağı vurgularken, ötekinde varoluşun daha gerçekleşmediğini süreç içerisinde olduğunu ve varlığa gelme sürecinin hala devam ettiğini betimlemek istedim.

ORTAOKUL TÜRKÇE DERSLERİNDE SÖZ SANATLARININ ÖĞRETİMİNDE BİLMECELERİN KULLANIMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Mehtap Vural

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Türkçe Eğitimi ABD

Doç. Dr. Hakan YALAP

University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli

Faculty of Education, Turkish Language Department

hakanyalap@hotmail.com

Özet

Bir toplumun yaşamışlıklarının izlerini taşıyan ve bizlere en güzel şekilde aktaran edebi ürünlerdir. Dilimizin tüm zenginliklerini içinde bulunduran edebi ürünlerden bir tanesi de bilmecelerdir. Bilmeceler, sadece eğlendirmeyip eğlendirirken düşündürülen, dinleyiciyi ya da okuru edilgen durumda bırakmayıp onları pratik düşünmeye, verilen bilgilerden verilmeyeni bulmaya, farklı bakış açısıyla düşünmeye yönlendirmektedir. Bilmece bu yönüyle eğitimin değişen yapısıyla uyumlu olarak ilgi çekici yapısıyla öğrenmeyi eğlenceli hale getirir ayrıca çocukları sormaya, sorgulamaya, araştırmaya yönlendirerek bilişsel ve duyuşsal yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlar.

Bu çalışmada sözlü kültürümüz olan bilmecelerin ortaokul Türkçe dersinde söz sanatları öğretiminde kullanılması etkinliklerle örneklendirilerek söz sanatlarının öğretimine yapacağı katkı vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bilmece, Söz Sanatları, Etkinlik*

Giriş

“Bilmece” terimi “bil-” fiil köküne, işlek olmayan “-mece” fiilden isim yapma eki getirilerek yapılmıştır. Bu ek de “-me” ve “+ce” yapım eklerinin birleşiminden oluşmuştur (bk. Özyürek 1996: 72-84) (Karademir, 2007: 2).

İlgın’na(2016: 79) göre, Türk dili tarihinde ilk kez Kâşgarlı Mahmud’un *Divanü Lügati’t-Türk* adlı eserinde “*tabuzgu, tabuzgu neḡ, tabuzguk, tabzug*” biçimleriyle karşımıza çıkan bilmece teriminin karşılığı olarak Türk lehçelerinde başlıca bil- ‘bilmek’ ve tap- ‘bulmak’ kelimelerinden türetilmiş isimler kullanılmaktadır.

Türkçe Sözlük (TDK, 2005: 272)’te ise bilmece, “Bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakan oyun, muamma” (Karakuş ve Karayazı, 2018: 111) olarak tanımlanmıştır.

Bilmeceler için birçok yapılan tanımdan yola çıkarak çıkış zamanı tam olarak bilinmeyen, söyleyeni meçhul, içeriği açısından konu sınırlaması olmayan, manzum veya mensur şekilde yazılabilen,

bahsedilen şeyin ne olduğu söylenmeden karşıdaki okurun veya dinleyicinin bulmasını sağlayan halk mahsulleridir, diyebiliriz.

1. Bilmecenin Tarihçesi

Türk halk bilmeceleri üzerinde, yirminci yüzyıla kadar kapsamlı bir çalışma yapılamamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru İ. Kunoş ve T. Kovalski gibi Batılı Türkologların konuya dikkat çeken yayınlarından sonra, Türk dünyasında da bilmeceye ilgi artmıştır. Giray Aslanov, Kazan yöresi bilmecelerini, M. Geldiev, Aşkabat bölgesi matallarını, Huloflu, Azerbaycan tapmacalarını, İsmail Arif ise Semerkant yöresi tapışmaklarını yirminci yüzyılın başlarında yayınlamışlardır. Anadolu sahasında ise, Cumhuriyet döneminde bilmeceler ile ilgili çalışmalar artmış, Hamamiz de İhsan, Şükrü Elçin, Naki Tezel, Amil Çelebioğlu, Yusuf Ziya Öksüz, Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz-Andreas Tietze ve Saim Sakaoğlu gibi araştırmacılar bu konuda önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır (bk. Öztürk 1985: 295-296)(Karademir, 2007: 1).

Anonim halk edebiyatı ürünlerinden olan bilmecelerin çok eskiye uzanan bir tarihi vardır. Karakuş ve Karayazı'nın (2018: 112) yaptığı çalışmada ilk bilmecelere dair fikir edinmemizi sağlayacak ilk yazılı kaynak *Dîvânu Lugâti't-Türk* (11. yy.), içinde bilmecelere yer veren ilk yazılı kaynak ise *Codex Cumanicus*'tur (14.yy.). Yapılan araştırmalardan hareketle bilmecelerin tarihinin çok eskiye dayandığı görülmektedir. Bu bağlamda içinde birçok kültürel ögeyi bulundurmakta ve geçmiş ile günümüz arasında kültürel bir aktarım oluşmasını sağlamaktadır.

2. Bilmecelerin Türkçe Öğretiminde Kullanılması

Eğitim: Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye (TDK'de [Türk Dil Kurumu] 2019) olarak tanımlanmıştır. Yine TDK'ye (2019) göre öğretim: Öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme işidir.

Hayat sürekli bir değişim içerisindedir, eğitimin ve öğretimin tanımına baktığımızda da çocukları ve gençleri hayata hazırlamada yardımcı birer işlevleri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda gelişen ve değişen durumların aktarılmasında eğitim ve öğretim önemli bir rol oynar. Eğitimin aynı zamanda kültürel öğelerimizi aktarmada ve yaşatmada, dilimizin zenginliklerini çocuklara ve gençlere aktarmada önemli bir yeri vardır ve öğretim ortamlarının da bu kültürel aktarıcılığı yapılması, dilimizin zenginliğini çocuklara duyumsatılması için zenginleştirilmiş ders içi etkinliklerle düzenlenmelidir. Ders içi etkinliklerin düzenlenirken bilmecelerin de kullanılması hem eğlenceli bir ortam oluşmasında hem öğrencilerin derse aktif olarak katılmasını sağlaması ve dilsel zenginliğiyle çocuklara analiz, sentez ve değerlendirme yapabilme fırsatı sağlayarak dersin içeriğinin zenginleşmesinde katkı sağlanabilir. Yangil'e (2015: 1) göre, modern eğitim sisteminde edebi ürünler fazlasıyla kullanılmaktadır. Ancak bu edebi ürünler içerisinde bilmeceler çok yer tutmamaktadırlar. Kullanıldığı zaman ise eğlendirici yönü ön plana çıkarılmakta ve diğer işlevleri göz ardı edilmektedir. Bilmecelerin çözümü; pratik ve keskin bir zekâ, farklı bir bakış açısı ve muhakeme gücü ister. Bu süreç öğrencide yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme ve problem çözme becerisinin gelişmesi olarak kendini gösterir. Bunun yanı sıra, bilmecelerin

eğitim hayatında kullanılması; öğrencilerin analiz, sentez ve değerlendirme yapabilmelerine, mevcut bilgiden hareketle yeni bilgiye ulaşabilmelerine, yorum yeteneklerinin gelişmesine, araştırma yapan, sorgulayan ve çözüm üreten bireyler haline gelmelerine yardımcı olarak onların geleceğe hazırlanmalarına katkıda bulunacaktır (Yangil 2015: 2).

Günlük hayatın provası olarak görülen oyunun tüm gelişim alanlarına olan katkısı düşünüldüğünde özellikle zihinsel gelişim açısından farklı uyaranlara maruz kalarak çeşitli problemleri oyun yoluyla çözmenin çocukların zihinsel gelişimlerine katkı sağlayacağı muhakkaktır (Yörükoğlu, 1989; Akbaba, Sağlam ve Kök, 2003). Oyun, çocuğun en temel ruhsal gereksinimini karşılanırken onun zihinsel yeteneklerini ve yaratıcılığını ortaya koyma fırsatı bulduğu bir öğrenme aracı olarak değerlendirilebilir. Çünkü oyun, çocukların gerçek dünyayı anlamlandırmalarında, dil ve kavram (Bacanlı, 2011) ve zihinsel gelişimlerinde önemli bir rol oynar (Nelson, Kristen, Susan, Kidder, 2017). Bunun yanında oyun çocukların bilinçaltındaki korkularının, engellenmişliklerinin ve çeşitli sosyal çatışmalarının üstesinden gelmesine yardımcı olduğundan bir anlamda onların özbenliğine ulaşmalarında bir araç olarak da düşünülebilir. Oyun çocuğun bedensel, ahlaki ve zihinsel gelişiminin yanında (Özdoğan, 2000), psikososyal gelişimi açısından da oldukça önemlidir (Yavuzer, 2003). Bu bağlamda bireyin var olan potansiyellerinin ortaya çıkarılmasında zekâ alanlarını geliştirmeye yönelik eğitsel faaliyetlerden biri de akıl oyunlarıdır (Bulut ve Sarıkaya, 2018: 570). Bilmeceler de geçmişte bazı dergilerde çocuklara fikir idmanı yaptırarak akıl oyunlarında kullanılmıştır. Bilmecelerin eğitimde kullanılması mevzusu ise aslında çok eski yüzyıllardan beri kullanılan ama “eğitim” başlığı altında ele alınması yakın geçmişe dayanan bir süreçtir. Bilmeceler aynı zamanda halk edebiyatının da önemli bir parçasıdır. Çünkü her bilmece ait olduğu millete dâir izler taşımaktadır: hayat felsefesi, hayata bakış açısı, beklentileri, önem verdiği değerleri, merak ettikleri, gizemleri, eğlence anlayışı, bilişsel yaklaşımı, zekâ düzeyi gibi. Ayrıca bilmeceler, somut olmayan kültürel mirasın da önemli birer taşıyıcısıdır. Çocuğun, bireyi olduğu toplumun hayat ve kâinat hakkındaki telâkkilerini, dinî inanışlara, olaylara, bitkilere, hayvanlara ve eşyalara ilişkin görüş ve duyularını idrâk etmesi açısından da bilmeceler önem arz etmektedir. Bu anlamda halk psikolojisini tespit noktasında başvurulacak önemli kaynaklardan biridir. (Tezel 1969: IV). Ömer Yılar’a göre (2010: 48) bilmeceler, yüzyılların süzgecinden geçerek olgunlaştırılmış soru kalıplarıdır ve bu nedenle içlerinde önemli bir dil hazinesi barındırmaktadırlar. Dilin halk arasında kullanılan anlaşılır ve sanatlı yönü bilmecelerde gizlenmiştir. Kısa anlatıma sahip olan bilmecelerdeki ses benzerliklerinden yararlanılarak çocukların sevecek ve isteyerek katılacakları dil etkinlikleri hazırlanır (Karakuş ve Karayazı, 2018: 112). Yangil’e (2015: 344) göre bilmeceler, bireylerin eğitiminde önemli bir yere sahiptir.

- Bilmeceler iyi bir dil öğreticisidir (İçel, 2010: 70).
- Bilmeceler bilgi sınamak üzere hazırlandıkları için problem çözme yeteneğini geliştirirler (Artun, 2013: 135).
- Bilmecelerde cevabı tarif etmek için çeşitli edebi sanatlardan yararlanır (İçel, 2010: 70).

Eğlenme, hoşça vakit geçirme vasıtası olarak kabul edilmesinin yanı sıra geleneksel bir soru şeklinde nitelendirilebilecek olan bilmece (Başgöz ve Tietze 1999: 3), çocukların zihinsel gelişimlerine katkıda bulunurken aynı zamanda dil gelişimlerini de büyük oranda etkilemektedir. Önür (2012: 52), Türkçe öğretiminde bilmecenin yeri ve önemi ile ilgili olarak yaptığı araştırmasında dilin güzelliklerinin farkına vardırma, ifadeyi güçlendirme, kültürü aktarma ve yaşatma gibi pek çok duruma hizmet eden bilmecelerin Türkçe derslerinin de başlıca kaynaklarından olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Kelime, kavram gelişiminden yaratıcı düşünceye, estetikten dil bilgisi öğretimine kadar Türkçenin her alanında kullanılabilir bu ürünler öğretmenler tarafından göz ardı edilmemelidir. Nitekim bilmecelerin sınıf içinde kullanılması; öğrencilerin sınıf içinde aktif hâle gelmesi, bilgiyi bulma yönünde çaba harcaması ve elde ettiği bilgiyi kendi hayatına aktarması yönünde tabii olarak olumlu sonuçlar doğuracaktır. Oruç (2011) ve Önür (2012)'ün bilmecelerin eğitimde kullanılmasının faydalarına yönelik

<p>1. Gelişi aslan gibi / duruşu sultan gibi / yayılır hasır gibi / sürünür esir gibi. (kedi / 404: 487.9) (Karademir, 2007: 120).</p>	
<p>2. Kendisi şeker gibi, yakıyor biber gibi. (kar / 376: 448.5) (Karademir, 2007: 121).</p>	
<p>3. İnci gibi dizilir, iplik gibi sökülür. (dişler / 252: 253.27) (Karademir, 2007:120).</p>	
<p>4. Sarıdır ayva gibi, suludur elma gibi. (portakal / 538: 683.7) (Karademir, 2007:121).</p>	
<p>5. Yeşildir filiz gibi / yenir içi ceviz gibi / duvağını çekersin / gelinlik bir kız gibi. (marul / 475: 591) (Karademir, 2007: 122).</p>	

çalışmaları, bu araştırmayı desteklemektedir (Karakuş ve Karayazı, 2018: 120). Yapılan araştırmalardan hareketle içerisinde çok fazla söz sanatı bulundurulmuş bilmecelerle Türkçe derslerinde etkinlikler oluşturularak söz sanatlarının öğretiminde kullanılabilirler. Aşağıdaki etkinlikler bilmecelerin söz sanatları öğretiminde kullanılmasına örnek olarak gösterilebilir.

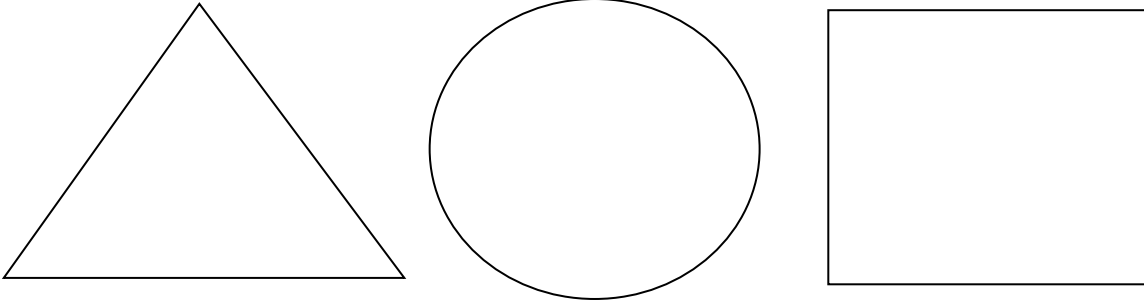
ETKİNLİKLER

1. **ETKİNLİK:** Aşağıdaki bilmecelerdeki benzetilen öğeleri bulup altını çizin ve benzeyeni bularak görsellerle eşleştiriniz.

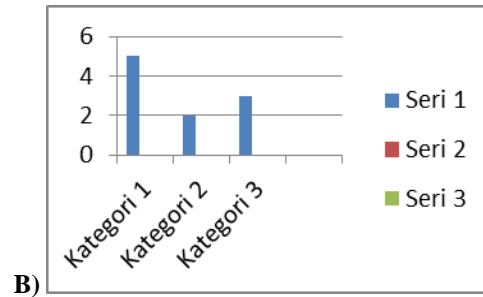
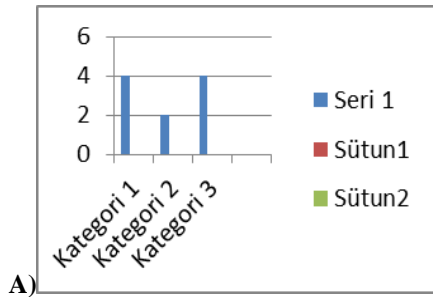
2. ETKİNLİK:

A. Aşağıdaki bilmecelerde hangi söz sanatının kullanıldığını bulunuz ve konuşurma (intak) yapıldıysa konuşurma (intak) yapılan bilmecenin cevabını üçgene, abartma yapıldıysa abartma yapılan bilmecenin cevabını daireye, benzetme yapıldıysa benzetme yapılan bilmecenin cevabını karenin içine yazınız.

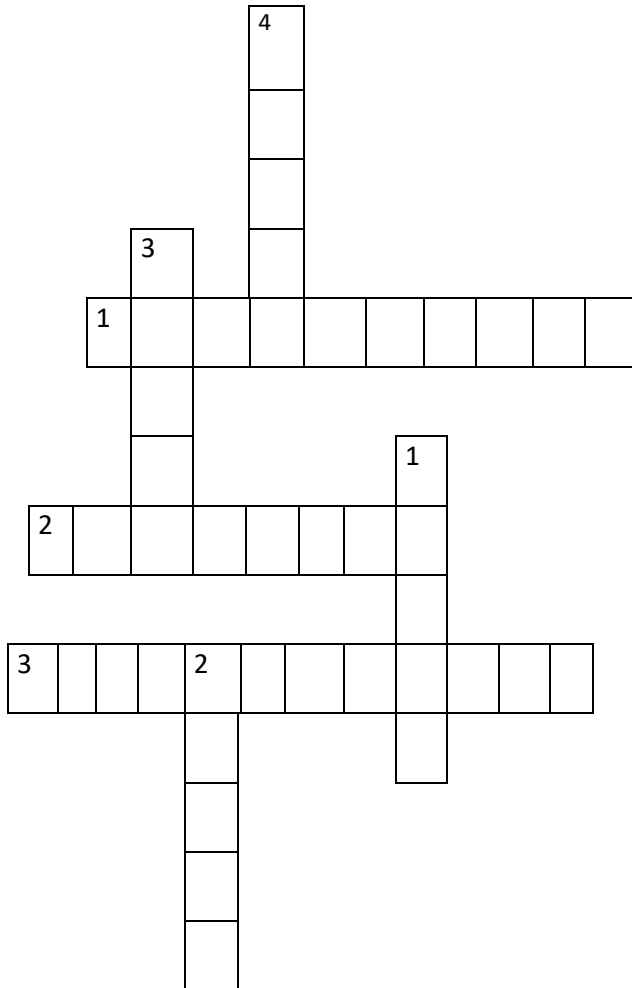
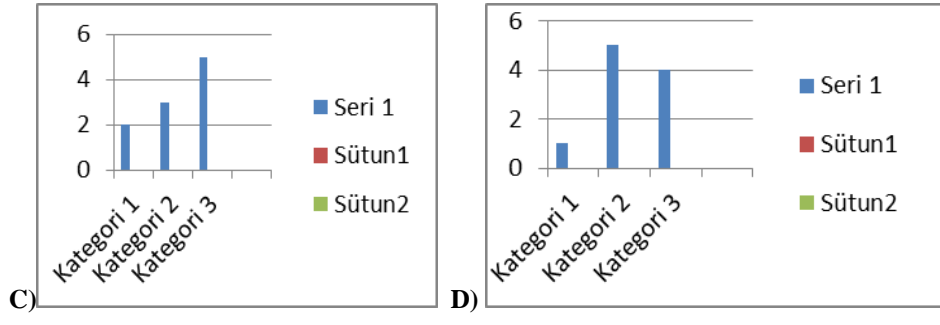
1. Duvara asılıyım, cepte taşıyırım, hem de koparıyırım. (takvim / 602: 776.2) (Karademir, 2007:570)
2. Biz biz idik biz idik / yüz bin tane kız idik / gece oldu, dizildik / sabah oldu, silindik.(yıldız 'yıldızlar' / 650: 852.10a) (Karademir, 2007: 569)
3. Üç yüz gocuk giyer, gene üşür. (soğan / 582: 735.28) (Karademir, 2007: 551)
4. Ha demeden dağlar aşar. (göz / 310: 348.32) (Karademir, 2007: 551)
5. Biz on kardeşiz, en küçüğümüz en şişmanımızdır. (parmaklar / 529: 667.2) (Karademir, 2007: 56)
6. Karadır, **katran gibi** / sıçrar **şeytan gibi**. (pire / 535: 681.5) (Karademir, 2007: 532)
7. Uzunluğu **urğın gibi**, enliliği **yorgan gibi**. (deniz 'dalga, göl, deniz dalgası, deniz dalgaları, deniz ve dalgalar' / 240: 232.1) (Karademir, 2007: 532)
8. Sarıdır **ayva gibi**, suludur **elma gibi**. (limon / 467: 574.4) (Karademir, 2007: 121)
9. Uzun uzun, **zurnaya benzer** / sıra sıra, **turnaya benzer** / tel tel, **kadayıfa benzer** / katkat, **yufkaya benzer**. (mısır 'darı, mısır koçanı' / 488: 610.24) (Karademir, 2007: 532)
10. Belalı başım, tuzsuz pişer aşım. (süt / 591: 756.1) (Karademir, 2007: 568)

B. Yukarıda bulduğunuz söz sanatlarının oranları aşağıda verilen seçeneklerin hangisinde doğru verilmiştir? (1. kategori konuşurma, 2. kategori abartma, 3. kategori benzetme)

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

söz sanatı bulunduran bilmecelerden söz sanatlarının öğretiminde etkinliklere yer verilmediği görülmüştür. Yapılan araştırmalarda bilmecelerin zengin bir kültürel aktarım aracı olması, zengin dilsel içeriği, analiz, sentez yapabilme becerilerini geliştirmesi ve eğitimdeki yeni yaklaşımlara uygun olarak çocukların kendi bilişsel süreçlerinden hareketle, eğlenerek öğrendikleri bilmecelerle oluşturulan etkinliklerle öğrencilerin derse olan ilgisinin artarak, derse daha aktif katılımın oluşması ve ders içi etkinliklerin zenginleştirilmesi sağlanacaktır.

Kaynakça

Büyükmeriç, E. (2017). *Emece Memece Çizgili Bilmeceler*. İstanbul: Boyalıkuş Çocuk Yayınları.

Dululoğlu, Z. (2015). *İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarının Milli Eğitim ve Türkçe Dersinin Genel Amaçları Bağlamında Tematik Analizi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

İlgin, A. (2016) Tofa (Karagas) Türklerinin Bilmeceleri. *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 22, sayı: 85, s. 79-94.

Karademir, F. (2007). *Türk Halk Bilmecelerinin Yapı, Dil ve Üslup Özellikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karakuş, N., Karayazı, N. (2018). Kelime Öğretimi Açısından Bilmecelerin Yeri: Küçükler Gazetesi Örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 2018, Cilt:11, sayı: 24, s. 108-123.

Kerimoğlu, C., Yangil, M. K. (2014). Bilmecelerin Eğitimdeki Yeri ve Önemi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. *Uluslararası E-Dergi*. Cilt: 4 Sayı: 2, s. 342-354.

Sarıcı Bulut, S. ve Sarıkaya, M. (2018). Bizim Mecmua'da Akıl Oyunları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 568-591.

TDK. (2019) 5 Temmuz 2020 tarihinde: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

Yangil, M. K. (2015). *Bir Halk Anlatısı Olan Bilmecenin Eğitimsel İşlevi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

AKUT KOLESİSTİTLİ HASTALARDA TİYOL/DİSÜLFİD DENGESİNİN 050p VE İSKEMİ MODİFİYE ALBÜMİN DÜZEYİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Melih Can Gül

Emirdağ Devlet Hastanesi Genel Cerrahi Kliniği Afyonkarahisar

melihcan6537@hotmail.com

Öz

Serbest Oksijen radikalleri fizyolojik koşullarda üretilmekte olup hücre içi ve hücre dışı antioksidan mekanizmalar ile dengede tutulmaktadır. Tiyol oksidanları dengelemeye çalışan bir antioksidandır. İnflamatuar hastalıklarda oluşan mediatörlerin etkisi ile artan oksidanlarla tiyoller arasında disülfid bağları oluşur. İskemi sırasında oluşan serbest oksijen radikalleri serum albümin yapısında değişikliklere neden olur ve albüminin ağır metal bağlama kapasitesi azalır. Bu albümine iskemi modifiye albümin (İMA) adı verilmiştir. Çalışmamızda Akut İnflamatuar bir hastalık olan Akut kolesistit hastalarında hasta grupları arasında dinamik tiyol/disülfid homeostazisinin ve iskemi modifiye albümin düzeyinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Akut Kolesistit tanısı ile yatırılan 108 hasta ve 42 sağlıklı gönüllü çalışmaya dahil edildi. Hastaların kanlarında plazma total tiyol, native tiyol ve disülfid seviyeleri ve İMA düzeyleri ölçüldü.

Hastaların yaş ortalaması 62,47±18,55 yıl idi. Akut kolesistitli hastalarda tüm evrelerde sağlıklı kontrol grubuna göre tanı anında BK, CRP, Disülfid, İMA, seviyeleri ve Disülfid/Total Tiyol oranları daha yüksek bulundu ($p<0.001$). Buna karşın Albumin, Native tiyol, total tiyol seviyelerinde Kontrol grubuna göre tüm evrelerdeki hasta gruplarında anlamlı olarak azalma görüldü ($p<0.001$). Şikayet süresi ile Crp($r=0.776$),BK ($r=0.358$), D/NT ($r=0.351$), D/TT ($r=0.351$), hastalık evresi ($r=0.809$) ve disulfid ($r=0.321$) arasında pozitif yönde, Albümin ($r=-0.335$),NT/TT ($r=-0.351$), nativetiyo ve total tiyol arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0.001$).

Akut Kolesistit hastalığında hastalık şiddeti arttıkça serum total, nativ tiyol ve albümin seviyeleri azalmakta, disülfid ve ima düzeyleri artmakta olup bulgularımız Akut kolesistit'in oksidatif strese neden olabileceğini ve hastalığın şiddetine göre oksidatif stresi azaltıcı tedavilerin Akut kolesistit tedavisinde kullanılabilmesi için çalışmalar yapılması gerektiğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akut Kolesistit, Tokyo 2018 Rehberi, Tiyol/Disülfid, İMA

THE EVALUATION OF THE THIOL / DISULFIDE HOMEOSTASIS AND ISCHEMIA MODIFIED ALBUMIN LEVEL IN PATIENTS WITH ACUTE CHOLESTITIS

Abstract

Free Oxygen radicals are produced under physiological conditions and are balanced by intracellular and extracellular antioxidant mechanisms. Thiol is an antioxidant that tries to balance oxidants. Disulfide bonds are formed between thiols and oxidants which are increased with the impact of inflammatory mediators. Free oxygen radicals formed during ischemia cause changes in serum albumin structure and heavy metal binding capacity of albumin decreases. This albumin is called ischemia modified albumin (IMA). In our study, we aimed to investigate dynamic

thiol / disulfide homeostasis and ischemia-modified albumin level among patient groups in patients with acute cholecystitis, which is an acute inflammatory disease.

108 patients hospitalized with acute cholecystitis and 42 healthy volunteers were included in the study. Plasma total thiol, native thiol and disulfide levels and IMA levels were measured in the blood of the patients.

The mean age of the patients was 62.47 ± 18.55 years. In patients with acute cholecystitis, BK, CRP, Disulfide, IMA levels and Disulfide / Total Thiol ratios were higher at the time of diagnosis than the healthy control group ($p < 0.001$). On the other hand, Albumin, Native thiol and total thiol levels were significantly decreased in all groups compared to the Control group ($p < 0.001$). Between the complaint period Crp ($r = 0.776$) BK ($r = 0.358$), D / NT ($r = 0.351$), D / TT ($r = 0.351$) and the disease stage ($r = 809$) and disulfid ($r = 0.321$), positive correlation was found. Between Albumin ($r = -0.335$), NT / TT ($r = -0.351$), native thiol and total thiol a significant negative correlation was found ($p < 0.001$).

As disease severity increases in acute cholecystitis disease, serum total, native thiol and albumin levels decrease, disulfide and implication levels increase, and our findings suggest that acute cholecystitis may cause oxidative stress and taking the severity of the disease into account studies should be conducted to use oxidative stress-reducing treatments in the treatment of acute cholecystitis.

Keywords: *Acute cholecystitis, Tokyo 2018 Guidelines, thiol/disulphide, IMA*

GİRİŞ ve AMAÇ

Sağ üst kadranda (SÜK) ağrısı nedeniyle hastanelere başvuran hastaların %60'ın da safra kesesinde taş saptanmakta ve bu hastaların yaklaşık %50'sinde Akut kolesistit tablosu ilgili karın ağrısının ana sebebi olarak görülmektedir (1). Safra kesesi hastalıkları sindirim sisteminin en sık görülen hastalıklarından birisi olmakla birlikte dünya da en maliyetli sindirim sorunu olarak öne çıkmaktadır. Akut Kolesistit (AK); %95 oranında safra kesesindeki taşın sistik kanalda oluşturduğu kalıcı tıkanıklık ile başlar. Tıkanıklık intralüminal basıncı artırır ve safra kesesi ödemi ile distansiyonuna neden olur. Sistik kanaldaki açıklık yeniden sağlanamazsa, nötrofiller safra kesesi duvarına sızar, ardından mukozal kanama ve nekroz gelişir (2). Toplumda safra kesesinde taşı mevcut olan insanlardaki akut kolesistit gelişme insidansı tam olarak bilinmemekle birlikte değerlendirilebilen hasta gruplarının %20'sinde akut kolesistit tespit edilmiştir(3). Akut Kolesistitli hastaların tamamı göz önüne alındığında Gangrenöz kolesistit (GK) hastaların % 20'sinde, perforasyon ise hastaların %10'unda görülür. Septik hastalık tablosuna yol açabilen bu komplikasyonların varlığında beyaz küre (BK) ve C-Reaktif Protein (CRP) olarak ifade edilen akut faz reaktanlarında belirgin artış görülür (4). ABD'de, tedavi edilmeyen Akut kolesistit olgularındaki komplikasyonlardan kaynaklanan toplam mortalite yaklaşık %20'dir (5). Akut kolesistitin tedavisinde 1990'lı yıllardan önce sıklıkla açık kolesistektomi tercih edilirken son yıllarda cerrahların laparoskopik kolesistektomi deneyiminin artması nedeniyle tedavi şekli olarak öncelikle laparoskopik kolesistektomi (Lap-K) önerilmektedir. Acil cerrahide safra yolu yaralanması, kanama, ameliyat süresi uzunluğu vb. problemlerle birlikte laparoskopik cerrahiden açık cerrahiye geçişin ise yatış süresini uzatması, kesi yerinde ağrının daha fazla olması, fitik oluşma ihtimali ve barsak hareketlerinin normale daha geç dönmesi gibi problemler dezavantajlardır (6).

Murphy işaretinin Akut kolesistit için tipik muayene bulgusu olarak kabul edilmesi ile Akut kolanjit için Charcot'un triadını tanımlamasının üzerinden yıllar geçmesiyle birlikte teknolojik imkanların çoğalmasına rağmen Akut kolesistit ve kolanjit için hastalığın şiddetine göre doğru tedavi seçeneğinin belirlenmesinde bir algoritma oluşmaması nedeniyle 2007 yılında Japonya'nın başkenti Tokyo'da Hepatobilier Hastalıklar üzerinde uzmanlaşmış Genel Cerrahlar ve Gastroenterologlar tarafından Tokyo 2007 (TR07) rehberi yayımlandı (7). Daha sonra rehber önerileri ile yapılan prospektif çalışmalar ışığında eksikleri gidermek ve yeni önerilerde bulunmak üzere tekrar toplanan konsensüs 2013 ve 2018'de mevcut halini alan Tokyo 2018 Akut Kolesistit ve Kolanjit Tedavi Rehberi (TR18)'nin güncel halini ortaya koydu (8, 9). Bu rehberin amacı sahada çalışan ve akut kolesistit ya da kolanjit şüphesi olan bir

hastayla karşılaşmış hekimin hastalığın tanı ve tedavisi için izleyeceği adımları hızlıca belirleyebilmek ve tedavi sırasındaki morbiditeyi ve mortaliteyi en aza indirmektir. Akut kolesistit safra kesesinin akut iltihabi bir hastalığıdır. Öncü inflamasyon ile başlayıp iskemi, perforasyon gibi komplikasyonlara yol açabilen ayrıca sistemik sepsise ve çoklu organ yetmezliğine kadar ilerleyen geniş bir yelpazede değerlendirilmiştir (10).

Akut İnflamatuar hastalıklarda artan inflamatuvar mediatörler Reaktif oksijen grupları gibi oksidanların artışına neden olmaktadır. Fizyolojik koşullarda vücuttaki çeşitli antioksidan sistemler tarafından dengelenen oksidanlar inflamasyonun şiddeti ile antioksidan sistemin üzerine çıkacak düzeylere ulaşırlar. Bu durum oksidatif stres olarak adlandırılır. Tiyol grupları oksidanların fazla elektronlarını alıp disülfid bağları oluşturan bir antioksidandır. Oksidanların fazla olduğu ortamda disülfid bağlarının artması disülfidin oksidatif stres belirteci olduğunu düşündürür. Oksidatif stres azaldığında disülfid bağları tekrar tiyole indirgenebilir ve böylelikle tiyol-disülfid dengesi kurulmuş olur (11). İskemi sırasında oluşan serbest oksijen radikalleri serum albümin yapısında değişikliklere neden olur ve albüminin ağır metal bağlama kapasitesi azalır. Bu albümine iskemi modifiye albümin (İMA) adı verilmiştir. Geçmiş çalışmalar İMA'nın ilk olarak özellikle acil miyokardial iskemi teşhisi amaçlı kullanıldığını göstermiştir. Son yıllarda İMA'nın çeşitli enfeksiyon durumlarında, malignitelere ve travma da yükseldiği kanıtlanmıştır (12-14).

Bu çalışmada Akut Kolesistitli hastalarda tiyol-disülfid dengesi ve İMA düzeylerinin belirlenmesi ile klinik pratikte Tokyo 2018 Rehberine göre evrelendirilen hastalarda yatış öncesi tanı konulmasında, hastalığın şiddetinin belirlenmesinde ve prognozu öngörmeye bu testlerin faydalı olup olmayacağına değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOD

Çalışmanın Özellikleri

Çalışma Prospektif çok merkezli tanımlayıcı analitik niteliktedir. Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar (05.03.2019 tarihli 93 no.lu karar) ve Isparta Valiliği İl Sağlık Müdürlüğü Araştırma-Geliştirme Komisyonu (26.03.2019 tarihli 59222281-771 nolu evrak numarası ile) Etik Kurullarından onay alındıktan sonra Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Genel Cerrahi Anabilim Dalı ve Isparta Şehir Hastanesi Genel Cerrahi Kliniğinde 01 Nisan 2019 ile 01 Nisan 2020 tarihleri arasında Genel Cerrahi Kliniklerine Akut Kolesistit tanısı ile yatırılan hastalarla Genel Cerrahi polikliniğine başvurup tetkiklerinde organik patoloji saptanmayan kontrol grubu hastalar çalışmaya alındı. Çalışmaya 108 Akut Kolesistit tanılı hasta ve 42 kontrol grubu hasta erişkin çalışma hakkında bilgilendirildikten sonra "Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu" onayı alınarak dahil edildi. Çalışma grubunda iki hastada gebelik saptanması üzerine, bir hasta malignite öyküsü nedeniyle çalışmadan çıkarıldı. Çalışmaya katılan katılımcıların sosyodemografik ve klinik özellikleri birebir görüşmelerden elde edildi. Hastaların tıbbi bilgileri sorumlu araştırma görevlisi doktor tarafından çalışma formlarına kaydedildi. Çalışmaya katılan kontrol grubu hastalardan onam alınması sonrası, akut kolesistit tanılı hasta bireylerden ise klinik ve radyolojik olarak akut kolesistit tanısı konduktan sonra antibiyoterapi başlanmadan önce rutin biyokimya tüpüne yaklaşık 5cc kan alınarak alınan kanlar +4 °C de 3600 rpm'de 10 dakika santrifüj edildikten sonra ayrılan serum Ependorf tüpüne koyularak çalışma gününe kadar -80°C de muhafaza edildi. Sonrasında Tiyol-disülfid ve iskemik modifiye albümin parametreleri analiz edildi. Tiyol-disülfid homeostaz parametreleri ve İMA düzeyleri değerlendirildi. Bu değerler erişkin kontrol grubu değerleri ile karşılaştırıldı.

İstatistiksel Değerlendirme

Veriler EXCEL dosyasına girilmiş ve IBM SPSS.25 programına aktararak istatistiksel analizlerle değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizlere geçmeden önce veri giriş hatasının olmaması ve parametrelerin beklenen aralıkta olup olmadığı ile ilgili kontroller yapılmıştır. Sürekli değişkenlerin

normallik varsayımları çarpıklık ve basıklık (Skewness ve Kurtosis) katsayıları, medyan, mod ve ortalama değerler, Kolmogorov Smirnov testi ve Histogram ile varyans homojenlikleri ise Levene's Testi ile incelenmiştir.

Sürekli değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerinde ortalama ve standart sapma, kategorik değişkenlerin tanımlanmasında ise frekans (n) ve yüzde (%) değerleri verilmiştir. Üç veya üzeri düzeyli karşılaştırmalar ise veriler normal dağılıyorsa tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile normal dağılmıyorsa Kruskal-Wallis testi ile analiz edilmiştir. Kategorik değişkenler arasındaki ilişkiler Ki kare/FisherExact analizi ile, sürekli değişkenler arasındaki ilişkiler ise Spearman (Spearman's rho) korelasyon analizi, Duyarlılık ve özgüllük değerlendirilmesinde ROC analizi kullanılmıştır. İlişiki bulunması durumunda ise kategorik değişkenler için Cramer's V, sürekli değişkenler için ise Post Hoc testleri uygulanmış olup, bütün analizlerde anlamlılık düzeyi olarak $p < 0.05$ değeri kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya dahil edilen hastaların sosyodemografik özellikleri detaylı olarak Tablo 1'de gösterilmiş olup araştırmamıza 42'si (%28.0) kontrol 108'i (%72.0) hasta grubunda olmak üzere 150 hasta dahil edildi. Bütün hastaların yaş ortalaması 56.77 ± 19.16 olarak bulundu ve 72'si (%48.0) kadın 78'i (%52) erkekti. Hasta grubunun 62'si (%57.4) Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) Hastanesine başvuru yapmıştı.

Tablo 1. Araştırmaya dâhil edilen hastaların sosyodemografik özellikleri

Değişken	N (%)
Hasta Sayısı	
Kontrol grubu	42(28.0)
Hasta grubu	108(72.0)
Evre*	
Evre I	44(40.7)
Evre II	34(31.5)
Evre III	30(27.8)
Cinsiyet	
Kontrol grubu	
Kadın	22(52.4)
Erkek	20(47.6)
Hasta grubu	
Kadın	50(46.3)
Erkek	58(53.7)
Hastane*	
Şehir Hastanesi	46(42.6)
SDÜ	62(57.4)
*Sadece hasta grubundaki sayı ve yüzdeler verilmiştir.	

Yapılan analizlerde Native Tiyol değerinin gruplara göre farklılaştığı bulunmuştur $F(3,146) = 28.635$, $p < 0.001$. Games-Howell testi kullanılarak yapılan Post-Hoc analizi, kontrol grubunun native tiyol değerinin (369.07 ± 55.15), Diğer tüm evrelerden anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir ($p < 0.001$). Ayrıca, Evre I'in native tiyol değerinin (291.04 ± 74.19) ve Evre III'ten (215.50 ± 83.45) $p = 0.001$ ortalamaları anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Tukey testi kullanılarak yapılan Post-Hoc analizi, kontrol grubunun Total Tiyol değerinin (400.82 ± 56.55), diğer tüm evrelerden

$p < 0.001$ anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, Evre I'in total tiyol değerinin (325.39 ± 67.05) Evre III'den (266.99 ± 77.28) $p = 0.002$ anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir. Kruskal-Wallis testi sonucunda Disülfid değerinin gruplara göre farklılaştığı bulunmuştur $\chi^2(3) = 34.365$ $p < 0.001$. Hangi grupların mevcut farklılığı oluşturduğunun tespiti için Bonferonni düzeltmesi ile Post Hoc Mann-Whitney test yapılmış ve kontrol grubunun disülfid değerinin (Medyan =15.46), Evre II'den (Medyan =19.69) $p < 0.001$ ve Evre III'ten (Medyan =21.46) $p < 0.001$ daha düşük olduğu bulunmuştur. Ayrıca Evre I grubunun disülfid değerinin (Medyan =15.77), Evre III'ten (Medyan =21.46) $p < 0.001$ daha düşük; Evre II'nin disülfid değerinin (Medyan =19.69) ise Evre I'den (Medyan =15.77) $p = 0.010$ daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kruskal-Wallis testi sonucunda İma değerinin gruplara göre farklılaştığı bulunmuştur Kruskal Wallis $H = 31.470$ $p < 0.001$. Fark oluşturan grubun belirlenmesi için Bonferonni düzeltmesi ile Post Hoc test yapılmış ve kontrol grubunun İma değerinin (Ortalama=0.61), Evre I'den (Ortalama=0.81) $p < 0.001$ ve Evre II'den (Ortalama=0.86) $p < 0.001$ ve Evre III'den (Ortalama=1.14) $p < 0.001$ daha düşük olduğu bulunmuş elde edilen bulguların tamamı Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. BK, Crp, Albümin, İma, NativeTiyol, Total Tiyol, disülfid , Şikayet Süresi değerlerinin Evreler arası karşılaştırılması

	Ort.±SS.	Medyan(Min.,Maks.)	F/ χ^2	p
Beyaz Küre(BK)*			59.491	<0.001*
Evre I	9.15±2.89	9.25 (3.30,14.50)		
Evre II	14.76±3.92	14.05 (5.10,21.30)		
Evre III	15.98±5.28	18.00 (3.80,22.20)		
Kontrol	6.77±1.22	6.45 (5.10,9.30)		
Crp**			91.955	<0.001*
Evre I	8.16±5.44	7.12 (0.28,21)		
Evre II	49.92±34.73	38.50 (19.56,214)		
Evre III	181.27±73.20	186.50 (51.29,356)		
Kontrol	-	-		
Albumin**			65.033	<0.001*
Evre I	3.09±0.63	3.20 (0.73,3.87)		
Evre II	2.84±0.77	3.00 (0.36,4.27)		
Evre III	2.36±0.82	2.48 (0.53,3.52)		
Kontrol	3.62±0.27	3.61 (2.56,4.13)		
İma**			31.470	<0.001*
Evre I	0.81±0.23	0.80 (0.45,1.53)		
Evre II	0.86±0.22	0.83 (0.50,1.48)		
Evre III	1.14±1.43	0.88 (0.42,8.46)		
Kontrol	0.61±0.19	0.59 (0.28,1.17)		
D/TT [disülfid/totaltiyol)*100]**			52.553	<0.001*
Evre I	5.73±3.71	4.76 (0.53-14.71)		
Evre II	8.16±4.62	6.91 (1.06-20.31)		
Evre III	10.79±5.81	8.61 (5.12-23.06)		
Kontrol	4.01±1.03	3.97 (2.09-8.15)		
NT/TT [(nativetiyol/totaltiyol)*100]**			52.517	<0.001*
Evre I	88.55±7.42	90.49 (70.57,98.94)		
Evre II	83.68±9.24	86.18 (59.38,97.88)		
Evre III	78.42±11.62	82.79 (53.88,89.76)		
Kontrol	91.98±2.06	92.07 (83.71,95.83)		
Nativetiyol*			28.635	<0.001*
Evre I	291.04±74.19	295.97 (139.20,456.76)		
Evre II	253.89±85.50	232.88 (85.38,440.60)		
Evre III	215.50±83.45	216.81 (92.10,392.23)		
Kontrol	369.07±55.15	367.35 (229.58,527.63)		

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

Total tiyol*			26.276	<0.001*
Evre I	325.39±67.05	318.10 (192.24,487.24)		
Evre II	296.72±74.65	279.62 (143.79,459.18)		
Evre III	266.99±77.28	271.75 (152.50,443.42)		
Kontrol	400.82±56.55	400.33 (261.84,566.58)		
Disulfid**			34.365	<0.001*
Evre I	17.17±9.10	15.77 (1.66,46.75)		
Evre II	21.42±7.94	19.69 (4.46,38.89)		
Evre III	25.74±9.15	21.46 (13.15,45.83)		
Kontrol	15.88±4.13	15.46 (8.75,36.60)		
Şikâyet süresi (gün)**			73.328	<0.001*
Evre I	1.73±0.45	2.00 (1.00,2.00)		
Evre II	5.06±3.37	4.00 (1.00,20.00)		
Evre III	6.20±2.34	5.50 (3.00,12.00)		

*Veriler normal dağılım varsayımlarını karşıladığı için ANOVA analizi yapılmıştır.

**Veriler normal dağılım varsayımlarını karşılamadığı için Kruskal-Wallis testi yapılmıştır.

Spearman rho korelasyon analizi sonucunda şikayet süresi ile Crp(r=0.776),BK (r=0.358), D/NT (r=0.351), D/TT (r=0.351), hastalık evresi (r=0.809) ve disulfid (r=0.321) arasında pozitif yönde, Albümin (r=-0.335),NT/TT (r=-0.351), nativetiyol ve total tiyol arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (p<0.001) (Tablo 3).

Tablo 3. Hasta grubunda yaş, şikayet süresi, crp, wbc, albümin, ima, D/NT, D/TT, NT/TT, native tiyol, total tiyol, disulfid arasındaki korelasyon katsayıları

Değişken	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.Yaş	-												
r	-												
p	-												
2.Şikayet süresi (gün)		-											
r	,380	-											
p	,000	-											
3.Crp			-										
r	,355	,776	-										
p	,000	,000	-										
4.BK				-									
r	,096	,358	,604	-									
p	,325	,000	,000	-									
5.Albümin					-								
r	-,321	-,335	-,358	-,194	-								
p	,001	,000	,000	,044	-								
6.İma						-							
r	,157	,119	,106	-,092	-,032	-							
p	,105	,220	,274	,342	,743	-							
7.D/NT							-						
r	,320	,351	,391	,356	-,489	,055	-						
p	,001	,000	,000	,000	,000	,569	-						
8.D/TT								-					
r	,319	,351	,391	,356	-,489	,056	1,000	-					
p	,001	,000	,000	,000	,000	,567	,000	-					
9.NT/TT									-				
r	-,320	-,351	-,390	-,355	-,489	-,055	-1,000	-1,000	-				
p	,001	,000	,000	,000	,000	,571	,000	,000	-				
10.Evre										-			
r	,399	,809	,927	,596	-,396	,082	,441	,441	-,440	-			

p	,000	,000	,000	,000	,000	,399	,000	,000	,000	-			
11. Native tiyol												-	
r	-,346	-,266	-,318	-,247	,613	-,097	-,858	-,858	,858	-,355		-	
p	,000	,005	,001	,010	,000	,318	,000	,000	,000	,000		-	
12. Total tiyol												-	
r	-,341	-,226	-,275	-,198	,629	-,109	-,764	-,764	,764	-,310	,982	-	
p	,000	,019	,004	,040	,000	,261	,000	,000	,000	,001	,000	-	
13. Disulfid												-	
r	,236	,321	,354	,381	-,324	-,011	,930	,930	-,930	,398	-,645	-,513	-
p	,014	,001	,000	,000	,001	,914	,000	,000	,000	,000	,000	,000	-

TARTIŞMA

Safra kesesi hastalıkları gelişmiş toplumlarda yetişkin nüfusun % 10 ila % 15'ini etkileyen önemli bir sağlık problemidir (15). Akut kolesistit gastrointestinal hastalıklar içerisinde hastaneye yatışın en yaygın nedenidir.(16). Kabul Gurbulak ve ark. 682 hasta üzerinde yaptığı retrospektif bir çalışmada Tokyo 2013 rehberi kriterlerine göre derecelendirilen hasta grupları arasında hastalık komplike hale geldikçe Crp düzeyinin arttığı gösterilmiştir (17). Literatürde çok sayıda çalışma olmamakla birlikte Bizim çalışmamızda da tüm gruplarda hastalığın şiddetinin artması ile birlikte gruplar arasında CRP düzeyi anlamlı olarak artmıştır. CRP gibi Pozitif akut faz reaktanlarının yüksek olması ile negatif akut faz proteinlerinden albuminin düşük olmasının inflamasyonla seyreden hastalıklarda özellikle yaşlı hastalarda mortaliteyi daha fazla arttırdığı bildirilmektedir (18, 19). Bizim çalışmamızda da tüm hasta gruplarında Albumin düzeyi kontrol grubuna göre anlamlı olarak düşük bulunmuştur . Bununla birlikte Hastalığın şiddeti arttıkça albümin düzeyi sayısal olarak azalmış ve hastaların şikayet süreleri, yaş artışı ile CRP düzeyleri ve oksidatif stres belirteci olan disülfidin pozitif yönde korelasyon gösterdiği ayrıca albümin ile ise negatif yönde korelasyon gösterdiği görülmüştür.

Hücre içi ve hücre dışı antioksidan reaksiyonlarda görev alan Tiyol sulfid ve hidrojenlen meydana gelen sulfidik gruplardır. Plazma Tiyol havuzu albümin veya daha düşük molekülü sistein benzeri protein yapıları tiyollerden oluşmaktadır (20). İnflamasyon sonucunda serbest radikallerin arttığı bilinmektedir. Her bir inflamasyonda artan inflamasyon hücreleri serbest oksidanları sentez etmektedir. Serbest oksidanlarla mücadele etmek için antioksidan sistem aktifleşerek oksidanları zararsız hale getirmektedir(21,22).

İnflamasyon esnasında antioksidan savunmanın yetersiz kalması ile oksidanların artışı oksidatif stres olarak ifade edilir ve inflamasyon artışına karşı antioksidan tiyollerin aktif olması sonrası native tiyoller azalarak serbest radikallere cevap olarak disülfid miktarında artış beklenir (23). Bakteriyel tonsilit, Ailevi Akdeniz Ateşi (Familial Mediterranean Fever; FMF), tümörler, Akut pankreatit gibi hastalıklarda kan serumunda Tiyol/Disülfid değerleri incelenmiş ve dengenin disülfid yönünde olduğu görülmüştür (21,22,24).

Aykan ve ark yaptığı FMF tanılı hastalar üzerindeki çalışmada hasta grubunda disülfid düzeyinin kontrol grubundaki disülfid düzeyine göre daha yüksek olduğu gösterilmiş ve hastalarda native ve total tiyol değerleri kontrol grubundan daha düşük saptanmıştır (25). Soner ve ark. çalışmasında ise bakteriyel tonsilliti olan hastalarda D/NT ve D/TT oranlarının hasta grubu için kontrol grubuna kıyasla daha yüksek olduğu gösterilmiştir (21). Reaktif oksijenlere karşı başta antioksidan enzimlerin aktivitesi artar. Bununla birlikte inflamatuvar süreç gibi yoğun ya da süresi uzamış Oksidatif stres maruziyetinde antioksidanlar azalacaktır (26). Bizim çalışmamızda da Native tiyol ve total tiyol düzeyi sağlıklı kontrol grubunda Akut kolesistitli hastaların tüm gruplarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu, bununla birlikte Tiyol/disülfid dengesinin disülfid yönünde değiştiği görülmüştür. Crp değeri ve hastalığın şiddetindeki artış ile disülfid arasında pozitif yönde total ve native tiyol düzeyleri ile ise negatif yönde korelasyon varlığı gözlenmiştir. Bu sonuçlar hastalığın şiddetinin ve şiddeti gösteren inflamatuvar laboratuvar parametrelerinin artışı ile oksidatif stres maruziyetinin aynı düzlemde arttığını ve antioksidanlarda azalma ile oksidanlarda artış görülmesinin literatürle uyumlu olduğunu

göstermektedir. İnflamatuar hastalıklarda oksidatif stres nedeniyle oksidan anti-oksidan dengenin oksidan yöne kayması nedeniyle inflamatuvar süreçle ilerleyen hastalıkların tedavisinde antioksidan maddelerin kullanımının faydalı olabileceği ile ilgili görüşler bildirilmiştir (27). Hu ve ark. Yaptığı kontrollü bir çalışmada diyet kaynaklı bir antioksidan olan flavonoidlerin Behçet hastalarındaki ülserasyonlara bağlı şikayetleri azaltıp Sedimentasyon hızını ve lökositozu azaltıp inflamasyonu baskıladığını göstermiştir (28).

İMA, ölçümleri ilk başlarda kardiyak hastalarda miyokard iskemisinin erken öngörmede kullanılmak üzere FDA den onay almıştır(29). Literatürde daha sonradan İMA birçok hastalıkta iskemi ve nekrozu öngörmek açısından çalışmalara dahil edilmiştir. İMA nın miyokard iskemisinin erken öncüsü olduğu ilk Sinha ve ark. tarafından gösterilmiştir (30). Bununla birlikte İMA'nın iskelet kas iskemisi, akut apandisit ,mezenterik iskemi gibi birçok hastalıkta iskemi ya da şiddetli hastalığı öngörmede kullanılabileceği gösterilmiştir (31-33). Şahin ve Ark. Tarafından Akut Pankreatitin şiddetinin artması ile İMA ve düzeltilmiş İMA seviyelerinin arttığı gösterilmiştir (34). Bizim çalışmamızda da akut kolesistit hastalarının gruplarının tamamındaki hastalarla sağlıklı kontrol grubu arasında İMA değerleri açısından istatistiksel olarak anlamlı ($p<,001$) fark saptanmıştır. Bar ve ark. tarafından yapılan İMA ölçümlerinde birim olarak İMA absorbans ünitesi (ABSU) cinsinden hesaplanır ve 0.400 ABSU eşik değeri olarak kabul edilir.Bu değer üzerinde değerler iskemi göstermektedir (13). Uygun ve ark. Ratlar üzerinde yaptığı mezenter iskemi modelinde İMA'nın iskemi rat gruplarında kontrol grubundan sayısal olarak yüksek olduğu gözlenirse de iskemi süresinin yüksek olduğu gruplar kendi arasında değerlendirildiğinde istatistiksel açıdan anlamlı fark olmadığı gösterilmiştir (35).

SONUÇ

Araştırmamız Akut kolesistit hastalarındaki oksidan/antioksidan kapasite ile Tokyo 2018 rehberi (TR18)'ne göre belirlenen evreleme ve Akut faz reaktanlarının sonucu arasındaki ilişkinin araştırıldığı ilk ve tek çalışmadır. Bu çalışmanın sonucunda Akut İnflamatuar süreçle ilerleyen Akut Kolesistit hastalığının Oksidan artışı ile antioksidan mekanizmaların yetersizliğine zemin hazırlayarak oksidatif strese neden olduğunu doğrular nitelikte literatürle uyumlu veriler elde edildi. Bu çalışmanın sonucuna göre inflamatuvar belirteçlerin hastalık şiddetiyle arttığını ve inflamasyonun şiddeti ile tiyol-disülfid dengesinin oksidan bir belirteç olan disülfid yönüne kaydığı görüldü. Araştırmamızın sonuçlarına göre Akut kolesistitli hastalarda Hastaların başvuruındaki şikâyet süresi ve yaşı ile hastalığın şiddeti, disülfid, crp arasında pozitif yönlü korelasyon, antioksidan kapasite parametreleri ve albümin ile negatif yönlü korelasyon saptandı. Sonuç olarak Akut kolesistitli hastalarda TR18'e göre hastalığın şiddeti arttıkça oksidan/antioksidan durum dengesizliğinin saptanması, evresi yüksek hastalarda oksidan ve antioksidan düzeyin belirlenmesi, antioksidan düzeyini artırıcı tedavilerin planlanması ve hastaların mortalite ve morbiditesinin azaltılması için yapılacak çalışmalara yol gösterici olabilir.

KAYNAKLAR

1. Ziessman HA. Acute cholecystitis, biliary obstruction, and biliary leakage. *Semin Nucl Med.* 2003;33(4):279-96.
2. Gracie WA, Ransohoff DF. The natural history of silent gallstones: the innocent gallstone is not a myth. *N Engl J Med.* 1982;307(13):798-800.
3. Indar AA, Beckingham IJ. Acute cholecystitis. *BMJ.* 2002;325(7365):639-43.
4. Schafer M, Krahenbuhl L, Buchler MW. Predictive factors for the type of surgery in acute cholecystitis. *Am J Surg.* 2001;182(3):291-7.
5. Fialkowski E, Halpin V, Whinney RR. Acute cholecystitis. *BMJ Clin Evid.* 2008;2008.
6. Diettrich NA, Cacioppo JC, Davis RP. The vanishing elective cholecystectomy. Trends and their consequences. *Arch Surg.* 1988;123(7):810-4.
7. Sekimoto M, Takada T, Kawarada Y, Nimura Y, Yoshida M, Mayumi T, et al. Need for criteria for the diagnosis and severity assessment of acute cholangitis and cholecystitis: Tokyo Guidelines. *Journal of Hepato-Biliary-Pancreatic Surgery.* 2007;14(1):11-4.

8. Takada T, Strasberg SM, Solomkin JS, Pitt HA, Gomi H, Yoshida M, et al. TG13: Updated Tokyo Guidelines for the management of acute cholangitis and cholecystitis. *Journal of hepato-biliary-pancreatic sciences*. 2013;20(1):1-7.
9. Okamoto K, Suzuki K, Takada T, Strasberg SM, Asbun HJ, Endo I, et al. Tokyo Guidelines 2018: flowchart for the management of acute cholecystitis. *Journal of Hepato-biliary-pancreatic Sciences*. 2018;25(1):55-72.
10. Kimura Y, Takada T, Kawarada Y, Nimura Y, Hirata K, Sekimoto M, et al. Definitions, pathophysiology, and epidemiology of acute cholangitis and cholecystitis: Tokyo Guidelines. *J Hepatobiliary Pancreat Surg*. 2007;14(1):15-26.
11. Tokgoz H, Tas S, Giray O, Yalcinkaya S, Tokgoz O, Koca C, et al. The change in serum Thiol/Disulphide homeostasis after transrectal ultrasound guided prostate biopsy. *Int Braz J Urol*. 2017;43(3):455-61.
12. Bhakthavatsala Reddy C, Cyriac C, Desle HB. Role of "Ischemia Modified Albumin" (IMA) in acute coronary syndromes. *Indian Heart J*. 2014;66(6):656-62.
13. Bar-Or D, Lau E, Winkler JV. A novel assay for cobalt-albumin binding and its potential as a marker for myocardial ischemia-a preliminary report. *J Emerg Med*. 2000;19(4):311-5.
14. Prashanth AK, Anand U. Clinical significance of ischemia modified albumin in critically ill patients with sepsis. *Indian J Clin Biochem*. 2015;30(2):194-7.
15. Shaffer EA. Epidemiology and risk factors for gallstone disease: has the paradigm changed in the 21st century? *Current gastroenterology reports*. 2005;7(2):132-40.
16. Russo MW, Wei JT, Thiny MT, Gangarosa LM, Brown A, Ringel Y, et al. Digestive and liver diseases statistics, 2004. *Gastroenterology*. 2004;126(5):1448-53.
17. Gurbulak EK, Gurbulak B, Akgun IE, Duzkoylu Y, Battal M, Celayir MF, et al. Prediction of the grade of acute cholecystitis by plasma level of C-reactive protein. *Iranian Red Crescent Medical Journal*. 2015;17(4).
18. Harris TB, Ferrucci L, Tracy RP, Corti MC, Wacholder S, Ettinger WH, Jr., et al. Associations of elevated interleukin-6 and C-reactive protein levels with mortality in the elderly. *Am J Med*. 1999;106(5):506-12.
19. Klonoff-Cohen H, Barrett-Connor EL, Edelstein SL. Albumin levels as a predictor of mortality in the healthy elderly. *J Clin Epidemiol*. 1992;45(3):207-12.
20. Erel O, Neselioglu S. A novel and automated assay for thiol/disulphide homeostasis. *Clin Biochem*. 2014;47(18):326-32.
21. Kara SS, Erel O, Demirdag TB, Cura Yayla BC, Gulhan B, Neselioglu S, et al. Alteration of thiol-disulphide homeostasis in acute tonsillopharyngitis. *Redox Report*. 2017;22(5):205-9.
22. Guney T, Kanat IF, Alkan A, Alisik M, Akinci S, Silay K, et al. Assessment of serum thiol/disulfide homeostasis in multiple myeloma patients by a new method. *Redox Report*. 2017;22(6):246-51.
23. Kökçam I, Nazıroğlu M. Effects of vitamin E supplementation on blood antioxidants levels in patients with Behçet's disease. *Clinical biochemistry*. 2002;35(8):633-9.
24. Köseoğlu H, Alışık M, Başaran M, Yürekli ÖT, Solakoğlu T, Tahtacı M, et al. Dynamic thiol/disulphide homeostasis in acute pancreatitis. *The Turkish Journal of Gastroenterology*. 2018;29(3):348.

25. Yucel A, Sanhal CY, Daglar K, Kara O, Uygur D, Erel O. Thiol/disulphide homeostasis in pregnant women with Familial Mediterranean fever. *Redox Report*. 2016;21(6):287-91.
26. Harzallah O, Kerkeni A, Baati T, Mahjoub S. Oxidative stress: Correlation with Behçet's disease duration, activity and severity. *European journal of internal medicine*. 2008;19(7):541-7.
27. Cai H, Harrison DG. Endothelial dysfunction in cardiovascular diseases: the role of oxidant stress. *Circulation research*. 2000;87(10):840-4.
28. Hu S, Belcaro G, Ledda A, Corsi M, Cotellese R, Feragalli B, et al. Behçet syndrome: effects of Pycnogenol® supplementation during regression phases. *Minerva cardioangiologica*. 2018;66(4):386-90.
29. Wudkowska A, Goch J, Goch A. Ischemia-modified albumin in differential diagnosis of acute coronary syndrome without ST elevation and unstable angina pectoris. *Kardiol Pol*. 2010;68(4):431-7.
30. Sinha M, Roy D, Gaze D, Collinson P, Kaski J. Role of "Ischemia modified albumin", a new biochemical marker of myocardial ischaemia, in the early diagnosis of acute coronary syndromes. *Heart*. 2004;90(6):644-.
31. Refaai MA, Wright RW, Parvin CA, Gronowski AM, Scott MG, Eby CS. Ischemia-modified albumin increases after skeletal muscle ischemia during arthroscopic knee surgery. *Clinica Chimica Acta*. 2006;366(1-2):264-8.
32. Bostancı H, Kurban S, Erbay E, Köksal H. Akut Apandisitte İskemi Modifiye Albümin. *Ortadogu Medical Journal/Ortadogu Tip Dergisi*. 2012;4(2).
33. Gunduz A, Turedi S, Mentese A, Karahan SC, Hos G, Tatlı O, et al. Ischemia-modified albumin in the diagnosis of acute mesenteric ischemia: a preliminary study. *The American journal of emergency medicine*. 2008;26(2):202-5.
34. Sahin A, Turkoglu S, Tunc N, Duzenci D, Solmaz OA, Bahcecioglu IH, et al. Is ischemia-modified albumin a reliable tool for the assessment of acute pancreatitis? *Therapeutics and clinical risk management*. 2018;14:627.
35. Uygun M, Yilmaz S, Pekdemir M, Duman C, Gürbüz YS. The Diagnostic Value of Ischemia-modified Albumin in a Rat Model of Acute Mesenteric Ischemia. *Academic Emergency Medicine*. 2011;18(4):355-9

A STUDY ON STATE OF HEALTH BENEFIT AND HEALTH SERVICES IN TURKEY FROM THE ROMAN

Dr. Öğr. Üyesi Memiş Can YARDIMCI

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Emirdağ MYO

canyardim@aku.edu.tr

Abstract

Gypsies that scattered all over the world, also scattered and living all over Turkish cities. Gypsies, who are basically divided into 3 separate groups, continue their lives as in settled or migrant life style. Gypsies work in a wide variety of business. Healthcare services are constitutional rights which everyone should be able to Benefit. Health Services in Turkey provided by private and public sector companies. Covid-19 outbreak has shown that Turkish health system is much better than many nations. However, some of the groups cannot benefit from the health services as much as they should such as Gypsies. In this study, the level of benefitting from the health services by immigrant Gypsies were investigated. The research was conducted on 200 Gypsies who are living in Sinanpaşa district in Afyonkarahisar/Turkey. Data were collected through a questionnaire since all the responses a quired from the targeted sample group, the results were presented as a pie chart. In study, general health conditions of gypsies', their health expenditures and their expectations about health services were exanimated.

Keywords: *Health, Gypsy, Migrant Life Style*

TÜRKİYE'DEKİ ROMANLARIN SAĞLIK HİZMETLERİNDEN FAYDALANMALARI VE SAĞLIK DURUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Tüm dünya coğrafyasına dağılmış durumda olan Romanlar benzer şekilde Türkiye'nin pek çok şehirlerinde dağınık durumda yaşamaktadırlar. Temelde üç ayrı gruba ayrılan Romanlar, hayatlarını yerleşik ve göçebe olarak sürdürmektedirler. Romanlar çok çeşitli iş kollarında çalışmaktadırlar. Sağlık hakkı, anayasal bir hak olarak tüm insanların hakkıdır. Türkiye'de vatandaşlara sağlık hizmetleri özel ve kamu sektörleri tarafından sunulmaktadır. Özellikle Covid-19 salgını göstermiştir ki Türkiye sağlık sistemi pek çok ülkeden çok iyi durumdadır. Bununla birlikte bazı kesimler başta ekonomik olmak üzere muhtelif sebepler nedeniyle sağlık sisteminden yeteri kadar faydalanamamaktadırlar. Romanlar bu dezavantajlı grupların başında gelmektedirler. Bu çalışmada göçebe olarak yaşayan Romanların sağlık sisteminden yararlanabilme düzeyleri araştırılmıştır. Araştırma Afyonkarahisar İli, Sinanpaşa İlçesinde yaşayan 200 Roman vatandaş üzerinde yapılmıştır. Anket yolu ile veriler toplanmış ve SPSS analiz programı ile elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Çalışmada, genel olarak Romanların sağlık durumları, sağlık harcamaları ve sağlık hizmetleri ile ilgili beklentileri sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sağlık, Roman, Gezinlik*

Giriş

Tüm dünya coğrafyasına dağılmış durumda olan romanlar benzer şekilde Türkiye'nin pek çok şehirlerinde dağınık durumda yaşamaktadırlar. Geçmişten beri ön yargılarla yaklaşılan romanlar sosyal dışlama, yoksulluk, işsizlik, barınma temel hak ve hizmetlere ulaşamama ve

bunlardan faydalanamama gibi problemlerle yaşamlarını devam ettirmektedirler (ÇETİN 2017: 86). Temelde üç ayrı gruba ayrılan Romanlar hayatlarını yerleşik ve göçebe olarak sürdürmektedirler. Romanlar çok çeşitli iş kollarında çalışmaktadırlar. Sağlık anayasal bir hak olarak tüm insanların hakkıdır. Ülkemizde vatandaşlara Sağlık hizmetleri özel ve kamu sektörleri tarafından sunulmaktadır. Özellikle Covid 19 salgını göstermiştir ki Türkiye sağlık sistemi pek çok ülkeden çok iyi durumdadır. Bununla birlikte bazı kesimler maalesef başta ekonomik olmak üzere belli sebepler nedeniyle sağlık sisteminden yeteri kadar faydalanamamaktadırlar. Romanlar bu dezavantajlı grupların başında gelmektedirler. Tüm dünyada ve Türkiye'de çingeneler farklı bölgelerde yaşamaktadır. Geçmişten beri önyargılarla yaklaşılın Romanlar; sosyal dışlanma, yoksulluk, işsizlik, barınma, temel hak ve hizmetlere ulaşamama ve bunlardan faydalanamama gibi problemlerle yaşamlarına devam etmektedirler. Çingeneler Romlar, Domlar ve Romanlar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Türkiye'de nüfuslarının 500.000 ile 2 milyon arasında olduğu belirtilmektedir. Eskiden demircilik, kalaycılık, falcılık, ayı oynatıcılığı v.s. işler yapan romanlar; çoğunlukla sosyal güvenlik sistemi dışındaki iş kollarında, mevsimsel tarım işçiliği, artık toplayıcılığı gibi işlerde çalışmaktadırlar. Romanların bir kısmı konar-göçer ve göçebe olarak yaşamaktadır. Tarım sektöründe çalışan işçiler buldukları yerden ayrılarak Nisan- Kasım ayı boyunca farklı bölgelerde çalışmaktadırlar. Konar göçer tarım işçiliği genellikle aile boyu yapılan bir ekonomik faaliyet olarak yapılmaktadır. Trakya ve batı bölgelerinde çokça görülen mevsimsel işçilik ve veya doğu ve Güneydoğu'dan göç eden çingeneler için gel geç bir gelir fırsatı olarak görülmektedir. Meyve sebze ve diğer tarımsal ürünlerin toplayıcılığını ve hasat işlerini yapmaktadırlar. Tarımsal ürünlerin hasadı romanlar için iyi bir gelir kaynağı ve yıllık gelirlerinin en önemli kısmı olarak nitelendirilmektedir (MARS, 2008: 21).

Sağlık hizmetlerine ulaşım tüm bireylerin hakkı olmakla birlikte Romanların hayatlarını sürdürdükleri ülkelerde diğer topluluklara göre sağlık hizmetlerinden çok daha az faydalanabilecekleri söylenmektedir (CLEEMPUT vd., 2007: 205-207). Romanlar Avrupa'daki en büyük azınlık olarak görülmektedir. Romanların sağlık hizmetlerine erişme risk faktörleri ile karşı karşıya kalmaları ve sağlık durumlarında eşitsizlik olduğu ile ilgili çalışmalar vardır. Yoksulluk dışlanma gibi sosyal şartlarda eşitsizliğe arttıran faktörler olarak değerlendirilmektedir (ESKİOCAK ve AKBAŞAK, 2017: 137). Sosyal dışlanmanın sebepleri arasında sosyal ekonomik kurumsal bölge ve sembolik ve referanslar gösterilmektedir (ATKISON ve DAVOUDI, 2000: 440). Ülkemizde de yapılan çalışmalarda Romanların sağlık hizmetlerinden yararlanmada handikaplı grup olduğunu, hatta bu grup içerisinde kadınların tüm dünyada olduğu gibi roman kadınların, roman erkeklere göre daha kötü koşullara sahip olduğu görülmektedir (RAVNBOL, 2001: 49, TANRIVERDİ vd., 2012: 251, GÖKÇE, 2019: 142). Romanlar anayasaya göre tüm vatandaşlarla eşit olmalarına rağmen kamu hizmetlerine erişimde zorluklar çekmektedirler. İstenen olur ki bu handikaplı grup eğitim, sağlık, sosyal güvenlik v.b. tüm vatandaşlık haklarından eşit bir şekilde faydalanınsın. Bu amaçla bu gruba yönelik daha çok bilimsel araştırmaların yapılması ve çözüm önerilerinin getirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada göçebe olarak yaşayan romanların sağlık sistemlerinden yararlanabilme durumları araştırılacak ve genel olarak sağlık durumları, harcama beklentileri vb. anket yöntemi ile sorgulanacaktır. Bu çalışmada roman tarım işçilerinin sağlık hizmetlerinden faydalanabilmeleri ve sağlık harcamaları araştırılmıştır.

1.ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Araştırma Afyonkarahisar/Sinanpaşa ilçesine mevsimlik tarım işçisi olarak gelen ve ailece çalışan roman vatandaşlarla yüz yüze anket yöntemi ile yapılmıştır. Araştırma Roman vatandaşların kamu ve özel sektör sağlık hizmetlerine erişimini sağlık harcamalarını ve koruyucu sağlık alanında davranışlarını ortaya çalışmaktadır. Sorular araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bazı sorular likert tipi sorulardan oluşmaktadır.

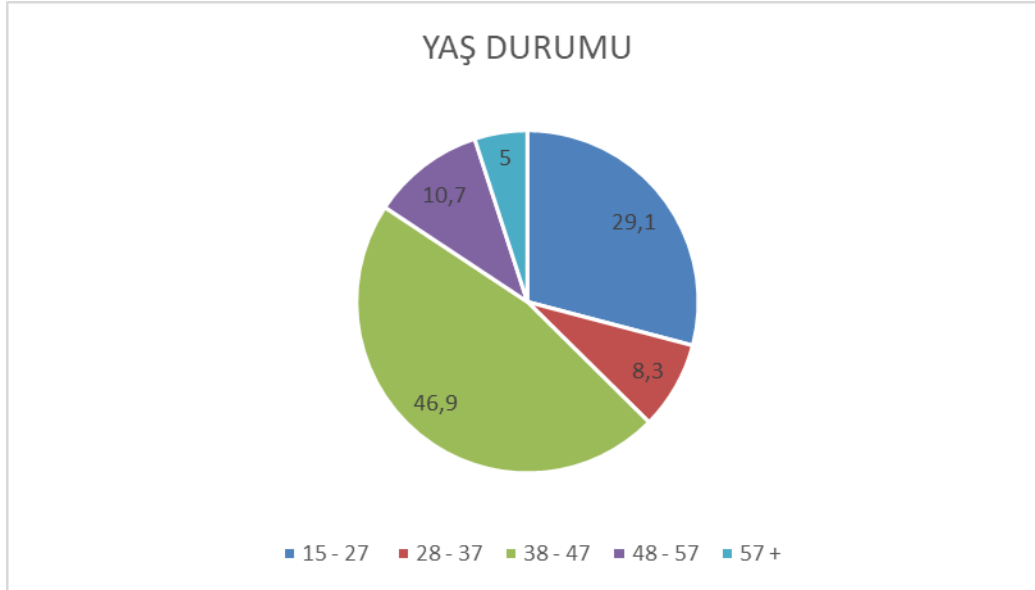
1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Roman Konar göçer mevsimlik tarım işçisi olarak ailece çalışan roman vatandaşların özel ve kamu sağlık hizmetlerine erişme durumları, sağlık harcamaları ve koruyucu sağlık önlemleri için eylemleri anket yöntemi ile belirlenmeye çalışılmıştır.

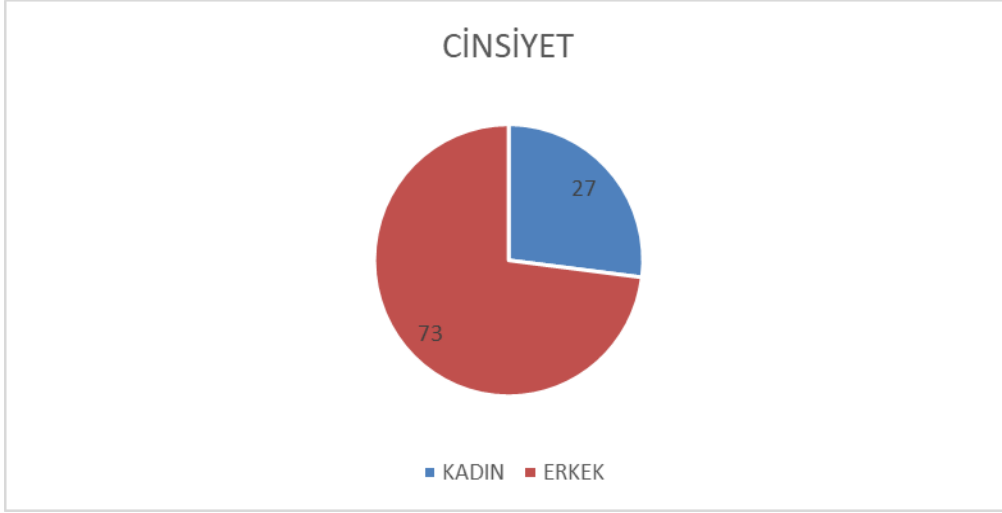
1.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleri

Bu çalışma Ağustos- Eylül 2020 tarihinde Afyon/ Sinanpaşa ilçesine çoğunlukla Sakarya ve Kocaeli ilinden gelen konargöçer mevsimlik Romanların tarım işçileri ile yapılmıştır yaklaşık 230 15+ yaş nüfusa sahip olan topluluktan 200 kişiye anket uygulanmıştır. 153 erkek 47 kadın. Örnekler neredeyse tüm evreni kapsadığından dolayı çalışma SPSS ile yapılmamıştır. Araştırma sonuçları pasta grafik şekilde aşağıda sunulmuştur.

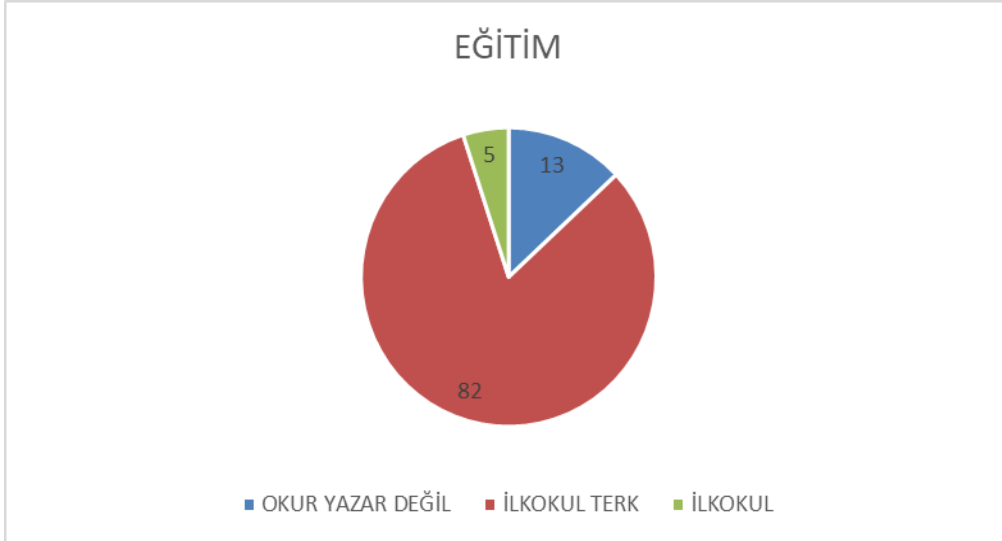
1. Yaş?

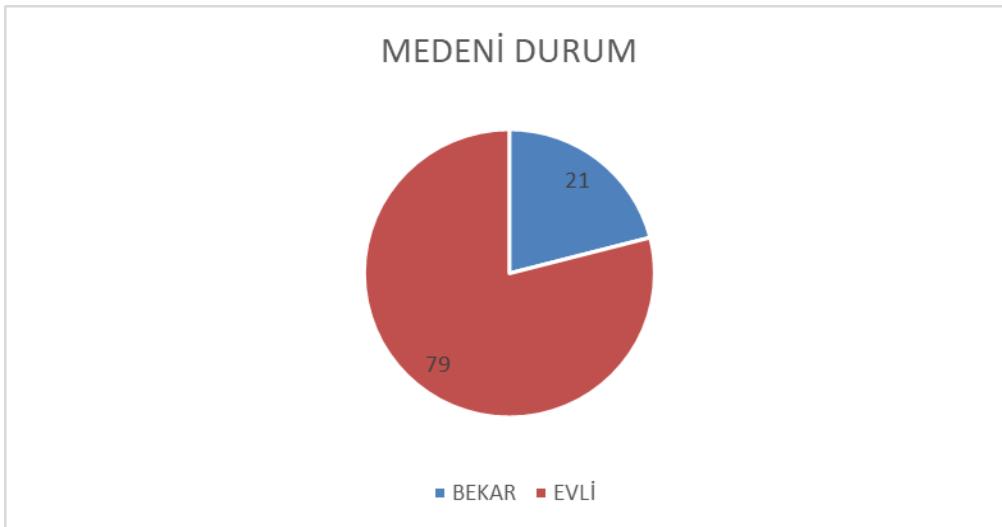
2. Cinsiyet?

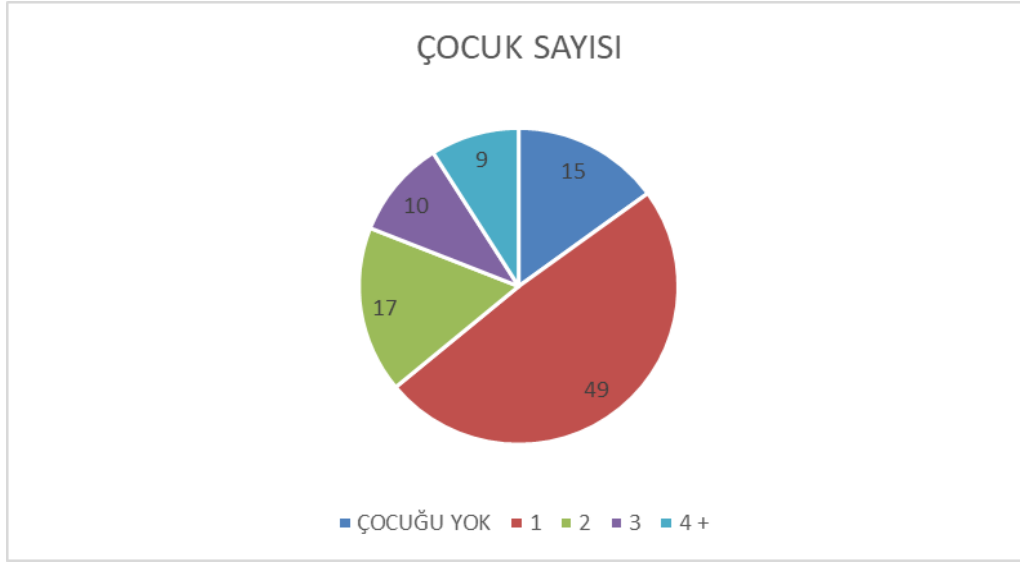
3. Eğitim?

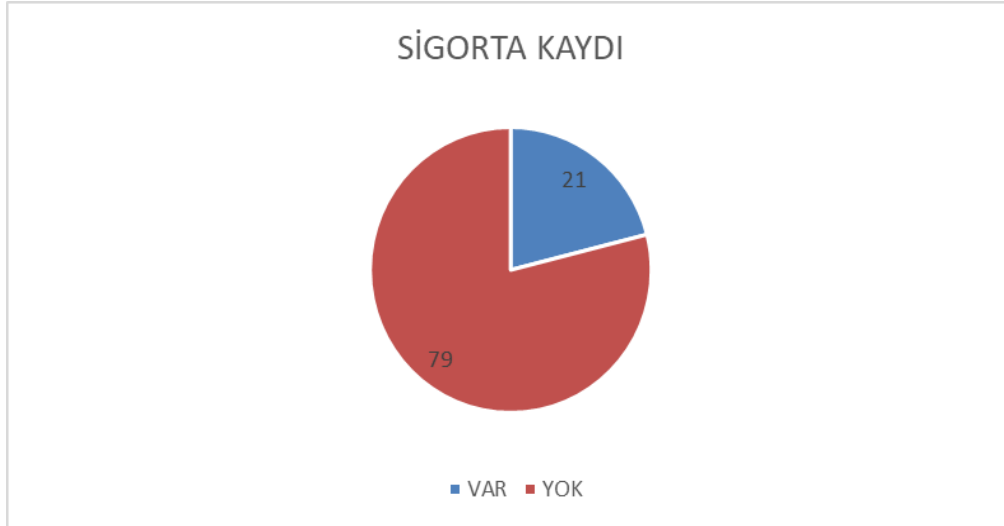
4. Medeni durum?

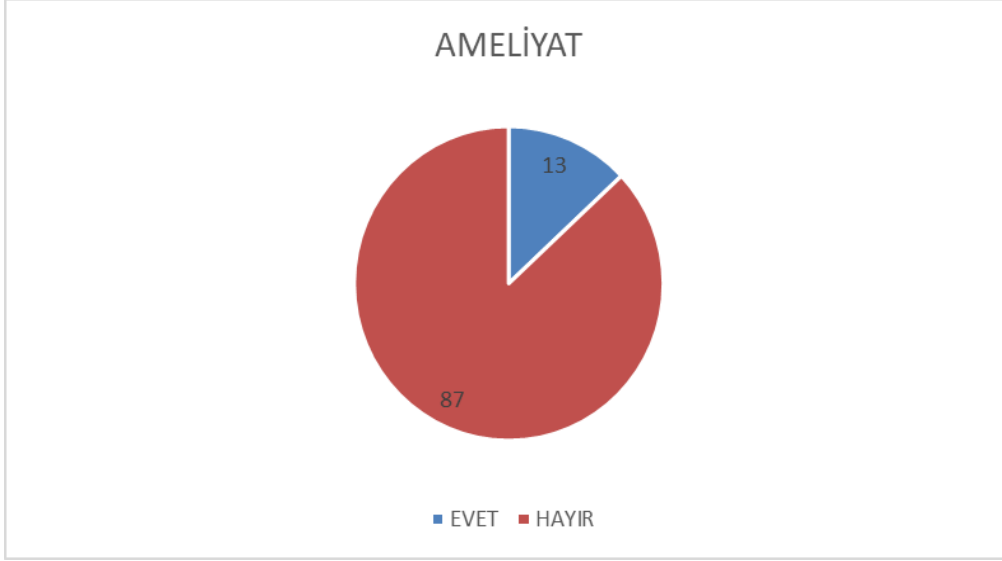
5. Çocuk sayısı?

6. Sigorta kaydınız var mı?

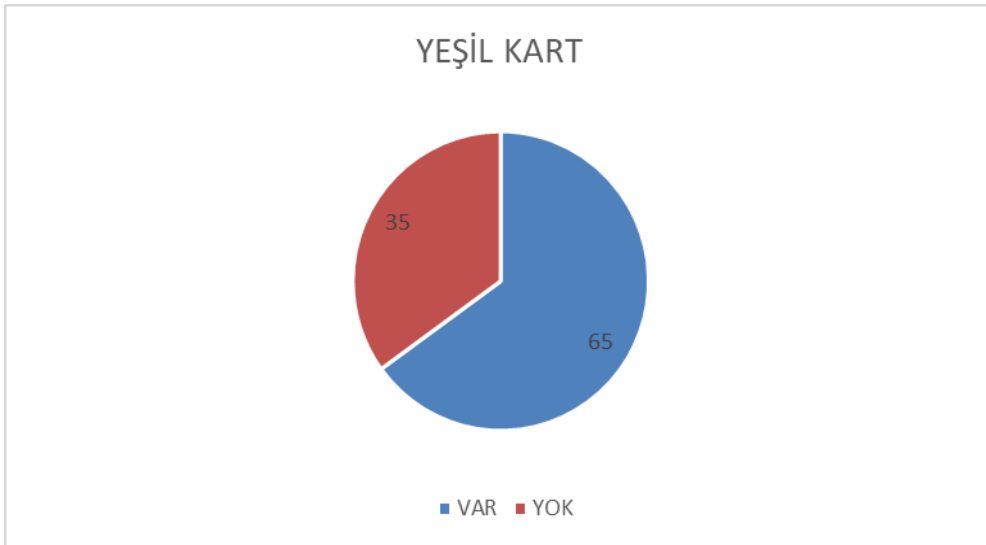
7. Hiç ameliyat oldunuz mu?

8. Ameliyat olduysanız; devlet hastanesi mi, özel hastane mi?

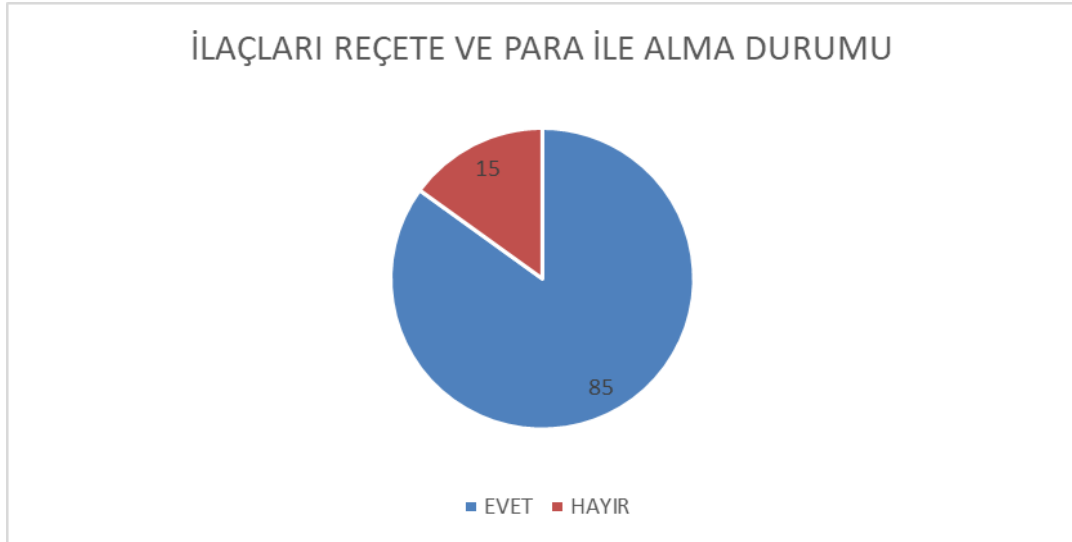
9. Yeşil kartımız var mı?

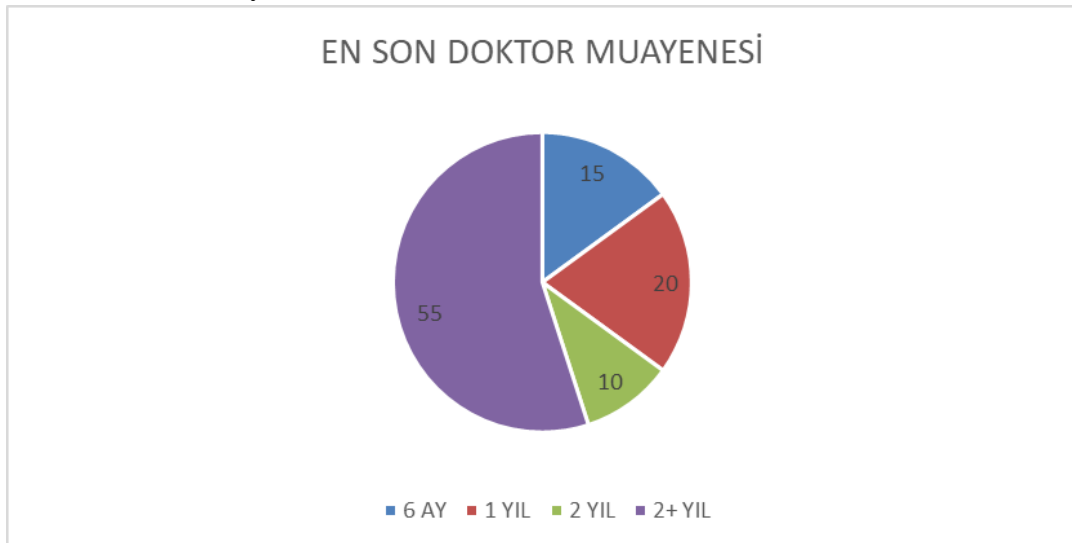
10. Düzenli ilaç kullanıyor musunuz?

11. İlaçlarımızı reçete ve parayla mı alıyorsunuz?

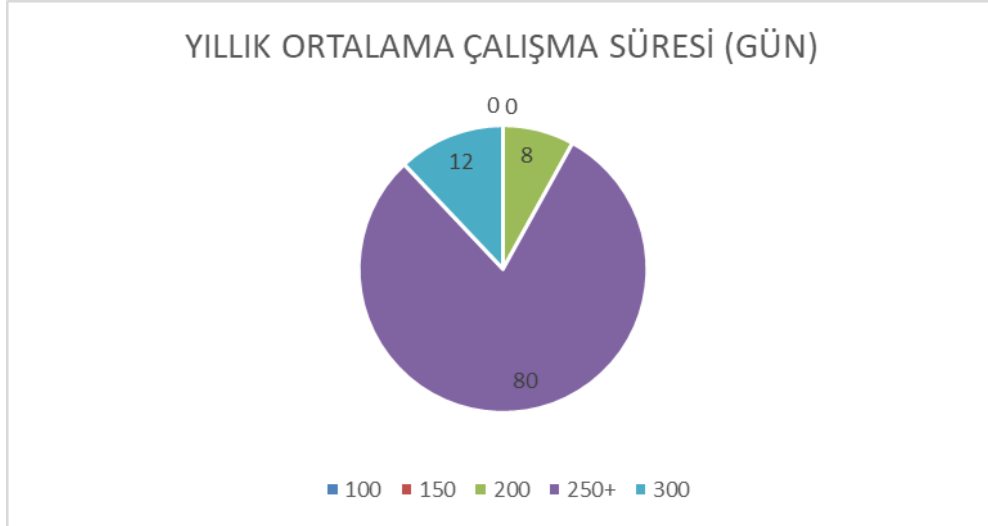
12. En son doktor muayenesi ne zaman oldunuz?

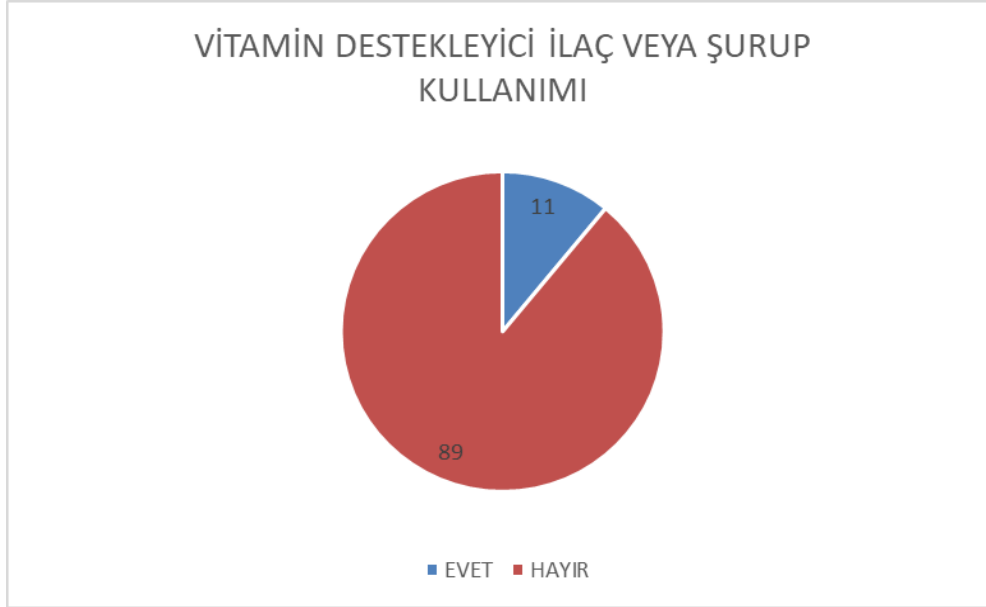
13. Teşhis konulmamış bir hastalığınız var mı?

14. Yılda ortalama kaç gün çalışıyorsunuz?

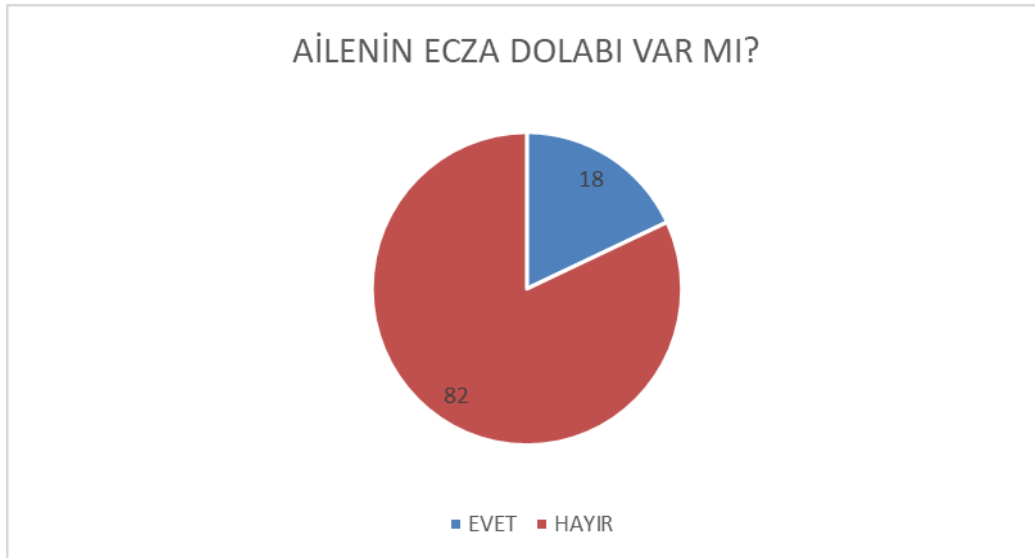
15. Hiç vitamin destekleyici ilaç veya şurup kullandınız mı?

16. İhtiyacınız olduğunda ilacı ya kolayca erişebiliyor musunuz?

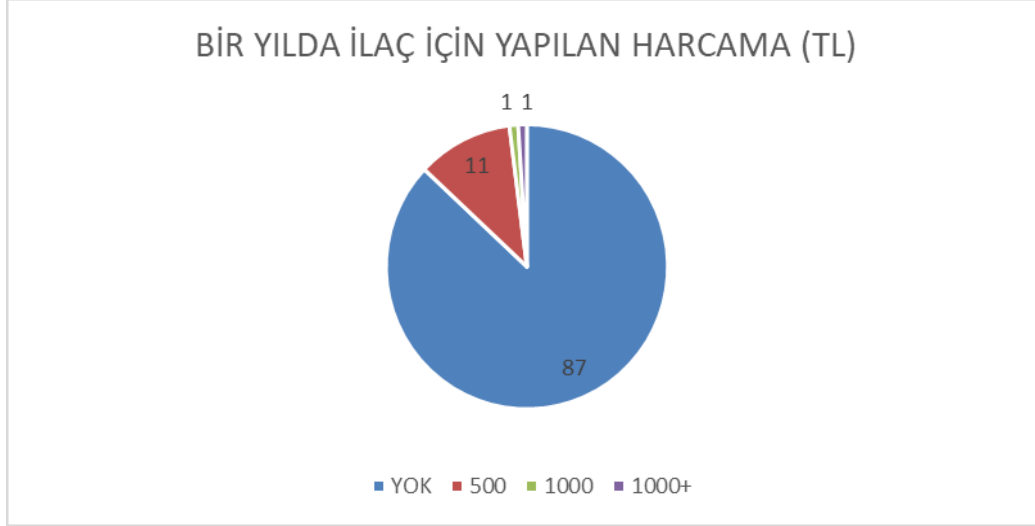
17. Aile olarak ecza dolabınız var mı?

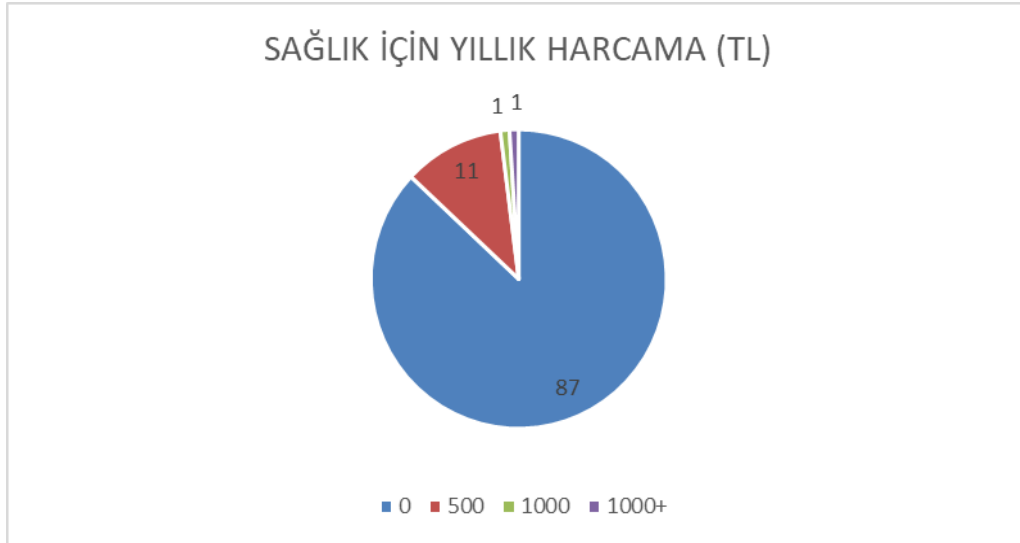
18. Hasta olmadan bir Sağlık kuruluşuna gittiniz mi?

19. Bir yılda ilaç almak için harcamanız?

20. Bir yıllık sağlık harcamanız?

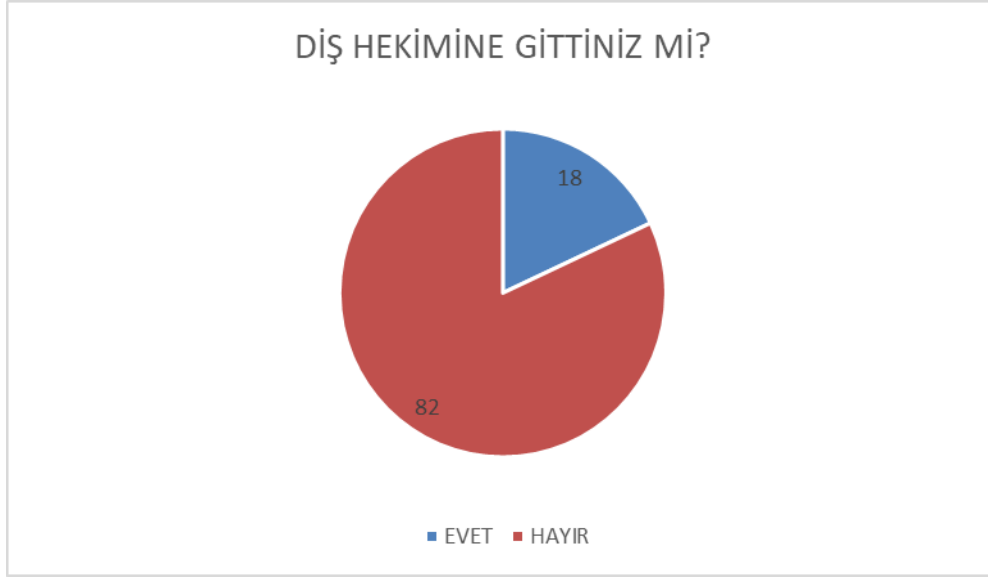
21. Dişlerinizi fırçalıyor musunuz?

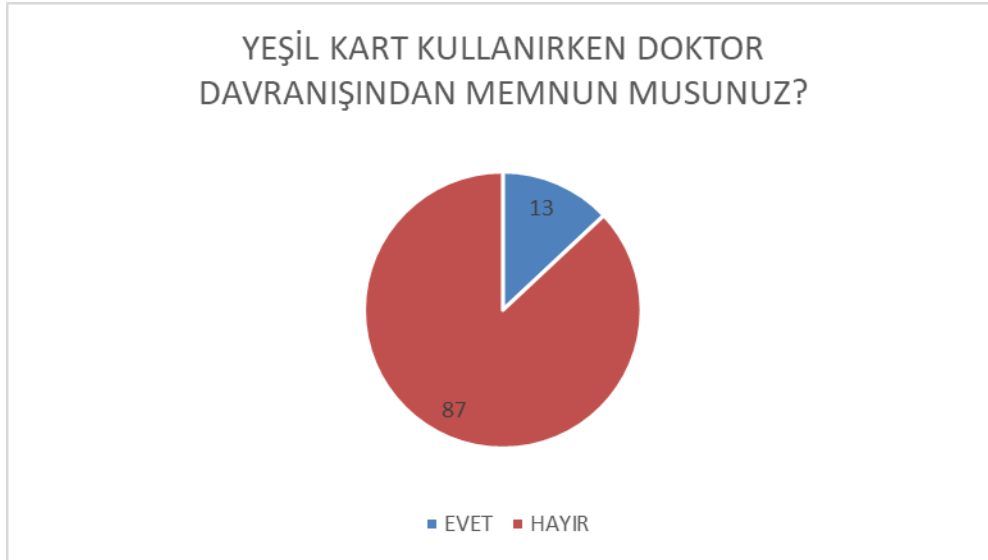
22. Tuvalet kâğıdı kullanıyor musunuz?

23. Diş hekimine hiç gittiniz mi?

24. Yeşil kart kullanırken Doktor davranışından memnun musunuz?

25. Hazır su kullanıyor musunuz?

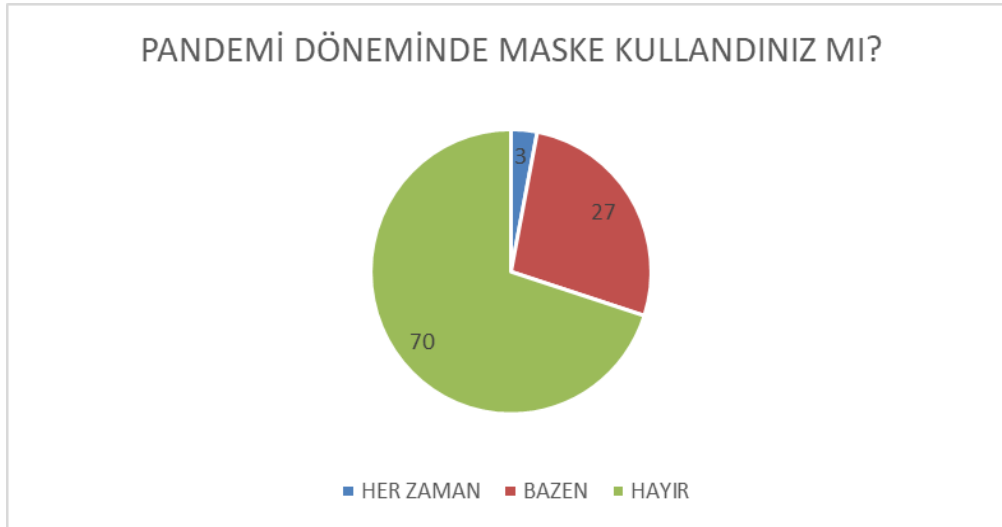
26. Kalıcı bel ağrılarınız var mı?

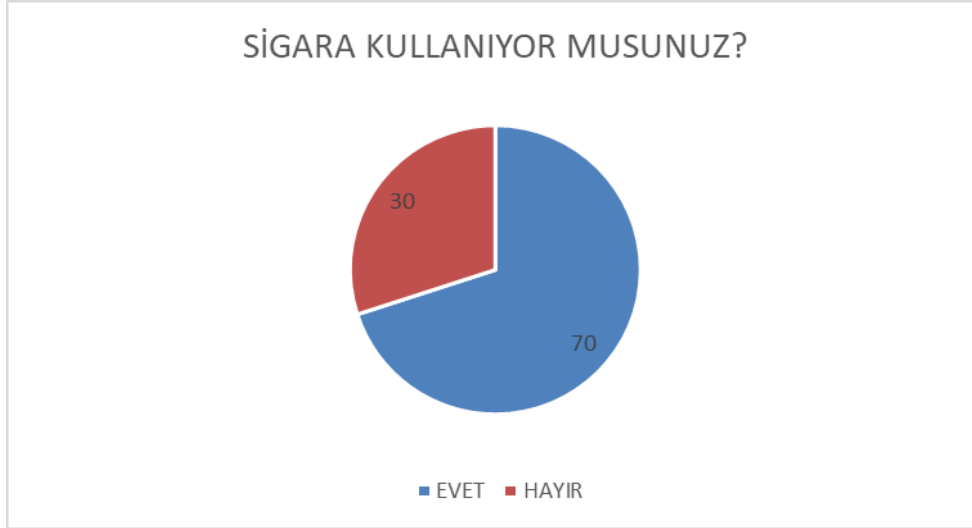
27. Sağlık sorununuzu çözmek için ilk gittiğiniz yer neresidir?

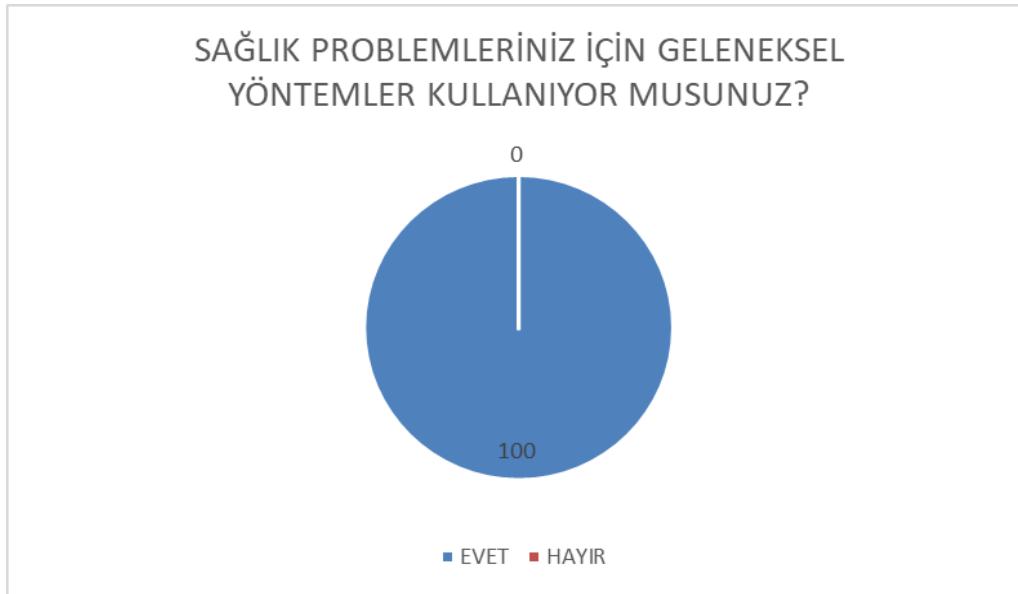
28. Pandemi döneminde maske kullandınız mı?

29. Sigara kullanıyor musunuz?

30. Sağlık problemlerinizi de geleneksel yöntemler kullanıyor musunuz?

SONUÇ

Romanların sağlık hizmetlerine ulaşip ulaşamamalarıyla ilgili literatürde çok çalışma yoktur (KÖRDEVE, 2017: 67). Bu çalışmanın eksikliği gidermede faydalı olmasını dileğiyle, bulunan sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz. Romanlar kadın çoluk çocuk ailece çok zor şartlarda çalışmaktadırlar. Okur yazar olmayanların yanında büyük çoğunluğu ilköğretimi terk etmiştir. Çoğunluk bir- iki çocuk sahibidir. Sosyal güvenlik kurumlarına kayıt oranı %20 civarında olup pek çok sosyal gruba göre dezavantajlı durumdadır. Ameliyat olanların neredeyse tamamı devlet hastanelerinde operasyon geçirmişlerdir. Yeşil karta sahiplik 1/3 oranındadır. İlaç edinme çoğunlukla reçete ile almaktadırlar. Gelirlerinin çok az olması en önemli faktörlerdendir. %38'inin teşhis konulmuş sağlık problemleri vardır. Çalışma süreleri yılda büyük bir çoğunluk için 250+ gündür. Diğer zaman diliminde çalışamamaları mevsimsel özellikten dolayıdır. Vitamin ya da ilaç kullanımını oranı %10'larda kalmaktadır. İlaça kolayca ulaşabilenlerin oranı %42'dir. Yaklaşık %20 aile, bir ecza dolabına sahiptir. Son 1 yılda ilaç harcamaları (kendi ceplerinden) yok denecek kadar azdır. Sağlık harcamaları da çok azdır. Diş

fırçalama durumu %2 gibi çok düşük orandadır. Ancak tüm katılımcılar tuvalet kâğıdı kullandığını belirtmişlerdir. Yeşil kart kullanırken doktor ve sağlık personeli davranışlarından memnuniyetsizlik oranı yaklaşık %90 olarak tespit edilmiştir. Hazır su kullanımı yok denecek kadar azdır. Kalıcı bel ağrıları %14 gibi oranda olup sağlıksız ve zor çalışma koşullarından kaynaklanmaktadır. Herhangi bir sağlık sorunu karşısında özel sağlık kuruluşları hiç tercih edilmezken %3 Devlet Hastaneleri tercih ederken %97 aile hekimliklerini tercih etmektedirler.

Pandemi döneminde büyük çoğunluk yüzde yetmiş bir maske ve dezenfektan kullanmadığını belirtmiştir sigara kullanımı yüzde yetmiş oranındadır ve son olarak sağlık problemlerinde geleneksel yöntemler tüm katılımcılar tarafından kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Atkinson R. , Davouidi S. (2000). The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities, *Journal of Common Market Studies*, vol.48, no.3, 2000/3, s.427-448.

Cleemput PV, Parry G, Thomas K, Peters J, Cooper C, (2007).Health-related beliefs and experiences of Gypsies and Travellers: a qualitative study. *Journal of Epidemiology and Community Health* 2007; 61(3):20510.

Çetin, B. (2017). Kimlikleriyle Romanlar: Türkiyedeki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi ve Birinci Aşama Eylem Planının Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15 (1), 85-112. DOI: 10.11611/yead.278435

Eskiocak, M, Akbaşak D.(2017). “Roma health in Edirne: Social determinants of health and health status”. *Turkish Journal of Public Health* 15 (2017): 136-149.

AĞIR TİCARİ TAŞITLARIN DEBRİYAJ BASKILARINDA KULLANILAN GRİ DÖKME DEMİR MALZEMELER İÇİN GERİLİM GİDERME PROSESİNİN İNCELENMESİ

Murat HAKTANIR

Dönmez Debriyaj San. ve Tic. A.Ş., Ar-Ge Merkezi

Oğuz Can BARGUN

Dönmez Debriyaj San. ve Tic. A.Ş., Ar-Ge Merkezi

Caner EŞ

Dönmez Debriyaj San. ve Tic. A.Ş., Ar-Ge Merkezi

İbrahim Can KAYMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi

Öz

Döküm malzemelerin soğuma şartlarından kaynaklı, malzeme üzerinde artık gerilmeler oluşmaktadır. Çeki yönündeki bu artık gerilmeler, en temelde malzemeyi hasara uğratma eğiliminde olan gerilmelerdir. Malzemenin ürün haline getirildikten sonraki aşamasında, bu artık gerilmeler çalışma esnasında olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Çeki yönündeki artık gerilmelerin yüksek seviyede olması, ürünü hasara uğratarak tüm sistemin çalışmaz hale gelmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu olumsuz etkileri bertaraf etmek adına döküm operasyonu sonrası çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden bir tanesi olan gerilim giderme işlemi, bu çalışma kapsamında incelenmiştir. Bahsi geçen inceleme, ağır ticari taşıtların debriyaj baskılarında kullanılan ‘ara plaka’ ve ‘volan bağlantı plakası’ adı verilen parçalar için yapılmıştır. Çalışmada kullanılan döküm malzeme GG-25 (EN-GJL-250)’tir. Parçalar üzerinde Kesit Metodu (Sectioning Method) ile artık gerilme ölçümü yapılmıştır. Yapılan ölçümler sonucunda ara plakada yaklaşık 32,5 MPa ve volan bağlantı plakasında yaklaşık 34,1 MPa üretim kaynaklı artık gerilme kaldığı görülmüştür. Siemens NX yazılımında modellenen parçalar üzerinde, Ansys Workbench yazılımı kullanılarak gerçekleştirilen yapısal analizlerde, çalışma koşullarını temsil eden sınır koşulları ve yüklemeler uygulanmış olup, ara plakada maksimum 40,1 MPa, volan bağlantı plakasında ise maksimum 29,2 MPa gerilme ortaya çıktığı görülmüştür. İnceleme sonucunda, ölçülen artık gerilme miktarlarının parçaların çalışma koşullarından gelen gerilmelerle beraber değerlendirilmesi yapılmıştır. Gerilme değerlerinin emniyetli bölgede olduğu ve ürünün çalışma koşullarında zafiyet yaratmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında bahsi geçen malzemeler için gerilim giderme işlemine ihtiyaç olmadığı kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Gri Dökme Demir, Artık Gerilme, Kesit Metodu, Ağır Ticari Taşıtlar, Debriyaj Baskısı*

GİRİŞ ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1.Dökme Demirler

Dökme demirler geniş bir aileyi tanımlayan malzeme grubudur. Dökme demirler, ötektik katılaşma ile oluşan çok bileşenli demir alaşım yapılarıdır. Büyük oranda Fe, C ve Si elementlerine sahip olan dökme demirler bu elementlerin yanında düşük oranda alaşım elementleri de içermektedir (Stefanescu, D. M. (1990):3-11).

1.1.Dökme Demirlerin Sınıflandırılması

Dökme demirlerde yapılan ilk sınıflandırmalar kırık/çatlaklar incelenerek yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar sırasında iki tip dökme demir tanınmıştır. Bunlar;

1. Beyaz Dökme Demir: Beyaz parlak bir kırık yüzeyine sahiptir ve oluşan kırık, yarı kararlı Fe₃C ötektiğinin katılaşması sonucu oluşan demir karbür plakaları boyunca oluşur.

2. Gri Dökme Demir: Gri renkte kırık yüzeyi verir. Oluşan kırık, kararlı grafit ötektiğini katılaşması sonucu oluşan grafit tabakalarında gözlemlenir (Stefanescu, D. M. (1990):3-11).

Tablo 1. Dökme demir tiplerinin içerdiği elementler ve değer aralıkları (Arısoy, C. F. (2005)).

Dökme demir tipi	Alaşım elementi miktarı [%]				
	C	Si	Mn	P	S
Gri dökme demir	2.5-4.0	1.0-4.0	0.2-1.0	0.002-1.0	0.02-0.25
Küresel grafitli dökme demir	3.0-4.0	1.8-2.8	0.1-1.0	0.001-0.1	0.01-0.03
Beyaz dökme demir	1.8-3.6	0.5-1.9	0.25-0.8	0.006-0.2	0.06-0.2
Temper dökme demir	2.2-2.9	0.9-1.9	0.15-1.2	0.02-0.2	0.02-0.2

2.Gri Dökme Demir

Dökme demirler, ötektik sıcaklıkta östenit içinde karbonun katı çözelti içinde tutulabileceğinden daha fazla olduğu demir, karbon ve silikon alaşımlarıdır. Gri dökme demirlerde, östenit içerisindeki çözünürlüğünü aşan karbon lameller şeklinde çöker.

Endüstride birçok uygulamada çekme mukavemeti sınıf seçiminde temel kriter değildir. Örnek olarak otomotiv endüstrisinde debriyaj plakaları ve fren balataları gibi parçaların malzeme seçimleri yapılırken ısı direnci özelliği sınıf seçiminde en önemli etkiye sahiptir. Bu ürünler için genellikle düşük sınıftaki malzemeler son derece üstün performans vermekteler (Davis, J. R., (1990):1063).

Tablo 2. Gri dökme demir sınıfları ve kullanım alanları (Davis, J. R., (1990):1063).

Sınıf	Kullanım Alanları
G1800	Mukavemetin birincil kriter olmadığı çeşitli yumuşak dökümlerde
G2500	Küçük silindir blokları, silindir kafaları, hava soğutmalı silindirler, pistonlar, debriyaj plakaları, yağ pompası gövdeleri, vites kutuları, fren balataları
G2500a	Fren balataları, debriyaj plakaları (Karbon oranı fazla)
G3000	Otomobil ve dizel silindir blokları, silindir kafaları, Volanlar, diferansiyel taşıyıcıları, pistonlar
G3500	Dizel motor blokları, tır ve traktör silindir blokları ve başları, ağır volanlar, ağır vites kutuları
G3500b	Yüksek mukavemet ve ısı kontrolü gereken ağır görev servisleri için fren balatası ve debriyaj plakaları
G3500c	Ekstra ağır görev servisleri için fren balataları
G4000	Dizel motor dökümü, silindirler ve pistonlar
G4000d	Kam milleri

3.Gerilim Giderme

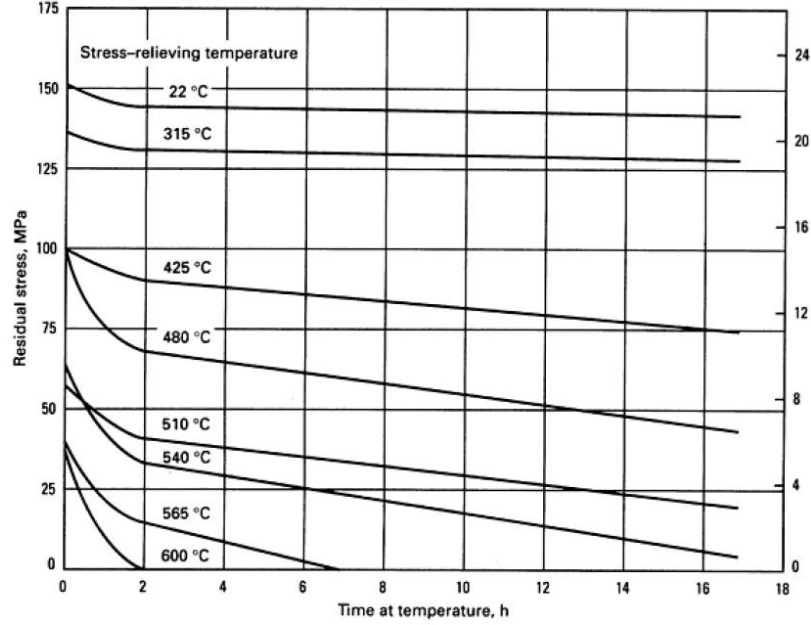
Gri dökme demirlerin sıcaklığı 480 °C altında çalışırsa, iki boyutsal hata karşımıza çıkacaktır. Bunlar;

1. Artık Gerilmeler
2. İşlenebilme pratiği

3.1. Artık Gerilmeler

Artık gerilmeler malzemenin mekanik ve termal özelliklerine etki eder. Sıcaklık değişimi, deformasyon ve tane yapısının sonucu olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu gerilmeler mukavemetin düşmesine, distorsiyona ve çatlamalara sebep olabilir.

1953 yılında J.H. Schaum tarafından yapılan bir çalışmada 310-600 °C sıcaklık aralığında 7 farklı sıcaklıkta gerilim gidermek amacıyla malzemeleri bekletme deneyi yapılmış ve 480-600°C aralığı uygun sıcaklık aralığı olarak önerilmiştir. En iyi gerilim giderme sonucunu elde etmek için ise 1 saat ve üzerinde bu sıcaklıklarda bekletilip ardından fırında 450 °C altına soğutulması gerektiği rapor edilmiştir. Sıcaklığa bağlı olarak gerilim giderme işleminde elde edilen veriler aşağıda Şekil 1’de gösterilmiştir (Schaum, J.H.,(1953):646-650).

Şekil 1. Gri dökme demirin farklı sıcaklıklara ait gerilim giderme prosesi.

AMAÇ

Çalışmanın amacı, debriyaj baskılarında kullanılan döküm parçalarda üretim yönteminden dolayı oluşan artık gerilmelerin sistem için risk teşkil edip etmediğinin tespitidir.

KAPSAM

Debriyaj, motorun tahrik momentini vites kutusuna aktarımını ve kesimini sağlayan bir alt sistemdir (Kuralay, N.S. (2008)).

Bu çalışma kapsamında incelenen parçalar, debriyaj sisteminin alt parçası olup bir gri dökme demir çeşidi olan EN-GJL-250 malzemeden imal edilmektedir. Gri dökme demirlerde, östenit içerisindeki çözünlülüğünü aşan karbon lameller şeklinde çöker. Genellikle 2.5-4% C, 1-3% Si ve bu elementlere ek olarak mikroyapıda az miktarda Mn, S, P bulundurlar (Davis, J. R., (1990):1063).

G2500 sınıfı döküm malzemeler genel olarak Küçük silindir blokları, silindir kafaları, hava soğutmalı silindirler, pistonlar, debriyaj plakaları, yağ pompası gövdeleri, vites kutuları, fren balataları gibi alt parçalarda kullanılmaktadır (Stefanescu, D. M. (1990):3-11).

Döküm malzemelerde imalat koşulları kaynaklı artık gerilmeler meydana gelmektedir. Bu gerilmelerin sebepleri şunlardır;

- Aynı döküm parçasının farklı bölgelerinde kesitlerin farklı olması, kalıbın farklı konumlarında bulunması gibi sebepler nedeniyle farklı soğuma hızlarının ortaya çıkması.
- Soğuma esnasında kalıbın, dökümün soğumasına karşı gösterdiği direnç.
- Yüksek enerji ile yapılan temizlik (püskürtme vb.) bası gerilmeleri yaratabilir (Davis, J. R., (1990):1063).

Bu çalışma kapsamında sectioning method kullanılarak gri dökme demir malzemeden imal edilen debriyaj parçaları üzerinde çeki yönünde gerçekleşen artık gerilmeler hesaplanmış, bu gerilmeler

ışığında parçalar ANSYS Workbench yazılımı kullanılarak Static Structural modülü ile yapısal analizler yapılmıştır.

YÖNTEM

Test laboratuvarlarının birçoğunun, yaptıkları testleri değerlendirmeye ve test sonuçları ile ilgili belirsizlikleri raporlamaya ihtiyaçları bulunmaktadır. Belirsizlik ölçümleri, müşteri tarafından istenebilir. Rapor edilen sonucun/sonuçların limitlerini öğrenmek isteyebilir veya laboratuvarın kendisi, test prosedürünün hangi yönlerinin sonuçlar üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu anlamak isteyebilir (Kandil, F.A. (2001))

Başlıca artık gerilme ölçüm yöntemleri aşağıda verilmiştir:

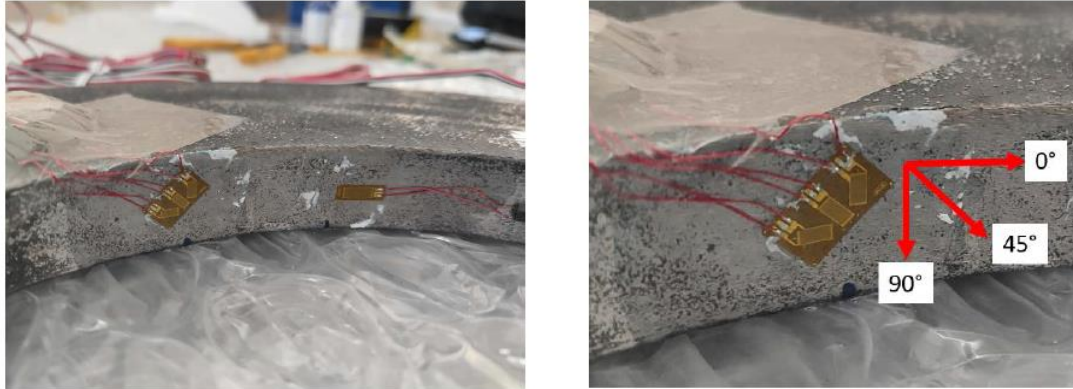
- Delik delme
- X ışını kırınım
- Kesit metodu (Sectioning Method)

Bu çalışmada kesit metodu ile artık gerilim ölçümleri yapılmıştır. Ölçümlere ek olarak çalışma koşullarının modellendiği Sonlu Elemanlar Analizi (FEA) yapılmış olup ürünün çalışma koşullarındaki gerilim değerleri elde edilmiştir.

BULGULAR

Çalışma kapsamında öncelikle artık gerilme tespiti yapılmıştır. Bu amaçla, bir adet gerilim giderme yapılmış bir adet gerilim giderme yapılmamış parça üretilmiştir. Bu iki parça üzerinde kesit metodu ile artık gerilme ölçümü yapılmıştır. Testin hazırlık aşamasında parça üzerine rozet strengişler yerleştirilmiş ve test uygulanmıştır (Şekil-2). Test sonrasında aşağıdaki sonuçlar Tablo-3'te verilmiştir.

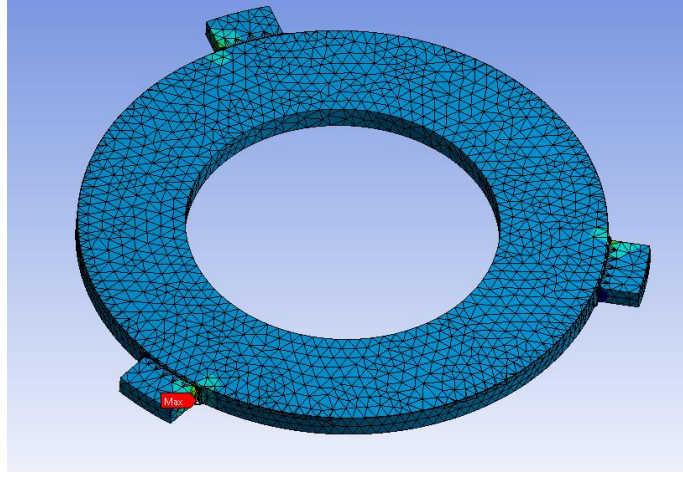
Şekil-2: Ara Plaka Strengiş Uygulaması

Tablo-3: Ara Plaka Artık Gerilme Ölçüm Sonuçları

RESIDUAL STRESS RESULTS							
Measurement Code	σ_0 [MPa]	σ_{45} [MPa]	σ_{90} [MPa]	σ_{min} [MPa]	σ_{max} [MPa]	Direction of the Principal Str. (from the σ_0 axis) [°]	Linear Strain Gage Area [MPa]
As Cast	22.6	24.1	25.0	31.1	32.5	18.4 CW	18.7
Stress-Relieved	11.2	17.9	23.8	12.7	27.6	71.5 CW	9.3

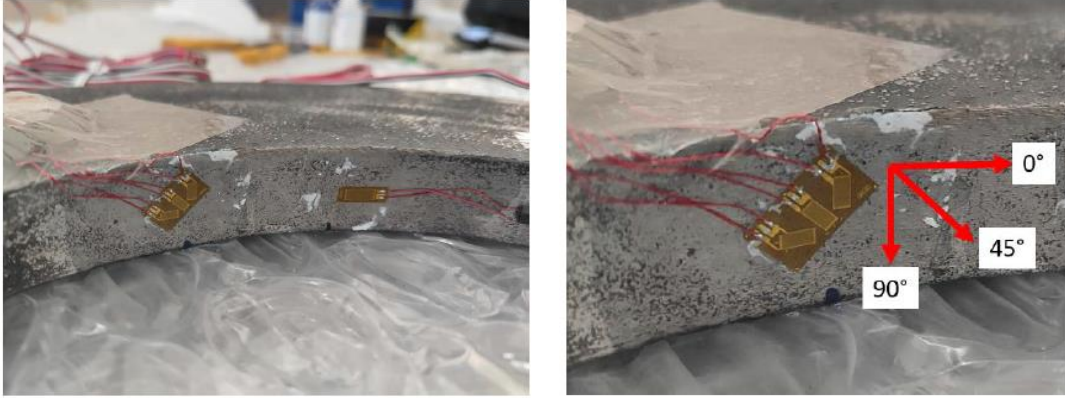
Test sonuçlarına ek olarak ara plaka parçasının çalışma koşulları Ansys Workbench ticari yazılımında incelenmiştir. Siemens NX ticari yazılımında katı modeli oluşturulan parçanın uygun sınır koşulları ve yüklemeler altındaki gerilme değerleri elde edilmiştir.

Şekil-3: Ara Plaka Analiz Modelinin Gerilme Dağılımı

Yapılan analiz sonucunda çalışma koşulları altında ara plaka üzerinde oluşan maksimum gerilme değeri 40,1 MPa olarak elde edilmiştir (Şekil-3).

Çalışmanın ikinci aşamasında volan bağlantı plakası adlı parça için test ve analiz aşamaları tekrarlanmıştır. Artık gerilme ölçümü için strengaç uygulaması yapılmış ve yine kesit metodu ile artık gerilme değerleri elde edilmiştir (Şekil-4). Bu artık gerilme değerleri Tablo-4’de verilmiştir.

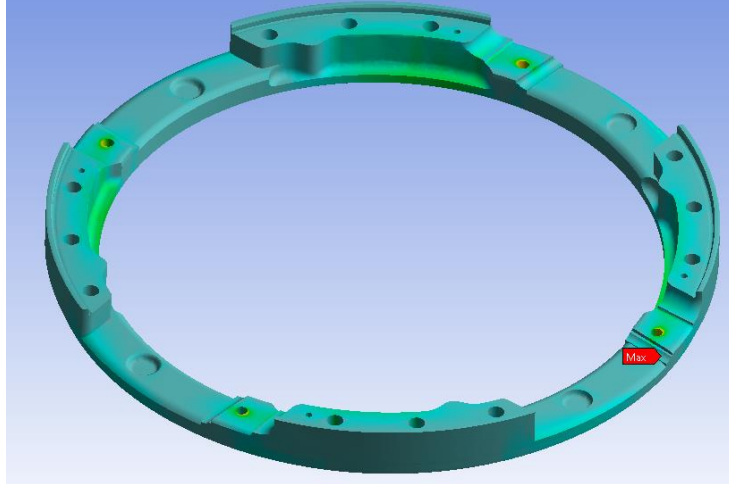

Şekil-4: Volan Bağlantı Plakası Strengaç Uygulaması

Tablo-4: Volan Bağlantı Plakası Artık Gerilme Ölçüm Sonuçları

RESIDUAL STRESS RESULTS							
Measurement Code	σ_0 [MPa]	σ_{45} [MPa]	σ_{90} [MPa]	σ_{min} [MPa]	σ_{max} [MPa]	Direction of the Principal Str. (from the σ_0 axis) [°]	Linear Strain Gage Area [MPa]
As Cast	23.8	10.1	14.9	18.0	34.3	63.4 CW	11.9
Stress-Relieved	4.76	-0.5	-0.8	-0.4	5.7	42.3 CW	-2.38

Test sonuçlarına ek olarak volan bağlantı plakası parçasının çalışma koşulları Ansys Workbench ticari yazılımında incelenmiştir. Siemens NX ticari yazılımında katı modeli oluşturulan parçanın uygun sınır koşulları ve yüklemeler altındaki gerilme değerleri elde edilmiştir.

Şekil-5: Volan Bağlantı Plakası Analiz Modelinin Gerilme Dağılımı

Yapılan analiz sonucunda çalışma koşulları altında volan bağlantı plakası üzerinde oluşan maksimum gerilme değeri 29,2 MPa olarak elde edilmiştir (Şekil-5).

SONUÇ

Yapılan çalışmalar sonucunda, iki parça için de gerilme değerleri incelenmiştir. Her iki parçada da artık gerilmeler ve çalışma koşulları altındaki gerilmeler göz önüne bulundurulduğunda toplam eşdeğer gerilme mertebelerinin emniyetli bölgede olduğu görülmüştür. Bu sonuç ışığında, imalat kaynaklı oluşan artık gerilmeleri ortadan kaldırmak için yapılan gerilim giderme operasyonuna gerek görülmediği kararına varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Stefanescu, D. M. (1990). Classification and basic metallurgy of cast iron. ASM International, Metals Handbook. Tenth Edition., 1, 3-11.
- Arısoy, C. F. (2005). Borlama ve nitrokarbürleme yüzey işlemlerinin cam ambalaj üretiminde kullanılan dökme demir kalıpların performansına etkileri (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Davis, J. R., Mills, K. M., & Lampman, S. R. (1990). Metals handbook. Vol. 1. Properties and selection: irons, steels, and high-performance alloys. ASM International, Materials Park, Ohio 44073, USA, 1990. 1063.
- J.H. Schaum, Stress Relief Heat Treatment of Gray Cast Iron, Trans. AFS, Vol 61, 1953, p 646-650.
- Kuralay N. S., Motorlu Taşıtlar: Tahrik ve Sürüş Sistemleri 2008, Türkiye, MMO.
- Kandil, F. A., Lord, J. D., Fry, A. T., & Grant, P. V. (2001). A review of residual stress measurement methods-a guide to technique selection.

AĞIR TİCARİ ARAÇLARDA KULLANILAN VOLANLAR İÇİN TOPOLOJİ OPTİMİZASYONU İNCELEMESİ

Murat HAKTANIR

Dönmez Debriyaj San. ve Tic. A.Ş. Ar-Ge Bölümü

Oğuz Can BARGUN

Dönmez Debriyaj San. ve Tic. A.Ş. Ar-Ge Bölümü

İbrahim Can KAYMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi

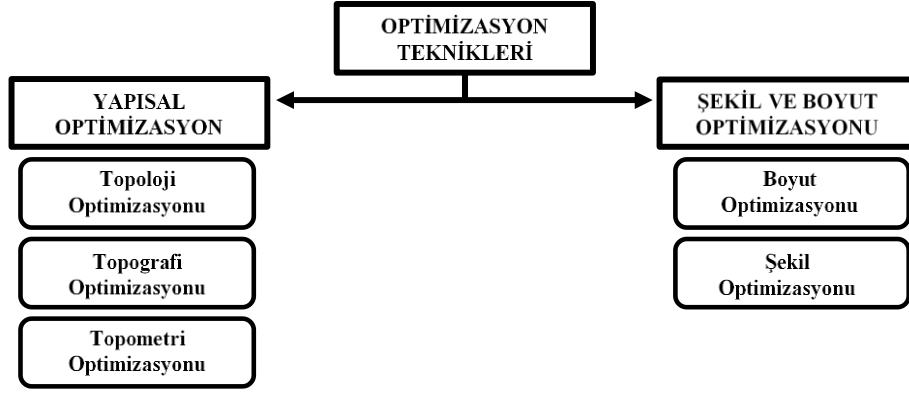
Öz

Geçmişten günümüze mühendisliğin gelişimi incelendiğinde, yapılan birçok çalışmada temel olarak optimum tasarımın yapılması hedeflenmiştir. Özellikle modern dijital bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerle birlikte sonlu elemanlar metodu kullanımı yaygınlaşmış ve optimizasyon çalışmaları hız kazanmıştır. Keşfedilen optimizasyon metodları temel olarak kütle azaltmak, maliyeti düşürmek, yapısal bütünlüğü sağlamak ve tasarlanan ürünün rijitliğinin artırılması gibi hedeflere sahiptir. Bu hedefler doğrultusunda yapısal optimizasyonlar, boyut ve şekil optimizasyonları şeklinde kategoriler oluşturulmuştur. Malzeme seçimi ve uygun optimizasyon yönteminin birlikte kullanılması sonucunda hedeflenen optimum tasarıma ulaşılabileceği kanıtlanmıştır. Endüstriyel tasarım ürünlerinin kütlelerinin azaltılması, rijitliğinin artırılması gibi hedeflere ulaşılması durumunda maliyet faktöründe yaratacağı büyük etki sebebiyle optimizasyon çalışmaları uzun yıllardır endüstrinin birçok alanında uygulanmaktadır. Motor titreşimlerinin azaltılması, debriyaj diskine sürtünme yüzeyi oluşturması gibi görevleri üstlenen volanlar, otomotiv endüstrisinde önemli bir yer kaplamaktadır. Yaptığımız bu çalışmada volanların sahip olduğu bu kütlelerin optimizasyon yöntemleri kullanılarak azaltılması hedeflenmiş ve topoloji optimizasyon metodu kullanılarak 3 farklı temel kritere dayalı tasarımı yapılmıştır. Tasarımı yapılan çalışmalar günümüzde kullanılan volanın çalışma koşulları ile olan uyumu incelenmiştir. Boşaltmasız, 120, 150 ve 180 mm bölüm dairesine sahip boşaltma geometrilerinin incelenmesi sonucunda, göz önüne alınan temel parametreler atalet momenti ve kütle değerleri olmuştur. Elde edilen atalet momenti değerleri sırası ile 0.5556, 0.5371, 0.5187, 0.4933 kg.m² olmuştur. Elde edilen kütle değerleri sırası ile 23.83, 22.59, 22.25, 21.94 kg olmuştur. Toplam deformasyon, eşdeğer gerilme ve doğal frekans değerleri ise tüm tasarımlarda yakın sayılabilecek değerlerdedir. Bu sonuçlar ışığında en iyi tasarımın 120 mm bölüm dairesine sahip boşaltmalı model olduğu kanısına varılmıştır.

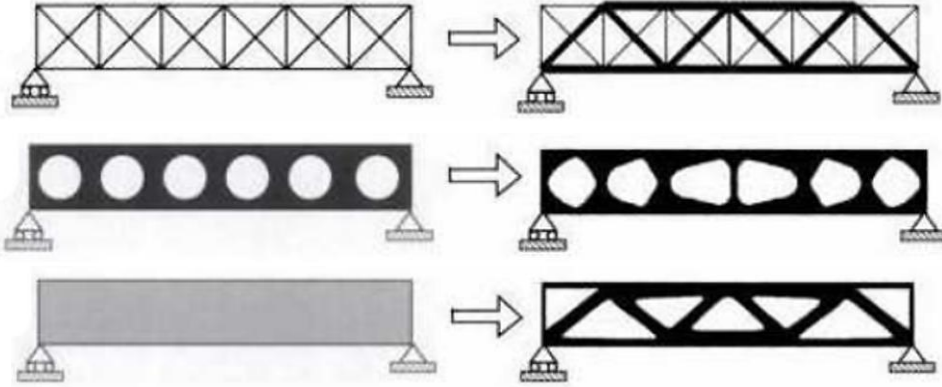
Anahtar Kelimeler: *Sonlu Elemanlar Analizi, Topoloji Optimizasyonu, Volan, Modal Analiz, Ağır Ticari Taşıtlar*

GİRİŞ ve KURAMSAL ÇERÇEVE

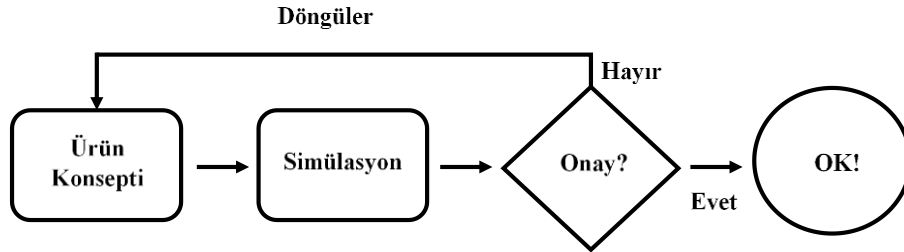
Geçmişten günümüze hesaplama becerisinde eşi benzeri görülmeyen gelişmeler mühendisliğin tüm disiplinlerinde tasarım optimizasyonu konusunda gelişim sağlamıştır. Özellikle sonlu elemanlar yöntemlerinin bulunuşu birçok mekanik problemin çözümünde önemli rol oynamıştır (Venkayya, V. B. (1978):203-228). Mekanik ve yapısal tasarım çalışmalarını incelediğimizde optimizasyon için birçok metod kullanıldığı görülmektedir (Şekil 1). Bu metodların çalışma prensibinin anlaşılabilirliğini arttırmak amacıyla basit sonuçları ise Şekil 2’de gösterilmektedir. Geçmişten bu yana yapılan optimizasyon çalışmalarda takip edilen tasarım basamaklarını şekil 3’te olduğu gibi ifade edebiliriz (Johnsen, S. (2013):4-11). Tasarım optimizasyon çalışmaları, kütleli azaltmak ve maliyeti düşürmek dışında yapısal bütünlüğün iyileştirilmesine olanak sağlar. Yapısal optimizasyon çalışmalarının yöntemi dışında uygun malzeme seçim ve kullanımı da optimizasyonun sonucunu etkileyen önemli bir konudur. Yöntem ve malzeme seçimi optimizasyon çalışmasının ön tasarımını oluşturur (Venkayya, V. B. (1978):203-228).

Şekil 1. Optimizasyon Teknikleri (Johnsen, S. (2013):13).

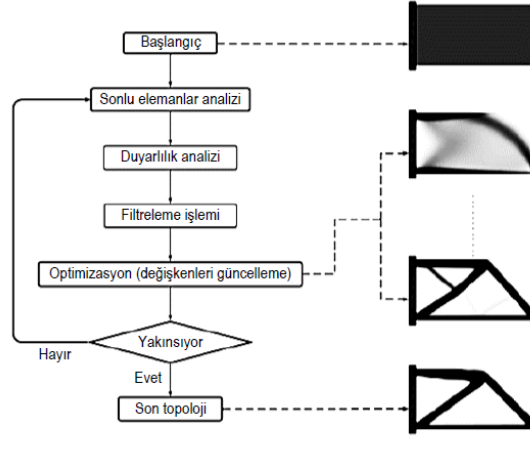

Şekil 2. Optimizasyon Sonuçlarının Farklılıkları. Boyut Optimizasyonu (üst), Şekil Optimizasyonu (orta), Topoloji Optimizasyonu (alt) (Johnsen, S. (2013):13).

Şekil 3. Geçmişte Kullanılan Tasarım Basamakları (Johnsen, S. (2013):14)

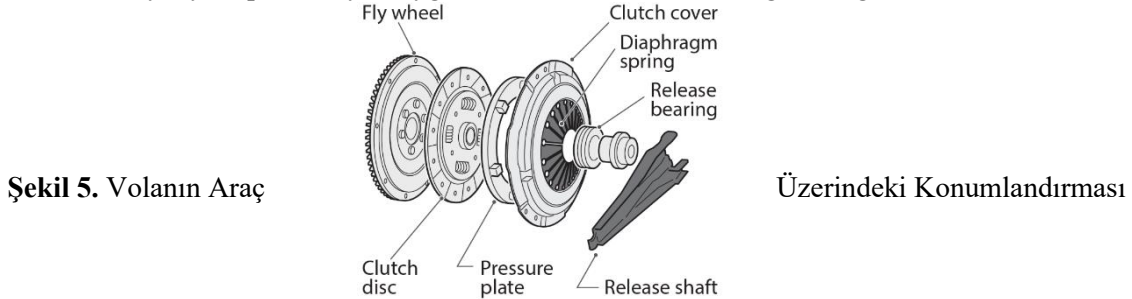
Kullanılan tasarım metodlarının yanı sıra günümüz mekanik tasarım çalışmalarında oldukça etkili bir metod olarak topoloji optimizasyonu kullanılmaktadır ve bu optimizasyon yöntemi yapısal olarak güvenilir sonuçlar sağlaması ile bilinmektedir (Şekil 4) (Venkayya, V. B. (1978):203-228), (Johnsen, 2013: 22).

Şekil 4. Topoloji Optimizasyon Basamakları (Johnsen, 2013: 22)

Optimizasyon çalışması süresince temel olarak optimize edilmesi gereken ürünün tasarımcı tarafından belirlenen bir bölgeden sahip olunan kütlelerin azaltılması, eşdeğer maksimum gerilmenin artırılması ve doğal frekans değerinin artırılması gibi hedefler belirlenerek mümkün olduğunca hafif ve rijitlik açısından en yüksek direngenlikte optimum tasarıma ulaşılması hedeflenmektedir (Gulbahce, E. (2019):102-105). Sonlu elemanlar analizinde elemanlar, katı ve boşluk elemanları olarak ikiye ayrılırlar. Yük taşıma durumlarına göre yoğunlukları 0 ile 1 arasında değişen sahte-yoğunluk değerleri her bir eleman için belirlenir. Bu sahte yoğunluk değerlerinin tasarımcı kriterleri ile karşılaştırılması sonucunda optimizasyonu yapılacak üründen hacim çıkartılır veya korunur (Topac, M.M. (2020): 64-72).

Volanlar, motorda üretilen titreşimleri azaltmak amacıyla doğrudan krank miline takılır. Volanların ikinci görevleri ise debriyaj diski için sürtünme yüzeyini sağlamaktır (Şekil 5). Ayrıca volan gerekli ısı akışının yanı sıra, marş halkası dişli tertibatını içermektedir (Ozansoy, O. (2015)). Volanların ağır kütleleri dolayısıyla optimizasyon uygulamaları için hedef olarak görüldüğü bilinmektedir.

Şekil 5. Volanın Araç

Üzerindeki Konumlandırması

AMAÇ

Yaptığımız bu çalışmada döküm imalatı ile EN GJL 250 malzemesinden üretilen ve yüksek kütleye sahip volanların sahip olduğu çalışma toleranslarına, kritik özelliklerine bağlı olarak topoloji optimizasyonu metodu ile hafifletme çalışması yapılacaktır. Uygulanan topoloji optimizasyonu sonucu elde edilen geometriye ait boşaltma bölüm dairesi çapı parametre olarak değerlendirilip, değiştirilerek en uygun tasarımın bulunması amaçlanmaktadır. Bu sayede aynı çalışma toleransı içerisinde sorunsuz çalışabilecek ve maliyet açısından avantajlı olacaktır. Bu amaç doğrultusunda farklı bölüm dairesi çapına sahip volanların yapısal ve modal analizleri yapılmış ve günümüzde kullanılmakta olan volan parçalarının çalışma toleransları ile olan uyumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizler ve karşılaştırmalar sonucunda günümüz şartlarına uygun bir volan tasarımı ortaya konulması hedeflenmiştir.

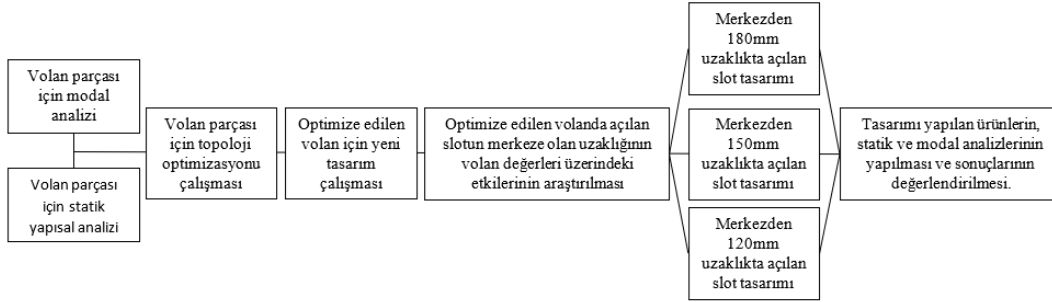
KAPSAM

Bu çalışma kapsamında otomotiv sektöründe önemli bir yere sahip döküm ile imal edilen volan parçasının çalışma toleransları incelenmiş, tasarımsal kritik kısıtlar belirlenmiştir. Döküm ile üretilmesinden kaynaklı sahip olduğu yüksek kütlelerin azaltılması amacıyla optimizasyon çalışmaları

yürütülmüştür. Yapılan çalışma, bir volana ait kütlelerin azaltılmasının yanında rijitliğinin artırılmasına yönelik süreçleri kapsamaktadır. Yapılan analizler doğrultusunda modellenen farklı boşaltma bölüm dairesi çapına ait tasarım volan parçalarının, kullanılan volana ait çalışma toleransları ile olan uyumları tasarımsal boyutta incelenmiştir.

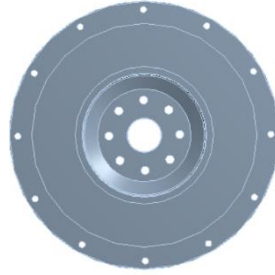
YÖNTEM

Günümüzde kullanılan volanların tasarımı ve üretiminde kütle, kütle atalet momenti, çalışma sırasında volan üzerine gelen yükler, doğal frekans ve rezonans faktörleri fazlaca önem taşımaktadır. Bu nedenle yaptığımız çalışmada tasarım kriterleri olarak kütle, gerilme ve doğal frekans değerlerinin çalışma toleranslarına ait sınırları aşmayacak şekilde optimize edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Tasarımsal olarak geliştirilen projemize ait çalışma planı aşağıda Şekil 6'da gösterilmektedir.

Şekil 6. Volan Topoloji Optimizasyonu Çalışması Basamakları

Volan parçasına ait optimizasyon çalışmasının gerçekleştirilebilmesi amacıyla öncelikle volanın modeli Siemens NX yardımı ile modellenmiş ve aşağıda Şekil 7 üzerinde gösterilmiştir.

Şekil 7. Volan Modeli

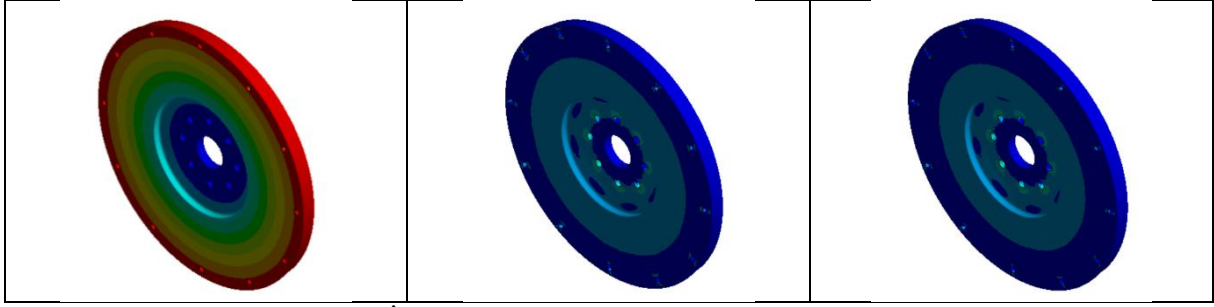
Bu çalışma için seçilen volanın çalışma esnasında üzerine 13000 N baskı kuvveti, 1500 Nm tork ve 125,6637 rad/sn'lik açısal hız etki etmektedir. Bahsedilen koşullar ANSYS Workbench yazılımı kullanılarak statik yapısal ve modal analizler için uygulanmıştır.

Yapılan analizler doğrultusunda elde edilen sonuçlar incelenerek topoloji çalışması uygulanmıştır. Topoloji optimizasyonu sonucunda elde edilen geometri incelendiğinde volan üzerinde belirli bir bölüm dairesi çapında boşaltma olduğu görülmüştür. Yapılan bu analiz ışığında boşaltma bölüm dairesi çap değerinin ana kriterlerimiz olan kütle, kütle atalet momenti, gerilme ve doğal frekans üzerine olan etkisi incelenmek istenmiştir ve üç farklı çap için tasarım modelleri oluşturulup, validasyon analizleri yapılmıştır.

BULGULAR

ANSYS Workbench yazılımı kullanılarak statik yapısal ve modal analizler için uygulanmış ve aşağıda gösterilen sonuçlar elde edilmiştir (Şekil 8 ve Tablo 1).

Deformasyon	Maksimum eşdeğer gerilme	Kayma gerilmesi
-------------	--------------------------	-----------------

Şekil 8. Volan İçin Yapılan Statik Yapısal Analiz Sonuçları Görseli

Tablo 1. Volan için yapılan modal analizi sonuçları tablosu.

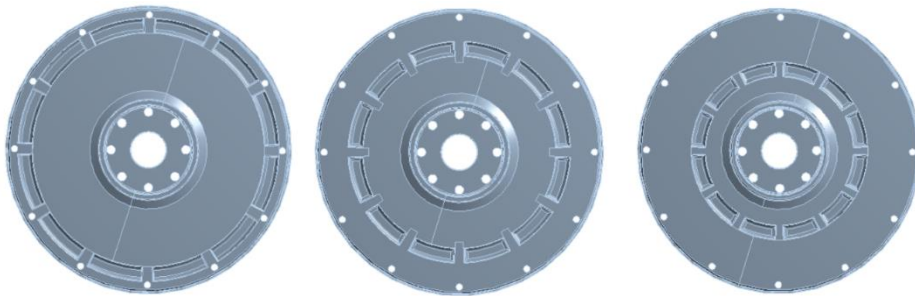
Doğal Frekans Modu	Mod 1	Mod 2	Mod 3	Mod 4	Mod 5	Mod 6
Volana Ait Doğal Frekans Değerleri (Hz)s	537,1	537,59	710,82	854,85	854,95	1618,4

Volana ait yapılan sonlu elemanlar analizi sonuçları değerlendirilmiş ve topoloji optimizasyonu çalışması uygulanmıştır. Topoloji optimizasyonu sonucunda elde edilen volana ait model Şekil 9s ile gösterilmiştir.

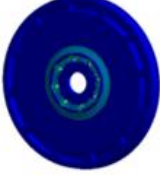
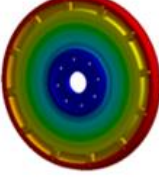
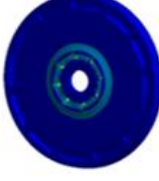
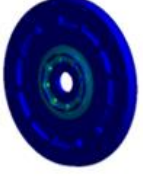
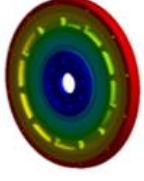
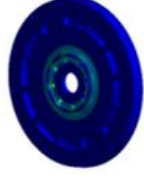
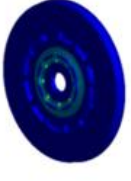
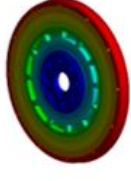
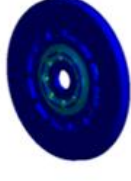
Şekil 9. Topoloji Optimizasyonu Sonucu

Topoloji optimizasyonu sonucunda görüldüğü üzere merkezden belirli bir çap uzaklığında boşaltma yapılmıştır. Yapılan bu analiz ışığında boşaltma bölümü çap değerinin ana kriterlerimiz olan kütle, kütle atalet momenti, gerilme ve doğal frekans üzerine olan etkisi incelenmek istendiği için üç farklı çap için tasarım modelleri oluşturulmuştur ve bu modellere ait görüntüler Şekil 10'da gösterilmiştir.

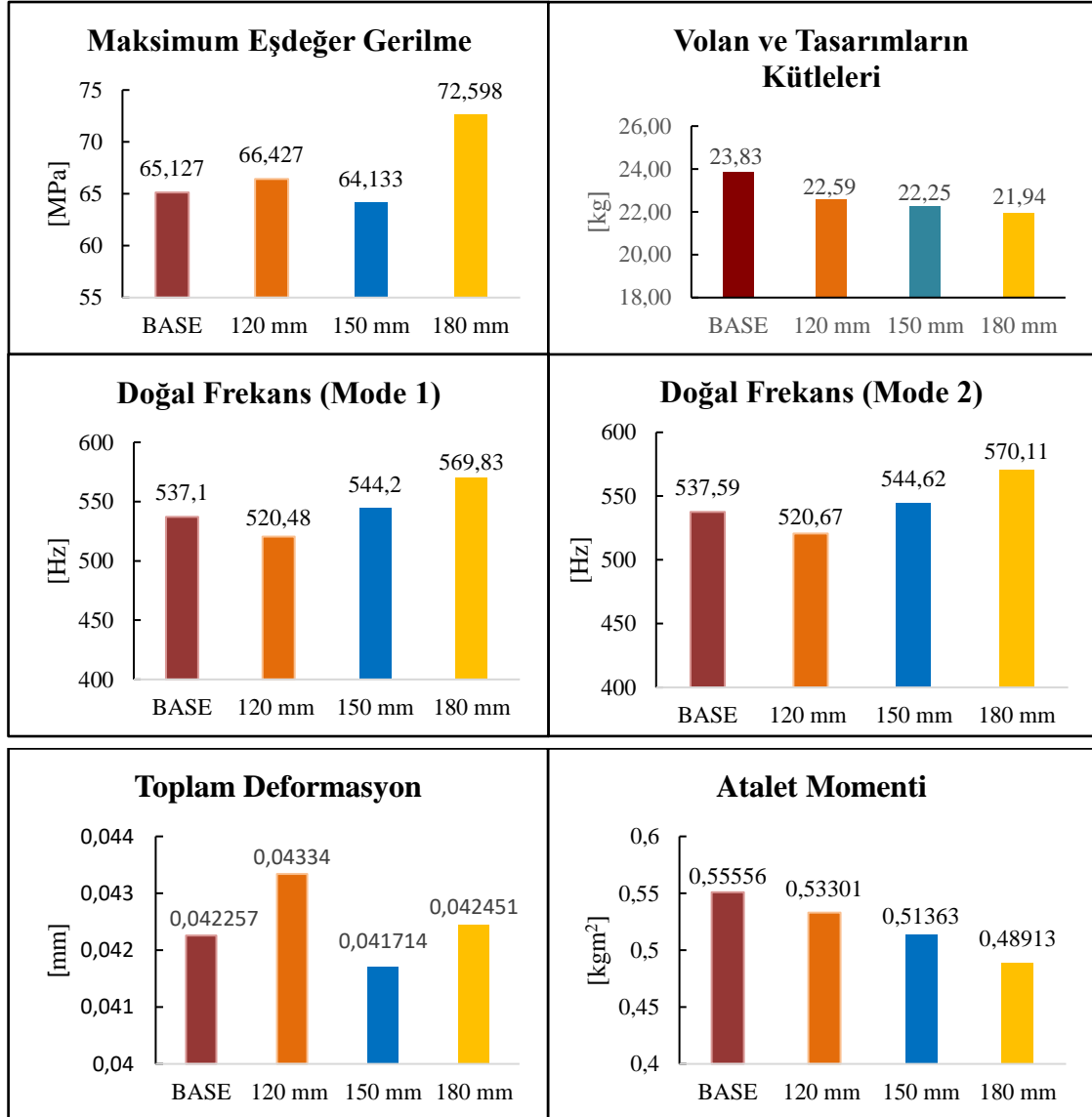
Şekil 10. Merkezden 180(sol), 150(orta) ve 120 (sağ) mm Uzaklığındaki Boşaltma Modelleri

Hazırlanan modeller üzerinde aynı statik ve modal analizler karşılaştırmalı olarak incelenmesi amacıyla uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıda gösterilmiştir (Şekil 11).

180 mm		
Eşdeğer Gerilme (MPa)	Deformasyon (mm)	Maksimum Kayma Gerilmesi (MPa)
		
150 mm		
Eşdeğer Gerilme (MPa)	Deformasyon (mm)	Maksimum Kayma Gerilmesi (MPa)
		
120 mm		
Eşdeğer Gerilme (MPa)	Deformasyon (mm)	Maksimum Kayma Gerilmesi (MPa)
		

Şekil 11. Yeni Tasarım Modellerine Ait Analiz Sonuçları

Yapılan analizlerin sonuçlarının karşılaştırılması ve anlaşılabilirliğinin artırılması amacıyla grafikler hazırlanmış ve Şekil 12’de verilmiştir.

Şekil 12. Optimizasyon Modellerinden Elde Edilen Sonuçlar

SONUÇ

Yapılan çalışmada, başlangıçta ele alınan boşaltmasız model ile birlikte 120, 150, 180mm boşaltma bölüm dairesine sahip olan 3 ayrı model için topoloji optimizasyonu gerçekleştirilmiştir. Optimizasyon sonucunda her model için toplam deformasyon, atalet momenti, maksimum eşdeğer gerilme, kütle ve doğal frekans parametreleri elde edilmiştir. Volan geometrisi ve imal edilebilirlik şartları da göz önüne alınarak oluşturulan bu modellerden elde edilen sonuçlarda; toplam deformasyon, maksimum eşdeğer gerilme ve doğal frekans parametrelerinin yakın sonuçlar verdiği görülmüştür. En

uygun modelin seçilmesinde atalet momenti parametresinin etkisi büyüktür. Değişen geometri ile birlikte baz modelin atalet momentine en yakın olan model 120 mm boşaltma çapına sahip model olmuştur ve 0,533 kgm² atalet momentine sahiptir. Bu model ile birlikte 1,24 kg kütle kazancı sağlanmıştır. Bu sonuç optimizasyon çalışmalarında en çok önem verilen maliyet azaltma amacına hizmet ederek %7,94'lük bir kazanç sağlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Gülbahçe,E., Sezgen, H.C., Çakan, A. (2019). Topology Design and Modal Analysis of a Bracket via FEA, Applied Engineering Letters: Journal of Engineering and Applied Sciences.4(3), 102-105.
- Johnsen, S. (2013). Structural topology optimization: basic theory, methods and applications (Master's thesis, Institutt for produktutvikling og materialer).
- Ozansoy, O. (2015). Otomotiv Debriyaj Sisteminin Ve Güç İletiminin Dinamik Davranışının Çok Amaç fonksiyonlu Optimizasyonu (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Topac, M. M., Karaca, M., Aksoy, B., DERYAL, U., & Bilal, L. (2020). Lightweight Design of a Rear Axle Connection Bracket for a Heavy Commercial Vehicle by Using Topology Optimisation: A Case Study. Mechanics, 26(1), 64-72.
- Venkayya, V. B. (1978). Structural optimization: a review and some recommendations. International Journal for Numerical Methods in Engineering, 13(2), 203-228.

SAKRAL YERLEŞİMLİ KİST HİDATİK: OLGU SUNUMU

Murat Kuş

Başkent Üniversitesi Adana Doktor Turgut Noyan Uygulama ve Araştırma
Merkezi, Genel cerrahi

drmuratkus@gmail.com

Öz

Kist hidatik hastalığı Echinococcus granulosusun sebep olduğu parazitik bir enfeksiyondur. Türkiye kist hidatik açısından endemik bir bölgedir. Echinococcus granulosus kisti en sık karaciğer ve akciğerde yerleşir, ancak vücudun herhangi bir bölgesinde de saptanabilir. Pelvik bölge ve kemik tutulumu nadirdir. Radyolojik yöntemler ile serolojik testlerin kombinasyonu özellikle endemik bölgede yaşayan hastalarda tanıda oldukça yararlıdır. Biz bel ve kalça ağrısı ile başvuran ve sakral kist hidatik saptanan olguyu sunmayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: *Kist Hidatik, Sakrum, Kemik*

HYDATİD CYST IN THE SACRAL REGION: A CASE REPORT

Abstract

Hydatid disease is a zoonotic parasitic infection caused by Echinococcus granulosus. Hydatid disease is an endemic disease in Turkey. Echinococcus cyst are found mostly in the liver and lung, but they can be located in any part of the body. Pelvic and bone involvement of echinococcosis is rarely occurs. The combination of radiologic and serologic test especially in patients living in the endemic areas contribute to the diagnosis. We describe a case of hydatid disease as a rare cause of lumbar and hip pain.

Keywords: *Hydatid Cyst, Sacrum, Bone*

GİRİŞ

Kist hidatik (KH) Echinococcus Granulosusun neden olduğu bir parazitozdur. Bu parazitik enfestasyona ülkemizin de içinde bulunduğu birçok ülkede endemik olarak rastlanır. KH 'de karaciğer (%70-75) ve akciğer (%10-15) tutulumu sıktır, ancak vücutta tüm organlarda tutulum saptanabilir. Kemik doku parazit ile karşılaştıktan sonra kistin büyümesine mekanik direnç gösterdiği için sık rastlanan yerleşim yeri değildir. Ayrıca klinik olarak bulgu vermesi için uzun zaman gereklidir. Bu nedenle erişkin yaş grubunda rastlanır ve erişkin hastalığı olarak bilinir. Endemik bölgelerde bile kemik tutulum yaklaşık %0,5-2,5 oranında bildirilmiştir. Uzun kemiklerin metafiz tutulumu sık olup spinal kolon ve düz kemik tutulumu daha nadirdir. Pelvik kavitenin tutulumu nadir olup bu bölgede bulunan KH' lerin %80'i genital organlarda başlıca da overde saptanır (1).

Biz sakrumda Kist Hidatik saptanan olguyu sunmayı ve literatürler eşliğinde tartışmayı amaçladık.

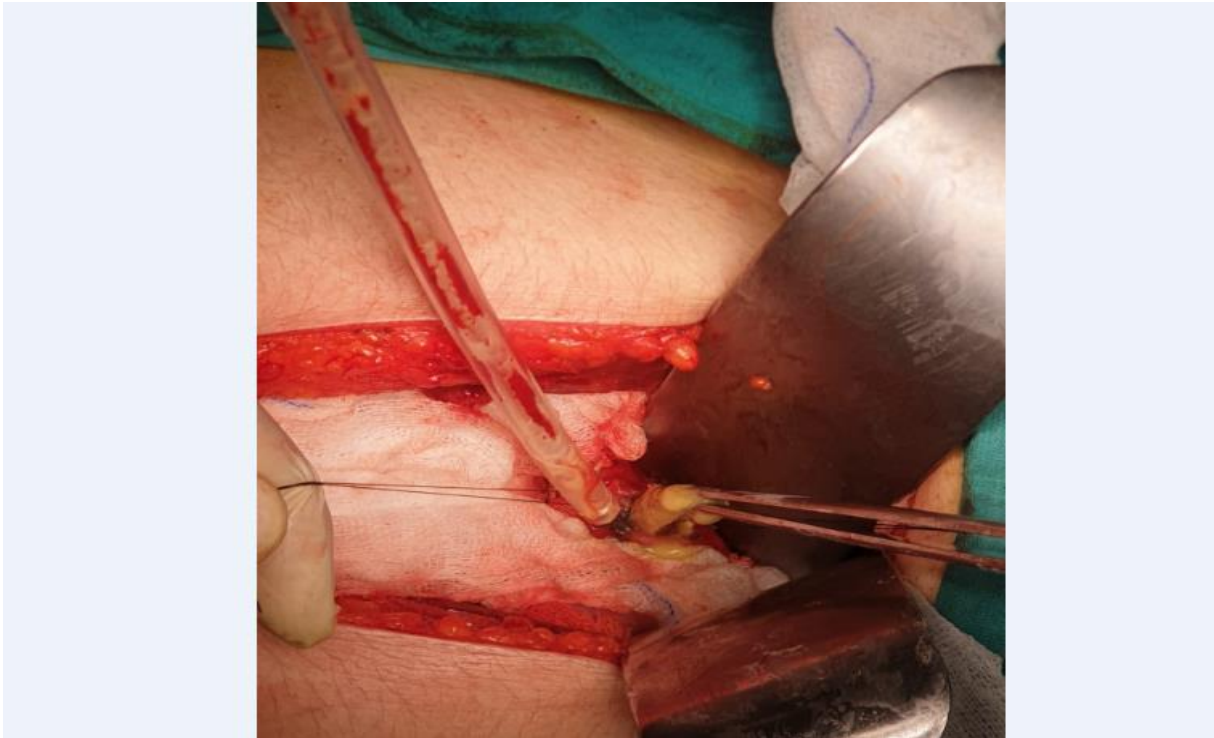
OLGU:

39 yaşında kadın hasta 6 aydır devam eden bel ve kalça ağrısıyla başvurdu. Kabızlık, bulantı, kusma şikâyeti yoktu. Muayenede nörolojik semptom saptanmadı. Hastaya dış merkezde yapılan Lomber Manyetik Rezonans (MR) görüntüleme S1 vertebra korpusunu infiltre ederek solda birinci sakral nöral foramende ekspansiyona neden olan, presakral mesafe boyunca da inferiora doğru uzanan öncelikli olarak kist hidatik düşünülen lezyon saptanmıştı. Hastaya bu bulgular nedeniyle karaciğeri de değerlendirmek üzere çekilen abdomen tomografide sakral bölgede presakral alana doğru uzanım

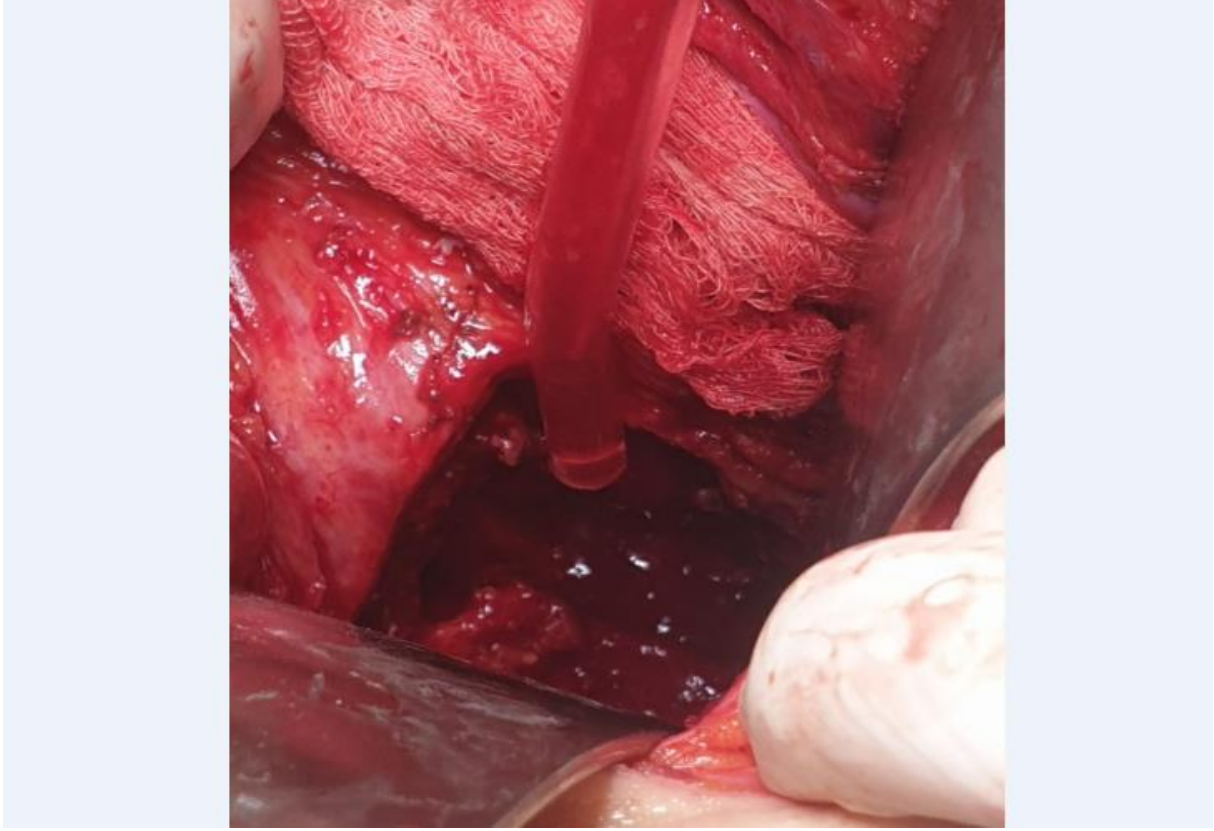
gösteren nöral foramende genişlemeye yol açmış, içerisinde kalsifikasyon alanı da bulunan kitlesel lezyon(kist hidatik?), iliakus kası düzeyinde sağda ve solda , sağ psoas kası düzeyinde intraabdominal mesafeye doğru uzanan multiple abseyle uyumlu alanlar görüldü(Resim 1). Karaciğer ve diğer abdominal organlarda patoloji saptanmadı. Hastanın hemaglutinasyon testi (+) idi. Hastaya ameliyat planlanarak gerekli hazırlıklar yapıldı. Beyin cerrahisi ekibiyle operasyon gerçekleştirildi. Operasyonda kistin içine hipertonic verilerek uygun beklemeyi takiben kist açılarak kız veziküller temizlendi(resim 2). Sakrumu destrükte etmişti. Sakrum debridmanı yapıldı(resim 3). Parsiyel kistektomi yapılarak ameliyat sonlandırıldı. Hasta operasyonu takiben 4. günde sorunsuz olarak taburcu edildi.

Resim 1. Abdominal tomografide sakrumu destrükte eden kist hidatik.

Resim 2. Ameliyatta kız veziküllerin alınması.

Resim 3. Destrukte sakrumun debridman görüntüsü.

TARTIŞMA

Kist hidatik barsak paraziti olan Echinococcus'un neden olduğu bir hastalıktır. Echinococcus granulosus ve Echinococcus multilocularis insanlarda enfeksiyona neden olmaktadır. En sık karşılaşılan etken Echinococcus granulosusdur (1). Ülkemizin de içinde bulunduğu birçok bölgede endemik olmakla birlikte dünyanın her bölgesinde görülebilir (2). Parazit için ana konakçı köpek ve kurt olup bunların bağırsağında bulunur. Enfektif yumurtalar feçesle dış ortama bırakılır. Ara konak koyun ve sığırdır. Enfekte olan gıdaların alınması ile insana geçen yumurtalar gastrointestinal sistem mukozasını penetre eder, kan ve lenfatik dolaşıma katılır. Portal dolaşım ile karaciğere ulaşır, büyük kısmı burada tutulur tutunamayan ve sistemik dolaşıma geçenlerin ikinci sıklıkta tutulduğu organ akciğerdir, ancak vücudun her bölgesine yerleşebilir (3). Bu nedenle KH karaciğerde %70-75, akciğerde %10-15 oranında saptanır. Periton (%12), böbrek (%6), dalak (%4) daha az sıklıkla yerleşim bölgeleridir. Spinal kord, beyin, mesane, tiroid, prostat, kalp, göz ve kemik nadir yerleşim yerleridir (4).

KH'de osseöz tutulum %0.5-2.5 olarak bildirilmiştir. Bunların %35'i spinal bölgede, %21'i pelvisde, %16'sı femurda, %10'u tibiada yerleşim gösterirler. Kosta, kafatası, skapula, humerus ve fibula tutulumu daha nadirdir (4).

Kemiğin rijit yapısından dolayı intraosseöz kist gelişimi oldukça yavaştır. Bu nedenle kliniği spesifik değildir. Pelvik kemiklerde kitle, ağrı veya abse formasyonunun fistülizasyonu ile saptanabilir. Kemik korteks devamlılığı bozulduğu zaman komşu ekstraosseöz alana büyüyerek bası semptomları ile belirgin klinik bulgulara neden olur (4). Literatürde sakral yerleşim gösteren ve nörolojik semptomlara neden olan KH olgusu bildirilmiştir. Patolojik kırıklar uzun kemik yerleşimli lezyonlarda saptanır(5).

KH' in tedavisi cerrahidir. Cerrahi yaklaşım radikal veya konservatif olabilir. Antihelmintik tedavi cerrahiye yardımcı olarak seçilir. KH tedavisinde son yıllarda perkütanöz tedavi yöntemleri gündeme gelmesine rağmen cerrahi hala tedavide en önemli yöntem olma özelliğini devam ettirmektedir. İdeal yöntem yayılımı ve bulaşmayı önleyecek şekilde dikkatli diseksiyon ile rüptüre etmeden kisti çıkartmaktır (6)

Sonuç olarak; KH vücudun her bölgesinde görülebilir. Bulguları yerleşim yerine göre değişkendir ve spesifik değildir hatta maligniteyi taklit edebilir. Ülkemiz KH açısından endemik bir bölgedir. Bu nedenle ayırıcı tanıda mutlaka akılda tutulmalıdır. Serolojik testler ve radyolojik görüntüleme yöntemleri tanısaldır ve operasyon şansı az olan hastalarda bu daha da önem kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

Karakaş A, Güngör B. Ş, Arıkan M. (2004). et al. Pelvis yerleşimli kist hidatik olgularında tedavi sonuçlarımız *Acta Oncologia Turcica* 2004;37:15- 18

Kızılkaya E, Silit E, Basekim C. C, et al. (2002). Hepatik,ekstrahepatik yumuşak doku ve kemik tutulumu gösteren kist hidatik olgusu *Tanıs ve Girişimsel Radyoloji* 2002;8:101-104

King C. H, Fairley JK. Cestodes. In: Mandell GL (2009). Editors. Mandell, Douglas and Bennett's Principles and Practice of Infectious Diseases. 7th ed. Philadelphia: Elsevier Churchill Living-stone; 2009. p. 3613-5.

Popa C, Ionescu C. M. (2013). Popa L et al. A primary hydatid cyst in the abdominal wall-Case report *Chirurgia* 2013;107:655-58

Sümer A, Çağlayan K, Çelik A, (2012). et al. Primer intraperitoneyal pelvik kist hidatik rüptürü:Olgu sunumu *Bakırköy Tıp Dergisi* 2012 ;7:35-8

Uçan E. S. (1996). Virüs, mantar parazit infeksiyonlar. Temel «ç Hastalıklar». «liçin G, editör. Günefl Kitabevi; Ankara 1996: s. 403-622.

STRATEGIC ENERGY MANAGEMENT

Dr. Murat Şengöz

Savunma Bakanlığı

muratsengoz74@gmail.com

Abstract

The national strategic energy policy is essentially a framework text for energy supply, allocation and diversification and development of resources. The framework text in question includes a number of relevant laws, other legal regulations and strategic level directives. In this context, the framework text should at least meet the procedures and principles regarding the issues stated below. These; energy planning, energy production, energy trading, adopted methods and standards concerning the transport and storage, emissions and efficiency criteria, the relationship between private and public sector enterprises, the supply of energy, removal of license on distribution or to be stored and the regulations regarding permissible. In addition to these, incentives and subsidies planned for the use of public resources in the sector are undoubtedly among the critical components of national strategic energy management. However, the energy issue is one of the most fundamental issues even in inter-state relations and alliances. In this context, energy security and international relations, international energy sector agreements and alliances, general international trade agreements are critical. National key objectives of the strategic energy management, in terms of energy as much as possible to achieve a self-sufficient country, to energy supply diversification, energy consumption in the most efficient and plan in an optimum way, make projections according to the energy consumption will be needed in the future, a reasonable between economic entities and energy to establish balance. Energy is an essential component of modern economies. A functioning economy requires not only labor and capital but also energy for production processes, transportation, communications, agriculture and more. Global warming and climate change issues are also considered within the scope of energy policies and together. Ecology and energy is perhaps the first of today's very fundamental problems that need to be addressed at a global level.

Keywords: *Energy Consumption, Ecology, Energy Industry, Strategic Management,*

STRATEJİK ENERJİ YÖNETİMİ

Özet

Ulusal stratejik enerji politikası esasen enerjinin tedarik, tahsis ve kaynakların çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik bir çerçeve metindir. Söz konusu çerçeve metin, ilgili bir takım yasaları, diğer kanuni düzenlemeleri ve stratejik seviye direktifleri ihtiva eder. Bu kapsamda çerçeve metin en azından aşağıda belirtilen hususlara yönelik usul ve esasları karşılamalıdır. Bunlar; enerji planlaması, enerji üretimi, enerji ticareti, nakli ve depolamasına dair benimsenen yöntem ve standartlar, emisyon ve verimlilik kıstasları, özel sektör ve kamu teşebbüsleri arasındaki ilişki, enerjinin tedariki, çıkarılması, dağıtılması veya depolanmasına dair ruhsat ve müsaadelerle ilgili düzenlemelerdir. Bunlara ilave olarak kamu kaynaklarının sektörde kullanılmasına yönelik olarak verilmesi planlanan teşvikler ve yapılan sübvansiyolar da kuşkusuz ulusal stratejik enerji yönetiminin kritik bileşenleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte enerji konusu devletlerarası ilişkilerin ve ittifakların dahi en temel konularından bir tanesidir. Bu bağlamda enerji güvenliği ve uluslararası ilişkiler, uluslararası enerji sektörü anlaşmaları ve ittifakları, genel uluslararası ticaret anlaşmaları kritik öneme sahiptir. Ulusal

Stratejik enerji yönetiminin temel hedefi, mümkün olduğunca enerji anlamında kendi kendine yeterli bir ülke konumuna ulaşmak, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, enerji tüketimini en verimli ve optimum bir şekilde planlamak, gelecekte ihtiyaç duyulacak enerji tüketimine uygun olarak projeksiyonlar yapmak, ekonomik varlık ve enerji arasında makul bir denge tesis etmektir. Enerji, modern ekonomilerin temel bir bileşenidir. İşleyen bir ekonomi, yalnızca emek ve sermayeyi değil aynı zamanda üretim süreçleri, ulaştırma, iletişim, tarım ve daha fazlası için enerjiye gereksinim duyar. Küresel ısınma ve iklim değişikliği konularını da enerji politikaları kapsamında ve birlikte ele alınan hususlardır. Ekoloji ve enerji küresel düzeyde ele alınması gereken günümüze ait çok temel sorunların belki de birincisidir.

Anahtar Kelimeler: *Enerji Tüketimi, Ekoloji, Enerji Endüstrisi, Stratejik Yönetim,*

Giriş

Enerji politikası, hükümetlerin veya kuruluşların enerji üretimi, dağıtımını ve tüketimi de dâhil olmak üzere enerji gelişimi konularını ele almaya karar verdikleri yöntemleri tarif eder. Enerji politikalarını belirleyen bileşenler yürürlükteki yasalar, uluslararası anlaşmalar, yatırım teşvikleri, enerjinin ve çevrenin korunmasına ilişkin kanun ve kurallar, vergilendirme ve ilgili diğer kamu politikalarını kapsar. Enerji kullanımının sadece üretim, sanayi ve kalkınma konularıyla birlikte ele alınması, olgunun insani boyutlarını öteleyebilir. Enerji temelde birey için vazgeçilmezdir (Şengöz, 2020a: 20-22). Bu nedenle bir taraftan yaparken, diğer taraftan daha büyük ölçeklerde zarar veren yaklaşımlar reddedilmelidir. Bu sebeple günümüzde enerji politikaları daha fazla insani boyutu ekseninde ele alınmaktadır. Bu sebeple dünyanın her yerinde, tüm maliyetlerine rağmen verimli enerji kullanımı, yenilenebilir enerji ticareti ve karbon salınımının azaltılmasını kolaylaştıran politikalar daha fazla talep edilmektedir (Robert ve ark. 2016).

Enerjiye erişim, aydınlatma, ısıtma, yemek pişirme ve sağlık gibi temel sosyal ihtiyaçlar için de kritik öneme sahiptir. Sonuç olarak, enerjinin fiyatı piyasa, ekonomik üretkenlik ve ticari rekabet gücü ile mal ve hizmetlerin maliyeti üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Wicks, 2003). Elde edilen politikaya ulaşmak için yukarıdaki önlemlerden hangisinin kullanıldığına bakılmaksızın, ulusal bir enerji politikasında doğal olarak bulunan birtakım unsurlar vardır. Enerji politikasına özgü temel unsurlar şunlardır (Hamilton 2013); enerjinin kendi kendine yeterlilik derecesinin ölçütü hakkındaki görüşler; gelecekte kullanılacak enerji kaynaklarına dair düşünceler; gelecekte enerjinin nasıl tüketileceğine yönelik değerlendirmeler; nüfusun her bir kesimi için ayrı ayrı kabul edilebilir minimum enerji ihtiyacının tespiti; bütçeden enerji için ayrılan payın oranı ve karşılanabilme olasılığı üzerine tahminler, enerji arzı ve enerji dağıtım güvenliği için geliştirilmesi gereken projelerin tespiti; alternatif enerji kaynaklarının mevcut ihtiyaçları ikame edebilmesi için araştırma geliştirme çalışmaları ve öngörüler; enerji verimliliği projelerinin tatbik edilebilirliği, ulusal enerji politikalarının stratejik entegrasyonunun sağlanması; uygun enerji politikalarının tatbiki için vergi ve muafiyetlerin düzenlenmesi ve diğer kamu politikalarının geliştirilmesi; enerjinin ulusal güvenlik yönetimi üzerindeki etkilerinin diğer milli güç unsurlarıyla birlikte bütüncül bir biçimde ele alınması ihtiyacı.

Enerji politikalarında bölgesel ihtiyaçlar ve koşullara uygun olarak çoğulcu ve tatbik edilebilir bir enerji politikası benimsenmelidir. Enerji politikaları yerel ve genel ölçekte merkezi ve holistik bir anlayışla koordine ve entegre edilmelidir. Enerji yönetiminde binaların yalıtımının sağlanması, güneş panellerin tesis edilmesi ile uluslararası enerji nakil hatlarının inşası veya nükleer santrallerin inşaatı bütüncül bir bakış açısıyla yerine getirilmelidir.

Dünya Enerji Tüketimi

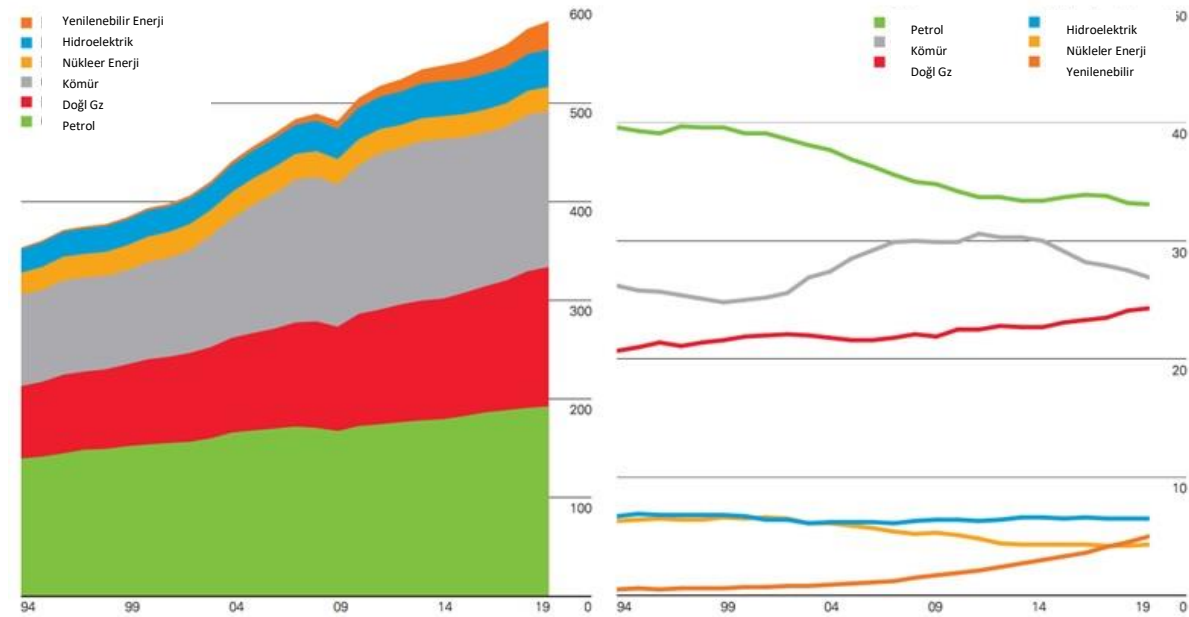
Dünya enerji tüketimi, tüm insan medeniyeti tarafından üretilen ve kullanılan toplam enerjiyi tarif eder. Yılda tipik olarak ölçülür, insanlığın çabalarına uygulanan her enerji kaynağından harcanan tüm enerjiyi, her ülkede, her bir endüstri ve teknolojik sektörde içerir. Dünya enerji tüketimi hesaplaması yiyeceklerden elde edilen enerjiyi kapsamaz. Enerji tüketimi, üretim kapasitesi, ekonomik gelişmişlik

ve yaşam kalitesi ile doğru orantılıdır, dolayısıyla enerji tüketimi, insanlığın sosyo-ekonomik-politik alanı ilgili bir olgudur. Uluslararası Enerji Ajansı, Amerika Birleşik Devletleri Enerji Bilgi İdaresi ve Avrupa Çevre Ajansı gibi kurumlar, enerji verilerini düzenli aralıklarla kaydeder ve yayınlarlar. Dünya enerji tüketiminin büyüklüğünün ve eğiliminin anlaşılması, mevcut enerji sorunlarının çözülmesine yönelik olarak gayretlerin teksifini, plan ve modellerin geliştirilebilmesini ve müteakip sorunlara karşı ön alınabilmesini mümkün kılar.

Enerji tüketimi ile yakından ilgili olan, küresel düzeyde, enerji üretiminin eksi depolama değişimlerinin toplamı olan toplam birincil enerji arzı (TPES) kavramıdır. Yıl içindeki enerji depolama değişikliklerinin küçük olması nedeniyle, TPES değerleri enerji tüketimi için bir tahmin edici olarak kullanılabilir. Bununla birlikte, TPES dönüşüm verimliliğini, düşük dönüşüm verimliliğine sahip enerji formlarını (örneğin kömür, gaz ve nükleer) abartmış ve hâlihazırda dönüştürülmüş formlarda açıklayan formları abartmaktadır. IEA verilerine göre, enerji kaynağı olarak kömüre ilgi her geçen yıl daha da artmaktadır.

Birleşik Krallık merkezli uluslararası petrol şirketi "British Petrol" tarafından yayınlanan "2020 Dünya Enerji Raporu"na göre (BP, 2020) Çin Halk Cumhuriyeti 2020 yılı itibarıyla, Çin Halk Cumhuriyeti yıllık bazda dünya kömür üretiminde de lider konumdadır, ki Çin Halk Cumhuriyeti tarafından yıllık bazda üretilen kömür, tüm dünya genelinde üretilen kömürün neredeyse yarısını teşkil etmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti neredeyse toplam enerji ihtiyacının yüzde kırkını kömürden temin ve tedarik etmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti dünya nüfusunun yüzde on sekizini teşkil etmesine rağmen, dünya enerji kaynaklarının yüzde yirmisini tüketmekte ve dünya ekonomisinin yüzde on altısını oluşturmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri ise halen dünyanın en büyük petrol üreticisi ülkesidir. 2019 yılı itibarıyla üretilen petrolün yüzde on yedisi, doğalgazın ise yüzde yirmi üçünü Amerika Birleşik Devletleri tarafından üretilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri dünya nüfusunun ancak yüzde dördünü teşkil etmesine rağmen, dünya ekonomisinin yüzde yirmi dördünü oluşturmakta ve dünya enerji kaynaklarının yüzde on altısını tüketmektedir. Birleşik Krallık merkezli uluslararası petrol şirketi "British Petrol" tarafından yayınlanan "2020 Dünya Enerji Raporu"na göre (BP, 2020) Şekil 1 ve 2'de gösterildiği üzere, doğalgaz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji tüketimindeki yeri göreceli olarak artış göstermekte, hidroelektrik santraller tarafından üretilen enerji miktarı ise miktar olarak artmakla birlikte, nispi olarak yatay bir seyir izlemektedir. Bununla birlikte tüketilen toplam enerji içinde kömür, petrol ve nükleer enerjinin nispi oranı bir miktar azalış eğilimindedir.

Şekil 1- Dünya Enerji Tüketimi (BP, 2020) Şekil 2- Enerji Tüketiminde Dağılım (BP,2020)

Üretimde artan talep ile orantılı olarak, petrol ve doğal gaz kullanımının yükselmesi, yeni yapılan yatırımlarla doğru orantılı olarak hidroelektrik ve yenilenebilir enerji tüketiminin de yukarı bir artış eğilimi göstermesi anlaşılabilir. Bu noktada yenilenebilir enerjiye olan talebin ve toplam enerji tüketiminden aldığı payın her geçen yıl daha yüksek bir artış eğilimi göstermesinin önemli bir sebebi,

küreselleşmenin etkisiyle insan ve canlı hayatına verilen değerin daha da önem kazanması ve nükleer enerji üretimi konusunda geçmiş zaman diliminde elde edilen bazı olumsuz tecrübelerdir. Bu kapsamda 1979 yılında Three Mile Island'da, 1986 yılında Çernobil'de ve 2011 yılında Fukushima'da yaşanan felaketler dolayısıyla dünya kamuoyunda oluşan algı nedeniyle nükleer santrallere olan ilgi bir azalış eğiliminde olduğu ifade edilebilir. Kömür tüketimi ve yenilenebilir enerjiye olan talep mukayese edildiğinde, yenilenebilir enerjiye olan talep nispi bir yükseliştedir. Bu noktada IEA verilerine göre (Birol, 2020), kömür tüketimi küresel toplam birincil enerji tüketimi içinde birkaç yıl öncesine kadar yaklaşık yüzde otuzlarda bir pay sahibi iken, bu oran yenilenebilir enerji lehine bir azalma göstermiştir. Enerji harcamalarının dünyadaki gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık yüzde onuna denk geldiği ifade edilebilir. Dünyadaki toplam enerji tüketiminin yaklaşık dörtte bir Avrupa kıtasında, beşte biri ise Kuzey Amerika'da tüketilmektedir. Japonya'nın tek başına tükettiği enerji miktarı ise Kuzey Amerika'nın yaklaşık üçte birine denk gelmektedir.

Yenilenebilir enerji genellikle güneş ışığı, rüzgâr, yağmur, gelgitler, dalgalar ve jeotermal ısı gibi kullanımları ile önemli ölçüde tüketilmeyen kaynaklardan gelen enerji olarak tanımlanmaktadır. Yenilenebilir enerji, kademeli olarak dört farklı alanda geleneksel yakıtların yerini almaktadır: Bu dört alan: elektrik üretimi, sıcak su, alan ısıtma, motor yakıtları ve kırsal (şebeke dışı) enerji hizmetleridir. Dünyada yenilenebilir teknolojilere yapılan yatırımlar son on yılda bir trilyon ABD dolarından daha fazladır. Bunun yarısından fazlası ABD, diğer yarısı ise Çin Halk Cumhuriyeti, Suudi Arabistan ve diğer gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. İEA'nın 2020 verilerine göre (Birol, 2020) ABD'den sonra o yenilenebilir enerji kaynaklarına yıl içinde en fazla yatırım Çin Halk Cumhuriyeti, Almanya ve Suudi Arabistan tarafından gerçekleştirilmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımların başında; rüzgâr, hidro, güneş ve biyolojik yakıtlara yapılan yatırımlar yer almaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları, sınırlı sayıda ülkede yoğunlaşan diğer enerji kaynaklarının aksine geniş coğrafi alanlarda bulunmaktadır. Yenilenebilir enerjinin ve enerji verimliliğinin hızlı bir şekilde kullanılması, önemli bir enerji güvenliği, iklim değişikliğinin azaltılması ve ekonomik faydalar ile sonuçlanmaktadır. Uluslararası kamuoyu araştırmalarında, güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir kaynakların desteklenmesi için güçlü bir destek bulunmaktadır. Ulusal düzeyde, dünyadaki en az 30 ülke hâlihazırda enerji arzının yüzde yirmisinden fazlasına katkıda bulunan yenilenebilir enerjiye sahiptir. Ulusal yenilenebilir enerji piyasalarının önümüzdeki on yıl ve sonrasında da güçlü bir şekilde büyümeye devam edeceği öngörülmektedir.

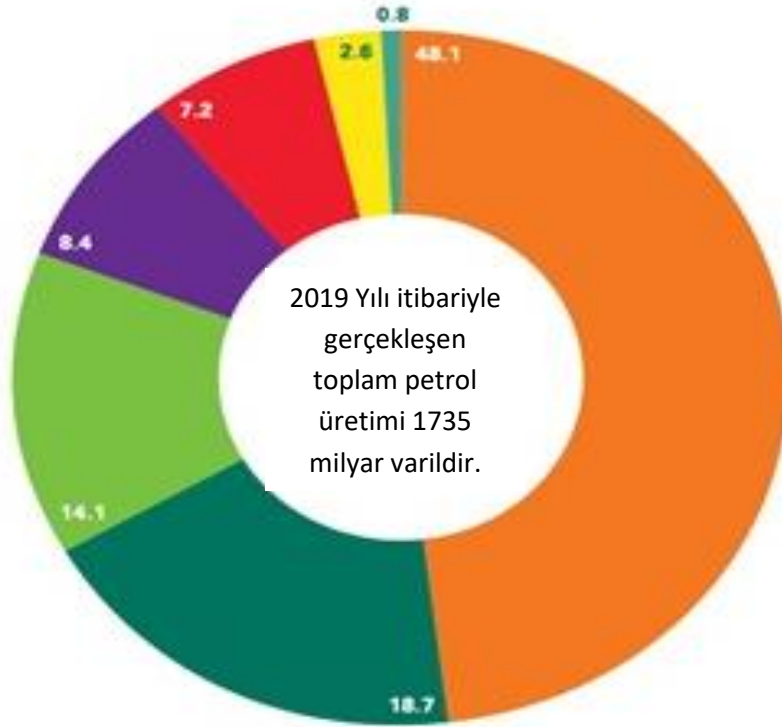
Enerji Endüstrisi

Enerji endüstrisi, yakıt çıkarma, üretim, rafinaj ve dağıtım dâhil olmak üzere enerji üretimi ve satışı ile ilgili tüm endüstrilerin toplamıdır. Modern toplum büyük miktarda yakıt tüketmektedir ve enerji endüstrisi, bir ülkenin üretim ve işletim altyapısının ve vazgeçilmez bir bileşenidir. Enerji endüstrisinin temel bileşenleri, petrol endüstrisi, gaz endüstrisi, elektrik enerjisi endüstrisi, kömür ve nükleer enerji endüstrisi, Alternatif yakıtlar endüstrisi geleneksel enerji endüstrisidir. Petrol endüstrisi; petrol şirketleri, petrol rafinerileri, akaryakıt taşımacılığı ve benzin istasyonlarında son kullanıcı satışlarını içerir. Elektrik enerjisi endüstrisi; dağıtım ve satışın yanı sıra doğal gaz çıkarımı ve kömür gazı üretimi dâhil gaz endüstrisi, elektrik üretimi, elektrik enerjisi dağıtımı ve satışını içerir. Yenilenebilir enerji endüstrisi; hidroelektrik, rüzgâr ve güneş enerjisi üretimi dâhil olmak üzere alternatif enerji ve sürdürülebilir enerji şirketlerinden oluşan ve alternatif yakıtların üretimi, dağıtımı ve satışını tarif eder. Geleneksel enerji endüstrisi; yakacak odun toplanması ve dağıtımına dayanan, kullanımı, yemek pişirmek ve ısıtmak için özellikle fakir ülkelerde yaygın olan bir endüstri türüdür.

Enerjinin kullanımı, insan toplumunun gelişiminde, çevreyi kontrol etmesine ve uyum sağlamasına yardımcı olarak anahtar olmuştur. Herhangi bir işlevsel toplumda enerji kullanımını yönetmek kaçınılmazdır. Sanayileşmiş dünyada, enerji kaynaklarının gelişimi tarım, ulaşım, atık toplama, bilgi teknolojisi, gelişmiş bir toplumun önkoşulları ve iletişim için bir mecburiyet haline gelmiştir (Birol, 2020). Endüstri Devrimi'nden bu yana artan enerji kullanımı, küresel ısınma gibi bazılarının dünyaya potansiyel olarak ciddi riskler getirdiği bir dizi ciddi sorunu da beraberinde getirmiştir. Bazı endüstrilerde, enerji kelimesi genel olarak yakıtlar, petrol ürünleri ve elektrik gibi maddeleri ifade eden enerji kaynaklarının eş anlamlısı olarak kullanılır, çünkü bu kaynaklarda bulunan enerjinin önemli bir kısmı yararlı bir amaca hizmet etmek için kolayca çıkarılabilir. Yararlı bir işlem

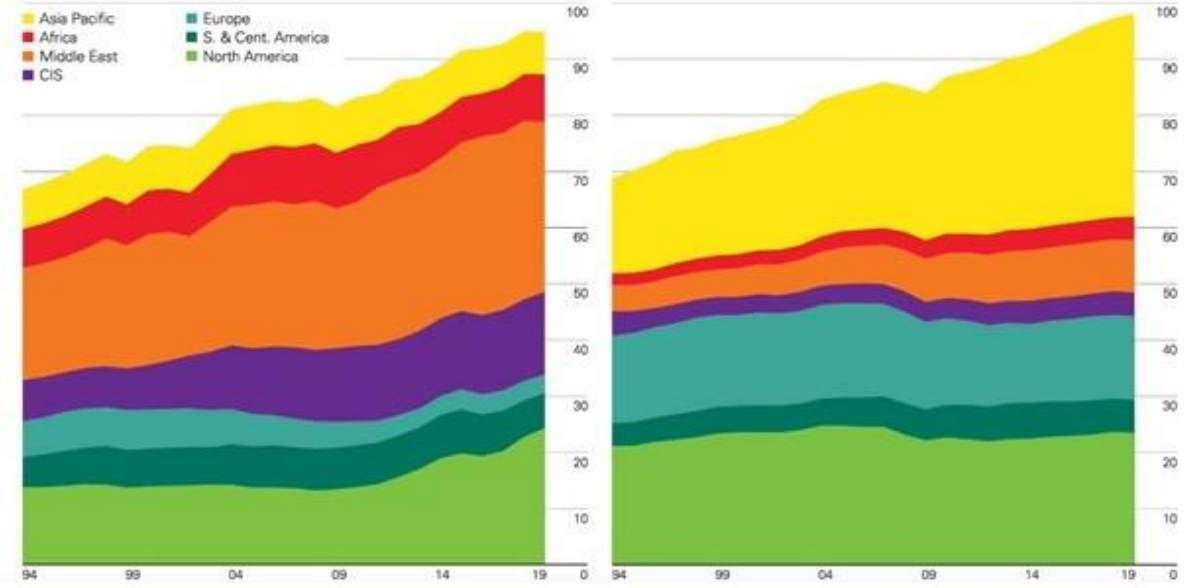
gerçekleştikten sonra, toplam enerji korunur, ancak bir işlem genellikle enerjiyi kullanılamaz biçimlere dönüştürdüğü için kaynağın kendisi korunmaz.

İnsanlık, doğada bulunan çeşitli enerji kaynaklarını keşfettiğinden beri, enerji kaynaklarını kullanarak hayatı daha konforlu hale getiren, makineler olarak bilinen cihazları icat etmektedir. Bu nedenle, ilkel insan, yemek pişirmek için yangının faydasını bilmesine rağmen, gaz brülörleri ve mikrodalga fırınlar gibi cihazların icat edilmesi, bu amaç için enerji kullanımını da artırmaktadır. Enerjiye duyulan ihtiyaç ve tüketim eğilimi, sosyal altyapının inşası, kaplanacak kumaşların imalatı gibi diğer sosyal faaliyet alanlarında da benzerdir; taşıma, baskı; dekorasyon, örneğin tekstil ürünleri, klima; bilgi iletişimi veya insanları ve eşyaları taşımak için enerjiye ihtiyaç duyulmaktadır. Enerji kaynaklarının üretimi ve tüketimi, küresel ekonomi için çok önemlidir. Tüm ekonomik faaliyetler, mal üretmek, ulaşım sağlamak, bilgisayar ve diğer makineleri çalıştırmak için enerji kaynakları gerektirir. Çin Halk Cumhuriyeti 2020 yılı itibarıyla (BP, 2020), hidroelektrik, rüzgâr ve güneş enerjisi üretimi bağlamında gerçekleştirilen alternatif enerji yatırımlarında dünyanın en büyük üreticisi konumundadır. Alternatif enerji kaynaklarına ilave olarak Çin Halk Cumhuriyeti yıllık bazda dünya kömür üretiminde de lider konumdadır, ki Çin Halk Cumhuriyeti tarafından yıllık bazda üretilen kömür, tüm dünya genelinde üretilen kömürün neredeyse yarısını teşkil etmektedir. Şekil 3’de gösterildiği üzere dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde kırk sekizine Ortadoğu enerji havzası, yüzde on sekizine Orta ve Güney Amerika, yüzde on dördüne Kuzey Amerika, yüzde sekizine Kanada, yüzde yedisine Asya Pasifik Ülkeleri ve yüzde üçüne Afrika, yüzde birine Avrupa ülkeleri ev sahipliği yapmaktadır.

Şekil 3- Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Dağılımı (BP, 2020)

2019 yılı itibarıyla ithalatı artan en büyük enerji kalemi ise yaklaşık yüzde on üç artışla doğalgaz ithalatıdır ki, bu artışın en büyük nedeni Avrupa Birliği ülkelerinin doğalgaz talebinde gerçekleşen artıştır (BP, 2020). Şekil 4 ve 5’de gösterildiği üzere, 2019 yılı itibarıyla Avrupa Birliği doğalgaz ithalat talebi yaklaşık yüzde yetmiş düzeyinde artmıştır.

Şekil 4- Dünya Petrol Üretimi (BP, 2020)

Şekil 5- Dünya Petrol Tüketimi (BP, 2020)

Enerji ve Çevre

Enerji koruma çabaları için sübvansiyonlar ve vergi teşvikleri şeklindeki devlet teşviki, tasarrufun enerji endüstrisinin temel bir fonksiyonu olarak görülmesini daha da arttırmaktadır. Bir miktar enerji tasarrufu, aynı miktarda enerjinin üretilmesinde neredeyse aynı derecede ekonomik faydalar sağlamaktadır. Bu, enerji sağlama ekonomisinin ortalama kullanımın aksine kapasite için fiyatlandırma eğiliminde olmasından kaynaklanmaktadır. Akıllı bir şebeke altyapısının amaçlarından biri, talebi ve kapasiteyi daha da uyumlu hale getirmek için talebi yumuşatmaktır. Enerji endüstrisinin bazı kısımları, yakıt yanmasından kaynaklanan zehirli ve sera gazları, nükleer enerji üretiminden kaynaklanan nükleer atıklar ve petrolün çıkarılması sonucu ortaya çıkan petrol sızıntıları gibi önemli kirlilik yaratmaktadır. Bu dışsallıkları içselleştirmeye yönelik devlet düzenlemeleri, iş yapmanın giderek artan bir bölümünü oluşturmakta ve serbest piyasada karbon kredileri ve kirlilik kredilerinin ticareti aynı zamanda enerji tasarrufu ve kirlilik kontrol önlemlerinin enerji sağlayıcıları için daha da önemli hale gelmesine neden olmaktadır.

Enerji kaynaklarının tüketimi mutlaka uygun enerji kaynaklarına ulaşılmasına ihtiyaç göstermekte ve kaynaklara ulaşılması, enerjinin çıkarılması, işlenmesi ve kullanması çevre üzerinde bir takım olumsuz etkilere de sahip olmaktadır. Pek çok elektrik santrali enerji ihtiyaçları için elektrik üretmek amacıyla kömür, petrol veya doğal gaz yakmaktadır. Bu fosil yakıtların yakılması hali hazırda mevcut ve anında bir elektrik kaynağı üretirken, aynı zamanda karbon dioksit, kükürt dioksit ve trioksit ve azot oksitler dâhil olmak üzere hava kirletici maddeler üretmektedirler. Karbondioksit, özellikle yirminci yüzyıldaki sıcaklık kayıtlarında görülen iklim değişikliğindeki hızlı artışın bir kısmından sorumlu olduğu düşünülen önemli bir sera gazıdır. Arktik bölgelerde alınan buz çekirdekleri, elektrik üretimi için yanan fosil yakıtlar ayrıca çevreye berilyum, kadmiyum, krom, bakır, manganez, cıva, nikel ve gümüş gibi iz metalleri de kirletici olarak etki etmektedir. Yenilenebilir enerji teknolojilerinin geniş ölçekli kullanımı, enerji kullanımının çeşitli çevresel ve insan sağlığı etkilerini büyük ölçüde hafifletecek veya ortadan kaldıracaktır. Yenilenebilir enerji teknolojileri biyoyakıt, güneş ısıtma ve soğutma, hidroelektrik enerji, güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisidir. Enerjinin korunumu ve enerjinin verimli kullanılması da yardımcı olacaktır.

Enerji verimliliği ile ilgili olarak, gazın kömürle karşılaştırıldığında göreceli faydaları, giderek daha verimli enerji üretim yöntemlerinin geliştirilmesinden etkilenmektedir. IEA verilerine göre (Biol, 2020); gazın kömüre oranla yüzde ellilere varan bir enerji verimliliğinden bahsedilebilir. Elbette bu oran teknolojik gelişmelere bağlı olarak her geçen zaman diliminde daha yükselmekte, enerji verimliliği makası gaz lehine açılmaktadır. Sanayi toplumuna geçişle birlikte enerjiye duyulan ihtiyaç bir bağımlılık

şekline evrilmiştir. Bu kapsamda, enerji kaynaklarının mülkiyeti ve kontrolü uluslararası ilişkilerin ve küresel ekonomik düzenin en temel tartışma ve mücadele alanlarından birisi olmuştur. Ulusal düzeyde, hükümetler enerji kaynaklarının toplumun çeşitli bölümleri arasındaki payını (dağıtımını) fiyatlandırma mekanizmaları yoluyla etkilemeye çalışmaktadır; hatta kendi sınırları içerisinde enerji kaynakları olan özel kişiler bile bulunmaktadır. Bu kapsamda pek çok yeni inşaat projesinde çatı tavan sisteminin güneş panelleriyle donatıldığı görülmektedir. Ayrıca, çevresel sorunların üstesinden gelmek için bireylerin ve işletmelerin enerji kullanım tercihlerine yön vermektedirler. Enerji kaynaklarıyla ilgili en son uluslararası siyasi tartışma, Büyük Ortadoğu Projesi ve "Arap Baharları" kapsamında yaşanmaktadır. Öncesinde benzer yoğunlukta bir tartışma küresel çaptayakın geçmişte yaşanan Körfez Savaşları esnasında yaşanmıştır. Bu bağlamda, hem 1991 hem de 2003 savaşlarının gizli nedeninin uluslararası enerji kaynaklarının stratejik kontrolü olduğu tezi iddia edilebilir. Benzer iddialar, ABD'nin Afganistan Harekâtı, Genişletilmiş Kuzey Afrika ve Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında yaşanan kanlı bölgesel çatışmalar ve iktidar değişimleri ile alakalı olarak da ileri sürülebilir. Ne var ki Amerika Birleşik Devletleri'nin yıllık enerji ithalatı yirmi beş milyar dolardan biraz fazladır, bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Bakanlığı tarafından verilen maliyet bilgilerine göre, Amerika Birleşik Devletlerinin sadece 2003 ile 2011 yılları arasında Irak Harbinde katlandığı askeri nitelikli harcamaların toplamı bir trilyon dolardan biraz daha fazladır (Council on Defence, 2020). Söz konusu savaş kapsamında hayatını kaybeden 4488 ve gazi olan 32296 asker ve aileleri için sonraki kırk yıl için öngörülen toplam tıbbi ve engellilik harcamalarının maliyeti ise bir trilyon kadardır (Council on Foreign Relations, 2020). Bu noktada askeri harcamaların ve türevi diğer giderlerin ikame, iş yaratma ve fırsat maliyetleri dikkate alındığında, harbin maliyetlerinin daha da yüksek olması beklenir.

Stratejik Enerji Yönetimi

Lahiri&Renn (2005) örgütsel düşüşü çevresel tehdidi sezinlemede ve bertaraf etmede etkisiz kalma durumu olarak tanımlar. Bu sebeple esasen farkındalığın geliştirilmesi ve sürekli bir gözlem üzerine odaklanan stratejik yönetim de organizasyonlarda uyum teorileri dendiğinde ilk akla gelen yaklaşımlardan biri olmuştur. Dış çevredeki gelişmelerin fırsat ve tehlike olarak nitelendirilmesi ile içyapıdaki güçlü ve zayıf yönlerin saptanması sonucunda, kurumsal (corporate), işletme (business) ve fonksiyonel düzeyde izlenebilecek stratejiler belirlenip uygulanmaktadır. Stratejik yönetim geleceğe yön vermesi bakımından önemlidir. Artan rekabet ve belirsizlik ortamında ayakta kalmak isteyen şirketlerin önlerine çıkabilecek tehlike ve tehditleri mümkün olduğunca erkenden tespit edip önlem almaları ve karşılaştıkları imkân ve fırsatları fark edip aralarından optimal bir seçim yapmaları gereği daha da artmaktadır. Bu durumda çevrenin, rakiplerin ve bizzat işletmenin kendisinin sürekli izlenmesi ve uzun vadeye yönelik kararların isabetli inceleme ve gözlemlere dayanan tercihler yoluyla alınması başarı için dikkate alınması gereken bir faktör olmaya devam etmektedir (Şengöz, 2020b: 21). Bu bağlamda strateji belirleme süreci ve bu sürecin sonucu olarak ortaya çıkan stratejiler örgütün çevreye uyumunu gerçekleştirmek suretiyle hem örgütsel amaçlarına ulaşmakta hem de örgütsel varlığını devam ettirmektedir (Koçel, 2003:33).

Bir strateji veya yönlendirme, uzun vadede önceden belirlenmiş bir hedefe ulaşmanın bir yoludur. Temelde askeri bir terim olan strateji, barış ve savaşta benimsenen politikalara bir milletin veya milletler topluluğunun en fazla desteğini vermek için siyasi, ekonomik, psikolojik ve askeri güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatıdır. Strateji kelimenin tam anlamıyla "gönderme, yönlendirme, gönderme, taşıma ve taşıma" anlamına gelir. Eski Yunan generallerinden Strategos'un bilgi ve sanatına atıfta bulunulduğuna inanılmaktadır (Koçel, 2003: 34). Bazı kaynaklarda stratejinin Latince'de yol, çizgi veya nehir yatağı anlamına gelen "tabaka" dan geldiği belirtilmektedir. Kelimenin kökeni konusunda bir fikir ayrılığı olsa da genel bir yaklaşımda her iki tanımın da benzer anlamlara sahip olduğu söylenebilir. Bu aynı zamanda rota ile ilgili. Genel olarak strateji; Bir işletmenin uzun vadeli ana hedeflerinin belirlenme yolları ve bu hedeflere ulaşmak için kullanımlarında gerekli kaynakların tahsis edilmesi ve kabul edilmesi. (Dinçer, 2003: 14). Ansoff, Chandler ve Anthony'ye göre strateji, işletmenin amaç ve hedeflerindeki değişiklikler, bunların gerçekleştirilmesinde kullanılacak kaynaklar, özelliklerinin belirlenmesi, bu kaynakların dağılımı ve kullanımı hakkında karar verme sürecidir. Bu ifade aynı zamanda stratejidir; işletmenin iç kaynaklarını ve yeteneklerini dış çevrenin fırsat ve tehditleri ile uyumlu hale getirecek faaliyetler olarak kabul edilmektedir. Buna göre strateji; İşletme ile çevresi

arasındaki ilişkilerin analiz edilerek işletmenin yön ve hedeflerinin belirlenmesi, bunları gerçekleştirecek faaliyetlerin belirlenmesi ve organizasyonun yeniden düzenlenerek gerekli kaynakların tahsis edilmesi olarak tanımlanabilir (Dinçer, 1998: 17). Özetle Strateji; bir analiz etme sanatıdır; Bu, bazı bilgilere dayanarak istenen sonuca ulaşmak içindir. Stratejiler üst yönetim tarafından belirlenir; Bunu yaparken, önceki stratejiler dikkate alınır. Strateji, hedefe yönelik bir unsurdur; Bir işletmenin stratejisi, o işletmenin genel amaçlarına hizmet eder ve güçlerin bu hedefler etrafında yoğunlaşmasını sağlar. Strateji, işletmenin tüm unsurlarını uyum içinde yürütür; Strateji, organizasyonun her seviyesinde koordinasyonu kolaylaştırır. Strateji çalışanları motive eder. Çalışanların belirsizliği ortadan kaldırarak geleceğe daha güvenle bakmalarını sağlar. Böylelikle geleceğe yönelik endişeleri azalmış ve belirli amaç ve hedefler verilen kişiler üretici güçlerini daha etkin kullanırlar.

Stratejik yönetim örgütsel stratejilerin oluşturulması, uygulanması, izlenmesi ve kontrolü ile ilgilidir (Güney, 2001: 41). Bu yönetim yaklaşımının uygulanması, çevresel uyumu sağlayacak ve örgütsel etkinliği gerçekleştirecektir. Stratejik yönetim, işletmenin çevresi ile ilişkisinin ötesinde, geleceği yaratmak için işletmenin tüm işlevlerinin ve unsurlarının bütüncül bir yaklaşımla, uzun dönemde yönetimi olarak yeni bir anlam kazanmıştır (Eren,2002: 29). Stratejik yönetim sürekli değişim içinde olan çevreyi kontrol edebilecek ve bu değişime uyum sağlayabilecek örgütlere ihtiyaç olduğunu ileri sürer. Stratejik yönetim örgütün faaliyet çevresi için hedef belirler. Bu sırf tepkisel yönden bir hedef belirlemekten öte, proaktif, bilinçli, planlanmış yöntemlerle olmalıdır. Stratejik yönetim geniş çaptaki karar mekanizması ve planlama yöntemleri ile ön plana çıkmıştır. Stratejik yönetim çevreye uyumdur (Şengöz, 2020c: 35). Birinci Dünya Harbinde İngiliz Savunma Bakanının Musul, Kerkük petroleri ile ilgili olarak ne pahasına olursa olsun sahip olmaları gerektiğini ifade edilmesi stratejik bir direktiftir. Ülkelerin milli güvenlik siyaset belgeleri en üst seviye strateji belgeleridir ve ulusal enerji politikalarına yön verir. Stratejik enerji yönetimi, sürekli değişim içinde olan çevreyi kontrol edebilecek ve bu değişime uyum sağlayabilecek bir teşkilatlanma ve iş görme biçimlerine ihtiyaç gösterir. Stratejik yönetim örgütün faaliyet çevresi için hedef belirler (Can, 2001: 67). Stratejik enerji yönetimi tepkisel yönden bir hedef belirlemekten öte, proaktif, bilinçli, planlanmış yöntemlerle enerjinin istikrarlı ve güvenilir bir biçimde temin, tedarik ve dağıtımının planlanması sürecidir. Bu noktada ülkenin genel asayiş durumu, tehdit algılaması ve terör riski ile enerji güvenliği arasında doğrudan ilişki bulunduğu açıktır. Ülke içerisinden geçen boru hattı sayısı ve yoğunluğu ile alınması gereken güvenlik tedbirleri arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur (Lin vd., 2012: 1375-1378).

Enerji maliyeti, toplum ekonomisinin toplam hacmi içinde önemli bir faktör haline geldiğinden, enerji kaynaklarının yönetimi de her geçen zaman diliminde daha fazla önem kazanmaktadır. Enerji yönetimi, mevcut enerji kaynaklarının daha verimli kullanılmasını içerir; yani, asgari artan maliyetlerle. Çoğu zaman, basit yönetim teknikleriyle taze teknolojiyi kullanmadan enerji harcamalarından tasarruf etmek mümkündür. Enerji yönetimi, enerji israfını ortadan kaldırarak ya da doğrulanabilir enerji talebini uygun enerji arzı ile dengelemek için enerjiiyi daha verimli kullanma pratiğidir. Süreç enerji bilincini enerji tasarrufu ile birleştirir.

Sonuç

Enerji nakil ve dağıtım faaliyetlerinde belirleyici ve enerjinin arzının kontrolünde aktif olmayı mümkün kılacak uluslararası projeler içinde bulunması hem enerjini tedariki hem de siyasi ve stratejik mahiyette önemli avantajlar sunar (Şengöz, 2019:14). Petrolün nasıl ve nereden geleceği sorusu kadar, bir kriz halinde petrolün vanasının kimin tarafından kontrol edileceği sorusu da önemlidir. Bu kapsamda enerji havzalarına sahip olmak kadar, enerji nakil koridorlarını da kontrol etmek kritik öneme sahiptir. Bu kapsamda bilhassa belirlenen koridorların yoğun petrol taşımacılığına uygun olmadığı ve yaratacağı ekolojik ve çevresel sorunlar mutlaka dikkate alınmalı, muhtemel etkileri ortaya koyulmalı ve mümkün olduğunca enerji naklinin boru hatları marifetiyle gerçekleştirilmesi için çaba sarf edilmelidir.

Enerjinin arz güvenliği açısından kaynaklarını çeşitlendirmesi bir gerekliliktir. En kötü senaryo kapsamında, petrolün 2050 yılında, doğalgazın 2160 yılından, kömürün 2017 yılından itibaren kullanımdan kalkacağından hareketle alternatif kaynaklara yönelmesi, en azından bu konuda yatırımlar yapması gerekmektedir. Bu anlamda, güneşten dünyamız gelen enerjinin yıllık 174 bin terawatt olduğu ve dünyanın tüm nüfusuyla ihtiyaç duyduğu enerjinin sadece 15 terawatt olduğu göz önünde

bulundurulduğunda, güneşten dünyamıza gelen bir saatlik enerjinin bile kullanılabilmesi, tüm dünyanın enerji ihtiyaçlarının karşılanması için yeterli olacaktır (Hamilton, 2013).

Kaynakça

- Birol, F. (2020). International Energy Agency World Energy Outlook 2020. Flagship Report October 2020.
- BP (2020). British Petrol Statistical Review of World Energy 2020.
- Can, H. (2001). Yönetim Bilimli ve Tarihsesi, Yönetim ve Organizasyon. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. s.67.
- Council on Defence (2020). The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11. Congressional Research Service.
- Council on Foreign Relations (2020). The Iraq War Report. Congressional Research Service.
- Dinçer, Ö. (1998). Stratejik Yönetim Ve İşletme Politikası. İstanbul: Timaş Matbaası. s.17.
- Dinçer, Ö. (2003) Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Yay., İstanbul. s.14
- Eren, E., (2002) Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Yayınları, İstanbul. s.29.
- Güney, S., (2001) Yönetim ve Organizasyon, Nobel Yayınları, Ankara. s.41.
- Hamilton, M. S. (2013). Energy Policy Analysis: A Conceptual Framework. Armonk, NY: M.E. Sharpe, Inc.
- Koçel, T. (2003) İşletme Yöneticiliği, Beta Yay., İstanbul. s.33-34.
- Lahiri, S., Renn, R.W. (2005). "Organizational Decline and the Impact of Environmental Challenges of the 21st Century", Midwestacademy Proceedings 2005 Papers.
- Lin, Zhi De-xiang Liu, Yun-shan Li, and Mei-yan KE. (2012). "Research on Security Policy About State Control." Journal of Computer Applications. 32.5: 1375-1378.
- Robert C. Armstrong, Catherine W., Robert G., Nathan S. L., and M.V. Ramana et al., (2016). "The Frontiers of Energy", Nature Energy, Vol 1: 11
- Şengöz, M. (2019). Ekonomik Savaş Enstrümanı Olarak Global Enerji Politikaları Üzerine Bir Kritik. Enerji Güvenliği Yönetimi. Journal of Social Sciences and Humanities, 3 (2) , 14
- Şengöz, M. (2020a) National security paradigms of Turkey: Establishing internal and regional security and peace. Utah/USA: American Academic Press. pp.20-22.
- Şengöz, Murat (2020b) Leadership Challenges in the Current Security Environment, Ankara: Astana Yayınları. pp.21
- Şengöz, M. (2020c) Political correctness and subversion. Utah/USA: American Academic Press. pp.35
- Tortop, N., İşbir, E., G., Aykaç, B. ve Tosun, K. (1993). İşletme Yönetimi. (1. Cilt), İstanbul: Fakülteler Matbaası
- Wicks, M. (2009). "Energy Security: A National Challenge in a Changing World", BIS Publications

ROMANYA KRALİÇESİ MARİE ALEXANDRA VİCTORİA (1875-1932) VE MİNARELİ KÖŞKÜ

Assoc. Prof. Mutlu ERBAY

Boğaziçi University / Head of Fine Arts Department
International University Museums Association Platform (UNIMUZED)-Co-Chair
International Silk Road Artists Culture and Art Association Platform (ISAC)-Head
of İstanbul, Turkey
erbaym@boun.edu.tr

Özet

Romanya kraliçesi Marie Alexandra Victoria izlerini Romanya ve Bulgaristan'da araştırdık. Gördük ki bu kraliçe zamanın Romanya sınırlarında bulunan Balçık bölgesi için oldukça önemlidir. Osmanlı tarzında mimari yapısında, cami, hamam ve mutfağı balkan tarzında yaptırmıştır.

Marie Alexandra Victoria (1875-1932) (Romanya Kraliçesi), daha yaygın adıyla Romanyalı Marie (Marie Alexandra Victoria; 29 Ekim 1875 – 18 Temmuz 1938), Romanya Kralı I. Ferdinand'ın eşi ve son Romanya kraliçesi olarak bilinir. 20 1927 Temmuz- 1914 10 Ekim tarihleri arasında Romanya Kraliçesi olmuştur, Taç giyme töreni 15 Ekim 1922 yılında gerçekleşmiştir. Kraliçe olarak, Maria Romanya'da hem de yurtdışında çok popüler oldu. 1926 yılında Marie ve çocuklarının iki ABD'nin diplomatik turu yaptı. Bunlar insanlar tarafından coşkuyla karşılandı ve Romanya dönmeden önce birkaç şehri ziyaret edildi. Almış iki yaşında Siroz'dan ölmüştür.

Makale Romanya kraliçesi Marie ve onun Balçıkta bulunan sarayı ile ilgilidir. Bu bölgede bulunan balkan kültürel mirası ve kültürel etkileşim konusuna dikkat çekmek için hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Balçık, Kraliçe Marie, Dobruca, Balçık Sarayı*

MARİE OF ROMANIA (MARİE ALEXANDRA VİCTORİA) AND

THE BALCHİK PALACE/MİNARELİ KİOSK

Abstract

Balchik is located in the remaining part of Dobruja region in Bulgaria, a part of which is in Romania and another part is in Bulgaria. The area is located on the slopes of the Dobruca Plateau (known as The Dobrogea Plateau). The town on the Black Sea coast has a shallow bay known as the Kavarna (Kalliakra) cape and protected against storms from the north. Balchik is a town re-established by the Ottomans in the 16th century. Maria became very popular both in Romania and abroad. In 1926, Marie and her children toured the diplomatic two USA countries. They were greeted with enthusiasm by people and visited several cities before returning to Romania. She died of cirrhosis at the age of sixty-two. This article about Queen Marie's Balchik palace and life history. She has a trevellers character where were went to Turkey, Lubenan etc.

Key Words: *Balchik, Queen Marie, Dobrogea, Balchik Palace,*

Introduction:

We investigated the traces of Queen Marie Alexandra Victoria of Romania in Romania and Bulgaria. We have seen that this queen is very important for the Balchik region, which was located on the Romanian borders of the time. She was also a friend of a Turk, named Hasan. The palace has an Ottoman-style architectural structure and the mosque, hammam and kitchen are made Balkan style. In addition, she is a very strong and popular woman in Romania. Memorialize Queen Maria in Istanbul, a project was designed to celebrate the 100th anniversary of World War I and to show the Turkish people through pictures and text the contribution of Romanian women under Queen Maria in the war.

Marie of Romania (Marie Alexandra Victoria- Queen Marie) (1875-1932):

Marie of Romania (Marie Alexandra Victoria; 29 October 1875 – 18 July 1938[*note 1*]), also known as Marie of Edinburgh, was the last Queen of Romania as the wife of King Ferdinand I. She called “Her Majesty The Queen of Romania” between 10 October 1914 – 20 July 1927. In 1922, she and Ferdinand were crowned in a specially-built cathedral in the ancient city of Alba Iulia. As queen, Maria became very popular both in Romania and abroad. In 1926, Marie and her children toured the diplomatic two USA countries. They were greeted with enthusiasm by people and visited several cities before returning to Romania. She died of cirrhosis at the age of sixty-two.

Visual 1- Marie Alexandra Victoria- Queen Marie Photograph and She is Boğaziçi University in Istanbul with her's daughter (M.Erbay Archive 2019)

Born on October 29, 1875, as a member of the Royal British Family, Marie has been known as Princess Marie of Edinburgh since her birth. Her father was Prince Alfred, Duke of Edinburgh, and his mother was Maria Aleksandrovna, Grand Duchess of Russia. Marie's early years were spent in Kent, Malta and Coburg. After refusing a proposal from her cousin, the future King George V, she was chosen as the future wife of Crown Prince Ferdinand of Romania, the heir apparent of King Carol I, in 1892. Marie was Crown Princess between 1893 and 1914, and became immediately popular with the Romanian people. One of Queen Victoria's sons, the Duke of Edinburgh, Alfred I was commander of the Mediterranean fleet with the rank of admiral. (1844-1900). He visited the Mediterranean fleet in 1886 and then once again (24.1.1888) II. His brother Edward VII also visited Sultan Aziz twice. Alfred

was married to The Russian Grandoastm Maria (1853-1920), and their older daughter Maria was queen of Romania from 1914 to 1927. In 1893, Alfred left the service of England to become the German tab and sat on the throne of the reigning duke of Sachsen-Koburg und Gotha of the German Empire. (Yılmaz .Ö,2013)

The Balchik Palace:

It is known as a minaret pavilion symboling the love of Queen Maria of Romania and Hasan, a Muslim fisherman, located in the Balchik region near Varnaya, Bulgaria. Queen Mariaya of Romania was to build a residence on the Bulgarian territory she admired. The mansion, to be built in the village of Balchik, near the Romanian border, was built by Romanian Queen Maria in 1924. The entire palace was designed according to Queen Maria's plans and tastes. The mosque minaret on the pavilion had a strange love story. The building, called the minaret pavilion, was overlooking the sea.

Visual 2- The Balchik Palace and The Tomb of Fisherman Hasan in the Garden (M.Erbay Archive 2019)

The garden of the house was built in an area that looks like a Cretan labyrinth. The construction materials used here were brought from the island of Crete. The Architects of Augustino and Amerigo of Italy, together with Sweden's Jules Jany Garden Decorator, began construction of the house in 1924. “The Quiet Nest Palaca” complex consists of a number of residential villas, a smoking hall, a wine cellar, a power station, a monastery, a holy spring, a chapel and many other buildings, as well as most notably a park that is today a state-run botanical garden. Balchik Palace is 17 metres above sea level. Balkan and Ottoman Turkish motifs were used in the construction of the palace that was carried out by Italian architects Augustino and Americo, while a florist was hired from Switzerland to arrange the park. The main building's extravagant minaret coexists with a Christian chapel, perfectly illustrating the queen's Bahá'í Faith beliefs.

Visual 3-The Balchik Palace Information Boards (M.Erbay Archive 2019)

Maria first married Romanian crown prince Ferdinand at the age of 17 and was queen of Romania, but her marriage to Ferdinand was for political reasons. She had five children in a row. Meanwhile, the number of lovers was increasing with its clothing, clothing and nobility. Maria's house is like a combination of divine beauty, an incredible atmosphere and poetic, mystical emotion. Here, Queen Maria organizes spectacular meetings that bring together people chosen from the European aristocracy, and has hosted many names from the art world.

Visual 4-The Balchik Palace (M.Erbay Archive 2019)

The mansion, known as "The Quiet Nest "; had become a refuge where Maria also restarted her life, running away as she became overwhelmed. That's where the love story begins, explaining the minaret above the house; Queen Maria, 60, and her 20-year-old boatman lover, Fisherman Hasan, were Muslim. According to a rumor, he saved Maria when she was about to drown. Over time, she lost Hasan. Maria built a minaret on her house, which she had carefully built for the sake of her lost love, symboling her lover Hasan. This minaret, built on the house of Maria, who admires Ottoman architecture, was a symbol of their love with the boatman Hasan. His house, which has now been turned into a museum, and the magnificent botanical garden around him. (Selen K.,2018)

Maria's Work on the Battlefield is Memorialize in 2018:

Istanbul Dimitrie Cantemir Romanian Cultural Center; On 27 September 2018, made an impression on a highly influential documentary film by the Romanian Television Corporation. "Memorialize Queen Maria in Istanbul" project was designed to celebrate the 100th anniversary of World War I and to show the Turkish people through pictures and text the contribution of Romanian women under Queen Maria in the war. In Romania, "Mama Ranitilor", known by the nickname Marie, will be remembered in other countries as o "Soldier Queen" and "Mamma Regina" ("Wounded mother") or simply "Regina Maria". Marie is also known as Mother of the Balkans "mother-in-law Balkans"

Visual 5- Interior Rooms of The Balchik Palace and Furnitures (M.Erbay Archive 2019)

On the 100th anniversary of the First World War and the Founding of Romania, To celebrate the anniversary, Istanbul is the Romanian Cultural Center, the Romanian National History Museum, the Romanian National Archives and the Municipality of Atasehir. It was also discussed with the exhibition. The exhibition was on 20 boards, which were a moment for Maria, queen of Romania, during the war. The documentary, signed by journalist Camelia Csiki, impressed viewers with her story and images. There are photos titled Queen Maria's Battlefield and a documentary film titled Heart of the Queen by Camelia Csiki, the only Romanian journalist to film Queen Maria's heart.

Visual 6-Front Garden and Sea Garden of the Balchik Palace (M.Erbay Archive 2019)

Atasehir Municipality has opened the Hall of Mustafa Safet Cultural Center for the use of Istanbul Romanian Cultural Center. In the living room, "Women are at war. The opening of the exhibition titled "Queen Maria's Battlefield" will take place as well as the show of the documentary film "The Heart of the Queen". The exhibition will be open to until October 7. It will then continue to be exhibited in the building of the Istanbul Romanian Cultural Center until October 14, 2018. "Women are at war. Queen Maria's Battlefield" photo-documentary exhibition was carried out by dr. Cornelilie – National Museum of Romania and Monica Negru.

Visual 7-The Balchik Palace Information Coin Boards (M.Erbay Archive 2019)

Romanian National Archives tell the content of this documentary trip on Romanian women's participation in the First World War: Women have always tried to support both on the battlefield and behind the battlefield. It was emphasized that they strive as activists in fighters, nurses, caregivers, Members of the Red Cross, campaign hospitals or various associations set up to support refugees and war orphans

The documentary "Heart of the Queen" was made by Camelia Csiki in 2007. The film presents the path followed by the queen's heart from 1940 to 1970. In 2015, 44 years after staying in the enclosure of Romania's National History Museum, King Mihai decided, on behalf of the royal family, that the heart of Queen Maria' would be the Golden Hall at Pelishor Castle', which he last threw on July 18, 1938. The Queen's last wish was for her heart to be removed from her chest and taken to Balchik, the seashore. The queen's heart remained in Balchik until that land was re-included in Bulgaria, until 1940.

Visual 8- The Balchik Palace Book and Gift Shop (M.Erbay Archive 2019)

Seventy years after his death, the royal family from Romania, Bulgaria and Austria went to Balchik for to the queen. Princess Ileana's daughter and Queen Maria's granddaughter, The Archduke of Austria Maria Magdalena, visited Balchik' for the first time. Duchess, "My mother spent a lot of time here, she honeymooned here. He was always talking about Balchik." Princess Margareta, Princess of ASR, said, "This place is for me... I'm not going to say holy, but it's a place that's filled with memories of Queen Maria in spirit, that's how I think I can get to know her better. It's magical, it's special, it's where it leaves its own soul, and I felt it so deeply." Journalist Camelia Csiki is the director and producer of the documentary "Heart of the Queen". (Regina M.2018)

Visual 9- Marie's Residence, Braşov Castle in Romania Transylvania (M. Erbay Archive 2019)

The Balchik Palace is a place that Turkish Bulgarian and Romanian tourists visit at any time of the day. Balchik Botanical Garden, quite famous around the world, has a beach and wine tasting areas, has quite large areas with greenhouses.

Visual 10- Queen Marie Family Information Board in Braşov Castle (M. Erbay Archive 2019)

Romania used the Brasov Castle in the Transylvania region. Brand Castle, where we traced the Romanian queen Regina Maria, also lived in Brasov Castle. This castle is also known as Dracula Castle. The Queen died in 1938.

Conclusion:

Queen Marie Alexandra Victoria of Romania (1875-1932) was very influential in her 62-year life for her assistance to political, educational and charities. Today, we have many Turkish-born descendants in the Balchik region of Bulgaria. The queen, who used this area in her early years, used this peaceful Minaret mansion and had her favorite guests here. The love story of the minaret mansion is quite strong. Tourists visit this garden very often, where new species and ancient species of rose gardens are developed. This article is about Queen Marie Alexandra Victoria of Romania, and her's active woman about political decision, and helpful woman. She went to Turkey because of the "Memorialize Queen Maria in Istanbul" project was designed to celebrate the 100th anniversary of World War I and to show the Turkish people through pictures and text the contribution of Romanian women under Queen Maria in the war. Marie, will be remembered in other countries as a soldier queen and mamma regina (wounded mother in Balkan) or simply regina maria. Marie is also known as mother of the Balkans, mother-in-law of the Balkans and peaceful woman.

Resources:

- Della L.,M.(2015). "Marie Alexandra Victoria,Encyclopædia Iranica, ab edition, <http://www.iranicaonline.org/articles/marie-alexandra> (accessed November 05, 2015).
- Erbay F. (2009). The Effort to Institutionalize Museum Management (1984-2009), Chamber of Architects Foundation Publication,
- Erbay N. Ö. (2017). Museums and Educational Projects for Disabled Visitors, Journal of National Education, 214,345

Erbay, M. (2017). '150th Annual Cultural Heritage of Boğaziçi University, Abstract Book. Rd International University Museums Association Conference, University Museums, Trakya University, Architecture Foundation Economic Enterprises

Erbay, M. (2017). 'Manchester, Hokkaido and Boğaziçi University, Abstract Book. Rd International University Museums Association Conference, Comparison of Museums, University Museums, Architecture Foundation Economic Enterprises, 49

Erbay, M. (2018). Comparison of Kandilli Observatory Museum and Galileo Museum, UNIMUSEUM; International University Museums Association Platforms Culturel Heritage Journal; Volume: 1 Issue: 1, Dergi Park, E-ISSN: 2651-3714.

Erbay, M. (2018). Manchester, Hokkaido and Boğaziçi University Museums in Terms of Collection Values, UNIMUSEUM International University Museums Association Platforms Culturel Heritage Journal; Vol: 1 Issue: 2, E-ISSN: 2651-3714, Dergi Park, pp., 2018

Erbay, M. (2019). Boğaziçi University Cultural Heritage Museum: Huntington / Scott House (1881), Pages, 15:20, UNIMUSEUM International University Museums Association Platforms Culturel Heritage Journal; Volume: 2 Issue: 1, E-ISSN: 2651-3714.

Moojan M.(1981). ed., Bábí and Bahá'í Religions, 1844-1944: Some Contemporary Western Accounts, Oxford, 1981, p. 59-62, 511-12.

Öztuna (2013). II Abdülhümid Zmani and Personality, Ministry of Culture and Tourism, 16267, Ötüken Publications, ISBN 978-975-437-972-3

Saint-Aulaire, Auguste Félix de Beaupoil, Count (1953). Confession d'un Vieux Diplomate (in French). Paris: Flammarion. OCLC 3450664.

Online Resources:

Sidewalk Selen (2018), selen.kaldirim@ensonhaber.com (alar 04.06.2018)

<https://www.ensonhaber.com/31-romanya-kralicesi-marianin-minareli-kosku.html>

<https://www.icr.ro/istanbul/regina-maria-omagiu-la-istanbul/tr> (Commemorating Queen Maria in Istanbul Event and Events Carrying the Brand of Istanbul Romanian Cultural Center Visual Arts Regina Maria - omagiu la Istanbul, 27 September 2018 - 14 October 2018)

Kanitz F., *Donau (1879)-Bulgarien und der Balkan*, Leipzig, III, 224-225;

Kretschmer K.,(1909) *Die italienischen Portulane des Mittelalters*, Berlin;

Koledarov P.(1966) v.dğr., *Balčik i negovata okolnost*, Sofia;

Kuzev A. – V. (1981),Gjuzelev, *Bălgarski srednovekovni gradove i krepsti*, Varna, 278-285;

Kuzev,A. (1975), “Zwei Notizen zur historischen Geographie der Dobrudža”, *St.B*, sy. 10 119-136.

Mijatev P., (1954), “Pametnitsi na Osmanski Epigrafiya”, *Dobrudžanske Ekspeditsia pri. B.A.N.*, Sofia 243-263;

Škorpil,K. (1911) “Balčik”, *Izvestiya na Varnenskoto Arheologičesko Družestvo*, V, Varna, 47-62;

Stoykov,R. (1964), “Selišta i demografski oblik na Severoistočna Bălgariya i Južna Dobrudža prez vtorata polovina na XVI v.”, *Izvestiya Varnenskoto Arheologičesko Družestvo*, XV 111;

Tafrali, O. (1927)*La cité pontique de Dionysiopolis, Kali-Acra, Cavarna, Téké et Ecréné*, Paris

Zajaczkowski,A. (1963), “Materiali do epigrafiki osmáno-tureckiej z Bulgarii”, *RO*, XXVI 16-31;

Kaldirım Selen (2018), selen.kaldirim@ensonhaber.com([cevrimici](mailto:cevrimici@ensonhaber.com) 04.06.2018)

<https://www.ensonhaber.com/31-romanya-kralicesi-marianin-minareli-kosku.html>

<https://www.icr.ro/istanbul/regina-maria-omagiu-la-istanbul/tr> (Kraliçe Maria'yı İstanbul'da

Anmak İstanbul Romen Kültür Merkezi'nin Markasını Taşıyan Etkinlik, Olaylar Görsel Sanatlar

Regina Maria - omagiu la Istanbul, 27 September 2018 - 14 October 2018)

<http://www.izh.ru/en/info/14207.html>

<https://iwsbulgaria.com/>

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yambol_George_Papazov_art_gallery_\(former_synagogue\)_A.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yambol_George_Papazov_art_gallery_(former_synagogue)_A.jpg)

DİL BİLGİSİ NASIL SEZDİRİLİR? ETKİNLİK TABANLI BİR UYGULAMA

Yüksek Lisans Öğr. Nurhayat ÇETİN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi
Ana Bilim Dalı

nurcetin51@gmail.com

Doç. Dr. Sercan DEMİRGÜNEŞ

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD

sdemirgunes@gmail.com

Özet

Bu çalışmada metne dayalı dil bilgisi öğretiminde sezdirme yöntemi üzerinde durulacaktır. Dil öğretimi alanında uygulanan yaklaşımlar davranışçı, bilişsel ve yapılandırmacı olmak üzere üç ana grupta toplanmıştır. Yapılandırmacı yaklaşım dil bilgisinin çeşitli etkinlikler ve nitelikli metinler aracılığıyla öğrenciye sezdirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çalışmada önce dille ilgili ana kavramlara değinilecek ve dil öğretiminin içinde dil bilgisinin yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Dil bilgisi öğretiminin amacı ve önemi üzerinde durulduktan sonra birtakım temel dil bilgisi ilkelerine yer verilecektir. Bu ilkeler göz önüne alınarak dil bilgisi öğretiminin gerçekleştirilmesi konusunda alan uzmanları benzer görüşleri paylaşmaktadır. Dil bilgisi öğretiminde üç temel yaklaşım bulunmasına karşın onlarca farklı yöntem vardır. Bunlardan birisi de sezdirme yöntemidir. Sezdirme yönteminin uygulanması için metin seçiminin önemi ve seçilen metinlerde aranacak nitelikler üzerinde durulacaktır. Dil bilgisi konularının ezbercilikten uzak ve kalıcı olarak öğretilmesi için metinlerin özenli bir şekilde seçilmesi gerekir. Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanan bireyler yetiştirebilmek için çocuga edebi zevk kazandıracak metinler seçilmeli ve bu metinler üzerinde bol bol alıştırma ve etkinlik yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Dil, Dil Öğretimi, Dil Bilgisi Öğretimi, Yapılandırmacı Yaklaşım, Sezdirme Yöntemi*

HOW IS GRAMMAR FORESHADOWED? AN ACTIVITY-BASED APPLICATION

Abstract

In this study, it will be emphasized on foreshadowing method in text-based grammar teaching. The approaches applied in grammar teaching are grouped into three main categories: behavioral, cognitive and constructivist. The constructivist approach argues that grammar should be foreshadowed by students by means of various activities and qualified texts. In the study, the main purports concerning language and the importance of grammar in language teaching will be tried to given. In the study, it will primarily given place to the main purports concerning language and the importance of grammar in language teaching will be tried to given. After emphasizing the aim and the importance, some basic grammar principles will be given. Taking into account of these principles, on the subject of the language teaching, domain experts share similar ideas. Though there are three main approaches, dozens of different methods are available. One of them is foreshadowing method. To apply the foreshadowing methods, the importance of selecting texts and the qualifications to be looked in selected texts will be emphasized. To be able to teach the subjects of language away from rote learning, texts should be selected carefully. To raise individuals who can use Turkish correctly, affectively and

beautifully, texts that give literal pleasure should be given them and lots of exercises and activities should be done on these texts.

Keywords: *Language, Language Teaching, Grammar Teaching, Constructivist Approach, Impression Method*

1.Giriş

Dil bilgisi öğretimi ile ilgili olan bu çalışmada amaçlar, genel ilkeler ve yöntemlere geçmeden evvel dil bilgisinin temel dayanağı olan dil ve ana dil kavramlarına değinmek, dil öğretimin içinde dil bilgisinin yerini ortaya koymak yararlı olacaktır. İnsanlar; kendini en fazla dille ifade ettiği, çevresini anlamlandırmada ve etrafında olup biten her şeye anlam yüklemeye en çok dilden yararlandığı için dili her yönüyle anlamaya çalışmış, bu da dille ilgili birçok çalışmanın önünü açmıştır. Dil ile ilgili tanımlara baktığımızda dilbilimcilerin dilin farklı yönlerini ele alıp farklı tanımlar yaptığını görürüz. Muharrem Ergin'in yaptığı tanım dilin ne olduğunu kavramamızda en kapsamlılardandır:

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir.” (Ergin,1999: 3) Tanımdan anlaşılacağı üzere dilin en önemli unsurlarından birisi insanlar arasında anlaşmayı sağlaması yani iletişimi sağlayan bir araç olmasıdır.

Dilin iletişim vasıtası olmasının yanı sıra pek çok işlevi daha vardır. Güneş (2000: 20), “dil insanın şahsiyetini oluşturan, zekâsını işleten, dehâsını ortaya koyan, ilmî gücünü arttıran, kültürünü ayakta tutup besleyen; o kültürün bütün muhtevasını sinesinde saklayan ve tarihin derinliklerine uzanan kökleriyle asırların mirasını bünyesinde barındıran muhteşem bir sistem, tükenmeyen bir kaynak ve mucizevî bir kuvvet” olduğunu vurgular. Dilin kültür taşıyıcısı olması burada ön plandadır. Ortak olarak konuşulan dil milli kültürün oluşmasında önemli bir etkidir.

Yapılan çalışmalarda dilin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı henüz tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Aksan'a (1999: 13) göre dil, sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullanılan, doğuştan hazır bulunarak edinilen, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzendir; düşünme ve düşünülene aktarma dizgesidir. Burada dili doğuştan hazır bulunarak edinmemiz bizi ana dili kavramına götürür. Yıldız (2003a: vi), ana dilini, insanın çocukluktan itibaren tabii ortamlarda öğrendiği ve kendisini bütün iletişim alanlarında en rahat ve kolay ifade edebildiği dil olarak tanımlamaktadır.

Kişi ana dilini anlamaya ve konuşmaya başladıktan sonra dilin gramer yapısını da algılamaya başlar. Bu yüzdendir ki insanın ana diline hâkimiyeti, onun gramer yapısına hâkim olmasıyla mümkündür. Ancak bir kişinin tam olarak ana diline hâkim olması için o dilin dil bilgisi kurallarını da içselleştirmesi gerekir. (Erdem,2012:234) Özbay'a (2006b: 148) göre Türkçe dersi çerçevesinde dil bilgisinin gerekli ayrıntılarına yer verilerek güzel anlatımların, metinlerin oluşmasında ana dilinin doğrudan katkısı öğrencilere hissettirilir. Ana dili eğitiminin bir parçası olarak dile bakıldığı takdirde dil kuralları yığını olarak görülmekten öte bir anlam kazanacak, dil bilgisi öğretiminin amacı ve gerekliliği daha iyi kavranacaktır.

2.Dil Bilgisi Öğretimi

Dil bilgisi, Latince “harf ve işaret” anlamındaki “gramma” kelimesi ile “harfleri yazma ve okuma sanatı” olarak açıklanan “grammatica” kelimesinden gelmektedir. Eskiden harf okuma- yazma sanatı olarak ele alınan dil bilgisi günümüzde bir dilin ses, biçim, cümle ve metin yapısını inceleyen, anlam ve görevlerini ortaya koyan geniş bir alan olmuştur. (Güneş,2013:172)

Kıran'a (1996: 36) göre gramerin eğitimsel bir eğilimi vardır. Gramer kitapları okuyuculara bir dilin kullanımını yöneten kuralları konusunda bilgi verir. Bu açıdan gramer genellikle kuralcıdır, yani “iyi bir kullanım” benimsetmeye çalışır ve dil yanlışlarını cezalandırır. “İyi bir kullanım” öngörüldüğü için gramer, bir dilin doğal eğilimini geciktirir. Türkçe bir ifade ve beceri dersidir. Dinlemeyi,

konuşmayı, okumayı, yazmayı, daha önceden kazandığımız alışkanlıklara dayalı olarak yaparız. Dil yalnız bir bilgi dizgesi olsaydı, bir yabancı dilin kurallarını sözcüklerini yeterince bilen kişinin o dili konuşabilmesi ve yazabilmesi gerekirdi (Göğüş, 1978a: 7). Çünkü diğer dil becerilerinden, toplumdan ve bireyden kopuk bir dil öğretim anlayışı sığ bir anlayıştır. Bu anlayışın geçerliliğinin olmadığı gramer öğretimine dayalı yabancı dil öğretiminde tüm çıplaklığıyla görülmüştür. Bir dilin kurallarını bilen fakat o dilde konuşamayan, yazamayan, o dile ait edebî metinler bir tarafa güncel metinleri dahi anlayamayan bireylerin ortaya çıkması dil öğretimi anlayışını kökten değiştirmiştir. (Derman,2008:8)

Dünyada 1900'lü yıllardan günümüze kadar dil öğretimi alanında çeşitli yaklaşım ve yöntemler uygulanmıştır. Bunlar “davranışçı, bilişsel, yapılandırıcı” olmak üzere üç ana grupta toplanmıştır. Bu yaklaşımların amaçları, temel görüşleri ve uygulama yöntemlerinde tarihsel süreç içinde önemli değişimler olmuştur. Dil öğretim alanında en eski yaklaşım olan geleneksel yaklaşımda dil bilgisi kuralları, atasözleri, edebiyat, genel kültür gibi konuların öğretimine ağırlık verilmiştir. Davranışçı yaklaşımda ise dil diğer davranışlar gibi uyarıcı-tepki bağlamında çeşitli tekrar, taklit, ezberleme ve şartlandırma yoluyla öğretilmiştir. Dil öğretim alanındaki bu görüşler 1950'li yıllara doğru değişmeye başlamış ve “Dil iletişim aracıdır.” görüşü yayılmıştır. Bunun üzerine iletişim kurma ve dilin günlük yaşamda kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Günümüzde ise yapılandırıcı yaklaşımla birlikte “Dil, sosyal etkileşim aracıdır.” görüşü gündeme gelmiştir. Bu yaklaşımda dil, zihinsel, duygusal ve sosyal becerilerin geliştirilmesi ön plana alınmış ve çeşitli etkinlik, görev, proje vb. aracılığıyla dil öğretimi yapılmaktadır. (Güneş,2011:123)

3. Dil Bilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi

Dil bilgisi öğretiminin amaçlarının bilinmesi yapılan çalışmaların faydasını artıracaktır. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda belirtilen bilgi ve becerileri destekleyen, önemli bir unsurdur dil bilgisi. Çünkü Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma becerisine sahip olma, Türkçenin kurallarına uygun cümle kurabilmeyi ve dilin işleyişini kavramayı gerektirir.

Dil bilgisi öğretiminin amacı, öğrencilerin belli bir zaman diliminde dil gelişimini sağlamaları ve bunu iletişim ortamlarında kullanabilmelerini mümkün kılmaktır. Başarılı dil kullanımı, dil öğrenenlerin çeşitli dil bilgisi yapılarını edinebilmesi, çeşitli iletişim ortamlarında bunları kullanabilmesi ve karşısındakinin talep ettiği cevabı doğru olarak verebilmesi ile gerçekleşir (Çoban,2006:15).

Dil bilgisi, dil becerilerinin geliştirilmesinde vazgeçilmez bir unsurdur. Okuma metinleri üzerindeki dil bilgisi çalışmaları, parçanın doğru okunmasını ve anlaşılmasını sağladığı gibi öğrencilerin konuşmalarını ve yazmalarını da geliştirir (Öz,2001:267). Metinlerin doğru okunması ve uygun çıkarımların yapılması Türkçe dersinin amaçlarını geliştirmeye yardımcıdır.

Dil bilgisi doğru düşünme, doğru konuşma ve yazmaya yardımcı bir çalışma alanıdır. Dil bilgisi öğretimiyle öğrenciler, dilin imkânlarını, sınırlarını ve gizli gücünü ortaya çıkarırlar. Ana dili öğretiminde amaçlara, anlama ve anlatma etkinlikleriyle ulaşırlarken bu etkinlikler, yazım, noktalama ve dil bilgisi çalışmalarıyla beslenir (Sever,2000:25). Gerek sözle gerek yazıyla duygu ve düşüncelerin doğru ve güzel anlatılmasında dil bilgisinin önemi yadsınamaz.

Dil bilgisi öğretiminin amacı kuramsal bilgi vermek değil, öğrencilerin karşılaştıkları anlama ve anlatma güçlüklerini yenmek, uygulama becerisi kazanmalarını (Calp, 2005: 273) ve sahip oldukları dili her ortamda rahat bir şekilde kullanmalarını sağlamaktır (İşcan ve Kolukısa, 2005: 299). Birtakım tanım ve kurallar belletilerek yapılan dil bilgisi öğretimi ana dilin canlı kullanımına, güzelliklerinin fark edilmesine hizmet etmeyecektir.

Dil öğretimindeki çağdaş gelişmeler doğrultusunda dil bilgisi öğretiminin amaçları şöyle sıralanmaktadır:

a. Öğrencilerin bilinçaltı dil yapılarını bilinç düzeyine çıkarma ve bunları kullanım alanına getirme,

b. Dilin işleyiş düzenini öğrencilere kavratma,

c. Öğrencilerin bir iletişim aracı olarak dili doğru ve etkili bir biçimde kullanmalarını sağlama olarak belirlenmiştir. (Demirel,1996:86) Türkçe bir ifade ve beceri dersidir. Dili doğru, akıcı ve etkili kullanmak isteyen her birey dilin işleyiş düzenini ve temel mantığını kavramalıdır.

4. Dil Bilgisi Öğretiminin İlkeleri

Dil bilgisi öğretiminde hangi yöntemi seçersek seçelim gözetmemiz gereken belli başlı ilkeler vardır. Geliştirilecek yöntem ve teknikte, hazırlanacak etkinlikte uyma zorunluluğu bulunan bu ilkeleri başlıca şöyle sıralamak mümkündür:

1.” Dil bilgisi öğretiminde tümevarım yöntemi uygulanmalıdır. Dil, öğrencinin de kullandığı bir dizgedir. Bu dizgeye egemen olan birçok kural vardır. Dil bilgisi öğretimi, bu dizgenin kurallarını açıklamalıdır. (Göğüş,1978:349)

2.” Dil bilgisi kuralları, sözden ve yazıdan ayrı, hazır sonuçlar olarak öğretilmez. Böyle bir öğretim, öğrencileri ezbere alıştıtır. Uygulama gücü kazandırmaz. Kurallarla ilgili örnekler, okuma parçalarından alınmalıdır.” (Göğüş,1978:349)

3. “Dil bilgisi öğretimi, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta, yakından uzağa gibi öğretimin temel ilkelerine göre yapılmalıdır. Örnek metinler, çocukların yaşantılarından alınmalı, toplumun kültürel dokusuna uygun olmalı, aynı zamanda kültür de öğretilmelidir (Erdem, 2007: 24).

4.” Dil bilgisi kurallarının öğretimi kendi başına yetersizdir. Bunların öğrencide birer beceri ve alışkanlık durumuna gelmesi için alıştırmalar yaptırılmalıdır. Öğrencilerin yazma ödevlerinde, başka etkinliklerinde bu kurallara ne derece uyduğu öğretmen tarafından izlenmelidir.”(Göğüş,1978:350)

5.” Dil bilgisi, ayrı bir ders saatinde değil konuşma, dinleme, okuma ve yazma çalışmaları içerisinde işlevsel olarak yer almalıdır.”(Özbay,2007:153)

6.Öğretimde çıkış noktası, öğrencinin karşılaştığı dil sorunları olmalıdır, başka deyişle, öğrenci hangi kuralları bilmiyorsa, bu ders konusu olmalıdır. Ancak böylece öğrencilerin öğrenme gereksinimlerine karşılık verilebilir ve onların ilgileri çekilebilir. Sorundan yola çıkış, görevsel ve fonksiyonel bir öğretim yoludur (Göğüş, 1978: 349-350)

7.” Üzerinde çalışılmakta olan dil konuları, her zaman cümle içinde ve cümlenin yer aldığı metnin anlam bütünlüğü içinde düşünülmelidir.”(Özbay,2007:153)

8.” Dil bilgisi, anlama ve anlatmanın tam, kusursuz olmasını sağlamak için bir araç olarak kullanılmalıdır. Dil bilgisi çalışmaları, Türkçe öğretiminde bir amaç haline getirilmemelidir. (Onan,2012:77)

9.” Dil bilgisi konuları, birbirinden bağımsız olarak değil, birbirine dayandırılarak, birbirinin anlamını tamamlayacak şekilde işlenmelidir” (Özbay,2007:153).

10.” Öğrencilerin dil bilgisi kurallarını ezberlemesi değil, bu kuralları örneklerden hareketle sezmesi sağlanmalıdır” (Özbay,2007:153)

11.“Yalnız dil bilgisi kurallarının öğretilmesiyle yetinilmemeli, bunların öğrencide birer beceri ve alışkanlık durumuna gelmesi için alıştırmalar yaptırılmalıdır. Öğrencide var olan bazı yetenek ve beceriler verilen alıştırmalar ve yapılan tekrarlarla geliştirilebilmelidir. Dil bilgisi kurallarının öğretilmesinde öğrenciyi doyuracak, kuralı doğru kullanmaya yetecek derinlikte bilgiler verilmesi, sorunu açıklayacak, tanıtacak zengin örnekler, değişik durumlar üzerinde çalışması uygun olacaktır. Kural dışı kaymalar, aykırılıklar da yeterince işlenmelidir.”(Yıldız.2003:86)

Dil bilgisinin bu temel ilkelerine göre yapılacak öğretimde hedeflere ulaşma oranı artacaktır. Yapılandırıcı yaklaşımda dil bilgisi öğretimi bu ilkeler doğrultusunda yapılmalıdır. Öğretmenler tarafından bu ilkeler benimsenmeli ve hazırlanacak etkinliklere dâhil edilmelidir.

5.Yapılandırıcı Yaklaşımda Dil Bilgisi Öğretimi

Dünyada 1900’lü yıllardan günümüze kadar dil bilgisi öğretiminde çeşitli yaklaşım ve yöntemler uygulanmıştır. Bunlar davranışçı, bilişsel ve yapılandırıcı olmak üzere üç ana grupta toplanmaktadır.1980’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlanan yapılandırıcı yaklaşımın temsilcileri Jean Piaget, Vygotsky ve Bruner’ dir. Bu yaklaşımda birey öğrenmenin merkezindedir ve öğrendiklerini zihninde yapılandırması esastır.

Geleneksel eğitim anlayışında önemli bir yer kaplayan tümdengelim yöntemi ve ezberciliğe dayalı öğretim öğrencinin dil bilgisi konularına olumsuz bir tutum geliştirmesine neden olmaktadır. “Ezber dayalı dil bilgisi öğretimi öğrencilerin korkulu rüyalarından biridir. Dil bilgisi metinlere dayalı olarak metinler işlenirken öğretilmezse dil bilgisi öğretimi de amacına ulaşamaz. Bir sözcüğün kök ve eklerinin ayrı ayrı gösterilmesi, öğrenciyi Türkçenin sözcük üretmen potansiyelini görmeye yöneltmiyor, kök-ek birleştirmeleriyle söz varlığına yeni sözler katma becerisi kazandıramıyorsa, cümle yapıları dönüştürmelerle sınırsız sayıda cümle üretilebileceği bilincini veremiyorsa dil bilgisi derslerinden pek bir yarar sağlandığı söylenemez. Amaç dil bilgisini öğretmek değil, dili ve onu doğru kullanma becerisini geliştirmektir “(Çotuksöken,1990: 6).

Öğrenme etkinliği, geliştirilecek beceriyle ilgili temel bilgileri, zihinsel becerileri ve uygulama aşamalarını geliştirmeye dönük olmalıdır. Genellikle bilgi içerikli öğrenme etkinlikleri kolay hazırlanmaktadır. Bu nedenle dil bilgisi öğretiminde yaygın olarak görülmektedir. Oysa öğrenme sürecinde zihinsel becerileri geliştirme etkinliklerine daha fazla ağırlık verilmelidir. Dil bilgisi etkinliklerinin çoğu okul kitaplarında yer almaktadır. Öğrenme sürecinde bunlardan yararlanılmaktadır. Ancak öğretmen, kendisi veya arkadaşlarıyla birlikte daha farklı etkinlikler de üretmelidir. Bazı etkinlikler öğrencilerin durumuna ve düzeyine göre düzenlemelidir. Yapılandırıcı yaklaşımda dil bilgisi etkinlikleri, sadece sınıf-okul içi etkinliklerle sınırlandırılmaz. Okul dışı etkinliklere de yer verilir. (Güneş,2013:184)

Yapılandırıcı yaklaşıma göre dil bilgisi öğretimi, anlamak ve anlatımı aktarmak için yapılmalıdır. Bruner’ e göre, bir şeyler ifade edebilmek için dilin bazı öğelerini ve kurallarını bilmek gerekmektedir. Ancak bu süreçte dil bilgisini öğretmek başlı başına bir amaç olmamalıdır. Dil bilgisi herhangi bir şeyi anlamak, bir anlamı aktarmak ve iletişim kurmak için kullanılmalıdır. Dil bilgisi anlamlı olmalıdır. Düşünmek, anlamak ve zihinsel becerileri geliştirmek için dil bilgisinden yararlanılmalıdır. Yapılandırıcı dil yaklaşımına göre dil bilgisi öğretimi, öğrencinin dil ve zihinsel becerilerini, anlamasını ve öğrenmesini geliştirmek için yapılmalıdır. Bu nedenle dil bilgisi öğretimi katı kurallar içermemelidir. (Güneş,2007:265)

Türkiye’de ilk olarak 2005 Türkçe Öğretim Programı yapılandırıcı yaklaşım göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Bu yaklaşımda bireysel farklılıklara duyarlılık, öğrencinin merkezde olduğu beceri ve etkinlik temelli öğrenme ön plandadır. “Dil bilgisi öğretimiyle ilgili 2005 Türkçe öğretim programındaki en önemli yenilik, uygulama örneklerinin yer aldığı çalışma kâğıtlarına yer verilmesi ve dil bilgisi konularına anlama katkı yönüyle bakılmasının vurgulanmasıdır.” (Çeçen,2007:29)

Sonuç olarak yapılandırıcı yaklaşım dil bilgisi kurallarının ezberletilmesi yerine çeşitli etkinlikler ve nitelikli metinler aracılığıyla öğrenciyi sezdirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

6.Metne Dayalı Dil Bilgisi Öğretimi ve Sezdirme Yöntemi

Metne dayalı dil bilgisi öğretiminde sezdirme esas alınır. Öğrencinin yanlış bir kullanımla karşılaşmaması için kullanılacak metinlerin dilin kusursuz işlendiği metinler olmasına dikkat edilmelidir. Bu yaklaşım, dil bilgisinin kullanımına dayandığı için sonuçları da kullanıma yönelik olmaktadır. Dolayısıyla amaç, bazı kuralların ezberletilmesi değil, dil becerilerinin gelişimine katkıda

bulunmaktadır. (Çeçen,2007:30) Ana dili dersindeki bilgiler mümkün olduğu kadar keşfedici, görsel ve eyleme yönelik, yani üretken öğrenme yoluyla kazanılmalıdır. (Yıldız,2003:18)

On İkinci Millî Eğitim Şûrasına (MEB, 1991, 416) göre Türkçenin dil bilgisi öğretiminde de konuların metinlere dayalı olarak kavratılması esası kabul edilmelidir.

Üstten' e (2004: 18) göre dil bilgisi konuları, Türkçe dersinden ayrı verildiğinde beceriye dönüştürülen kurallar ve tanımlardan ibaret kalmaktadır. Konuya uygun seçilmiş bir metin, öğrencinin konuyu kavramasında en önemli araçtır.

Sezdirme yöntemi altı aşamalı çalışmalarla gerçekleştirilir. İlk aşamasında öğrencilere gerekli açıklamalar yapılır. Ardından dil olayı gözlenir, gerekli bilgiler toplanır. Gözlemlerden kurallar oluşturulur, sınıflama yapılır, alıştırmalarla zihinde yapılandırılır ve uygulamaya aktarılır. Bu yöntem tümevarım yöntemiyle birlikte uygulanır. Bu yöntemin özellikleri somuttan soyuta, özelden genele, değişimden kurala ve muğlaklıktan açıklığa biçiminde ilerlemektedir. (Groupe Depermentale Maitrise de la Langue,2008 akt. Güneş,2013:180)

Metne dayalı dil bilgisi öğretiminde sezdirme esas alındığı için öğrencilerin dilin kurallarını kavraması daha kolaydır. Bu yüzden öğrencilere önce dilin kuralları sezdirilir, daha sonra bu kurallarla ilgili görevler verilebilir. Ayrıca öğretmenler, ders işleniş sırasında dil bilgisi çalışmalarına başlamak için metin okuma sürecinin bitmesini beklememelidir. Metin okunurken ilgili dil bilgisi kazanımına yönelik ifadeler öğrencilerin dikkati çekilerek konuyu sezmeleri sağlanmalıdır. Bu hususta metin okuma sürecindeki kopuklukları gidermek amacıyla metin ikinci kez okutturulmalıdır. (Altas,2009:86)

Öz' (2001:266)e göre dil bilgisi derslerinde izlenilecek yol şöyledir:

- 1.Dil bilgisi dersinin çıkış noktası bir parça olacaksa bunu tercihen önce öğretmen kendisi okur, öğrenciler dinler. Anlatımla ilgili güçlükler hızla açıklanır, yazının ana fikri buldurulur.
- 2.İşlenecek dil bilgisi konusu için en uygun örnek olarak bulunan cümle tahtaya yazılır, öğrenciler de bunu defterine geçirirler.
- 3.Uygun sorularla tahtaya yazılan cümledeki örnek, bunun kullanılışı, cümledeki anlam özelliği buldurulur. Sezilen özellik kurala bağlatılır.
- 4.Öğrenciler kendileri yeni örnekler bulurlar. Bu örnekler ellerinin altındaki bir parçadan buldurulacaksa çalışma sırasında sessiz okumadan yararlanılır.
- 5.Ders kitabının bu konuyla ilgili bölümü okutulur, kitaptaki örnekler gözden geçirilir.
- 6.Zamanın yeterliliği ölçüsünde yeni alıştırmalar yapılır.

Metne dayalı dil bilgisi öğretimi metinler üzerinden yapıldığı için seçilen metinler bu açıdan ayrı bir önem taşımaktadır.

7.Dil Bilgisi Öğretimi İçin Seçilen Metinlerde Bulunması Gereken Özellikler

Dil öğretimi ve bu bağlamda dil bilgisi öğretimi sürecinde kullanılacak metinlerde bulunması gereken bazı özellikler vardır. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz:

1.Eğitim öğretim sürecinin en önemli unsuru şüphesiz öğrencidir. Bu nedenle öğretim faaliyetlerine öğrenciden başlamak gerekir. Bu nedenle dil öğretimi amacıyla kullanılacak metinler her şeyden önce dil ve düşünce yönünden öğrencilerin ilgilerini çekmelidir.

2.Dil bilgisi konularının işlenmesi için seçilecek metinler mutlaka öğretilmesi gereken konularla bağlantılı olmalı ve bunların örneklerini bolca içermelidir.

3.Metinlerin dil ve anlatım açısından doğru, noktalama ve yazım kuralları açısından yerinde olmasıdır.

4. Metin seçiminde dikkat edilmesi gereken özelliklerden birisi de öğrencilerin gelişim düzeyleridir. Öğrencilerin sosyal gelişimleri, dil, zihin ve kişilik gelişimleri göz önüne alınarak yapılan bir metin seçimi dil öğretimi açısından yararlı sonuçlar doğurur.

5. Dil bilgisi de içeren bir biçimde ana dili öğretimi öğrencilerin milli ve manevi duygularını da geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle dil öğretimi amacıyla kullanılması düşünülen metinlerin öğrencileri hem evrensel hem de milli değerlerden haberdar etmesi gerekmektedir. (Temizkan,2012.144)

Dil ve zihinsel becerileri geliştirmede metin uzunluğu önemlidir. Yapılandırmacı yaklaşıma göre kısa metinler öğrencinin metinle etkileşiminin az olmasına neden olmaktadır. Metnin kısa olması öğrenciye daha az bilgi ve düşüncenin sunulmasını getirmektedir. Diğer taraftan kısa metin az kelime demektir. Öğrenci kısa metinlerde daha az kelimeyle karşılaşmakta ve zihinsel sözlüğünü zenginleştirmemektedir. Metnin kısa olması öğrencinin metinle etkileşim yoğunluğunu ve dikkat becerilerini de etkilemektedir. Araştırmalara göre sürekli kısa metinler okuyan öğrenciler uzun metinlerdeki anlam zincirini yakalamakta güçlük çekmektedirler. Kısa metinler öğrencinin dil, anlama ve zihinsel becerilerini geliştirmede yetersiz kalmaktadır. (Güneş,2010:324)

8.Sonuç

Dil bilgisi konularının ezbercilikten uzak ve kalıcı olarak öğretilmesi için metnin merkeze alınması gerekmektedir. Metne dayalı dil bilgisi öğretiminde seçilecek metinler özenle seçilmeli, sadece kuralları öğretmek amacıyla çocuğu edebiyat zevkinden mahrum bırakacak metinlerden uzak durulmalıdır. Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanan bireyler yetiştirmek için yeni yöntem ve tekniklerden faydalanılmalı, öğretmenler bu konuda hizmet içi eğitimlerle bilgilendirilmelidir. Altas'a göre (2009:86) metne dayalı dil bilgisi öğretiminde sezdirme esas alındığı için öğrencilerin dilin kurallarını kavraması daha kolaydır. Bu yüzden öğrencilere önce dilin kuralları sezdirilir, daha sonra bu kurallarla ilgili görevler verilebilir. Aytaş ve Çeçen'e göre (2008:147) metne dayalı olarak yapılan dil bilgisi öğretiminin klasik dil bilgisi öğretiminden daha etkili çıkması, Türkçe öğretim programının da bu duruma uygun hâle getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Metnin ön planda olduğu dil bilgisi öğretiminde öğrenci aktif olarak öğretim sürecine dâhil edilmeli, uygun ve yeterli örneklerin ardından kurala ulaşması teşvik edilmelidir. Öğrenilen bilgiler Türkçenin okuma, yazma, konuşma ve dinleme becerileriyle de mümkün olduğunca ilişkilendirilmeli, bağımsız bir ders konusu gözüyle bakılmamalıdır. Bu süreçte etkinlik merkezli yöntemlerden, projelerden, çalışma kâğıtlarından bolca yararlanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1999). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Altas, S. (2009). *Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminin Tarih ve İçerik Odaklı Dil Bilgisi Öğretimi ile Görev Odaklı Dil Bilgisi Öğretiminin Uygulamalı Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aytaş, G., Çeçen, M.A. (2008). Metne Dayalı Dil Bilgisi Öğretiminin Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Dil Bilgisi Başarısına Etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:5 Sayı:1 s.133-149.
- Calp, M. (2005). *Özel Öğretim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi*. Konya: Eğitim Kitabevi. (akt. Çeçen, M. A. (2007). *Metne Dayalı Dil Bilgisi Öğretimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çeçen, M. A. (2007). *Metne Dayalı Dil Bilgisi Öğretimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çoban, F.(2006). *Görev Odaklı Dil Öğretimi ile Dil Bilgisi Öğretimi ve Örnek Dil Bilgisi Konuları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çotuksöken, Y. (1990). Türkçenin Anadili Olarak Öğretimi: Sorunlar-Çözümleri. *Varlık*. S.997, s.4-6
- Demirel, Ö. (1996). *Türkçe Programı ve Öğretimi*. Ankara: Kardeş Kitap ve Yayınevi.

- Derman, S. (2008) *Dil Bilgisi Öğretiminde Metinlerin Seçimi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdem, İ. (2007). *İlköğretim II. Kademe Dil Bilgisi Öğretiminin Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, İ. (2012). *Konuşma Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi, Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi* (Ed. Murat Özbay). Ankara: Pegem Akademi.
- Ergin, M. (1999). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Göğüş, B. (1978). *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Göğüş, B. (1978a) *İlkokullarda Türkçe Öğretimi Kılavuzu*. İstanbul: MEB, İlköğretim Genel Müdürlüğü Yayınları, No:10.
- Groupe Dépermentale Maitrise de la langue (2008). Enseigner la grammaire a l'école Primaire. Le Raport de Éducation Nationale. Académie Montpellier, Inspection Académique Gardé, France. (Akt. Güneş F.(2013)Yapılandırmacı Yaklaşımla Dil Bilgisi Öğretimi, Journal of Theory and Practice in Education/Eğitimde Kuram ve Uygulama Articles/Makaleler,9(3):171-187.
- Güneş, M. (2000).Dil, Türkçe ve Türk Dünyası. *Türk Yurdu*. C. 20, S.152.
- Güneş, F. (2007). *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Güneş, F.(2010).*Türkçe Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, Türkçe Öğretimi Kongresi Kitabı*. Ankara: MEB Devlet Kitapları Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü.
- Güneş, F.(2011).Dil Öğretim Yaklaşımları ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt.8 Sayı:15 s.123-148
- Güneş, F. (2013). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- İşcan, A. ve Kolukısa, H. (2005). İlköğretim İkinci Kademe Dil Bilgisi Öğretiminin Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C.5, S.1, s. 299-308.
- Kıran, Z. (1996). *Dilbilim Akımları*. Ankara: Onur Yayınları.
- Onan, B. (2012). *Dil Bilgisi Öğretiminde Temel İlkeler ve İzlenen Aşamalar, Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi* (Ed. Murat Özbay). Ankara: Pegem Akademi.
- Öz, F. (2001). *Uygulamalı Türkçe Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özbay, M. (2006b). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. Ankara: Öncü Kitap.
- Özbay, M. (2007). *Özel Öğretim Yöntemleri II*. Ankara: Öncü Kitap.
- Sever, S. (2000). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. (3.Baskı.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Temizkan, M. (2012). *Metin Temelli Dil Bilgisi Öğretimi ve Uygulamaları, Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi* (Ed. Murat Özbay). Ankara: Pegem Akademi.
- Üstten Uslu, A. (2004). Dil Bilgisi Öğretimi ile İlgili Yaklaşımlar ve Tartışmalar. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*. S. 56, s. 17-19.
- Yıldız, C. (2003a). *Türkçe Öğretiminde Alternatif Yöntemler*. Ankara: Anı Yayıncılık

STUDIES FOR DISADVANTAGED VISITORS AT THE MUSEUM

Asst. Prof. Nuri Özer ERBAY

Istanbul University, Museum Management Dept.

erbay.nuriozer@gmail.com

Abstract

Museums today, take advantage of the opportunities presented by modern security methods for communicating with the public. Museums carry out their duties of scientific transfer and social education through their visitors. Museums offer equal opportunities to all kinds of visitors in terms of social responsibility. Vision impaired, blind, hearing impaired, mentally impaired, elderly, physically disabled visitors, visiting young children, pregnant women, visitors with language problems and immigrants are among the disadvantaged groups. Priority has to be given to the participation of these groups to museum education and the events that are organized in the museum administration policies. People in these groups, who have to be specially protected, are groups that require social protection as a state responsibility.

Recently, museums have implemented applications that combine education, training and fun that allow disadvantaged visitors to live various experiences. The active participation of these disadvantaged visitors to the activities in the museum, along with other visitors, and their social interactions are also important in terms of interactive museum education. The requirements of disadvantaged groups have to be especially considered in the planning of museum education activities.

Keywords: *Museum, Disadvantaged Visitors, Disabled People*

Özet

Bu çalışma, müzelerde güvenlik çalışmalarının planlanmasında bu dezavantajlı grupların ihtiyaçları da, özellikle dikkate alınmasına yönelik çalışmaların artırılması amacı ile hazırlanmıştır. Müzeler toplumsal sorumluluk açısından her türlü ziyaretçiye eşit fırsat sunmalıdır. Görme engelliler, işitme engelliler, zihinsel engelliler, belli yaşın üzerinde yaş almışlar, hareket eksiklikleri olan fiziksel engelli ziyaretçiler, küçük yaş grubundaki çocuk ziyaretçiler, hamileler, dil sorunu olanlar, göçmenler bu dezavantajlı grupta yer alırlar. Bu grupların müze eğitim çalışmalarına, düzenlenen etkinliklere katılmaları, müze yönetim politikaları arasında öncelikle yer almalıdır. Özel olarak korunması gereken bu gruptaki kişiler, devlet sorumluluğunda toplumsal korumaya ihtiyaç duyan gruptardır.

Son yıllarda müzeler özellikle dezavantajlı ziyaretçilere yönelik çeşitli deneyimleri yaşayabilecekleri eğitimi, öğretimi ve eğlenceyi birleştiren uygulamaları hayata geçirmişlerdir. Bu dezavantajlı ziyaretçilerin müzede diğer ziyaretçiler ile birlikte aktif olarak etkinliklere katılmaları sosyal etkileşimde bulunmaları, interaktif çalışmaları açısından da önem kazanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Müze, Dezavantajlı Ziyaretçiler, Engelliler,*

Introduction:

Among the disadvantaged groups, there are children, youth, elderly people, people with disabilities, migrants, women, single parent families and the poor defined within the groups that need special protection. Individuals in these groups that need to be protected in particular are those with disabilities, certain ages, poor living conditions, different demographic characteristics depending on their demographic variables, economic, physiological, psychological, socio-economic, and social

conditions in order to reach contemporary living conditions. These disadvantaged groups are those who are have various traumas or accidents that occur after birth, have mental or physical inadequacy, can not meet the requirements of individual or social life alone. Today, in the globalizing world, work on the part of the disadvantaged groups in the labor force has increased. International treaties on the prevention of discrimination have included these studies within the scope of national policies The state also includes museums in social policies for disadvantaged groups. Philip Thompson states that "museum visitors have its own personal needs, planning specialists, designers and museum educators who need to be aware of their special needs, among those with special needs, those with permanent or temporary disabilities, such as poor health, children, people who live in special periods of the life cycle can also visit museums "and draw attention to disadvantaged visitors in their museum work. This disadvantaged visitors should also be among the museum management policies to be with other people, to engage in social interaction, to coexist with valuable works, to be in a respectful and private environment, to get new experiences, to get a chance to learn and to actively participate in the activities (Thomson, 2001, p. 70).

What kind of measures will be taken for disadvantaged visitors in our country's museum, what kind of education policies will be formed in the museums, how these works will be carried out in the museums and who will apply them. These questions adds new problems to the studies in museum education. The lack of adequate security precautions during such educational activities in the museums also makes the museum staff in a difficult position. Visual apprehension of the works must be easy to disadvantage people in museum education. There is a need for specially designed areas for the visitor to have a comfortable flow of action and communication. Museums should design the place that meet the educational and training needs of working mothers, seniors and disabled persons. The architectural designs of the areas where the training events will be given should be such as to enhance the quality of the museum experience. These people are those with limited mobility, who have vision, hearing problems, information sharing problems or mental problems. It is important to provide safety in the museum during the transfer of information to disadvantaged visitors who have a problem of perception. (Thomson, 2001, p. 71).

Training activities for disadvantaged visitors should be related to the inside and the outside of the museum. When talking about educational activities to be given to disadvantaged groups, the museum needs to determine the appropriateness of the educational space, the size, planning and method of education to be given here. It is important that this type of visitors be accompanied by appropriate specialists and special training. In addition to the transfer of information about museum collections in museum educational studies, awareness of various threats to life, bodily integrity and survival should be given in the information to be created. The education and training activities for disadvantaged groups in the museums should also take into consideration the measures specified in the international and national laws and regulations on "work safety" and "healthy living". The United Nations General Assembly adopted resolution no. 48/96 of 20 December 1993 on the standard rules for equality of opportunity for people with disabilities. . Under these standard rules, policies have been developed on key problem areas such as education, health, employment, social security, full participation in social and cultural life, enabling the disabled to improve their living conditions, to benefit from social developments and to access all resources as independent individuals (Karatas, 2017).

In our country, in the field of accessibility for the disabled, in order to make the physical environment accessible and habitable for the disabled people, in the areas of urban, social and technical infrastructures and in the constructions should fit to standards of the Turkish Standard Institution Compliance. In 1999, with the decree of law no. 572, new regulations were introduced with the amendments made in the construction law. These regulations have led to changes in environmental design for the disabled people. It is compulsory to take TSE's standards into account for the convenient accessibility of street, street, square, road and city public transportation systems for the disabled and the

elderly. 5319 numbered Municipal Law, 5216 numbered Special Provincial Administration Law and amendment of decree law numbered 5378 stated that “Temporary Article 2 of the Act on Amendment of the Decisions on the Disability and Certain Decree Laws, in the official structures belonging to public institutions, roads, pavement, and the green areas, sports fields and similar social and cultural infrastructural areas and all kinds of structures made by natural and legal persons and providing open service to the public are required to be completed by 7.7.2012 in order to bring them into compliance with the accessibility of disabled people. Law No. 63312 on Occupational Health and Safety published in the Official Gazette dated June 30, 2012 and numbered 28339 has brought legal regulations in the areas of providing healthy working environment at work places. All international and national standards should be developed in such a way as to include disadvantaged visitors as well as the identification of disabled persons, which are mentioned in the laws and regulations, and should be considered in museum studies. Within the scope of museum studies, it is necessary to take measures to minimize the hazards that the museums will encounter when planning the risks related to occupational health and safety issues. On this view, removing the hazards that artifacts, employees and visitors can face with, will help create safe environments. It is compulsory that precautions should be taken to reduce the risk to the visitors in the education workshops of the museums. These security measures must also be taken in the places that museum visitors and employees use, recreational areas, educational facilities, museum horticulture, exhibition areas and educational facilities.

In recent years, studies on disadvantaged visitors have been increasingly increase in the museums. In many parts of the world, the museum has begun to make new arrangements to make museums fit disadvantaged visitors and spend more time in the museum.

1. Studies on Above the Certain Ages (65 Years)

The need for elderly people is the same as the needs of people with disabilities. Senility is classified as biological, physiological, chronological, functional, social and emotional aging. In the working economy, age 65 is considered to be the beginning of elderhood. The elderly may have a combination of shortcomings such as speech difficulty, lack of language development, visual disturbances, paralysis and emotional disorders. Guided presentations by these people for long periods of standing, rugged and staircased circulation areas create problems. Doors and escorts should provide easy access. Glass panellas, floor elevators may be a problem.

2. Studies for Physically Handicapped Visitors

Physically disabled visitors with motion deficiencies can walk around the museum with a walking stick, wheelchair or other support tools, not participate in educational events, listen to stories well, can not see visuals, can not use electronic touchscreens. These obstacles turn museum visits into problems. It gives them and the museum staff a hard time. In this case, the training can not be reached for the purpose of project, excursion, exhibition. The perceived weakness of the elderly prevents the flow of educational programs. . There are various communication problems in crowded visitor environments. Measures must be taken to ensure compliance with disabled education programs that require assistive devices. These disadvantaged visitors should be asked to attend the events with the help of the special supervision and support person, or with the portable stool.

3. Studies for Children Visitors

Children of young age, pre-school age and 12 age group are more likely to be hyperactive and they are tend to want to got to their families, or other children, chasing, pushing, running and moving fast increases the risk of accidents. Whether they can not focus on what is being explained during the training, or the problems of getting a close look at the works, and the tense of touching, create problems when they transmit information by the museum staff. The museum staff is also tasked with the

conversion of semantic tours to children with disabilities and children who are illiterate. Children in school groups should be made more systematic their school trips to museums by collaborating with the schools and museums. Education and teaching activities to be given in the museum should provide students with opportunities to solve problems and improve their motor skills. An approach that enhances confidence should be developed.

The National Museum of American History has many preventive measures for parks and entrances and outside the museum for disadvantaged visitors. The museum offers free wheelchair access on site. A seating arrangement is also designed for wheelchair users and companions. Access to museum information is provided using a sign language interpreter as well as a voice narration tour. For this service, visitors needed to book at least one week before they come to the museum. When requesting accessibility services, assistive listening devices are also required. In addition, direction plans, brochures, audio tapes, CD's for introducing music, mobile phone applications are offered as training support materials besides the documents prepared with Braille alphabet. . Explanatory videos that introduce the music are prepared with subtitles. The labels of the works can be read through the touch screen. The museum is opened early in the morning to disadvantaged visitors and their families on designated special dates and days prior to opening to the public.

Metropolitan Museum of Art organizes museum tour for autistic children. Discovery programs, story telling programs, social expressions aim to give visitors a pleasant experience in museum. Because they will accompany children with autism on their museum trips, they are asked to obtain information on what to do when visiting their museum on the internet before they come to the museum. Various measures are taken for autistic visitors to visit the museum with their accompanying companions, family members, friends. Visitors are expected to comply with the rules defined in the digital environment. . Disadvantaged groups direct digital museum training activities, providing convenience in practice. Bursa Energy Museum and Bursa Merinos Textile Museum exhibit activities for children visitors in cooperation with guides and museum educators.

Within the scope of "Accessible Tourism, Istanbul without Disability Project" prepared within the context of Istanbul Metropolitan Municipality and Istanbul Development Agency's "Global Tourism Center Istanbul Financial Support Program", construction of replicas of 4 museums, extraction of promotion films, accessibility technical reports, public institutions accessibility determination studies, digital studies are being carried out to make the accessibility map. Placement of disabled card recognition system in the museums is also among the works. The project will include the Museum of Islamic Science and Technology, Rahmi M. Koç Museum, Istanbul Museum of Modern Art, Museum of Aviation, Sakıp Sabancı Museum, Museum of Fine Arts, Istanbul Archaeological Museums, Kariye Museum, Grand Palace Mosaic Museum, Istanbul Toy Museum, Yıldız Palace Museums, Galata Mevlevihanesi, Miniaturk, Panaroma 1453 History Museum, Underground Cistern, City Museum, Fire Museum, Aşyan Tevfik Fikret Museum, Cartoon and Humor Center and other 21 more museums accessible to the public. With the Istanbul Museum of Health's "Handicapped Museum Guide", disadvantaged visitors are increasing their accessibility to the museum (Erişilebilir İstanbul, 2014).

Figur1-Trakya University İmaret Museum,2020

Disadvantaged works of the museums should not be perceived as only reaching the promotional materials of the museum. Separate units to deal with the needs and wishes of these people should be created in the museums. Sensibility, awareness, work for disadvantaged visitors should be developed with planning and communication (Stinger, 2014). Object-oriented and inquiry-based programs in the museums and software programs should be developed to provide attendance museums and many disadvantages in the digital environment.

4. Studies for Visually Impaired Visitors

Visitors who cannot see distant properly want to be able to read at a distance so that they can easily perceive the works in the museum, and they want the space to be sufficiently illuminated. In addition, the font size of the information panels should be prepared considering these persons. Closed-circuit televisions and presentations prepared with computer-based digital systems should provide better perception of the exhibited objects by these visitors. Museum visits for visually impaired people, illiterate people or foreign strangers who do not know the language of the exhibition can be meaningless. Labels and brochures written in the Braille alphabet are used for the visually impaired visitors (Thomson, 2001, p. 73).

Figur2-Trakya University Imaret Museum, Touch Screen Table,2020

The museums are asked to make three dimensional replicas of the works in the museum in order to increase accessibility of the disadvantaged viewers, and to perceive them by touching. Within these applications, there are more than 150.000 pieces of artifacts obtained during the archeological excavations in the region of Urals, in perm city of Russia in Archeology and Ethnography Museum. In the museum, a project titled "Museum for all" organized for museum's disadvantaged groups with visual and hearing impairments. Before inviting visually impaired children to the museum, museum staff organized sightseeing tours for non-impaired children. After these experiments, special tactile excursions were organized to show visually handicapped children the works of the museum. Three-dimensional copies of the gipso-polymer were extracted in the 3D printer of scanned works with the aid of a 3D scanner. Three-dimensional copies created on the computer are allowed to touch the by visually impaired children. The first-year students of boarding school, where visually impaired children are residents, became the first listeners of the real tactile journey. Children were able to perceive by touching, the three-dimensional replicas described to them (Sputniknews, 2014).

In Madrid, the Prado Museum, " Art Works That Must Be Touched Exhibition" was organized and visually designed tables were exhibited. The exhibition named Touching the Prado (Hoy Toca el Prado), the artist's oil paintings were transformed into three-dimensional paintings. Six famous masterpieces of art in the museum were created with three-dimensional output technology to create visibility and relief-style paintings on the table so that they could be perceived by visually impaired sight-readers. Famous painters El Greko's "Noble Noodle on Elini Chest"; Diego Velázquez's "Vulcan's Demolition", Juan Van Der Hamen's "Still Life Artichoke, Flowers and Vases", Leonardo da Vinci's "Mona Lisa" Goya's "Para-Sol", Correggio's "Noli Me Tangere " are three-dimensional rendered, all aimed at the sight-touching life of the sight experience. Non-impaired visitors are experiencing new

experiences by visiting specially designed eye glasses that prevent sighting or seeing them. In addition, the museum has provided special guidance services for visually impaired visitors, based on voice description. The sculptures on display include the appearance of the paintings and other works, their place in historical development, and the expressions related to the artists are included in the education programs (Sedenoğlu, 2015).

The "Feel the Colors" project, which offered visitors the chance to touch, listen and perceive through the unique flavors of the colors, was realized with an exhibition for the first time in 2010. Works exhibited in 15 countries, including Germany and Switzerland, have been transformed into a museum at the International Center for Visually Impaired in Münsterhngen, Switzerland. The understanding of art is for everyone, not only for those who can see enables visual impairments can perceived in the museum is exhibited. The museum are felt with green colors, grassy smell, with the warmth of the sunshine. The works can be felt with cold, warm, vibration and sound effects. Visually impaired people are not only touching the panels while they are touching their images, but also learning information about sizes and colors of painting through their headphones in Turkish, German, English, Italian and French. With the use of the development of technology, the colors in the picture are felt by different odors and temperature changes in the visual impairments (Umurbilir, 2015).

For visually impaired visitors, it is needed tools that address the ears via digital recording for verbal expression. Audio-visual tools are used for visually impaired children to perceive museums and artifacts. Various headphones, special software installed on mobile phones are used for museum visits. These people are assisted by the assistant, guide or museum specialist in the museum.

These people helped by guide dogs as some of the museums are in the case of the Victoria Albert Museum in London, England. The Victoria Albert Museum has designed appropriate spatial arrangements for guide dogs to support visually impaired visitors. The Metropolitan Museum of Art in New York offers information to visually impaired visitors about the collection, as well as verbal explanations of tours, the ability to touch the pictures and touching the museum experience also offered. Braille alphabet brochures, directional panels and audio guides are taught and the museum is introduced. At the Tate Modern Museum in London, touch tours for the visually impaired are also provided. The developments in the field of technology that digital presentations, remote access, virtual-based virtual tours make museum accessible for the visually impaired visitors (Yeşilyurt, et.al. 2014).

The German Visionary Barrier Museum was established as a museum dedicated to the history of visually impaired people in Berlin. Photographs, tools for visual impairment, the technological development of these instruments, and the importance of social history are exhibited. The museum is important for pedagogical and integrative exhibitions aimed at visually impaired. Part of an exhibition covering about 1000 objects is the blind alphabet, which Louis Braille invented. The museum deals with the studies of past and present vocational education of visually handicapped people. The materials used for the education of the visually impaired are introduced. In another section of the exhibition, artistic works of visually impaired are exhibited. In the creative workshop, device and special games experiment area such as typewriter etc. developed and created for the visually impaired visitors. In the museum, educational and teaching environments that enable creativity are created with the opportunity to explore by touching objects (Museumsporf Berlin; 2015).

5. Studies on Hearing Impaired Visitors

People with hearing impairments, those with hearing difficulties or those who are slightly hearing, those with different hearing levels, have difficulty communicating in educational studies in museums. They can not perceive the museum and the works sufficiently. Deaf people should be trained in the presence of sign language-speaking trainers. Sound amplifiers, special earphones, special sign language and appropriate technological presentations are used to prevent hearing difficulties.

Information is communicated through interactive presentations with visual communication tools such as electronic communication devices, telephones, digital and touch screen, etc.

6. Studies on Mentally Handicapped Visitors

Mentally handicapped people those who have difficulty in learning, those who are different in age and education level, the knowledge have different perceptions about wanted to give them in the museums. These activities, specially prepared for the mentally handicapped, should encourage the students to bring their creativity and self-expression skills to the fore.

Conclusion

Importance should be given to protection, evacuation, fire fighting, first aid and similar issues while education activities are planned in the museums. In this context, it is the responsibility of the museum management to take measures to eliminate the risks for visitors. Museum management should take precautions in museum and excavation areas that can cause death in studies or that ruin the body integrity in ruins or bodily injuries. Museum management, job security and education specialists are authorized to take measures for disadvantaged visitors and offer suggestions on similar issues. The museum administration is also responsible for the design of the museum work spaces so that the education to be given to the museum is made suitable for museum visit. Training equipment and training methods should be planned by paying attention to the characteristics of visitors and their age groups. Educational activities should be planned with educational staff consisting of psychologist, pedagogue, museum education specialist, special education and business security experts in the museum. In the absence of personnel having the qualifications specified among the museum staff, all or part of this service shall be fulfilled by receiving services from the joint health, education and security institutions. While museum education is being carried out, opinions of experts should be taken. Different educational and teaching methods should be applied by defining the needs of the collection in the museum according to the characteristics of disadvantaged visitors in presentation and transfer of museum knowledge.

Educational events to be organized in the museums should be prepared taking into consideration the disadvantaged visitor's features and appropriate for each type of visitor. Training activities should be inclusive of safety and health issues. Each museum is planned at different levels of educational activities for its vision and mission, its facilities, the size of its collection, and its disadvantaged visitors. Disadvantaged visitors should be accompanied by museum experts on visits to the museum in order to ensure their participation in social and cultural activities in the context of equal opportunity in education and learning. The museum should identify the need for special needs, the variable skills to consider their needs in order to understand the dimensions of need.

From 2000 onwards, especially in disadvantaged education and training, in order to ensure participation in social and cultural events, the reproduction of works has been closely examined by touching copy imitations, learning of holograms and touchscreens. Storytelling and emulation of works trigger children's permanent learning. Disadvantaged learning activities can be enhanced with creative drama studies.

This visit should be chosen in the museum in a more relaxed environment and more convenient visiting times and days to suit the characteristics of the visitors' groups. Communication with the environment and friends should be supported. Providing an enjoyable and safe museum experience is a must for museum specialists and educators. In the future disadvantaged visitors will be helped by robots and artificial intelligence with enhanced reality in their sightseeing and educational activities. For this reason, electronic guides, robots have been taking place in this training in the last few years with special tools supported by various software technologies. Museum education specialists should learn how to communicate with people with different disabilities. The museum management is responsible for transferring information to disadvantaged visitors. Such special training should be given in conjunction

with specialist training programs in accordance with the level of knowledge required to make the necessary training. It should not be forgotten that this disadvantaged visitors have the right for visiting the museum and that the democracy has to make room for disadvantaged people in society for the principle of equality.

Resources

- abc News; (2015).Visually Impaired Explore Masterpiece Paintings; <http://abcnews.go.com/International/photos/visually-impaired-explore-masterpiece-paintings-28901304/image-28901305/> (Ulaşım 12 Kasım 2016)
- Bayülgen, S., Mercin L.(2005). Görsel Sanatlar Eğitiminde Müze Eğitimi Ve Uygulamaları. Görsel Sanatlar Eğitimi Derneği, Yayını;2, Ankara,
- Caroline, B. (2016). Welcoming All Visitors: Museums, Accessibility, and Visitors with Disabilities. University of Michigan Working Papers in Museum Studies: Number 12 (2016)
- Dilek M. Ç. (2014). Müzeler, Oyunlar Oyuncaklar ve Çocuklar. 9 Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fak. Müzecilik Böl.Yayı., İzmir,
- Ekrem C.(2006). Müze Pazarlaması: Pazarlama Karması Elemanlarının Müzelere Uyarlanması. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi, Sayı 1,
- Erişilebilir İstanbul (2014). Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, Büyükşehir'den "Herkes İçin Erişilebilir İstanbul"; <http://www.skb.gov.tr/buyuksehir-den-herkes-icin-erisilebilir-istanbul-s7429k/> (Ulaşım 23 Kasım 2016)
- Erbay, F. (2014). Art Education that Depends on Technology , the Anadolu International Symposium on Arts Education. Transformations in Art Education, Anadolu University, Eskişehir Turkey,14-16 Mayıs
- Erbay, F. (2014). Geleceğin Müzeleri ve Değişim Stratejileri. TBMM Dolmabahçe Müzesi Yay, ss; 13-25
- Erbay, F. (2014). 2030 lar da Değişen Müze Trendleri, Müzelerin Küresel Değişimleri Konferansı. TMMOB Mimarlar Odası, 10 Mart
- Erbay, F. (2009). *Müze Yönetimini Kurumlaştırma Çabası* (1984- 2009). Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayını, İstanbul,
- Erbay, M. (2011). Müzelerde Sergileme ve Sunum Tekniklerinin Planlanması. Beta Yayınları, ISBN: 9786053774754, İstanbul
- Erbay, N.Ö. (2014). Müzelerde İş Güvenliği Sorunsalı, Müzeler, Oyunlar Oyuncaklar ve Çocuklar. 9 Eylül Üniversitesi, edebiyat fak. Müzecilik Böl.Yayı., İzmir, ss:117-123
- Erbay, N. Ö. (2009). Müzelerde İşgüvenliği Çalışmalarının Önemi. SAYED, Eleştiri Dergisi, Sayı:2, İstanbul, ss:7-8
- Erbay, N. Ö. (2014). New Extents Of Art Education in Museums . the Anadolu International Symposium on Arts Education,Transformations in Art Education, Anadolu University, Eskişehir Turkey,14-16 Mayıs 2014
- Erbay, N. Ö. (2017). Müzelerde Dezavantajlı Gruplara Yönelik Eğitim. Özel Müze Sayısı,Milli Eğitim Dergisi , 46 (214) , 345-358
- Gail D. L. ,Barry L. (2001). The Manual Of Museum Planning. Altamira Press, London, s.94
- İlhan, A. Ç., Artar, M. (2015). Müze Eğitimi Nasıl olmalı? İstanbul Arkeoloji Müzeleri Konferansı;İstanbul, 22 Mayıs
- Museumsportal Berlin;(2015; <https://www.museumsportal-berlin.de/tr/muzeler/deutsches-blinden-museum-berlin/> (Ulaşım 12 Kasım 2016)
- Thompson, Philip; Visitors With Special Needs, The Manual Of Museum Planning, Ed; Gail Dexter Lord&Barry Lord;Altamira Press, Chapter 5, S: 71, London, 2001
- Sedenoglu, Deren;(2015); Bu Müzeyi Çok Seveceksiniz! Görme Engelliler İçin Özel Tasarlanmış Tabloları Sergileyen Müze-; <http://trend.mynet.com/bu-muzeyi-cok-seveceksiniz-gorme-engelliler-icin-ozel-tasarlanmis-tablolari-sergileyen-muze-1038374> (Ulaşım 12 Kasım 2016)
- Sputniknews;(2014), Görme Engelli Çocuklar Müzeleri Ziyaret Edebilecek,Rusyanın sesi radyosu;Mart; https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2014_03_15/269474128/(Ulaşım Kasım 2016)

Şen, Necibe& Yetim, Ayşe Çelik& Bilici, Nilgün; (2014); Kültür Varlıkları Ve Müzelerin Engelli Turist Ziyaretine Uygunluğunu Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Erzincan Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi (ERZSOSDE) VII – I.1-16 s.6

Umurbilir, Emre; (2015); Bu Müzede Görme Engelliler Renkleri Hissediyor;AA.com.tr; <http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/bu-muzede-gorme-engelliler-renkleri-hissediyor/428653>(Ulaşım 12 Kasım 2016)

Yeşilyurt, Hülya & Kırklar, Burçin& Lale, Ceyda;(2014) Müzelerin Sessiz ve Karanlık Dünyası: Herkes İçin Müzeler Mümkün Mü? Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi 2 , 1-19
28339 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu

<https://istanbul.meb.gov.tr/www/muze-egitimi-isbirligi-protokolu-engelli/785>(Ulaşım 23 Kasım 2016)

<http://americanhistory.si.edu/visit/disabilities>(Ulaşım 23 Kasım 2016)

<http://alonot.com/aof-ders-notlari-ozel-olarak-korunmasi-gereken-gruplar/>(Ulaşım 23 Kasım 2016)

http://turkish.ruvr.ru/2014_03_15/269474128/(Ulaşım 23 Kasım 2016)

<http://www.gormeengelliogrenciler.com/node/453>(Ulaşım 23 Kasım 2016)

<http://abcnews.go.com/International/photos/visually-impaired-explore-masterpiece-paintings-28901304/image-28901305>

<http://trend.mynet.com/bu-muzeyi-cok-seveceksiniz-gorme-engelliler-icin-ozel-tasarlanmis-tablolari-sergileyen-muze-1038374>

<http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/bu-muzede-gorme-engelliler-renkleri-hissediyor/428653> (Ulaşım 23 Kasım 2016)

www.peramuzesi.org.tr/egitim/detay.aspx?SectionID=SIhBwE7BnB3wpNxIJQROyg%3d%3d&ContentID=i3skrjA6PgnsUBcM9Lmi%2fg%3

<http://www.metmuseum.org/events/programs/access/visitors-with-developmental-and-learning-disabilities>(Ulaşım 23 Kasım 2016)

<http://trend.mynet.com/bu-muzeyi-cok-seveceksiniz-gorme-engelliler-icin-ozel-tasarlanmis-tablolari-sergileyen-muze-1038374> (Ulaşım 23 Kasım 2016)

MUSEUMS OF WOMEN WHO LEFT THEIR MARK IN THE FIELD OF MEDICAL

Marie Curie, Florence Nightingale and Türkan Saylan Museums

Dr. Öğretim Üyesi Nuri Özer ERBAY

Istanbul University, Museum Management Department

erbay.nuriozer@gmail.com

Abstract

This article focuses on museums and exhibits for Marie Curie, the first person to get nobel prize in chemistry and physics .Health and hygiene work in Turkey; Florence Nightingale will be discussed within the museum. The first work of Prof. Dr. Türkan saylan in the treatment of patients and museum exhibitions will be examined.

Female medical scientists have achieved numerous breakthroughs to this date. Some inventions that were made trough the ages with scientific researches paved the way for the moderns universities to improve. Leading female scientists in their field like chemistry, physics and healthcare has contrubuted to betterment of humankind. Works of female scientists that are exhibited globally continue to be role models for the neweer generation.

Marie Curie Museum is a science history museum that focuses on radiological studies. In 1934, the radium Institute building was converted into a museum on the ground floor. Marie Curie conducted her research in this laboratory between 1914 and 1934. The museum was renovated in 2012 with the donation of the relative Curve Curie. North Carolina Museum of Natural Sciences show cases women in science to the younger generation. From Marie Curie to today with modern technology, for example: interactive tablets, 3D models, augmented reality devices. Works of Marie Curie are brought to today with augmented realty and 3D modelling.

This paper includes leading women of science and medicine from Turkey. Specially Florence Nightingale (1820 – 1910) is within the scope of Military Museums. During the Crimean War, the British nurse Florence Nightingale served in the building, which was turned into a Military Hospital. This historical Selimiye Turkish Army Barracks was organized as a museum in 1954. The items of Florence Nightingale are exhibited in the museum.

Prof. Dr. Türkan Saylan was managed to write her name in medical history, her home is in process of turning into a museum is among the first museum to be dedicated to a female scientist. Türkan Saylan selfless work of struggling with leprosy in Turkey lasted for many years. These works of Prof. Dr. Türkan Saylan are described at Lepra Memorial House Museum. This work also includes how woman of science will be in new era of museology. Museums that reflect the work of these succesful scientists carry their work to future generations.

Keywords: *Marie Curie, Florence Nightingale, Türkan Saylan, Women of Science*

Tıp Alanında İz Bırakan Kadın Müzeleri

Özet

Bu makalede ilk Nobel ödülünü alan kimyager ve fizikçi Marie Curie, adına açılan müze ve sergiler ele alınacaktır. Türkiye'de sağlık ve hijyen çalışmaları Florence Nightingale müzesi kapsamında ele alınacaktır. Prof. Dr. Türkan Saylan'ın cüzam hastaların tedavisinde ilk öncü olan çalışmaları, müze sergileri incelenecektir.

Günümüze kadar tıp alanında bilimsel çalışmalarda kadınlar pek çok başarılı buluşlara imza atmışlardır. Tarih boyunca özellikle tıp alanında bilimsel araştırmalarda yaptıkları buluşlar, bugün çeşitli üniversitelerin gelişmesinde öncü olmuştur. Bilim alanında öncü olan kadınlar kimya, fizik ve sağlık alanındaki çalışmaları ile insanlığın gelişimine katkı sağlamışlardır. Dünyada bilimsel çalışmaları ile pek çok müzede yer alan, bu bilim kadınları, yeni nesil gençlerimize de örnek olmaktadır.

Marie Curie Müzesi radyolojik çalışmalara odaklanan bilim tarihi müzesidir. 1934 yılında Radium Enstitüsü binası zemin katındaki laboratuvar müzeye çevrilmiştir. Marie Curie, 1914 ile 1934 yılları arasında bu laboratuvarında araştırmalarını sürdürmüştür. Müze, akrabası Curve Curie'nin bağışı ile 2012 yılında yenilenmiştir. Kuzey Karolina Doğa Tarihi Müzesi (North Carolina Museum of Natural Sciences), Marie Curie ve sonrası, bilimde kadın kutlamaları çerçevesinde bilim kadınları interaktif ıpad ekranı, 3D modellemeler, artırılmış gerçeklik uygulamaları ve son teknoloji uygulamaları ile yeni kuşaklara tanıtılmaktadır. Müzede Marie Curie 'nin çalışmalarını artırılmış gerçeklik, 3 boyutlu animasyonlar ile bugüne taşınmaktadır.

Ülkemizde tıp alanındaki çalışmaları ile öne çıkan bilim kadınlarına adanan müzeler de bu çalışma kapsamında yer almıştır. Özellikle Florence Nightingale (1820 – 1910) askeri müzeleri kapsamında yer almaktadır. Kırım Savaşı sırasında Askeri Hastane haline getirilen Selimiye Kışlası binasında İngiliz hemşire Florence Nightingale görev yapmıştır. Bu tarihi Selimiye Kışlası 1954 yılında müze olarak düzenlenmiştir. Florence Nightingale'in eşyaları, müzede sergilenmektedir.

Tıp tarihine adını yazdıran Prof. Dr. Türkan Saylan'ın evi müzeye dönüşüm sürecinde olup, anı evi olarak bilim kadınlarına adanan ilk müzeler arasındadır. Türkiye'de cüzzam hastalığı ile mücadele eden Türkan Saylan'ın özverili çalışmaları uzun yıllar sürmüştür. Prof. Dr. Türkan Saylan'ın bu çalışmaları Lepra Anı Evi Müzesi'nde anlatılmaktadır. Ayrıca bu çalışmada yeni nesil müzecilik çalışmalarında bilim kadınları araştırma konusu olacaktır. Bu başarılı bilim kadınlarının çalışmalarını yansıtan müzeler onların eserlerini gelecek kuşaklara taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Marie Curi, Florence Nightingale, Türkan Saylan, Bilim Kadını*

Giriş

Dünyada bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler günümüze kadar pek çok bilim insanının yeni buluşlar yapmasına destek olmuştur. Günümüze değin bilimsel ve akademik çalışmalar ile tıp alanında yeni buluşlara isimlerini yazdırmış kadınlarımızın sayıları giderek artmaktadır. Bu kadınlarımızın çalışmalarının tarihteki yerinin sürdürülebilirliğinde onların adına açılmış müzeler önem kazanmaktadır. Bu çalışmada; İlk Nobel ödülü alan Kimyager ve fizikçi Marie Curie Müzesi yurtdışı müzelerine örnek olarak incelenmiştir. Türkiye'den de İngiliz hemşire Florence Nightingale Müzesi ve Prof. Dr. Türkan Saylan Lepra Anı Evi Müzesi ele alınmaktadır. Tıp alanındaki çalışmaları ile öne çıkan bilim kadınlarına adanan müzelerde onların çalışmalarının izi sürülecektir. Bilim alanında öncü olan kadınlar kimya, fizik ve sağlık alanındaki çalışmaları ile insanlığın gelişimine katkı sağlamışlardır. Dünyada bilimsel çalışmaları ile pek çok müzede yer alan bilim kadınları, yeni nesil gençlerimize de örnek olmaktadır. Bu müzeler sağlıklı yaşam hakkında bilgilendirmenin yanında güncel konulardaki bilimin, sağlık alanındaki değişimleri de sergilemektedirler. Vitrin içinde iki boyutlu sergilemeler yanında çeşitli buluşlar yaptıkları materyaller, aletler, çalışma notları ilgili veriler, el notları formüller, ilaçlar, kitaplar, arşiv bilgileri ile yeni teknoloji sunum araçları dokunmatik ekranlar , h0ologram ve üç boyutlu canlandırmalara bu müzelerde yer verilmektedir.

1-Marie Sklodowska Curi Müzesi (1867–1934)

Gençlik yıllarında Rus Çarı II. Aleksandr tarafından yönetilen Varşova da yetişen Marie Sklodowska Polonya asıllıdır. O zaman Polonya’da eğitim sisteminde kadınların üniversiteye gitmesi ya da teknik eğitim görmeleri için yurtdışına çıkmaları gerektiği için eğitimini başka yerlerde tamamlamıştır. Marie Sklodowska Varşova’da Endüstri ve Tarım Müzesi adı altında gizlice eğitim veren Polonya Okulu’nda eğitim almıştır. 1891 yılında Paris’te ablasının yanında gitmiş ve Sorbonne Üniversitesi’n de eğitime başlamıştır. 1893 yılında fizik ve 1894 yılında ikinci olarak matematik diploması almıştır. Okuldaki hocası Pierre Curie ile evlenerek bilim alanındaki araştırmalarını birlikte sürdürmüşlerdir. Uranyum üzerine araştırmalar yaparken radyoaktiviteyi keşfetmişler. Ardından “polonyum” adını verdikleri elementi de bulmuşlardır. Bu çalışması “radyum” adını verdiği elementi keşfetmesini sağlamıştır. Ahmet Ore; ‘*Aynı yıl Sorbonne’da profesör olarak eğitim vermeye başlayan eşi Pierre Curie’nin iki yıl sonra bir at arabasının altında kalarak talihsiz bir biçimde ölmesinin ardından, eşinin yerine aynı ünvanla görevi devralan Marie Curie, Sorbonne’da ilk kadın profesör olması ile tarihte önemli bir yer edinmiştir*’ aktarımı o tarihten sonra, Marie Curie bilim kadını olarak, eğitim tarihinde ilk olarak, kadın akademisyenlerinde üniversitede görev almalarında öncü olmuştur (Ore.A.,2015).

1903 yılında Nobel Fizik Ödülü almıştır. 1911 yılında ikinci Nobel ödülünü Kimya alanında almıştır.

1903 yılında İngiliz Kraliyet Birliği’nden Davy madalyası sahibidir. 1921 yılında da Bilime katkılarında dolayı Amerika’nın kadınları adına, başkan Warren Harding tarafından 1 gram radyum ödülü verilmiştir. Halen iki bilim dalında Nobel Ödülüne sahip tek kadındır. (<http://www.pariste.net/curie-muzesi-musee-curie/>)

1914 yılının sonlarında Fransa’nın ilk askeri radyoloji merkezini kurmuştur. I.Dünya Savaşı sırasında taşınabilir röntgen cihazı ile birlikte x ışınlarının tedavide kullanılması konusunda kızı Irène Curie ile birlikte çalışmalar yapmıştır. Günümüzde tıbbi ve bilimsel çalışmalara devam eden Curie Enstitüsü’nün bulunduğu binanın bahçesinde Marie Curie’nin yaşamında önemli yer olan çalıştığı laboratuvarı, müze olarak ziyaretçileri ağırlamaktadır. (Ore.A.,2015)

Görsel-1: Marie Curi Müzesi (Ahmet Ore;2015)

Marie Curi Müzesi; 1914 ile 1934 yılları arasında Marie Curie çalıştığı ve buluşlarını yaptığı laboratuvar bilime adanmış mekan olarak korunmuştur. 1934 yılında Radium Enstitüsü Binası Zemin Katındaki laboratuvar müzeye çevrilmiştir. Müze 2012 yılında Marie Curi’nin akrabası Curve Curie’nin bağışı ile yenilenmiştir. Müzede Marie Curi ‘nin bilimsel çalışmalarını sergilemede artırılmış gerçeklik, kullanılarak 3 boyutlu animasyonlar ile etkinliklerle bugüne taşınmıştır.

Görsel-2: Marie Curi Müzesi (Ahmet Ore;2015)

İlk Nobel ödülü alan kimyager ve fizikçi Marie Curie adına açılan bu müze bilim tarihine ev sahipliği yapmaktadır. Marie Curie Müzesi radyolojik çalışmalara odaklanan bilim tarihi müzesidir. Marie Curie ve ailesinin bilim dünyasına kazandırdıklarına ilişkin detaylı bilgi veren bir müzedir. <http://www.pariste.net/curie-muzesi-musee-curie/> Marie Curie çalışmalarını insanlığa adanmış, hiçbir keşfin patentini almamıştır. Bilim tarihinde O'nun bu keşifleri; kendi adına açılan müzesinde herkes tarafından ulaşılabilir yeniden yerinde okunabilir durumdadır.

2-Florence Nightingale Müzesi (1820 – 1910)

Florence Nightingale daha gençlik yıllarında, toplumsal problemleri ile ilgilenmeye başlamıştır. Hatta köylerde hasta evlerini ziyaretler etmeye, hastabakıcıları incelemeye başlamıştır. 19. yüzyılın ortasına kadar, iyi eğitilmiş bir kadınlar için hastabakıcılık, uygun bir meslek olarak görülmesi de hastalara yardım etmeyi görev seçmiştir.(Erbay, F.; 2009:452) Onun bu görev anlayışı hayatının birkaç yılını Türkiye’de Selimiye Kışlasında hasta bakıcı olarak görev almasını da sağlamıştır. 1853-1856 yılları arasında Kırım Savaşı sırasında, Selimiye Kışlası İngilizler tarafından hastane olarak kullanılmıştır. 1854 yılında Kırım Savaşı’nda Forence Nightingale “Türkiye’ye İngiliz Umumi Hastahaneler de Kadın Bakıcılar Kurumunun Müdürü” olarak tayin edilmiştir. 1854 yılında, 38 kişi ile Forence Nightingale, Üsküdar Selimiye Kışla Hastanesi’ne gelmiştir. İki yıl bu Kışla Hastanesi’nin kötü olan yaşam şartlarını kendince düzenlemiştir. Onun hijyen çalışmaları ile yaptığı düzenlemeler Kışla’da yaralı askerlerin ölüm oranlarını azaltmıştır. Geceleri hastaları elinde lamba ile dolaşması nedeni ile kendisi“*Lambalı Hanım*” olarak anılmıştır. Hatta 1856 yılında taş baskı resim çalışmasında Florence Nightingale, Selimiye Kışlası’nda hastalarla birlikte yer almıştır. 1860 yılında, Nightingale Hemşire Yetiştirme Okulu’nu kurmuştur. 1864 yılında Evde Bakım Sistemini kurmuştur. (Erbay, F.;2009:458)

Üsküdar’da Selimiye Kışla’sında geçirdiği iki yıl içinde Nightingale, modern hastabakıcılığın temellerini bu kışlada atarak yeni tip bir savaş hastanesi organize etmiştir. 16 Temmuz 1856 tarihinde Kışla Hastanesi’nden son hastanın da ayrılması ile Nightingale’de ülkesine geri dönmüştür.(Erbay, F.;2008:314)

1982 yılında Londra’da Westminster ve Thames nehri yakınında Forence Nightingale Müzesi açılmıştır. Nightingale Eğitim Okulu olan St Thomas Hastanesi içinde açılan müzede Forence Nightingale ait eşyalar sergilenmektedir.Kırım Savaşı ile ilgili eşyalar, Nightingale Hemşire Yetiştirme Okulu ve St. Thomas Hastanesi ile ilgili tıp ve hemşirelik eşyaları müzede sergilenmektedir.Forence Nightingale tarafından yazılmış 63 adet mektup Londra Metropolitan Arşivi’nde bulunmaktadır. Nightingale’in en çok bilinen (Notes on Nursing) Hemşireye Notlar Kitabı yayınlanmıştır. 1883 yılında Kraliçe Victoria, Forence Nightingale’i Kızıl Haç Kraliyet Ödülü ile ödüllendirmiştir. Kraliçe Viktorya “Hayranlığımın bir ifadesi olarak” kendisine bir broş iğne hediye edilmiştir. Broşun deseni ise

Kraliçenin eşi tarafından tasarımı yapılmıştır. Tasarımın üstünde “ *Ne mutlu merhamet edenlere* ” sözleri yer almıştır. 1907 yılında Order of Merit Ödülünü alan ilk kadın olmuştur.

Florence Nightingale adına heykeller yaptırılmıştır. Londra’da, Waterloo Meydanı’nda, Derby Kraliyet Kliniği’nin önünde, St. Peter Caddesi’nde, Nightingale Macmillan Devamlı Bakım Ünitesi’nde Florence Nightingale heykelleri yer almaktadır. 1920, 1954, 1960 ve 1970 yıllarında posta pullarında Nightingale’in resimleri yer almıştır. 1975 yılından 1994 yılına kadar İngiliz banknotlarının üzerinde fotoğrafı yer almıştır. Florence Nightingale adına İngiltere ve İstanbul’da damüzeler açılmıştır. (Erbay, F.;2008:319)

Ülkemizde Üsküdar semtinde yer alan tarihi Selimiye Kışlası Kırım Savaşı sırasında Askeri Hastane olarak kullanılmıştır. Savaş sırasında 1854-1855 yılları arasında Kışla’da İngiliz hemşire Florence Nightingale 2 yıl çalışmıştır. Kırım Savaşı sırasında Askeri Hastane haline getirilen binada bugünkü Selimiye Kışlası Binası içinde İngiliz hemşire Florence Nightingale Müzesi bulunmaktadır. (<https://testsite.ktb.gov.tr/TR-165612/florence-nightingale-muzesi.html>)

Görsel-3: Selimiye Kışlası Forence Nightingale Müzesi(Erbay.F.,2008: 313)

Görsel-4: Selimiye Kışlası Forence Nightingale Müzesi(Erbay.F.,2008:316)

1954 yılında Florence Nightingale’in Kırım Savaşı’nda verdiği hizmetleri değerlendirmek ve yaşatmak amacıyla Türk Hemşireler Derneği (THD), Kışla’nın kuzeybatı köşesindeki kulenin bir

bölümünü Florence Nightingale Müzesi olarak düzenlemiştir. Kızılay Hemşire Okulu Müdürü Asuman Türer'in çabalarıyla yeniden düzenlenmiş müze fotoğraf ve canlandırmaların anlatım dili zenginleştirilmiştir. İstanbul Florence Nightingale Müzesi askeri müzeler kapsamında yer almaktadır. Üç bölümden oluşan müzenin ilk bölümünde silahlar, haritalar ve bayraklar sergilenmektedir. Müzenin giriş salonunda bakır rölyef çalışmasında; Türk Askeri, Tarihi Kırım, Balkan ve Kurtuluş Şavaşı'nı anlatan rölyef kabartmalar yer almıştır. İkinci bölümde; hastane odası canlandırılmıştır. Üçüncü bölümde ise Nightingale'in yatak odası bulunmaktadır. Müzede Nightingale'in özel eşyaları, masası, sandalyesi, o dönemde yazdığı orijinal mektupları, kullandığı eşyalar sergilenmektedir. Sergilenen eşyalar arasında; Nightingale'in kişisel eşyaları, fotoğrafları, sertifikaları, madalyaları ve elinden hiç eksik etmediği lambası ile üç boyutlu canlandırma olarak yer almaktadır. Sultan Abdülmecid'in Florence Nightingale hediye ettiği bilezik müzede sergilenmektedir. (Erbay, F.;2008:323)

Görsel-5: Selimiye Kışlası Forence Nightingale Müzesi (Erbay.F.,2009:466)

Selimiye Kışla Binası; birçok tarihi olayda yer almış, pek çok tarihi kişiliğe ev sahipliği yapmıştır. Üsküdar da Florence Nightingale'in hemşirelik mesleğinde gösterge bilim olarak da yerini almıştır.(Erbay.F.,2009:464)

3-Prof. Dr. Türkan Saylan Lepra Anı Evi Müzesi (1935 – 2009)

Türkiye'de cüzzam hastalığı konusunda kişisel gayretleri ile mücadele eden tıp insanı olarak Prof. Dr. Türkan Saylan tıp tarihinde yerini almıştır. Türkan Saylan 1986 yılı Gandhi ödülü sahibidir. Cüzzamla Savaş Derneği'nin uzun yıllar boyunca hizmet verdiği Bakırköy'deki dernek binasında oluşturulan anı evini müzeye dönüştürme çalışmalarına 2017 yılında başlamıştır. Cüzzamla Savaş Derneği Başkanı Prof. Dr. Ayşe Yüksel tarafından müze projelendirilmiştir. Proje danışmanı Müze Yönetimi Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Fethiye Erbay'ın desteği ile Nisan 2019 yılında açılmıştır. Anı evinde; dinamik ve durağan sergi alanı oluşturulmuştur. Yılların lepra tedavi hikayesi; eğitici ve tematik sergiler ile anlatılmıştır. Türkan Sayla'a çalışmalar, vitrin ve duvar panoları ile aktarılmaktadır. Prof. Dr. Türkan Saylan'ın hayatının aktarıldığı Türkan Saylan Lepra Anı Evi kuruluş süreci sergilerle anlatılmaktadır. Türkan Saylan'ın hayatı ve çalışmalarının anlatıldığı hafıza mekanı anı evi müze projesi onun adına Türkiye'de açılma çalışmaları süren ilk müzedir. Cüzzamla Savaş Derneği'nin 1976 yılından 1997 yılına kadar süregelen çalışmaları yanında bu alanda çalışan doktorların bilgilerinin de yer aldığı çalışmalar duvar panosunda anlatılmıştır.

Görsel-6: Türkan Saylan – Lepra Anı Evi ve Müzesi Projesi(Gümüş.G..F.,2009:466)

Türkan Saylan cüzzam hastalığına ait yazılı çalışmalar, Lepra hastalarına ait çalışmalarına ait evraklar (tezler, çalışma raporları, makaleler, lepra ile ilgili yazışmalar vb.) kendi içlerinde sınıflandırılmış şekilde sistematik gruplanmış kitap kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Türkan Saylan makaleleri, dergi ve gazete haberleri dijital ortama taşınmıştır. Türkan Saylan'a ait eşyalar ve lepra tedavisinde kullanılan tıbbi eşyalar olmak üzere 2 ayrı sınıflanma şeklinde sergi oluşturulmuştur. 2000 yılından önce Doğu Anadolu'da çeşitli iller de cüzzam taraması yaptığı çalışmaların belgeleri de duvar fotoğraflarıyla yer almaktadır. Çalışmalarını yürüttüğü köy odası yeniden Gülşah Gümüş tarafından tasarlanmıştır.

Görsel-7:Türkan Saylan Lepra Anı Evi

Prof. Dr. Türkan Saylan'ın Türkiye'deki cüzzam hastalığı ile olan başarılı mücadelesi, yaşam hikayesi bu anı evi ve müzesi projesinde ziyaretçilere anlatılması hedeflenmiştir. Prof. Dr. Türkan Saylan'ın, tıp eğitimi ve sosyo-kültürel sağlık bilinçlenmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Cüzzam hastalığına karşı verilen mücadeleler, araştırmaları yaşatmak amacı ile müze kurmak

istenmektedir. Türkan Saylan Lepra Anı Evi cüzzam hastalığı ve Türkan Saylan ile ilgili lisans ve lisansüstü araştırmalar yapacak gençlere çağdaş çalışma alanı sunması açısından da önemlidir.

Sonuç:

Toplum hafızasında önemli izler bırakmış bu üç bilim kadınının hayat hikayelerinin onların kullandığı mekanlar üzerinden anlatılmasına yönelik müze çalışmaları ele alınmıştır. Bu üç bilim kadını insanlık tarihine yön veren çalışmalar ile öne çıkmaktadır. Özellikle bu üç bilim kadını toplum sağlığına şekil vermekte öncü olmuşlardır. Yaşamlarından sonra onlarla ilgili çalışmaların aktarıldığı yerler olarak müzeye dönüştürülmesi, çalışmalarını gelecek kuşaklara aktarma çabasıdır. Bu üç bilim kadınının çalışmalarının gelecek kuşaklara aktarılmasında, bu müzeler önemli rol üstlenmektedir. Bilim kadınlarının araştırmalarını konu alan bu tematik müzeler, yeni nesil müzecilik çalışmalarında gittikçe daha fazla yer alacaktır.

Kaynak

Erbay, F. (2009). Müze Yönetiminde Kurumlaşma Çabası(1984-2009). Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayını, İstanbul.

Erbay, F. (2008). Florence Nightingale ve Müzeleri. VI. Uluslararası Katılımlı Üsküdar Konferans Bildiri Kitabı, Üsküdar Belediyesi, Cilt:1, (6-9 Kasım 2008).s.309

Erbay, F.(2004). The Role of Medical Museum in the Education Of Medicine. 39.th International History of Medicine Congress, ed: Alfredo Musajo Somma, Bari, Italya, (5-10 Sept. 2004), ss:99-102

Gümüş, G., Gümüş, F. (2019). Türkan Saylan Lepra Anı Evi Projesi. UNIMUSEUM, International University Museums Association Platform Journal, cilt:2,Sayı:1 E-ISSN 2651-3714, p.21-27; <https://dergipark.org.tr/tr/pub/unimuseum/issue/46730>,

Lynch, E. (2005). Lives and Times Florence Nightingale. Heinemann Library, Chicago

Malam, J. (2005).Tell Me About Florence Nightingale. Evans Brothers Limited,

[Ore, A. \(2015\). Curie Müzesi. https://www.pariste.net/curie-muzesi-musee-curie/](https://www.pariste.net/curie-muzesi-musee-curie/)

Smith, C. W. (2006). Florence Nightingale (çev. Hasan İlhan). Alter Yayıncılık, Ankara

Çevrim içi kaynaklar:

<https://www.bakirkoy.bel.tr/guncel/haber/516-cuzzamla-savasin-efsane-ismi-turkan-saylan-in-adi-ani-evi-nde-yasayacak.html>

<http://www.florence-nightingale.co.uk/index.php>

<http://www.londonnet.co.uk>. <http://www.medicalmuseums.org>.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/unimuseum/issue/46730>,

THE KATYN MASSACRE

Olga E. Ramirez Poggi

Master's Degree in Geopolitics (Sioi) Rome.

Master's Degree in International Criminal Law, Granada University Spain.

Master's Degree in International Relations, University San Martín. Perú

Elia Ramos A.

Bachelor of Law

Abstract

In World War II, the Polish people fell victim to one of the worst contemporary massacres. Shortly after 1939, the German army occupied Poland. Despite the signing of the secret treaty between, Germany and the USSR Molotov-Ribbentrop, a non-aggression agreement that provided for the partition of Poland between the two powers. The USSR, fulfilling its part of the pact, then entered the eastern part of the country. The prisoners taken by the Red Army, approx. 25,700 were distributed, in different camps, as well as by certain prisons in western Ukraine and Belarus.

On June 22, 1941, the Nazi invasion of the Soviet Union followed, and Stalin stunned as he witnessed the advance of Hitler's armies crossing the 'red line' of the Soviet border, ignoring the non-aggression pact signed during the Third Reich. War between the two powers becomes a priority and the Polish genocide comes to the fore. However, two years later, in April 1943, Soviet crime came to light.

The Nazi propaganda machine, organized a major campaign around this alleged discovery. The Soviet government, headed by Joseph Stalin, strongly denied the German charge. When the Polish government-in-exile, always fiercely anti-communist and anti-Russian, collaborated with the Nazi propaganda effort, the Soviet government severed diplomatic relations with it and eventually established a pro-Soviet Polish authority and Polish army .

For the Soviet Union, recognizing the Katyn genocide would have meant collaborating with Nazism. So it was forgotten for decades.

This massacre is one of the most horrifying in history, that is why it must be known and that all human beings must know what happened in Katyn. It is for this reason that I investigated this interesting but chilling genocide.

Keywords:*Katyn, Genocide, Nazisizm*

Background

In 1939, Nazi Germany invaded Poland, following the Molotov-Ribbentrop pact of August 23, 1939 in which Nazi Germany and the Soviet Union had made a secret agreement on the partition of Poland (Baltic countries and Sarabia). On September 17, the Soviet Union promoted the reoccupation of those parts of Poland that were located east of the Curzon line. Having taken control of those areas, the Soviet Union prepared to distribute the land to the peasants and implement those democratic reforms that were so popular with the population. During the battle to regain areas east of the Curzon line, the Soviet Union captured some 10,000 Polish officers, who became prisoners of war, who were held in some camps located in the disputed areas and put to work in construction. of roads. and similar activities.³⁸

38Il Massacro Di Katyn di Ella Rule .- La masacre de Katyn -I° Capitolo (2012) from <https://paginerosse.wordpress.com/2012/06/03/il-massacro-di-katin-di-ella-rule-4/>

As of October 25, 1941, this army had 41,000 men, including 2,630 officers. But in the end, General Anders refused to fight on the German Soviet front due to the border dispute between the Soviet Union and Poland. There was a significant sector of Poles residing in the Soviet Union who were not anti-Soviet and accepted the Soviet Union's claim to the territories east of the Curzon line. On April 16, the Soviet government issued an official statement denying "the damaging falsification of alleged mass shootings by Soviet bodies in the Smolensk area in the spring of 1940." He added: "The German declaration leaves no doubt about the tragic fate of former Polish prisoners of war."³⁹

Development of the facts

In World War II, the Polish people fell victim to one of the worst contemporary massacres. Shortly after 1939, the German army occupied Poland. Despite the signing of the secret treaty between Germany and the USSR Molotov-Ribbentrop, a non-aggression agreement that provided for the partition of Poland between the two powers. The USSR, fulfilling its part of the pact, then entered the eastern part of the country. The prisoners taken by the Red Army, approx. 25,700 were distributed, in the Kozelsk, Ostashkov and Starobels camps, as well as by certain prisons in western Ukraine and Belarus.

But the head of the Soviet secret police, Lavrenti Beria⁴⁰, in a letter classified as top secret written on March 5, 1940, recommended their execution, calling them "permanent and incorrigible enemies of Soviet power." In it, the NKVD (the Soviet State Police, forerunner of the KGB) is ordered to "try" the detainees in special courts, without their appearance and without an indictment, by the mere production of certificates of guilt and that "the supreme punishment is applied to them: the death penalty for execution." The signature, stamped by Iosif Stalin, together with the word 'za', which means 'in favor', initials the order.

The signatures of three other members of the politburo accompany her. Thus, the Katyn forest, territory then belonging to the Soviet Union, became the scene of the massacre decided by the highest hierarchies: some 22,000 members of the Polish elite, including politicians, army officers, and even artists and intellectuals, They were shot methodically, one by one, with a shot to the nape of the neck. After receiving the coup de grace, they are buried in mass graves. Only 448 of the detainees were saved from extermination, were amnestied, and joined a Polish army corps that fought alongside the Red Army under General Anders.⁴¹

One of the characters in this massacre was Vasily Blokhin, who is listed as the most prolific executioner in history. Vasily Blokhin is known to have executed tens of thousands of prisoners by his own hand, including the murder of some 7,000 Polish prisoners of war during the Katyn massacre in the spring of 1940, making him the most prolific official executioner in the World history. He was the NKVD commander in charge of executing Polish officers from the Ostashkov camp, and he believed in the personal murder that his superiors had ordered him to supervise. Born in 1885, he was known as the NKVD's chief executioner, as he was personally selected by Joseph Stalin himself for this position. Blokhin personally killed tens of thousands of men and women during the Great Stalin Purges in the

39 Bis

⁴⁰ Lavrenti Pávlovich Beria in Russian: Лаврентий Павлович Берия Lavrenti Pávlovich Bériya; (born March 17, 1899 in Merkheuli, Okrug Sukhumi, Russian RSS Empire, USSR was a communist political leader of the Soviet Union and chief of police and secret service (NKVD) from 1938 to 1952. He is usually an associate with the mass arrests and executions carried out during the Great Purge. However, he assumed command of the NKVD in the final stage of the purge. Beria reached its peak during World War II, until Stalin's death was later tried and executed, in unclear circumstances, at the behest of Nikita Khrushchev and his followers, who saw him as the main obstacle to de-Stalinization. From [Fuente](https://althistory.fandom.com/es/wiki/Lavrenti_Beria_(Ucron%C3%ADa_Peronista)) : [https://althistory.fandom.com/es/wiki/Lavrenti_Beria_\(Ucron%C3%ADa_Peronista\)](https://althistory.fandom.com/es/wiki/Lavrenti_Beria_(Ucron%C3%ADa_Peronista))

⁴¹ Katyn: The Hidden Slaughter of World War II, La Vanguardia International, (2013) From: <https://www.lavanguardia.com/hemeroteca/20130413/54370944029/masacre-del-bosque-de-katyn-urrs-crimenes-segunda-guerra-mundial-ejecuciones-masivas-polonia-soviets.html>

1930s, so it was natural for the NKVD to come to him when the time came to send officers detained in Soviet prison camps.⁴²

Little is known about exactly how the executions took place, but from the testimonies that have been collected it is said that the transfer of the convicts to the place of execution was carried out in vehicles with approximately ten prisoners. These prisoners of war from the Kozielsk camp were led to Katyn; the rest of the prisoners were transferred to other camps where the same fate awaited them. They were shot in front of his grave one by one with their heads covered and framed, one by one, and in this way the bodies fell into the grave dug in front of them.⁴³

The discovery of the Massacre

On June 22, 1941, the Nazi invasion of the Soviet Union followed, and Stalin stunned as he witnessed the advance of Hitler's armies crossing the 'red line' of the Soviet border, ignoring the non-aggression pact signed during the Third Reich. . War between the two powers becomes a priority and the Polish genocide comes to the fore. However, two years later, in April 1943, Soviet crime came to light. Polish drivers accompanied by a German unit are the first to discover the graves. Also, Russian peasants had also found them. They were located on pine-covered terrain some 400 kilometers west of Moscow, 20 kilometers west of the city of Smolensk, near the road to Vitebsk. According to their testimonies, the place served the NKVD as a point of executions. It had been fenced off with barbed wire and was guarded by sentries. In spite of everything the intensive search found the corpses.⁴⁴

The Soviet secret that the United States hid

For its part, there is new evidence that gives credibility to the theory in which the administration of President Franklin Delano Roosevelt is said to have collaborated with the concealment of the authorship of the USSR of the terrible Katyn massacre in the 1940s. , historians claim that declassified documents published by the National Archives support the theory that Roosevelt did not want to dislike Joseph Stalin at the time his war ally.

According to new discoveries, the United States received information through coded messages indicating that the Soviets, and not the Nazis, as was originally assumed, were responsible for the terrible massacre. And it was under Stalin's orders that roughly 22,000 Poles were cruelly and ruthlessly killed near the Katyn Forest near Smolensk in western Russia. This information was originally confirmed by a group of American and British prisoners of war brought by the Nazis against their will to the site of the massacre.⁴⁵

Nazi Propaganda of the Katyn Massacre

The Nazi propaganda machine, led by Josef Goebbels, organized a major campaign around this alleged discovery. The Soviet government, headed by Joseph Stalin, strongly denied the German charge. When the Polish government-in-exile, always fiercely anti-communist and anti-Russian, collaborated with the Nazi propaganda effort, the Soviet government severed diplomatic relations with it and eventually established a pro-Soviet Polish authority and Polish army. In September 1943, the Red Army

42 Vasily Blokhin, the most prolific executioner in history. From: <https://fotoscuriosas.org/vasily-blokhin-el-verdugo-mas-prolifico-de-la-historia/>

43 The Katyn Forest Massacre. historia.nationalgeographic.com.es. (2020). From: https://historia.nationalgeographic.com.es/a/masacre-bosque-katyn_15327.

44 Katyn, 75 years of crimes and communist lies. Digital Freedom (2018) From: <https://www.libertaddigital.com/cultura/historia/2018-04-21/santiago-navajas-katyn-75-anos-de-crimenes-y-mentiras-comunistas-84900/>

45 The Katyn Massacre: The Soviet Secret That America Hides. BBC (2012) From: https://www.bbc.com/mundo/noticias/2012/09/120911_eeuu_rusia_secreto_ar

expelled the Germans from the area. In 1944, the Burdenko Soviet Commission conducted a study and issued a report blaming the Germans for the mass shootings.⁴⁶

In this way, what the discovery of the massacre represents for Goebbels, the Nazi propaganda minister, is a strong publicity weapon to bring out Soviet crimes and thus neutralize the first glimpses of the abominations committed in the Nazi death camps. .

For the Soviet Union, recognizing the Katyn genocide would have meant collaborating with Nazism. So it was forgotten for decades. In the same way, the USSR never officially recognized his guilt. Since the end of World War II, with Poland adopting the communist regime supported by the Kremlin, he continued to blame the Gestapo for the Katyn genocide, so the truth remained hidden.⁴⁷

The USSR acknowledges being guilty of the Katyn Massacre

During the Cold War, Western capitalist countries supported the Nazi version that had become the version promoted by the anti-Communist Polish government in exile.

The situation changed in 1988, when Moscow was finally forced to admit genocide under the influence of Gorbachev's perestroika. The Soviet politburo approved the publication of the documents related to the event and in October 1990 President Gorbachev gave them to his Polish namesake, Wojciech Jaruzelski, after acknowledging the responsibility of the Soviet government for the massacre. In December 1991 Gorbachev personally delivered to Boris Yeltsin, his successor, the folder containing Beria's letter to Stalin. According to this "official" version, the Polish prisoners had been confined in three camps: in Kozel'sk, Starobelsk and Ostashkov and from there transferred to Smolensk, Kharkiv and Kalinin (now Tver), where they were shot and buried in Katyn, Piatykhvatky and Mednoe respectively.

In 1992, the Russian government under Boris Yeltsin released documents supposedly signed by Stalin and other members of the Politburo to the Polish government that, if genuine, would put Soviet blame beyond reasonable doubt. These documents are said to have been found in "Closed Package No. 1", where "closed" meant the highest level of classification: secret. They are conventionally supposed to be "positive proof" of Soviet guilt. In that same year, Soviet and then Russian governments officially declared Stalin-era Soviet leaders guilty of shooting 14,800 to 22,000 Polish prisoners in April and May 1940.

Since the mid-1990s, therefore, the Katyn Massacre has once again been the subject of a fierce partisan dispute. In anti-communist circles it is unacceptable to express any doubts about the guilt of the Soviet Union and Stalin and his main assistants in particular. Meanwhile, Russian defenders of the USSR and Stalin continue their assault on the "official" account by gathering evidence to demonstrate that the Nazis, not the Soviets, fired on Polish officers⁴⁸

With the delivery of the documentation to the Supreme Court of the Russian Federation, to be attached to the process against the CPSU as a military organization, as well as to Lech Walesa, President of Poland. This information is said to have been in the hands of former President Gorbachev, but this information of public relevance to Polish citizens is hidden.⁴⁹

Russia Declassifies Various Secret Documents About The Katyn Massacre

46 The Official Version of the Katyn Massacre Disproven?, *Socialism and Democracy*, 2013 Vol.27, No 2, 96-129, <http://dx.doi.org/10.1080/08854300.2013.795268>

47 A biography dismantles the myth of gobbels. ABC News (2012). From: https://www.abc.es/cultura/rc-biografia-desmonta-mito-goebbels-201206240000_noticia.html

48 The Official Version of the Katyn Massacre Disproven?, *Socialism and Democracy*, 2013 Vol.27, No 2, 96-129, <http://dx.doi.org/10.1080/08854300.2013.795268>

49 The USSR admits to being guilty of the Katyn massacre. *La Vanguardia* (2015).From: <https://www.lavanguardia.com/hemeroteca/20150413/54429570085/masacre-de-katyn-matanzas-fusilamientos-en-masa-ejecuciones-crimenes-segunda-guerra-mundial-polonia.html>

Within the Russian Federal Archives Agency (Rosarjiv) there are published electronic copies of secret documents on the Katyn massacre, where between 1940 and 1941 more than 20,000 Poles were killed on Stalin's orders. The copies were posted on the website of the Archives Agency by decision of Russian President Dmitri Medvédev.

In this publication of secret and archived information, a total of seven documents were observed, where there is precisely a note from Interior Minister Lavrenti Beria addressed to Stalin in which he proposes the maximum sentence of execution to more than 25,000 Polish prisoners of war, mostly Army officers. The text has the approval of Stalin and members of his leadership in the Kremlin for what they had knowledge of the killings, as explained by the director of Rosarjiv, Andréi Artízov, who added that the declassified documents also include intentional falsification of NAZI guilt.

The Katyn massacre was denied for half a century by the USSR, which accused the Nazi troops of it, who paradoxically discovered in 1943 the mass graves with the remains of the murdered Polish military. Only in 1989 did the last Soviet leader, Mikhail Gorbachev, acknowledge the responsibility of the USSR for that massacre, and in 1992 the first Russian president, Boris Yeltsin, handed over documents to the then Polish head of state, Lech Walesa, proving the massacre of the almost 22,000 Polish military and civilians.⁵⁰

The period of Mikhail Gorbachev's reign contributed to the revelation of the truth about the crimes of the communist system. More and more dissidents and human rights activists demanded to remember and clarify the fate of millions of people killed in the Stalin era. This topic also appears more and more in the press and official media. And the declaration of that time (Gorbachev) is considered an advance in the explanation of the circumstances of the death of the Polish officers. However, to date, the Kremlin has refused to fully disclose Katyn's record.⁵¹

Analysis of other evidence⁵²

First, there are the confessions through interviews of three old NKVD men and retirees who were Petr K. Soprunenko, Dmitri S. Tokarev and Mitrofan V. Syromiatnikov. However, these are highly contradictory in ways that do not always reinforce the "official" version. Furthermore, it is of consideration to indicate details such as that none of these men were in the Katyn forest and this is probably why these confession interviews are so difficult to find. Also, although all were made in Russian, they are only available in Polish translation. Russian originals have never been released. All three men were threatened with criminal prosecution if they were unable to "tell the truth".

On the other hand, there are the so-called transit documents related to the emptying of the three prisoner of war camps in Kozel'sk, Starobelsk and Ostashkov in April 1940 and the transfer of prisoners to the NKVD in other areas. Prisoners are routinely declared to be "death transports," all of this in the book *Katyn: A Crime Without Punishment* by Anna M. Cienciala, Natalia S. Lebedeva, and Wojciech Materski (Yale University Press 2007) is the definitive academic account in the language. English of the "official" version. Cienciala continually adds language to remind readers that, in their interpretation, these prisoners were transported to places where they would be executed. It is true, of course, that the absence of a reference to the killings in itself does not prove anything about the fate of the people who were transported. However, what is important in terms of the Katyn controversy are the dates of the transports and their destinations. Cienciala assumes that, with the exception of some shipments it

⁵⁰ Russia declassifies several secret documents on the Katyn massacre, *La Voz de Galicia* (2010). From: https://www.lavozdegalicia.es/noticia/internacional/2010/04/29/rusia-desclasifica-varios-documentos-secretos-sobre-matanza-katyn/0003_8449758.htm

⁵¹ In Poland: 30 years have passed today since the Soviets admitted to a crime in Katyn (2020) From:

<https://es.topwar.ru/170150-v-polshe-segodnja-30-let-so-dnja-priznaniya-sovetami-prestupleniya-v-katyni.html>

⁵² The Official Version of the Katyn Massacre Disproven?, *Socialism and Democracy*, 2013 Vol.27, No 2, 96-129. From <http://dx.doi.org/10.1080/08854300.2013.795268>

specifically mentions, all the prisoners who were transferred in April and May 1940 from the three camps in which the Polish prisoners were held were sent to their executions.

Polish media reported in May 2011 that a numbered metal plaque had been uncovered that had been identified by the Ukrainian archaeological team as that of a Polish police officer, Józef Kuligowski, who until now was supposed to have been executed by the Soviet NKVD in Kalinin (now Tver'), Russia, and buried with other victims in Mednoe, on the outskirts of the city. The interviewed official, Oleksei Zlatohorsky, director of the government company "Volhynian Antiquities", continues to theorize that the Soviets shot all these people, including entire families, when they were unable to evacuate them in time while the German armies advanced in 1941.

In November 2012, Polish members of a joint Polish-Ukrainian archaeological group released a written report on the excavation of this site of mass murder. In mass grave number 1, 367 sets of human remains were exhumed and examined during 2011, and 232 bodies in 2012. The locations of many more mass graves were also determined. Regarding the finding of the Kuligowski insignia, this report reads as follows: "Kuligowski was taken prisoner by the Red Army sometime after September 17, 1939, when Soviet troops entered eastern Poland to prevent the The German army would establish itself hundreds of miles further east on the pre-1939 border of the USSR. He was held in the Ostashkov prisoner of war camp in the Oblast province of Kalinin, now renamed the Tver "oblast". In April 1940, along with other prisoners, he was transferred from Ostashkov to the city of Kalinin (now Tver'). After that there is no more information about him."

Kuligowski is counted as one of the victims of the Massacre. What purports to be a record of her transfer, with the word "Mord" added, is on one of the official Polish Katyn websites. As indicated in the Polish media account of May 25, 2011, Kuligowski's name is on the Ostashkov prisoner transfer lists reproduced in the official account by Jerzy Tucholski published in 1991. The Polish archaeologist in charge of Excavations and author of the report, Dr. Dominika Sieminska has determined that the victims buried in the mass grave in which this plaque was found were killed not earlier than 1941. Likewise, some of the bodies were arranged in formation of "packing sardine "(Sardinenpackung) favored by Obergruppenführer Friedrich Jeckeln, commander of one of the Einsatzgruppen extermination teams, whose task was to carry out mass executions. In addition to this, a large percentage of the bodies in mass graves are children. The Soviets did not execute children. So the evidence is strong that this is a site of German, not Soviet, mass executions.⁵³

However, regardless of which party is guilty of mass executions, the fact remains that Kuligowski was transported from the Ostashkov prisoner of war camp to Kalinin in April 1940, but was not shot until 1941 as the earliest date. And this means that the transport lists, which are supposed to be lists of victims sent to be shot, were not at all. Kuligowski was transported in April 1940 by the Soviets, not to be shot, but for some other reason. He remained alive, probably to be captured and executed by the Germans, most likely in the second half of 1941, but possibly somewhat later.

By September 2011, the Polish media reported that Police Badge No. 1099 / II belonging to Senior Police Officer (starzy posterunkowy) Ludwik Malowiejski had been found in the mass graves of Volodymyr-Volyns'kiy. Like Kuligowski, Malowiejski was supposed to be a Victim of the Katyn Massacre whose body was buried in a mass grave in Mednoe near Kalinin, where other Katyn victims killed by the NKVD in 1940 are alleged to be buried. Since then, the Polish archaeological team has definitively dated the site to at least roughly 1941 and argues that it is a German mass murder site, meaning that it corresponds to late 1941 or 1942. This in turn means that Kuligowski, Malowiejski, and probably other Polish prisoners of war, were killed by the Germans in 1941, not by the Soviets in 1940. This is just one case that reflects the assumption that the "transit lists" were really "execution lists", a assumption that the discovery at Volodymyr-Volyns'kiy proves to be false. In this way, it can be clear these days that the body of neither of them is buried in Mednoe.

53 The Official Version of the Katyn Massacre Disproven?, Socialism and Democracy, 2013 Vol.27, No 2, 96-129. From <http://dx.doi.org/10.1080/08854300.2013.795268>

But all this analysis in which key point ends, because according to what Grever Furr maintained in his text, there is no evidence that the more than 14,000 Polish prisoners of war who were transferred from the Soviet POW camps in April and May 1940 were actually sent to be shot. This assumption has been one of the main supports of the "official" version of the Katyn Massacre held by Russia.

Now it must be rejected, and the reason being that since Kuligowski and Malowiejski were on those transport lists and survived to be killed in 1941 by the Nazis, then others might as well have. There is no basis to think that only a few Polish prisoners were not shot by the Soviets in April-May 1940, and that two of this group have by chance been identified. Rather, it is likely that most of the Polish prisoners of war were not killed by the Soviets but remained in Soviet captivity to be captured and shot by the Nazis sometime after mid-1941. The "Closed Package" documents # 1 "are linked to the assumption that all prisoners of war sent out of the camps were sent to execution. The fact that they were not sent to execution in April-May 1940 is an additional reason to suspect that these documents may be forgeries, as some have long argued.⁵⁴

For their part, the confessional interviews of the three NKVD witnesses strongly suggest that the NKVD executed some Poles. His testimony is inconsistent, as would be expected from the memories of 50-year-old men. Furthermore, they testified under threat of criminal prosecution and therefore may have prepared their confessions to please their interrogators. But even investigators who argue that the Germans shot Poles whose bodies were unearthed by the Germans at Katyn in April-June 1943 do not claim that the Soviets did not shoot any Poles at all.

It is concluded that the Volodymyr-Volyns'kiy discovery shows that "transit lists" are not "execution lists". Instead, they are simply what appear to be lists of Polish prisoners of war being transferred elsewhere for some purpose. However, Russian officials, including President Putin and Prime Minister Medvedev, have continued to declare that the Soviets are guilty of killing all Poles.⁵⁵

Janowiec Case

The case originated in two applications against the Russian Federation filed on November 19, 2007 and May 24, 2009, by 15 citizens before the European Court of Human Rights under Article 34 of the Convention for the Protection of Human Rights. Human Rights and Fundamental Freedoms

In this way, the Russian and Polish Governments were notified. It was also decided to give priority to requests under Article 41 of the Regulations of the Court. The parties submitted their observations on the admissibility and merits of the requests and thus, by means of a decision adopted on July 5, 2011, the Court joined the requests. It also decided to merge the Government's objection to the Court's *ratione temporis* jurisdiction with respect to the complaint under the procedural branch of Article 2 of the Convention and declared the requests partially admissible.

Consequently, on April 16, 2012, the pronouncement was made according to which by 4 votes to 3 the decision was made that the court was unable to take advantage of the merits of the complaint filed. Thus, the European Court of Human Rights in Strasbourg regarding the petitioners' claim to demand that Russia recognize its legal responsibility and give the classification of genocide to what happened, was inclined to limit itself to recognizing the facts as a war crime and to condemn Russia for not cooperating with them, and concluded by admitting its inability to prosecute that country without further investigation of the matter.

With such antecedents and after the analysis of the facts described by the applicants and the pertinent and applicable legal norms, the ECHR pronounces a ruling on October 21, 2013 and it ruled that no violation of either Article 2 or Article 3 was found, as alleged by the plaintiffs. On the part of

54 The Official Version of the Katyn Massacre Disproven?, *Socialism and Democracy*, 2013 Vol.27, No 2, 96-129. From <http://dx.doi.org/10.1080/08854300.2013.795268>

55 Bis

Article 38, the inability of the Russian government to comply with this issue was concluded, but it was only a procedural issue that did not merit any type of compensation.⁵⁶

Conclusions

The court called itself incompetent regarding the lawsuit for the violation of art. 2 of the Convention⁵⁷. As well as later, it reaffirmed its position through the sentence issued by the great chamber in 2013 when by thirteen votes against four the court established that it lacked the necessary competence to examine the complaint corresponding to the application of art. 2 of the Convention.⁵⁸

Regarding the Janowiec case, in the sentences corresponding to 2012 and 2013, it is considered that art. 3 of the Convention⁵⁹ has not been violated. It should be noted that, in 2012, however, non-compliance was accepted with respect to the following applicants: Gustaw Erchard, Irena Erchard, Janowiec, Jerzy Karol Malewicz, the late Krzysztof Jan Malewicz, Mrs. Mieszczankowska, Mrs. Michalska, Mr. Tomaszewski, Mr. Wielebnowski, and Mrs. Wołk. Establishing that there has been no violation of art. 3 with regard to Mrs Krzyszkowiak, Mr Romanowski, Mrs Rodowicz, Mr Trybowski and Mrs Wołk-Jeziarska⁶⁰. And, in the 2013⁶¹ judgment issued by the Grand Chamber, it is simply established that art. 3.

It was established that under art. 38 of the Convention⁶², the State failed with the duty to fulfill its obligations. In relation to the legal procedures developed throughout the application and the activities that this entails. "The Court reiterates that it did not find the violations alleged by the plaintiffs. However, it accepts that the Russian Government's failure to comply with article 38 of the Convention generated an additional amount of work for the applicants' representatives, who were asked to address this issue in their written and oral communications. However, it considers that the amounts paid to the representatives in the form of legal aid were sufficient to quantify in these circumstances. Consequently, the Court rejects the claims for costs and expenses."⁶³

There are still questions from the Russian government, and recent research, particularly that of Volodymyr-Volyns, would seem to contradict any notions attributed to execution lists as mere transit lists.

"The Volodymyr-Volyns discovery shows that transit lists are not execution lists. Instead, they are simply what appear to be lists of Polish prisoners of war being transferred elsewhere for some purpose. However, Russian officials, including President Putin and Prime Minister Medvedev, have continued to declare that the Soviets are guilty of killing all Poles."⁶⁴

56 Strasbourg, 16 April 2012, This Case Was Referred To The Grand Chamber Which Delivered Judgment In The Case On 21/10/2013

57 European Convention on Human Rights. (ECHR). (1953). Article 2. Right to Life.

58 European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

59 European Convention on Human Rights. (ECHR). (1953). Article 3.Prohibition of torture.

60 European Court of Human Rights (ECHR). (2012). Sentence. Fifth Section. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

61 European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

62 European Convention on Human Rights. (ECHR). (1953). Article 38. Examination of the case.

63 European Convention on Human Rights. (ECHR). (1953). Article 38. Examination of the case.

64 G. Furr. (2013). The official Version of the Katyn Massacre Disproven. Vol. 2. No. 2

The above seems to be the neuralgic argument to contravene decades of suffering with respect to facts assumed and established in the collective. Although the recently discovered evidence opens the possibility of extending the long list of questions, it is not enough for responsibility to be left aside to the NVKD, and therefore, to the Russian state.

The ECTHR clarified that, to comply with the "genuine connection" standard, a significant part of the investigative steps to comply with the procedural obligation under art. 2 must have been carried out after the date of ratification (ie May 5, 1998). The findings on this aspect of the Chamber in Janowiec and others are quite disappointing. Although in its own summary of the facts, the Chamber recalls that the investigation into the Katyń massacre was carried out between 1990 and 2004 and that appeals to challenge the decision to suspend the case were filed by the applicants until 2008, in its Trial, the Chamber inexplicably focused only on the excavations carried out in 1991, the handing over of historical documents to the Polish authorities in 1992, and on a stocktaking meeting held between the Russian, Polish, Belarusian and Ukrainian prosecutors in 1995. After having Completely overlooked all other investigative steps (taken or omitted by the Russian authorities) between 1998 and 2008, the Chamber concluded that it could "not find any indication in the record or in the parties' communications that they had been taken procedural measures of comparable importance in the post-ratification period ... It follows that the criterion triggering entry has not been met in force of the procedural obligation imposed by article 2 ".⁶⁵

Judges Spielmann, Villiger and Nußberger highlighted weaknesses in the House's reasoning in their partly dissenting joint opinion. They stated that "they had no doubt that the Tribunal can learn the merits of the complaint under Article 2 and that this Article has been violated." ¹² For the dissenting judges, the criteria established in Šilih were misinterpreted by the majority. In his opinion, the "seriousness and magnitude of war crimes committed in Katyń [...] together with the attitude of the Russian authorities after the entry into force of the Convention, justifies the application of the special circumstances clause in and this was clearly one of the war atrocities that the drafters of the Convention tried to prevent from happening in the future. It was obviously an act contrary to the underlying values of the Convention. " They added that the existence of such an act, "which constituted a war crime not subject to a legal limitation, is, as long as the investigation is still possible, sufficient in our opinion to establish the temporary jurisdiction of the Court ⁶⁶over the investigation of this act. "And even if we were to adopt the logic of the majority that rates the 'genuine connection test' by introducing a second element (that is, material important enough to shed new light on the crime and enter the public domain in the post-ratification period), we would still be satisfied that the Tribunal has jurisdiction to examine the complaint. In fact, both the decision of 21 September 2004 to suspend the investigation and the decision to classify the case file constituted important events in the investigation ".⁶⁷

The Grand Chamber affirmed that the next of kin of victims of serious human rights violations other than enforced disappearance could be considered victims of a violation of art. 3, but later concluded that, since the death of the applicants' relatives was certain, there was no suffering that could constitute rape. The Grand Chamber carefully avoided evaluating whether the Russian authorities did not respond to applicants' requests for information (which lasts to this day and also affected the ECHR itself), and the insurmountable obstacles that were imposed on them (also faced by the ECHR , which could not obtain the requested documentation from Russia, could be considered contrary to the provisions of article 3).⁶⁸

In its judgment in Šilih, the ECHR expressly invoked the jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights (IACHR) to justify its decision to establish jurisdiction *ratione temporis* over

65 European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

66 European Court of Human Rights (ECHR). (2009). Great Chamber. Šilih v. Slovenia.

67 European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09

68 . Citroni. Polish Yearbook of Law. (2013). Comments on Janowiec and others Vs. Russia

procedural complaints related to a death that had taken place before the critical date. On the contrary, the Chamber completely ignored the same jurisprudence in its Janowiec and others judgment. The Grand Chamber also avoided any mention in this regard, although both the applicants and third parties systematically referred to inter-American jurisprudence.⁶⁹

The IACHR concluded that the measures taken by the defendant to recover the remains of people executed nearly 30 years earlier were not sufficient and ordered, as a measure of reparation, in addition to the ongoing investigations and criminal proceedings, "to find, exhume and identify the people who were presumably executed, and to determine the cause of death and possible previous injuries."⁷⁰

The IACHR applies a broad notion of the right to know the truth and related consequences, encompassing the individual and social dimensions. He clarified that "the effective search for the truth is the responsibility of the State and does not depend on the procedural initiative of the victim or his relatives."⁷¹ Furthermore, the IACHR stated that "in the case of human rights violations, state authorities cannot hide behind mechanisms such as official secrets or confidentiality of information or for reasons of public interest or national security, to justify not providing the information required by the court or administrative authorities in charge of the pending investigation or proceedings."⁷² This is valid not only if the defendant invokes the state secret before the IACHR, but also if she does so internally, hindering the right to know the truth of the victims and their families. The IACHR found violations of the right to humane treatment with respect to the relatives of the direct victims not only in cases of enforced disappearance, but also in massacres. In these cases, the IACHR emphasized that "no evidence is required to demonstrate the serious impact on the mental and emotional well-being of the relatives of the victims."⁷³

The obligation to investigate and identify, prosecute, and punish those responsible for serious human rights violations is ongoing. Furthermore, an investigation cannot be carried out "as a mere formality predestined to fail." In this regard, the IACHR has established that "each State decision that is part of the investigation process, as well as the investigation as a whole, must be directed to a specific objective, the determination of the truth and the investigation, persecution, capture, prosecution and, as appropriate, punishment of those responsible for the facts. "Contrary to the findings of the ECHR, truth and justice are inextricably related⁷⁴. One without the other would be an empty notion of any concrete content. Under the pretext of security Law, the ECHR limited its competence *ratione temporis* to the obligation of States to investigate serious human rights violations, based on obscure calculations and ignoring the most obvious characteristics of the case.⁷⁵

Bibliography

Il Massacro Di Katyn di Ella Rule .- La masacre de Katyn -I° Capitolo (2012) from <https://paginerosse.wordpress.com/2012/06/03/il-massacro-di-katin-di-ella-rule-4/>

Katyn: The Hidden Slaughter of World War II, La Vanguardia International, (2013) From: <https://www.lavanguardia.com/hemeroteca/20130413/54370944029/masacre-del-bosque-de-katyn-urrs-crimenes-segunda-guerra-mundial-ejecuciones-masivas-polonia-soviets.html>

69 European Court of Human Rights (ECHR). (2009). Great Chamber. *Šilih v. Slovenia*.

70 European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

71 Inter-American Court of Human Rights. (IACHR). (2012). Rio Negro Massacre.

72 Inter-American Court of Human Rights. (IACHR). (2008). *Tío Tojín v. Guatemala*.

73 Inter-American Court of Human Rights. (IACHR). (2006). *Ituango Massacres v. Colombia*.

74 Inter-American Court of Human Rights. (IACHR). (2012). Rio Negro Massacre.

75 European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

Vasily Blokhin, the most prolific executioner in history. From: <https://fotoscuriosas.org/vasily-blokhin-el-verdugo-mas-prolifico-de-la-historia/>

The Katyn Forest Massacre. [historia.nationalgeographic.com.es](https://historia.nationalgeographic.com.es/a/masacre-bosque-katyn_15327). (2020). From: https://historia.nationalgeographic.com.es/a/masacre-bosque-katyn_15327.

Katyn, 75 years of crimes and communist lies. Digital Freedom (2018) From: <https://www.libertaddigital.com/cultura/historia/2018-04-21/santiago-navajas-katyn-75-anos-de-crimenes-y-mentiras-comunistas-84900/>

The Katyn Massacre: The Soviet Secret That America Hides. BBC (2012) From: https://www.bbc.com/mundo/noticias/2012/09/120911_eeuu_rusia_secreto_ar

The Official Version of the Katyn Massacre Disproven?, *Socialism and Democracy*, 2013 Vol.27, No 2, 96-129, <http://dx.doi.org/10.1080/08854300.2013.795268>

A biography dismantles the myth of gobbels. ABC News (2012). From: https://www.abc.es/cultura/rc-biografia-desmonta-mito-goebbels-201206240000_noticia.html

The Official Version of the Katyn Massacre Disproven?, *Socialism and Democracy*, 2013 Vol.27, No 2, 96-129, <http://dx.doi.org/10.1080/08854300.2013.795268>

The USSR admits to being guilty of the Katyn massacre. *La Vanguardia* (2015). From: <https://www.lavanguardia.com/hemeroteca/20150413/54429570085/masacre-de-katyn-matanzas-fusilamientos-en-masa-ejecuciones-crimenes-segunda-guerra-mundial-polonia.html>

Russia declassifies several secret documents on the Katyn massacre, *La Voz de Galicia* (2010). From: https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/internacional/2010/04/29/rusia-desclasifica-varios-documentos-secretos-sobre-matanza-katyn/0003_8449758.htm

In Poland: 30 years have passed today since the Soviets admitted to a crime in Katyn (2020) From: <https://es.topwar.ru/170150-v-polshe-segodnja-30-let-so-dnja-priznanija-sovetami-prestuplenija-v-katyni.html>

Strasbourg, 16 April 2012, This Case Was Referred To The Grand Chamber Which Delivered Judgment In The Case On 21/10/2013

European Convention on Human Rights. (ECHR). (1953). Article 2. Right to Life.

European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

European Convention on Human Rights. (ECHR). (1953). Article 3. Prohibition of torture.

European Court of Human Rights (ECHR). (2012). Sentence. Fifth Section. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

European Convention on Human Rights. (ECHR). (1953). Article 38. Examination of the case.

G. Furr. (2013). The official Version of the Katyn Massacre Disproven. Vol. 2. No. 2

European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

European Court of Human Rights (ECHR). (2009). Great Chamber. Šilih v. Slovenia.

European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09

Citroni. *Polish Yearbook of Law*. (2013). Comments on Janowiec and others Vs. Russia

European Court of Human Rights (ECHR). (2009). Great Chamber. Šilih v. Slovenia.

European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

Inter-American Court of Human Rights. (IACHR). (2012). Rio Negro Massacre.

Inter-American Court of Human Rights. (IACHR). (2008). Tío Tojín v. Guatemala.

Inter-American Court of Human Rights. (IACHR). (2006). Ituango Massacres v. Colombia.

Inter-American Court of Human Rights. (IACHR). (2012). Rio Negro Massacre.

European Court of Human Rights (ECHR). (2013). Sentence. Grand Chamber. Requests no. 55508/07 and 29520/09.

KIDEM TAZMİNATI FONUYLA İLGİLİ DÜZENLEMELERE İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Ömer Faruk ASLAN

Atatürk Üniversitesi İspir Hamza Polat Meslek Yüksekokulu

Yönetim ve Organizasyon Bölümü

ofaruk.aslan@atauni.edu.tr

Özet

Çalışma hayatının genişlemesiyle birlikte işçi-işveren sorunları da artmaya başlamıştır. Özellikle ekonomik bakımdan zayıf olan tarafın (işçinin) mağdur olmasıyla sonuçlanan birçok uygulamalar ortaya çıkmıştır. İşverenlerin işçiyi keyfi işten çıkarmaları engellemek ve emekliye ayrıldıklarında kendine yeni bir düzen kurmalarını sağlamak için İş Kanunumuzda kıdem tazminatı yer almıştır. 4857 Sayılı İş Kanunu'nda Kıdem Tazminatı Fonu oluşturulması öngörülmesine rağmen 17 yıldır halen daha konulamamıştır. Çalışmada kıdem tazminatına ilişkin tarihsel gelişmelerden ve yasal düzenlemelerden bahsedilmiştir. Sonuç bölümünde ise yasal düzenlemeler genel olarak değerlendirildikten sonra önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *İş Kanunu, Kıdem Tazminatı Fonu, İşçi, İşveren*

GENERAL ASSESSMENT OF SEVERANCE FUND REGULATIONS

Abstract

With the expansion of working life, worker-employer problems have started to increase. In particular, many applications have emerged that result in the victimization of the economically weak side (the worker). Severance pay is in place in our Labour Law to prevent employers from arbitrary layoffs and to establish a new order 274ort hem when they retire. Although the Labor Code No. 4857 stipulates the creation of a Severance Fund, it has not been put in place for 17 years. Historical developments and legal regulations related to severance pay were mentioned in the study. In the conclusion section, recommendations were made after the legal regulations were evaluated in general.

Keywords: *Labor Law, Severance Fund, Worker, Employer.*

GİRİŞ

Sanayileşmenin artmasıyla işçilerin bağımsız çalışmaları sona ermiş ve kişilerin başkaları hesaplarına çalışması yaygın hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak da işçi-işveren arasında uyumsuzluklar başlamıştır. İşçilerin ve işverenlerin haklarının korunması gerekmiştir. Özellikle işçinin, işveren karşısında güçsüz olması durumundan dolayı işçinin işveren karşısında haklarının korunması yoluna gidilmiştir.

Sanayileşmenin gelişmesine bağlı olarak işçi ve işveren arasındaki uyumsuzluklar daha da artmıştır. Sanayinin gelişmesine bağlı olarak mevzuatımızda işçi ve işveren haklarını düzenleyen hükümler daha genişçe yer tutmaya başlamıştır. Kıdem tazminatı da işçinin işveren karşısında korunması açısından önemli bir faktördür. Bundan dolayı işçi için kıdem tazminatı, işveren karşısında en önemli haklarında birini oluşturmaktadır.

Türkiye'de kıdem tazminatı 1936 tarihinde 3008 sayılı İş kanunuyla mevzuatımıza girmiştir. Kıdem tazminatına ilişkin yasalarda günümüze kadar önemli değişiklikler olmuş ve günümüzde de işçi-işveren arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı kıdem tazminatı fonu oluşturulamamıştır. Başlangıçta kıdem tazminatı, işsizlik sigortası ve istihdam güvencesi görevlerini de icra etmekteydi. Yasayla kıdem tazminatı en az çalışma yılını 5 yıldan 3 yıla çekilmesi, sonra da 1 yıla indirilmesiyle işçilere verilen bu

hak kıdemli işçilere verilen işten çıkarma tazminatı olarak düşünölmeye başlanılmıştır. Ödenecek tazminatların hem kanunda hem de sendikalarla yapılan anlaşmalarla yükselmesinden dolayı miktar konusunda tavan konulmaya başlanmıştır. Kıdem tazminatı günümüze kadar bu gibi sorunlardan dolayı birçok yapısal değışikliklere uğramıştır. Günümüzde de kıdem tazminatı fonunun işçi ve işveren arasındaki anlaşmazlıkların halen sürmesinden dolayı oluşturulamamıştır.

Çalışmamızın iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın ilk bölümünde kıdem tazminatının tanımı ve tarihsel gelişimine değinilecektir. İkinci bölümünde ise kıdem tazminatına hak kazanma koşullarına ve Yargıtay'ın bu konuya ilişkin almış olduğu kararlara değinilecektir. Sonuç bölümünde ise kıdem tazminatına ilişkin yasal düzenlemeler genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra önerilerde bulunulacaktır.

I. KIDEM TAZMİNATI KAVRAMI

1. Kıdem Tazminatı Kavramı

Kıdem tazminatı, kanunda belirlenen asgari çalışma süresini dolduran işçinin iş sözleşmesinin yine kanunda belirtilen nedenlerden biriyle sözleşmenin feshedilmesi sonucunda işverenin işçiye ya da ölümü durumunda mirasçılara ödenmesi gereken ve kendine özgü niteliği olan paradır.

Kıdem tazminatı hesaplanırken işe başladığı tarihten itibaren hizmet akdinin devamı süresince her geçen tam yıl için işverence işçiye 30 günlük kıdem tazminatı verilmektedir. Bir yıldan artan süreler için de aynı oran uygulanır⁷⁶.

4857 sayılı İş Kanunumuzda kıdem tazminatı ile alakalı bir düzenleme yapılmamış, sadece kıdem tazminatı ile alakalı bir kıdem tazminatı fonunun oluşturulması öngörölmüştür (Geçici 6.m.). Kıdem tazminatı fonuna ilişkin kanun yürürlüğe girinceye kadar işçilerin kıdemleri ilişkin mevzularda 1475 sayılı İş Kanunumuzun 14. maddesinin hükümleri uyarınca değerlendirileceği hükme bağlanmıştır. 1475 sayılı İş kanununun 14. maddesinde kıdem tazminatı hakkında şöyle hükme bağlanmıştır:

"MADDE 14 - (Değişik: 2320 - 17.10.1980) (Değişik ilk fıkra: 2869 - 29.7.1983) Bu Kanun'a tabi işçilerin hizmet akitlerinin :

- 1. İşveren tarafından bu Kanun'un 17 nci maddesinin II numaralı bendinde gösterilen sebepler dışında,*
- 2. İşçi tarafından bu Kanun'un 16 nci maddesi uyarınca,*
- 3. Muvazzaf askerlik hizmeti dolayısıyla,*
- 4. Bağlı buldukları kanunla kurulu kurum veya sandıklardan yaşlılık, emeklilik veya malüllük aylığı yahut toptan ödeme almak amacıyla;*
- 5. (Ek: 4447 - 25.8.1999) 506 sayılı Kanununun 60 ıncı maddesinin birinci fıkrasının (A) bendinin (a) ve (b) alt bentlerinde öngörölen yaşlar dışında kalan diğer şartları veya aynı Kanunun Geçici 81 inci maddesine göre yaşlılık aylığı bağlanması için öngörölen sigortalılık süresini ve prim ödeme gün sayısını tamamlayarak kendi istekleri ile işten ayrılmaları nedeniyle, Feshedilmesi veya kadının evlendiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde kendi arzusu ile sona erdirmesi veya işçinin ölümü sebebiyle son bulması hallerinde işçinin işe başladığı tarihten itibaren hizmet akdinin devamı süresince her geçen tam yıl için işverence işçiye 30 günlük ücreti tutarında kıdem tazminatı ödenir. Bir yıldan artan süreler için de aynı oran üzerinden ödeme yapılır. (Değişik fıkra: 2457-5.5.1981 İşçilerin kıdemleri, hizmet akdinin devam etmiş veya fasıllarla yeniden akdedilmiş olmasına bakılmaksızın aynı işverenin bir veya değışik işyerlerinde çalıştıkları süreler göz önüne alınarak hesaplanır. İşverenlerin devir veya intikali yahut herhangi bir suretle bir işverenden başka bir işverene geçmesi veya başka bir yere nakli halinde işçinin kıdemi, işyeri veya işyerlerindeki hizmet akitleri sürelerinin toplamı üzerinden hesaplanır. Bu Kanunun neşrinden evvel itibaren işyerinin devri veya herhangi bir suretle el değıştirmesi halinde işlemiş kıdem tazminatlarından her iki işveren sorumludur. Ancak, işyerini devreden işverenlerin bu sorumlulukları işçiyi çalıştırdıkları sürelerle ve devir esnasındaki işçinin aldığı ücret seviyesi ile sınırlıdır. 12.7.1975 tarihinden evvel işyeri devrolmuş veya herhangi bir suretle el değıştirmişse devir mukavelesinde aksine bir hüküm yoksa işlemiş kıdem tazminatlarından yeni işveren sorumludur. (Değişik fıkralar: 2320 - 17.10.1980) İşçinin birinci bendin 4 üncü fıkrası hükmünden faydalanabilmesi için aylık veya toptan ödemeye hak kazanmış bulunduğunu ve kendisine aylık bağlanması veya toptan ödeme yapılması için yaşlılık sigortası bakımından bağlı bulunduğu kuruma veya sandığa müracaat*

⁷⁶Sıddık, Topaloğlu, Mehmet Zülfi, Camkurt, "İş Hukukunda Kıdem Tazminatı", Tühis İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt:21, Sayı:2-3, Ankara, Kasım 2007/ Şubat 2008, s. 42.

etmiş olduğunu belgelemesi şarttır. İşçinin ölümü halinde bu şart aranmaz. T.C. Emekli Sandığı Kanunu ve Sosyal Sigortalar Kanunu'na veya yalnız Sosyal Sigortalar Kanunu'na tabi olarak sadece aynı ya da değişik kamu kuruluşlarında geçen hizmet sürelerinin birleştirilmesi suretiyle Sosyal Sigortalar Kanunu'na göre yaşlılık veya malullük aylığına ya da toptan ödemeye hak kazanan işçiye, bu kamu kuruluşlarında geçirdiği hizmet sürelerinin toplamı üzerinden son kamu kuruluşu işverenince kıdem tazminatı ödenir.

Yukarıda belirtilen kamu kuruluşlarında işçinin hizmet akdinin evvelce bu maddeye göre kıdem tazminatı ödenmesini gerektirmeyecek şekilde sona ermesi suretiyle geçen hizmet süreleri kıdem tazminatının hesabında dikkate alınmaz.

(Ancak, bu tazminatın T.C. Emekli Sandığı'na tabi olarak geçen hizmet süresine ait kısmı için ödenecek miktar, yaşlılık veya malullük aylığının başlangıç tarihinde T.C. Emekli Sandığı Kanunu'nun yürürlükteki hükümlerine göre emeklilik ikramiyesi için öngörülen miktardan fazla olamaz⁷⁷.) Bu maddede geçen kamu kuruluşları deyimi, genel, katma ve özel bütçeli idareler ile 468 sayılı kanunun 4 üncü maddesinde sayılan kurumları kapsar. Aynı kıdem süresi için bir

defadan fazla kıdem tazminatı veya ikramiye ödenmez. Kıdem tazminatının hesaplanması, son ücret üzerinden yapılır. Parça başı, akort, götürü veya yüzde usulü gibi ücretin sabit olmadığı hallerde son bir yıllık süre içinde ödenen ücretin o süre içinde çalışılan günlere bölünmesi suretiyle bulunacak ortalama ücret bu tazminatın hesabına esas tutulur. Ancak, son bir yıl içinde işçi ücretine zam yapıldığı takdirde, tazminata esas ücret, işçinin işten ayrılma tarihi ile zammın yapıldığı tarih arasında alınan ücretin aynı süre içinde çalışılan günlere bölünmesi suretiyle hesaplanır.

(Değişik 11. fıkra: 2869 - 29.7.1983) (Değişik ibare: 4773 - 9.8.2002 / m.3 - Yürürlük m.13) "13 üncü maddesinde" sözü geçen tazminat ile bu maddede yer alan kıdem tazminatına esas olacak ücretin hesabında 26 ıncı maddenin birinci fıkrasında yazılı ücrete ilaveten işçiye sağlanmış olan para ve para ile ölçülmesi mümkün akdi ve kanundan doğan menfaatler de gözönünde tutulur. Kıdem tazminatının zamanında ödenmemesi sebebiyle açılacak davanın sonunda hâkim gecikme süresi için, ödenmeyen süreye göre mevduata uygulanan en yüksek faizin ödenmesine hükmeder. İşçinin mevzuattan doğan diğer hakları saklıdır.

Bu maddede belirtilen kıdem tazminatı ile ilgili 30 günlük süre hizmet akitleri veya toplu iş sözleşmeleri ile işçi lehine değiştirilebilir.

(Değişik 13. fıkra: 2762 - 10.12.1982) Ancak, toplu sözleşmelerle ve hizmet akitleriyle belirlenen kıdem tazminatlarının yıllık miktarı, Devlet Memurları Kanunu'na tabi en yüksek devlet memuruna 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu hükümlerine göre bir hizmet yılı için ödenecek azami emeklilik ikramiyesini geçemez.

İşçinin ölümü halinde yukarıdaki hükümlere göre doğan tazminat tutarı, kanuni mirasçılara ödenir. Kıdem tazminatından doğan sorumluluğu işveren şahıslara veya sigorta şirketlerine sigorta ettiremez. İşveren sorumluluğu altında ve sadece yaşlılık, emeklilik, malullük, ölüm ve toptan ödeme hallerine mahsus olmak kaydıyla Devlet veya kanunla kurulu kurumlarda veya % 50 hisseden fazlası devlete ait bir bankada veya bir kurumda işveren tarafından kıdem tazminatı ile ilgili bir fon tesis edilir. Fon tesisi ile ilgili hususlar kanunla düzenlenir."

Kıdem tazminatından sadece İş Kanunumuzun 1. maddesinde belirtilen kimseler yararlanmamaktadır. Aynı zamanda Deniz İş Kanununa göre işçi sayılan gemi adamları(mad 2/B), Basın İş Kanununa göre işçi tanımı dışında kalan fikir ve sanat işlerinde ücret karşılığı çalışan gazeteciler(mad.1), İş Kanunu dışında kalan Borçlar Kanununa tabi işçilerden "50 den az(50 de dâhil) işçi çalıştıran tarım ve orman işlerin yapıldığı işyerlerinde ve işletmelerde"(İş Kanunu 4/B mad.) çalışan işlerde, "hizmet akdinde veya toplu iş sözleşmelerinde hüküm bulunması" koşuluyla kıdem tazminatına hak kazanırlar. Ancak ev işlerinde çalışanların, çırakların, stajyerlerin, memurların, sözleşmeli personellerin

⁷⁷ 14 üncü maddeyi değiştiren, 4 Temmuz 1975 tarih ve 1927 sayılı Kanunun 1 inci maddesinin (...) içine alınan bu fıkrası, Anayasa Mahkemesinin 3 Kasım 1980 tarih ve 17149 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmış bulunan 12 Haziran 1980 tarihli E.1980-9, K.1980-40 sayılı kararı ile iptal edilmişse de, Madde, Milli Güvenlik Konseyince kabul edilen 17 Ekim 1980 tarih ve 2320 sayılı kanun ile değiştirilmekle, Anayasa Mahkemesi kararı hükümsüz kalmıştır.

kıdem tazminatı hakkı yoktur⁷⁸. Yalnız taraflar çiraklık sözleşmesi yapmış olsalar bile eğer gerçekte çalışan kimsenin işçi sayılmasını gerektiren durumlar mevcut ve diğer şartlarda mevcut ise kıdem tazminatı istemesi mümkün olabilecektir⁷⁹.

Kıdem tazminatı, 1475 sayılı iş kanununda belirtilen asgari bir çalışma süresini dolduran iş sözleşmesinin kanunda belirtilen nedenlerin birinden dolayı son bulması sonucunda, işveren tarafından işçiye verilen tutardır.

Ülkemizde kıdem tazminatı, işsizliğin yoğun bir şekilde yaşanan bir ülke olması, işsizlik sigortasının yeni yeni kurulmuş olması ve daha önceden işsizlik sigortasının olmaması gibi nedenlerinden dolayı işçinin isteği dışında işsiz kalması durumunda uğrayacağı maddi ve manevi zararını tazmin etmesi gerekmektedir. Kıdem Tazminatı, bu nedenler ortaya atılmak suretiyle ilk kez 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunumuzla İş Hukukumuzda yer almıştır⁸⁰.

2. Kıdem Tazminatının Tarihsel Gelişimi

Kıdem tazminatı ilk olarak Fransa’ da ortaya çıkmıştır. İlk çıktığında fabrikada işyerinden başarıyla ayrılan işçilere işveren tarafından armağan olarak verilmeye başlanmıştır. Daha sonraları işçilerin işveren tarafından keyfi olarak çıkarmaması için kıdem tazminatı ödeme yükümlülüğü getirilmiştir. Son olarak da kıdem tazminatının yasal bir hak olmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye’deki Kıdem tazminatının gelişimine bakıldığında, ilk olarak 1936 tarihli ve 3008 sayılı İş Kanunuyla İş Hukukumuzda girmiştir. 3008 sayılı İş Kanunumuzun yürürlüğe girmesiyle kıdem tazminatına ilişkin hükümler 5518 ve 5868 sayılı kanunlarla değişikliğe uğramıştır. 931 sayılı İş Kanunu ile muhafaza edilen kıdem tazminatı (14. mad.), bu kanunun iptal edilmesiyle birlikte aynı madde numarasıyla 1475 sayılı İş Kanununda yer almış ve bir dizi değişikliğe uğramıştır. Kıdem tazminatı sırasıyla 1927, 2320, 2457, 2762, 2869, 4447, 4773 sayılı kanunlarla değişikliğe uğramıştır. En son olarak 4857 sayılı İş Kanununun 120. maddesiyle, kıdem tazminatı fonuna ilişkin kanun yürürlüğe girene kadar 1475 sayılı İş Kanununun kıdem tazminatını düzenleyen 14. maddesini yürürlükte bırakmıştır.

Kıdem tazminatı, işsizlik ve yaşlılık sigortalarının bulunmadığı ve iş güvencesinin sadece İş Kanunuyla sağlamaya çalışıldığı bir dönemde yürürlüğe koyulmuştur. Bundan dolayı kıdem tazminatına sanayileşmemiş bir toplum olan Türkiye’nin, işsizlik ve yaşlılık sigortalarının olmayışından doğan eksiklikleri doldurma görevi yüklenmiştir. Bu nedenle emeklilik yaşı dolmadan işten ayrılmalarda bir tür işsizlik sigortası görevini üstlenirken; emeklilik yaşının gelmesi dolayısıyla işten ayrılmalarda ise yaşlılık sigortası işlevini görmüştür⁸¹.

Kıdem tazminatı ile ilgili olarak İş Kanunumuzun Geçici 6. maddesinde “Kıdem Tazminatı Fonu” nun kurulmasını öngörmektedir. Kıdem Tazminatı Fonu’na ilişkin kanunun yürürlüğe girene kadar da 1475 sayılı eski İş Kanununun 14. maddesinde yazılı olan hükümlere uygun olarak uygulama yapılacağı hükme bağlanmıştır.

a. KIDEM TAZMİNATINA HAK KAZANMA KOŞULLARI

Kıdem Tazminatına hak kazanma koşulları 1475 sayılı İş Kanunumuzun 14. maddesinde düzenlenmiştir. İş sözleşmelerinde kanunda gösterilen nedenlere dayanılarak fesih hallerinde veya işçinin ölümünde sözleşmenin son bulmuş olması ve işçinin en az bir yıl çalışmış olması aranmaktadır.

Kıdem tazminatını kazanmanın istisnai iki hali mevcuttur⁸². Bunlardan ilki, iş sözleşmesinin işçilerin bağlı buldukları kanunla kurulu kurum veya sandıklardan yaşlılık almak amacıyla feshedilmesi durumudur. Bu durumda işçinin kıdem hakkını kazanabilmesi için söz konusu koşulun gerçekleştiğini ispat edilmesi gerekir. Bundan dolayı fesih sebebi ile kıdem tazminatı talep eden işçinin, yaşlılık veya malullük aylığına ya da toptan ödemeye hak kazanmış olduğunu belgelemiş olması ve talepte bulunduğunu ispat eden başvurusunu da işverene istendiğinde ibraz edebilecek konumda olması

⁷⁸ Engin, Ünsal, “Kıdem Tazminatı Fonu Kanun Tasarısı Taslağı Konusunda Bazı Düşünceler”, Tühis İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt:21, Sayı:2-3, Ankara, Kasım 2007- Şubat 2008, s. 31.

⁷⁹ Ünal, Narmanlıoğlu, *İş Hukuku Ferdi İş İlişkileri I*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, İzmir, 1998, s. 406.

⁸⁰ Faruk, Andaç, *İş Hukuku (Türk Çalışma Hukuku Uygulaması)*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, s. 103.

⁸¹ Kenan, Tunçoğlu / Tankut, Centel, *İş Hukununun Esasları*, 2. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 209.

⁸² Hakan, Keser, “İş Sözleşmesinin Emekliliğe Hak Kazanma Sebebiyle Feshinde İşçinin Kıdem Tazminatı Hakkı”, Sicil İş Hukuku Dergisi, Sayı:21, Ankara, Mart 2011, s. 46-48.

gerekmektedir. Yoksa Sosyal Güvenlik Kurumu'na kazanılmış haklar ancak talep edilmesi durumunda verilebilecektir.

Kıdem tazminatı kazanmanın istisnai ikinci hali ise yaş dışında, yaşlılık aylığı bağlanması için öngörülen sigortalık süresini ve prim ödeme gün sayısını tamamlayarak iş sözleşmesinin feshedilmesi durumudur. 25.08.1999 tarihinde 4447 sayılı Kanunla emeklilik koşullarında esaslı değişiklikler yapılmıştır. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten (08.09.1999) sonra sigortalı olanlar için yaşlılık aylığına hak kazanma yaşının kadınlarda 58, erkeklerde 60 olarak kabul edilmiştir. Bu gibi durumların mevcut olması durumunda da işçi kıdem tazminatı isteyebilecektir.

Sözleşmenin 1475 sayılı İş Kanunu'nun 14. maddesinde sayılan hallerin birinden dolayı son bulmuş olması durumunda kıdem tazminatı hak kazanılmaktadır. Fakat 14. madde de belirtilen haller genel olarak mutlak emredici nitelikte, kamu düzenine ilişkin hüküm olmaktan çıkıp nispi emredici nitelikte hükme dönüştüklerinden, sözleşmeyle bu madde de sayılan sona erme hallerin dışında iş sözleşmesinin son ermiş olması halinde de kıdem tazminatı ödeneceği öngörülebilir; böyle bir sözleşme geçersiz (batıl) olmaktan çıkmıştır⁸³.

1. 4857 Sayılı İş Kanunu'na Tabi İşçi Olmak

Hizmet sözleşmesiyle çalışanların tamamı kıdem tazminatından yararlanamaz. Bunlardan sadece İş Kanunu başta olmak üzere, iş yasalarına tabi olan işçiler kıdem tazminatı isteme hakkına sahiptirler. Bundan dolayı İş Kanunumuzun 8. maddesinde⁸⁴ belirtilen süreksiz işte çalışan veya İş Kanunumuzun 5. maddesinde⁸⁵ yazılı olan işçiler kıdem tazminatından faydalanamazlar. Ayrıca bu maddede sayılan kişiler, iş güvencesi hükümlerinden de yararlanamazlar⁸⁶. Bu halde kıdem tazminatından yararlanmak için İş Kanununa göre işçi olmak yeterli değil, 4857 sayılı İş Kanuna göre işçi olmaları gerekmektedir⁸⁷. Bununla birlikte Yargıtay İş Kanunu kapsamı dışında kalan tarım ve

⁸³ Hamdi, Mollamahmutoğlu, *İş Hukuku*, Gözden Geçirilmiş Yenilenmiş 2. Bası, Turhan Kitapevi, Ankara, 2005, s. 615.

⁸⁴ 1475 sayılı İş Kanunumuzun 8. maddesi “*Nitelikleri bakımından en çok 30 iş günü süren işlere süreksiz iş, bundan fazla süren işlere sürekli iş denir.*”

Bu kanunun 3, 9, 11, 12, 13, 13/A, 13/B, 13/C, 13/D, 13/E, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 71, 76 ve 93 üncü maddeleri süreksiz işlere uygulanmaz.

Süreksiz işlerde bu maddelerin konusu olan uyumsuzluklarda Borçlar Kanunu hükümleri uygulanır.”

⁸⁵ İş Kanunumuzun 5 maddesi: “*Aşağıda belirtilen hususlarda bu kanun hükümleri uygulanmaz:*”

1. *Deniz ve hava taşıma işlerinde,*
2. *50'den az işçi çalıştırılan (50 dâhil) tarım işlerinin yapıldığı iş yerlerinde,*
3. *Bir ailenin üyeleri veya hısımları arasında dışarıdan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işlerde,*
4. *Ev hizmetlerinde,*
5. *507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanununun 2 nci maddesinin tarifine uygun üç kişinin çalıştığı işyerlerinde,*
6. *18 yaşını bitirmemiş çıraklar hakkında,*
7. *Aile ekonomisi hududu içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işlerinde,*
8. *Konutların kapıcılık hizmetlerinde,*
9. *Sporcular hakkında,*
10. *Yardım Sevenler Derneği merkez ve taşra atölyelerinde çalışanlar hakkında,*
11. *Rehabilite edilenler hakkında, Şu kadar ki,*
 - a) *Kıyılarda veya liman ve iskelelerde gemilerden karaya ve karadan gemilere yapılan yükleme ve boşaltma işleri,*
 - b) *Havacılığın bütün yer tesislerinde yürütülen işler,*
 - c) *Tarım sanatları ile tarım aletleri makine ve parçalarının yapıldığı atölye ve fabrikalarda görülen İşler,*
 - ç) *Tarım işletmelerinde yapılan yapı işleri,*
 - d) *Halkın faydalanmasına açık veya işyerlerinin müstemilatı durumunda olan park ve bahçe işleri,*
 - e) *Kaloriferli konut kapıcıları ile çalışmasını aynı işverene veya aynı konuta hasreden konut kapıcıları,*
 - f) *Deniz İş Kanunu kapsamına girmeyen ve tarım işlerinden sayılmayan, denizlerde çalışan su ürünleri müstahsalları ile ilgili işler. Bu kanun hükümlerine tabidir.”*

⁸⁶ Zekeriya, Sancı, *Türk İş Hukukunda İş Güvencesi Tazminatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 10.

⁸⁷ Mollamahmutoğlu, s. 614.

orman işçileri, toplu iş sözleşmesi veya iş sözleşmelerinde hüküm bulunması durumunda kıdem tazminatından yararlanabilirler şeklinde karar almıştır⁸⁸.

Ayrıca, Deniz İş Kanunu hükümlerine bağlı olarak çalışan işçiler ve Basın İş Kanunu' na tabi işçiler kıdem tazminatından yararlanamazlar. Deniz İş Kanunu 20. maddesinde⁸⁹ kıdem tazminatı

⁸⁸ YG9HD., 09.09.1992, 2280/9386 (www.kazancı.com)

⁸⁹ 854 sayılı Deniz İş Kanununun 20. maddesi: Bu Kanuna tabi gemi adamlarının hizmet akitlerinin:

1. İşveren tarafından bu Kanununun 14 üncü maddesinin 1 inci bendinde gösterilen sebepler dışında,
2. Gemi adamı tarafından bu Kanununun 14 üncü maddesinin II nci ve III üncü bentleri uyarınca,
3. Muvazzaf askerlik hizmeti dolayısıyla,
4. Bağlı bulundukları kanunla kurulu kurum veya sandıklardan yaşlılık, emeklilik veya malullük aylığı,

yahut toptan ödeme almak amacıyla,

Feshedilmesi veya gemi adamının ölümü veya 14 üncü maddenin 4 üncü bendi sebebiyle son bulması hallerinde gemi adamının işe başladığı tarihten itibaren hizmet akdinin devamı süresince her geçen tam yıl için işverence gemi adamına 30 günlük ücreti tutarında kıdem tazminatı ödenir. Bir yıldan artan süreler için de aynı oran üzerinden ödeme yapılır.

Gemi adamlarının kıdemleri hizmet akdinin devam etmiş veya fasılalarla yeniden akdedilmiş olmasına bakılmaksızın aynı işverenin bir veya değişik gemilerinde ve hizmetinde çalıştıkları süreler gözönüne alınarak hesaplanır. Geminin devir veya intikali yahut herhangi bir suretle bir işverenden başka bir işverene geçmesi veya başka bir yere nakli halinde gemiadamının kıdemi, işyeri veya işyerlerindeki hizmet akitleri sürelerinin toplamı üzerinden hesaplanır. 12.7.1975 tarihinden itibaren geminin devri veya herhangi bir suretle el değiştirmesi halinde işlenmiş kıdem tazminatlarından her iki işveren sorumludur. Ancak işyerini devreden işverenlerin bu sorumlulukları gemiadamını çalıştırdıkları sürelerle ve devir esnasındaki gemiadamının aldığı ücret seviyesiyle sınırlıdır.⁽¹⁾

12/7/1975 tarihinden evvel işyeri devrolmuş veya herhangi bir suretle el değiştirmişse devir mukavelesinde aksine bir hüküm yoksa işlenmiş kıdem tazminatlarından yeni işveren sorumludur. ⁽¹⁾

Gemiadamının birinci bendin 4 üncü fıkrası hükmünden faydalanabilmesi için aylık veya toptan ödemeye hak kazanmış bulunduğunu ve kendisine aylık bağlanması veya toptan ödeme yapılması için yaşlılık sigortası bakımından bağlı bulunduğu kuruma veya sandığa müracaat etmiş olduğunu belgelemesi şarttır. Gemiadamının ölümü halinde bu şart aranmaz.

T.C. Emekli Sandığı Kanunu ve Sosyal Sigortalar Kanununa veya yalnız Sosyal Sigortalar Kanununa tabi olarak sadece aynı ya da değişik kamu kuruluşlarında geçen hizmet sürelerinin birleştirilmesi suretiyle Sosyal Sigortalar Kanununa göre yaşlılık veya malullük aylığına ya da toptan ödemeye hak kazanan gemiadamına, bu kamu kuruluşlarında geçirdiği hizmet sürelerinin toplamı üzerinden son kamu kuruluşu işverenince kıdem tazminatı ödenir.

Yukarıda belirtilen kamu kuruluşlarında gemiadamının hizmet akdinin evvelce bu maddeye göre kıdem tazminatı ödenmesini gerektirmeyecek şekilde sona ermesi suretiyle geçen hizmet süreleri kıdem tazminatının hesabında dikkate alınmaz.

Ancak, bu tazminatın T.C. Emekli Sandığına tabi olarak geçen hizmet süresine ait kısmı için ödenecek miktar, yaşlılık veya malullük aylığının başlangıç tarihinde T.C. Emekli Sandığı Kanununun yürürlükteki hükümlerine göre emeklilik ikramiyesi için öngörülen miktardan fazla olamaz.

Bu maddede geçen kamu kuruluşları deyimi genel, katma ve özel bütçeli idareler ile 468 sayılı Kanununun 4 üncü maddesinde sayılan kurumları kapsar.

Aynı kıdem süresi için bir defadan fazla kıdem tazminatı veya ikramiye ödenmez.

Kıdem tazminatının hesaplanması, son ücret üzerinden yapılır. Sefer, parça başına akord, götürü veya yüzde usulü gibi ücretin sabit olmadığı hallerde son bir yıllık süre içinde ödenen ücretin o süre içinde çalışılan günlere bölünmesi suretiyle bulunacak ortalama ücret bu tazminatın hesabına esas tutulur.

Ancak, son bir yıl içinde işçi ücretine zam yapıldığı takdirde tazminata esas ücret, gemi adamının işten ayrılma tarihi ile zammın yapıldığı tarih arasında alınan ücretin aynı süre içinde çalışılan günlere bölünmesi suretiyle hesaplanır.

16 ncı maddenin (D) bendinde sözü geçen tazminat ile bu maddede yer alan kıdem tazminatına esas olacak ücretin hesabında 29 uncu maddenin birinci fıkrasında yazılı ücrete ilaveten gemiadamına sağlanmış olan para ve para ile ölçülmesi mümkün akdi ve kanundan doğan menfaatler de gözönünde tutulur.

Bu maddede belirtilen kıdem tazminatı ile ilgili 30 günlük süre hizmet akitleri veya toplu iş sözleşmeleri ile gemiadamı lehine değiştirilebilir.

(1) 5/5/1981 tarih ve 2457 sayılı Kanununun 1 inci maddesi ile, bu fıkradaki "Bu Kanunun neşri tarihinden itibaren" deyimi, "12/7/1975 tarihinden itibaren" şeklinde değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

(Değişik: 10/12/1982 - 2762/2 md.) Ancak, toplu sözleşmelerle ve hizmet akitleriyle belirlenen kıdem tazminatlarının yıllık miktarı, Devlet Memurları Kanununa tabi en yüksek Devlet memuruna 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu hükümlerine göre bir hizmet yılı için ödenecek azami emeklilik ikramiyesini geçemez.

ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda gazetecilerin kıdem tazminatları Basın İş Kanununun 6. maddesinde⁹⁰ düzenlenmiştir.

2. İşçinin İşyerinde En Az Bir Yıl Çalışmış Olması

A. İşçinin, işyerinde bir yıl çalışmış bulunmasının anlamı

Kıdem tazminatı isteyebilmenin bir diğer koşulu ise işçinin aynı işyerinde veya aynı işverenin değişik işyerlerinde en az bir yıl çalışmış olma şartıdır. Kıdem süresinin başlangıcı İş Kanunumuzun 14. maddesinde belirtildiği gibi işçinin işe başladığı tarihtir. Bu asgari sürenin başlangıcı, hizmet sözleşmesinin tarihi değil, fiilen işe başlama tarihidir. Eğer hizmet sözleşmesinde deneme süresi belirlenmiş ise deneme süresinin başlama tarihi olarak kabul edilir. Eğer sözleşmede işçinin ileri bir tarihte işe başlaması öngörülüyorsa kıdem süresi öngörülen tarihten itibaren başlar. Ayrıca işçi fiilen işe başlamamakla beraber işveren talimatına her an hazır halde beklemekte ise bu süreler iş süresinden sayıldığından dolayı⁹¹ işçinin kıdemi işverenin talimatına hazır halde beklediği andan itibaren başlar. Bir yıllık süre tamamlandıktan sonra kıdem tazminatına hak kazanılır.

Gemiadamının ölümü halinde yukarıdaki hükümlere göre doğan tazminat tutarı, kanuni mirasçılara ödenir.

Kıdem tazminatından doğan sorumluluğu işveren, özel şahıslara veya sigorta şirketlerine sigorta ettiremez.

İşveren sorumluluğu altında ve sadece yaşlılık, emeklilik, malullük, ölüm ve toptan ödeme hallerine mahsus olmak kaydıyla Devlet veya kanunla kurulu kurumlarda veya % 50 hissedenden fazlası Devlete ait bir bankada veya bir kurumda işveren tarafından kıdem tazminatı ile ilgili bir fon tesis edilir.

Fon tesisi ile ilgili hususlar kanunla düzenlenir.

⁹⁰ 5953 sayılı Basın İş Kanununun 6. maddesi: (Değişik: 4/1/1961 - 212/1 md.)

Meslekte en az beş yıl çalışmış olan gazetecilere kıdem hakkı tanınır.

Kıdem hakkı gazetecinin mesleğe ilk giriş tarihinden itibaren hesaplanır.

Akdin feshi halinde gazeteci, bu süreye göre hesaplanacak tazminatı almaya hak kazanır.

Birinci maddenin şümulüne giren bir işyerinde işverenle arasındaki hizmet münasebeti bir veya müteaddit mukaveleye istinaden fasilasız olarak en az beş yıl sürmüş olan gazetecinin işine son verilmesi yapılacak yazılı ihbardan itibaren üç ay geçtikten sonra muteber olur. Beş seneden az hizmeti olanlar için bu ihbar müddeti bir aydır.

İhbar müddetinin son günü olan tarih tazminata esas tutulur ve yıllık izinden sayılmaz.

Gazeteci yıllık iznini kullanmamışsa, işine son verilmesi halinde, izin müddetine ait ücreti kendisine peşin olarak verilir.

Hizmetine bu madde hükümlerine göre son verilen gazeteciye feshi ihbar edilen mukaveleli taalluk ettiği her hizmet yılı veya küsuru için, son aylığı esas itihaz olunmak suretiyle her yıl için bir aylık ücreti miktarında tazminat verilir. Ancak, yıllık hizmetin altı aydan az kısmı nazara alınmaz. İlk mukavele yılında bu miktar hesaplanmaz.

Bir defa kıdem tazminatı alan gazetecinin kıdemi, yeni işine girişinden itibaren hesaplanır. Ancak, buna aykırı olarak işverenle gazeteci arasında yapılacak mukavele muteberdir.

İşverenin maddi imkânsızlık sebebiyle gazetecinin tazminatını bir defada ödeyememesi halinde, tediye en çok dört taksitte yapılır ve bu taksitlerin tamamının süresi bir yılı geçemez. Ancak, bu bölünme o iş yerinin mali vergisini tahakkuk ettiren maliye şubesinin, müessesenin zarar etmekte olduğu kararı üzerine yapılabilir.

(4857 sayılı İş Kanunu m.116 ile değişik) İş Kanununun 18, 19, 20, 21 ve 29 uncu maddesi hükümleri kıyas yoluyla uygulanır.

⁹¹ Buna ilişkin hüküm İş Kanununun 66. maddesinde tek tek sayılmıştır. Buna göre: “Aşağıdaki süreler işçinin günlük çalışma sürelerinden sayılır:

a) Madenlerde, taşocaklarında yahut her ne şekilde olursa olsun yeraltında veya su altında çalışılacak işlerde işçilerin kuyulara, dehlizlere veya asıl çalışma yerlerine inmeleri veya girmeleri ve bu yerlerden çıkmaları için gereken süreler.

b) İşçilerin işveren tarafından işyerlerinden başka bir yerde çalıştırılmak üzere gönderilmeleri halinde yolda geçen süreler.

c) İşçinin işinde ve her an iş görmeye hazır bir halde bulunmakla beraber çalıştırılmaksızın ve çıkacak işi bekleyerek boş geçirdiği süreler.

d) İşçinin işveren tarafından başka bir yere gönderilmesi veya işveren evinde veya bürosunda yahut işverenle ilgili herhangi bir yerde meşgul edilmesi suretiyle asıl işini yapmaksızın geçirdiği süreler.

e) Çocuk emziren kadın işçilerin çocuklarına süt vermeleri için belirtilecek süreler.

f) Demiryolları, karayolları ve köprülerin yapılması, korunması ya da onarım ve tadili gibi, işçilerin yerleşim yerlerinden uzak bir mesafede bulunan işyerlerine hep birlikte getirilip götürülmeleri gereken her türlü işlerde bunların toplu ve düzenli bir şekilde götürülüp getirilmeleri esnasında geçen süreler.

Kıdem süresi hesaplanırken resmi tatil, hafta tatili, ulusal/dini bayram, genel tatil, yıllık izinleri de hesaba katılır. Kıdem hesaplanırken “tam yıl” dikkate alınmaktadır. Tam yıl esası haftanın beş günü çalışan işçi için geçerlidir. Haftanın iki veya üç günü çalışmış bir işçinin kıdem süresi hesaplanırken haftanın beş günü çalışan işçi gibi hesaplanmaz. Bu anlamda Yargıtay’ ın almış olduğu kararlar mevcuttur. Buna göre; başlangıçta haftada iki tam gün veya haftada dört yarım gün çalışan işçinin kıdem süresi hesaplanırken işçinin haftalık fiilen çalıştığı günler hesaplanır ve sonucun 365’ e bölünmesiyle bulunur⁹². Daha sonraları Yargıtay haftalık üçer saat çalışan işçinin kıdem süresini hesaplarırken işçinin işe giriş ve çıkış tarihleri arasındaki sürenin tamamını dikkate alınmasına ilişkin bir karar alınmıştır⁹³.

Kıdem sürelerinin sonu ise iş sözleşmesinin bittiği tarihtir. Bundan dolayı sözleşmelerin bildirim sürelerine uyularak feshedilmesi halinde bildirim süresinin sona erdiği tarih kıdem süresinin sonudur. Ayrıca işverence bildirim sürelerine ilişkin ücretin peşin ödenmesi veya usulüne uyulmaksızın sözleşmenin usulsüzce feshedilmesi durumunda da bir değişik söz konusu değildir. Bildirim süresinin bitimi, kıdem süresinin bitimi olarak kabul edilir. İş sözleşmesi haklı bir nedene dayanarak feshedilmişse, fesih bildirim tarihi kıdem süresinin bitimidir. İşçinin ölümünde ise sürenin sonu işçinin ölüm tarihidir⁹⁴. Kıdem tazminatında zamanaşımı definin sürülmesi için gerekli olan süreye baktığımızda bu sürenin önceki çalışma sonrasında ara verilen sürenin on yılı aşmışsa önceki hizmet bakımından kıdem tazminatı hesaplanması mümkün olmaz⁹⁵.

İşçinin kıdem tazminatının hesaplanabilmesi için işçini bir yıl çalışmış olma koşulu aranmaktadır. Eğer işçi bir yılı doldurmadan işten ayrılmışsa kıdem tazminatı hesaplanmaz. Kanunda öngörülen bir yıllık süre mutlak ve bağlayıcı niteliktedir. Ferdî veya toplu iş sözleşmelerinde bu bir yıllık süre artırılamaz veya azaltılmaz. Sözleşmede böyle bir hükmün olması durumunda o hüküm geçersiz sayılacaktır⁹⁶.

İş Kanununda, kıdem tazminatına ilişkin düzenlemelerde bir yıllık süreden bahsedilmektedir. Ancak bu sürenin kaç gün olduğuna ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu konuya ilişkin Yargıtay kararlarına baktığımızda bir yıllık süre denildiğinde 360 gün anlaşılması gerektiğine ilişkin karar almıştır⁹⁷.

B. İşçinin, aynı işverene tabi olarak başka işyerlerinde çalışmış olması

İşçilerin kıdemleri, hizmet sözleşmesi devam etmiş veya aralıklarla yeniden imzalanmasına bakılmaksızın, aynı işverenin bir veya değişik işyerlerinde çalışmış olduğu süreler hesaba katılarak hesaplanır. Bundan dolayı bir işçinin kıdem tazminatı isteyebilmesi için aynı işverene ait bir veya birkaç işyerinde çalışmış olduğu süre bir yıl olması gerekmektedir. Değişik işlerde çalışması kıdem tazminatını almasına engel teşkil etmemektedir. Yalnızca işçinin ve işverenin İş Kanununa tabi olması gerekmektedir.

İşçinin aynı işverene ait aynı işte veya farklı işyerinde ayrı ayrı zamanlarda çalıştırılması olması durumunda; işçinin daha önceki sözleşmesi kıdem tazminatını gerektirmeyen nedenlerden dolayı sonlandırılmışsa kıdem süresinin hesabında bu süreler göz önüne alınmaz. Bu konuya ilişkin Yargıtay kararında; “... esrar bulundurmamak suçundan mahkûmiyet alan bir işçinin mahkûmiyet sonrası aynı işte devam etmesi durumunda daha önceki sözleşme haklı bir nedene dayanarak feshedilmiş olduğundan kıdem süresi hesaplanırken mahkûmiyette geçen zaman hesaba katılmaz.” denilmiştir⁹⁸.

İşçinin önceki sözleşmesi haklı nedenlere dayanarak feshi sonucu kıdem tazminatı almışsa sonraki sözleşmenin kıdem tazminatını gerektirecek şekilde feshedilmesi durumunda daha önceki sözleşmeden almış olduğu kıdem tazminatı süresi hesaba katılmaz. Buna ilişkin Yargıtay, “muvazzaf askerlik nedeniyle sözleşmesi feshedilen bir kişinin askerlik sonrası aynı işte tekrardan çalışmaya

İşin niteliğinden doğmayıp da işveren tarafından sırf sosyal yardım amacıyla işyerine götürülüp getirilme esnasında araçlarda geçen süre çalışma süresinden sayılmaz.”

⁹² YG9HD., 1. 5. 1986-3374/4502. (www.kazancı.com)

⁹³ YG9HD., 21. 5. 1991-753/8770. (www.kazancı.com)

⁹⁴ Sarper, Süzek, *İş Hukuku*, 3. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 566.

⁹⁵ Nizamettin, Aktay, “*Kıdem Tazminatına Hak Kazanma Şartlarının Hukuki Niteliği*”, Sicil İş Hukuku Dergisi, Sayı:18 Ankara, Haziran 2010, s. 99.

⁹⁶ Toplaoğlu/Cankurt, s. 45.

⁹⁷ YG9HD., T. 5.3.2008, E. 2008/3426, K. 2008/3622. (www.kazancı.com)

⁹⁸ YG9HD., 4.4.1978-1137/6183. (www.kazancı.com)

başlaması ve sonrasında kıdem tazminatını gerektirecek şekilde sözleşmenin feshi durumunda önceki sözleşmede geçen süre hesaba katılmaz⁹⁹.” şeklinde karar almıştır.

C. İşçinin, değişik kamu kuruluşlarında çalışmış olması

İşçinin geçmişteki çalışma hayatı özel sektörde geçmiş olabileceği gibi kamu sektöründe de geçmiş olabilir hatta bir kısmı özel sektörde bir kısmı da kamu sektöründe geçmiş olabilir. Bu durumda kıdem süresi, geçmişteki bu süreler birleştirilip hesaplanır.

Bu konuyla ilgili olarak Yargıtay kararlarına bakıldığında daha önceden memur olarak çalışılan sürenin hesaba katılmaması gerektiğine ilişkin kararlar alınırken daha sonra bu görüşünü değiştirerek memurlukta geçen sürenin kıdem süresine dâhil edilmesi gerektiğine ilişkin kararlar almıştır¹⁰⁰.

Ayrıca kamu da çalışmış olduğu sürelerin birleştirebilmesi için eski çalıştığı işyerinden 1475 sayılı Kanununun 14. maddesinin belirtilen şekilde sonlandırılmış olması gerekmektedir. Eski işyerinden istifa ederek ayrılmışsa yeni işyerinde kıdem tazminatı hesaplanırken bu süreler hesaba katılmaz. Yargıtay 9. Hukuk Dairesinin 2010 yılında almış olduğu karara bakıldığında somut olayda davacı 16.06.1977 tarihinde şahsi işlerim dolayısıyla ayrılıyorum yazılı istifa dilekçesiyle memuriyetten istifa ederek işçiliğe geçmiştir. Bu memuriyette geçen sürenin kıdem tazminatında hesaplanması için mahkeme karar vermiştir. Yargıtay bu karar “ *Istifa kıdem tazminatına hak kazanılmasına engeldir. Davacı daha iyi şartlarda ayrı bir statüde çalışma yolunu seçmiştir. Bu nedenle istifa ile sona eren memuriyet döneminin kıdem tazminatı hesabında dikkate alınmaması gerekir...* ” şeklinde¹⁰¹.

D. İşçinin, mevsimlik işlerde veya benzeri işlerde çalışmış olması

Mevsimlik işlerde, belirli dönemde çalışılmakta diğer dönemde ise sözleşme askıya alınmaktadır. Sözleşmenin askıya alındığı dönemler, kıdem süresi hesaplanırken dikkate alınmaz. Yargıtay’ın bu konu ile alakalı kararına bakıldığında:

“Mevsimlik işlerde kıdem tazminatı hesaplanırken, fasıllı çalışmaların tam yıl çalışmış gibi değerlendirilmesi hatalıdır. Davacının fiilen çalıştığı ve kanunen çalışılmış gibi sayılan günler, bordro ve diğer belgelerden tespit edilerek, bulunacak hizmet süresine göre, kıdem tazminatının hesaplanması gerekir. Buna rağmen mahkemenin, davacının her mevsim çalışmış gibi kıdem tazminatını hesaplayan hatalı bilirkişi raporuna dayanarak hüküm vermiş olması bozmayı gerektirmiştir.”¹⁰²”

Ayrıca, günlük bir iki saat çalışan işçinin kıdem süreleri hesaplanırken işe giriş ve çıkış tarihlerinde çalışmış olduğu süre hesaplanır ve bu sürenin 365’ e bölünmesiyle kıdem süresi hesaplanmış olur. Günlük bir iki saat çalışanın çalışma süresi, normal bir işçinin çalıştığı gibi güne eşit sayılmamaktadır. Fakat son zamanlarda Yargıtay haftanın belirli günlerinde çalışanların da kıdem süresinin hesaplanırken tüm iş akdi süresinin göz önünde tutulmasına ilişkin karar alınmıştır. Yargıtay’ a göre:

“Davalı işveren yanında işyeri hekimi olarak 11.2.1992-31.12.1998 tarihleri arasında haftada iki gün part-time bir çalışma usulü ile çalışmıştır. Ne var ki mahkemece hükme varılırken çalışma gün sayıları toplanarak davacının hizmet süresi 718 gün bulunmuş ve buna göre kıdem tazminatına karar verilmiştir. Oysa Dairemizin yerleşik içtihadına göre davacının hizmeti 6 yıl 20 gün sürmüş olup son ücreti göz önünde tutularak sonuca varılmaktadır.”¹⁰³”

Yargıtay sözleşmenin kanunen askıda kaldığı durumlarda askı süresinin kural olarak kıdem tazminatı süresi hesaplanırken hesaba katılmaması gerektiğini savunmaktadır. Sadece işçinin hastalık ve kaza gibi nedenlerden dolayı işine devam edemediği durumlarda, devamsızlık süresinin belirli bir kısmının kıdem süresinden sayılacağını kabul etmektedir¹⁰⁴.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararına göre de “*Kısmi süreli hizmet sözleşmelerinde bir işçinin kıdeminin hesabında: işçinin fiilen çalıştığı sürelerin birleştirilmesiyle bulunacak sürenin değil, sözleşmenin başlangıç ve sona erme tarihleri arasındaki sürenin göz önünde bulundurulması gerekir*”¹⁰⁵.

⁹⁹ YG9HD., 28.4.1976-723/1284. (www.kazancı.com)

¹⁰⁰ Tunçomağ/Centel, s. 215.

¹⁰¹ YG9HD, 02.01.2010-1808/1845. (www.kazancı.com)

¹⁰² Y9HD., 21.2.1978-2482/2570. (www.kazancı.com)

¹⁰³ Y8HD., 21.5.2001, 6063/8620 . (www.kazancı.com)

¹⁰⁴ YHGK., 16.11.1983, E.1981/9-1067. (www.kazancı.com)

¹⁰⁵ YHGK, 12. 2. 2003, 21- 143/ 159. (www.kazancı.com)

Ayrıca, Toplu Sözleşmesi, Grev Ve Lokavt Kanunu' nun 42. maddesinin 5. fıkrasında belirttiği gibi işçinin hukuku uygun olarak yapmış olduğu grev ve lokavt süresince sözleşmesi askıda olduğu dönemler olup bu süreler kıdem hesaplanırken hesaba katılmaz¹⁰⁶.

E. İşçinin, çalıştığı işyerinin devredilmesi halinde çalışması

İşçinin, çalıştığı işyerinin devredilmesi, işyerinin başka bir yere taşınması veya iş yerinin başka nedenlerden dolayı başka bir işverene geçmesi durumların kıdem süresi hesaplanırken bu işyerlerinde geçen süreler de hesaba katılmaktadır (İş Kanunu 14/II). İş yeri başka birine devredilmesi söz konusu olabilir. Bu tür durumda işçinin kıdemi hesaplanırken aynı iş yerinde fakat farklı işveren yanında çalışmış olduğu tüm sürelerde hesaba katılır. Aynı şekilde işyerinin başkasına devri sonucunda işyerinde yürütülen faaliyetin değiştirilip değiştirilmemesinin de, kıdem süresinin hesaplanması konusunda herhangi bir önemi yoktur.

İşyeri faaliyetinin başka bir faaliyete dönüştürülmesi veya işyeri sahibi ölümü nedeniyle başka bir işverene verilerek kolektif veya komandit ortaklığa dönüşmesi sonucunda da kıdem süresinin hesaplamasında herhangi bir değişiklik olmaz. Aynı zamanda işyerinde çalışan işçilerinin sözleşmelerinde herhangi geçersizlik söz konusu değildir. İşçiler aynı işleri devam ederler. Bundan dolayı işçiler, devralandan veya devredenden kıdem tazminatı isteyemezler¹⁰⁷.

İş yerinin devri durumunda işverenin, eski işçilerine karşı kıdem tazminatı ödemek zorunda kalması durumunda kıdem süresi devredilene kadar olan süre ve devir halindeki ücretle sorumludur. Fakat devralanın sorumluluğu tüm çalışma süresi ve son ücretiyledir. Aynı zamanda devralan, devir aldığı süreye kadar ki olan kıdem tazminatını devredenden rücu edebilir.

3. İş Akdinin Belirli Nedenlerle Sona Ermesi

A. Sözleşmenin haklı bir nedene dayanılarak işveren tarafından feshedilmesi

İşveren sağlık nedenlere(İş Kan. 25/I)¹⁰⁸ ve zorlayıcı nedenlere(İş Kan. 25/ III)¹⁰⁹ya da tutuklanma ve gözaltına(İş Kan. 25/IV)¹¹⁰ alınma durumlarında işveren sözleşmeyi feshetmişse, işçi kıdem tazminatı talebinde bulunabilir. Buna karşı iş sözleşmesi “ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzerleri” ne(İş Kan. 25/II)¹¹¹ dayanılarak işveren tarafından feshedilmişse bu takdirde işçi işverenden kıdem tazminatı isteyemeyecektir. Yargıtay'ın bu konuyla ilgili şu kararı almıştır:

¹⁰⁶ TSGLK. 42/5. maddesi: “ Grev ve lokavt süresince hizmet akitleri askıda kalan işçilere bu dönem için işverence ücret ve sosyal yardımlar ödenemez, bu süre kıdem tazminatı hesabında dikkate alınamaz. Toplu iş sözleşmelerine veya hizmet akitlerine bunların aksine hüküm konulamaz.”

¹⁰⁷ Tunçomağ/Centel, s. 216.

¹⁰⁸ 25/I:- Sağlık sebepleri:
a) İşçinin kendi kastından veya derli toplu olmayan yaşayışından yahut içkiye düşkünlüğünden doğacak bir hastalığa veya sakatlığa uğraması halinde, bu sebeple doğacak devamsızlığın ardı ardına üç iş günü veya bir ayda beş iş gününden fazla sürmesi.
b) İşçinin tutulduğu hastalığın tedavi edilemeyecek nitelikte olduğu ve işyerinde çalışmasında sakınca bulunduğuunun Sağlık Kurulunca saptanması durumunda.
(a) alt bendinde sayılan sebepler dışında işçinin hastalık, kaza, doğum ve gebelik gibi hallerde işveren için iş sözleşmesini bildirim süresini altı hafta aşmasından sonra doğar. Doğum ve gebelik hallerinde bu süre 74 üncü maddedeki sürenin bitiminde başlar. Ancak işçinin iş sözleşmesinin askıda kalması nedeniyle işine gidemediği süreler için ücret işlemez.

¹⁰⁹25/ III: Zorlayıcı sebepler
İşçiyi işyerinde bir haftadan fazla süre ile çalışmaktan alıkoyan zorlayıcı bir sebebin ortaya çıkması.
IV- İşçinin gözaltına alınması veya tutuklanması halinde devamsızlığın 17 nci maddedeki bildirim süresini aşması.

İşçi feshin yukarıdaki bentlerde öngörülen sebeplere uygun olmadığı iddiası ile 18, 20 ve 21 inci madde hükümleri çerçevesinde yargı yoluna başvurabilir.

¹¹⁰25/ IV: İşçinin gözaltına alınması veya tutuklanması halinde devamsızlığın 17 nci maddedeki bildirim süresini aşması.

¹¹¹ 25/II: Ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzerleri:
a) İş sözleşmesi yapıldığı sırada bu sözleşmenin esaslı noktalarından biri için gerekli vasıflar veya şartlar kendisinde bulunmadığı halde bunların kendisinde bulunduğunu ileri sürerek yahut gerçeğe uygun olmayan bilgiler veya sözler söyleyerek işçinin işvereni yanıltması.
b) İşçinin, işveren yahut bunların aile üyelerinden birinin şeref ve namusuna dokunacak sözler sarf etmesi veya

“Davacı, işyeri dışında işlediği bir suçtan dolayı işe devan edemediği için iş akdi devamsızlık nedeninden dolayı feshedilmiştir. İşçinin işyeri dışında işlediği bir suçtan dolayı tutuklanması üzerine işe devam edememesi, İş Kanunu'nun 17/III. maddesindeki zorlayıcı nedenini oluşturur. Bu nedenle iş akdi feshedilen işçi ihbar tazminatı isteyemez. Zira söz konusu hüküm işverene iş akdini bildirimsiz fesih yetkisi vermektedir. Dairemizin yerleşmiş uygulamaları bu doğrultudadır. O halde ihbar tazminatına ilişkin isteğin reddine karar verilmelidir”¹¹².

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı işverenin sözleşmeyi feshetmesi için mutlaka “fesih” sözcüğünün kullanılmasına gerek yoktur. İşverenin, sözleşmeyi açıkça sona erdirdiğine dair davranışı da fesih için yeterli sayılmıştır. Aynı şey işçi açısından da geçerlidir¹¹³.

B. Sözleşmenin haklı nedene dayanarak işçi tarafından feshedilmesi

İşçi, sağlık nedenler(İş Kan. 24/I)¹¹⁴ ve ahlak ve iyiniyet kurallarına uymayan haller ve benzerler(İş Kan. 24/II)¹¹⁵ ve zorlayıcı nedenler(İş Kan. 24/III)¹¹⁶ ortaya çıktığında süresi belirli olsun veya olmasın iş sözleşmesini sürenin bitiminden önce veya bildirim süresini beklemeksizin feshedebilir. Bu durumda işçi, işverenden kıdem tazminatı talebinde bulunabilir. Ancak işçinin istifa etmesi durumunda kıdem tazminatı talebinde bulunamaz. Yargıtay buna ilişkin bir kararında kendi isteği ile işçilikten ayrılarak memuriyete geçme halinde kıdem tazminatı hakkının olmayacağına ilişkin karar almıştır¹¹⁷. Ayrıca Yargıtay işçinin kamuda çalışmasına ara vermeksizin işyeri değiştiren işçinin,

davranışlarda bulunması yahut işveren hakkında şeref ve haysiyet kırıcı asılsız ihbar ve isnatlarda bulunması.
c) İşçinin işverenin başka bir işçisine cinsel tacizde bulunması.
d) İşçinin işverene yahut onun ailesi üyelerinden birine yahut işverenin başka işçisine sataşması veya 84 üncü maddeye aykırı hareket etmesi.
e) İşçinin, işverenin güvenini kötüye kullanmak, hırsızlık yapmak, işverenin meslek sırlarını ortaya atmak gibi doğruluk ve bağlığa uymayan davranışlarda bulunması.
f) İşçinin, işyerinde, yedi günden fazla hapisle cezalandırılan ve cezası ertelenmeyen bir suç işlemesi.
g) İşçinin işverenden izin almaksızın veya haklı bir sebebe dayanmaksızın ardı ardına iki işgünü veya bir ay içinde iki defa herhangi bir tatil gününden sonraki iş günü yahut bir ayda üç işgünü işine devam etmemesi.
h) İşçinin yapmakla ödevli bulunduğu görevleri kendisine hatırlatıldığı halde yapmamakta ısrar etmesi.
ı) İşçinin kendi isteği veya savsaması yüzünden işin güvenliğini tehlikeye düşürmesi, işyerinin malı olan veya malı olmayıp da eli altında bulunan makineleri, tesisatı veya başka eşya ve maddeleri otuz günlük ücretinin tutarıyla ödeyemeyecek derecede hasara ve kayba uğratması.

¹¹² YG9HD., 03.03.1994, E.993/15892, K.994/3166 (www.kazancı.com)

¹¹³ Sefa, Uyan, 4857 Sayılı (Yeni) İş Yasası'na Göre İş Güvencesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006, s. 47.

¹¹⁴ İş Kanununu 24/I: Sağlık sebepleri:
a) İş sözleşmesinin konusu olan işin yapılması işin niteliğinden doğan bir sebeple işçinin sağlığı veya yaşayışı için tehlikeli olursa.

b) İşçinin sürekli olarak yakından ve doğrudan buluşup görüştüğü işveren yahut başka bir işçi bulaşıcı veya işçinin işi ile bağdaşmayan bir hastalığa tutulursa.

¹¹⁵24/ II. Ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzerleri:

a) İşveren iş sözleşmesi yapıldığı sırada bu sözleşmenin esaslı noktalarından biri hakkında yanlış vasıflar veya şartlar göstermek yahut gerçeğe uygun olmayan bilgiler vermek veya sözler söylemek suretiyle işçiyi yanıltırsa.

b) İşveren işçinin veya ailesi üyelerinden birinin şeref ve namusuna dokunacak şekilde sözler söyler, davranışlarda bulunursa veya işçiye cinsel tacizde bulunursa.

c) İşveren işçiye veya ailesi üyelerinden birine karşı sataşmada bulunur veya gözdağı verirse yahut işçiyi veya ailesi üyelerinden birini kanuna karşı davranışa özendirir, kışkırtır, sürükler yahut işçiye ve ailesi üyelerinden birine karşı hapsi gerektiren bir suç işlerse yahut işçi hakkında şeref ve haysiyet kırıcı asılsız ağır isnat veya ithamlarda bulunursa.

d) İşçinin diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından işyerinde cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemler alınmazsa.

e) İşveren tarafından işçinin ücreti kanun hükümleri veya sözleşme şartlarına uygun olarak hesap edilmez veya ödenmezse,

f) Ücretin parça başına veya iş tutarı üzerinden ödenmesi kararlaştırılıp da işveren tarafından işçiye yapabileceği sayı ve tutardan az iş verildiği hallerde, aradaki ücret farkı zaman esasına göre ödenerek işçinin eksik aldığı ücret karşılanmazsa yahut çalışma şartları uygulanmazsa.

¹¹⁶ 24/III: Zorlayıcı sebepler:
İşçinin çalıştığı işyerinde bir haftadan fazla süre ile işin durmasını gerektirecek zorlayıcı sebepler ortaya çıkarsa.

¹¹⁷ YG9HD., 21.1.2004, E. 11444/2003, K. 486/2004 (www.kazancı.com)

ayrıldığı işyerine verdiği istifa dilekçesini gerçek anlamda bir istifa olarak değerlendirilemeyeceğini, işyeri değiştirirken usulen alınan bir dilekçe olarak nitelendirmektedir¹¹⁸. Yargıtay buradaki dilekçeyi istifa olarak kabul etmemesinin nedeni işçinin çalışmasına ara vermeden kamuda devam etmesi ve kamunun bir bütün olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmış olabilmektedir¹¹⁹.

İşçinin hastalık nedeniyle sözleşmenin feshetmesi durumuna Yargıtay şu kararı örnek verilebilir:

“Davacı, davalıya ait inşaat işinde çalışan işçidir. Tutulduğu sar’a hastalığı nedeniyle hastaneye kaldırılmış ve işine devam edememiş, sonuçta bu davayı açarak kıdem tazminatı istemiştir. 1475 sayılı İş Kanunu’nun 16 ıncı maddesinin sağlık sebepleri başlığını taşıyan birinci bendinin (b) fıkrasının son cümlesinde işçinin işi ile bağdaşamayan bir hastalığa tutulması işçi yönünden bildirimiz fesih nedeni olarak sayılmıştır. Sar’a hastalığının inşaat işi ile bağdaşamayan bir hastalık olarak kabul edilir. Böyle olunca davacı kıdem tazminatı isteme hakkına sahiptir. Her ne kadar dava dilekçesinde işverenin feshinden söz etse de bu tavsifte hata olunarak kabul edilmektedir. Bu nedenle gerçekleştirilecek olan kıdem tazminatına karar verilmelidir¹²⁰.”

Ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzerlerinden birine dayanarak iş sözleşmesini feshetmek isteyen işçinin, 4857 sayılı İş Kanununun 26. maddesinde¹²¹ belirtilen hak düşürücü sürelerle uymak koşuluyla fesih hakkının kullanması icap etmesinden dolayı haklı neden bulursa bile, bu süreler geçtikten sonra yaptığı fesih haksız olduğundan kıdem tazminatına hak kazandırmayacaktır¹²².

C. İşçinin, muvazzaf askerlik görevi nedeniyle sözleşmenin feshedilmesi

İş Kanunumuzun işçiye kıdem tazminatı almasına imkân veren fesih hallerinden bir diğeri ise muvazzaf askerlik nedeniyle sözleşmenin feshedilmesidir (İş Kan. 14/I-3)¹²³. İş sözleşmesi işçi tarafından muvazzaf askerlik hizmeti nedeniyle feshedildiği anlaşıldığında da işçi kıdem tazminatına hak kazanır¹²⁴. Ancak diğer tür bir askerlik(muvazzaf askerlik dışındaki tatbikat ve manevra gibi durumlarında askere alınması durumu) nedeniyle hizmet akdinin feshedilmesi durumunda bu hüküm uygulanmaz. Bu tür durumlarda 4587 sayılı İş Kanunumuzun 31. maddesi düzenlenmiştir¹²⁵.

İş Kanunumuzda muvazzaf askerlik süresinin kıdem tazminatı açısından herhangi bir önemi yoktur. Askerlik süresi 15 ay olabileceği gibi 5 ay da olabilir. Hatta bedelli askerlik de olabilir. Burada

¹¹⁸ YG9HD., 29.5.1989, E. 1989/2259, K. 1989/4900. (www.kazancı.com)

¹¹⁹ Mollamahmutoğlu, s. 618.

¹²⁰ YG9HD., 05.05.1988, E. 1988/5122, K.1988/5373. (www.kazancı.com)

¹²¹ 4857 sayılı İş Kanununun 26. maddesi: 24 ve 25 inci maddelerde gösterilen ahlak ve iyiniyet kurallarına uymayan hallere dayanarak işçi veya işveren için tanınmış olan sözleşmeyi fesih yetkisi, iki taraftan birinin bu çeşit davranışlarda bulunduğunu diğer tarafın öğrendiği günden başlayarak altı iş günü geçtikten ve her halde fiilin gerçekleşmesinden itibaren bir yıl sonra kullanılamaz. Ancak işçinin olayda maddi çıkar sağlaması halinde bir yıllık süre uygulanmaz.

Bu haller sebebiyle işçi yahut işverenden iş sözleşmesini yukarıdaki fıkrada öngörülen süre içinde feshedenlerin diğer taraftan tazminat hakları saklıdır.

¹²² Mollamahmutoğlu, s. 617.

¹²³ İş Kanunumuzun 14/I-3: Muvazzaf askerlik hizmeti dolayısıyla... işçi kıdem tazminatı alır.

¹²⁴ YG9HD, 27.3.1989, E. 1988/13081 K. 1989/2742. (www.kazancı.com)

¹²⁵ MADDE 31. - Muvazzaf askerlik ödevi dışında manevra veya herhangi bir sebeple silâh altına alınan veyahut herhangi bir kanundan doğan çalışma ödevi yüzünden işinden ayrılan işçinin iş sözleşmesi işinden ayrıldığı günden başlayarak iki ay sonra işverence feshedilmiş sayılır. İşçinin bu haktan faydalanabilmesi için o işte en az bir yıl çalışmış olması şarttır. Bir yıldan çok çalışmaya karşılık her fazla yıl için, ayrıca iki gün eklenir. Şu kadar ki bu sürenin tamamı doksan günü geçemez. İş sözleşmesinin feshedilmiş sayılabilmesi için beklenilmesi gereken süre içinde işçinin ücreti işlemez. Ancak özel kanunların bu husustaki hükümleri saklıdır. Bu süre içinde iş sözleşmesinin Kanundan doğan başka bir sebebe dayanılarak işveren veya işçi tarafından feshedildiği öteki tarafa bildirilmiş olsa bile, fesih için Kanunun gösterdiği süre bu sürenin bitiminden sonra işlemeye başlar. Ancak iş sözleşmesi belirli süreli olarak yapılmış ve sözleşme yukarıda yazılı süre içinde kendiliğinden sona eriyorsa bu madde hükümleri uygulanmaz. Herhangi bir askeri ve kanuni ödev dolayısıyla işinden ayrılan işçiler bu ödevin sona ermesinden başlayarak iki ay içinde işe girmek istedikleri takdirde işveren bunları eski işleri veya benzeri işlerde boş yer varsa derhal, yoksa boşalacak ilk işe başka isteklilere tercih ederek, o andaki şartlarla işe almak zorundadır. Aranan şartlar bulunduğu halde işveren iş sözleşmesi yapma yükümlülüğünü yerine getirmezse, işe alınma isteğinde bulunan eski işçiye üç aylık ücret tutarında tazminat öder.

önemli olan muvazzaf askerlik görevinin olmasıdır. Ancak burada sözleşmenin kimin tarafından feshedileceğine ilişkin herhangi bir düzenlemenin olmadığı gibi bunun derhal feshe götüren haklı bir neden olmasına ilişkin de bir düzenleme mevcut değildir. Bundan dolayı burada önemli bir feshin düzenlendiği anlayışı kabul edilmektedir¹²⁶.

Muvazzaf askerlikle ilgili Yargıtay kararı şöyledir:

“Dosyadaki bilgi ve belgelere göre davacının muvazzaf askerlik görevi nedeniyle 01.01.1994 tarihinden işten ayrıldığı anlaşılmış olduğundan 1475 sayılı İş Kanununun 14. maddesinin 1. fıkrasının 3 nolu bendinde askerlikten önceki dönem için kıdem tazminatına hak kazanmıştır. O tarihteki ücreti üzerinden hesaplama yapılarak gerçekleşen kıdem tazminatının hüküm altına alınması gerekirken yanlış değerlendirme yapılarak davanın reddine karar verilmesi hatalı olup bozmayı gerektirmiştir¹²⁷”.

Ayrıca muvazzaf askerlik nedeniyle sözleşmesini fesheden kişinin feshettiği tarihte askere gitme zamanı arasında belli bir süre verilmemiştir. Çünkü işçiye bağlı olmayan nedenlerden dolayı askere gitmesi gecikebilir. Bu nedenle her olay kendi içerisinde değerlendirilip bir düzenlemeye tabi tutulmalıdır¹²⁸.

Bununla ilgili Yargıtay 9. Hukuk Dairesi benzer bir davada yerel mahkemenin işçinin isten ayrılması ile askerliğe sevkı arasında geçen 4 aylık süreden ötürü kıdem tazminatı talebini reddini içeren kararını, “Ülkemizde askere çağrı yapılması ile sevk arasında bazen aylar geçtiği bilinmektedir. Davalı işverenin, işçinin işi terk ettiğine ilksin savunmasını kanıtlayamadığı da dikkate alındığında, davacının iş akdini askerlik nedeniyle feshettiğinin kabulü ile kıdem tazminatına hükmedilmesi gerekirken, yazılı şekilde bu isteğin reddedilmesi hatalıdır” gerekçesi ile bozmuştur¹²⁹. Aynı zamanda Yargıtay sözleşmenin feshedildiği tarih ile askere gitme tarihi arasında makul bir sürenin varlığını aramaktadır. Nitekim işten ayrıldıktan sonra on dört ay sonra askere gitme halinde feshin, muvazzaf askerlik hizmeti nedeniyle yapıldığını kabul edilemeyeceğine ilişkin karar almıştır¹³⁰. Burada makul sürenin kabul edilmesinde her olayın kendine özgü durumu belirlemektedir. Yargıtay’a göre işyerinden ayrılış tarihi ile sevk tarihi arasında muhik (haklı) bir sürenin araya girmesi hakkı ortadan kaldırmaz. Muhik süre, işçinin sosyo-ekonomik durumuna, çevresine ve örf ve adetlerine bakılarak takdir edilmesine ilişkin karar almıştır¹³¹.

Ayrıca işveren muvazzaf askerlik hizmeti gelen işçinin iş sözleşmesini 1475 sayılı İş Kanununun 14/III. madde kapsamında feshedebilecektir ve işçiye kıdem tazminatı verilebilmektedir¹³².

İşçi ve işveren arasında muvazzaf askerli süresi boyunca sözleşmenin askıda kalmasına ilişkin karar alabilirler. Bu durumda iş sözleşmesi feshedilmediğinden kıdem tazminatı söz konusu olmaz. Ancak askerli dönüşü işe alınmaması durumunda işçinin, askerlik hizmeti öncesi döneme ilişkin kıdem tazminatı hakkı doğmuş olur. Bu halde kıdem tazminatı, talep edildiği tarihteki emsal işçinin ücreti değil, işçinin askerlik öncesi en son almış olduğu ücrete göre hesap edilerek ödenecektir¹³³.

D. Kadın işçinin, evlenmesi nedeniyle sözleşmenin feshedilmesi

Kıdem tazminatını hak kazandıran hallerin bir diğeri ise kadın işçinin, evlenmesi nedeniyle sözleşmenin feshedilmesidir. Buna ilişkin düzenleme İş Kanunumuzun 14/I-4 bendin şöyledir: “Bağlı buldukları kanunla kurulu kurum veya sandıklardan yaşlılık, emeklilik veya malullük aylığı yahut toptan ödeme almak amacıyla;

Feshedilmesi veya kadının evlendiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde kendi arzusu ile sona erdirmesi veya işçinin ölümü sebebiyle son bulması hallerinde işçinin işe başladığı tarihten itibaren hizmet akdinin devamı süresince her geçen tam yıl için işverence işçiye 30 günlük ücreti tutarında kıdem tazminatı ödenir. Bir yıldan artan süreler için de aynı oran üzerinden ödeme yapılır.”

Kanunumuzun kıdem tazminatı kazandıran hallerden birisi olarak “Bağlı buldukları kanunla kurulu kurum veya sandıklardan yaşlılık, emeklilik veya malullük aylığı yahut toptan ödeme

¹²⁶Ercan, Akyiğit, *İş Kanunu, Deniz İş Kanunu ve Basın İş Kanununda Kıdem Tazminatı (Öğreti- Uygulama)*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1999, s. 239.

¹²⁷ YG9HD., 16.01.1996, E.24750, K.122. (www.kazanci.com)

¹²⁸ Gülnaz, Uluğ, *Kıdem Tazminatı: Türkiye ve Kanada Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 64.

¹²⁹ YG9HD., 17.04.2006, 2005/31434, 2006/9927.(www.kazanci.com)

¹³⁰ YG9HD., 17.02.1986, E. 1986/71, K. 1986/1686. (www.kazanci.com)

¹³¹ YG9HD., 12.12.1984, 9719/11051. (www.kazanci.com)

¹³² Mollahmahmutoğlu, s. 619.

¹³³ YG9HD., 15.12.1997, E. 1997/17669, K. 1997/21517. (www.kazanci.com)

almak amacıyla... hizmetin feshedilmesi” şeklinde belirtmiştir. Bu hükmü, Sosyal Sigortalar Kanununun Ek 1. maddenin II. fıkrasıyla beraber değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre, evlenme dolayısıyla işten ayrılan sigortalılara, kendileri ve işverenleri tarafından 5417, 6900, 506 sayılı kanunlara göre ödenen malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primlerinin yarısı (yazılı talepleri halinde) toptan olarak verilir (SSK. Ek mad. 1/1). Ayrıca bu madde uygulamasında “işten ayrıldıkları tarihten itibaren bir sene içinde işinden ayrılmış olan” kadın sigortalıların “evlenme dolayısıyla işten ayrılmış sayıldıkları” da kabul edilmiştir (SSK. Ek mad. 1/2). Yalnız bu düzenlemelerde kıdem tazminatından bahsedilmemiştir. Bu düzenlemeleri İş Kanunumuzun 14/I-4 maddesiyle beraber değerlendirildiğinde, çalışırken evlenen veya evlendikten itibaren bir yıl içerisinde hizmet sözleşmesini toptan ödeme almak amacıyla fesheden kadın işçinin (kıdem tazminatı için aranan diğer koşulları da taşıması gerekir) kıdem tazminatı alabileceği neticesine varılır.

Kadın işçinin evlenmesi nedeniyle sözleşmenin feshedilmesi sonucu kıdem tazminatının kazanmasına ilişkin Yargıtay kararı şöyledir:

“ 1475 sayılı yasanın 14. maddesi evlenen kadına evlendiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde hizmet akdini evlilik nedeniyle fesih hakkı vermektedir. Davacının bir yıllık süre dolmadan hizmet akdini evlilik sebebiyle sona erdirdiği de çekişmesizdir. Mahkemenin kabul ettiği gibi evlilikten dokuz ay sonra akdin feshedilmiş olması davacının kötü niyetli oluşunun delili olamaz. Davacının sırf kıdem tazminatı alabilmek için akdi feshettiğini somut ve inandırıcı delillerle kanıtlanması gerekir. Davalı bu konuda yeterli ve inandırıcı delillerle kanıtlanması gerekir. Davalı bu konuda yeterli ve inandırıcı deliller sunamadığından davacının kıdem tazminatı isteğinin de kabulü gerekirken yazılı nedenlerle anılan işlemlerin reddedilmesi de yasal bulunmamıştır¹³⁴.

E. İşçinin ölmesi nedeniyle sözleşmenin feshedilmesi

İşçinin ölmesi durumunda kanun mutlak olarak 1475 sayılı İş Kanununun 14/f/III. maddesinde kıdem tazminatını mirasçılara verilmesine ilişkin hüküm altına alınmıştır. Buna rağmen Yargıtay, kusurlu davranışı nedeniyle kendi ölümüne neden olan işçinin işveren tarafından haklı bir neden dayanarak sözleşmesini feshedeceği duruma doğurmuşsa bu durumda işveren, mirasçılara kıdem tazminatını vermeyeceğine ilişkin karar almıştır¹³⁵. Ancak işçinin ölümü sonrasında kıdem tazminatının kanuni mirasçılara bırakılacağına ilişkin hükümlerde ölümün nasıl gerçekleştiği, nedeni ile ilgili herhangi bir koşul veya sınırlandırma getirmemiştir. Bu durumda işçinin kendi kusuru yüzünden ölüp ölmemesinin kıdem tazminatı alma konusunda herhangi bir etkisinin olmayacağı açıktır¹³⁶.

Kıdem tazminatı alma imkânının yalnızca gerçekten kanıtlanmış ölüme mi özgülendiği yoksa ceset bulunamamakla beraber bir kimsenin ölmüş gibi kabul edildiği “ölüm karinesi”(MK.30. mad.) ve “gaiplik kararı” (MK. 31-34. mad.) de bunun için yeterli olacak mıdır? Ölüm karinesi durumunda “o kişinin gerçekten ölmüş sayılacağına”(MK.30.mad.) ve gaiplik kararı durumundaysa “ölüme ilişkin haklar tıpkı gaibin ölümü kanıtlanmış gibi kullanılacağı”(MK.34/1. mad.) na göre her iki durumda da işçinin mirasçılara kıdem tazminatı gerekir. Gaiplik kararına ilişkin Yargıtay kararı şöyledir:

“Davalı kuruma ait işyerinde çalışmakta iken gaipliğine karar verilen işçinin mirasçıları olan davacılar kıdem tazminatının geç ödenmesi nedeniyle geçmiş günler faizi talebinde bulunmuşlardır. İlk mahkeme ise uygulamada emeklilikten yola çıkarak kıdem tazminatını hesaplamıştır. Yargıtay bu davada kıdem tazminatı hesaplanırken mirasçıların kıdem tazminatı için kuruma başvurdukları tarihi göz önüne alınarak hesaplanması gerektiğine ilişkin karar almıştır. Bunun için de faiz hesaplanırken de bu tarihten başlanması gerekir¹³⁷. ”

Ayrıca bu konuda dikkat edilmesi gereken bir başka nokta ise işçinin ölümü sonrası kıdem tazminatının yalnızca kanuni mirasçılara verilmesidir. Yani, atanmış (mansup) mirasçılar bu haktan yararlanamayacak olmasıdır. Bir kimsenin atanmış veya kanuni mirasçılarının (gerçek kişi, akraba) bulunmaması durumlarında devlet o kişinin hem mirasçısı hem de kanuni mirasçısı olacağına göre bu durumda kıdem tazminatı devlete ödenecektir¹³⁸.

¹³⁴ YG9HD., 22.11.1995, E. 1995/17712, K. 1995/34485. (www.kazancı.com)

¹³⁵ YG9HD., 14.1.1987, E. 1986/11078 K. 1987/6. (www.kazancı.com)

¹³⁶ Nuri, Çelik, *İş Hukuku Dersleri*, Yenilenmiş 22. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, Eylül 2009, s. 301-302.

¹³⁷ YG9HD., 06.05.1997, E.2723, K.8235. (www.kazancı.com)

¹³⁸ Akyiğit, s. 148.

Son olarak Yargıtay kıdem süresinin hesaplanmasında borçlanılmış olan muvazzaf askerlik süresini hesaba katmamaktadır. Bunun nedeni olarak da hizmet akdinin İş Kanununun 14/IV' deki gibi sona ermediğini ileri sürmektedir¹³⁹.

II. SONUÇ

Yasal düzenlemelere genel olarak baktığımızda Türkiye' nin kıdem tazminatı konusunda yapması gereken ilk iş olarak bir an önce Kıdem Tazminatı Fonu'nun oluşturulması gerekmektedir. Bu fonun oluşturulmaması yüzünden İş Kanunumuzda bir düzensizlik oluşmuştur. Bu düzensizliğin en kısa sürede giderilmesi gerekmektedir. Bu fonun çıkmaması esasen hem işçi-işveren açısından hem de devlet açısından zararı bulunmaktadır. Ayrıca Kıdem Tazminatı Fonunda, tüm meslekleri içine alacak şekilde düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Örneğin kıdem tazminatı kazanma koşullarında 4857 sayılı İş Kanununa tabi işçilerden bir yıl istenirken Basın İş Kanununa tabi işçilerden beş yıl çalışmış olma şartı aranmaktadır. Bu da eşitsizliğe yol açmaktadır.

Kıdem tazminatı konusunda ortak bir konsensüs oluşturulmalıdır. Yargıtay'ın aynı olaylara karşı farklı uygulama yapmasını engellemek için her bir olay hakkındaki olasılıkları da düşünülerek geniş çaplı bir düzenleme yapılması gerekmektedir.

Ayrıca işverenlere, işçilerin almış oldukları ücretlerinin yanlış göstermeleri konusundan ciddi yaptırımlar getirilmeli. İş sözleşmelerinde zayıf taraf olan işçilerin işveren karşısında daha koruyucu hükümler getirilerek ezilmeleri engellenmesi gerekmektedir. Bu da "sosyal devlet" anlayışının bir sonucudur.

İşçi- İşveren' lere ilişkin düzenlemeler yapılırken işverenlerin tatmin olacağı şekilde düzenlemelere gidilmemesi gerekmektedir. Kanun koyucu kanunu düzenlerken hakkaniyetli olarak düzenleme yapmalıdır. Düzenlemelerde ne işçi ne de işveren mağdur olmamalıdır. Ayrıca, işçi ile işveren arasında yapılan iş sözleşmelerinde zayıf olan taraf işçi olduğundan dolayı kanun koyucu düzenleme yaparken de bunu göz önüne almalıdır. Kanun koyucu, ekonomik olarak güçsüz olan işçiyi işverene karşı korumalıdır. Özellikle işçilerin, sözleşmelerinin feshedilmesinden sonra almaya hak kazandıkları tazminatlar konusunda geniş çaplı düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aktay, N. (2010). "Kıdem Tazminatına Hak Kazanma Şartlarının Hukuki Niteliği". Sicil İş Hukuku Dergisi, Sayı:18.
- Akyiğit, E. (1999). *İş Kanunu, Deniz İş Kanunu ve Basın İş Kanununda Kıdem Tazminatı (Öğreti-Uygulama)*. Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Andaç, F. (2008). *İş Hukuku (Türk Çalışma Hukuku Uygulaması)*. Adalet Yayınevi, Ankara.
- Çelik, N. (2009). *İş Hukuku Dersleri*. Yenilenmiş 22. Bası, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, Eylül.
- Keser, H. (2011). "İş Sözleşmesinin Emekliliğe Hak Kazanma Sebebiyle Feshinde İşçinin Kıdem Tazminatı Hakkı". Sicil İş Hukuku Dergisi, Mart 2011, Sayı:21.
- Mollamahmutoğlu, H. (2005). *İş Hukuku*. Gözden Geçirilmiş Yenilenmiş 2. Bası, Turhan Kitapevi, Ankara.
- Narmanlıoğlu, Ü. (1998). *İş Hukuku Ferdi İş İlişkileri I*. Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, İzmir.
- Sancı, Z. (2010). *Türk İş Hukukunda İş Güvencesi Tazminatı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Süzek, S. (2006). *İş Hukuku*, 3. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Topaloğlu, S., M. Z. (2008). "İş Hukukunda Kıdem Tazminatı". Tühis İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt:21, Sayı:2-3, Ankara, Kasım 2007/ Şubat 2008.
- Tunçomağ, K., Centel, T. (1999). *İş Hukukunun Esasları 2*. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Uluğ, G. (2007). *Kıdem Tazminatı: Türkiye ve Kanada Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Usta, O. (1998). *İş Hukukunda Akdin Feshinden Doğan Tazminatlar ve Uygulamaları*. Feryal Matbaası, Ankara.
- Uyan, S. (2006). *4857 Sayılı (Yeni) İş Yasası'na Göre İş Güvencesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

¹³⁹ Akyiğit, s. 148-149.

Ünsal, E. (2008). “*Kıdem Tazminatı Fonu Kanun Tasarısı Taslağı Konusunda Bazı Düşünceler*”. Tühis İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt:21, Sayı:2-3, Ankara, Kasım 2007- Şubat 2008.

İNFERİLİTEDE SERUM TİYOL/ DİSÜLFİD HOMEOSTAZININ VE İSKEMİ MODİFİYE ALBÜMİN(İMA) DÜZEYLERİNİN ROLÜ

Özlem Gül

Süleyman Demirel Üniversitesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği Isparta

ozlemdagsalguler@gmail.com

Öz

İnsan metabolizmasındaki günlük gelişen olaylar neticesinde fizyolojik olarak üretilen serbest oksijen radikalleri hücre içi ve hücre dışındaki antioksidan tepkimeler neticesinde dengede tutulmaktadır. Vücutta bu dengeyi korumaya çalışan antioksidanların tamamı Tiyol olarak adlandırılır. Oksidatif stresten sorumlu serbest oksijen radikalleri serum albümin yapısında değişikliklere neden olur ve albüminin ağır metal bağlama kapasitesi azalır. Bu albümine iskemi modifiye albümin (İMA) adı verilmiştir.

Çalışmamızda çağımızın önemli sorunlarından biri olan açıklanabilen ve açıklanamayan nedenler zemininde gelişen infertil hasta grupları arasında dinamik tiyol/disülfid homeostazisinin ve iskemi modifiye albümin (İMA) düzeyinin incelenmesi amaçlanmıştır.

İnfertilite nedeni ile İVF ünitemizce takibe alınan 111 infertil ve 42 sağlıklı kadın gönüllü çalışmaya dâhil edildi. Hastaların plazma total tiyol, native tiyol ve disülfid seviyeleri ile İMA düzeyi ölçüldü.

Nedeni açıklanamayan ve kadın kaynaklı infertil gruplarda sağlıklı kontrol grubuna göre disülfid seviyeleri ve İndeks I ile İndeks II oranları daha yüksek bulundu ($p<0.001$). Bununla birlikte antioksidan kapasiteyi gösteren İndeks III oranının ilgili gruplarda kontrol grubuna göre anlamlı olarak azaldığı görüldü ($p<0.001$). Disülfid ile yaş($r=0.189$) arasında pozitif yönde, AMH($r=-0.315$) arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur($p<0.05$). Ayrıca kadın kaynaklı infertil subgruplarında disülfid düzeyi ile İndeks I ve İndeks II oranları sağlıklı kadınlarla karşılaştırıldığında düşük ovaryen rezervli ve tubal faktörlü infertil kadınlardan oluşan subgruplarda anlamlı olarak yüksekti($p<0.001$).

Bulgularımız oksidatif stresin kadınlarda infertilitenin bir nedeni olabileceğini göstermektedir. Çalışmamız oksidatif stresi azaltmaya yönelik tedavilerin kadın infertilitesinin tedavisinde kullanılabilmesi için ileriye dönük daha kapsamlı çalışmalar yapılması gerektiğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İnfertilite, Oksidatif Stres, Tiyol/Disülfid, İMA*

THE ROLE OF SERUM THIOL / DISULFIDE HOMEOSTASES AND ISCHEMIA MODIFIED ALBUMIN (IMA) LEVELS IN INFERTILITY

Abstract

Free Oxygen radicals produced physiologically as a result of the daily events in human metabolism are kept in balance as a result of intracellular and extracellular antioxidant reactions. All of the antioxidants that try to maintain this balance in the body are called Thiol. Free oxygen radicals responsible for oxidative stress cause changes in serum albumin structure and heavy metal binding capacity of albumin decreases. This albumin is called ischemia modified albumin (IMA).

In our study, it was aimed to examine dynamic thiol / disulfide homeostasis and ischemia modified albumin (IMA) level among infertile patient groups, which are

one of the important problems of our age, which develop on the basis of unexplained and unexplained causes.

111 infertile and 42 healthy volunteers who were followed up by our IVF unit due to infertility were included in the study. Plasma total thiol, native thiol and disulfide levels and IMA levels of the patients were measured.

Disulfide levels and Index I and Index II ratios were found to be higher in female infertile groups with unexplained cause compared to healthy control group ($p < 0.001$). On the other hand, it was observed that the index III ratio, which shows the antioxidant capacity, decreased significantly in the relevant groups compared to the control group ($p < 0.001$). There was a positive correlation between Disulfide and Age ($r = 0.189$), and a negative significant relationship between AMH ($r = -0.315$) ($p < 0.05$). In addition, Disulfide level and Index I and Index II ratios in female infertile subgroups were significantly higher in subgroups of infertile women with Low Ovarian Reserve and Tubal factor when compared with healthy women ($p < 0.001$).

Our findings suggest that oxidative stress may be a cause of infertility in women. Our study suggests that more comprehensive prospective studies should be conducted in order to use the treatments aimed at reducing oxidative stress in the treatment of female infertility.

Keywords: *Infertility, Oxidative Stress, thiol/disulfide, IMA*

GİRİŞ ve AMAÇ

İnfertilite, çiftlerin korunmasız 1 yıl süresince düzenli cinsel ilişki olmasına rağmen gebelik elde edememesi olarak tanımlanır (1). Günümüzde üreme çağındaki çiftlerin yaklaşık %10-15'i infertilite sorunu yaşamaktadır (2). İnfertil çiftler birlikte incelendiğinde, %35-40 erkek kaynaklı,%40 kadın kaynaklı geri kalan grupta da açıklanamayan nedenler etyolojiyi oluşturur (3). Primer infertilite daha önce hiç gebelik elde edilememesiyle, sekonder infertilitede doğumla sonuçlanmasına bakılmaksızın gebelik bir kez oluşmuş, devamındaki dönemde en az 1 yıllık korunmasız ilişkiye rağmen tekrardan gebelik elde edilememiştir.Kadın infertilitesinin ana nedenleri arasında ovulasyon bozuklukları, PKOS, düşük over rezervi, tubal nedenler, uterin faktörler, endometriyozis sayılabilir (4). İnfertil kadınların yaklaşık %10 unda yapılan rutin değerlendirmeler ile neden bulunamayıp, açıklanamayan infertilite olarak sınıflandırılır.

Oksidatif stres, vücudumuzda birçok metabolik olay sonucu oluşan serbest radikaller ile bunlara karşı savunma görevi olan antioksidan maddeler arasındaki dengenin bozulması sonucu oluşur. PKOS, tubal hasar, endometriyozis, over iskemi reperfüzyon hasarı, prematür over yetmezliği gibi kadınlarda infertiliteye sebep olan birçok durum ile oksidatif stres yakından ilişkilidir. Sigara, alkol, çevresel toksinlere maruziyet, radyasyon gibi dış etkenler de hem kadında hem de erkekte oksidatif stresi indükleyerek fertilitate problemlerine yol açabilir (5, 6)

Vücudumuzda oluşan oksidatif strese karşı antioksidan koruma mekanizmalarından bir tanesi de Tiyol redoks tepkimesidir. Tiyoller yapısında kendisine bağlı bir sülfidril grubu içerir ve oksidatif stres altında bu sülfidril grupları disülfid köprüleri kurar (7) Disülfid bağı kovalent bir bağıdır, disülfid köprüleri de denilmektedir. Bu disülfid köprüleri hücrelerimizdeki antioksidan mekanizmalar yoluyla tekrardan tiyol gruplarına indirgenir ve tiyol / disülfid homeostazı bu şekilde sürekli korunur (8) . Bu yüzen, disülfid bağları oksidatif stresin, serbest tiyoller ise antioksidan sistemin üyeleri olarak kabul edilirler. Plazma tiyol havuzunun büyük çoğunluğu protein tiyoller ve albümin tiyoller oluştururken, Pridoksin, metiyonin, S-adenozilmetiyonin, N-Asetilsistein (NAC), alfa-lipoik asit, kaptopril, taurin, homosistein, sistein, glutatyon yapılarında tiyol (-SH) grubu içeren antioksidanlardır (9). Tiyol / disülfid homeostazı, antioksidan koruma, detoksifikasyon, sinyal iletimi, enzimatik aktivite düzenlenmesi, apoptoz ve hücre sel sinyal mekanizmalarında kritik bir işleve sahiptir (10) Sağlıklı insanda N terminal ucuna kobalt, nikel gibi ağır metaller bağlanan Albumin iskemi olması durumunda serbest radikallerin etkisi ile N terminal bölgesinde yaşanan değişim nedeniyle ağır metalleri bağlama kapasitesi azalmaktadır. Bu yapısı bozulan yeni albumin iskemi modifiye albümin (İMA) olarak

isimlendirilir ve bu değişim ölçülebilir. İMA'nın oluşması için reaktif oksijen ürünlerinin ortaya çıkması gerekir. oksidatif stresin (OS) kadınlarda infertilite üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bozulmuş antioksidan-oksidan denge, hücrelerde ve makromoleküllerde değişikliklere ve hatta hücre ölümü ve işlev bozukluğuna yol açar (11). OS, oosit olgunlaşması, overlerdeki steroidogenezi, dölleme, embriyo ve corpus luteumun gelişimi ve gebelik gibi üreme sisteminin neredeyse tüm fizyolojik fonksiyonlarında rol oynar. Artmış ROS ların endometriyal hücrelerin peritoneal yüzeylere yapışmasını arttırıp, infertiliteye neden olduğu saptanmıştır (12). Yine PKOS ta da azalmış hücre içi mitokondrial aktivite ve artmış oksidatif hasar, insülin direncini, hiperandrojenemi bulgularını daha da şiddetlendirerek infertiliteye neden olmaktadır (13). Bizim de bu çalışmamızdaki amacımız

1. İnfertilite şikâyetiyle İVF ünitemize başvuran hastaların serum tiyol/disülfid homeostazı parametreleri ve iskemi modifiye albumin (İMA) düzeylerini ölçmek
2. İnfertiliteye sebep olan faktör ile araştırdığımız parametrelerin ilişkisini ortaya koymak
3. Tiyol/disülfid dengesi ve İMA düzeylerinin infertilitenin farklı etyolojilerindeki hasta gruplarında düzeylerini karşılaştırmak
4. İnfertilite tedavisinde hastaların antioksidan ve oksidan düzeylerini belirleyerek, oksidan düzeyi yüksek hastalara destek tedavisine öncülük etmek.
5. Tiyol/ disülfid homeostazı değişkenlerinin ve İMA düzeyinin infertil hastalarda tanı ve tedavide yeni bir belirteç olarak öngöründe bulunabilirliğini araştırmak

MATERYAL VE METOD

Çalışmanın Özellikleri

Çalışmamız prospektif ve tek merkezli, tanımlayıcı niteliktedir. Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar (27.11.2019 tarihli ve 244 sayılı 72867572.050.01.04-199307 nolu karar) Etik Kurulundan onay alındıktan sonra Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı Kliniği İVF Ünitesi'nde 01 Aralık 2019 ile 01 Temmuz 2020 tarihleri arasında yapıldı. Ünitemize infertilite nedeniyle tedavi amacıyla başvuran 111 infertil kadın hasta ve benzer demografik özelliklere sahip, başka şikâyetler ile Kadın Hastalıkları ve Doğum Polikliniğimize başvurup tetkiklerinde organik patoloji saptanmayan 40 fertil kadın kontrol grubu olarak çalışmaya dâhil edildi. Her iki grupta yer alan kadınlardan "Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu" onayı alındı. Çalışmaya katılan katılımcıların sosyodemografik ve klinik özellikleri birebir görüşmelerden elde edildi. Hastaların tıbbi bilgileri sorumlu araştırma görevlisi doktor tarafından çalışma formlarına kaydedildi. Çalışmaya katılan infertil hastalardan İVF ünitesine ilk başvuruları anında onam alınması sonrası, sağlıklı kadınlardan ise polikliniğimize başvuruları sırasında muayeneleri tamamlandıktan sonra onamları alınarak rutin biyokimya tüpüne yaklaşık 5cc kan alındı. Alınan kanlar +4 °C'de 3600 rpm'de 10 dakika santrifüj edildikten sonra ayrılan serum kısmı Ependorf tüpüne koyularak çalışma gününe kadar -80°C'de muhafaza edildi. Sonrasında Tiyol-disülfid homeostazı ve iskemi modifiye albumin (İMA) parametreleri analiz edildi. Tiyol-disülfid homeostaz parametreleri ve İMA düzeyleri değerlendirildi. Bu değerler sağlıklı fertil kontrol grubu değerleri ile karşılaştırıldı

Hastaların Seçimi

Çalışmaya erkek faktörü (erkek faktör grubu, n=36), kadın faktörü (kadın faktör grubu, n=38) ve açıklanamayan infertilite (açıklanamayan infertil grup, n=37) nedenleri ile İVF ünitesine ileri değerlendirme ve tedavi amaçlı başvuran 18-45 yaş arası 111 infertil hasta dâhil edildi. Kadın faktöründeki 38 kişi de ayrıca tekrar infertilite etyolojilerine göre 3 alt gruba ayrıldı. PKOS (n=8 kişi), tubal faktörler nedeniyle infertil kadınlar (n=6 kişi) ve Düşük ovaryan rezerve sahip infertil kadınlar (n=24 kişi). Tüm hastaların yaş, boy, kilo ve vücut kitle indeksi (kilonun boyun karesine bölünmesiyle kg/m² elde edildi), gravida, infertilite süresi kaydedildi. Çalışmaya katılan tüm hastalardan sikluslarının 2.gününde FSH, LH,E2 düzeyleri için ve random bir günde Prolaktin, TSH, AMH düzeyleri için kan alındı. Hastaların tubal açıklığı sikluslarının 8-10.günlerinde çekilen HSG ile değerlendirildi.

İstatistiksel Analiz

İstatistiksel analizlere geçmeden önce veri giriş hatasının olmaması ve parametrelerin beklenen aralıkta olup olmadığı ile ilgili kontroller yapılmıştır. Sürekli değişkenlerin normallik varsayımları çarpıklık ve basıklık (Skewness ve Kurtosis) katsayıları, Kolmogorov Smirnov testi ve Histogram ile incelenmiştir.

Sürekli değişkenlerin üç veya üzeri düzeyli karşılaştırmalarda veriler normal dağılıyorsa tek yönlü varyans analizi (ANOVA), normal dağılmıyorsa Kruskal-Wallis testi ile analiz edilmiştir. Sürekli değişkenler arasındaki ilişkiler ise Spearman (Spearman's rho) korelasyon analizi, duyarlılık ve özgüllük değerlendirilmesinde ROC analizi kullanılarak incelenmiştir. Bütün analizlerde IBM SPSS.23 programı kullanılmış ve anlamlılık düzeyi olarak $p < 0,05$ değeri kabul edilmiştir.

BULGULAR

İnfertil kadınların sosyodemografik özellikleri Tablo 1 de gösterilmiştir. Tüm infertil kadınların yaş ortalaması $32,30 \pm 7,34$ olarak bulundu. İnfertil kadınların kilo ortalaması $70,56 \pm 14,12$ idi. Vücut kitle indeksleri $26,11 \pm 4,69$ olarak hesaplandı.

Etiyolojisi kadın faktörü olan hastaların yaş ortalaması erkek faktörü olan $p < ,001$ ve açıklanamayan infertil gruptan anlamlı olarak daha yüksekti ($p = ,011$). Buna karşılık kilo ve vücut kitle indeksi, evlilik süresi, infertilite süresi ve gravida açısından hastaların etiyojisine göre istatistiksel olarak farklılaşmadığı bulunmuştur ($p > ,05$).

Tablo 1. Hastaların Etiyolojisine Göre Sosyodemografik Özelliklerin Karşılaştırılması

	Ort.±SS.	Medyan (Min.- Mak.)	F/ χ^2	p
Yaş*			9,125	<,001
Açıklanamayan	31,35±6,69	30,00 (19,00-45,00)		
Erkek	29,39±5,80	29,00 (20,00-40,00)		
Kadın	36,00±7,87	38,00 (20,00-48,00)		
Toplam	32,30±7,34	32,00 (19,00-48,00)		
Kilo*			,027	,974
Açıklanamayan	70,49±12,24	70,00 (48,00-94,00)		
Erkek	70,22±14,27	66,00 (49,00-100,00)		
Kadın	70,97±15,96	69,00 (45,00-120,00)		
Toplam	70,56±14,12	68,00 (45,00-120,00)		
Vücut kitle indeksi*			,920	,402
Açıklanamayan	26,52±4,99	26,10 (17,90-36,90)		
Erkek	25,32±4,09	24,35 (16,56-35,00)		
Kadın	26,68±4,93	27,05 (18,00-44,00)		
Toplam	26,11±4,69	25,50 (16,56-44,00)		
Evlilik süresi**			3,721	,156
Açıklanamayan	7,51±4,70	8,00 (1,00-16,00)		
Erkek	5,29±3,75	4,00 (1,00-15,00)		
Kadın	6,51±5,27	4,50 (1,00-21,00)		
Toplam	6,45±4,67	5,00 (1,00-21,00)		
İnfertilite süresi**			2,262	,323
Açıklanamayan	5,50±3,54	5,00 (1,00-13,00)		
Erkek	4,07±2,51	3,25 (1,00-13,00)		
Kadın	5,24±4,87	3,00 (1,00-20,00)		
Toplam	4,94±3,80	3,50 (1,00-20,00)		
Gravida**			,289	,866
Açıklanamayan	,70±1,22	,00 (,00-5,00)		
Erkek	,42±,65	,00 (,00-2,00)		
Kadın	,61±1,28	,00 (,00-6,00)		
Toplam	,57±1,09	,00 (,00-6,00)		

*ANOVA analizi yapılmıştır.

** Kruskal-Wallis testi yapılmıştır.

Native tiyol değerinin etiyolojisi açıklanamayan hastaların native tiyol değerinin erkek olan $p = ,003$, ve sağlıklı kadın olan gruptan $p = ,011$ daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, etiyolojisi erkek faktörü olan grubun native tiyol değerinin ,kadın olan gruptan $p = ,011$ anlamlı olarak daha düşük olduğu görülmüştür. Son olarak etiyolojisi kadın olan grubun native tiyol değerinin sağlıklı kadın olan gruptan daha yüksek olduğu bulunmuştur $p = ,005$ (Tablo 2).

Etyolojisi açıklanamayan hastaların total tiyol değerinin, erkek olan $p = ,001$ ve sağlıklı kadın olan gruptan $p = 001$ daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, etiyolojisi erkek olan grubun total tiyol değerinin kadın olan gruptan $p < ,001$ anlamlı olarak daha düşük olduğunu göstermiştir. Son olarak etiyolojisi kadın olan grubun total tiyol değerinin sağlıklı kadın olan gruptan daha yüksek olduğu bulunmuştur $p < ,001$ (Tablo 2).

Etyolojisi açıklanamayan hastaların disulfid değerinin erkek olan ve sağlıklı kadın olan gruptan daha yüksek olduğu bulunmuştur($p < ,001$). Ayrıca, etiyolojisi erkek olan grubun disulfid değerinin kadın olan gruptan anlamlı olarak daha düşük olduğunu görülmüştür($p < ,001$). Son olarak etiyolojisi kadın olan grubun disulfid değerinin sağlıklı kadın olan gruptan daha yüksek olduğu bulunmuştur $p < ,001$ (Tablo 2).

İndex 1 değerinin (İndex 1:Disülfid/Native Tiyol) hastaların etiyolojisine göre farklılaştığı bulunmuştur ($p < ,001$). Açıklanamayan infertil hastaların index 1 değeri, sağlıklı kadın grubundan daha yüksek bulunmuştur. ($p < ,001$) Ayrıca, etiyolojisi kadın olan grubun index 1 değeri, sağlıklı kadın grubundan daha yüksek bulunmuştur $p < ,001$.(Tablo 2)

İndex 2 değerinin (İndex2: Disülfid/Total Tiyol) hastaların etiyolojisine göre farklılaştığı bulunmuştur($p < ,001$).Etyolojisi açıklanamayan infertilite olan hastaların index 2 değer, erkek olan ($p = ,048$) ve sağlıklı kadın olan gruptan $p < ,001$ daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, etiyolojisi kadın olan grubun index 2 değeri sağlıklı kadın olan gruptan daha yüksek bulunmuştur ($p < ,001$). (Tablo 2)

İndex 3 değerinin(İndex3: Native Tiyol/Total Tiyol) hastaların etiyolojisine göre farklılaştığı bulunmuştur($p < ,001$).Etyolojisi açıklanamayan infertilite olan hastaların index 3 değeri, erkek olan ($p = ,048$) ve sağlıklı kadın olan gruptan ($p < ,001$) daha düşük bulunmuştur. Ayrıca, etiyolojisi kadın faktörü olan grubun index 3 değeri sağlıklı kadın olan gruptan daha düşük bulunmuştur ($p < ,001$). (Tablo 2)

Etyolojisi kadın infertilitesi olan grubun albümin değeri, erkek olan gruptan ($p < ,001$) ve sağlıklı kadın olan gruptan ($p = ,001$) daha yüksek bulunmuştur. Buna karşılık, ima değerinin hastaların etiyolojisine göre istatistiksel olarak farklılaşmadığı bulunmuştur ($p > ,05$). (Tablo 2)

Tablo 2. Çalışma Grupları arasında Tiyol-Disülfid Denge Parametrelerinin ve İMA Düzeylerinin Karşılaştırılması (n=151)

	Ort.±SS.	Medyan (Min. – Mak.)	F/ χ^2	p
Native tiyol*			8,023	<,001
Açıklanamayan	358,83±97,80	341,58 (206,46 -605,64)		
Erkek	291,89±80,30	303,84 (137,85-414,87)		
Kadın	363,31±73,31	351,02 (238,14-568,80)		
Sağlıklı kadın	300,40±73,00	304,85 (163,89-546,78)		
Total tiyol*			10,885	<,001
Açıklanamayan	399,77±105,57	387,60 (232,59-676,75)		
Erkek	318,21±82,22	329,53 (160,30-444,45)		
Kadın	402,83±79,70	388,44 (276,04-631,59)		
Sağlıklı kadın	323,41±76,44	333,77 (178,94-570,39)		
Disulfid*			31,143	<,001

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

Açıklanamayan	20,47±5,53	20,78 (3,95-35,55)		
Erkek	13,16±3,21	12,88 (8,42-27,22)		
Kadın	19,76±5,83	16,96 (9,73-32,40)		
Sağlıklı kadın	11,50±5,08	12,00 (,01-23,17)		
Albumin**			15,858	,001
Açıklanamayan	3,87±,67	3,96 (1,58-4,73)		
Erkek	3,52±,88	3,79 (1,32-4,72)		
Kadın	4,16±,44	4,21 (3,01-4,96)		
Sağlıklı kadın	3,68±,74	3,91 (1,20-4,77)		
İma**			7,108	,069
Açıklanamayan	,72±,12	,74 (,23-,96)		
Erkek	,75±,08	,76 (,55-,92)		
Kadın	,73±,09	,73 (,50-,93)		
Sağlıklı kadın	,70±,09	,70 (,55-,92)		
İndex 1*			10,584	<,001
Açıklanamayan	5,83±1,49	5,73 (1,76-8,96)		
Erkek	4,85±1,73	4,41 (2,61-9,95)		
Kadın	5,51±1,50	5,46 (3,38-10,55)		
Sağlıklı kadın	3,92±1,71	3,83 (,00-7,56)		
İndex 2*			11,094	<,001
Açıklanamayan	5,19±1,20	5,14 (1,70-7,60)		
Erkek	4,38±1,39	4,05 (2,48-8,30)		
Kadın	4,93±1,19	4,93 (3,17-8,71)		
Sağlıklı kadın	3,59±1,48	3,56 (,00-6,57)		
İndex 3*			11,092	<,001
Açıklanamayan	89,62±2,40	89,72 (84,81-96,61)		
Erkek	91,24±2,78	91,90 (83,40-95,03)		
Kadın	90,14±2,38	90,15 (82,58-93,67)		
Sağlıklı kadın	92,82±2,96	92,89 (86,87-99,99)		

İndex 1: Disülfid/ Native Tiyol İndex2: Disülfid/ Total Tiyol İndex3: Native Tiyol/ Total Tiyol

*ANOVA analizi yapılmıştır.

** Kruskal-Wallis testi yapılmıştır.

Spearman (Spearman's rho) korelasyon analizi neticesinde yaş ile Disülfid ($r=,189$ $p=,047$) ve FSH ($r=,227$ $p<,016$) arasında pozitif yönde; AMH ($r=-,487$ $p<,001$) ile ise negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Disülfid ile albümin ($r=,299$ $p=,001$) arasında pozitif yönde; AMH ile ise ($r=-,315$, $p=,001$) ise negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. (Tablo 3)

Tablo 3. Plazmada Ölçülen Dinamik Tiyol-Disülfid Parametreleri ve İMA Düzeyleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları (n=111)

Değişken	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Native tiyol	-											
r	-											
p	-											
2. Total tiyol		-										
r	,992	-										
p	,000	-										
3. Disulfid			-									
r	,533	,614	-									

arasında istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır. İMA değerinin hastaların etiyolojisine göre farklılaşma bulunamamıştır.

Tablo 4. Kadın İnfertilitesi Çalışma Alt Grupları ve Sağlıklı Kadın Grubu Arasındaki Tiyol-Disülfid Denge Parametrelerinin ve İma Düzeylerinin Karşılaştırılması

	Ort.±SS.	Medyan (Min. – Mak.)	F/ χ^2	p
Native tiyol			6,149	< ,001.
Dor	380,05±73,10	355,74 (294,39-568,80)		
Tubal faktör	324,13±72,37	300,99 (238,14-441,09)		
Pcos	342,47±65,81	343,32 (252,87-421,92)		
Sağlıklı kadın	300,40±73,00	304,85 (163,89-546,78)		
Total tiyol			8,209	<,001
Dor	421,58±80,75	392,50 (326,26-631,59)		
Tubal faktör	364,03±74,65	351,06 (276,04-473,20)		
Pcos	375,65±69,48	374,29 (283,79-471,03)		
Sağlıklı kadın	323,41±76,44	333,77 (178,94-570,39)		
Disülfid			16,353	<,001
Dor	20,77±5,78	18,15 (14,67-31,40)		
Tubal faktör	19,95±7,82	18,31 (9,73-32,40)		
Pcos	16,60±3,32	15,46 (14,62-24,56)		
Sağlıklı kadın	11,50±5,08	12,00 (,01-23,17)		
Albumin			13,113	,004
Dor	4,17±,45	4,19 (3,01-4,73)		
Tubal faktör	4,36±,30	4,27 (4,10-4,96)		
Pcos	3,99±,46	3,92 (3,50-4,66)		
Sağlıklı kadın	3,68±,74	3,91 (1,20-4,77)		
İma			2,678	,444
Dor	,73±,08	,73 (,50-,83)		
Tubal faktör	,71±,11	,73 (,58-,83)		
Pcos	,73±,12	,74 (,52-,93)		
Sağlıklı kadın	,70±,09	,70 (,55-,92)		
İndex 1			7,225	<,001
Dor	5,49±1,22	5,46 (3,63-8,19)		
Tubal faktör	6,36±2,70	6,31 (3,38-10,55)		
Pcos	4,94±,93	4,77 (3,58-6,27)		
Sağlıklı kadın	3,92±1,71	3,83 (,00-7,56)		
İndex 2			7,169	<,001
Dor	4,92±,98	4,93 (3,38-7,04)		
Tubal faktör	5,56±2,11	5,60 (3,17-8,71)		
Pcos	4,48±,77	4,36 (3,34-5,57)		
Sağlıklı kadın	3,59±1,48	3,56 (,00-6,57)		
İndex 3			7,169	<,001
Dor	90,16±1,96	90,15 (85,93-93,24)		
Tubal faktör	88,89±4,21	88,79 (82,58-93,67)		
Pcos	91,04±1,54	91,28 (88,86-93,32)		
Sağlıklı kadın	92,82±2,96	92,89 (86,87-99,99)		

TARTIŞMA

Organizmayı oksidatif strese karşı koruyan antioksidan moleküllerden biri de tiyollerdir. Tiyoller sülfidril grubu içerir ve oksidatif stres altında tersinir sülfidril köprüleri oluşturur (8). Disülfid bağları antioksidan mekanizmalar yardımı ile tekrar tiyol gruplarına indirgenir ve tiyol disülfid

homeostazi korunmuş olur (14). Literatürde preeklampsi, abortus imminens, tekrarlayan gebelik kayıpları, uterin myomlar, endometriyal polip, PKOS, endometriyozis tiyol disülfid dengesinin incelendiği reproduktif yaştaki bazı kadın hastalıklarındandır (15).(16)(17).(18, 19) (20) (21)

Oksidatif stres kadında ve erkekte reproduktif fizyolojiyi bozarak pek çok hastalığın etyopatogenezinde rol alabilir (22). Literatürde PKOS, endometriyoma, preeklampsi, açıklanamayan infertilite, IUGR,spontan abortus bununla ilgili çalışma yapılan patolojilerden bazılarıdır. Szczeponska ve ark. yapmış olduğu çalışmada endometriyozisli kadınların periton sıvısında fertil gruba göre daha düşük glutatyon ve SOD gibi antioksidan enzim düzeyleri olduğunu bildirmişlerdir (23).

Wang ve ark yapmış olduğu çalışmada da tüp ligasyonu istemi olan sağlıklı fertil kadınlarla, diagnostik laparoskopi yapılan açıklanamayan infertil kadınlardan alınan periton sıvılarını karşılaştırdıklarında; açıklanamayan infertilitesi olan kadınların periton sıvısında ROS düzeylerini anlamlı olarak yüksek bulmuşlardır (24). Oksidatif streteki artışın ,endometriyal reseptivitede azalma, oosit kalitesinde bozulma , prematür yumurtalık yetmezliği, minimal ve hafif endometriozis, tubal hasar, pelvik adezyonlar ve immünolojik ve endokrinolojik anormallikler gibi açıklanamayan infertiliteye katkıda bulunabilecek etiyolojik faktörlerde önemli bir rol oynadığı bulunmuştur (25).

Bizim çalışmamızda da tiyol disülfid homeostazi infertil ve fertil gruplar arasında incelenmiştir. ROS ların artışı ile oluşan oksidatif stresin bir belirteci olan disülfidin ve disülfid/native tiyol(index1), disülfid/total tiyol(index2) oranlarının açıklanamayan infertil ve kadın faktörlü infertil grupta sağlıklı fertil kadınlardan istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu saptadık. (**p<0,001**). Bununla birlikte bu değerlerin tamamında açıklanamayan infertil grubun kadın faktörü grubuna göre sayısal üstünlüğü saptanmış fakat istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir. Bildiğimiz kadarıyla bizim çalışmamız; açıklanamayan infertil grup, kadın kaynaklı infertil grup ve erkek kaynaklı infertil gruplarda oksidatif stres belirteci olan serum tiyol disülfid dengesi ve İMA düzeylerini hem grupların kendi arasında hem de sağlıklı fertil kadınlarla karşılaştırıldığı literatürdeki ilk çalışmadır

Işık ve ark. yapmış olduğu çalışmada prematür over yetmezliği olan kadınlar ile sağlıklı kadınların tiyol disülfid homeostazını karşılaştırmış, prematür ovaryan yetmezliği olan kadınlarda, sağlıklı kadınlara göre göre disülfid düzeyi ile index1,index2 oranlarını yüksek tiyol düzeylerini ise düşük olarak saptamış ve oksidatif stresin prematür over yetmezliğinde bir neden olabileceğini savunmuşlardır (26). Bizim çalışmamızda da literatürle uyumlu olarak kadın infertilitesi alt gruplarından düşük over rezervli(DOR) infertil hastalarda disülfid düzeyi,index1,index 2 oranları sağlıklı fertil gruptan anlamlı olarak yüksek saptanmıştır (**p<0,001**)

Tola ve ark yapmış oldukları çalışmada IVF tedavisine giden PKOS lu infertil kadınlarla tubal nedenli infertil kadınların folikül sıvısındaki tiyol/ disülfid homeostazını ve tedaviye yanıtı etkilerini değerlendirmişlerdir. PKOS grubunda nativ tiyol düzeyi ve nativ tiyol/total tiyol oranı Tubal infertil gruba göre daha düşük, Disülfid düzeyi,index1,index2 oranları da PKOS grubunda anlamlı olarak yüksek saptanmıştır. PKOS lu grupta tiyol-disülfid dengesi oksidatif stres yönüne doğru kaymıştır (27).

Yıldırım ve ark çalışmasında ise, serum tiyol düzeylerini PKOS lu obez olan ve olmayan gruplarda diğer gruplardan anlamlı olarak yüksek bulmuşlardır. PCOS hastalarında bu yüksek tiyol düzeylerinin, teka hücrelerinde apoptozu baskılayarak, foliküler gelişimi inhibe edip, anovulasyona neden olabileceğini savunmuşlardır (28)

Bizim çalışmamızda literatürle uyumlu olarak PKOS grubumuzda disülfid düzeyleri ve index1,index2 oranları diğer gruplardan daha düşük bulunmuştur. Kadın faktörü alt gruplarının tamamında disülfid düzeyleri sağlıklı fertil gruptan sayısal olarak yüksekti. Bu da bizlere kadın kaynaklı infertilitede oksidatif stresin alt grupların tamamında (PKOS, endometriyoma, tubal hasar vb) etyolojide rol oynayabileceğini göstermektedir. Çalışmamız; kadın kaynaklı infertilite nedenlerinin, tiyol/disülfid homeostazi ve İMA düzeyleri ile olan ilişkisini ayrı ayrı değerlendiren literatürde bildiğimiz ilk çalışmadır

Disülfid düzeyi,index1,index2 oranlarını DOR alt grubunda sağlıklı fertil kontrol gruba göre istatistiksel olarak anlamlı yüksek, İndex 3 oranını anlamlı olarak düşük saptadık.(**p <0,001**). Bu bulgular ışığında oksidatif stresi gösteren değişkenlerin tamamının sağlıklı fertil kadınlara göre DOR subgrubunda anlamlı olarak yüksek saptanması, DOR nedenli infertilitesi olan kadınların oksidatif

strese daha fazla maruz kaldığının göstergesidir. Subgrupların kendi arasında fark elde edemememiz oksidatif stresin kadında hem tubal çevreyi, hem tubal transportu bozup tubal infertilite yapması, ovulasyonu etkileyip, GnRH pulstatilitesini bozarak PKOS a neden olması, oosit kalitesini bozarak DOR a zemin hazırlaması yani 3 alt grubun tamamında etken olmasından ve çalışmadaki kadın infertilitesi alt gruplarının sayısal dağılımın dengesiz olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Özdemir ve ark IVF tedavisine giden hastalarda tiyol disülfid homeostazı ve İMA düzeylerini incelediği araştırmada hastalar infertilite etyolojisine göre DOR, açıklanamayan infertil ve erkek faktörü olarak gruplandırılmış. Gruplar arasında albümin düzeylerine bakıldığında DOR grubunda albümin düzeylerinde diğer gruplara göre sayısal üstünlük saptanmıştır (267). İMA düzeyi açısından gruplar arasında anlamlı farklılık saptanmamış ve IVF ile gebe kalan ve kalmayan hastalar arasında da İMA düzeyleri benzer olarak saptanmıştır

Bizim çalışmamızda da infertilite grupları ve sağlıklı fertil kontrol grubu arasında albümin düzeyleri için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Kadın faktörü grubunda Albumin düzeyleri erkek faktörü grubundan ve sağlıklı fertil kontrol grubundan istatistiksel olarak daha yüksek saptanmıştır (p=0,001) Literatürle uyumlu olarak bizim çalışmamızda da kadın infertilitesi gruplarında diğer gruplara göre albümin düzeyinin yüksek saptanması kadın infertilitesinde oksidatif hasara yanıt olarak antioksidan kapasitenin de artmış olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca albümin nativ tiyol ve total tiyol ile pozitif yönde korelasyon göstermiştir. Bu da albüminin serumda en fazla miktarda bulunan tiyol grubu olduğunu doğrular niteliktedir

Çalışmamızda infertil gruplar ile fertil kadın grubun İMA düzeyleri karşılaştırılmış ve infertilite gruplarında fertil kadın grubuna göre sayısal üstünlük görülmesine rağmen istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamakla birlikte infertilite etyolojisine göre gruplar arasında da İMA düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlı fark saptanmamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmanın sonucunda çağımızın en büyük sağlık sorunlarından biri olan ve birçok farklı nedeni bulunan infertilitede Oksidatif stresin ve azalmış antioksidan kapasitenin de; kadın ve erkek üreme sisteminin pek çok bileşenini etkileyerek neden olabileceğini doğrular nitelikte literatürle uyumlu veriler elde edildi.

Araştırmamız etyolojisinde oksidatif stresin de rolü olduğu gösterilen infertilitede serum tiyol disülfid dengesinin ve iskemi modifiye albümin (İMA) düzeyinin, infertilite nedenleri alt gruplara ayrılarak, sağlıklı fertil kadınlarla karşılaştırıldığı ilk çalışmadır.

İnfertilitede serum tiyol/disülfid homeostazı bozukluğunun saptanması, hastalığın patogenezinde rolü olabileceğini düşündürmektedir.

İnfertilite şikâyetiyle başvuran çiftlerde tedaviye başlamadan önce serum tiyol/disülfid düzeylerinin değerlendirilmesi, bozukluk saptanan hastalarda antioksidan destek tedavilerinin başlanmasının gebelik şansını artırabileceğini düşünmekteyiz. Bu nedenle bu konu ile ilgili daha kapsamlı prospektif çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

1-Castilla J, Zamora S, Gonzalvo M, Del Castillo JL, Roldan-Nofuentes J, Clavero A, et al. Sperm chromatin structure assay and classical semen parameters: systematic review. *Reproductive biomedicine online*. 2010;20(1):114-24.

2-Mosher WD. Fecundity and infertility in the United States. *American journal of public health*. 1988;78(2):181-2.

3-Malekshah AK, Moghaddam AE, Moslemizadeh N, Peivandi S, Barzegarnejad A, Musanejad N, et al. Infertility in Mazandaran province-north of Iran: an etiological study. *Iranian journal of reproductive medicine*. 2011;9(1):21.

4-Karimzadeh MA, Ahmadi S, Oskouian H, Rahmani E. Comparison of mild stimulation and conventional stimulation in ART outcome. *Archives of gynecology and obstetrics*. 2010;281(4):741-6.

- 5-Wallach EE, Hughes EG, Brennan BG. Does cigarette smoking impair natural or assisted fecundity? *Fertility and sterility*. 1996;66(5):679-89.
- 6-Emanuele MA, Wezeman F, Emanuele NV. Alcohol's effects on female reproductive function. *Alcohol Research & Health*. 2002;26(4):274.
- 7-Go Y-M, Jones DP. Thiol/disulfide redox states in signaling and sensing. *Critical reviews in biochemistry and molecular biology*. 2013;48(2):173-81.
- 8-Erel O, Neselioglu S. A novel and automated assay for thiol/disulphide homeostasis. *Clinical biochemistry*. 2014;47(18):326-32.
- 9-Turell L, Radi R, Alvarez B. The thiol pool in human plasma: the central contribution of albumin to redox processes. *Free Radical Biology and Medicine*. 2013;65:244-53.
- 10-Biswas S, Chida AS, Rahman I. Redox modifications of protein-thiols: emerging roles in cell signaling. *Biochemical pharmacology*. 2006;71(5):551-64.
- 11-Ruder EH, Hartman TJ, Goldman MB. Impact of oxidative stress on female fertility. *Current opinion in obstetrics & gynecology*. 2009;21(3):219.
- 12-Wang Y, Sharma RK, Falcone T, Goldberg J, Agarwal A. Importance portance of reactive oxygen species in the peritoneal fluid of women with endometriosis or idiopathic infertility. *Fertility and Sterility*. 1997;68(5):826-30.
- 13-Palacio J, Iborra A, Ulcova-Galova Z, Badia R, Martinez P. The presence of antibodies to oxidative modified proteins in serum from polycystic ovary syndrome patients. *Clinical & Experimental Immunology*. 2006;144(2):217-22.
- 14-Ziegler D. Role of reversible oxidation-reduction of enzyme thiols-disulfides in metabolic regulation. *Annual review of biochemistry*. 1985;54(1):305-29.
- 15-Korkmaz V, Kurdoglu Z, Alisik M, Cetin O, Korkmaz H, Surer H, et al. Impairment of thiol-disulfide homeostasis in preeclampsia. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*. 2016;29(23):3848-53.
- 16-Katar-Yildirim C, Tokmak A, Yildirim C, Erel O, Caglar AT. Investigation of serum thiol/disulphide homeostasis in patients with abortus imminens. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*. 2018;31(18):2457-62.
- 17-Erkenekli K, Sanhal CY, Yucel A, Bicer CK, Erel O, Uygur D. Thiol/disulfide homeostasis in patients with idiopathic recurrent pregnancy loss assessed by a novel assay: Report of a preliminary study. *Journal of Obstetrics and Gynaecology Research*. 2016;42(2):136-41.
- 18-Eroglu S, Haskul İ, Aziz V, Yurtcu E, Karatas F, Neşelioğlu S, et al. Dynamic thiol/disulphide homeostasis in patients with Uterine Myoma. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*. 2017;216:24-6.
- 19-Ozaksit G, Tokmak A, Kosem A, Kuru-Pekcan M, Erel O. Could there be any role of thiol disulphide homeostasis and ischemia modified albumin in the pathogenesis of endometrial polyps? *Journal of Experimental Therapeutics & Oncology*. 2019;13(2).
- 20-Yildirim M, Turkyilmaz E, Neselioglu S, Alisik M, Avsar AFY. Dynamic thiol-disulphide status in polycystic ovary syndrome and its association with the pathogenesis of the disease. *Gynecologic and obstetric investigation*. 2017;82(1):54-9.
- 21-Choi YS, Cho S, Seo SK, Park JH, Kim SH, Lee BS. Alteration in the intrafollicular thiol-redox system in infertile women with endometriosis. *Reproduction*. 2015;149(2):155-62.
- 22-Agarwal A, Aponte-Mellado A, Premkumar BJ, Shaman A, Gupta S. The effects of oxidative stress on female reproduction: a review. *Reproductive biology and endocrinology*. 2012;10(1):1-31.
- 23-Szczepańska M, Koźlik J, Skrzypczak J, Mikołajczyk M. Oxidative stress may be a piece in the endometriosis puzzle. *Fertility and sterility*. 2003;79(6):1288-93.

- 24- Cramer DW, Walker AM, Schiff I. Statistical methods in evaluating the outcome of infertility therapy. *Fertility and sterility*. 1979;32(1):80-6.
- 25- Verit FF. *Oxidative Stress in Unexplained Female Infertility*. Unexplained Infertility: Springer; 2015. p. 149-59
- 26- Isik H, Sahbaz A, Timur H, Aynioglu O, Mert SA, Balık AR, et al. The use of thiol/disulfide as a novel marker in premature ovarian failure. *Gynecologic and obstetric investigation*. 2017;82(2):113-8.
- 27- Tola EN, Köroğlu N, Ergin M, Oral HB, Turgut A, Erel Ö. The role of follicular fluid thiol/disulphide homeostasis in polycystic ovary syndrome. *Balkan medical journal*. 2018;35(4):306.
- 28- Yildirim M, Turkyilmaz E, Neselioglu S, Alisik M, Avsar AFY. Dynamic thiol-disulphide status in polycystic ovary syndrome and its association with the pathogenesis of the disease. *Gynecologic and obstetric investigation*. 2017;82(1):54-9.
- 29- Ozdemir AZ, Karlı P, Neşelioğlu S. Does thiol/disulfide homeostasis affect the number of metaphase 2 oocyte in the treatment of in vitro fertilization? *Future Science OA*. 2020;6(2):FSO452

PEYNİR ALTI SUYUNUN ZENGİN İÇERİĞİ VE KULLANIM OLANAKLARI

Mubin KOYUNCU

İğdir Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü

mubin.koyuncu@igdir.edu.tr

Özlem YEŞİL

İğdir Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü

Songül BATUR

İğdir Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü

Öz

Peynir altı suyu, peynir ya da kazein üretiminde kazeinin çöktürülmesi sonucu elde edilen yarı saydam, yeşilimsi-sarı renkte bir sıvı protein kaynağıdır. Bileşim olarak süte benzerlik gösteren Peynir altı suyu, süt kuru maddesinin ve proteinlerin yaklaşık 1/5'ini, süt şekerinin ve B vitaminlerinin ise büyük bir bölümünü içermektedir. Peynir altı suyu % 0.5-1 gibi düşük miktarlarda protein bulunmasına karşın, bunların α -laktalbumin, β -laktoglobulin, serum albumini ve globulinlerden oluşması, peynir altı suyunun serum proteinlerince zengin hale getirir. Peynir altı suyundan elde edilen serum proteinleri kıvam arttırma, jel oluşturma, emülsiyon oluşturma ve su tutma özellikleri gibi fonksiyonel özelliklere sahiptir. Bu yönüyle serum proteinleri birçok gıda ürünüde yapısal özellikleri iyileştirmek ve yapısal dayanıklılığı sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Eskiden sadece sıvı halde hayvan yemi veya gübre olarak değerlendirilen peynir altı suyu, günümüzde çeşitli amaçlara yönelik olarak kullanılabilir. Peynir altı suyu genel olarak kurutularak veya konsantre edilerek kullanılmaktadır. Gıda sanayinde, şekerlemeler, unlu mamuller, et ürünleri, çorbalar, soslar, içecekler gibi birçok üründe kullanım olanağı mevcuttur. Ayrıca, hayvan beslenmesinde ucuz ve yüksek kaliteli protein kaynağı olmasıyla beraber karbonhidrat kaynağı olarak da tercih edilmektedir. Peynir altı suyunun kanalizasyona, akarsulara veya toprağa dökülmesinin de çevreye zarar verdiği yapılan araştırmalar ile tespit edilmiştir. Bu derleme makalede, peynir altı suyunun fonksiyonel özellikleri ile kullanım alanları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Peynir Altı Suyu, Serum Proteinleri, Fonksiyonel Özellik*

RICH COMPONENTS AND USAGE POSSIBILITIES OF WHEY

Abstract

Whey is a translucent, greenish-yellow liquid protein source obtained by precipitation of casein in the production of cheese or casein. Whey, which is similar to milk in composition, contains approximately 1/5 of the milk dry matter and proteins, and a large portion of milk sugar and B vitamins. Although whey contains protein in low amounts, such as 0.5-1%, the fact that these are composed of α -lactalbumin, β -lactoglobulin, serum albumin and globulins make whey rich in serum proteins. Serum proteins obtained from whey have functional properties such as thickening, gel-forming, emulsifying, and water retention properties. In this respect, serum proteins are used in many food products to improve structural properties and to provide structural strength. Whey, which was used only as liquid animal feed or fertilizer in the past, can now be used for various purposes. Whey is generally used for drying or concentrating. It can be used in many products such as confectionery, bakery products, meat products, soups, sauces, and drinks in the food industry. It is also preferred as a carbohydrate source as well as being a cheap and high-quality protein source in animal nutrition. It has been determined by researches that the

discharge of whey into sewers, rivers, or soil also harms the environment. In this review article, information is given about the functional properties and usage areas of whey.

Keywords: *Whey, Serum Proteins, Functional Property.*

GİRİŞ

Peynir altı suyu (PAS) süt teknolojisinin en önemli artıklarından biridir. Genel olarak peynir üretimi sırasında pıhtı kesimi sonrasında pıhtıdan ayrılan ve teleme dışında kalan yeşilimsi sarı renkteki sıvı olarak tanımlanmaktadır (Evren ve ark., 2011). Kavaz Yüksel ve ark. yaptıkları çalışmaya göre, peynir üretiminde kullanılan sütün yaklaşık %85 kadarı PAS olarak ayrıldığını ifade etmektedir.

1.Peynir Altı Suyunun Bileşimi

Kimyasal, fiziksel ve fonksiyonel özellikleri yüksek proteinlerce zengin olan peyniraltı suyu, aminoasitlerin denge kaynağı olması yönünden de önemli bir yere sahiptir. Peyniraltı suyunun özellikleri ve bileşimi peynir üretim teknolojisine ve peynir üretiminde kullanılan sütün kalitesine bağlı olarak da değişmektedir. Dinçoğlu ve Ardiç (2012) yaptıkları çalışmaya göre, laktozun, önemli bir enerji kaynağı ve peyniraltı suyu kuru maddesinin ana bileşeni olduğunu söylemektedir. Peyniraltı suyunda riboflavin, folik asit ve kobalamin de önemli miktarlarda bulunur. Peyniraltı suyunda peynir üretimi sonrası çoğunlukla peyniraltı suyu proteinlerine bağlı durumdadır. Peyniraltı suyunun süttten daha yüksek miktarda riboflavin içerebildiği ilginç bir durumdur. Peynir üretiminde kullanılan bazı laktik asit bakterilerinin aktiviteleri nedeniyle riboflavin içeriğinde artış meydana gelebilmektedir. Oldukça yüksek riboflavin içeriğinden dolayı, peyniraltı suyu karakteristik sarı-yeşil renge sahiptir (Yerlikaya ve ark. 2010).

PAS'ın bileşimi peynir yapımında kullanılan sütün bileşimine, peynir yapım tekniğine, pıhtılaştırmanın asit veya maya ile yapılıp yapılmadığına, pıhtılaştırma sıcaklığına, süresine, pıhtının parçalanma biçimine ve diğer birtakım faktörlere bağlı olarak değişim göstermektedir. Enzim kullanılarak pıhtılaştırılan kazeinin ayrılmasıyla elde edilen PAS min pH 6.3 tatlı olarak adlandırılırken; asit kullanılarak elde edilen PAS pH 4.6 ekşi olarak tanımlanmaktadır. PAS'ın bileşimi % 60-70 kuru madde, %45-50 laktoz, % 0.4-1.5 kalsiyum, % 6-10 protein, % 1-5 fosfat, % 2-6 laktat şeklindedir.

2.Peynir Altı Suyu Proteininin Bileşimi

Peynir üretiminde bir yan ürün olan PAS, laktoz, mineraller (örneğin kalsiyum, magnezyum, fosfor), vitaminler, kazein (glikomakropeptit dışında) ve bir miktar süt yağı içermektedir.

PAS proteinlerinin (Tablo 1) sadece biyolojik değeri diğer proteinlerden farklı olmadığı gibi, özellikle sülfür içeren amino asitleri de (örneğin sistein, metiyonin) içermektedir. Sülfür içeren amino asitler vücuttaki antioksidan peptitlerin düzeyini korumaya yardımcı olmaktadır (Karagozlu ve Bayarer, 2004.)

3.Peynir Altı Suyunun Kullanım Olanakları

3.1.Hayvan Yemlerine Katılması

PAS yüksek laktoz içerdiği için insan beslenmesinde değerlendirilme olanakları sınırlı olup bu nedenle daha çok hayvan beslemede kullanılmaktadır. Batı ülkelerinde açığa çıkan PAS'nun önemli bir kısmı hayvan yemlerinde katkı maddesi olarak değerlendirilmektedir. PAS'nun kuru maddesi düşük olduğundan dolayı bir süt ineği günde yaklaşık 35-40 litre PAS içebilir (Zadow, 1992). Dinçoğlu ve Ardiç (2012) çalışmalarında, PAS ile beslenen ineklerin sütlerinde %0.05 yağ, %0.13 protein, %0.09 oranında kazein artışı tespit edilmiş, bu hayvanlardan elde edilen sütlerin peynir yapımında kullanıldığı zaman kısa sürede maya tutarak pıhtılaştığından bahsetmişlerdir.

Tablo 1. Peynir Altı Suyu Proteinlerinin Bileşimi (Özen ve Kılıç, 2007)

Serum Proteini	Konsantrasyon (g/Lsüt)	Biyolojik fonksiyon
β -Laktoglobulin	3.2	Provitamin A taşıma, serbest yağ asitlerini bağlama
α -Laktalbumin	1.2	Laktoz sentezi, Ca taşıma, antikanserojenik
Serum albümini	0.4	Serbest yağ asidi taşıma
Immunoglobulin	0.8	Bağışıklık sistemini güçlendirme
Laktoferrin	0.2	Antimikrobiyal, antikanserojenik
Laktoperoksidaz	0.03	Antimikrobiyal etki

3.2. Tarımda Kullanımı

Kavaz Yüksel ve ark. (2019), PAS, bazı tarım uygulamalarında kullanıma potansiyeline sahip olan bir yan ürün olduğunu ve PAS proteinlerinin antimikrobiyal, antiviral ve antioksidan özelliklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Yapılan araştırmalar ise PAS'ın bazı bitki virüslerine karşı inhibitör etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu antiviral etkinin PAS proteinleri ile ilişkili olabileceği bildirilmiştir. Tarım uygulamalarında, PAS'ın insektisit olarak kullanımına ilişkin önemli örnekler ve çalışmalar da bulunmaktadır.

3.3. Peynir Yapımı

Peynir altı suyundan Mysost, Ricotta ve Lor peynirleri yapılmaktadır. Ülkemizde yaygın bir şekilde tüketilen lor peyniri, peynir suyunun kaynatılıp süzülmesi ile elde edilir. Bu peynirdeki kuru madde oranı yaklaşık %28'dir. Mysost peyniri peynir suyunun ısıtılarak koyulaştırılması sonucu elde edilir. Ricotta peyniri ise peynir suyunun sütle karıştırılıp 90 °C de ısıtılmasından sonra ekşi peynir suyu ilave edilerek proteinlerinin çöktürülmesi ile elde edilir. (Dinçoğlu ve Ardıç, 2012.).

3.4. Tereyağı Üretimi

Peynir yapımı esnasında oluşan PAS'ın yağ oranı uygulanan teknolojiye göre farklılıklar gösterir. Yağ oranı % 0.2'nin altında ise bu PAS'dan tereyağı elde edilmesi ekonomik değildir. Krema separatörleri kullanılarak PAS'ından geriye %0.05 oranında yağ kalıncaya kadar separasyon yapmak mümkündür. Bu şekilde elde edilen krema, ısıtılıp asitlendirildikten sonra tereyağına dönüştürülür (Dinçoğlu ve Ardıç, 2012).

3.5. Yoğurt ve Ayran Üretimi

Süt endüstrisinde PAS'ın en yaygın olarak kullanıldığı ürünlerden biri yoğurttur. PAS'ın protein konsantratu ve peynir suyu tozu; yoğurda sıkı bir yapı vermek, su salma durumunu azaltabilmek ve değişik yönde bir aroma kazandırmak için kullanılır (İnal ve Ergün, 1990).

Ayran üretiminde su yerine, çoğunlukla atık olarak görülen PAS kullanılarak ayranın besleyici özelliğini artırmak ve PAS'a kullanım alanı yaratmak için kullanılır. Ayran yoğurdun sulandırılması ya da belirli oranlarda sulandırılan sütün fermente edilmesi ile üretilmektedir. Yalnız, sütün sulandırılması yönteminin daha iyi sonuçlar verdiği belirtilmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmalarda sütün

sulandırılması yöntemiyle ayran üretimi tercih edilmiş ve su yerine PAS kullanımını üzerinde durulmuştur (Türkmen ve ark., 2017).

3.6. Dondurma Üretimi

Dondurma besin değerinin üstünlüğü ve sindirimini kolaylığı yanında, herkesçe sevilen tat ve aroması, ferahlatıcı özelliğinden dolayı toplumların ilgisini üzerine çekmektedir. Dondurma karışımına yağsız süt tozunun ¼' ünün yerine, iyon değiştiriciler ve ultrafiltrasyon tekniğiyle elde edilen peynir suyu konsantratu katılabilir.

3.7. İçme Sütünde Kullanımı

İçme sütüne gereken değer verilmeyen ülkemizde süt çeşitli mamullere işlenerek tüketilmekte; böyle olunca da sütte bulunan önemli besin maddelerinin büyük bir kısmı süt artığı olarak nitelendirilen peyniraltı suyu, yayık altı, haşlama suyu gibi yan ürünlere geçmektedir (Saçkesen ve Ocak, 2019). PAS değerlendirilmediği takdirde çevre kirliliğine sebep olmaktadır. Son zamanlarda teknolojinin gelişmesi ve insanların fonksiyonel gıdalara yönelmesine paralel olarak peyniraltı suyundan elde edilecek ürünlerin çeşitliliği artırılabilir ve her zevke hitap edebilen ürünler piyasaya sunulabilir. Böylece bu ürünlerin ülkemizdeki tüketilme miktarı artırılabilir; insan sağlığına özellikle de çocukların gelişimine önemli düzeyde katkı sağlanabilir (Yerlikaya ve ark., 2010; Özeltin, 2011; Dinçoğlu ve Ardic, 2012).

Az yağlı sütlerden hazırlanan diyet içme sütlerinde, düşük yağ oranından kaynaklanan bir tat zayıflığı görülmektedir. Bu kusur süütün protein miktarının peynir suyu proteini ilavesi sonucu yükseltilmesiyle ortadan kaldırılabilir. İnek süütünün anne sütüne benzetilmesi amacı ile laktoz ve peynir suyu proteini ilavesi yapılmaktadır.

3.8. Et Endüstrisinde Kullanımı

Maya ile elde edilen taze peynir suyu proteinleri maksimum %2 miktarında katkı maddesi olarak çeşitli sucuk, salam ve sosislerin imalatında kullanılmaktadır (Dinçoğlu ve Ardic, 2012.)

3.9. Unlu Mamullerde Kullanımı

Peynir suyu proteinlerinin bileşimine girdikleri ürünü köpürtme özelliği vardır. Bu özellikleriyle ekmek, kek gibi unlu mamuller ile tatlı sosunda köpürtücü ve fonksiyonel bir gıda maddesi olarak kullanılır. Peynir altı suyu ekmeğe %25 civarında katıldığında ürünün besin değerinin yükselmesine ve gözeneklerinin daha iyi bir görünüm kazanmasını sağlar. Yapılan bir araştırmada ,çavdar ekmeği yapımında PAS'ın kullanılması sonucu, üretim süresinin yarıya düştüğü, vitamin ve serbest amino asit miktarının yükseldiği tespit edilmiştir (Dinçoğlu ve Ardic, 2012). Yıllık ekmek üretimi için gerekli olan su miktarının yaklaşık yarısı PAS ile karşılanabilir. Böylelikle çevreye salındığı için atığa dönüşen PAS ortadan kaldırılırken, ekmeğin besin içeriğinin zenginleştirilmesi de mümkün olmaktadır. Ekmek yapımında peynir altı suyu protein konsantratu, peynir altı suyu tozunun kullanılması; özel ürünlerin, örneğin proteince zenginleştirilmiş ekmek yapımına, ekmeğin besin değerinin artırılmasına, ekmeğin oluşumunun ve tüketiciye istenilen ekmek türlerinin kalitelerinin olumlu yönde etkilenmesine olanak sağlamaktadır (Mete,2012).

3.10. Çeşitli İçeceklerin Yapımı

PAS çok yüksek oranda laktoz ihtiva ettiği için alkollü içeceklerin üretimi için çok iyi bir materyaldir. PAS dan, laktik asit bakterilerinin fermantasyonu ile probiyotikli PAS içecekleri elde edilmektedir. Bu içecekler; kandaki kolesterol seviyesini düşürücü, laktoz metabolizmasını düzenleyici,

kan basıncını azaltıcı, antikarsinojenik özellikleri ve bağışıklık sistemi aktive edici gibi olumlu etkiler gösterdiğinden dolayı büyük ilgi görmektedir (Dinçoğlu ve Ardıç, 2012). Peyniraltı suyundan içecek üretimi ile ilgili yapılmış araştırmalar incelendiğinde hammadde olarak daha çok tatlı peyniraltı suyu denen enzimle peynir üretimi sonucu arta kalan peyniraltı suyunun kullanıldığı görülmektedir. Çeşitli araştırmacıların ürünü içilebilir hale getirmek için çeşitli meyve suları, konsantreleri, pulpları, nektarları veya şurupları ilave ettiği bildirilmiştir. En çok turunçgil meyveleri tercih edilmiş, bunu muz, mango, papaya gibi tropik meyveler ve elma, vişne, kavun, kayısı gibi meyveler ve üzümü meyveler takip etmiştir. Araştırmacılar ürünün asitliğini düzenlemek için en çok sitrik asidi tercih ettiği belirtilmiştir. Bazı araştırmacılar ürünü tatlandırmak için fruktoz veya enzimatik hidrolize laktöz kullanırken, bazıları ise yapay tatlandırıcı kullandığı belirtilmiştir. Peyniraltı suyundan içecek üretimi 1970'li yıllarda başlamıştır. En eski peyniraltı suyu içeceklerinden bir tanesi İsviçre'de üretilen Rivella'dır. Günümüze kadar farklı doğal tatlı veya ekşi, proteinlerinden arındırılmış, sulandırılmış, fermente edilmiş ve kurutulmuş peyniraltı suyu içecekleri üretimi geniş ölçüde gelişmiştir (Yerlikaya ve ark., 2010). Son yıllarda formül ve yöntemleri geliştirilmiş peyniraltı suyu içeceklerinin üretimi, meyve konsantresi ilaveli çeşitli meyve kuru madde miktarları (%5-20) patentlerle tescillendiği belirtilmiştir. Bu içeceklerden, turunçgil aromalı ve mango, muz veya papaya gibi diğer tropikal meyve aromaları eklenmiş içecekler sıklıkta önerilmiştir. Çünkü bu içeceklerin istenmeyen pişmiş süt aroması ve taze peyniraltı suyunun tuzlu-ekşi aromasının kaybolmasında çok etkili olduğu ispatlanmıştır. Bunun yanında, elma, armut, şeftali, kayısı ve kiraz gibi meyvelerin konsantrelerinin eklenmesi de uygulanmıştır (Güzeler ve ark., 2017).

3.11. Peyniraltı Suyu Proteinlerinin Gıda Ambalajlamada Film Ve Kaplama Materyali Olarak Kullanımı

Yaklaşık 20 yıldır PAS proteinlerinden üretilen yenilebilir kaplamaların çeşitli gıdalarda kullanıldığı bilinmektedir. Bu şekilde üretilen film ve kaplamaların, çeşitli gıdalarda aroma, nem ve oksijen bariyeri sağladığı yapılan çalışmalarda belirtilmiştir. Örneğin; taze veya dondurulmuş etlerin depolanması sırasında nem kaybının azaltılması, paketlenmiş taze et ve kümes hayvanlarından patojen mikroorganizmaların azaltılması ve bunların sınırlandırılması çalışmalarında olumlu sonuçlar elde edilmiştir (Yüksel ve ark., 2020).

SONUÇ

Teknolojik gelişmeler ve tüketicilerin artan ilgisi ile birlikte batılı ülkelerde atık ürün olmaktan çıkan PAS'ın, bileşiminden kaynaklanan besleyici özelliklerinin yanında sağlık üzerine olumlu etkileri bilimsel olarak ortaya konulmuştur. Uygulama alanı geniş, besleyici değeri yüksek ve sağlık üzerine olumlu etkilere sahip olan PAS ve bileşenlerinin mevcut etkileri topluma daha iyi aktarılmalı ve bu konu üzerinde daha ayrıntılı çalışmalar yapılarak tüketilebilirliği artırılmalıdır. PAS'ın ekonomik olarak işlenmesi, insan gıdası olarak daha fazla değerlendirilmesi, bu değerli protein kaynağının beslenmede daha fazla kullanılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Altun İ, Tunçtürk Y. (2020). Peynir Altı Suyunda Üretilen Ekzopolisakkaritlerin Stabilizatör Olarak Kullanımının Dondurmanın Bazı Kimyasal ve Fiziksel Özelliklerine Etkileri Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi Cilt 30(1):166-179

Cansız, Z, Uslu C.C, Mutlu C, Arslan Tontul S, Ercan R, Erbaş M. (2020). Farklı Oranlarda Peynir Altı Suyu Kullanımının Beyaz ve Tam Buğday Unlarından Üretilen Ekmeklerin Bazı Özellikleri Üzerine Etkisi Gıda The Journal Of food Gıda 45(1):125-138

- Dinçoğlu, A.H, Ardiç, M. (2012). Peynir Altı Suyunun Beslenmemizdeki Önemi ve Kullanım Olanakları. Harran Üniv. Vet. Fak. Derg. 1(1):54-60
- Güzeler N, Esmek E.M, Kalender M.(2017). Peyniraltı Suyu ve Peyniraltı Suyunun İçecek Sektöründe Değerlendirilme Olanakları. Çukurova Tarım Gıda Bil. Der. Çukurova J. Agric. Food Sci. 32(2):27-36
- Karagözlü, C, Bayarer M. (2004). Peyniraltı Suyu Proteinlerinin Fonksiyonel Özellikleri Ve Sağlık Üzerine Etkileri. Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg., 41 (2):197-207
- Kavaz Yüksel A, Yüksel M, Ürüşan H. (2019). Peynir Altı Suyunun Çeşitli Özellikleri Ve Kullanım Olanakları. KSÜ Mühendislik Bilimleri Dergisi, 22(3):115-125
- Mete H. (2012).Peynir Altı Suyu`nun Ekmekçilikte Değerlendirilmesi ve Ekonomik Önemi Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi(1) :2-10
- Saçkesen Ş.N ,Ocak E.(2019). Peyniraltı Suyuyla Zenginleştirilmiş Fermente Süt İçeceği Üretimi Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi Cilt 29(2):309-317
- Özen, A. E., & Kılıç, M. (2007). Peynir altı suyundan elde edilen serum proteinlerinin fonksiyonel özellikleri. Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi, 3, 45-49.
- Türkmen N, Akal C, Koçak C. (2017). Farklı Oranlarda Peynir Altı Suyu Kullanımı ile Üretilen Ayranların Bazı Özellikleri. Akademik Gıda, 15(3), 256-260
- Yerlikaya O, Kınık Ö, Akbulut N. (2010). Peyniraltı Suyunun Fonksiyonel Özellikleri ve Peyniraltı Suyu Kullanılarak Üretilen Yeni Nesil Süt Ürünleri. Gıda, 35(4), 289-296.
- Yıldırım, Ç, Güzeler, N. (2013). Peyniraltı Suyu ve Yayık altının Toz Olarak Değerlendirilmesi. Ç.Ü.Z.F. Dergisi, 28 (2).11-20
- Yüksel N, Muti İstek M, Bulca S. (2020). Peyniraltı Suyu Proteinlerinin Gıda Ambalajlamada Film Ve Kaplama Materyali Olarak Kullanımı Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10(2):1042-1052

GEÇ ANTİK DÖNEM KAYNAKLARINDA PURPURA KODEKSLER

Dr. Öğretim Üyesi Pınar SERDAR DİNÇER

Yozgat Bozok Üniversitesi

pinarserdar@gmail.com

Özet

Antik kaynaklarda başka hiçbir renk purpura kadar fazla tanımlanmamıştır. Latince mor anlamına gelen purpura tarihi ve kültürel bir öneme sahiptir. Sosyal statünün bir simgesi olan mor boyanın elde edilme şekli ve sembolik anlamı üzerine oldukça kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Antik kaynaklara da aktarılan en değerli ve pahalı mor madde, bazı deniz salyangozlarının hipobranşiyal bezlerinden üretilen ışığa duyarlı vat boya olan kabuklu deniz ürünleri moruydu. Mor renk ve zenginlik arasındaki ilişki mor boyanın oldukça pahalı olması ve bu nedenle sadece zenginler tarafından kullanılabilmesinden kaynaklanıyordu. Bununla birlikte mor renk, Yahudilik ve Hıristiyanlığın dini pratiklerine de eklenerek kutsallaştırılmıştı.

Geç Antik dönemde purpuranın kullanımı sadece kumaşlarla sınırlı değildi. Geç Antik dönem kodekslerinde de görülen mor parşömenler özellikle de tüm el yazmasında kullanılmış ise zenginliğin, sosyal statünün ve prestijin simgesiydi. Aynı zamanda mor parşömen üzerine altın ya da gümüş mürekkeple yazılmış yazılar ise imparatorluk kültürüne atfedilmişti. Bu çalışmanın sorusu ise Geç Antik dönem kodekslerinde purpura ve altın/gümüş renklerinin kullanılmasının dönem kaynaklarına nasıl yansdığıdır.

Tüm bu kaynaklar, purpuranın Antik ve Geç Antik dönemde hem idari yönetimin hem de kutsallığın ayrı bir sembolü olarak farkındalığını ve kullanıldığını gösterir. Bununla birlikte purpuranın dönem kaynaklarında her zaman tasdiklenmediği de dikkat çekicidir. Bu çalışmanın önemi, bu birbirinden farklı referansların Geç Antik dönem mor anlayışına bırakılan mirası vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: *Bizans El Yazmaları, Purpura, Kodeks, Geç Antik Dönem*

PURPURA CODICES IN LATE ANTIQUE SOURCES

Abstract

No other color has been described as much as purpura in ancient sources. Purpura, meaning purple in Latin, has a historical and cultural significance. Extensive research has been done on the way purple dye, which is a symbol of social status, is obtained, and its symbolic meaning. The most valuable and expensive purple substance, whose significance we are aware of because of references to it in ancient sources, was shellfish purple, a light-sensitive vat dye produced from the hypobranchial glands of some sea snails. The relationship between the colour purple and richness stems from the fact that purple dye was quite expensive and therefore could only be used by wealthy people. However, the color purple was also added to the religious practices of Judaism and Christianity and made sacred.

The use of purpura in Late Antiquity was not limited to fabrics. Purple parchments, which are also seen in the Late Antiquity codices, were a symbol of wealth, high social status and prestige, especially if they were used in the entire manuscript. Additionally, inscriptions written in gold or silver ink on purple parchment were attributed to imperial culture. The question of this study is how the use of purpura and gold / silver colors in Late Antique codices is reflected in period sources.

All these sources show the awareness and use of purpura in Ancient and Late Antiquity as a separate symbol of both administrative rule and holiness. However, it is noteworthy that purpura is not always confirmed in antique sources. The importance of this study is to emphasize the legacy these different references left to the understanding of Late Antiquity purple.

Keywords: *Byzantine Manuscripts, Purpura, Codex, Late Antiquity*

GEÇ ANTİK DÖNEM KAYNAKLARINDA PURPURA KODEKSLER

Giriş

Latince mor anlamına gelen purpura¹⁴⁰ antik kaynaklarda en fazla bahsi geçen renktir. Farklı doğal kaynaklardan elde edilebilen purpura, kırmızıya kaçan mordan mavkiye kaçan menekşeye kadar geniş bir renk yelpazesini kapsamaktadır¹⁴¹. Antik kaynaklara da aktarılan en değerli ve en pahalı mor madde¹⁴², bazı deniz salyangozlarının hipobranşiyal¹⁴³ bezlerinden üretilen ışığa duyarlı vat boya¹⁴⁴ olan kabuklu deniz ürünlerinden elde edilir. Ancak Antik dönemde mor rengi elde etmek için tek başvurulacak yöntem bu değildir. Günümüze kadar ulaşabilen az sayıdaki tekstil örnekleri üzerinde yapılan deneyler sonucunda hayvanlardan ve bitkilerden ayrı ayrı ya da her ikisinin kombinasyonu ile de purpura renginin elde edildiği kanıtlanmıştır¹⁴⁵.

Antik kaynaklar purpura kullanımının Fenikelilere kadar uzandığını söyler, ancak araştırmacılar tarafından daha erken dönemlerde de purpuranın kullanıldığı düşünülmektedir. Deniz salyangozundan üretilen mor boyanın ilk kez nerede ve ne zaman kullanıldığı bilinmemekle birlikte dönem kaynaklarına göre kökeni Orta Doğu'ya dayanır¹⁴⁶. Söz konusu kaynaklar ışığında Tire (*Τύρος*) veya Sidon (Sayda) gibi yerler boyanın orijinalinin çıktığı yerler olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda boyanın kaliteli olduğunu belirtmek için “*Tire moru*” tanımlaması da kullanılır (örn. Strab. 16, 2, 23)¹⁴⁷.

Purpura ile ilgili yapılan araştırmalar rengin ucuzunun bir diğer değişle imitasyonunun da olduğunu belirlemiştir¹⁴⁸. Günümüzde yapılan araştırmaların yanı sıra antik kaynaklarda da örneğin Mısır'da eski papirüs belgelerinde 'gerçek' ve 'sahte' mor terimleri geçmektedir¹⁴⁹. Örneğin MS 4. yüzyıla

¹⁴⁰ Her dilde olduğu gibi sözcükler zaman içinde değişim gösterebilir. Purpura (*πορφύρα*) başlangıçta Yunancada mor salyangozu ifade ederken daha sonra mor rengi tanımlamak için kullanılmıştır. Hatta İmparator Diocletianus'un MS 301 tarihli fiyatları içeren fermanın 24. bölümünün başlığında purpuranın renklendiricilerden bağımsız olarak, listelenen tüm mor çeşitler için kullanılan ayrı bir başlık olarak görülmektedir (Laufer, 1971, s. 167-168).

¹⁴¹ Bogensperger, 2015, s. 157

¹⁴² Antik kaynaklardan en iyi bilinen Yaşlı Plinius'un *Naturalis Historia'sı* (Doğa Bilimi) (Plin. Nat. 9, 60/61/62/63/65/74) ve mimarideki pigmente atıfta bulunan Vitruvius'dur (Mimarlık Üzerine 10 Kitap 7, 13).

¹⁴³ Balıklarda solungaç yayının alt ya da dördüncü segmenti.

¹⁴⁴ Tanım olarak, bir vat boya, sodyum ditiyonit benzeri inorganik bir tuz kullanılarak indirgenebilen ve boyanın suda çözünür hale gelmesini sağlayan bir moleküldür (Can, 2019, s. 33).

¹⁴⁵ Keijzer, Bommel, & Keijzer, 2007

¹⁴⁶ Bogensperger, 2015, s. 158

¹⁴⁷ Strabon 16, 2, 23: ... πολὺ γὰρ ἐξήτασται πασῶν ἢ Τυρία καλλίστη πορφύρα: καὶ ἡ θήρα πλησίον καὶ τᾶλλα εὐπόρα τὰ πρὸς βαφὴν ἐπιτήδεια: καὶ δυσδιάγωγον μὲν ποιεῖ τὴν πόλιν ἢ πολυπληθία τῶν βαφείων, πλουσίαν δὲ διὰ τὴν τοιαύτην ἀνδρείαν. (Perseus Digital Library, 2020). Çevirisi: Tyros moru tümünün arasında en yüksek değere sahiptir: Tedarik edildiği kabuklu deniz ürünleri kıyıya yakın bir yerde yakalanır ve Tyrianların boyama için oldukça başka zengin malzemelere sahiptir. Çok sayıda boyama atölyeleri şehri bir yerleşim yeri olarak tatsız hale getirir, ancak insanın bu sanatın uygulanmasındaki üstün hüneri, zenginliğinin kaynağıdır.

¹⁴⁸ Giner & Martinez, 2013

¹⁴⁹ SB XII 11075, 11 (5. yüzyılın ilk yarısı): πλουμαρικὸν ἀληθινοπόρφυρον, φακιάλια παραγαύδια δύο, ἄλλα φακιάλια ναρθήκια δύο...; P. Oxy. I 114, 7 = Sel. Pap. I 131, 7 (1. / 2. yüzyıl): ἀληθινοπόρφυρον,... (gerçek mor); P. Oxy. VII 1051, 15 (3.

tarihlenen Codex Iustinianus'da (11, 9, 3) sahte mor ile üretilmiş bir sayfayı kastederek *adulterinus* / sahte renk tanımlaması kullanılmıştır.¹⁵⁰. Ancak incelenen metinlere göre sadece kullanılan boyanın tam olarak tanımlandığı ve sahtecilik gibi bir kastın olup olmadığına dair bir durum belirtilmemiştir. Böyle bir durumda kabuklu deniz ürünlerinden üretilmiş olsun ya da olmasın boyanın elde edilme sürecindeki iş yükü ve işçiliğin küçümsenmemesi gerektiği anlaşılır.

Antik dönemde “purpura” terimi tek bir renk veya boya ile sınırlı değildir. Aslında sorulması gereken soru neden “gerçek” olan mor rengi üzerinde durulduğudur. Diğer renklerin aksine, deniz salyangozundan elde edilen mor büyük bir öneme ve algıya sahipti. Morun neden önemli olduğuyla ilgili cevap boyanın yüksek kalitesinde yatmaktadır. Deniz salyangozundan el edilen mor, eski kaynakların vurguladığı gibi solmaz ve dayanıklıdır. Bu nedenle gerçek purpuranın kullanıldığı kıyafetlerin sosyal statünün bir ifadesi haline getiren az üretilmesi ve yüksek kaliteli olmasıdır¹⁵¹.

Geç Antik dönem kaynaklarında Yunanca papirüslerde bitkiler ve likenler de dahil olmak üzere mor ve tonlarının nasıl üretildiğine dair de bilgiler bulunmaktadır.¹⁵². Kumaşları boyamak için gerekli olan boyarmaddeler, kombinasyon, karışım ve diğer bileşenler boyama tariflerinde bir araya getirilmiştir. 3. - 4. yüzyıldan günümüze kadar ulaşan boyama ve diğer el sanatları hakkında detaylı bilgiler içeren iki papirüs bulunur. Papyrus Leidensis X ve Papyrus Graecus Holmiensis künyeli söz konusu papirüsler mor boyarmaddeler üretmek için sebze veya liken kaynaklarını içeren tarifler içerir¹⁵³. Başlangıçta araştırmacılar metinleri sahtekârlar için üretilmiş bir kaynak olarak düşünmüşlerdir. Ancak daha sonra metinlerin kendi dönemlerindeki zanaatkarlara yardımcı kaynaklar olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Kaynaklarda bahsi geçen çeşitli boyama tariflerinde bitkisel boyarmaddelerden mor üretimi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu metinlerin arasında gerçek morun hazırlanmasının ve boyanmasıyla ilgili bir metin de görülür¹⁵⁴. Ancak bu tarifte mor boyarmaddeler üretmek için sebze veya liken içeren maddelerin kullanıldığı tarifler bulunurken deniz salyangozundan elde edilen boyarmaddeden bahsedilmez¹⁵⁵.

Purpuranın elde edilmesinin pahalı ve zahmetli olması rengin zamanla sosyal statünün bir simgesi haline gelmesini sağlamıştır. Özellikle Antik ve Geç Antik Çağ'da mor prestij anlamına geliyordu¹⁵⁶. Morun Pers İmparatorluğu'nda, Helenistik dönemde ve Roma İmparatorluğu'nda önemi ve kullanımıyla ilgili oldukça kapsamlı araştırmalar yapılmıştır¹⁵⁷. Mor, imparatorlar, idari yöneticiler ve

yüzyıl): *ψευδοπόρφυρον α, ... (yalancı mor)*; P.Oxy. XLII 3080, 5 (2. yüzyıl): *πορφύρας παρατύπου στατ(ήρες) ι...* (sahte mor) (Papyri info, 2020)

¹⁵⁰ Napoli, 2004, s. 134-135

¹⁵¹ Bogensperger, 2015, s. 158

¹⁵² Purpurayı elde etmenin bir diğer yolu ise bir liken boyası olan orchildir. Deniz hayvanlarından daha kolay elde edildiği için daha ucuzdur. Tekstil liflerinin renklendirilmesi için tek başına veya kök boyası, alkanet, folium, kokineal ve indigo gibi diğer organik boyalarla birlikte kullanılarak uygulanmıştır. Plinius'a göre, orchil bazı durumlarda başlangıç boyası olarak kullanılmış ve daha sonra az miktarda deniz hayvanlarından elde edilen mor ile birleştirilmiştir (Rabitsch, Kanold, & Hofmann, 2020, s. 71).

¹⁵³ Bogensperger, 2017, s. 238

¹⁵⁴ *Πορφύρας ἀληθινῆς στῦψις καὶ βαφή* (P.Holm. 100) (Halleux, 1981, s. 135-136)

¹⁵⁵ Bogensperger, 2017, s. 238

¹⁵⁶ Bogensperger, 2015, s. 155-156

¹⁵⁷ Purpuranın sembolik önemine odaklanan en iyi çalışmalardan biri: Mathew, 1963, s. 82-87. Bununla birlikte pek çok kaynakta genel bilgiler verilmiştir: Wattenbach, 1871, s. 132-139; Faymonville, 1900, s. 69-75; Thompson E. M., 1906, s. 38-43; Hyvartat, 1911, s. 587-602; Gerstinger H., 1926; Thompson D. V., 1936, s. 198-199; Born, 1937; Diring, 1967, s. 81-89; Johnson R. R., 1968, s. 100-102; Reinhold, 1970; Lowe E. A., 1972, s. 399-416; Robb, 1973, s. 35-40; Weitzmann, 1977, s. 21, 76-96; Hamel, 1986, s. 46; Bridgeman, 1987; Bischoff, 1990, s. 9-11; Ernst, 1993, s. 343-415; Bogensperger, 2015; Adıgüzel & Kolancı, 2017; Rabitsch, Kanold, & Hofmann, 2020

daha sonra Roma Katolik Kilisesi'ndeki kardinaller tarafından kullanılmıştır¹⁵⁸. Roma Cumhuriyeti'nde senatörler ve generaller mor elbise giyme ayrıcalığına sahipken, İmparatorluk döneminde sadece imparator mor giyinebilmiştir. Marcus Aurelius Commodus Antoninus'u (MS 161–192) takiben, birkaç imparator Bizans İmparatorluğu'nda da devam eden Porphyrogennetos (*Πορφυρογέννητος*) (mora doğan) unvanına sahip olur¹⁵⁹. Ayrıca Bizans imparatorları ve ileri gelenleri, kıyafetlerinde mor süslemeler kullanma ayrıcalığına sahiptir¹⁶⁰.

Mor aynı zamanda Yahudilik¹⁶¹ ve Hıristiyanlık için de önemli ve hatta kutsal bir renk olarak kabul edilmiştir¹⁶². Yahudiler sinagogların perdelerinde ve başrahabin kıyafetlerinde iki tür mor (mavi ve kırmızı) kullanılmışlardır. İbranice ve Yunanca Kutsal Kitap'ta mor renkten insanın ve ilahi egemenliğin bir sembolü olarak bahsedilir. Morun tonları İsa'nın kanıyla ilişkilendirildiğinden, İsa'nın çarmıhtaki acısının ve dirilişinin bir diğer sembolüdür¹⁶³. Erken Hıristiyan Kilisesi'nde din adamlarının tüm hiyerarşik seviyeleri iki mor çizgiyle süslenmiş dalmatikalar giyinmiş ve hatta liturjik giysilerde morun kullanımı Roma İmparatorluğu'nun hem doğusu hem de batısında da günümüze kadar devam etmiştir. Dahası, Konstantin imparatorluk belgelerinde mor mürekkep kullanmış ve Bizans İmparatorluğu'nda özellikle Erken Bizans döneminde üretilen Kutsal Kitap'lar genellikle mor parşömen üzerine yazılmıştır¹⁶⁴. 15. yüzyılda imparatorluğun çöküşüyle birlikte, mor talebi azalır¹⁶⁵.

Geç Antik Dönemde Mor Boyalı Parşömenler

Öncelikle 4- 7. yüzyıla tarihlenen Geç Antik dönem el yazmalarının parşömenleri koyun derisinden yapıldığını belirtmek gerekir¹⁶⁶. Tipik olarak pürüzsüz ve ince olan parşömen hem et hem de kıl yüzü düz bir yüzeye sahiptir. Parşömen kalitesinin ve üretim teknolojisinin bu yüzyıllar boyunca dalgalandığını ve 7. yüzyılın sonlarına doğru giderek azaldığını söylemek mümkündür. Bu durum daha sonraki döneme ait koyun derisi parşömen üzerine yazılmış bazı İtalyan ve Yunan el yazmalarında gözlemlenmiş olup genel özellikleri açısından önceki üretilen materyallerle neredeyse kıyaslanamaz kalitededir. Geç Antik dönemde görülen diğer uzmanlaşmış teknolojiler hakkındaki bilgiler gibi, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Geç Antik parşömenlerin hazırlanmasına ilişkin bilgiler de yavaş yavaş kaybolmuştur¹⁶⁷.

Geç Antik dönemde geliştirilen yöntemle üretilen ince koyun derisi parşömen, üzerine farklı renklerin uygulanabilmesine olanak sağlar. Ayrıca parşömenin her iki tarafı da uygulanan rengi iyi absorbe eder. Ancak kıl ve et tarafının boyayı emme şekli arasında gözle görülür farklılıklar vardır. Kıl yüzü biraz daha belirgin bir renge sahipken, et tarafı genellikle soluktur ve süt rengi benzeri bir görünüme sahiptir. Mor boya, yalnızca tamamen işlenmiş kuru parşömene uygulanabilir. Geç Antik parşömeninin yüzeyi zamanla daha belirgin hale gelen doğal bir parlaklığa kavuşur¹⁶⁸.

¹⁵⁸ Zimmermann, 2003, s. 66

¹⁵⁹ Rabitsch, Kanold, & Hofmann, 2020, s. 72

¹⁶⁰ Thiel, 2010, s. 58-59)

¹⁶¹ Bogensperger, 2015, s. 166; Adıgüzel & Kolancı, 2017, s. 276

¹⁶² Rabitsch, Kanold, & Hofmann, 2020, s. 72

¹⁶³ Quandt, 2018, s. 122

¹⁶⁴ Rabitsch, Kanold, & Hofmann, 2020, s. 72

¹⁶⁵ Kanold, 2017, s. 67

¹⁶⁶ El yazması kataloglarında ve diğer bilimsel yayınlarda, Geç Antik dönemden kalma parşömenlere genellikle vellum denir. Ancak bu terim yanlış kullanılmaktadır. Çünkü parşömen koyun derisinden, vellum ise dana derisinden elde edilir (Vnouček, ve diğerleri, 2020, s. 36).

¹⁶⁷ Vnouček, ve diğerleri, 2020, s. 39-40

¹⁶⁸ Vnouček, ve diğerleri, 2020, s. 46-47

Söz konusu dönemde parşömen üretiminde uygulanan işlemler Orta Çağ'da üretilen parşömenlere uygulanan işlemlerden oldukça farklıydı. Ancak Geç Antik dünyasında parşömen üretim yöntemlerini özel olarak tanımlayan bir belge günümüze ulaşmamıştır. Bununla birlikte tarihsel olayların içine gizlenmiş ve hatta bazı şiirsel metinlerde, o dönemde yapılan parşömenlerin nitelikleri ve hangi hayvanların derisinin kullanıldığıyla ilgili dolaylı bilgiler verilmiştir.

Parşömenin icadıyla ilgili bilgileri içeren en eski kaynak Varro'yu (MÖ 116-27) referans gösteren Yaşlı Plinius'un (MS 23-79) *Naturalis Historia'sında* (Doğa Bilimi) (XIII. kitap, 21. bölüm) görülür. Yaşlı Plinius Bergama'daki parşömen üretiminden şu şekilde bahseder:

Sonradan, Kral Ptolemaios ve Kral Eumenes arasında kendi kütüphaneleriyle ilgili bir rekabet ortaya çıktı, Ptolemaios papirüs ihracatını yasakladı; Varro'nun da belirttiği gibi, parşömen benzer bir amaç için Pergamus'ta icat edildi ve sonra, insana ölümsüzlüğü sağlayan bu malın kullanımı evrensel olarak bilinir hale geldi¹⁶⁹.

Yukarıdaki pasajda Varro ya da Yaşlı Plinius'un hangi krallardan bahsettiği açık değildir. Araştırmacılar kralları II. Eumenes¹⁷⁰ ve VI Ptolemaios Philometor¹⁷¹ olarak tanımlarlar. Araştırmacı Johnson'a göre¹⁷², papirüs kıtlığının öncelikli nedeni MÖ 173-169 yıllarında Mısır ile Seleukos krallığı arasındaki savaş tehdididir ve söz konusu ticari faaliyetlerde azalmaya yol açmış olmalıdır. Ayrıca araştırmacılar bu tarihten birkaç yüzyıl önce deri veya hafif tabaklanmış parşömen kullanıldığı konusunda fikir birliğine varmıştır. Ancak yazı malzemesi olarak parşömen üretim yöntemi henüz Bergama'da icat edilmemiş olmakla birlikte parşömen üretim tekniklerinde tam olarak deneyim kazanılması ve üretim sürecinin gelişip papirüsün ikamesi olarak hizmet edebilecek düzeyde standartlaştırılması Bergama'da olmuş olmalıdır¹⁷³.

Bergama kütüphanesini etkileyen papirüs kıtlığı Roma'yı da etkilemiştir. 6. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nda yönetici olan ve antik eserler üzerine yazan Lidyalı İoannis (*Ἰωάννης Λαυρέντιος ὁ Ἀυδός*), ilk parşömeni Roma'ya gönderenin Bergama Kralı Attalus olduğunu iddia eder. MÖ 168'de muhtemelen Attalus'un başkanlık ettiği bir Bergama heyeti Roma'ya gelir ve Attalus'a önemli bir bilim adamı olan Krates eşlik eder. Muhtemelen papirüs kıtlığı sona ermeden Roma'daydılar ve yanlarında Romalılar için Bergama'dan parşömen getirmiş olabilirler. Roma'ya papirüs ticareti tekrar başlamış olsa bile Romalılar heyetin getirdiği parşömenle ilgilenmiş olabilirler. Çünkü yıllarca süren yazı malzemesi kıtlığından sonra böyle bir malzemenin talep görmesi olağandır¹⁷⁴.

Daha sonra, grammatikos Aristarkhus ona Romalıların himayesini kabul etmesini tavsiye ettiğinde, Ptolemaios bir papirüs rulosu gönderen ilk kişi olarak Roma ile arkadaş oldu. [Roma], Bergamalı Attalus tarafından eşit derecede onurlandırıldı, Krates, profesyonel rakibi Aristarkhus ile rekabet etmek için [bu] coşkunun liderliğini üstlendi. Koyun postlarını hassas bir şekilde kazıdı ve Romalılara membrana dedikleri şeyi gönderdi. Gönderenin anısı olarak, Romalılar bu güne kadar membrana'ya "Pergamene" diyorlar (Hieronymus, Mektuplar VII, 2)¹⁷⁵.

¹⁶⁹ Rackham, 1938–1963, s. IV, 141; Vnouček, ve diğerleri, 2020, s. 36

¹⁷⁰ Bergama krallarından Attalos Hanedanı'nın 4. üyesi (MÖ 197–159)

¹⁷¹ Ptolemaios dönemi Mısır kralı (MÖ 180–145)

¹⁷² Johnson R. R., 1970, s. 120

¹⁷³ Rabitsch, Kanold, & Hofmann, 2020, s. 73

¹⁷⁴ Vnouček, ve diğerleri, 2020, s. 36-37

¹⁷⁵ χρόνῳ δὲ ὑστερον ὁ Πτολεμαῖος συμβουλευόντος αὐτῷ Ἀριστάρχου τοῦ γραμματικοῦ τὴν Ρωμαίων ἀσπάσασθαι προστασίαν πρῶτος χάρτην ἀποστείλας τὴν Ρώμην ἐξένισεν. ἀντευδοκιμεῖται δὲ ὁμως παρὰ τοῦ Περγαμηνοῦ Ἀττάλου, Κράτητος τοῦ γραμματικοῦ ἡγησαμένου τῆς σπουδῆς πρὸς ἔριν Ἀριστάρχου τοῦ ἀντιτέχνου αὐτοῦ· δέρματα γὰρ τὰ ἐκ

Aziz Hieronymus'un (MS 347–420) kısa pasajı ise muhtemelen antik kaynaklardan elde edilebilecek ve en azından Geç Antik parşömeninin kalitesini ve derileri üretim sürecinde kullanılan hayvanların türleri gibi özelliklerini gösteren en ayrıntılı açıklama olduğu söylenebilir.

Konuyla ilgili Sevilalı İsidor (y. MS 560–630) Etymologiae adlı eserinde (VI / bölüm XI) parşömene ve özellikle de parşömenin rengine değinmiştir¹⁷⁶:

1. *Bergama kralları papirüs yapraklarından yoksun oldukları için deriyi kullanmayı düşündüler. Nesillerden beri gelen 'parşömen' (pergamena) adı şimdiye kadar korunmuştur. Bunlar aynı zamanda çiftlik hayvanlarından (membrum) elde edildikleri için deri (membranum) olarak da adlandırılır.*

2. *İlk önce bulanık (sarı), yani sarımsı bir renkten yapılmışlardı, ancak daha sonra Roma'da beyaz parşömen icat edildi. Bu uygun görünmüyordu, çünkü kolayca kirleniyor ve okuyucuların görüşlerine zarar veriyordu - çünkü daha deneyimli mimarlar, kütüphanelere yaldızlı tavan panelleri veya Carystean mermerinden başka herhangi bir tavan döşemesi koymayı düşünmezlerdi, çünkü altın ışıltısı gözleri yorar ve Carystean mermeri yeşili onları (gözleri) rahatlatır.*

4. *Parşömen beyaz veya sarımsı veya mor renktedir. Beyaz doğal olarak var. Sarımsı parşömen iki renktedir, çünkü bir yüzü imalatçı tarafından boyanmış yani sarartılmıştır¹⁷⁷.*

5. *Ancak mor parşömen, mor boya ile boyanır; Üzerinde altın ve gümüş eritilmiş (kullanılmış), böylece harfler öne çıkar¹⁷⁸.*

İlk olarak Küçük Asya'da üretilen sarımsı parşömen tanımı doğrudur, çünkü koyun parşömeninin tipik olarak sarımsı kıl tarafı ve beyaz et tarafı vardır. Ancak Roma'da icat edilen ve görme yetisine zarar veren beyaz parşömene dair şikayetler ilginç bir hipotezdir. Yazarın eşit derecede beyaz kıl ve et tarafı olan parşömene atıfta bulunması mümkündür. Koyun parşömeninin iki tarafını görünürde eşit hale getirmenin tek yöntemi ise muhtemelen kıl tarafındaki epidermis tabakasını soymaktır. Ortaya çıkan malzeme parlak beyaz renkte ve aynı zamanda çok incedir ki bunlar için Geç Antik parşömenin iki temel özelliği olduğu söylenebilir¹⁷⁹.

Lidyalı İoannis'in Geç Antik parşömen tasvirinin ve Sevilalı İsidor'un parşömenin rengiyle ilgili verdiği bilgiler bu kadar kesin olması ve temel özelliklerinin doğru bir şekilde tanımlanması oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu döneme ait günümüze ulaşan el yazmalarında bulunan parşömenler bu tanımlamaların doğruluğunu kanıtlar niteliktedir¹⁸⁰.

İlk üretilen el yazmalarında mor renkli parşömen kullanımı birkaç dönem kaynağında bahsedilmektedir. Mor, özellikle bir kitabın tüm sayfaları için kullanıldığında zenginliğin, yüksek sosyal statünün ve prestijin simgesi haline gelmiştir. Mor parşömen üzerine altın mürekkeple yazılmış yazılar, imparatorluk kültürüne atfedilir. Ancak Aziz Hieronymus, lüks kodekslere (purpura kodeksler) karşı çıkarmakla birlikte el yazmalarında kullanılan altın, gümüş gibi malzemeleri açıkça küçümsemiştir:

προβάτων ἀποξέσας εἰς λεπτόν ἔστειλε τοῖς Ῥωμαίοις τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῖς μέμβρανα· εἰς μνήμην δὲ τοῦ ἀποστείλαντος ἔτι καὶ νῦν Ῥωμαῖοι τὰ μέμβρανα Περγαμηνά καλοῦσιν (Johnson R. R., 1970, s. 121).

¹⁷⁶ Barney, Lewis, Beach, Berghof, & Hall, 2006, s. 141

¹⁷⁷ Parşömenin yalnızca bir tarafının sarı bir boya ile boyanması zordur. Bu nedenle bu açıklama daha önce var olan, sarı kıllı tarafı ve beyaz et tarafı olan koyun parşömen türünden olma olasılığı daha fazladır (Vnouček, ve diğerleri, 2020, s. 38).

¹⁷⁸ Viyana Genesis, Sinope İncili, Rossano İncili gibi

¹⁷⁹ Vnouček, ve diğerleri, 2020, s. 38

¹⁸⁰ Vnouček, ve diğerleri, 2020, s. 37

Parşömenler mora boyanmış, altınlar yazı için eritilmiş, el yazmaları mücevherlerle süslenmiş ve Mesih (bu yoksul kılığında) kapılarında çıplak ve ölmek üzere yattıyor (Hieronymus, Mektuplar XXII, 32)¹⁸¹.

Onları isteyenler, mor parşömen üzerine altın ve gümüş harflerle yazılmış eski metinlere sahip olsun ya da insanların dediği gibi popüler majiskül harflerle - kitap yerine onlara yazılı yükler diyorum - benim ve benim zavallı yapraklarımıza sahip olmama ve böylesine güzel olanlardan ziyade değiştirilmiş kodekslere değer vermelerine izin verdikleri sürece (Hieronymus, Eyüp'e Önsöz)¹⁸².

Kutsal Yazıların el yazmalarını sevmesine izin verin ve içlerinde yaldızlı ve Babil parşömen kırmızı boyalı yerine doğruluğu ve doğruluğu tercih etmesine izin verin (Hieronymus, Mektuplar CVII, 12)¹⁸³.

Aziz Hieronymus ait yukarıdaki metinler, Geç Antik dönemde üretilen ve kullanılan yazı malzemesine özellikle de mor parşömene biraz da olsa ışık tutar. Aslında el yazmalarında mor ve altının kullanılmasını kötileyen Hieronymus, Tertullian (y. MS 150 – 230) ve İskenderiyeli Klement (y. MS 150-215) gibi paganlarla bağlantısı olduğu düşünülen bu tür lüks malzemelere karşı çıkan ahlakçı Hıristiyanların geleneğini sürdürmüştür¹⁸⁴. Bununla birlikte Hieronymus'un mor ve altın içeren el yazmalarına atıfta bulunmak için bir başka nedeni daha vardır. Yukarıda bahsi geçen üç metinden ikisinde, "eski" metinleri içeren üretimi zahmetli mor ve altın kullanılan kodeksler folyo olarak değerlendirilmiştir. Hieronymus üçüncü örnekte ise kullanılan malzemelerin pahalılığının aksine yeni tamamlanmış Kutsal Yazıların Vulgate versiyonunun sade ve metinsel olarak bir diğer deyişle içerik olarak tercih edilmesi gerekliliğine atıfta bulunmuştur¹⁸⁵.

Hieronymus kullanılan gereksiz lüks malzemeleri dikkatlice tanımlarken, yalnızca kırmızı bezemelerin ve altın harflerin kullanılmasına değil, aynı zamanda bu bileşenlerin üzerinde bulunduğu "Babil" parşömene¹⁸⁶ de değinir. Hieronymus'un çağdaşı olan Aziz İoannes Hrisostomos (MS y. 349-407) da bir el yazması parşömeninin maddi değerine katkıda bulunan bir özellikten şu şekilde bahseder: "Ve ('yüzeysel' Hıristiyanlar) (kitaplara) olan tüm ilgisi parşömenin inceliğine ve harflerin güzelliğine dayanmaktadır, onları okumaya değil"¹⁸⁷. Paleografik bakış açısından ince bir parşömen kalitesinin genellikle sadece lüks olanların değil aynı zamanda çoğu eski el yazmalarının¹⁸⁸ ortak özelliği olduğu doğru olsa da Aziz İoannes Hrisostomos'un sözleri yine de onun dönemine kadar parşömenin lüks bir özellik olarak kabul edilen belirli bir kalınlık derecesinin olabileceğini açıkça ortaya koyar. Aynı zamanda "Babil" olarak adlandırılan belirli deri türleri Diocletianus Fermanı'nda 500 dinar olarak fiyatlandırılır ki bu fiyat döneminde oldukça yüksektir¹⁸⁹. Ayrıca Hieronymus'un anlatılarından anlaşılacağı üzere mor parşömen doğu ile bağlantılı olmalıdır. Çünkü Hieronymus'un parşömende özellikle "Babil" tanımlamasını kullanması büyük olasılıkla Orta Doğu'ya ait özel bir parşömen türüne atıfta bulunmuş olabilir.

¹⁸¹ Mayvaert, 1983, s. 188

¹⁸² Mayvaert, 1983, s. 187

¹⁸³ Labourt, 1949–1963, s. 156

¹⁸⁴ Tertullian, *De Idololatria* 18 (Tertullian, 2020); Klement, *Paedagogus* II, 11 (Reinhold, 1970, s. 56-57; Klement, 2020)

¹⁸⁵ Booker, 1997, s. 459

¹⁸⁶ Babil parşömen kaybolmuş olsa dahi Hieronymus'un söyleminden kalitesiyle ilgili varsayımda bulunulabilir (Nordenfalk, 1970, s. 114 n.2).

¹⁸⁷ *καὶ ἡ πάσα αὐτοῖς σπουδὴ περὶ τὴν τῶν υμένων λεπτότητα καὶ τὸ τῶν γραμμάτων κάλλος, οὐ περὶ τὴν ἀνάγνωσιν* (İoannes Hrisostomos Homilyeleri 32, 3) (PG:59, 1865, s. 187)

¹⁸⁸ Thompson E. M., 1906, s. 38; Bischoff, 1990, s. 9

¹⁸⁹ "Trallian" derisi için 200'den fazla, "Fenike" derisi için 100, 20-50 koyun veya keçi derisi ve 40 dinar 30,48 cm beyaz / sarı parşömen kuaterniyon için 40 dinar (Booker, 1997, s. 442). Tüm fiyat listesi için bkz. Lauffer, 1971, s. 167-168; Kropff, 2016.

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

Hieronymus'un purpura parşömenlere değinmesinin nedeni kendi döneminde oldukça yaygın kullanılmış olması olabilir. Zaten günümüze ulaşan 5.-6. yüzyıllara tarihlen kutsal metin içeren purpura el yazmaları (Tablo 1) bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Künye	Günümüzdeki Yeri	Tarih	İçerik
Viyana Genesis Vindob. Theol. gr. 31 ¹⁹⁰ (LDAB 3078)	Viyana, Österreichische Nationalbibliothek	6. yüzyıl	Yunanca/ Eski Ahit
Codex Purpureus Sinopensis Paris, Suppl. Gr. 1226 ¹⁹¹ (LDAB 2902)	Paris, Bibliothèque Nationale	6. yüzyıl	Yunanca/ İncil
Codex Purpureus Rossanensis ¹⁹² (LDAB 2990)	Rossano Calabro, Museo Arcivescovile	6. yüzyıl	Yunanca/ İncil
Codex Purpureus Beratinus ¹⁹³ (LDAB 2901)	Tiran, National Archive Berat	6. yüzyıl	Yunanca/ İncil
Codex Petropolitanus Purpureus ¹⁹⁴ (LDAB 2905)	Atina, Bizans Müzesi, Parça 21; Lerma, Spinola (künyesiz); Londra, British Library Cotton MS Titus C XV (fol. 2-5); New York, Pierpont Morgan Library M 874; Patmos, İoannes Theologos Manastırı 67; Roma, Vatikan, Biblioteca del Vaticano Gr. 2305; St. Petersburg, Russian National Library Gr. 537 Selanik, Bizans Müzesi Ms. Am. 25.14 (Byz. ms. 1) Viyana, Nationalbibliothek Ms. theol. Gr. 31 (fol. 25-26)	6. yüzyıl	Yunanca/ İncil
Codex Argenteus ¹⁹⁵ (LDAB 10717)	Uppsala, Üniversite Kütüphanesi D.G. 1	6. yüzyıl	Gotik/ İncil
Codex Veronensis ¹⁹⁶ (LDAB 7836)	Verona, Biblioteca Capitolare	5. yüzyılın sonu	Latince/ İncil
Codex Palatinus ¹⁹⁷ (LDAB 7531)	Dublin, Trinity College MS 1709 (codex Palatinus) London, British Library Add MS 40107	5. yüzyılın ortaları	Latince/ İncil

¹⁹⁰ Gerstinger H. , 1931; Levin, 1972; Weitzmann, 1977, s. 76-87; Mazal, 1980; Metzger, 1981, s. 92; Zimmermann, 2003; Dinçer, 2016; Hofmann, 2020

¹⁹¹ Munoz, 1907; Weitzmann, 1977, s. 88-96; Grabar, 1948; Sevrugian, 1990

¹⁹² Haseloff, 1898; Munoz, 1907; Kresten & Prato, 1985; Cavallo, Gribomont, & Loerke, 1987; Sevrugian, 1990; Cavallo, 1992

¹⁹³ Batiffol, 1887; Metzger & Ehrman, 2005, s. 84

¹⁹⁴ Rypins, 1956; Metzger & Ehrman, 2005, s. 83-84; Cronin, 2006

¹⁹⁵ Friesen & Grape, 1928; Tjäder, 1972; Metzger & Ehrman, 2005, s. 115-116; Munkhammar, 2011

¹⁹⁶ Buchanan, 1911; Metzger, 1981, s. 102

¹⁹⁷ Lowe E. A., 1972; Metzger & Ehrman, 2005, s. 102

Codex Vindobonensis ¹⁹⁸	Naples, Biblioteca Nazionale (Lat. 3)	5. yüzyılın sonu	Latince/ İncil
Codex Brixianus ¹⁹⁹ (LDAB 7641)	Brescia, Biblioteca Queriniana (codex Brixianus)	6. yüzyılın ilk yarısı	Latince/ İncil
Codex Sarzanensis ²⁰⁰ (LDAB 7788)	Sarezzano, Biblioteca Parrocchiale (fol. 1-64) (codex Sarzanensis)	6. yüzyılın ilk yarısı	Latince/ İncil

Sonuç

Bir kodeksin değerini ve önemini arttırmak için içerdiği parşömenler mora boyanmıştır. Büyük prestije ve sembolik değere sahip olan söz konusu purpura kodeksler, çoğunlukla Geç Antik Çağ'dan Orta Çağ'ın başlarına bir diğer deyişle 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar üretilmiştir. Yapımı zahmetli ve pahalı olan purpura kodeksler muhtemelen kiliseler, imparatorlar, krallar veya yüksek statüdeki kişiler tarafından ismarlanmış ve finanse edilmiştir. Mor kodeksler hakkında ilk olarak 3. ve 4. yüzyılda yazılı kaynaklarda bahsedilirken günümüze kadar korunmuş en eski örnekler 5. yüzyıldan kalmaz. 6. yüzyılda ise üretimlerinin zirvesini yaşamışlardır.

Purpura kodeksler Geç Antik dönem teologları tarafından hor görülmesine rağmen imparatorların, kiliselerin ve hatta yüksek statüdeki bireylerin zenginliklerini göstermesi için bir araç olmuştur. Gösterişli malzeme kullanımından kaçınan mütevazı Hıristiyan taraftarları tüm insanlık tarihinde olduğu gibi bir kez daha gösterişe yenilmişlerdir.

Kaynakça

- Adıgüzel, G., Kolancı, B. Y. (2017). Antikçağda Statünün Rengi: Mor. *Cedrus*, 261 - 285.
- Barney, S., Lewis, W., Beach, J., Berghof, O., Hall, M. (2006). *The Etymologies of Isidore of Seville*. New York: Cambridge University Press.
- Batiffol, P. (1887). *Les manuscrits grecs de Béat d'Albanie et le Codex purpureus*. Archives des missions scientifiques et littéraires : choix de rapports et instructions publié sous les auspices du Ministère de l'instruction publique et des cultes, 437-556.
- Belsheim, J. (1885). *Codex vindobonensis membranaceus purpureus literis argenteis aureisque scriptus. Antiquissimae Evangeliorum Lucae et Marci translationis latinae fragmenta*. Lipsiae: T.O. Weigel.
- Bischoff, B. (1990). *Latin Palaeography, Antiquity and the Middle Ages*. New York: Cambridge University press.
- Bogensperger, I. (2015). *Purpur: Eine Farbe als Statussymbol*. Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien 145. Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien 145, 155–171.
- Bogensperger, I. (2017). *Purple and its various kinds in Documentary Papyri*. C. M. S. Gaspa içinde, *Textile Terminologies from the Orient to the Mediterranean and Europe, 1000 BC to 1000 AD* (s. 235–249). Lincoln, NE: Zea Books.
- Booker, C. M. (1997). *he Codex Purpureus and Its Role as an Imago Regis in Late Antiquity*. C. Deroux içinde, *Studies in Latin Literature and Roman History VIII* (s. 441–477). CollLatomus 239. Brussels: Éditions Latomus.
- Born, W. (1937). *Purple in Classical Antiquity*. *Ciba Review* 1, no. 4 , 106-110.
- Bridgeman, J. (1987). *Purple dye in Late Antiquity and Byzantium*. E. Spanier içinde, *The Royal Purple and the Biblical Blue* (s. 159-165). Jerusalem: E.S.

¹⁹⁸ Belsheim, 1885

¹⁹⁹ Burkitt, 1899; Tjäder, 1972

²⁰⁰ Ghiglione, 1984

- Buchanan, E. S. (1911). *The four Gospels from the Codex Veronensis (b) : being the first complete edition of the Evangelium purpureum in the Cathedral Library at Verona*. Oxford: Clarendon Press.
- Burkitt, F. C. (1899). *The Vulgate Gospels and the Codex Brixianus*. *The Journal of Theological Studies* , Vol. 1, No. 1 , 129-134.
- Can, C. (2019). *Boyaya duyarlı güneş pilleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Cavallo, G. (1992). *Codex Purpureus Rossanensis*. Roma: Salerno Ed.
- Cavallo, G., Gribomont, J., & Loerke, W. (1987). *Codex purpureus Rossanensis: Rossano Calabro, Museo dell'Arcivescovado. Commentarium*. Roma: Salerno.
- Cronin, H. S. (2006). *Codex Purpureus Petropolitanus: The Text of Codex N of the Gospels*. Nabu Press.
- .Dinçer, P. S. (2016). *Erken Bizans Dönemi Resimli Dini El Yazmaları: Viyana Genesis* . Eskişehir: Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi.
- Diringer, D. (1967). *Illuminated Book: Its History and Production* . London: Frederick A. Praeger.
- Ernst, U. (1993). *Farbe und Schrift im Mittelalter unter Berücksichtigung antiker Grundlagen und neuzeitlicher Rezeptionsformen. Testo e immagine nell'alto Medioevo (Settimane di Studio, 41)*, Spoleto , 343-415.
- Faymonville, K. (1900). *Die Purpurfarberei Der Verschiedenen Kulturvolker Des Klassischen Altertums*. Heidelberg.
- Friesen, O., & Grape, A. (1928). *Om Codex Argenteus Dess Tid, Hem Och Öden*. Uppsala: Svenska litteratursällskapet.
- Gerstinger, H. (1926). *Die Griechische Buchmalerei. Textband und Tafelband*. Wien: Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei.
- Gerstinger, H. (1931). *Die Wiener Genesis. Textband zur Faksimile*. Wien.
- Ghiglione, N. (1984). *L'evangelario purpureo di Sarezzano (sec. V/VI)*. Vicenza: Pozza.
- Giner, C. A., & Martinez, M. J. (2013). *Purpur und Macht an den Küsten des Mittelmeerraumes*. M. Tellenbach, R. Schulz, & A. Wieczorek içinde, *Die Macht der Toga. Dress Code im Römischen Weltreich. Begleitband zur Sonderausstellung im Roemer- und Pelizaeus-Museum Hildesheim in Kooperation mit den Reis-Engelhorn Museen Mannheim, 20. April 2013 bis 8. September 2013 (s. 55-57)*. Regensburg: Erhardi Druck GmbH.
- Grabar, A. (. (1948). *Les peintures de l'Évangélaire de Sinope (Bibliothèque nationale., Suppl. gr. 1286)*. Paris.
- Halleux, R. (1981). *Papyrus de Leyde. Papyrus de Stockholm. Fragments de Recettes*. Paris: Les Alchimistes Grecs. Vol. I.
- Hamel, C. D. (1986). *A History of Illuminated Manuscripts*. Boston: David R Godine Pub.
- Haseloff, A. (1898). *Codex Purpureus Rossanensis: die Miniaturen der griechischen Evangelien-Handschrift in Rossano*. Leipzig.
- Hofmann, C. (2020). *The Vienna Genesis: Material Analysis and Conservation of a Late Antique Illuminated Manuscript on Purple Parchment* . Wien: Böhlau Verlag.
- Hyvernat, H. (1911). *An Account of a Recent Publication on the Golden Purple Codex of the Pierpont Morgan Collection in Catholic University*. Bulletin 17.
- Johnson, R. R. (1968). *The role of parchment in Greco-Roman antiquity*. Los Angeles : Ph. D. University of California.
- Johnson, R. R. (1970). *Ancient and Medieval Accounts of the "Invention" of Parchment*. *California Studies in Classical Antiquity* , Vol. 3 , 115-122.
- Kanold, I. B. (2017). *Dyeing wool and sea silk with purple pigment from Hexaplex trunculus*. L. Enegren, & F. Meo içinde, *Treasures from the Sea. Sea Silk and Shellfish Purple Dye in Antiquity (s. 67-72)*. Oxford: Oxbow.
- Keijzer, R. H.-d., Bommel, M. R., & Keijzer, M. d. (2007). *Coptic textiles: Dyes, dyeing techniques and dyestuff analysis of two textile fragments of the MAK Vienna*. A. D. Moor, & C. F. (Hrsg.) içinde, *Methods of Dating Ancient Textiles of the 1st Millennium AD from Egypt and Neighbouring Countries. Proceedings of the 4th meeting of the study group "Textiles of the Nile Valley (s. 214-228)*. Tiel: Antwerp, 16-17 April 2005.
- Klement. (2020, 11 11). *New advent*. <https://www.newadvent.org/fathers/02092.htm> adresinden alındı
- Kresten, O., & Prato, G. (1985). *Die Miniatur des Evangelisten Markus im Codex Purpureus Rossanensis: eine spätere Einfügung*. *Römische historische Mitteilungen* 27, 381- 399.

- Kropff, A. (2016). An English translation of the Edict on Maximum Prices, also known as the Price Edict of Diocletian. 10 2020 tarihinde Academia Edu: https://www.academia.edu/23644199/New_English_translation_of_the_Price_Edict_of_Diocletianus adresinden alındı
- Labourt, J. (1949–1963). *Saint Jérôme Lettres*. Paris: Les Belles Lettres.
- Lauffer, S. (1971). *Diokletians Preisedikt*. Berlin: De Gruyter.
- Levin, D. M. (1972). Some Jewish Sources fort he Vienna Genesis. *ArtB* 54, 241-244.
- Lowe, E. A. (1972). On the African Origin of Codex Palatinus of the Gospels. E. A. Lowe, & L. B. içinde, *Palaeographical Papers* 1 (s. 129-132). Oxford.
- Lowe, E. A. (1972). The Morgan Golden Gospels: the date and origin of the manuscript In: Lowe, *Palaeographical Papers* 2 p. 399-416. E. A. Lowe içinde, *Palaeographical Papers* 2 (s. 399-416). Oxford: Bieler, Ludwig .
- Mathew, G. (1963). *Byzantine Aesthetics*. London: Murray.
- Mayvaert, P. (1983). Uncial Letters': Jerome's Meaning of theTerm. *JTS* 34.1., s. 185-188.
- Mazal, O. (1980). *Kommentar zur Wiener Genesis*. Frankfurt.
- Metzger, B. M. (1981). *Manuscripts of the Greek Bible: An Introduction to Palaeography*. Oxford: Oxford University Press.
- Metzger, B. M., & Ehrman, B. D. (2005). *The Text of the New Testament*. Oxford: Oxford University Press.
- Munkhammar, L. (2011). *The Silver Bible : origins and history of the Codex argenteus*. Uppsala Selenas: Selenas.
- Munoz, A. (1907). *Il codice purpureo di Rossano e il frammento Sinopese*. Rome: Danesi.
- Napoli, J. (2004). Art purpurair et législation à l'époque romaine. C. A. (Hrsg.) içinde, *Purpurae Vestes I. Symposium Internacional sobre Textiles y Tintes del Mediterráneo en época romana*. (s. 123-136). Ibiza, 8 al 10 de noviembre 2000: Valencia.
- Nordenfalk, C. (1970). *Die spätantiken Zierbuchstaben*. Stockholm: Egnelliska boktr. (distr.).
- Papyri info. (2020, 10 07). <http://papyri.info/> adresinden alındı
- Perseus Digital Library. (2020, 06 10). Perseus Digital Library: <http://data.perseus.org/texts/urn:cts:greekLit:tlg0099.tlg001> adresinden alındı
- PG:59. (1865). *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca* (vol. 59). (J. P. Migne, Dü.) Paris.
- Quandt, A. (2018). The purple codices: a report on current and future research and conservation projects. M. Driscoll içinde, *Care and conservation of manuscripts 16 Proceedings of the Sixteenth International Seminar Held at the University of Copenhagen 13th–15th April 2016* (s. 121–152). Copenhagen, Denmark: Museum Tusculanum Press: Copenhagen, Denmark.
- Rabitsch, S., Kanold, I. B., & Hofmann, C. (2020). Purple dyeing of parchment. C. Hofmann içinde, *The Vienna Genesis: Material analysis and conservation of a Late Antique illuminated manuscript on purple parchment* (s. 71-103). Wien: Vandenhoeck & Ruprecht Verlag.
- Rackham, H. (1938–1963). *Pliny, Natural history*. Cambridge (MA): Loeb.
- Reinhold, M. (1970). History of Purple as a Status Symbol in Antiquity (116. cilt / Collection Latomus). Latomus: Revue d'Etudes Latines.
- Robb, D. M. (1973). *The art of the illuminated manuscript*. South Brunswick: A.S. Barnes.
- Rypins, S. (1956). Two Inedited Leaves of Codex N. *Journal of Biblical Literature* Vol. 75, No. 1 , 27-39.
- Sevrugian, P. (1990). *Der Rossano-Codex und die Sinope-Fragmente: Miniaturen und Theologie*. Worms: Wernersche Verl.-Ges.
- Tertullian. (2020, 11 11). The Tertullian Project. http://www.tertullian.org/anf/anf03/anf03-07.htm#P792_325288 adresinden alındı
- Thiel, E. (2010). *Geschichte des Kostüms. Die europäische Mode von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Leipzig: Henschel. Leipzig: Henschel.
- Thompson, D. V. (1936). *The Materials of Medieval Painting*. London.
- Thompson, E. M. (1906). *Handbook Of Greek And Latin Palaeography*. London.
- Tjäder, J.-O. (1972). Der Codex argenteus in Uppsala und der Buchmeister Viliaric in Ravenna. *Studia Gotica / redigiert von Ulf Erik Hagberg*, 144-164.
- Vnouček, J., Fiddymant, S., Quandt, A., Rabitsch, S., Collins, M., & Hofmann, C. (2020). The parchment of the Vienna Genesis: characteristics and manufacture. C. Hofmann içinde, *The Vienna*

- Genesis: Material analysis and conservation of a Late Antique illuminated manuscript on purple parchment (s. 35-71). Wien: Vandenhoeck & Ruprecht Verlage .
- Wattenbach, W. (1871). Das Schriftwesen im Mittelalter. Leipzig.
- Weitzmann, K. (1977). Late Antique and Early Christian Book Illumination . New York: George Braziller.
- Zimmermann, B. (2003). Die Wiener Genesis im Rahmen der antiken Buchmalerei. Wiesbaden : Reichert Verlag.

GÖZ HAREKETLERİYLE DUYARSIZLAŞTIRMA VE YENİDEN İŞLEME (EMDR) YAKLAŞIMININ TRAVMA SONRASI VAKALARDA ETKİLİLİĞİ

Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
seloavsar@gmail.com

Ayşegül ÜLKER

Ayşe Kemal İnanç Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi
aysegulsenelkml@gmail.com

Özet

Shapiro tarafından 1980'li yıllarda bir rastlantı sonucu geliştirilen Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme tekniği (EMDR) günümüzde gittikçe yaygınlaşarak farklı bozuklukların tedavisinde kullanılmaktadır. Özellikle travma sonrası stres bozukluğunun belirtilerinin giderilmesinde yaygın olarak başvurulan bir yöntemdir. Bu çalışmada, EMDR' nin travmatik olaylardan sonraki semptomların ortadan kaldırılması çalışmalarındaki etkililiği araştırılmıştır. Bu amaçla öncelikle Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme tekniğinin ne olduğu anlatılmıştır. Sonrasında, EMDR tekniğinin nasıl geliştirildiği, kuramsal temeli, uygulama basamakları ve travma vakaları üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *EMDR, Travma, EMDR Etkililiği*

Abstract

EMDR, which was developed by chance in 1980's by Shapiro is getting spread and used for the treatment of different disorders. Especially, it is a common method about removing the symptoms of stress disorders after trauma. In this study, it was searched the effectiveness of EMDR in terms of studies about removing symptoms after traumatic incidents. For this reason, it was told "what EMDR is" in first step. Then it was discussed how it was developed, its theoretical basis, practice steps and its effects on traumatic incidents.

Giriş

Göz hareketleriyle duyarsızlaştırma ve yeniden işleme yöntemi (EMDR) 1987 yılında Francine Shapiro'nun parkta yürürken, birtakım göz hareketlerini tekrarladıktan sonra, olumsuz düşüncelerinin etkisini yitirdiğini keşfetmesiyle ortaya çıkmıştır. Shapiro gözlerini yukarı aşağı ve sağa sola hareket ettirerek rahatladığını fark etmiştir. Daha sonra bu göz hareketlerini kendisine ve yakın çevresindekilere uygulayarak yöntemi geliştirmiştir. Fakat bazı kişilerin göz kaslarının elverişsizliği nedeniyle, göz hareketlerini yapmakta zorlandıklarını görmüştür. Bunun üzerine el çırpma gibi hareketleri de tekniğe dahil etmiştir. Travma sonrası stres bozukluğu tanısı (TSSB) almış hastalarla çalışmış, bunlar üzerinde EMDR uygulamış ve tekniğin uygulandığı hastaların diğerlerinden çok daha iyi durumda olduklarını kanıtlayarak EMDR'nin bilimsel temelini atmıştır. Bundan sonra EMDR tekniği bir terapi yaklaşımı olarak kabul görmeye başlamıştır. Bir kuramsal temele dayanmayan EMDR için, dünya sağlık örgütü (WHO) tarafından 2013 yılında yayınlanan kullanım rehberinde her yaşta kişinin tedavisi, özellikle de TSSB'nin tedavisi için kullanılması önerilmektedir.

Shapiro uyumsal bilgi işleme modeline uygun olarak EMDR'yi geliştirmiştir. Bu modele göre bellek travmatik olay karşısında bilgiyi tam olarak işleyemez. Olayla ilgili algılar çarpıtılmış duyumlarla

birlikte depolanır. EMDR'nin teknikleri yoluyla bu bilgi işlem sürecini uyardığı ve tedavinin bu etki sonucu gerçekleştiği düşünülmektedir (İzci ve Ünveren, 2017). Teknik sekiz aşamadan oluşmaktadır. Bir aşama sona erdirilmeden diğerine geçilmemektedir.

1-İlk aşamada danışanın öyküsü alınır. Danışanın öyküsündeki patoloji oluşturabilecek noktalara dikkat çekilerek, işlenecek hedefler olarak belirlenir. Danışanın işlem için ne kadar hazır olduğu ve nasıl bir tedavi planı yapılacağı bu aşamada belirlenir.

2-İkinci aşama danışanı işleme hazırlama aşamasıdır. Öncelikle danışan işlem hakkında bilgilendirilir. Göz hareketi veya farklı iki yönlü uyarım tekniklerinden seçim yapması sağlanır. Bu aşama danışanın beklentilerini belirleme, danışanı semptomlarıyla ilgili bilgilendirme ve danışanla nitelikli bir terapotik ilişki kurma aşamasıdır. Burada travmatik hatıralar üzerinde çalışmadan önce, kişisel güvenlik, kendini kontrol edebilme ve etki yönetimi gibi kişisel kaynakların geliştirilmesine odaklanılır.

3-Üçüncü aşama travmatik durumun işlenmeye başlandığı aşama olduğu için önemlidir. Danışandan travmatik olayla ilgili bir görsel imge belirlemesi istenir. Ardından bu travmatik olaya eşlik eden danışanın kendisiyle ilgili rasyonel olmayan düşünceleri açığa çıkarılır. Bu olumsuz düşüncelerin yerine olumlu karşılıklar konulur. Danışandan birden yediye kadar sayıların yer aldığı bir düşünce skalasından, bir sayı seçerek, bu pozitif düşüncelere ne kadar inandığını belirlemesi istenir.

Bununla birlikte bu aşamada danışanın travmatik olayla ilgili oluşturduğu imge ile kendisiyle ilgili olumsuz düşünceleri eşleştirilerek, bu durumun kendisi için ifade ettiği anlamı birden ona kadar sayıların yer aldığı bir düşünce ölçeğinde, bir sayıyla belirlemesi istenir. Burada amaç bu iki değişkenin danışanda yarattığı stres miktarını görmektir (Denizli, 2008).

4-Dördüncü aşama, duyarsızlaştırma aşamasıdır. Burada travmatik olayın danışan tarafından imgelemesi, negatif inançlar ve beden duyularına odaklanılır. Aynı zamanda danışan sistematik el işaretleriyle danışanın göz hareketlerini yapmasını sağlar. Bu sistematik işaretlerin sayısı 15 ve daha üzeridir. Her bir göz hareketi süreci tamamlandıktan sonra danışanın rahatlaması ve hislerini özel stres durumu ölçeğinde birden ona kadar bir sayı seçerek değerlendirmesi sağlanır. Bu aşama danışanın stres düzeyini, ölçek üzerinde sıfır olarak değerlendirmesine kadar devam eder.

5-Beşinci aşama yerleştirme aşamasıdır. Burada danışandan daha önceki aşamalarda belirlediği, kendisiyle ilgili olumlu düşüncesine odaklanması istenir. Danışanın travmatik yaşantısıyla bu olumlu düşünce birleştirilerek, düşüncenin geçerliği ölçeğinde en üst seviyeye isabet eden, yediye gelinceye kadar devam eder.

6-Bu aşamada danışandan imgeye ve pozitif düşünceye odaklandığı zaman bedeninde hissettiklerini fark etmesi istenir. Danışan bedeninde olumsuzluklar hissettiği sürece EMDR işlemi tamamlanmış sayılmaz ve rahatsızlık yok oluncaya kadar işleme devam edilir.

7-Yedinci aşama olan kapama aşamasında danışana seanslar bittikten sonrada işlemenin devam edebileceği ifade edilir. Gerekli durumlarda danışanın rahatlaması için rahatlama ve güvenli bölge egzersizleri yaptırılır.

8-Sekizinci aşama yapılan EMDR işleminin tekrar değerlendirilme aşamasıdır. Sürecin etkileri ve ortaya çıkartmış olabileceği çağrışımlar gözden geçirilir ve gerekirse bunlar için işleme yapılır.

Sekizinci aşama sadece birkaç seansla bitebilirken danışanın durumuna göre birkaç ayda sürebilir (Shapiro ve Maxfield, 2002).

Travma

Travma insan varlığına ait bir sistemin yapı ve işleyişini bozan, dışarıdan gelen tepki sonucu oluşan hasar olarak tanımlanmaktadır. Tıpta psikolojik ve fiziksel yaralanmalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Ruhsal yaralanma bireyin yaşamını değiştiren ve yeniden uyumunu gerektiren bir durum olarak açıklanmaktadır (akt., İzci ve Ünveren, 2017). Psikolojik travma kişinin hiç beklemediği anda aniden ortaya çıkan ve onu ruhsal olarak sarsan bir durumdur. Çok sevilen bir yakının ani kaybı, kazalar, doğal afetler, savaşlar, cinsel saldırılar ya da sarsıcı olaylara tanık olmak kişide travmaya yol açabilen durumlardır. Travmatik yaşantıda öncelikle akut stres tepkileri ortaya çıkar, bunu travma sonrası stres belirtileri takip eder.

Travmanın tedavisinde özellikle BDT teknikleri ve EMDR kullanılmaktadır. EMDR travma sonrası stres bozukluğunda etkili ve yararlı bir yöntemdir (Shapiro ve Maxfield, 2002).

EMDR ve Travma Üzerindeki Etkililiği

EMDR psikoterapi alanında her geçen gün önü açılmakta olan bir yaklaşımdır. Birçok ruhsal problemin, özellikle de TSSB bozukluklarının giderilmesinde yaygındır. Literatürde pek çok sorunun çözümünde EMDR yöntemine başvurulduğu görülmüştür. Travma sonrası vakalardaki kullanımı ile ilgili bazı araştırmalar şu şekildedir.

Balıbey ve Balıkçı (2013) trafik kazası sonucu travma sonrası stres bozukluğu yaşayan hasta üzerinde EMDR tekniği uygulamışlardır. Polikliniğe çarpıntı, huzursuzluk, isteksizlik ve uykusuzluk şikâyetleriyle gelen 23 yaşında erkek bir hastaya 6 seanslık EMDR uygulamışlardır. İşlem sonucunda hastanın kaçınma, küntleşme ve uyarılmışlık durumu hatırı sayılır şekilde ortadan kalkarken, TSSB ölçeği puanı düşmüştür. Travmatik olayı yeniden yaşıyor gibi olma, olayla ilgili yineleyen rüyalar görme, travma ile ilgili önemli şeyleri hatırlayamama, ilgisizlik, uzaklaşma ve yabancılaşma, yoğunlaşma ve uykuya dalmada güçlük, psikolojik sıkıntılar ve gelecekle ilgili olumsuz düşünceler hafif şekilde devam etmesine rağmen EMDR' nin vaka üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Yaşar, Kiraz, Usta, Abamor, Zengin Eroğlu ve Kavakçı (2018) tarafından bir şizofreni vakası üzerinde EMDR yapılmıştır. TSSB ile birlikte paranoid şizofreni teşhisi bulunan 43 yaşında, bir çocuk annesi kadın hasta ile çalışılmıştır. Antipsikotik tedavinin yanı sıra hastaya iki seans EMDR uygulanmıştır. Birinci EMDR işlemi sonucunda hastanın suçluluk, düşmanca davranış ve gerginlik hislerinde azalma gözlenmiştir. İkinci seansta ise hastanın daha önce hastaneye zorunlu yatışındaki rahatsızlığı çalışılmıştır. Bu iki seansın ardından hastanın TSSB, depresyon ve anksiyete belirtilerinde önemli derecede azalma, kendine güven ve tedaviye cevap vermede artış olduğu belirtilmiştir.

Torun (2010) çocukluk çağında cinsel saldırıya bağlı olarak geçirilmiş iki vajinismus olgusu ile çalışmıştır. Her iki vakaya da üçer oturumluk EMDR tekniği uygulamıştır. Uygulama sonunda her ikisinde de hem cinsellikle ilgili kaygı ve olumsuz düşünceler hem de vajinismus sorununun ortadan kalktığı fark edilmiştir.

Duman, Bayram ve Demirtaş (2018) travmatik olay yaşamış iki olgu üzerinde EMDR uygulamıştır. Birincisi polis eşini görevde kaybeden bir kadın danışan, ikincisi ise geçmişte çalıştığı yerde karşılaştığı travmatik olaylar nedeniyle, panik atak şikâyetiyle başvuran bir sağlık çalışanıdır. Birinci vakaya uygulanan 14 seanslık EMDR tekniğinden sonra danışan yeniden işine dönmüş araba kullanmaya ve arkadaşlarıyla görüşmeye, oğlu ile aktiviteler yapmaya başlamış ve ağlama nöbetleri ortadan kalkmıştır. İkinci vakada ise 12 seans uygulanan EMDR terapisinden sonra danışanın kaygıları

ve öfke nöbetleri azalmış, trafiğe çıkmaya başlamış ve ilk ayın sonunda gerçekleştirilen kontrol seansında panik atak görülmemiştir.

Kavakçı, Yıldırım ve Kuğu (2010) trafik kazası nedeniyle travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) semptomlarına sahip 17 yaşındaki bir kadın lise 3. Sınıf öğrencisine EMDR uygulanmıştır. TSSB belirtilerinin giderilmesinin ardından, üniversite sınavı için yaşadığı yüksek dozdeki kaygının ortadan kaldırılması için tekrar EMDR terapisi uygulanmıştır. Birinci durum için iki seans gerçekleştirilen EMDR terapisi sonucunda öncelikle danışanın trafik kazası sonucu yaşadığı TSSB belirtileri ortadan kaldırılmıştır. Kazayla ilgili anılar ve bu anılardan kaynaklanan stres, öfke ve kendini suçlama gibi düşünceler ortadan kalkmıştır. Sonrasında üniversite sınavı ile ilgili yaşadığı yoğun kaygı için beş oturumluk EMDR uygulanmıştır. Seanslar tamamlandıktan sonra danışanın kendisiyle ilgili işlevsel olmayan düşüncelerinin yerine, olumlu düşünceler işlenmiştir. Böylelikle yoğun sınav kaygılarının azaldığı gözlenmiştir.

Sinici, Maden, Ak, Bozkurt, Özşahin (2012), cinsel saldırıya maruz kalmış bir danışan üzerinde travma sonrası stres belirtilerinin azaltılması amacıyla çalışmıştır. Tek oturumda 90 dakika da uygulanan EMDR seansının bir ay sonraki kontrolünde danışanın stres belirtilerinde azalma fark edilmiştir. Bu sonuç cinsel tecavüze uğramış vakalarda stresin azaltılmasında EMDR'nin etkili, olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Fernandez (2007) İtalya'nın Molise bölgesinde 2002 yılında meydana gelen depremden sonra TSSSB belirtileri gösteren ilkökul öğrencilerine EMDR terapisi uygulamıştır. Depremde yıkılan okullarının enkazı altında arkadaşlarının cesetleriyle birlikte saatlerce kalan 22 ilkökul öğrencisi ile çalışmıştır. Ortalama 6 seanslık üçer döngülü EMDR terapisini bir yıldan daha uzun bir sürede uygulamıştır. Sonuçta EMDR'nin travma semptomlarını azalttığı görülmüştür.

Wadaa, Zaharim ve Algasrar (2010) Iraktaki savaştan sonra Malezya'ya göç etmiş 29 erkek 31 kızdan oluşan bir grup çocuğa, savaş nedeniyle oluşmuş, TSSB belirtilerini yok etmek amacıyla EMDR uygulamıştır. Yaşları 7-12 arasında değişen 37 çocuk deney ve kontrol olarak iki gruba ayrılmıştır. Deney grubundaki 12 öğrenciye EMDR uygulanmış ve sonuçlar kontrol grubundaki 25 öğrenci ile karşılaştırılmıştır. Sonuçlar EMDR'nin TSSB semptomlarının azalmasında etkili olduğunu göstermiştir.

Jayatunge (2008) Srilanka'da 2004 yılında meydana gelen tsunami felaketinden sonra şiddetli psikolojik reaksiyonlar gösteren 7 kişiyle çalışmıştır. 3 çocuk ve 2 yetişkinden oluşan beş kişi ve TSSB belirtileri gösteren, depresif semptomlara sahip 2 kişiye 3-8 arasında değişen EMDR seansları uygulamıştır. Terapinin sonucunda kişilerin kaygı seviyelerinde düşüş olduğu gözlenmiştir.

Ülkemizde ve yurt dışında yapılan bu çalışmalar, EMDR'nin her türlü travma vakasında kullanılabilmesini ve travma sonrası bozuklukları gidermede etkili olduğunu göstermektedir. Bu sebepten EMDR travmatik yaşantıların izlerinin ortadan kaldırılmasında etkili bir yöntem olarak kabul edilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

EMDR bilişsel, bilişsel davranışçı, danışan merkezli ve psikodinamik yaklaşımların özelliklerini barındırmaktadır. Shapiro'nun yaptığı 13 deneysel araştırmanın sonrasında bir terapi tekniği olarak benimsenmiştir (Tokgöz, 2018). Kuramsal temelinin zayıf olduğu iddialarına rağmen hakkında yapılan pek çok araştırmayla etkililiği ortaya çıkmıştır (Sprang 2001; Sinici, Erden ve Yurttaş, 2009; Seidler ve Wagner, 2006). EMDR hızlı uygulanması ve sonuçlarının çabucak görülebilmesi nedeniyle kolay öğrenilme ve kısa sürede sonuç alınabilmesi açısından önemlidir. Bu şekilde kolay öğrenilip uygulanabilmesi ülkemizde yapılacak travma sonrası stres çalışmalarında kullanılması açısından önem taşımaktadır. Kaza, ölüm, yaralanma, doğal afet, saldırılar, savaşlar zorunlu göçler gibi

travmatik yaşantıları oluşturabilecek bütün terapilerde kullanılabilir olması yaklaşımı değerli kılmaktadır.

EMDR geliştirildiği 1980'li yıllardan beri pek çok ülkede birçok araştırmacı tarafından farklı kültür ve dillere sahip, farklı danışanlara uygulanmakta ve olumlu sonuçlar alınmaktadır. Bu da EMDR tekniğinin bütün dünya tarafından fark edilip benimsendiğinin göstergelerinden biridir. Günümüzde EMDR ile ilgili olarak çocuk ve gençlerle yapılmış araştırmalar artış göstermektedir. Artık EMDR sadece yetişkinlerde değil çocuk ve ergenlerle yapılacak çalışmalarda da kullanılabileceğini kanıtlamıştır. Bu nedenle okullarda, psikolojik danışmanlar tarafından, yaşanan her türlü travmatik olayın ardından psikososyal müdahalenin önemli bir parçası olarak kullanılabilir. Bunun için alanda çalışan psikolojik danışmanlara, EMDR uygulama eğitimleri verilmesi alana büyük katkı sağlayacaktır.

Türkiye'de de bir şubesi olan EMDR –HAP merkezi Amerika'da olup bütün dünyada faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşudur. Dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkabilecek travmatik olayların ardından yerel ruh sağlığı uzmanlarına mensubu oldukları topluma destek verebilmeleri için EMDR'yi öğreten bir yapıdır (Tokgöz, 2018). Ülkemizde de travma oluşturan olayların ardından müdahalelerde yer almak için çalışmalar yapılmaktadır.

Kaynakça

- Balıbey, H., Balıkcı, A. (2013). Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tanılı Hastada Göz Hareketleri İle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR) Tedavisi: Olgu Sunumu. *Düşünen Adam. The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences* 2013;26:96-101
- Denizli, S. (2008). Göz hareketleriyle duyarsızlaştırma ve yeniden işleme: yaklaşımın etkililiği ve bugünkü durumu. *Ege Eğitim Dergisi*, 9 (2).
- Duman, R., N., Bayram, S. ve Demirtaş, B. (2018). EMDR: Olgu Sunumları. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi/ Cilt:1, Sayı:1, Ocak 2018: 142-164.*
- Fernandez, İ. (2007). EMDR as treatment of post-traumatic reactions: A field study on child victims of an earthquake. *Educational & Child Psychology Vol 24 No 1.*
- İzci, F., Ünveren, G. (2017). Travma sonrası stres bozukluğunda bilişsel davranışçı terapi ve göz hareketleri ile duyarsızlaştırma ve yeniden işleme. *JCBPR* 2017; 6(1):31-38.
- Kavakçı, Ö., Yıldırım, O., Kuğu, N. (2010). Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sınav Kaygısı için EMDR: Olgu Sunumu. (*Klinik Psikiyatri* 2010;13:42-47).
- Seidler G. H., F. E. Wagner (2006). Comparing the efficacy of EMDR and trauma-focused cognitive-behavioral therapy in the treatment of PTSD: a meta-analytic study GUENT. *Psychological Medicine*, 2006, 36, 1515-1522.
- Shapiro, F., Maxfield, L. (2002). Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR): Information Processing in the Treatment of Trauma. *JCLP/In Session: Psychotherapy in Practice*, Vol. 58(8), 933-946.
- Sinici E., Erden H. G, Yurttaş (2009). Akut stres bozukluğunda bir müdahale tekniğinin uygulanabilirliği: göz hareketleri ile duyarsızlaştırma ve yeniden İşleme (EMDR).
- Sinici E., Maden, Ö., Ak, M., Bozkurt, A., Özşahin, A. (2012). Bir cinsel tecavüz vak'asında EMDR uygulaması: vak'a sunumu. *New/Yeni Symposium Journal*. www.yenisymposium.net.
- Sprang, G. (2001). Research on social work practice, vol. 11 No. 3, May 2001 300-320.
- Tokgöz, A., S. (2018). Göz hareketleri ile duyarsızlaştırma ve yeniden işleme (emdr). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* ISSN:1302-8944 Yıl: 2018 Sayı: 47 Sayfa: 526-545.
- Torun, F. (2010). Vajinismusun EMDR Yöntemi İle Tedavisi: İki Olgu Sunumu. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2010.
- Jayatunge, R., M. (2008). Combating tsunami disaster through EMDR. *Journal of EMDR Practice and Research*, Volume 2, Number 2, 2008.
- Wadaa, N. N., Zaharim, N. M. ve Algashan, H.F. (2010). The Use of EMDR in Treatment of Traumatized Iraqi Children. *Digest of Middle East Studies*. Spring 2010.

Yaşar, A., B., Kiraz,S., Usta, D.,Abamor, A.,E, Eroğlu, Kavakcı, Ö. (2018). Şizofreni olgusunda göz hareketleri ile duyarsızlaştırma ve yeniden işleme (EMDR) uygulaması ve kliniğe etkileri: olgu sunumu. Türk Psikiyatri Dergisi 2018;29(2):138-42.

TÜRK MUTFAĞINDAKİ YEMEK İSİMLERİNDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLAR SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR

Dr. Öğr. Üyesi Serhat KÜÇÜK

Kocaeli Üniversitesi

serhat.kucuk@kocaeli.edu.tr

Şeyma DİLER

Kocaeli Üniversitesi

seymadlr@gmail.com

İrem Nur AYDIN

Kocaeli Üniversitesi

iremnur.aydin@hotmail.com

Özet

Türk Mutfağı dünyanın sayılı mutfaklarından biridir. Türkler doyuruculuk ve çabuk ulaşılabilirlik sebebiyle hemen hemen her dönemde et ve hamur işi yemeklerini ön planda tutmuşlardır. Zengin mutfak kültürüne sahip olmak beraberinde ana dili de bu hususta varlıklı kılmıştır. Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü bu isim zenginliğini ortaya koymada önemli bir kaynaktır. Türk mutfak kültürünün zenginliği kadar yemek isimleri de çeşitli ve zengindir. Bu çeşitlilik ve zenginliği ortaya çıkarmak adına yapılan bu çalışmada, Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü'nde ve Güncel Sözlük'te karşılaşmadığımız yemek isimleri ve sözlüklerde madde başı olarak yer alan ancak açıklamasında yemek adıyla anlam ilişkisi bulunmayan yemek isimleri üzerinde durulmuştur. Araştırma nitel bir alan çalışmasıdır. Veri toplama aracı olarak gözlem, mülakat ve döküman/kayıt incelenmesi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda bu sözlüklerde karşılaşmadığımız 455 yemek ismi tespit edilmiştir. Çalışmada aynı yemeğin birçok şehre ait olduğu görülmüştür. Bu yemekler aynı isimle kullanıldığı gibi aynı yemeğin tamamen farklı bir isimle kullanıldığı görülmektedir. Bazı yemek isimlerinin ise ufak tefek ses değişimlerine uğrayarak aynı isimde kullanıldığına rastlanılmıştır. Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü çalışmaları Türkçenin söz varlığını koruyarak koybolmasını önlemektedir. Dolayısıyla Türk Mutfak kültürü de ana dile katkı sağlayıp söz varlığını zenginleştirerek gelecek kuşaklara aktarmada büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yemek isimleri, Derleme sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağızları, Türk mutfak kültürü, Söz Varlığı*

Abstract

Turkish cuisine is one of the most special cuisines of the world. Turkish people have prioritized meat dishes and pastry in almost every period because of being filling and quick reachability. Having a rich cuisine culture has enriched the native language in this issue at the same time. Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü is a significant source to reveal this name richness. Food names, too, are various and rich as much as the richness of Turkish cuisine culture. This study that we conducted to reveal this diversity and richness focused on food names we have not encountered in Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü and Available Dictionary and also the food names that are included as headings in dictionaries but do not have a meaningful relationship with the name of the food in the explanation. Our study is a qualitative field study. Observation, interview, and

document/record review were utilized as data collection tool. 455 food names that we have not encountered in related dictionaries were determined at the end of the study. It is seen by this survey that the same food belongs to many cities at the same time. These related foods are used by the same name as well as different names. Some of the food names are used by the same name by going through minor sound changes. Compilation works prevent the vocabulary of Turkish to die away. Accordingly, Turkish cuisine culture, too, is crucial to hand down the vocabulary to the next generations by contributing to the native language.

Keywords: *Food names, Derleme sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağızları, Turkish cuisine culture, Vocabulary*

GİRİŞ

Türkiye Türkçesi ağızlarında henüz derlenmemiş pek çok kelime mevcuttur. Bu kelimelerin ortaya çıkarılması ile sözlük daha da zenginleşecek ve Türk dilinin kelime hazinesi daha da güçlenecektir. Türkler kültürlerini yemek hususunda da yansıttıkları için yemeklerle ilgili tespit edebildiklerimiz dışında başka yöresel yemek isimlerinin de bu alanda literatüre girmesi gereklidir. Ağız çalışmalarına ve Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü'nün içerik olarak zenginleştirmesine katkıda bulunmak maksadıyla çıkılan yolda bu çalışma yapılmıştır. Yemek kültürünü; göçebe yaşam, başka toplumlardan etkilenme, sosyal-kültürel düzeylere göre farklılaşma, davranış kalıplarımız, coğrafi bölge farklılıkları, hayat şartlarının değişimi gibi unsurlar etkilemektedir. Türklerde yemek kültürünün tarihsel gelişiminden bahsedecek olursak dönem dönem aşağıda belirtilen ya da başka bilinmeyen nedenlerden dolayı değişime uğramıştır ama doyurucu ve çabuk ulaşılabilirlik sebebiyle Türkler hemen hemen her dönemde et ve hamur işi yemeklerini ön planda tutmuşlardır. Sindirimi kolaylaştırdığı için Türk mutfak kültüründe çorba tüketimi de yaygındır. Uygurların yerleşik hayata geçmesi ile tarım ürünlerini tükettikleri görülmüştür. Türklerin Anadolu'ya geldiği sürece bakarsak; Selçuklular döneminde sebze yemekleri pek tercih edilmemekle beraber kendilerine özgü bir mutfak ve yemek saklama teknikleri geliştirdikleri görülmüştür. İslamiyet'in kabul edilmesiyle beraber pek çok uygulama ve gelenek gelmiştir.

Osmanlı döneminde Türk Mutfak kültürü, Saray Mutfağı ve Halk Mutfağı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle saraydaki Osmanlı yemeklerinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Deniz ürünlerinin tüketimi bu dönemde verilen fetvalardan dolayı oldukça artmıştır. Yapılan incelemede farklı yörelerde aynı yemek isimlerine veya aynı yemeğin farklı isimler taşıyarak farklı yörelerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna kültür kaynaşması sebep olmuştur. Çalışmanın amacı yemeklerin hangi bölgeye ait olduğunu kanıtlamak değil; bu zenginliğin korunmasıdır. Çalışmada 455 tane yemek ismi tespit edilmiştir.

- Çorba kategorisinde 59
- Tahıl Yemekleri kategorisinde 16
- Bakliyat Yemekleri kategorisinde 7
- Sebze Yemekleri kategorisinde 57
- Et Yemekleri kategorisinde 67
- Hamur İş Yemekleri kategorisinde 80
- Tatlı kategorisinde 78
- Meze kategorisinde 21
- Köfte kategorisinde 35
- Salata kategorisinde 6
- Dolma kategorisinde 13
- Pilav kategorisinde 9

- Kahvaltılık kategorisinde 7 adet yemek ismi bulunmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma, nitel alan araştırmasıdır. Araştırmada çalışma evreninin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Veri toplama aracı olarak gözlem, mülakat ve doküman/kayıt incelenmesi kullanılmıştır.

BULGULAR

Çalışmada 455 tane yemek ismi tespit edilmiştir. Aynı yemeğin farklı şehirlere ait olduğu bulgularına ulaşılmıştır fakat bu yemek isimleri aynı adla kullanıldığı gibi aynı yemeğin tamamen farklı bir isimle kullanıldığı görülmektedir. Bazı yemek isimlerinin de ufak tefek ses değişimlerine uğrayarak kullanıldığına rastlanılmıştır.

Aynı İsimle Farklı Şehirlerde Kullanılan Yemek İsimleri

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Muhammara	Adana, Gaziantep, Hatay
Gırar	Ağrı, Siirt
Çeneçarpan	Kastamonu, Kütahya
Çalma Aşısı	Ankara, Kırıkkale
Züngül	Hatay, Kilis
Sübüra	Sivas, Tokat
Pumpum	Bartın, Zonguldak
Üre	Kayseri, Kocaeli
Lebeniye	Adıyaman, Gaziantep, Kilis
Meyre	Konya, Şırnak
Kübbülmüşviyye	Gaziantep, Kilis

Ses Değişimine Uğrayarak Farklı İllerde Farklı İsimle Kullanılan Yemek Adları

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Miyane	Isparta, Kütahya, Ankara
Miyone	Afyon

Mavzana	Edirne
---------	--------

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Haluj	Düzce
Haluç	Sinop

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Şihıl Mahşi	Gaziantep, Hatay
Şihilmahşe	Kilis

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Malahto	Ordu
Malakto	Samsun
Malhota	Trabzon

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Köpeoğlu	Muğla
Köpoğlu	Bursa

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Babagannuş	Hatay
Babaganuş	Diyarbakır
Babakannuş	Mersin

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Haytalı	Hatay
Haytalya	Kilis, Gaziantep

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Mamzana	Trabzon

4. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER	YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Paluza	Sivas	Pıtı Pıtı	Adıyaman
Paluze	Rize, Kütahya, Amasya	Pıtpıtı	Malatya
Palize	Mersin		

YEMEK İSMİ	ŞEHİRLER
Puçıko	Sinop
Puçuko	Artvin

Bulunan Yemek İsimlerinin Türlerine Göre Bölge Dağılımı

	DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ	EGE BÖLGESİ	MARMARA BÖLGESİ	İÇ ANADOLU BÖLGESİ	KARADENİZ BÖLGESİ	AKDENİZ BÖLGESİ
ET YEMEKLERİ	%26,86	%26,86	%5,97	%4,47	%16,41	%14,92	%4,47
SEBZE YEMEKLERİ	%19,29	%7,46	%7,46	%17,54	%5,26	%33,33	%7,01
PİLAV	%11,11	%33,33	%22,22	%0	%11,11	%22,22	%0
TAHİL	%31,25	%31,25	%0	%0	%31,25	%0	%6,25
BAKLİYAT	%28,57	%14,28	%14,28	%14,28	%14,28	%14,28	%0
MEZE	%4,76	%9,52	%14,28	%23,80	%9,52	%4,76	%33,33
DOLMA	%30,76	%23,07	%23,07	%7,69	%0	%15,38	%0
KÖFTE	%42,85	%51,42	%2,85	%0	%2,85	%0	%0
KAHVALTILIK	%28,57	%14,28	%0	%0	%28,57	%28,57	%0
ÇORBA	%18,64	%23,72	%10,16	%3,38	%11,86	%22,03	%10,16
HAMUR İŞİ	%22,5	%16,25	%3,75	%11,25	%22,5	%21,25	%1,25
TATLI	%14,10	%24,35	%7,69	%12,82	%8,97	%25,64	%6,41
SALATA	%0	%0	%66,66	%0	%0	%0	%33,33

Bulunan Yemek İsimlerinin Bölgelere Göre Yüzde Dağılımı

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ	EGE BÖLGESİ	MARMARA BÖLGESİ	İÇ ANADOLU BÖLGESİ	KARADENİZ BÖLGESİ	AKDENİZ BÖLGESİ
%21,75	%22,41	%8,35	%9,01	%12,74	%19,12	%6,37

SONUÇ

Çalışma sonucunda Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü'nde bulunmayan ya da bulunduğu halde farklı anlamda kullanılan 455 yemek ismi tespit edilmiştir. Listemizdeki kelimelerin 425 adeti TDK Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü'nde ve Güncel Sözlüğü'nde yoktur, 10 adeti Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü'nde bulunup yemek anlamı taşımamaktadır, 14 adeti Güncel Sözlük'te bulunup yemek

anlamı taşımamaktadır, 6 adeti hem Güncel hem Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü'nde bulunup yemek anlamı taşımamaktadır. Çalışmada aynı yemeğin farklı şehirlere ait olduğu bulgularına ulaşılmıştır fakat bu yemek isimleri aynı adla kullanıldığı gibi aynı yemeğin tamamen farklı bir isimle kullanıldığı görülmektedir. Bazı yemek adlarında ise ufak tefek ses değişimlerine uğrayarak kullanıldığına rastlanılmıştır. Türk mutfağının zengin ve çeşitli yemekleri bir arada barındırdığı anlaşılmaktadır. Bu konuda yapılacak derleme çalışmaları ile Türkçenin dil varlığını korumak ve Türk Mutfak kültürünün kaybolmadan gelecek kuşaklara aktarmak önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Aksu, H. (2015). Gıda ve Beslenme Kültürü -Antikçağ 'da Mutfak Kültürü,

<http://veteriner.istanbul.edu.tr/wpcontent/uploads/2015/04/03-GIDA-VE-BESLENME-KÜLTÜRÜAntik-Çağda-Mutfak-Kültürü1.pdf>

Baysal, A. (1993a). Beslenme Kültürümüz, Kültür Bakanlığı Yayınları:1230, Ankara.

Baysal, A. (1993b). "Türk yemek kültüründe değişimler, beslenme ve sağlık yönünden değişimler", Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Yayın No:3, 12- 20, Ankara.

Baysal, A; Merdol, T. K.; Saçır, H.; Taşçı, N.C. ve Başoğlu, S. (1996). Türk Mutfağından Örnekler, Kültür Bakanlığı Yayınları:1570, Ankara

Beşirli, H. (2010). Yemek Kültür ve Toplum, Milli Folklor Dergisi, Yıl: 22, Sayı: 87, s.159-169.

Ciğirim, N.(2001). "Batı ve türk mutfağı'nın gelişimi, etkileşimi ve yiyecek-içecek hizmetlerinde türk mutfağının yerine bir bakış", Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Yayın No:28, 49-61, Ankara.

Ertaş, Y. ve Gezmen-Karadağ, M. (2013). Sağlıklı beslenmede türk mutfak kültürünün yeri, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2 (1), 117-136, Gümüşhane.

Güler, S. (2010a). "Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26, 24-30, Kütahya.

Güler, S. (2010b). "Türk Mutfak Kültürü ve Tarihsel Gelişimi", Kültürel Miras Yönetimi içinde: Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2126, 162-181, Eskişehir.

Merdol, T.K. (1998). "Tarihten günümüze toplumlar ve beslenme alışkanlıkları", Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Yayın No:22, 135-143, Ankara.

Özden, H. (2017). "Bilecik Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar", Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi, cilt 5, sayı 11

Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü, Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>

THYROID METASTASIS OF PRIMARY UNKNOWN MALIGN MELANOMA

Uz. Dr. Serkan ERKAN

Başkent Üniversitesi Dr. Turgut Noyan Uygulama ve Araştırma Merkezi; Genel Cerrahi

drserkanerkan1973@gmail.com

Abstract

Malignant melanoma (MM) is an aggressive skin cancer. It can metastasize to almost any organ. Metastasis of MM to the thyroid gland is very rare. Metastases may occur by hematogenous, lymphogenous or direct spread to the thyroid gland. Metastasis to the thyroid gland has been reported in around 3-4% of surgical applications. Here, we aimed to present a case who presented with a thyroid mass causing compression on the thyroid, and whose pathology report was reported as malignant melanoma metastasis after total thyroidectomy, partial esophagectomy, end-to-end anastomosis, partial excision of strep muscle.

Keywords: *Thyroid, Metastasis, Malignant Melanoma, Cancer Of Unknown Primary*

PRİMERİ BELİRSİZ MALİGN MELANOMUN TİROİD METASTAZI

Öz

Malign melanom (MM) agresif bir deri kanseridir. Hemen hemen her organa metastaz yapabilmektedir MM'nin tiroid bezine metastazı çok nadirdir. Tiroid bezine hematojen, lenfojen veya direk yayılımla metastazlar olabilmektedir. Tiroid bezine metastaz cerrahi uygulamalarda %3-4 civarında bildirilmiştir. Olgumuzda tiroide bası etkisi oluşturan tiroid kitlesiyle başvuran, total tiroidektomi, parsiyel özefajektomi, uçuca anastomoz, strep kas kısmi eksizyonu sonrasında patoloji raporu primeri belirsiz malign melanom metastazı olarak raporlanan olgunun sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tiroid, Metastaz, Malign Melanom, Primeri Bilinmeyen Kanser*

Giriş

Zengin damar ağı ve yoğun kan dolaşımına rağmen tiroid bezine tümör metastazı nadir görülmektedir¹. Bez içindeki yüksek oksijen ve iyot düzeylerinin düşük metastaz oranlarında etken olabileceği düşünülmüştür². Tiroid metastazları tüm malign tiroid neoplazmalarının düşük bir yüzdesini oluşturur. En sık 6 ve 7. dekatlarda görülürler ve kötü prognozla ilişkilendirilmiştir^{3,4}. Tiroid bezine metastaz otopsi serilerinde %24' lere ulaşsa da cerrahi uygulamalarda bu oran %3-4 civarındadır^{5,6}. Tiroid bezine daha çok gastrointestinal sistem, akciğer, meme ve böbrekten metastaz olduğu bildirilmiştir⁷⁻⁹. Hematojen, lenfojen veya direk yayılımla tiroide metastazlar olabilmektedir⁵. Malign melanom (MM) agresif bir deri kanseridir. Hemen hemen her organa metastaz yapabilmektedir¹⁰. MM'nin tiroid bezine metastazı da literatürde bildirilmiştir.

Bu çalışmada boğazda şişlik ve basıya bağlı nefes darlığı yakınmasıyla başvuran, tiroid bezinde malignite şüphesi olan nodülleri olan hastaya uygulanan tiroidektomi sonrasında patoloji raporu primeri belirsiz malign melanom metastazı olarak raporlanan olgunun sunulması amaçlanmıştır.

Olgu Sunumu:

Dış merkeze nefes darlığı ve boğazda bası hissi yakınması ile başvurma öyküsü olan 56 yaşında erkek hastanın tetkiklerinde tiroid nodülleri saptanması üzerine operasyon amacıyla kliniğimize

yönlendirilmiş. Bilinen bir ek hastalığı ve ilaç kullanımı olmadığı öğrenildi. Hastanın laboratuvar incelemeleri ve tiroid fonksiyon testleri normal sınırlardaydı. Yapılan dış merkez radyolojik tetkiklerinde tiroid sağ lobunda ve sol lobun tamamını içine alan malign görünümlü multiple nodüller mevcuttu. Dış merkezde yapılan ince iğne aspirasyon biyopsisinde (İİAB) malignite şüphesi şeklinde raporlandığı görüldü. Hastada bası etkisine bağlı solunum güçlüğü olması nedeniyle preoperatif hazırlık (vokal kord muayenesi, boyun tomografisi ve anestezi konsültasyonu) yapıldı ve operasyon planlandı. Genel anestezi altında yapılan eksplorasyonda tiroid sol lojunu tamamen dolduran, sol strep kaslar ve sol lateral özefagusu parsiyel invaze, yaklaşık 15x10 cm boyutlarında malign görünümlü kitle saptandı (Resim 1, 2). Hastaya makroskopik tümör kalmayacak şekilde total tiroidektomi, parsiyel özefajektomi, uçuca anostomoz, strep kasların eksizeyonu yapıldı ve kitle unblock çıkarıldı. Beslenme amaçlı tüp gastrotomi yapıldı. Gastrotomiden beslenen ve ek yakınması olmayan hasta postoperatif beşinci günde taburcu edildi. Patoloji sonucu tiroid bezine malign melanom metastazı olduğu şeklinde raporlandı. Yapılan detaylı fizik muayenede ve PET/CT'de primer odak saptanamadı. Hastanın takiplerine onkoloji kliniğince devam edilmektedir.

Tartışma

Tiroid bezine metastazı tanısı ya primer tümörü evreleme esnasında yapılan tetkikler neticesinde veya semptomatik bulgular oluştuğunda (disfaji, disfoni, öksürük) yapılır^{7,11}. Hastamız tiroid metastazının oluşturduğu kitle etkisine bağlı nefes darlığı yakınması ile başvurmuş ve primeri belirsiz MM metastatik hastalığı teşhis edilebilmiştir.

Melanositler ve nevus hücrelerinin malign tümörü olan MM'nin en önemli yerleşim yeri deridir^{12,13}. Nadiren mukozalar, meninksler, göz ve iç organlardan da kaynaklanabilir¹³. MM daha çok bölgesel lenf bezlerine yayılır ancak ölüm genellikle akciğer, karaciğer ve beyine metastazla olur. MM'nin tiroid bezine metastazı çok nadirdir. Bir meta analizde 372 tiroid metastazının %4'ünü MM'nin oluşturduğu bildirilmiştir⁷.

Tiroid metastazları, primeri bilinmeyen bir lokasyona sahip bir tümörde ilk bulgu olabilir. Bu durum primer tümörün teşhisine yol açabilir veya bilinen bir tümörün senkron (%20-40) veya metakron (%60-80) tutulumunu gösterebilir¹⁴. Hastamıza yapılan ayrıntılı fizik muayene ve PET/CT'lerinde primer odak saptanamamıştır.

İİAB, iyi huylu ve kötü huylu tiroid lezyonları arasındaki ayırıcı tanıyı belirlemede yararlı bir yöntemdir. Bununla birlikte, birincil ve ikincil kötü huylu tiroid lezyonları arasındaki ayrım bazen güçtür ve genellikle sadece ameliyattan sonra başarılıdır. Tiroid bezine metastaz tanısı için yüksek İİAB duyarlılığına rağmen, doğruluğu %50-90 arasında değişmektedir¹⁴⁻¹⁶. Bu fark, İİAB'yi gerçekteşiren merkezin ve sitopatoloğun deneyimine bağlanabilir¹⁵. Hastamıza dış merkezde yapılan İİAB sonucu malignite şüphesi olarak raporlandığı görülmüş olup bası semptomları nedeniyle operasyon planlanmıştır.

Tiroid metastazlarının primer tedavisi cerrahi olmakla beraber hastanın klinik durumu, primer tümörün yeri ve diğer olası metastaz durumu tedavi planında etkilidir^{3,8,11}. Yapılacak cerrahi hakkında ortak bir konsensus yoktur.

Resim 1. Trakeaya bası yapan dev tiroid nodülleri **Resim 2.** Total tiroidektomi spesmeni

Multifokal hastalıkta total tiroidektomi yapılmaktadır. Boyun diseksiyonu rutin değildir. Metastaz halinde yapılabilir. Cerrahi tedavinin sağkalımı uzattığına dair de yeterli çalışma yoktur. Malign melanomun tiroid bezi metastazlarında da cerrahinin rolü net değildir. Ancak tümörün agresifliği düşünüldüğünde palyasyon amaçlı olma olasılığı daha yüksektir¹⁴. Hastamızın vokal kordları tama yakın kapatan ve bası etkisine bağlı nefes darlığına neden olan kliniği mevcuttu. Bu nedenle hastamızda cerrahi karar alındı. Ameliyatta geride makroskopik tümör kalmayacak şekilde total tiroidektomi, parsiyel özefajektomi/uçuca anostomoz, strep kasların kısmi eksizyonu yapıldı.

Tiroid nodülleri günümüzde genel cerrahi polikliniğini sıklıkla meşgul etmektedir. Çoğunluğunu iyi huylu nodüllerin oluşturduğu bilinse de primeri belirsiz bir malignitenin metastazı olabilme ihtimali akılda tutulmalı, hasta operasyon öncesinde ayrıntılı muayene ve tetkik edilmelidir.

Kaynaklar

1Fujita T, Ogasawara Y, Doihara H, Shimizu N. (2004). Rectal adenocarcinoma metastatic to the thyroid gland. *Int J Clin Oncol.* 9(6):515-9.

2Willis RA. (1931). Metastatic tumours in the thyroid gland. *Am J Pathol.* 7(3):187-208.

3Vardar E, Erkan N, Bayol U, Yılmaz C, Dogan M.(2011). Metastatic tumours to the thyroid gland: report of 3 cases and brief review of the literature. *Radiol Oncol.* 45(1):53-8.

4Lin JD, Weng HF, Ho YS. (1998). Clinical and pathological characteristics of secondary thyroid cancer. *Thyroid.* 8(2):149-53.

5Delitala AP, Vidili G, Manca A, Dial U, Delitala G, Fanciulli G. (2014). A case of thyroid metastasis from pancreatic cancer: case report and literature review. *BMC Endocr Disord.* 15;14:6.

6Cichoń S, Anielski R, Konturek A, Barczyński M, Cichoń W. (2006).Metastases to the thyroid gland: seventeen cases operated on in a single clinical center. *Langenbecks Arch Surg.* 391(6):581-7.

7Chung AY, Tran TB, Brumund KT, Weisman RA, Bouvet M.(2012). Metastases to the thyroid: a review of the literature from the last decade. *Thyroid*.22(3):258-68.

8Nixon IJ, Witcher M, Glick J, Palmer FL, Shaha AR, Shah JP, et al. (2011). Surgical management of metastases to the thyroid gland. *Ann Surg Oncol*. 18(3):800-4.

9Kim TY, Kim WB, Gong G, Hong SJ, Shong YK. (2005). Metastasis to the thyroid diagnosed by fine-needle aspiration biopsy. *Clin Endocrinol (Oxf)*. 62(2):236-241.

10Patel JK, Didolkar MS, Pickren JW, Moore RH. (1978). Metastatic pattern of malignant melanoma. A study of 216 autopsy cases. *Am J Surg*. 135(6):807-10.

11Moghaddam PA, Cornejo KM, Khan A.(2013). Metastatic carcinoma to the thyroid gland: a single institution 20-year experience and review of the literature. *Endocr Pathol*. 24(3):116-24.

12Skender-Kalneas TM, English DR, Heenan PJ. (1995). Benign melanocytic lesions: risk marker or precursors of cutaneous melanoma? *J Am Acad Dermatol* 33:1000-7.

13Rigel DS. (2005). The many faces of melanoma. In: Rigel DS, Friedman RJ, Dzubow LM, Reintgen DS, Bystryn JN, Marks R, editors. *Cancer of the skin*. 1st ed. China Elsevier: Saunders; p.167-73.

HIGH ADDED-VALUE CHEESE PRODUCTION POTENTIAL IN TUZLUCA SALT CAVE

Mubin KOYUNCU

Iğdır Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü

mubin.koyuncu@igdir.edu.tr

Sibel BALDIZ

Iğdır Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü

Abstract

Cheese has an important place in the human diet throughout history. Roquefort cheese, which has an important place in the world cuisine, and Divle sinkhole cheeses, which are popularly consumed in our country and Europe, is produced by maturing in caves and they are cheeses with high export potential and added value. Roquefort cheese is known as one of the most economically valuable cheeses in the world, while the kilogram price of Divle sinkhole cheese is 4-5 times higher than other cheeses sold in the market. The most important reactions in the cheese ripening process are proteolysis, lipolysis and glycolysis. The main parameters affecting these reactions are environmental conditions and the type and development of microorganism. Hard and semi-hard cheeses are matured in environments with a relative humidity of 80-90%, soft cheeses in environments with a relative humidity of 85-90%. The ripening temperature of cheeses is quite variable (4-25 °C). It is thought that the environmental conditions in Tuzluca salt caves will have a positive effect on the cheeses to be stored here. As a matter of fact, there are approximately 40 galleries with 144 m² heel width in Tuzluca salt caves. Tuzluca salt caves, which have thousands of m³ storage area in each gallery, have a relative humidity of 12-15 °C and 55-80% regardless of the season, have different humidity and temperature values at different depths and offer different environments. Considering the cave structure of Tuzluca salt caves, the special conditions they host and the positive effects of salt caves on health, it is thought that different cheese types produced by natural methods in the Eastern Anatolia region can be matured in the natural environment of the salt cave to obtain better quality cheeses.

Keywords: *Salt Cave, Cheese, Ripening.*

TUZLUCA TUZ MAĞARASINDA KATMA DEĞERİ YÜKSEK PEYNİR ÜRETME POTANSİYELİ

Öz

Peynir tarih boyunca insan diyetinde önemli yer tutmuştur. Dünya mutfağında önemli yere sahip olan Rokfor peyniri, ülkemizde ve Avrupa'da sevilerek tüketilen Divle obruk peynirleri mağaralarda olgunlaştırılarak üretilmekte ve ihracat potansiyelleri ile katma değerleri oldukça yüksek peynirlerdir. Rokfor peyniri dünyada ekonomik değeri en yüksek olan peynirlerden biri olarak anılırken, Divle obruk peynirinin kilogram fiyatı piyasada satılan diğer peynirlerden 4-5 kat daha fazladır. Peynir olgunlaşması sürecinde en önemli reaksiyonlar proteoliz, lipoliz ve glikolizdir. Bu reaksiyonlar üzerinde etkili olan parametrelerin başında ortam şartları ve mikroorganizma türü ve gelişimi gelmektedir. Sert ve yarı sert peynirler %80-90 bağıl nem içeren ortamlarda, yumuşak peynirler ise %85-90 bağıl nem içeren ortamlarda olgunlaştırılırlar. Peynirlerin olgunlaşma sıcaklıkları ise oldukça değişkendir (4-25 °C). Tuzluca tuz mağaralarında ortam şartlarının burada depolanacak peynirler üzerinde olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir. Nitekim Tuzluca tuz mağaralarında 144 m² topuk genişliğine sahip yaklaşık 40 adet galeri bulunmaktadır. Her bir galeride binlerce m³ depolama alanına sahip Tuzluca tuz

mağaraları mevsim fark etmeksizin 12-15 °C ve %55-80 civarında bağıl neme sahip olup farklı derinliklerde farklı nem ve sıcaklık değerlere sahiptir ve farklı ortamlar sağlama imkânı sunmaktadır. Tuzluca tuz mağaralarının mağara yapısı, barındırdığı özel şartlar ve tuz mağaralarının sağlık üzerindeki olumlu etkileri göz önünde bulundurulduğunda, Doğu Anadolu bölgesinde doğal yöntemlerle üretilen farklı peynir türlerinin tuz mağarasının doğal ortamında olgunlaştırmaya tabi tutularak daha kaliteli peynirler elde edilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Tuz Mağarası, Peynir, Olgunlaştırma.*

1.Giriş

Tulum peyniri, Trakya bölgesi hariç olmak üzere, Türkiye'nin birçok yöresinde üretilen bir peynir çeşididir. Tulum peyniri; Kaşar ve Beyaz peynirin yapılmadığı yerlerde yağ üretiminden arta kalan sütün değerlendirilmesi amacıyla yaylalarda yapılırdı, fakat son yıllarda büyük tüketim merkezlerinde artan talebi karşılamak amacıyla mandıra ve süt işletmelerinde de üretim yapılmaktadır.

Tulum peyniri, üretim bölgelerine göre Şavak, Dilve ve Çimi Tulum peynirleri gibi değişik isimler almaktadır. Peynirlerin olgunlaştırılmasında koyun derisine göre daha dayanıklı olan keçi derisinden yapılan tulumlar yaygın olarak kullanılmakta, fakat son yıllarda plastik bidonlarda da üretim yapılmaktadır.

Tulum peyniri üretiminde süt pıhtılaştırılır, baskılanan pıhtı yeterli suyunu verdikten sonra baskıdan alınır, nohut büyüklüğünde parçalanır ve %4-5 oranında tuz ile tuzlanır. Peynirin tuzla iyice karışması sağlanır ve üstü ince bir bezle örtülerek serin bir yerde bekletilir. Her gün belirli zaman aralıklarında karıştırılan peynir fazla suyunu salar. Peynir pıhtısı bir sopa ile tulumlara sıkı ve hava kalmayacak şekilde basılır. Tulumun ağız kısmına biraz fazla tuz serpilir, boşluk kalmayacak şekilde tulum dikilir ve peynirler mahzen gibi serin yerlerde olgunlaşmaya bırakılır. Olgunlaştırma sürecinin peynir kalitesi üzerindeki etkileri Rokfor peyniri ve Divle obruk peyniri örneklerinde açıkça görülmektedir. Bu çalışmada Iğdır ve çevre illerde üretilen peynir çeşitlerinin 35.000 m²'lik alan üzerinde bulunan, aktif ve pasif totalde 40 adet galeriye sahip Tuzluca Tuz maden mağaralarında olgunlaştırılması süreci ve bu sürecin peynir kalitesi üzerindeki muhtemel etkileri ele alınmıştır.

2.Tuzluca tuz mağaraları

2.1-Tuzluca Tuz Mağaralarının Tarihi:

Tuzluca Kaya Tuzlası'nın tam olarak ne zamandan beri işletildiğine dair kesin bilgiler olmasa da Iğdır ve çevresinin eski bir yerleşim bölgesi olması, tuzlanın eskiden beri çeşitli şekillerde işletmeye açıldığı ve sürekli olarak bölge insanı tarafından kullanıldığı fikrini vermektedir. 15.yy'da Timur'a gönderilen İspanyol elçi Ruy Gonzales de Clavijo, seyahat izlenimlerinde Tuzluca Kaya Tuzlasına dair önemli bilgiler vermektedir. Dağın tepesinde kurulmuş bir kale olduğunu belirten Clavijo, dağ-taşın tuz kayaları ile kaplı olduğunu ve çevre köylerden gelenlerin buradaki tuzlardan faydalandıklarını ifade etmektedir (Güngörmez H., 2015). Evliya Çelebi ve bölgeyi ziyaret eden Batılılar da eserlerinde Tuzluca Kaya Tuzla'sından bahsetmişlerdir. Tuzluca ve çevresinin 1828'de Rusların egemenliği altına girmesi ile birlikte tuzla, Ruslar tarafından 1920'lere kadar işletilmiştir. Ancak, bu tarihte Tuzluca ve çevresinin Türkiye topraklarına katılması ile birlikte tuzlanın kullanımı da devlet tekeline alınmıştır. Türkiye'de 1927 yılında Tuz İnhisarı (Tekel) Umumi Müdüriyeti kurulmasına bağlı olarak birçok bölgede olduğu gibi Erzurum'da da başmüdürlük açılmıştır (Güngörmez, H. 2015). 1980 yılında Tekel Tuzluca Tuz İşletme Müdürlüğü kurulmuş ve söz konusu tuzlalar bu müdürlüğe bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. 2004 yılına kadar Tuzluca tuz mağaraları bu kurum tarafından işletilmiş 2004 yılında özelleştirilmiştir.

2.2-Tuzluca Tuz Mağaralarının Lokasyonu ve Doğal Çevre Özellikleri:

Tuzluca tuz mağaraları Iğdır iline bağlı Tuzluca ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Iğdır ilinin batısında yer alan Tuzluca ilçesi; kuzeyinde Ermenistan, batısında Kars ve güneyinde Ağrı ili ile sınırları ile çevrili olan 1236 km²'lik yüz ölçüm ve 1075 m yükseltiye sahiptir. Tuzluca tuz mağaraları Tuzluca ilçe merkezine 2 km uzakta yer almaktadır.

2.3-Tuzluca tuz mağaralarının kullanım potansiyeli

Tuzluca tuz mağaraları bölgenin tuz ihtiyacını karşılamının yanı sıra farklı alanlarda kullanım potansiyellerinin sahiptir. Dünyada ve ülkemizin farklı yerlerin de farklı kullanım potansiyel örnekler mevcuttur. Örneğin Azerbaycan Nahçıvan'da bulunan tuz dağı bir sağlık merkezine dönüştürülerek sağlık turizmine kazandırılmıştır (Şekil 1). Polonya 'da bulunan Wieliczka Tuz Madeni birçok farklı turistik tesisle donatılıp turizme kazandırılmıştır (Şekil 2).

Şekil 1. Nahçıvan tuz terapi merkezi

2.3.1-Sanat

Kaya tuzu yapısı itibari ile parçalanmak yerine ufalanarak kırılan bir malzemedir bu bakımda heykel ve süs eşyası yapımına uygundur dünyada bu tür birçok sanatsal çalışma örneği bulunmaktadır. Ayrıca tuzun akustik özelliği göz önüne alındığında özellikle doğal yollarla oluşmuş su göletlerinin oluşturduğu galeriler sinema salonu olarak kullanılma potansiyeline sahiptir.

2.3.2-Turizm

Tuz mağarasının ekonomik olarak bölgeye katkı sağlamasında en önemli kriter ise turizm özellikle de sağlık turizmi olmaktadır. Mağara içinin yıl boyu sıcaklık oranı değişmemekte ve nem oranı oldukça yüksek bulunmaktadır. Tuz mağaralarının havası negatif iyon yükü yüksek olduğu için de astım ve bronşit hastaları tarafından sık sık ziyaret edilmektedir. Ancak Tuz mağarasına yapılan bu ziyaretler hem turizm açısından hem de ekonomik açıdan yeterli olmamaktadır. Tuz mağarasına Iğdır Üniversitesi tarafından, Nahçıvan Özerk Bölgesi'nde, Polonya'da ve Romanya'da bulunan Tuz terapi merkezleri gibi bir terapi merkezi kurulduğu bildirilmiştir.

2.3.3- Tuz Mağarasının Turizme Kazandırılmasında Ekonomik ve Sosyokültürel Etkiler: Yöre Halkı Tutumları

Tuz mağarasının turizme kazandırılmasında yöre halkının tutumları üzerine yapılan bir çalışmada, tuz mağarasının turizme kazandırılmasında ekonomik ve sosyokültürel etkileri konusunda yöre halkının tutum ve davranışlarını ölçülmüştür. Araştırmanın amacına uygun olarak anket çalışması yapılmıştır. Anket Iğdır ilinde ve özellikle de tuz mağarasının bulunduğu Tuzluca ilçesinde yaşayan halk ile yapılmıştır. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 2016 yılında Iğdır ilinin nüfusu 192.785 kişidir (İlgaz Yıldırım ve ark., 2017). Iğdır ili nüfusu yani ana kütlein büyüklüğü göz önünde bulundurularak, basit tesadüfi yöntem ile 320 kişiye ulaşılmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre Tuzluca tuz mağaraları yöre halkı tarafından turistik değere sahip bir alan olarak görülmekte ve % 67'lik bir kitle tarafından ziyaret edilmektedir.

Şekil 2. Wieliczka Tuz Madeni, Polonya.

2.3.4-Sağlık

Tuz terapisi yaşam kalitesinin de ciddi bir artış sağlamaktır. Tuz mağarası organik yapısıyla buna elverişli en etkili mekândır. Tarih boyunca saf, rafine edilmemiş kaya tuzunun akciğer derinliklerinin de antibakteriyel ve antimikrobiyel faydaları olduğu kabul edilmiştir (Güngör Yeşilova ve Yeşilova, 2019).

2.3.5-Depolama

Tuzluca tuz mağarası yaklaşık 1 km uzunluğunda bir ana galeri ve her biri 144 m² taban alanına sahip 35 işletme galerisine ve birkaç adet doğal galeriden oluşmaktadır. Tuz üretimi dışında kalan galeriler depolama ve üretim alanı olarak kullanılabilir potansiyele sahiptir, özellikle gıda depolaması için oldukça uygun olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada Tuzluca tuz mağaralarının depo olarak kullanım potansiyeli faydalanarak bölgede üretilen farklı peynir çeşitlerinin olgunlaştırma süreci üzerine bir izleme yapılacaktır.

3.-Tuzluca tuz mağaralarında katma değeri yüksek peynir üretme potansiyeli

Doğu Anadolu Bölgesinde iklim koşulları tarımı olumsuz etkilediğinden hayvancılık önem kazanmıştır. Bu bölgenin peynirlerinde koyun sütünden yapılan peynirlerin başta geldiği görülür. Kuşkusuz yüksek platolarda inek sütünden yapılanlarda vardır. Doğu bölgelerde sert iklim ve yaşam tarzı peynirlerin büyüklüklerini, biçimlerini, renklerini ve dokularını etkilemektedir. Bunların yanı sıra

peynirin özellikleri üzerine olgunlaştırmanın etkisi oldukça fazladır. Olgunlaşma; her peynir çeşidinin kendine özgü, yapı, tat ve aroma gibi özellikleri kazanabilmesi için, belirli koşullarda (sıcaklık, nem vb), belirli bir sürede geçirdiği değişimlerin tamamıdır. Bu aşamada, taze peynirde, fiziksel, mikrobiyolojik ve enzimatik etkileşimler sonucu karmaşık biyokimyasal olaylar meydana gelir (Kan ve ark., 2010). Olgunlaşma aşamasında, telemedeki enzimlerin etkisiyle, glikoliz, proteoliz ve lipoliz gibi enzimatik reaksiyonlar gerçekleşmekte, bunların sonucunda da, aşağıdaki maddeler meydana gelmekte, böylece peynir kendine özgü yapı, tat ve aroma gibi özellikleri kazanmaktadır (Kan ve ark., 2010). Tuz, peynirde starter ve starter olmayan bakteriler üzerine olan etkisi nedeniyle peynirde asit gelişimini ve olgunlaşmayı etkilemektedir (İrkin, 2017).

Sonuç

Olgunlaştırma sürecinin peynir kalitesi üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Divle obruk peynirinde ve Rokfor peyniri örneklerinde görüldüğü gibi olgunlaştırma süreci ve üretim tekniklerinin peynir kalitesi, aroması ve ekonomik değeri üzerinde oldukça önemlidir. Bu çalışmada Tuzluca tuz mağaralarında olgunlaştırılmış peynir çeşitlerindeki etkiler değerlendirilecektir. Tuz mağaralarında ve farklı depolama alanlarında olgunlaştırılmış aynı peynir çeşitleri arasındaki duyu ve biyokimyasal farklılıklar incelenerek tuz mağaralarında bulunan iyonize atmosferin peynire katabileceği katma değerler incelenecektir. Tuzlu atmosferin mikroorganizmalar üzerindeki yaşamsal faaliyetleri etkileri ve mağara ortamının spesifik koşulları göz önünde bulundurulduğunda peynirdeki olgunlaştırma sürecinin etkileyeceği ve peynir kalitesinde olumlu değişiklikler meydana getireceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Güngörmez, H. (2015). İktisadi Açından Bir Faaliyet: Tuzluca Kaya Tuzlası. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, 30: 26-37.
- Güngör Yeşilova, P., Yeşilova, Ç. (2019). Tuz Madenlerinin (Kaya tuzu) Sağlık Sektöründe ve Turizm Amaçlı Kullanımı; Sürkit Tuz İşletmesi (Tuzluca, Iğdır) ve Dünyadan Örnekler. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 24 (1): 56-63.
- Ilgaz Yıldırım, B., Sökmen Gürçam, Ö., Yıldırım, F. (2017). <https://www.igdir.edu.tr/tuz-terapi-calistayi-sunumlar>.
- İrkin, R. (2017). Farklı Tuz Konsantrasyonlarının Beyaz Peynirlerdeki Starter Kültür Bakterilerinin Canlılıklarına Etkisi. Akademik Gıda, 15 (3): 308-314.
- Kan, M., Gülçubuk, B., Kan, A., Küçükçongar, M. (2010). Coğrafi İşaret Olarak Karaman Divle Tulum Peyniri. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (19): 15-23.

EXAMINING THE KNOWLEDGE LEVEL OF SOCIAL STUDIES TEACHERS ABOUT CHILDREN'S RIGHTS

Hüseyin BAYRAM

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı

hubayram@agri.edu.tr

Tuba ERTUĞRUL

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Doktora Öğrencisi

tubaertugrul@anadolu.edu.tr

Abstract

The Social Studies lesson, which works to teach primary school students the knowledge it provides from social science disciplines, also benefits from law. The powers granted to children by the rules of law constitute the concept of children's rights. Teachers guide children in learning about their rights. For this reason, their knowledge about the rights in question should be sufficient. The aim of this study, which is based on this requirement, is to examine the level of knowledge of Social Studies teachers on children's rights. Descriptive survey model, one of the quantitative research methods, was used in the study. Social Studies teachers working in the city of Istanbul constituted the universe of the study. Because of the size of the universe, the sample of the study was created by using convenience sampling method. In this context, the sample of the study was formed by determining 119 Social Studies teachers. The data of the study were collected through the "Knowledge Level Questionnaire on Children's Rights" developed by the researchers. Descriptive statistics (frequency and percentages) and Mann Whitney U test were used sequentially in the analysis of the data. In the study, it was concluded that Social Studies teachers have high knowledge of national and international agreements, laws and related content in the Social Studies lesson curriculum, but do not follow scientific publications on children's rights. In this context, suggestions were made to educational institutions and administrators to increase the knowledge level of teachers on this subject.

Keywords: *Children Rights, Social Studies Lesson, Social Studies Teachers*

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Özet

Sosyal bilim disiplinlerinden sağladığı bilgileri, ilköğretim düzeyindeki öğrencilere öğretmeye ilişkin bir ders olan Sosyal Bilgiler; hukuk biliminden de yararlanmaktadır. Hukuk kurallarının çocuklara verdiği yetkiler, çocuk hakları kavramını oluşturmaktadır. Öğretmenler, eğitim-öğretim süreçlerinde çocuklara haklarını öğrenmede ve kullanmada yol gösterici birer rehber konumundadırlar. Bu nedenle söz konusu haklara ilişkin bilgilerinin yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Bu gereklilikten hareketle gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerini incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel

tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini İstanbul ilinde görev yapmakta olan Sosyal Bilgiler öğretmenleri oluşturmuştur. Evrenin büyüklüğü nedeniyle kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılarak örneklem alma yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda 119 Sosyal Bilgiler öğretmeni belirlenerek araştırmanın örnekleme oluşturulmuştur. Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen “Çocuk Haklarına Yönelik Bilgi Düzeyi Anketi” aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde nicel araştırmanın doğasına uygun olarak; sırasıyla betimsel istatistik ölçümleri (frekans ve yüzdeleri) ve Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Araştırmada ulaşılan bulgular ışığında; Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına yönelik ulusal ve uluslararası anlaşmalara, kanunlara ve Sosyal Bilgiler dersi öğretim programındaki ilgili içeriğe yönelik bilgilerinin yüksek olduğu ancak çocuk haklarına yönelik bilimsel yayınları takip etmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ortaya konan sonuçlar kapsamında; okul yöneticilerine, MEB kurumuna, üniversitelere ve YÖK kurumuna öğretmenlerin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerini artırmak amacıyla uygulayabilecekleri faaliyetler konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Çocuk Hakları, Sosyal Bilgiler Dersi, Sosyal Bilgiler Öğretmenleri*

GİRİŞ

İnsan yaşamı, farklı nitelikleri barındıran evreler kapsamında biçimlenmektedir. Bebeklik, çocukluk, olgunluk ve yaşlılık, insan yaşamının temel evrelerini oluşturmaktadır. Söz konusu evrelerin her birinde çeşitli fizyolojik ve psikolojik değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimlerin iyi yönde olabilmesi, önceki evrelerin sağlıklı biçimde yaşanmış olmasına bağlıdır. Bebeklik ve çocukluk evreleri, olgunluğun ve yaşlılığın temellerini belirlemektedir. Fiziksel ve zihinsel açıdan sağlıklı geçirilmiş bebeklik dönemi, sorunsuz ya da az sorunlu bir çocukluğun alt yapısını oluşturmaktadır.

Çocukluk, ailenin dışından bireylerle kapsamlı iletişimin kurulduğu ilk evre olarak ifade edilebilir (Dahlberg ve Moss, 2004). Okul ortamındaki insanlar (öğretmen, okul arkadaşları, okul çalışanları vs.), yakın çevrede bulunan akranlar ve onların ebeveynleri, aile dışına taşan toplumsallaşma sürecinin ana unsurlarıdır (Black vd., 2017). Toplumsallaşmanın aile dışında da devam ettiği bu evre, çocuğun eğitim-öğretim kavramlarıyla tanışmaya başladığı aralığı da kapsamaktadır (Carlson ve Grossbart, 1988). Türkiye’de 36-72 ay arası yaşlarda olan çocuklar, anaokulu; 60-72 ay arası yaşlardakiler ilkökul çağında kabul edilmektedirler (MEB, 2020). İlkokulu bitiren çocuklar ise ortaokul kademesinde eğitimlerine devam etmektedirler. Çocuklar, ilkökul 4. sınıf ve ortaokul 5, 6 ve 7. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler dersi ile bu evrede tanışmaktadırlar.

Sosyal Bilgiler, sosyal bilimlerden sağladığı bilgileri, çocukların seviyesine uygun biçimde toplulaştırarak öğretmeyi hedefleyen bir derstir (Öztürk ve Deveci, 2011). Sosyal Bilgiler dersi, çocukların geçmişe yönelik bilgi edinmesini sağlayan ve aynı zamanda günümüze ve geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunabilmesi için gerekli becerilerle donatılmasını amaçlamaktadır (Goodman ve Adler, 1985; Tamakloe, 1991). Söz konusu bilgi ve becerilerin kapsamında “haklarını öğrenme ve onları kullanma” da yer almaktadır. Ortaokul düzeyindeki öğrencilere haklarını fark ettirmek ve onları nasıl kullanacaklarını öğretmek ise Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görevidir. Öyle ki 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda çocuklara edindirilmesi gereken çocuk haklarına yönelik kazanımlar yer almaktadır. Programda bu kazanımlar 5. sınıf Birey ve Toplum öğrenme alanında; “Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.” ve 4. sınıf Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında “Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir. (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’deki maddeler ele alınır.)” şeklinde ifade edilmektedirler (MEB, 2018).

Çocuk haklarına yönelik ilk kapsamlı içerik, 1924 tarihli “Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi”nde yer almıştır. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, çocuk haklarının somut bir biçimde görüşüldüğü ilk uluslararası sözleşmedir. Bu bildirgenin içeriğinde; çocuğun tanımı, fiziksel ve duygusal gelişimi için sağlanması gereken haklar, tedavi hakkı, barınma hakkı, olağanüstü durumlarla yardım hakkı ve istismardan korunma hakkı yer almaktadır. Çocuk hakları kapsamında hazırlanan bir diğer uluslararası sözleşme ise 1989’da yayımlanan “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi” dir. Bu sözleşmenin birinci maddesinde “Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.” ifadesi ile çocuk kavramının

tanımı yapılmaktadır. Bildirgede tüm çocukların sahip oldukları haklar kapsamlı biçimde belirtilmektedir. 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, 1959 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi esas alınarak oluşturulmuştur (UNICEF, 2020). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ni imzalamış olan ülkeler, çocuk haklarına yönelik yasalar hazırladıklarında temel kaynak olarak bu bildirgeyi almaktadırlar. Türkiye Cumhuriyeti de yukarıda ifade edilen bildireleri imzalamış bir devlet olarak, çocuk haklarına yönelik ulusal kanunlarını bu kapsamda biçimlendirmektedir.

Türkiye'de çocuk haklarına yönelik yasal düzenlemeler, 1963 tarihli UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) Türkiye Milli Komisyonu 7. Genel Kurulu'nda kabul edilen "Türk Çocuk Hakları Bildirisi"nde yer alan 6 madde kapsamında yapılmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2001). UNESCO ve UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu), Türkiye'de ve dünyada çocuk haklarına yönelik faaliyetlerde bulunarak bu hakların her zaman gündemde kalmasını sağlamaktadır. Öte yandan çocuk haklarına yönelik farkındalık oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar (Bhabha, 2009; Peretti-Watel vd., 2019; Wringe, 2020; Beier, 2018; Hermanto ve Yusa, 2018; Kusumawardani ve Prasetyo, 2018; Shner, 2018) da UNESCO'nun bu faaliyetlerine yardımcı olmaktadır.

Okullarda çocuk haklarının korunmasına ve öğretilmesine yönelik içerik, Sosyal Bilgiler dersi tarafından sağlanmaktadır. Bu kapsamda Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına yönelik bilgilerinin yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Söz konusu gereklilikten hareketle yapılan alanyazın taramasında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk hakları konusundaki bilgilerini araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Alanyazındaki bu eksikliği gidermeye yönelik bu araştırmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeyleri araştırılmıştır.

AMAÇ ve ÖNEM

Bu araştırmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin;

1. Çocuk haklarına yönelik uluslararası kurum ve anlaşmalara,
2. Çocuk haklarına yönelik ulusal kurum ve kanunlara,
3. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda çocuk haklarıyla ilgili bölümlere,
4. Çocuk haklarına yönelik bilimsel yayınlara yönelik bilgisi ne düzeydedir?

Sosyal Bilgiler, ilk ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerin toplumsallaşmasını doğrudan konu edinen (Kaya, 2018) bir ders olarak, çocuk haklarına yönelik konuları da içermektedir. Öğretmenlerin bu konuyu iyi biçimde öğretebilmeleri için çocuk haklarına yönelik bilgilerinin, yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Sosyal Bilgiler dersi öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgilerinin incelendiği bu araştırmanın bu kapsamda alan yazına katkı sağlayacağı ve kendisinden sonraki benzer çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bilgi düzeyini ortaya koymaya yönelik bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın yürütüldüğü desen, örneklem belirleme yöntemi, veri toplama aracı ve veri çözümleme tekniği niceliksel araştırma metodolojisi kapsamında belirlenmiştir.

Model

Araştırmada mevcut bir durumu olduğu gibi betimlemeyi sağlayan betimsel tarama modeli işe koşulmuştur. Betimsel tarama, geçmişte olup bitmiş ya da halen sürmekte olan durumları, hiçbir müdahale olmaksızın araştıran ve öz formları içerisinde yansıtan bir araştırma modelidir (Punch, 2003). Bu araştırmanın betimsel tarama ile modellenmesinin nedeni, araştırma konusuna yönelik bilgi kaynaklarının taranması ve bu kapsamda bir anket geliştirilmiş olmasıdır. Geliştirilen anket aracılığıyla Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeyleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul il sınırları içerisinde görev yapmakta olan Sosyal Bilgiler öğretmenleri oluşturmuştur. Evrenin araştırmacılarca ulaşılamayacak kadar büyük olması nedeniyle,

örneklem seçme yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi işe koşulmuş ve 119 Sosyal Bilgiler öğretmeni belirlenerek araştırmanın örnekleme oluşturulmuştur. Kolay ulaşılabilir örnekleme, araştırmadaki sınırlılıklardan dolayı örneklemin kolay ve hızlı ulaşılabilir unsurlardan seçilmesine yöneliktir (Koerber ve McMichael, 2008). Araştırmada yer alan örneklem grubuna yönelik demografik bilgiler, Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin sosyo-demografik bilgilerine ilişkin frekans ve yüzdeleri

Değişkenler	Değişken düzeyleri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	71	59,7
	Erkek	48	40,3
Eğitim Düzeyi	Lisans	115	96,6
	Lisans Üstü	4	3,4
Çalışma Yılı	1-5 yıl	116	97,5
	6-10 yıl	3	2,5
Yaş	20-30 arası	92	77,3
	30 üstü	27	22,7
Medeni Durum	Bekar	81	68,1
	Evli	38	31,9
Aylık Gelir	4000 -5000 TL arası	109	91,6
	5000 TL üstü	10	8,4
Yaşadığı Yer	Köy	7	5,9
	Kasaba	15	12,6
	Şehir	97	81,5
Toplam		119	100

Araştırmada yer alan katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi, çalışma yılı, yaş, medeni durum, aylık gelir, yaşadığı yere ilişkin betimsel istatistikler yukarıdaki Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1 ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde 71 katılımcının (%59,7) kadın öğretmen, 48 katılımcının (%40,03) erkek öğretmenden meydana geldiği görülmektedir. Öğretmenlerin eğitim düzeyleri incelendiğinde 115 katılımcının (%96,6) lisans mezunu olduğu ve 4 katılımcının lisans üstü mezunu oldukları belirlenmiştir. Çalışma süreleri incelendiğinde, 116 katılımcının (%97,5) 1-5 yıl arasında oldukları tespit edilmiştir. Benzer olarak büyük çoğunluğunun 20-30 yaş aralığında, bekar, aylık geliri 4000-5000 TL arasında ve şehir merkezinde yaşadıkları belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen Çocuk Haklarına Yönelik Bilgi Düzeyi Anketi aracılığıyla toplanmıştır. Anketin geliştirilme süreci, üç aşama kapsamında gerçekleşmiştir. İlk aşamada araştırmacılar, araştırmanın amacına uygun madde havuzu oluşturmuş ve aralarından uygun olanları seçmişlerdir. İkinci aşamada; seçilen maddeler araştırmanın amacıyla birlikte iki ölçme-değerlendirme alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Üçüncü aşama olarak; uzman görüşü alındıktan sonra gerekli düzeltmeler yapılarak anket formunun son biçimi oluşturulmuştur. Anket formu, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde örneklem grubunun demografik bilgilerine ilişkin maddeler yer alırken; ikinci bölümde öğretmenlerin çocuk hakları konusundaki bilgi düzeylerini ortaya koymaya yönelik ve dörtlü derecelendirilmiş kapalı uçlu sekiz madde bulunmaktadır. Söz konusu anket, Ek 1’de verilmiştir.

Örnekleme yer alan öğretmenlerin bilgi düzeyleri araştırılırken aşağıdaki formül kullanılarak kesme puanları belirlenmiştir (Uzunboylu ve Sarıgöz, 2015).

$$SA = \frac{YS - DS}{SS}$$

Formülde yer alan SA, seçenek aralığı; YS, en yüksek seçeneği; DS, en düşük seçeneği; SS, ise seçenek sayısını göstermektedir. Araştırmada kullanılan anket, dörtlü likert türünde olduğundan seçenek aralığı yukarıdaki formül kullanıldığında 0,75 olarak bulunmuş ve kesme puanları şu şekilde belirlenmiştir;

- 1,00 ile 1,75 arası bilgim yok,
- 1,76 ile 2,50 arası bilgim az düzeyde,
- 2,51 ile 3,25 arası bilgim orta düzeyde,

3,26 ile 4,00 arası bilgim yeterli düzeyde.

Verilen Çözümlemesi

Veri çözümlemesinde; sırasıyla betimsel istatistik ölçümleri (frekans ve yüzdeleri) ve Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına yönelik bilgi düzeylerinin cinsiyete ve yaşa göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiş ve aşağıda sunulmuştur. Öğretmenlerin eğitim düzeyleri, çalışma yılları ve aylık gelirlerine göre homojen bir yapıya sahip olmalarından dolayı istatistiksel anlamlılıklarına bakılmamıştır.

İlk olarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına yönelik bilgilerinin hangi düzeyde olduğuna bakılmış ve elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerine ait betimsel istatistikler

	Çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeyi	Bilgim yok(1)	Bilgim az (2)	Bilgim orta (3)	Bilgim yeterli(4)	Frekans (f) Yüzde (%)	Toplam	Medyan (M)	Ortalama (\bar{X})
M1	1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgi sahibiyim	19 16,0	22 18,5	70 58,8	8 6,7	f %	119 100	3,00	2,56
M2	1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgi sahibiyim	0 0,0	0 0,0	49 41,2	70 58,8	f %	119 100	4,00	3,59
M3	1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi'ne yönelik bilgi sahibiyim	0 0,0	0 0,0	68 57,1	51 42,9	f %	119 100	3,00	3,43
M4	1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgi sahibiyim	0 0,0	12 10,1	58 48,7	49 41,2	f %	119 100	3,00	3,31
M5	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın çocuk hakları konusundaki içeriğe yönelik bilgi sahibiyim	0 0,0	0 0,0	55 46,2	64 53,8	f %	119 100	4,00	3,54
M6	Çocuk haklarına yönelik yasal düzenlemeleri takip ederim	0 0,0	9 7,6	11 9,2	99 83,2	f %	119 100	4,00	3,76
M7	UNICEF'in çocuk haklarına yönelik faaliyetlerini takip ederim	0 0,0	0 0,0	2 1,7	117 98,3	f %	119 100	4,00	3,98
M8	Çocuk haklarına yönelik bilimsel yayınları takip ederim	119 100	0 0,0	0 0,0	0 0,0	f %	119 100	1,00	1,00

Tablo 2 incelendiğinde, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ne, 1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi'ne ve 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgilerinin orta düzeyde olduğu görülmektedir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin %100'ü 1,00 ortalama ile “Çocuk haklarına yönelik bilimsel yayınları takip ederim” önermesine ilişkin bilgilerinin olmadığını, katılımcıların “UNICEF'in çocuk haklarına yönelik faaliyetlerini takip ederim, 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgi sahibiyim, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın çocuk hakları konusundaki içeriğe yönelik bilgi sahibiyim, Çocuk haklarına yönelik yasal düzenlemeleri takip ederim” önermelerine ilişkin bilgilerinin fazla olduğunu görülmektedir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına yönelik bilgi düzeyleri incelendikten sonra cinsiyete, yaşa, medeni duruma ve yaşadığı yere göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. İlk olarak cinsiyete göre tüm maddelere bakılmış daha sonra sırasıyla diğer demografik değişkenler incelenmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeyinin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına ilişkin sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasına ilişkin Mann Whitney U testi sonuçları

Maddeler	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Z	U	Asimtotolik p	r
M1	Erkek	48	68,51	-2,50	1295,5	0,013*	0,23
	Kadın	71	54,25				
M2	Erkek	48	41,11	-5,76	797,5	0,000*	0,53
	Kadın	71	72,77				
M3	Erkek	48	46,90	-3,98	1075,0	0,000*	0,36
	Kadın	71	68,86				
M4	Erkek	48	60,45	-0,13	1682,5	0,897	--
	Kadın	71	59,70				
M5	Erkek	48	51,55	-2,54	1298,5	0,011*	0,23
	Kadın	71	65,71				
M6	Erkek	48	49,79	-4,08	1214,0	0,000*	0,37
	Kadın	71	66,90				
M7	Erkek	48	59,76	-0,28	1692,5	0,780	--
	Kadın	71	60,16				
M8	Erkek	48	60,00	0,00	1704,0	1,000	--
	Kadın	71	60,00				

Not: * p<0,05

Tablo 3'e göre Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin "çocuk haklarına" ilişkin bilgi düzeylerine bakıldığında "1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgi sahibiyim" olan birinci maddenin (m1) cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (U = 1295,5; Z = -2,50 p = 0,475 > 0,05; r = 0,23). Buna göre erkek öğretmenlerin (sıra ortalaması =68,51) kadın öğretmenlere (sıra ortalaması = 54,25) göre bilgi düzeylerinin daha fazla olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Anlamlı bulunan bu farkın pratik anlamlılığı için hesaplanan etki büyüklüğüne bakıldığında küçük bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. "1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgi sahibiyim" olan ikinci maddenin (m2) cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (U = 797,5; Z = -5,76 p = 0,475 > 0,05; r = 0,53). Buna göre kadın öğretmenlerin (sıra ortalaması =72,77) erkek öğretmenlere (sıra ortalaması = 41,11) göre bilgi düzeylerinin daha fazla olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Anlamlı bulunan bu farkın pratik anlamlılığı için hesaplanan etki büyüklüğüne bakıldığında büyük bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. "1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi'ne yönelik bilgi sahibiyim" olan üçüncü maddenin (m3) cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (U = 1075,0; Z = -3,98 p = 0,475 > 0,05; r = 0,36). Buna göre kadın öğretmenlerin (sıra ortalaması =68,86) erkek öğretmenlere (sıra ortalaması = 46,90) göre bilgi düzeylerinin daha fazla olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Anlamlı bulunan bu farkın pratik anlamlılığı için hesaplanan etki büyüklüğüne bakıldığında orta düzey bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın çocuk hakları konusundaki içeriğe yönelik bilgi sahibiyim" olan beşinci maddenin (m5) cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (U = 1298,5; Z = -2,54 p = 0,475 > 0,05; r = 0,23). Buna göre kadın öğretmenlerin (sıra ortalaması = 65,71) erkek öğretmenlere (sıra ortalaması = 51,55) göre bilgi düzeylerinin daha fazla olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Anlamlı bulunan bu farkın pratik anlamlılığı için hesaplanan etki büyüklüğüne bakıldığında küçük bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. "Çocuk haklarına yönelik yasal düzenlemeleri takip ederim" olan altıncı maddenin (m6) cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (U = 1214,0; Z = -4,08 p = 0,475 > 0,05; r = 0,37). Buna göre kadın öğretmenlerin (sıra ortalaması = 66,90) erkek öğretmenlere (sıra ortalaması = 49,79) göre bilgi düzeylerinin daha fazla olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Anlamlı bulunan bu farkın pratik anlamlılığı için hesaplanan etki büyüklüğüne bakıldığında orta düzey bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Tablo 3'e göre Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin "çocuk haklarına" ilişkin bilgi düzeylerine bakıldığında dördüncü (m4) "1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgi sahibiyim", yedinci (m7) "UNICEF'in çocuk haklarına yönelik faaliyetlerini takip ederim" ve sekizinci (m8) "Çocuk haklarına yönelik bilimsel yayınları takip ederim" önermelerinin, cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşma durumu incelendikten sonra yaş değişkenine ilişkin analizler yapılmış ve sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerinin yaş değişkenine göre karşılaştırılmasına ilişkin Mann Whitney U testi sonuçları

Maddeler	Yaş	N	Sıra Ortalaması	Z	U	Asimtotik p	r
M1	20-30 arası	92	56,60	-2,24	929,5	0,025*	0,21
	30 üstü	27	71,57				
M2	20-30 arası	92	70,27	-7,03	297,0	0,000*	0,64
	30 üstü	27	25,00				
M3	20-30 arası	92	64,90	-3,33	791,5	0,001*	0,31
	30 üstü	27	43,31				
M4	20-30 arası	92	65,43	-3,51	742,5	0,000*	0,32
	30 üstü	27	41,50				
M5	20-30 arası	92	66,80	-4,60	616,0	0,000*	0,42
	30 üstü	27	36,81				
M6	20-30 arası	92	59,46	-0,49	1192,0	0,626	--
	30 üstü	27	61,85				
M7	20-30 arası	92	59,71	-0,77	1215,0	0,442	--
	30 üstü	27	61,00				
M8	20-30 arası	92	60,00	0,00	1242,0	1,000	--
	30 üstü	27	60,00				

Not: * p<0,05

Tablo 4 incelendiğinde, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin “çocuk haklarına” ilişkin bilgi düzeylerine bakıldığında birinci maddenin (m1) yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (U = 929,5; Z = -2,24 p = 0,475 > 0,05; r = 0,21). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 20-30 arası yaşa ait sıra ortalaması 56.60; 30 üstü yaşa ait sıra ortalaması ise 71.57 olduğu için 30 üstü yaşa sahip öğretmenlerin 20-30 arası yaşa sahip öğretmenlere göre 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgilerinin daha çok olduğu belirlenmiştir. Anlamlı bulunan bu farkın pratik anlamlılığı için hesaplanan etki büyüklüğüne bakıldığında küçük bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. İkinci maddenin (m2) yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (U = 297,0; Z = -7,03 p = 0,475 > 0,05; r = 0,64). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 30 üstü yaşa ait sıra ortalaması 25.00; 20-30 arası yaşa ait sıra ortalaması ise 70.27 olduğu için 20-30 arası yaşa sahip öğretmenlerin 30 üstü yaşa sahip öğretmenlere göre “1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik” bilgilerinin daha çok olduğu belirlenmiştir. Anlamlı bulunan bu farkın pratik anlamlılığı için hesaplanan etki büyüklüğüne bakıldığında büyük bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü maddenin (m3) yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (U = 791,5; Z = -3,33 p = 0,475 > 0,05; r = 0,31). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 30 üstü yaşa ait sıra ortalaması 43.31; 20-30 arası yaşa ait sıra ortalaması ise 64.90 olduğu için 20-30 arası yaşa sahip öğretmenlerin 30 üstü yaşa sahip öğretmenlere göre “1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi'ne yönelik” bilgilerinin daha çok olduğu belirlenmiştir. Anlamlı bulunan bu farkın pratik anlamlılığı için hesaplanan etki büyüklüğüne bakıldığında orta düzey bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Dördüncü maddenin (m4) yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (U = 742,5; Z = -3,51 p = 0,475 > 0,05; r = 0,32). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 30 üstü yaşa ait sıra ortalaması 41.50; 20-30 arası yaşa ait sıra ortalaması ise 65.43 olduğu için 20-30 arası yaşa sahip öğretmenlerin 30 üstü yaşa sahip öğretmenlere göre “1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik” bilgilerinin daha çok olduğu belirlenmiştir. Anlamlı bulunan bu farkın pratik anlamlılığı için hesaplanan etki büyüklüğüne bakıldığında orta düzey bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Beşinci maddenin (m5) yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (U = 616,0; Z = -4,60 p = 0,475 > 0,05; r = 0,42). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 30 üstü yaşa ait sıra ortalaması 36.81; 20-30 arası yaşa ait sıra ortalaması ise 66.80 olduğu için 20-30 arası yaşa sahip öğretmenlerin 30 üstü yaşa sahip öğretmenlere göre “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın çocuk hakları konusundaki içeriğe yönelik” bilgilerinin daha çok olduğu belirlenmiştir. Anlamlı bulunan bu farkın pratik anlamlılığı için hesaplanan

etki büyüklüğüne bakıldığında orta düzey bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Tablo 4'e göre Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerine bakıldığında altıncı (m6) "Çocuk haklarına yönelik yasal düzenlemeleri takip ederim", yedinci (m7) "UNICEF'in çocuk haklarına yönelik faaliyetlerini takip ederim" ve sekizinci (m8) "Çocuk haklarına yönelik bilimsel yayınları takip ederim" önermelerinin, yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

İlk ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerin sosyal yaşamını doğrudan konu edinen Sosyal Bilgiler dersi, sahip olduğu öğretim amaçları kapsamında çocuk haklarının öğretilmesini de içermektedir. Öğretimin hedeflenen doğrultuda gerçekleşebilmesi, öğretim sürecinde öğrenciye rehberlik eden öğretmenin hazırbulunuşluğu ile doğru orantılıdır. Bu araştırmanın amaçları açısından bakıldığında öğrencilere sahip oldukları hakların öğretilmesi, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin söz konusu konuya ilişkin bilgi düzeylerinin yeterli olmasına bağlıdır. Bu noktadan hareketle gerçekleştirilen bu çalışmanın ulaştığı sonuçlar, araştırmanın alt amaçları temelinde aşağıda ifade edilmiştir.

Araştırmanın birinci alt amacı olan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına yönelik uluslararası kurum ve anlaşmalarla ilgili bilgisinin tespitine ilişkin sonuçlar şöyledir: Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ne ve 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgilerinin orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Diğer yandan öğretmenlerin tamamına yakınının UNICEF'in çocuk haklarına yönelik faaliyetlerini ve çocuk haklarına yönelik yasal düzenlemeleri (ulusal ve uluslararası düzenlemeler) takip ettiği belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerini araştıran Hançer (2019), bu çalışmanın sonuçlarıyla benzer saptamalarda bulunmuştur.

İkinci alt amaç olan çocuk haklarına yönelik ulusal kurum ve kanunlar konusundaki bilgiye ilişkin sonuçlar; Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin 1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi'ne yönelik bilgilerinin orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda öğretmenlerin büyük çoğunluğunun çocuk haklarına yönelik yasal düzenlemeleri (ulusal ve uluslararası düzenlemeler) takip ettiği de görülmüştür. Bu araştırmaya benzer olarak Kor (2013), okul öncesi öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerini ve farkındalıklarını incelemiştir. Söz konusu çalışmada, öğretmenlerin temel çocuk haklarına yönelik bilgisinin yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın üçüncü alt amacı, araştırmaya katılan öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda çocuk haklarıyla ilgili bölümlere hangi oranda hâkim olduğunu belirlemesine yöneliktir. Bu kapsamda ulaşılan sonuçlar şöyledir: Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğunun bu bağlamdaki bilgi düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Peker'in (2012) sınıf öğretmenleriyle gerçekleştirmiş olduğu çalışmada da bu araştırmanın sonuçlarına benzer saptamalara ulaşılmıştır. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin büyük bölümünün kendi öğretim programlarında çocuk haklarına ilişkin olarak yer alan bilgilerin farkında olduğu ve özümstedikleri görülmüştür.

Son alt amaç olan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına yönelik bilimsel yayınlara yönelik bilgisinin saptanması kapsamında ulaşılan sonuçlar ise öğretmenlerin tamamının bu konuya ilişkin yeterliliğe sahip olmadığı yönündedir. Uçuş ve Şahin (2012), sınıf öğretmenleriyle gerçekleştirmiş oldukları araştırmalarında; öğretmenlerin çocuk haklarına ilişkin bilimsel etkinliklere katılmadıklarını, çocuk haklarıyla ilgili içeriği sadece, öğretim programı kapsamında gündeme taşıdıklarını ortaya koymuştur.

ÖNERİLER

Sosyal Bilgiler, sosyal yaşama dair her şeyi kapsayan ve bu kapsamı öğrencilere aktarmayı hedefleyen bir derstir. Söz konusu kapsamın içeriğinde çocuk hakları da yer almaktadır. Öğrencilerin sahip oldukları hakları öğrenmeleri ve onları etkin biçimde kullanmaya yönlendirilmeleri Sosyal Bilgiler dersinin bu hukuk biliminden sağladığı bilgilerin temelini oluşturmaktadır. Öğrencilere haklarının öğretilmesi, konuyla ilgili yeterli hazırbulunuşluğa sahip öğretmenlerin rehberliği ile mümkün olabilmektedir.

Bu araştırmanın ulaştığı sonuçlara göre Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bir kısmı çocuk haklarına yönelik geniş bilgiye sahipken bir kısmı da düşük düzeyde bilgiye sahiptir. Ulaşılan sonuçlar kapsamında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk hakları konusundaki bilgi düzeylerinin artırılması amacıyla araştırmacılar tarafından aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Sosyal Bilgiler öğretmenleri için hizmet içi eğitim kapsamında çocuk haklarına yönelik seminer, konferans vb. etkinlikler düzenlenebilir.

- Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında çocuk haklarına yönelik bölümler genişletilerek, öğretmenlerin konuya ilişkin daha fazla bilgi sahibi olmaları sağlanabilir.
- Sosyal Bilgiler ders kitaplarında çocuk haklarına daha fazla yer verilerek, öğretmenlerin bu konuya gereken önemi vermeleri sağlanabilir.
- Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı'nda çocuk haklarına yönelik bir veya birkaç derse yer verilerek, öğretmen adaylarının eğitim aşamasındayken geniş bilgi sahibi olmaları sağlanabilir.
- MEB tarafından Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarına ilişkin bilgi düzeylerini artırmak amacıyla özel yayınlar çıkartılabilir.

KAYNAKÇA

- Aral, N., & Gürsoy, F. (2001). Çocuk hakları çerçevesinde çocuk ihmal ve istismarı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151(5), 27-54.
- Beier, J. M. (2018). Ultimate tests: Children, rights, and the politics of protection. *Global Responsibility to Protect*, 10(1-2), 164-187.
- Bhabha, J. (2009). Arendt's children: Do today's migrant children have a right to have rights. *Hum. RTs. Q.*, 31, 410.
- Black, M. M., Walker, S. P., Fernald, L. C., Andersen, C. T., DiGirolamo, A. M., Lu, C., & Devercelli, A. E. (2017). Early childhood development coming of age: science through the life course. *The Lancet*, 389(10064), 77-90.
- Carlson, L., & Grossbart, S. (1988). Parental style and consumer socialization of children. *Journal of Consumer Research*, 15(1), 77-94.
- Dahlberg, G., & Moss, P. (2004). *Ethics and politics in early childhood education*. New York: Routledge.
- Goodman, J., & Adler, S. (1985). Becoming an elementary social studies teacher: A study of perspectives. *Theory & Research in Social Education*, 13(2), 1-20.
- Hançer, G. (2019). Çocuk hakları ve çocuk istismarı konusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşleri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- Hermanto, B., & Yusa, I. G. (2018). Children rights and the age limit: The Ruling of The Indonesian Constitutional Court. *Kertha Patrika*, 40(2).
- Kaya, E. (2018). *Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi derslerinin temeli: Toplu öğretim sistemi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Koerber, A., & McMichael, L. (2008). Qualitative sampling methods: A primer for technical communicators. *Journal of business and technical communication*, 22(4), 454-473.
- Kor, K. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları konusundaki görüşlerinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Kusumawardani, E., & Prasetyo, I. (2018). Value transformation in fulfillment of children rights through child-friendly village. *Jurnal VARIDIKA*, 30(1), 36-46.
- MEB (2018). Sosyal bilgiler 4, 5, 6 ve 7. sınıf programı. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı: Ankara.
- MEB, 2020. Okula başlama yaşını hesaplama. <https://e-okul.meb.gov.tr/yasHesap.aspx> adresinden 01.11.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Öztürk, C. ve Deveci, H. (2011). Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programlarının değerlendirilmesi. Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programları içinde. (s. 1-41), (Ed. C. Öztürk). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Peker, R. (2012). Sınıf öğretmenlerinin demokratik tutumları ile çocuk haklarına yönelik tutumlarının değerlendirilmesi-Manisa ili örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hatay: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Peretti-Watel, P., Ward, J. K., Vergelys, C., Bocquier, A., Raude, J., & Verger, P. (2019). 'I Think I Made The Right Decision... I Hope I'm Not Wrong'. Vaccine hesitancy, commitment and trust among parents of young children. *Sociology of Health & Illness*, 41(6), 1192-1206.
- Punch, K. F. (2003). *Survey research: The basics*. Thousand Oaks CA: Sage.
- Shner, M. (2018). Why Children have Rights: Children Rights in Janusz Korczak's Education Philosophy. *The International Journal of Children's Rights*, 26(4), 740-760.
- Tamakloe, E. K. (1991). The nature of social studies and its curriculum implications. *Journal of Institute of Education*, 2(1), 4-7.

Uçuş, Ş. ve Şahin, A. E. (2012). Çocuk hakları sözleşmesine yönelik öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri. Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(1), 25-41.

Uzunboylu, H., & Sarigoz, O. (2015). The evaluation of anthropological attitudes towards social professional and lifelong learning in terms of some variables. The Anthropologist, 21(3), 439-449. <https://doi.org/10.1080/09720073.2015.11891833>

Wringe, C. A. (2020). Children's rights: A philosophical study. New York: Routledge.

EK I
Çocuk Haklarına Yönelik Bilgi Düzeyi Anketi

No	Maddeler	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1	1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgi sahibiyim				
2	1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgi sahibiyim				
3	1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi'ne yönelik bilgi sahibiyim				
4	1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ne yönelik bilgi sahibiyim				
5	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın çocuk hakları konusundaki içeriğe yönelik bilgi sahibiyim				
6	Çocuk haklarına yönelik yasal düzenlemeleri takip ederim				
7	UNICEF'in çocuk haklarına yönelik faaliyetlerini takip ederim				
8	Çocuk haklarına yönelik bilimsel yayınları takip ederim				

HISTORICAL ANALYSIS OF PRIVATE MILITARY COMPANIES AND ITS PLACE IN THE INTERNATIONAL ENVIRONMENT OF THE 21st CENTURY

Prof. Dr. Toğrul İSMAYİL

KSÜ İİBF Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi

tismayil@ksu.edu.tr

Yüksek Lisans Öğrencisi Murat Kağan Toprak

KSÜ SBE Uluslararası İlişkiler

murattis3@hotmail.com

Abstract

With the end of the Cold War period, the bipolar world system has come to an end and this understanding of security has undergone a radical change. Later, liberal activities gained strength as globalization rapidly swept the whole world. These liberal activities take place as an actor of the war alongside commercial organizations related to security-related commercial business activities. The main purpose of the study is to reveal how the former development of Private Military Companies was and how Private its role and effectiveness in today's international system. In the study, firstly, the basis of the special military proposal will be put forward, the adventure that leads to the turn of the private military company, based on the phenomenon of mercenary, secondly, the aspects that differ from the private military mercenary are clear, and thirdly, the reasons that allow it to open to private military use will be revealed, then the special military activities will be put forward. and finally, the efficiency and preferability in the 21st century will be tried to be demonstrated by comparing the benefits and losses provided to private military states and international security.

Key Words: *Globalization, Security, War, Private Military Companies, Mercenaries*

ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLERİN TARİHSEL ANALİZİ VE 21.YÜZYIL ULUSLARARASI ORTAMINDAKİ YERİ

Özet

Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle birlikte çift kutuplu dünya sistemi sona ermiş ve bu sistemin ortaya çıkarmış olduğu güvenlik anlayışı köklü bir değişime uğramıştır. Ardından küreselleşmenin hızlıca tüm dünyayı sarmasıyla liberal faaliyetler güç kazanmıştır. Bu liberal faaliyetler güvenlik alanına da etki etmeye başlayınca ulusal orduların yanında özel askeri şirketler de savaş alanlarında bir aktör olarak yer almaya başlamıştır. Çalışmanın ana gayesi, Özel Askeri Şirketlerin tarihsel gelişiminin nasıl olduğunu ve Özel Askeri Şirketlerin günümüz uluslararası sistemindeki rolü ve etkinliğini ortaya koymaktır. Çalışmada ilk olarak özel askeri şirketlerin tarihteki temelini oluşturan paralı askerlik olgusundan yola çıkılarak özel

askeri şirket sürecine giden serüven ortaya konulacak, ikinci olarak özel askeri şirketlerin paralı askerlikten ayrılan yönleri ifade edilecektir, üçüncü olarak özel askeri şirketlerin ortaya çıkmasını sağlayan sebepler ortaya konulacaktır, ardından özel askeri şirketlerin faaliyet gösterdikleri alanlara göre sınıflandırması yapılacak ve son olarak da özel askeri şirketlerin devletlere ve uluslararası güvenliğe sağladığı fayda zarar mukayesesi yapılarak 21.yy'daki etkinliği ve tercih edilebilirliği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Küreselleşme, Güvenlik, Savaş, Özel Askeri Şirketler, Paralı Askerler*

GİRİŞ

Günümüzde çatışma ortamlarında görülen aktörlerin ulusal orduların dışında farklılaştığı görülmektedir. Küreselleşmenin getirmiş olduğu özelleştirme ve dış kaynaklardan yararlanma olgusu günümüzde savunma alanında etkilemiş çatışma alanlarının aktörlerinin değişmesine öncülük etmiştir. Özel askeri şirketler devlet dışı aktörler olarak çatışma alanlarında önemli bir konuma yükselmiştir. Yıllık gelirleri milyar dolarla ifade edilen özel askeri şirketler çatışma alanlarının belirleyici unsuru olmaya başlamıştır. Ancak yiribirinci yüzyıla özdeşleştirilen savaşların özelleşmesi olgusu, bilinenin aksine günümüzdeki ulusal orduların tarihinden çok daha eskiye dayanmaktadır.(Yalçınkaya, 2006: 253). Ulusal orduların günümüzdeki gibi tek meşru güç sayılmadığı eski dönemlerde özelleştirme şeklinde olmasa bile kiralık yüzbaşılık, paralı askerlik gibi sıfatlar adı altında para kazanmak için savaşan yabancı kuvvetlerin kullanımı yadırganacak bir durum değildi.(Yalçınkaya, 2006: 252). Bu yüzden paralı askerliği tarihsel olarak incelemeyen özel askeri şirketlerin doğasını anlamak mümkün olmamaktadır. Çalışmada bu tarihsel süreç analiz edilerek özel askeri şirketlerin günümüzde konumları ortaya konulmaya çalışılacak ve 21. Yüzyıl savunma alanında bu şirketlerin etkinlik ve verimlilikleri değerlendirilecektir.

Paralı Askerlikten Özel Askeri Şirketlere Olan Tarihsel Süreç

Antik çağdaki yöneticilerin savaşmak amacıyla başka ülkelerden tutulmuş askerlere ordularında yer verdiği bilinen bir olgudur. Kayıtlara göre paralı askerliğin ilk ortaya çıktığı dönem milattan önce 2094-2047 yılları arası olarak literatüre geçmiştir. Bu yıllar arasında Ur Kralı'nın ordusunda paralı askerlerin var olduğu bilinmektedir(Ekmekçioğlu, 2016: 11). Tarihin bilinen ilk savaşı kabul edilen Kadeş Savaşı milattan önce 1294 yılında gerçekleşmiş, bu savaşta Mısırlılar ile Hititliler karşı karşıya gelmişlerdir. Bu savaşta da Mısırlılar tarafında Kral Ramses adına savaşmak için orduya kiralanmış beş bin Numidyalı ve Kenan'lı paralı asker bulunmaktaydı. Aynı zamanda da Hititlilerin ordusunda da Suriye'li ve Kenan'lı paralı askerlerin kullanıldığı bilinmektedir(Singer, 2009: 43). Antik çağda birkaç istisna dışında (Sparta ordusu) ulusal ordunun mevcudiyeti bulunmamakta, ordular genellikle paralı askerlerden oluşmaktaydı. Paralı askerler savaşların kaderini tayin eden en önemli aktörlerdi. Milattan önce 241 yılında gerçekleşen Punic Savaşı bu durumu kanıtlayan en önemli olaylardan biridir. Bu savaş Romalılar ile Kartacalılar arasında geçmiştir. Kartacalıların ordusunda sadece yüksek rütbeliler Kartacalıydı ve geri kalan ordu paralı askerlerden oluşmaktaydı. Punic savaşı üç evreden oluşmaktaydı. İlk iki evreyi Kartacalılar kazanmıştır. Ama üçüncü evrede Romalıların İspanya'daki altın madenlerini ele geçirmesinden dolayı Kartacalılar kaybetmiştir. Çünkü ordusunun tamamına yakını paralı askerlerden oluşmaktaydı ve bu gelişme sonucu paralı askerlin maaşlarını ödeyememiştir.(Ekmekçioğlu, 2016: 13). Bu durum antik çağda paralı askerlik önemini kanıtlar niteliktedir. Antik çağ bu ve bunun gibi paralı askerlerin etkin olarak yer aldığı bir çok savaş hikayeleriyle doludur.

Orta Çağ (500-1500) döneminde de paralı askerler sık sık tercih edilen bir konumda yer almışlardır. Orta çağ döneminde feodal sistemin etkin olması yöneticileri bir çok konuda baskı altına alıyordu. Bu konuların en önemlisi ordu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde savunma dışındaki görevlere yöneticiler asker göndermekte oldukça zorlanmıştır. Bu yüzden krallar taarruz ve ilhak gibi isteklerini yerine getirmek için paralı askerleri sıklıkla kullanmıştır.

İtalya Orta çağda kontrata dayalı paralı askerlik sistemini ilk uygulayan ülkedir.(Ekmekçioğlu, 2016: 16). Bu ilk kontrat Crusades Savaşı (1095-1270) esnasında İtalya'nın donanmasına kürekçi

askerler kiralamasıyla gerçekleşmiştir. Bu dönemde paralı askerler birleşerek paralı orduları oluşturmuş ve orduların kiralanması olgusunu ortaya çıkarmışlardır.

17. ve 18. Yüzyıllarda ulusal ordular ortaya çıkmaya başlamış ama bunun yanında paralı askerlerde varlığını devam ettirmişlerdir. Bu dönemden sonra 21. Yüzyıla kadar savaş alanlarında yalnız ulusal orduların olduğu görüşü hakim olmaya başlamıştır ve geçmişteki paralı askerlik tecrübeleri insanlarca unutulmaya başlanmıştır. Ama ulusal ordular paralı askerlikten çok daha yeni olarak 1793 yılında Napolyon'un ordu kurmasını sağlayan levee en masse kanunu yani zorunlu askerlik kanunuyla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır(Ercan, 2014: 55). Bu dönemden sonra 21. Yüzyılın başlarına kadar çatışma alanlarında paralı askerler ve paralı ordular nadir görünmeye başlamış, güvenlik ortamını ulusal ordular domine etmeye başlamıştır. 1918'de ve 1939'da başlayan birinci ve ikinci dünya savaşında tamamen ulusal ordular kullanılmış olup paralı askerliğin adı dahi kullanılmamıştır. Ancak günümüzde küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte bu olgu tekrardan karşımıza çıkmaya başlamış ve özel askeri endüstri tekrardan ortaya çıkmaya başlamıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde özel askeri şirketlerin tekrardan ortaya çıkmasının altında yatan nedenler ayrıntılarıyla incelencektir.

Özel Askeri Şirketler ile Paralı Askerliğin Farkları

Günümüzdeki Özel askeri şirketlerin uzun bir tarihsel geçmişi vardır. Tarihteki paralı askerlikle oldukça benzerlik göstermelerine rağmen farklılıklarında mevcuttur. Bu farklılıkları net bir şekilde vurgulama amacıyla ilk olarak paralı askerliğin tanımı yapıp, özellikleri açıklanacak, ardından özel askeri şirketlerin tanımı ve özellikleri açıklanacaktır. Son olarakta iki olgu arasındaki ayrımın net çizgileri ortaya konulacaktır.

Yalçınkaya'nın tanımına göre paralık askerlik; yabancı bir orduda para kazanma amacıyla hizmet eden askerlerdir.(Yalçınkaya, 2006: 253). Singer'in geniş tanımına göre ise; adına savaştığı devletin vatandaşı olmayan ve o ülkede yaşamayan, ulusal bir orduda sürekli olarak görev almayıp, geçici sözleşmeler ile görev icra eden, dini veya ideolojik hedefler için değil, kısa dönemli ekonomik çıkarları için savaşan, yasal prosedürlere takılmamak için dolaylı yollar ile işe alınan, bireysel çıkarlar için geçici olarak biraraya gelerek oluşturulan gruplarda o anki amaçları gerçekleştirmek için yer alan, müşterilerine sadece savaş hizmeti veren kişilerdir(Singer, 2009: 80).

1789 Fransız İhtilali'nin ardından ulus devletlerin ortaya çıkıp güç kazanmasıyla ulusal ordular savaş alanlarında önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum paralı askerlik karşıtı görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olup 19. Yüzyıldan bu yana paralı askerlik karşıtı faaliyetler hız kazanmıştır. Uzun yüzyıllar boyunca savaş alanlarında tam yetkiye sahip paralı askerlerin bir anda yetkisizleştirilmeye çalışılması tam anlamıyla başarıya ulaşamamış, paralı askerliğin yer altına inmesine sebep olmuştur(Singer, 2009, s. 89). Paralı askerliği ortadan kaldırmak amacıyla birçok uluslararası sözleşme de düzenlenmiştir, ancak hiç biri tam olarak bir başarıya ulaşamamıştır. Günümüz savaşlarında bile hala paralı askerlerin izlerine rastlamak mümkündür. Örneğin; Ukraynalı paralı askerler Cezayir, Angola, Abhazya, Çeçenistan, Tacikistan gibi ülkelerde çatışmalarda aktif bir şekilde rol almaya devam etmişlerdir(Ekmekçioğlu, 2016: 49).

Özel askeri şirketler, kurulmaya başlandığı ilk zamanlarda paralı askerliğin kötü ününden dolayı uluslararası camiada önyargı ile karşılaşmıştır. Paralı askerlikten büyük ölçüde farklılaşan özellikleri olmasının yanında paralı askerlikten ince çizgilerle ayrılmış olması bu önyargıların artmasına büyük katkı sağlamıştır. Paralı asker birliklerinin dünyanın herhangi bir yerinde gösterdiği faaliyetler özel askeri şirket ismi altında gizlenip meşru bir zemin kazandırılmaya çalışılabilir(Ekmekçioğlu, 2016: 52). Özellikle ekonomik kıstas özel askeri şirketler ile paralı askerlik arasında benzerlik gösterse de ayrıntılı yapılan incelemelerde ekonomik önemin büyük ölçüde farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısmında bu farklılıklara ayrıntılarıyla yer verilecektir.

Paralı askerlik olgusunun sağlamış olduğu kötü ün dışında da özel askeri şirketlerin gerçekleştirmiş olduğu operasyonlar bu şirketlerin kötü bir imaja sahip olmasına sebep olmuştur. Örneğin; Executive Outcomes şirketi Sierra Leone'deki iç çatışmaları sona erdirmeye görevi almış, bu görevi başarıyla yerine getirmiştir. Görevin gerçekleşmesi üzerine Sierra Leone devleti şirketle olan sözleşmesini feshetmiş ve bu fesih işleminden sonra şirket ülkeyi terk etmiş, ardından ülkedeki kaos ortamı eskisinden de kötü bir şekilde artmıştır.(SETA, 2020). Bu durum otuz yıl savaşlarında paralı askerlerin savaş oyununa (hayati risk almadan savaşıyor gibi yapıp savaşın süresini uzatmak) benzetilmiş ve özel askeri şirketlerin üzerindeki olumsuz imajın güç kazanmasına vesile olmuştur.

Paralı askerlik ile özel askeri şirketlerin keskin çizgiler ile ayrılan yönlerinden birincisi; özel askeri şirketler kayıtlı, lisanslı ve rekabet halinde olan ticari yapılardır. Özel askeri şirketler idari hiyerarşiye sahip olduğundan dolayı pazarda kalıcı bir yapı oluşturabilmektedir. Bu yönüyle düzensiz birlikler olan paralı askerlerden ayrılmaktadır. İkinci olarak ekonomik kazanç konusunda ayrılan yönüdür. Özel askeri şirket çalışanlarının büyük bir kısmı paralı askerlikten gelmiş olsa da paralı askerlikten farklı olarak amaçları bireysel kazanç sağlama yönünde değil, kurumsal gelir sağlama yönündedir. Üçüncü olarak özel askeri şirketler bulunmuş olduğu ülkenin yasalarına tabi olmalarından dolayı kendi devletine bilgi vermeyi, izin almayı ve rapor oluşturmayı ihmal etmezler. Küresel pazarda rekabet etmelerinden dolayı şeffaf olmaya çalışırlar. Paralı askerlerin kanundan kaçma zorunlulukları özel askeri şirketlerde mevcut değildir, bu durum paralı askerlikten yasal zeminde ayrışmalarına neden olmaktadır. Dördüncü olarak özel askeri şirketler doğrudan çatışma şeklinde hizmet etmekten çok diğer hizmetlere (lojistik, eğitim, konvoy güvenliği) yönelmektedirler. Doğrudan savaşmak için kiralanan paralı askerlerden bu konuda önemli ölçüde ayrılmaktadırlar. Beşinci olarak özel askeri şirketler işe alım sürecinde paralı askerlikten farklılaşırlar. Bu konuda sistemsel çalışırlar ve gerekmesi halinde veri havuzundan istihdam sağlarlar. Son olarakta özel askeri şirketler kurumsal holdingler ve mali piyasalarla iç içedirler ve piyasadaki paylarını arttırma gayreti içerisindeydirler.(Schreier ve Caparini, 2005:15 akt , Ekmekcioğlu, 2016: 57)

Görüldüğü üzere özel askeri şirketler temelde paralı askerliğe benzese de, büyük oranda da farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar şirketlerin geçmişte sahip olduğu kötü ünün tersine dönmesine ve çalışmanın bir sonraki bölümünde anlatılacak olan durumlarla birlikte tercih edilirliliğinin artmasına sebep olmaktadır.

Özel Askeri Şirketlerin Tekrardan Ortaya Çıkmasındaki Nedenler

Soğuk savaşın bitmesiyle birlikte büyük bir güvenlik boşluğu ortaya çıkmıştır. Bu durum güvenliği sağlayan aktörlerinde çeşitlenmesine neden olmuş ve 21. Yüzyılın başlarında özel askeri şirketlerin sayılarının bir anda artmasına vesile olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde soğuk savaş sonrası ortaya çıkan durumlar alt başlıklar altında incelenip, özel askeri şirketlerin 21. Yüzyılda tekrardan ortaya çıkmalarına ne şekilde katkıda bulunduğu ifade edilecektir.

Soğuk savaş sonrası dönemde ulusal ordulara büyük yük oluşturmasından dolayı bir çok asker işsiz kalmıştır. Bu durum özel askeri endüstrinin büyük bir emek havuzuna sahip olmasını sağlamıştır. Uzun yıllarca savaşma görevini icra etmiş askerler bir anda işsiz kalınca başka mesleklere yönelememiş yine en iyi bildiği işi yapmaya yönelmiştir. Bu dönemde yedi milyondan fazla asker işsiz kalmıştır(Schreier ve Caparini, 2005: 3 aktaran, Ekmekcioğlu, 2016: 59). Almanya'nın soğuk savaş öncesi asker sayısı 500.000 iken soğuk savaş sonrası dönemde bu sayı 255.000'e düşmüştür. Bu gibi örnekler soğuk savaş döneminin önemli aktörlerinin hemen hemen hepsinde görülmektedir. Özel askeri şirket sahipleride bu durumu fırsata çevirerek büyük ve donanımlı ordular kurmuşlardır.

Soğuk savaş döneminde var olan iki kutuplu dünya düzeni güvenliğin sağlanmasında önemli rol oynuyordu. Ancak bu dönemin sona ermesiyle geçmiş dönemdeki düzen bozulmaya başlamış ve çatışmalar şiddetini arttırmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan devletler kendi başlarına ülkeyi yönetebilecek yetkinlikte değildiler, bu dönemde dış destekte ya hiç ya da beklenen yeterlilikte gelmeyince yönetimlerde başarısızlıklar ortaya çıkmış, devletlerde tekrardan yapılanmaya gitmişlerdir. Bu durum özel askeri endüstrinin bu ülkelerde faaliyet göstermesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde özellikle yöneticiler dışardan baskı olmadan kendi inisiyatiflerini almışlar ve kendi sınırları dışında da çatışmalara müdahil olmaya başlamışlardır. Ancak ordusu ve teçhizatı yeterli olmayan bu ülkelerin kendi başlarına zafer kazanması mümkün olmamaktaydı. Bu durum da özel askeri şirketlerin bu ülkelerdeki faaliyetlerinin neden arttığını kanıtlar niteliktedir. Devlet dışı güçlerinde yeni dönemde çatışma alanlarında ortaya çıkması özel askeri şirketler için yeni iş sahaları ortaya çıkarmıştır. Bazı şirketler devletler ile çalışırken bazıları devlet dışı örgütlenmeler ile çalışmışlardır.

Soğuk savaş döneminden sonraki diğer önemli bir konu piyasada ortaya çıkan silah fazlalığıdır. Örneğin iki Alman devletinin birleşmesinin ardından batı, doğunun eski silahlarını istememiş, bunun üzerinde bu silahlar açık arttırmaya konulmuştur. Bu açık arttırmayla gemi, tank, makineli tüfek gibi teçhizatlar çok düşük fiyatlarla satılmıştır(Singer, 2009: 97). Önceki dönemde yalnızca devletlerin erişebileceği silahlar yeni dönemde birçok silahlı grup tarafından erişilmeye başlanmış bu durumda çatışmaların sayı ve süresinin artmasına neden olmuştur. Gelişmiş teknolojiyle

silahlanan muhalif gruplar yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelere tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bu ülkelerde çözüm olarak özel askeri şirketlere yönelmişlerdir.

İstikrarsız devletlerin sayısının günümüzde fazlasıyla artması uluslararası güvenliğe tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bağımsızlıktan önceki dönemde dışardan destek almaya alışmış iktidarlar, bağımsızlıktan sonra otoritelerini koruyamamıştır. Bu durum ulusal ordularında pasif kalmasına neden olmuştur. Hatta eskiden destek neticesinde verilen teçhizatlar bile kullanılamaz duruma gelmiştir. Örneğin Mozambik ordusunda 6 savaş helikopteri, 43 savaş jeti ve 12 donanma aracı bulunmaktadır. Ancak bu araçların bakım ve tamirleri yapılamamasından dolayı hiçbiri kullanılamamaktadır(Ekmekçioğlu, 2016: 65). Özel askeri şirketler bu durumlarda çatışma desteği olarak olmasa bile teknik destek sağlamak amacıyla tercih edilir duruma gelmişlerdir.

Uluslararası örgütlerin yetersizliği ve büyük devletlerin çatışmalara dahil olma yönündeki isteksizliği özel askeri şirketlerin tercih edilmesini sağlayan bir başka sebeptir. Siyasi maliyet olgusu devletlerin isteksizliğinin en önemli nedenidir. Devletler geçmiş dönemde çatışma alanlarında yaşadığı olumsuz tecrübelerden dolayı artık çatışmalara dahil olmak istememektedir. İktidarların kamuoyunu çatışmalara girme yönünde ikna etmesi günümüzde oldukça zorlaşmıştır. Çok önemli bir konu olmadığı sürece büyük güçler bizzat çatışmanın içerisinde yer almamaya başlamıştır. Siyasi maliyeti şu örnek üzerinden somutlaştırabiliriz; 1995 yılında gerçekleşen Srebrenitsa Katliamı esnasında Hollandalı mavi bereli birliğin olaylara sessiz kalması eleştirilmektedir ve Hollanda hükümeti 1995 den bu yana bu konudan dolayı zor durumda kalmıştır. Bu ve bunun gibi olaylardan dolayı geçmişte ulusal orduların yaptığı görevler özel askeri şirketlere yaptırılmaya başlanmıştır. Bir diğer sebepte ulusal orduların küçük çaptaki çatışmalara yönelik dizayn edilmemiş olmasıdır. Konvasiyonel operasyonlara uygun olan ulusal ordular küçük çaplı çatışmalarda sorunlar yaşamaktadır. Uluslararası örgütler küçük çatışmaları önlemekten ziyade büyük savaşların olmaması için önceki dönemlerde mücadele vermekteydi. Soğuk savaş sonrası bu yeni dönemde küçük çatışmalara etkin bir müdahale sistemi geliştirememiştir. Örneğin 1993 yılında Birleşmiş Milletler 83.000 askere sahipken 1999 yılında sadece 1000 askeri bulunmaktaydı(Ekmekçioğlu, 2016: 71). Bu örnek sistemin neden geliştirilemediğine önemli bir dayanak olmaktadır.

Soğuk savaş sonrası dönemde özel askeri endüstrinin gelişmesini sağlayan en önemli faktör savaşın doğasının değişmesidir. Bu değişim ilk etapta devlet dışı aktörlerin yetkilendirilmesiyle olmuştur. 21. Yüzyılda devlet dışı aktörler özellikle askeri anlamda önemli kazançlar sağlamışlardır. Devletin tekelinde görülen örgütlenme, istihbarat faaliyetleri ve psikolojik savaş yetenekleri günümüzde devlet dışı aktörler tarafından etkin bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Bu durum güvenlik boşluğu ortaya çıkarmıştır. Özel askeri şirketler yeni gelişmeleri ve güvenlik boşluklarını iyi sezerek kendini geliştirip bu boşluğu doldurma yönünde çabalar içine girmiştir. Günümüzde gelişen teknolojinde etkisiyle ordularda dış kaynak kullanımı artmıştır. Birçok askeri faaliyet özel sektörün hakimiyetine girmiştir. Örneğin havada yakıt ikmali, silahların denenmesi, F-117 ve B-2 hayalet uçaklarının teknik bakımı tümüyle özel sektörün hakimiyetine girmiştir. Bu durum da günümüzde ulusal orduların özel askeri şirketlere bağımlı olduğunun göstergesidir.(Ekmekçioğlu, 2016: 79). Savaşın doğasında yaşanan bir diğer değişimde çatışmalara kimin ne amaçla sebep olduğunun değişmesidir. Geçmiş dönemlerde çatışmaların genel nedenleri dini ve ideolojik sebeplerden kaynaklanmaktaydı. Ancak günümüzde kar amacı ile çatışmalar yaratılabilir. Silahlı grupların kolayca silaha ve elemana erişip yüksek kar sağlama amaçlı çatışmalar ortaya çıkarması günümüzde sıklıkla karşılaşılan bir olaydır. Kar beklentisiyle hareket eden örgütlerin çoğu ilkesiz hareketler sergilemekte ve işbirliğine yanaşmamaktadır. Bu durum karşısında savaş daha da karmaşık bir nitelik alıp suç temelinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Özel askeri şirketlerde bu örgütler karşısında profesyonel örgütlenmesiyle en etkili biçimde mücadele edebilecek yeteneklere sahiptirler. Bu suç örgütlerinin karşısında ulusal orduların kullanılmasından çok özel askeri şirketlerin kullanımını gün geçtikçe artmaktadır.

21. yüzyılda özelleştirme faaliyetlerinin artması özel askeri şirketlerin ortaya çıkmasını sağlayan bir diğer sebeptir. Özel askeri şirketlerin uygulamada göstermiş olduğu başarılı operasyonlar, ulusal orduların gösterdiği başarısızlıklar ile kıyaslandığında özelleştirmenin önemi ortaya çıkmıştır. ABD'nin 1990'lardan bu yana özel askeri şirketler ile 3000'den fazla sözleşme imzalaması(Ekmekçioğlu, 2016: 75) özel askeri şirketlerin özelleştirme kapsamında ne kadar büyük bir paya sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Bu durumun sebebi ulusal orduların geleneksel olmayan savaş ortamlarında giderek savaşma kapasitesinin kaybederek bu yeni savaş ortamına iyi adapte olmuş profesyonel özel sektör çalışanlarını kullanmasıdır.

Özel Askeri Şirketlerin Sınıflandırılması

Literatürde üzerinde konsensüs oluşturulmuş bir sınıflandırmaya rastlanmamıştır. Özel askeri şirketler özelinde çalışmaları bulunan Ortizin sınıflandırması(Ortiz, 2007); askeri hizmet tedarikçisi şirketler, askeri danışmanlık şirketleri, askeri destek şirketleri ve özel güvenlik şirketleridir. Singer'a göre ise ilk üçü sınıflandırmada yer alabilir ancak özel güvenlik şirketlerinin bu sınıflandırmaya dahil olmamaktadır(Singer, 2003 akt. Ekmekçioğlu, 2016: 96). Üzerinde mutabık olunan üç grup çalışmada ele alınacaktır.

Askeri Hizmet Tedarikçisi Şirketler

Bu askeri şirket türünün uzmanlık alanı savaşın taktiksel bölümüdür. Şirketteki profesyonel çalışanlar savaşın komuta kontrolünü sağlayıp, muharebenin ön cephesinde ihtiyaç duyulan hizmetleri yerine getirmektedirler. Bu şirkete ihtiyaç duyan ülkeler genellikle askeri kapasitesi zayıf ancak kritik savaş durumuyla karşılaşmış ülkelerdir. Günümüzde askeri hizmet tedarikçisi şirket olarak Gurkha Security Guards, Executive Outcomes ve Sandline International şirketleri örnek olarak verilebilir(Yayım, 2006: 157).

Askeri Danışmanlık Şirketleri

Bu şirketler doğrudan savaşa müdahil olmazlar. Ancak bu durum şirketlerin etkisinin savaş alanına çok yansımadağı görüşünü ortaya çıkarmamaktadır. Çünkü günümüzde bilgi, savaşma yeteneğinden bile önemli kazançlar sağlanmasına sebep olmaktadır. Bu şirketler müşterilerine lojistik, eğitim ve idare konularında hizmet sağlarlar. Şirketlerin eğitim faaliyetleri doğrultusunda müşterilerinin orduları yeniden yapılandırılıp modernize edilerek savaş alanlarında profesyonelleşme sağlanır. Örneğin Vinnell şirketi ilk sözleşmesini 1975 yılında Suudi Arabistan Muhafızlarını eğitmek için Suudi Arabistan'la imzalamış, bu eğitim neticesinde Suudi Arabistan birçok zafer sağlamıştır(Ekmekçioğlu, 2016: 111). Bu şirket türlerine örnek olarak Vinnell ve MPRI şirketleri verilebilir.

Askeri Destek Şirketleri

Bu şirketler birincil öneme sahip alanda (çatışma sahası) değil ikinci öneme sahip alanda hizmet vermektedirler. Özel askeri şirket endüstri içerisinde en fazla gelir getiren ve en fazla çeşitliliğe sahip gruptur(Singer, 2009: 163). Bu şirketler mühendislik, üs bölgesi faaliyetleri, ulaştırma faaliyetleri, teçhizat bakımı, yiyecek hizmetleri, enerji üretimi, yakıt ikmali , binaların bakımı gibi ikincil öneme sahip alanda hizmet vermektedirler. Bu şirket türlerine örnek olarak KBR ve BRS şirketleri verilebilir.

Özel Askeri Şirketlerin Fayda Zarar Mukayesesi

Özel askeri şirketler paralı askerlikten doğan olumsuz bir imaja sahip olsa da günümüzde oldukça yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu durumun sebebi çalışmada özel askeri şirketlerin fayda zarar mukayesesi yapılarak anlaşılmasına çalışılacaktır.

Günümüzde özelleştirme faaliyetlerinin artması özel sektörün kamuya göre daha etkin ve verimli olduğunun düşünülmesinde kaynaklanmaktadır. Devletler savunma alanında etkinlik ve verimliliği arttırmak amacıyla özel askeri şirketlere yönelmektedir. İlk etapta özel askeri şirketlere yapılan ödemeler fazla gibi görülmekte sürekli bir ordu bulundurmanın maliyeti, yalnızca lazım olduğu zaman ödeme yapılan özel askeri şirketlerin maliyetinden çok daha fazladır. 1980'den günümüze ordudaki asker sayısının azaltılmasının emeklilik fonlarına yapılan ödemelerde 12 milyar dolarlık bir düşüşe neden olduğu tahmin edilmektedir(Yayım, 2006: 159).

Askeri açıdan faydası ise özel askeri şirketler tercih edilebilirliğini arttırmak amacıyla rakipleriyle sürekli rekabet içerisinde. Bu rekabet sayesinde hem profesyonelliklerini artırma hemde sürekli yeni teknoloji geliştirme çabaları askeri endüstriye katkılar sağlamaktadır. Özel askeri şirketler doğrudan muharebeye yönelik olmayan görevleri icra ederek, ulusal orduların muharabelere odaklanmasını sağlayıp orduların daha güçlü olmasını sağlarlar. Ayrıca ulusal güvenliği doğrudan tehit etmeyen konularda özel askeri şirketler aktif rol alarak ulusal orduların iş yükünün azalmasına katkı sağlarlar. Özel askeri şirketler emek havuzuna sahip olduğundan dolayı işe alım süreçlerinde de süreci oldukça kısaltıp, etkinlik ve verimliliğin artmasına önemli katkılar sağlamaktadır(Yayım, 2006: 160).

Özel askeri şirketlerin devletlere sağladığı en önemli fayda siyasi maliyeti düşürme konusundadır. Siyasi karar alıcılar çatışmaya ulusal orduyla girme konusunda genellikle isteksizlerdir.

Bunun sebebi herhangi olumsuz bir sonuç doğması durumunda karşılaçağı tepkilerdir. Bu yüzden ihtilaflı alanlara özel askeri şirketler ile yaptıkları sözleşmeler ile müdahil olarak alacakları tepkileri minimize etmeye çalışmaktadırlar.

Özel askeri şirketlerin olumlu yönleri bulunsa da genellikle olumsuz yönleri akademik çalışmalara konu olmuştur. Hayati derecede önemi bulunan savunma sanayiinin kar amacı güden özel sektöre bırakılması birçok sorunun doğmasını sağlamıştır.

Özel askeri şirketler ile yapılan sözleşmeler şirketlere herhangi bir ahlaki sorumluluk yüklememektedir. Bu durumda daha en baştan bile sorunların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Siyasi bir sorununun çözümünü arzulayan devletler ile kar amacı güden şirketlerin menfaatlerinin ortak bir noktada toplanması genellikle tam olarak sağlanamamaktadır. Devletlerin amacı çatışmaları sonlandırmak iken şirketlerin amacı karlarını maksimize etmektir. Bu durumun diğer olumsuz yanı da özel askeri şirketlerin en çok parayı ödeyene hizmet ederek bazı durumlarda taraf değiştirme davranışının bulunmasıdır. Ayrıca özel askeri şirketler sözleşmelerini cost-plus diye tabir edilen sözleşme türüyle gerçekleştirmektedirler. Bu sözleşmelerde şirketin karı maliyetin belirli bir yüzdesidir. Bu durumda genellikle art niyetlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır ve şirketler karlarını arttırmak amacıyla maliyetlerini yüksek göstermeye çalışmaktadırlar. ABD'ye hizmet sağlayan Halliburton şirketinin çıkardığı maliyetin 1,8 milyar dolarlık kısmının eksik dökümantasyon sebebiyle ABD ordusunda tartışmaya sebep olduğu bilinen bir durumdur(Yayım, 2006: 163).

Yapılan sözleşmeler gereği şirketin istediği zaman sözleşmeyi feshetme hakkının bulunması ayrı bir soruna neden olmaktadır. Liberya'da faaliyet gösteren DynCorp şirketi ülkede isyan çıktığı için ülkeyi terk etmiştir. (doktora) Buna benzer bir durum 1994 yılında Sierra Leone'de yaşanmış, ülkede faaliyet gösteren Gurkha Security Guards'ın liderlerinin bu ülkede öldürülmesinin ardından şirket ülkeyi terk etmiştir(Ekmekçiöglü, 2016: 145).

Askeri hizmetlerini yabancı ülkelere pazarlayan şirketler üzerinde yeterince denetim ve kontrol mekanizmalarının bulunmaması da ayrı sorunların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Özel askeri firmalara tam olarak hangi hukukun uygulanacağı henüz netleşmemiştir. Zaten bir çok ülkenin iç hukukunda özel askeri şirketler ile alakalı düzenlemeler mevcut değildir. Bu nedenden ötürü özel askeri şirketlere tam olarak bir hukuki denetim uygulanamamakta ve bu sorundan dolayı birçok insan hakkı ihlalleri ve yasadışı olaylar yaşanmaktadır. Örneğin balkanlarda faaliyet gösteren DynCorp firması çalışanları seks skandalına karışmışlardır. Bu olay kanıtlanmış olsa bile bu çalışanlar herhangi bir ceza almadan ülke dışına gönderilmişlerdir(Yayım, 2006: 168).

Özel askeri şirketlerin çoğu durumda bilgi verme zorunluluğu bulunmamasından dolayı şeffaflık sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu şirketler gizlilik prensibiyle çalıştığı için devletlerin yasal olarak yapamadığı faaliyetleri bu özel sektör aracılığıyla gerçekleştirip siyasi maliyeti azaltmaya çalıştıkları bilinen bir durumdur. Özel askeri şirketlerin hem bu kadar gizli çalışıp hemde güçlenmesi devletin egemenlik haklarının zayıflaması ve yasamanın etkisizleştirilmesi gibi önemli siyasi sorunlara neden olmaktadır. Örneğin 1997 yılında Papua Yeni Gine'de hükümet Sandline İnternational'ı kiralayarak ülkenin başkentinde düzenin kurulmasını sağlamaya çalıştı. Ancak bunu gerçekleştirirken bu şirkete yerel ordunun yıllık bütçesinin %150'si olan 36 milyon dolar ödeyince yerel ordu hükümeti devirmiştir(Schreir ve Caparini: 2005, s.63 aktaran Yayım, 2006: 169).

Özel askeri şirket çalışanlarının tek bir millete mensup olmaması farklı sorunları ortaya çıkarmaktadır. Aldıkları eğitimler farklı olduğundan dolayı çatışma alanlarında düzenin sağlanması zorlaşmaktadır. Tek bir millete mensup olmayıp sadece kar amacıyla çatışmalara girmelerinden dolayı birlik duygusu zayıftır ve para karşılığı düşman güçlere bilgi sızdırma eğilimleri fazladır.

Sonuç

21. yüzyılda özel askeri şirketler çatışma alanlarının baş aktörü konumuna yükselmiştir. Sanılanın aksine bu şirketler küreselleşmenin ortaya çıkardığı bir olgu değil tarihsel geçmişe sahip köklü bir olgudur. Tarihte paralı askerlik olarak karşımıza çıkan özel askerlik şirketler, günümüz şartlarına uyum sağlayarak kendi kendini tekrardan yaratmıştır. Günümüzde savaş olgusunun geçirmiş olduğu dönüşüme iyi uyum sağlayan özel askeri şirketler ulusal orduların yanında hatta ordulardan daha etkin bir şekilde çatışma sahalarında varlıklarını sürdürmektedirler. Olumsuz bir geçmişe sahip olsalar da önemli görevleri icra etmelerinden dolayı tercih edilebilirlikleri her geçen gün artmaktadır. Özellikle devlet otoritesi tam olarak sağlayamamış başarısız devletlerde yoğun faaliyet göstermektedirler. Siyasi maliyet konusunda önemli faydalar sağlamasından dolayı büyük devletler ve hatta uluslararası

kuruluşlar tarafından kullanılan başlıca aktör konumuna gelmişlerdir. 1970'lerden günümüze kadar yeni sisteme iyi entegre olmalarından dolayı ulusal ordulardan bile profesyenellik konusunda öne geçmişlerdir. Özel askeri endüstri günümüzde diğer endüstrilere göre çok daha büyük paya sahiptir. 2018 yılı itibariyle DynCopr şirketinin yıllık geliri 2,1 milyar dolar, CACI International şirketinin 2012 yılı itibariyle yıllık geliri 3,8 milyar dolar, Blackwater şirketinin yıllık geliri ise 13,1 milyon dolardır. Bu şirketlerin gelirlerinin yüksek olmasıyla birlikte asker sayısında on binler ile ifade edilmektedir. Her bir şirketin kendi profesyonel alanının bulunması sebebiyle devletler tarafından farklılaşan ihtiyaçlar doğrultusunda tercih edilebilir hale gelmişlerdir. Günümüzde soğuk savaş dönemindeki gibi çift kutuplu bir dünya düzenine benzer bir güvenlik ortamı ortaya çıkmadığı sürece özel askeri şirketler gün geçtikçe büyüyerek savunma alanına daha da fazla hakim olacak gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Ekmekçiöğlü, A.(2016). *Savaşın Virüsleri Özel Askeri Şirketler*. Ankara:Nobel Yayıncılık
- Ercan, Ü. Güvenlik faaliyetlerinde özelleştirme: paralı askerler mi? Özel askeri birlikler mi?. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm dergisi*, C, 8.
- Ortiz, C.(2007). The Private Military Company: An Entity at the Center of Overlapping Spheres of Commercial Activity and Responsibility. Thomas Jager(Ed.) ve Gerhard Kümmel(Ed.), *Private Military and Security Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects (55-69)*. Wlesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Schreier, F. Ve Caparini, M. (2005). *Privatizing Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. Genova: Genova Centre For The Democratic Control of Armed Forces (DCAF)
- SETA.(2020).erişim adresi. <https://setav.org/assets/uploads/2020/02/R154.pdf> Erişim tarihi 04.12.2020
- Singer,P.W.(2009).Kiralık Ordular Özel Askeri Şirketler (Çev.Gözde ARAL ve İsmail YAMAN).İstanbul:Timaş Yayınları.
- Yalçinkaya, H. (2006). ÖZEL ASKERİ SEKTÖRÜN OLUŞUMU VE SAVAŞLARIN ÖZELLEŞMESİ. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61(3), 247-277.
- Yayım, A. F., & Şenesen, G. G. (2006). Savunma Sanayiinde Küreselleşme Biçimleri: Özel Askeri Şirketler.

SERBIAN TURCOLOGY ON THE OCCASION OF THE BOOK OF TURCOLOGY IN EUROPE

Doç. Dr. Hakan YALAP

University of Nevşehir Hacı Bektaş Veli

Faculty of Education, Turkish Language Department

hakanyalap@hotmail.com

Abstract

Literary texts are documents that contain important data about the period in which they were written and the society from which they came from. Turkish literature, which exists in a wide geography, has affected the literatures of other nations from the 8th century to the 21st century. These influences that can be seen in literary texts can shed important light on basic social areas such as language, life, culture and communication. Despite this effect, the history of Turkish literature has not been fully exposed and analyzed academically. The book of “Turcology in Europa” important literature not only Turkey but also everybody in world interested in Turcology that has been published in Turkey on December 2020. The value of the work will be evaluated, which is tried to be presented by 26 authors with the same criteria and in integrity with each other. One of the chapters in the book is Serbian Turcology. In the chapter written by the author of this paper, while Serbian Turcology is being examined, it has been tried to be organized in the axis of historical interaction between Serbian and Turkish, cultural unity, establishment of Turcology department. Serbian Turcology will actually form the scientific basis of this interaction of Serbian and Turkish nations that seem to be closely connected with each other. Especially Serbian literature and its much earlier literary texts will surely reveal serious data. However, the combination of the interaction of Serbian and Turkish culture, Turkey can be seen in the scientific sense there is a need for graduate-level courses. In general, the broader perspective of the science of Turcology, the more scientific and rich resources it will be possible to reach. It will be evaluated on Serbian Turcology in this paper.

Key words: Serbia, Turcology, Turcology in Europa.

AVRUPA’DA TÜRKOLOJİ KİTABI MÜNASEBETİYLE SIRBİSTAN TÜRKOLOJİSİ

Öz

Edebî metinler, yazıldıkları döneme ve içinden çıktıkları topluma dair önemli veriler barındıran vesikalardır. Geniş bir coğrafyada varlık gösteren Türk edebiyatı, 8. yüzyıldan 21. yüzyıla diğer milletlerin edebiyatlarını da çok boyutlu etkilemiştir. Edebî metinlerde görülebilecek bu etkilenmeler dil, yaşantı, kültür, iletişim gibi temel sosyal alanlara önemli ışık tutabilir. Bu etkisine rağmen hâlen Türk edebiyatının tarihi, tüm yönleriyle göz önüne serilmiş ve akademik olarak da tam anlamıyla tahlil edilmiş değildir. Sadece Türkiye’de değil tüm dünyada Türkoloji bilimiyle ilgilenen araştırmacılar için önemli bir kaynak olan Avrupa’da Türkoloji kitabı 2020 yılı Aralık ayında yayınlandı. 26 yazar tarafından aynı ölçütlerle ve birbirleriyle bütünlük içinde ortaya konulmaya çalışılan eserin değeri zaman içinde görülecektir. Kitaptaki bölümlerden birini de Sırbistan Türkoloji’si oluşturmaktadır. Bu bildiri yazarı tarafından kaleme alınan bölümde, Sırbistan Türkoloji’si incelenirken Sırpça ve Türkçe arasındaki tarihi etkileşim, kültür birlikteliği, Türkoloji bölümünün kuruluşu ekseninde düzenlenmeye

çalışılmıştır. Sırbistan Türkoloji'si, aslında birbirine çok yakın ve derin bağlarla bağlı olduğu görülen Sırp ve Türk milletlerinin bu etkileşiminin bilimsel temellerini oluşturacaktır. Özellikle Sırp edebiyatı ve bu edebiyatın çok daha eski dönemlerdeki edebi metinlerinin ortaya konulması muhakkak ciddi veriler ortaya çıkaracaktır. Bununla birlikte Sırp ve Türk kültürünün etkileşiminin Türkiye'de de bilimsel anlamda görülebilmesi için lisans düzeyinde derslere ihtiyaç vardır. Sosyal bilimlerin genelinde, Türkoloji bilimi özelinde ne kadar geniş bakış açısıyla inceleme yapılırsa o kadar bilimsel ve zengin kaynaklara ulaşmak mümkün olacaktır. Bu bildiride Sırbistan Türkoloji'si üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Sırbistan, Türkoloji, Avrupa'da Türkoloji.*

Historical relations between Turks and Serbs seem to have started long before what is thought. As a matter of fact, this relationship started with the Hun and Avar Turks who descended to the Balkans over the Carpathians from 378 A.D.

The Pechenegs dispersed to Central Europe due to the pressure of the Oghuzes coming from the east, and they defeated Byzantium several times by taking Hungarians and Cumans with them. It should also be remembered that the Turkish tribes, who were so active in the Balkan lands, served as mercenaries in the Byzantine army and took a stand in favor of their Turkish-speaking cognates during the Battle of Malazgirt. As a result, Slavs became neighbors with Turks - Pecheneg, Cuman, Bulgarian, Hun - from the 4th century AD, long before the Balkans joined the Turkish lands; The foundations of deep bonds that would last for one thousand five hundred years were thus laid.

Huns have been seen in Europe and the Balkans since 380, and their arrival is more important than the Slavs who later dominated a large part of the Balkans. It is known that a large part of the Huns settled in today's Hungary and the Northern Balkans. Slavs who speak various dialects are V and VI. They descended from the north in many groups over the centuries and gradually dominated a large part of the Balkans, including the northern parts of today's Greece.

While talking about Serbian Turcology, it should not be forgotten that today's capital of Serbia, Belgrade, has been at a very important transition point throughout history.

"Orientalism", which is called Eastern science, generally includes eastern languages, cultures; In particular, it is an area of study of Turkish language, history and culture. The Turkish language, literature and culture, which had been in interaction with the Balkans and Serbs for a long time, began to be studied in Serbia at the beginning of the 20th century. Turcology and Turkish in Serbia is a subject that always preserves its freshness both at the university level and in daily life.

Turcology studies have always been considered important in the Kingdom of Serbo-Croatia-Slovene, where Serbia was a part for a period, and in other states of the Federal Republic of Yugoslavia (Croatia, Bosnia-Herzegovina, Slovenia, Macedonia, Montenegro, Kosovo). Belgrade University has been the starting point and feeder of Turcology studies in these countries.

One of the most important science centers in the field of Turkish language and literature not only for the Balkans but also for the whole European geography is undoubtedly the University of Belgrade. Because Belgrade University has both guided and provided human resources for the opening of Turkish Language and Literature departments in universities of the surrounding countries since its establishment. Teaching Turkish Language courses in Zagreb University Faculty of Philology (Croatia) in 1934, opening of Orientalistic department in Sarajevo University Faculty of Philosophy (Bosnia-Herzegovina) in 1951 and Pristina University Faculty of Philosophy (Kosovo) in 1976, in Skopje University Faculty of Philology (Macedonia) in 1976 and 1996 It is certain that Belgrade University has contributed to the opening of independent Turkish Language and Literature departments at the Faculty of Philosophy of Zagreb University in Turkey.

Thanks to the book Turcology in Europe, Prof. Dr. Fehim Bayraktarevic and other serbian Turcologist who are important not only for Serbian Turcology but also for the whole world of Turcology and their works will be presented to world of science as a whole.

The positive developments in bilateral political relations, Turkey's economic investments in Serbia, they know and love with the Serbs in particular Turkey and the Turkish television series are noteworthy as an important impetus for action. On this occasion, the similarity between Turkish and Serbian culture stands as the material of greatest closeness. It is possible to see people walking around the streets of Belgrade with the curiosity of learning Turkish.

The book of Turcology in Europe is a great opportunity to be recognized in both Serbian Turcology in Turkey and it will be a scientific resource for revealing the extraordinary cultural unity and friendship between two nations and two cultures.

EVALUATIONS ON OLD TURKISH LITERATURE COURSES IN TURKISH TEACHING DEPARTMENTS

Doç. Dr. Hakan YALAP

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD

hakanyalap@hotmail.com

Faculty of education departments of Turkish teaching have been set up to train Turkish teachers for 5th, 6th, 7th and 8th grades according to the current situation. Changes have been made in the curriculum of the relevant department from time to time on both field education and teaching profession training. However, when these programs are examined, it will be seen that there is no significant change in the Turkish language teaching undergraduate programs in terms of field education. It is noteworthy that no change is made in the quality and quantity of the Old Turkish Literature courses, which require a deep knowledge, culture, dictionary and specialization in social sciences. According to the current program in Turkish teaching departments in education faculties, the Old Turkish Literature course is applied in two semesters and two hours a week. When the researches conducted in similar media on the subject are examined, it will be seen that the periodic and weekly hours of the Old Turkish Literature courses are insufficient at the undergraduate level.

The ties that societies establish with the past are also the assurance that individuals look to the future with confidence in society. However, this connection with the past should be in harmony with the scientific and contemporary world order and also allow the individual to produce by renewing himself. Old Turkish Literature / Classical Turkish Literature gradually withdrew from the literary history scene after living for a long time. However, given the ongoing concerns and debates over the teaching of this literature, the codes of classical literature seem to live within the society. It is possible to see the traces of classical literature in many fine arts, from novels to poems, from theater to cinema.

It will be evaluated that, this paper, the teaching of the Old Turkish Literature course, which is an important lesson for Turkish teaching in this proceeding.

Key words: Faculty of Education, Old Turkish Literature, Turkish teaching, Art.

TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMLERİNDE ESKİ TÜRK EDEBİYATI DERSLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Özet

Eğitim fakültesi Türkçe öğretmenliği bölümleri mevcut duruma göre 5., 6., 7., ve 8. sınıflara Türkçe öğretmeni yetiştirmek üzere kurgulanmıştır. İlgili bölümün programında hem alan eğitimi hem de öğretmenlik mesleği eğitimi üzerine zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. Fakat bu programlar incelendiğinde, Türkçe öğretmenliği lisans programlarında alan eğitimi anlamında önemli bir değişiklik yapılmadığı görülecektir. Özellikle derin bir bilgi, kültür, sözlük ve sosyal bilimlerde uzmanlaşma isteyen Eski Türk Edebiyatı derslerinin nitelik ve niceliğinde hiçbir değişikliğin yapılmaması dikkat çekicidir. Eğitim fakültelerinde Türkçe öğretmenliği bölümlerinde şimdilik uygulanan programa göre Eski Türk Edebiyatı dersi iki dönem hâlinde ve haftada iki saat olarak uygulanmaktadır. Konuyla benzer mecrada yapılan araştırmalar incelendiğinde, Eski Türk Edebiyatı derslerinin lisans düzeyinde dönemlik ve haftalık saatlerinin yetersiz olduğunun tespiti görülecektir.

Toplumların geçmişle kurdukları bağları, aynı zamanda bireylerin toplum içinde geleceğe güvenle bakmalarının da teminatıdır. Fakat geçmişle kurulan bu bağ, bilimsellik ve çağdaş dünya düzeniyle hem uyum içinde olmalı hem de bireyin kendini yenileyerek üretebilmesine de imkân

tanımalıdır. Eski Türk Edebiyatı/ Klâsik Türk Edebiyatı, uzun bir dönem yaşadıkdan sonra yavaş yavaş edebiyat tarihi sahnesinden çekilmiştir. Ancak bu edebiyatın öğretimi üzerinde hâlâ devam eden kaygılara ve tartışmalara bakılırsa, klâsik edebiyatın kodları cemiyetin içinde yaşıyor görünmektedir. Romandan şiire, tiyatrodan sinemaya kadar çoğu güzel sanatta klâsik edebiyatın izlerini görmek mümkündür.

Bu bildiriye Türkçe öğretmenliği için önemli bir ders olan Eski Türk edebiyatı dersinin öğretimi üzerinde değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı, Türkçe Öğretmenliği, Sanat.

Türkçe Öğretmenliği Bölümlerinde Eski Türk Edebiyatı

YÖK'ün Türkçe Öğretmenliği bölümlerindeki ilk ciddi programı olarak kabul edilebilecek 1998 yılına ait programıyla birlikte Eski Türk Edebiyatı dersi 3. ve 4. yarıyılarda verilen bir ders olarak teşekkül etmiştir.

Tablo 1: 1998 Türkçe Öğretmenliği Programı Eski Türk Edebiyatı Dersleri

Dersin Adı	Ders Türü	T	U	K	AKTS
Eski Türk Edebiyatı I	Zorunlu	2	0	2	2
Eski Türk Edebiyatı II	Zorunlu	2	0	2	2

Tablo 1 incelendiğinde Eski Türk Edebiyatı I ve II derslerinin 2'şer krediden olmak üzere verildiği görülmektedir. Bu edebiyatın öğrencilerin estetik dünyasında birçok değişimlere yol açacağı düşünüldüğünde ders saati açısından yetersiz bir düzenleme olarak göze çarpmaktadır.

YÖK'ün yapılandırmacı esaslarını kullanarak oluşturduğu 2006 yılı Türkçe Öğretmenliği programında herhangi bir değişiklik yapmayarak 3. ve 4. yarıyılarda verilmek üzere yeni bir Eski Türk Edebiyatı Programı geliştirmiştir.

Tablo 2: 2006 Türkçe Öğretmenliği Programı Eski Türk Edebiyatı Dersleri

Dersin Adı	Ders Türü	T	U	K	AKTS
Eski Türk Edebiyatı I	Zorunlu	2	0	2	2
Eski Türk Edebiyatı II	Zorunlu	2	0	2	2

Tablo 2'ye baktığımızda Eski Türk Edebiyatı derslerinin 2 yarıyıldan sınırlı tutulduğu görülmektedir. Eski Türk edebiyatı derslerini sevdirebilmek ve bu derse karşı oluşan önyargıları kırabilmek bu ders saatleriyle mümkün görünmemektedir.

YÖK'ün 2018 yılında revize ettiği yeni Türkçe Öğretmenliği programında Eski Türk Edebiyatı dersleri alan eğitiminde önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu derslerin önemine uygun olarak öğrencilerin ilgilerini çekecek ve belleklerini estetik değerlerle donatacak biçimde öğretim yapılmalıdır.

Tablo 3: 2018 Türkçe Öğretmenliği Programı Eski Türk Edebiyatı Dersleri

Dersin Adı	Ders Türü	T	U	K	AKTS
------------	-----------	---	---	---	------

Eski Türk Edebiyatı I	Zorunlu	2	0	2	3
Eski Türk Edebiyatı II	Zorunlu	2	0	2	2

Tablo 3 incelendiğinde 3. yarıyılıda verilen Eski Türk Edebiyatı I dersi 3 AKTS, 4.yarıyılıda verilen Eski Türk Edebiyatı II dersi ise 2 AKTS olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu dersin önemine binaen yine yetersiz bir düzenleme olduğu aşikardır. Bu ders kısıtlamasıyla Eski Türk Edebiyatının verilmesi gereken kazanımları verilememekte ve öğrenciler alan eğitimi nazarında zayıf yetişmektedirler. 1998, 2006 ve 2018 Türkçe Öğretmenliği programı Eski Türk Edebiyatı dersinin, ders içerikleri ve kazanımları incelendiğinde şu ifadelerle karşılaşılmaktadır:

Eski Türk Edebiyatı I: Eski Türk Edebiyatının mahiyeti, kavram alanı; Divan edebiyatının temel özellikleri, belli başlı türleri ve önemli temsilcileri; 15.-16. yy. Türk Edebiyatından seçme metinler üzerinde inceleme çalışmaları. Dönemin dil anlayışı, toplumsal durumu ve dünya görüşünü ortaya koyacak çalışmalar. (YÖK, 2018: 8)

Eski Türk Edebiyatı II: Divan şiirinde vezin: Aruz ölçüsünün temel mantığı, Aruz ölçüsünün melodisini öğretmeye yönelik çözümleme çalışmaları; 17.-18. yy. Türk Edebiyatından seçme metinler üzerinde inceleme çalışmaları. (YÖK, 2018: 9)

Türkçe Öğretmenliği programlarında Eski Türk Edebiyatını destekleyici seçmeli derslerin olmayışı da ayrıca irdelenmesi gereken bir konudur. Bu programlara Metin Şerhi I-II, Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, Eski Türk Edebiyatında Tasavvufi Metinler, Eski Türk Edebiyatı Eğitimi gibi seçmeli dersleri programlara yerleştirilerek öğrenci ihtiyaçları karşılanabilir. Eski Türk Edebiyatı tam anlamıyla idrak edebilmek için zorunlu ders kapsamında olan Osmanlı Türkçesi I-II ile Edebiyat Bilgi ve Kuramları I-II derslerinin mahiyetlerine uygun şekilde başarılı eğitimlerin verilmesi zaruridir. Özellikle Osmanlı Türkçesi derslerinin gramatikal özelliklerine hâkim olamayan öğrencilerin Eski Türk Edebiyatı dersinden başarılı olması beklenemez. Ayrıca 1998, 2006 ve 2018 Türkçe Öğretmenliği programlarında sadece 2 dönem olarak inşa edilen Eski Türk Edebiyatı dersinin üçüncü ya da dördüncü dönemlerinin de eklenerek programda güncelleme yoluna gidilmesi gerekmektedir.

Eski Türk Edebiyatının amaç ve hedefleri olarak sözü edilen dönemlerin kültürel ve tarihi misyonunu estetik kaygı güdereken sanat etkinliği olarak görebiliriz. Klasik edebiyatın varlığını sürdürdüğü 13. ve 19. yüzyıllar arasındaki dil, üslup, anlam ve anlatım gibi unsurları tarihi akış içindeki edebi eserlerin ilerlemesini ve medeniyete katkılarını görebilmek ve bu unsurların edebi eserlere nasıl yansıdığını görmek bu edebiyata has bir durumdur. Ancak Kırkkılıç, Korucu ve Kurtlu'nun (2015: 340) ifadesiyle "Geçmişten günümüze kültür aktarımı sağlayan kaynaklardan biri olan Klasik Türk Edebiyatı dil devrimi ve alfabe değişikliği, dönem eserlerinin soyut kavramlarla örülü olması gibi nedenlerle genç nesil tarafından anlaşılammamaktadır." Bu ifadelere ek olarak Eski Türk Edebiyatının öğretimine yönelik sorunlara şu tespitleri ilave etmekte fayda vardır:

- Öğrencilerin Eski Türk edebiyatına ait eserlerin diline hâkim olamaması ve bunun sonucunda derse karşı önyargının oluşması.
- Devrin kültür anlayışıyla Klasik edebiyatın yaşandığı devir arasındaki kültür anlayışının farklılaşması.
- Klasik edebiyata kaynaklık yapan medeniyetin ve anlayışın özümsememesi.
- Edebi sanatlara hâkim olmadan edebi eserlerin incelenmesi.
- Arapça-Farsça kelime ve kelime guruhlarının sıklıkla kullanılması sonucunda anlamlandırmada sorunların yaşanması.
- Derslerde incelenen eserlerin kolaydan zora ilkesine ters olarak zor metinlerden seçilmesi ve öğrenme sürecinin zorlaştırılması.
- İncelenen eserlerin devrin zamanını, şartlarını göz önünde bulundurmadan değerlendirilmesi.
- Divan edebiyatı öğretimi, geniş bir kesim tarafından şair ve yazarların hayatlarının ezberletilmesi ile edebî eserlerinin sıralanmasından ibaret görülmüştür. (Bilkan, 2006: 4)

Öğretim Sorunlarının Çözümü İçin Neler Yapılabilir?

Eski Türk Edebiyatının öğretimine yönelik çalışmaların -özelinde ise aruzun- yetersiz olduğu birçok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir. (Karadeniz, 2017; Şimşek, 2006; Pala, 2013) Karadeniz'in (2017: 539-550) Ahi Evran Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nde 2. sınıfta öğrenim gören 50 öğrenci üzerinde yaptığı incelemede "Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının büyük bir kısmı aruz vezni bulma konusunun oldukça zor olduğunu ve aruz vezninin öğrenilmesi güç bir vezin olduğunu ifade etmişlerdir." sonucuna ulaşmıştır. Klasik edebiyatın eğitiminde aslında bu eğitimin temelini de oluşturan aruz vezni öğretimi öğrencilerin en çok zorlandıkları aşamalardan ilk sırada gösterilebilir. Eğitim fakültelerinde ilk derslerde öncelikle hangi kazanımların verileceği kararlaştırılmalıdır. "Divan Edebiyatı öğretimi, önce geleneğin ve dönemin tanıtımıyla başlamalıdır. Öğretim için kültür birikiminin gerekliliği, konuya kapsamlı bakabilen, değişik kaynaklardan yararlanarak derse hazırlıklı gelen; öğrenciyi, tarih, sosyoloji, felsefe, kültür vb. konularda araştırmaya ve okumaya yönelten eğitimcinin, öğretmenin varlığını zorunlu kılmaktadır." (Mengi, 2006: 17) Eski Türk Edebiyatının altyapısını zihin dünyamızda kurmadan bu edebiyatın bütün ana hatlarına hâkim olabilmek mümkün görünmemektedir. "Divan edebiyatı her ne kadar Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle gelişmiş ve bu kültürlerin ortak değerlerini işlemişse de Osmanlı coğrafyasının tarihî, toplumsal ve kültürel özelliklerinden yoksun bir edebiyat değildir. Geliştiği toplumun gerçeklerini, sosyal olaylarını, sorunlarını, kültürel değerlerini kimi zaman realist kimi zaman romantik bir biçimde mutlaka yansıtmıştır." (Çetinkaya, 2009: 48) Ayrıca aruzun kolay kalıplardan başlanarak öğretilmesi ve çok kullanılmayan kalıpların öğretilmemesi sürecin başarılı bir şekilde nihayete erdirilmesi açısından gereklidir. Güleç'in (2014: 3) ifadesiyle aruzun kolay metinlerden seçilmesi, düzeltme gereksinimi bulunmayan beyitlerin tercih edilmesi ve öğrencilerin bildiği kelimelerin olduğu şiirlerin seçilmesi öğrencileri kısmen de olsa rahatlatacak ve aruzu daha rahat bir şekilde bulmalarını sağlayabilecektir.

Eski Türk edebiyatı metinlerinde Arapça ve Farsça tamlamaların kullanılması, anlam yoğunluğu olan ifadelerin bulunması öğrencilerin bu metinleri şerh etmesinde birtakım sorunlarla karşılaştığı da görülmektedir. "Bu da metin şerhi konusunda çalışmak isteyenlerin iyi seviyede Farsça bilmesini ve Arapça'ya vâkıf olmasını, özellikle İslâmî ilimleri ve edebiyatı bilmesini ayrıca psikoloji, sosyoloji, felsefe ve mantık alanında gerekli donanıma sahip olmasını gerektirir." (Gültekin, 2018: 76). Dolayısıyla Eski Türk edebiyatını anlamlandırabilmek sosyal bilimlerde multidisipliner bir yaklaşımı da zorunlu kılmaktadır.

Eğitim fakültelerinin ilgili bölümlerinde Eski Türk edebiyatı dersinin öğretimi yapılırken kolay ve anlaşılır beyitlerden hareketle ilk derslerin verilmesi yine süreci kolaylaştırıcı adımlar olarak gösterilebilir. "Metinlerin tamamını almak yerine beyte, mısraa kadar inebilen bir seçim yapmak, o metinlerin gerekli görülen yerlerini notlarla açıklamak en sağlıklı yol olarak görünmektedir." (Ünver, 1993: 123) Beyitlerin arka planına dair ilgi çekici bilgiler vermek ve günümüzle bağlantısını örneklerle verebilmek öğrencinin bu derse karşı önyargılarını yıkacak ve derse motive olmasını sağlayacaktır. Ders aralarında şairlerin hayatlarından kesitler sunmak dersi anlama açısından kolaylaştırıcı adımlardandır.

Kırkkılıç, Korucu ve Kurtlu'nun (2015: 345-347) Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünden 48 Türkçe öğretmeni adayı ile yaptığı araştırmada "Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Klasik Türk edebiyatının, Türk edebiyatının önemli bir parçası olduğunu, kültürümüz ve dolayısıyla geleceğimiz için çok önemli olduğunu dile getirdiklerini belirtmiştir. Öğrenciler, genel olarak kültürel açıdan geçmişleri olan bu kadar köklü bir edebiyatı bilmeleri gerektiği şeklindeki inançları ve bu dönem edebiyatı hakkındaki görüşleri arasında sıkışıp kalmışlardır. Çünkü bir taraftan kültürel, toplumsal bir sorumluluk; diğer taraftan da edebiyatı öğrenirken yaşadıkları olumsuz duygu ve düşünceler vardır." Bu ifadelerden hareketle dersleri olabildiğince öğretmen merkezli değil öğrenci merkezli olarak işlenmelidir. Ders işleme sürecinin içinde öğrenci ön sıralarda olmalı ki derse karşı geliştirmiş olduğu olumsuz duygu ve düşünceler yok edilebilsin. Güleç'in ifadeleriyle (2014: 2-5) klasik edebiyatı şarkılarla öğretmek, sevdirmek, müze ve bahçe gezintileri/görsellerden yararlanmak, şiir ezberlemek ve derste menkıbe, hikâye anlatmak dersin zenginleştirilmesi yönüyle önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Üniversitelerin eğitim fakültelerinde Eski Türk Edebiyatı dersinin öğretimini, hedef kitlenin yani öğrencilerin ihtiyaçlarına, ilgi ve isteklerine göre şekillendirmek gerekmektedir. Bu dersin

muhteviyatından kaynaklanan kimi zorluklar öğrencilerde birtakım başarısızlıklara ve endişelere yol açtığı malumdur. Bundan dolayı bu dersin işlenişinde gereken özeni göstermek dersin sevdirmesi ve derse bakış açısının olumlu ya da olumsuz bir hal almasında etkili olacaktır. Bu dersin öğretiminde geriplandaki düşüncelyi, duyguyu ve kültürü hissetmek gerekir. Bu bağlamda bu edebiyata kaynaklık yapan Arap ve Fars edebiyatlarına hâkim olmak gerekir. Bu kültürlerin önemsenmesiyle inşa edilen edebi eserler her daim anlaşılması ve ders alınması gereken fikri ve hissi kaynaklar olarak dikkate değerdir. (Çapan, 2019: 9) 600 yıllık birikimle Türk tarihinin geçmişini yansıtan bu edebiyat bugünü ve geleceği de yorumlamaya yardımcı olabilir.

Dersin amaç ve kazanımlarına ulaşmasında eğitim fakültelerinin ilgili alanlarına büyük görevler düşmektedir. Ancak, “Divan şiirini ve şairini tam anlamıyla anlamak için çok yönlü bir eğitim süreci alan araştırmacılarını beklemektedir. Fakat bu kadar alan bilgisine sahip olabileceğimiz ne bir lisans programlaması ne de yüksek lisans ve doktora programlaması mevcuttur.” (Gültekin, 2018: 84) Bu ifadelerden hareketle öncelikle eğitim fakültelerinde Eski Türk Edebiyatı dersinin içerikleri tekrardan düzenlenip ders saatlerini artırma yoluna gitmek mantıklı olabilir.

Kaynakça

- Akün, Ö.F. Divan Edebiyatı. TDV İslam Ansiklopedisi (C. 9, S.389-427). Ankara: TDV.
- Ataç, N. (1968). Sözden Söze- Ararken, Varlık Yayınevi, İstanbul.
- Bilkan, A. F. (1991), Liselerimizde Divan Edebiyatı Üzerine Düşünceler, Millî Eğitim, fiubat, Sayı : 106, s. 5-13.
- Çan Ş. Hardal M. Divan Şiirine Bursa’dan Eleştirel Bir Ses: Mehmed Rıf’at Efendi. U.Ü. Fen-Edebiyat Faültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 27, 279-298.
- Çetinkaya, Ü. (2009). Divan Şiirinde Sosyal Hayattan Yansımalar: Necatî ve Hayretî’nin Arpa Kıtılığını Anlatan İki Manzumesi. Türkbilig 2009/17: 47-55.
- Güleç, İ. (2014). Eski Türk Edebiyatı Dersleri Nasıl Olmalı? Ana Dili Olarak Türkçenin Eğitimi- Öğretimi Çalışma Toplantısı, Sivas. Ünver, İ. (1993). Eski Türk edebiyatı ile ilgili sorunlarımız. Türk Dili, 500, s. 118-126.
- Gültekin H. (2018). Ali Nihad Tarlan ve Divan Edebiyatı Meseleleri. Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, Yıl 4, , 75–85.
- Karadeniz, A. (2017). Aruz Öğretimi Üzerine Öğrenci Görüşleri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 18, Sayı 1, 539-554.
- Kırkkılıç, H. A. , Korucu, S., Kurtlu, Y. (2015). Türk Edebiyatına ve Klasik Türk Edebiyatı Öğretimine İlişkin Türkçe Öğretmeni Adaylarının Görüşleri. Ekev Akademi Dergisi Yıl: 19 Sayı: 62, 337-349.
- Kurtoğlu, F. S. (2018). Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrencilerinin Eski Türk Edebiyatı Dersine İlişkin Algılarının Metaforlar Yoluyla İncelenmesi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 22 sayı: 3 Aralık, 925-946.
- Mengi, M. (2006). Divan Edebiyatı Öğretiminin Sorunları ve Bazı Çözüm Önerileri. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, 7,(77-78), 16-19.
- YÖK, (2007). Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Yayını.
- Özdemir, F. Ç. (2019). Tanpınar’ın Divan ve Halk Edebiyatına Dair Görüşleri. Cilt 6, sayı 14, 1-10.
- Tanpınar, A. H. (1977). Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, 2. bs., İstanbul.
- Tarlan, A. N. (1981). Edebiyat Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Ünver, İ. (1993). Eski Türk Edebiyatı ile İlgili Sorunlarımız. Türk Dili, 500, 118-126.

- Varışlıoğlu, M.C. (2018). Türk dili ve edebiyatı bölümü öğrencilerinin klasik türk Edebiyatı derslerine ilişkin görüşleri. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 13/2, 283-304.
- Yıldız A. (2010). Abdölbaki Gölpınarlı'dan Hilmi Yavuz'a "Divan Edebiyatı Beyanındadır. Türkbilig, 2010/20: 325- 336.

ANALYZING COVID-19 THROUGH SEMIOTICS: LANGUAGE OF PANDEMIC IN TURKEY, THE UNITED STATES OF AMERICA AND ENGLAND

Doç. Dr. H. Sezgi SARAÇ DURGUN

Akdeniz Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
sezgisarac@akdeniz.edu.tr

Abstract

With the Covid-19 (C-19) pandemic we have been experiencing globally as of 2020, almost complete knowledge and facts are to be questioned once again. One of such issues requiring reconsideration is the language of the pandemic as a 'recent' phenomenon in our lives. During the pandemic outbreak, we have difficulties making sense of the situation and facts we face, and this confusion also reflects in the change of language and language elements in use. The language evolved concerning the present situation contains new elements in terms of features of usage (pragmatics). The findings obtained by examining and analyzing these new elements in use will contribute to discovering what we go through during the C-19. Semiotics, introduced as a discipline and research method at the end of the 17th century, was named the 'doctrine of signs.' In the 21st century, semiotics aimed to grasp the social function of signs. Therefore, semiotics examines social life and is delineated as a component of social psychology and general psychology. The semiotic functions are in a relationship with the findings and contributions to linguistics and human knowledge. Besides, language functionality and usage manifest themselves within the context of signs. Therefore, this study seeks to examine through what kind of semiotic elements C-19 is represented in Turkey, the United States, and England. The scope is the analysis of the representation of the C-19 pandemic on the Internet through semiotics. The findings obtained by the semiotic analysis reveal that with the C-19 pandemic, language universals proliferate, and parameters almost disappear.

Keywords: *Semiotics, Covid-19, Pandemic, Turkey, America, England*

COVID-19'U GÖSTERGEBİLİMLE ÇÖZÜMLEMEK: TÜRKİYE, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE İNGİLTERE'DE SALGININ DİLİ

Öz

2020 yılı itibariyle küresel çapta deneyimlediğimiz Covid-19 (C-19) salgınıyla bilinen birçok bilgi ve gerçeğin yeniden sorgulanması gerekli olmuştur. İrdelenmesi gereken unsurlardan biri de salgınla hayatlarımızda kullanılagelen 'yeni' dilidir. Salgının ortaya çıkışıyla birlikte karşı karşıya kaldığımız durum ve olguları anlamlandırmakta güçlük çektiğimiz bu süreçte, akıl karışıklığımız değişen dil kullanımına ve dile ait unsurlara yansımıştır. Durumla ilişkili olarak gelişen dil, kullanım (pragmatic) özellikleri açısından yeni öğeler barındırmaktadır. Bu yeni öğelerin irdelenmesi ve çözümlenmesiyle elde edilecek bulgularla, C-19 ile aslen ne yaşadığımızın keşfi arasında bir ilişki bulunmaktadır. 17. yüzyılın sonlarında farklı bir disiplin ve araştırma yöntemi olarak ortaya konan göstergebilim, alan olarak 'işaretlerin doktrini' ifadesiyle adlandırılır. 21. yüzyılda ise göstergebilimle amaçlanan, göstergelerin sosyal işlevini anlamaktır. Dolayısıyla, göstergebilim sosyal yaşamı irdeler, sosyal psikolojinin ve genel psikolojinin bir parçası olarak tanımlanır. Göstergesel işlevler, dilbilim ve insan bilgisi alanlarına bulgu ve katkı sağlama ilişkisi içindedir. Ayrıca, dilin işlevselliği ve kullanımı da kendini göstergeler bağlamında ortaya koyar. Bu incelemede C-19'un Türkiye'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiltere'de ne tür göstergesel unsurlarla temsil edildiği araştırılacaktır. C-19 salgınının internet ortamında göstergeler aracılığıyla

temsiline çözümlemesi bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Gösterge çözümlemesiyle elde edilen bulgular, C-19 salgınıyla dil evrensellerinin çoğaldığı ve parametrelerin ise neredeyse ortadan kalktığı bir durumun yaşandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Covid-19, Salgın, Türkiye, Amerika, İngiltere

GİRİŞ

Dil işlevsellik içerir. Bu belirleme gerek dil felsefesi kuramları gerekse dilbilim alanı olan edimbilim çalışmalarında açıkça ortaya konmaktadır. İlk insanın hangi sebeple konuştuğu üzerine geliştirilmiş kuramlar hem insanın sesletim yetisini mümkün kılan dil, ağız ve ses tellerinin kas gelişimini vurgular hem de insanın sosyal varlık olarak ihtiyaçlarını ifade etmesi, tepkilerini belirtmesi ve ortak hareket etmesi gibi gereksinimlerini karşılayan işlevsel yönünü öne çıkarmaktadır. İşlev özelliği olmadan insan dilini tanımlamak mümkün görünmemektedir. İnsanın kullanmaya ihtiyaç duyduğu dil hem gelişimi sonucudur hem de genetik açıdan kendisine bırakılmış mirastır. Bu ortak miras, dillerin ortak noktaları olarak ortaya konulan 'dil evrenselleri' unsurlarıyla gözlemlenir. Diller arası farklılıklar da 'parametreler' olarak adlandırılır (Chomsky, 1988; Hyams, 1986) ve aslen bir dili öğrenmek ya da edinmek bu parametreleri keşfetmeyi gerektirir.

17. yüzyılın sonlarında farklı bir disiplin ve araştırma yöntemi olarak ortaya konan göstergebilim, alan olarak 'işaretlerin doktrini' ifadesiyle adlandırılır. 21. yüzyılda ise göstergebilimle amaçlanan, göstergelerin sosyal işlevini anlamaktır (Deely, 1990). Dolayısıyla, göstergebilim sosyal yaşamı da irdeler; sosyal psikolojinin ve genel psikolojinin de bir parçası olarak tanımlanır. Dilin kullanımının işlevsellik yönü ile dilde anlamlandırma sürecinde kullanılan işaretler arasındaki bağ göstergebilimle irdelenegelen olguların adeta bir kesişim kümesini oluşturmaktadır.

Göstergebilim araştırmalarının nesnesi ya da öznesi sadece göstergeler değil, göstergelerin veya gösterme sürecinin (*semiosis*) eylemidir ve bu süreç hakkında bilgi sağlamaktadır. Dolayısıyla göstergebilim, göstergelerin ve yaptıklarının kuramsal izahı olarak tanımlanmaktadır (Deely, 1990). Göstergebilimde amaçlanan, ne kadar basit veya karmaşık olurlarsa olsunlar göstergelerin *ne, nasıl ve nedenini* incelemek, çözmek, belgelemek ve açıklamaktır. Göstergebilim sayesinde insan dünyasını oluşturan gösterge sistemlerinin düzenini ve işleyişini anlamlandırabilmekteyiz. Ayrıca bu alanın, çoğunlukla eksik olan edebiyat ve kültür çalışmalarına yöntemsel bir netlik getirdiği de vurgulanmaktadır (Culler, 1981).

Göstergebilim alanına ilişkin birincil adım Hipokrat'ın günümüz ifadesiyle 'gösterge' kelimesini kullanması olarak kabul edilebilir. İlk olarak 'semeiotics' ifadesi Hipokrat (M.Ö. 460-370) tarafından Yunanca *sêmeiōtikos*, 'göstergelere (işaretlere) bağlı' sözcüğünden türetilmiştir. 1670'te, İngiliz hekim Henry Stubbes semptomların yorumlanmasını konu alan tıp dalını ifade etmek için yine 'gösterge' ifadesini kullanmıştır (Baicchi, 2009). Bu tarihten yirmi yıl sonra, 1690'da Locke, göstergelerin biçimsel çalışmasını felsefeye dahil etmek için özgün bir plan öne sürer ve göstergebilimin (*semeiotics*) farklı bir disiplin veya araştırma yöntemi olarak felsefeciler için bir inceleme aracı olabileceğini önerir. Dolayısıyla, bu sebepten alanı "işaretlerin doktrini" olarak adlandırır.

Ancak, bu terimin yirmi birinci yüzyılda kullanıldığı anlam içeriğiyle kullanılması, Ferdinand de Saussure tarafından 1908'de verilen genel dilbilim dersleriyle başlamıştır. İsviçreli dilbilimci Saussure (1857–1913) ayrı bir alan olarak göstergebilim fikrini, ölümünden sonra onun iki üniversite öğrencisi tarafından derlenen ders kitabı *Cours de Linguistique Générale*'de (1916/1958) ileri sürer. Saussure, bu yeni disiplini tanımlamak için 1894'e kadar kişisel yazışmalarda kullandığı 'sémiologie' terimini kullanır (Danesi, 2007). Saussure (1916/1958), göstergesel işlevin esas amacının göstergelerin sosyal işlevini anlamak olduğunu öne sürmüştür:

Göstergelerin rolünü inceleyen bir bilimi, sosyal yaşamın bir parçası olarak düşünmek mümkündür. Sosyal psikolojinin ve dolayısıyla da genel psikolojinin bir parçasını biçimlendirecektir. Buna (Yunanca semeion, "gösterge" sözcüğünden gelen) göstergesel işlev (semiology) diyelim. Göstergelerin doğasını ve onları yöneten yasaları araştıracaktır. (s. 15)

Dolayısıyla, göstergesel işlevler, dilbilim ve insan bilgisi alanlarına bulgu ve katkı sağlama ilişkisi içindedir. Göstergibilim, anlamlandırma sürecini (parole) oluşturmaya yaklaşım ile ele alır. Ayrıca, göstergibilimin işaret ettiği dil sistemi (langue) de zihinselci yaklaşım ve doğuştanlık hipotezine dayanmaktadır. Böylelikle, maruz kalınan yeni bir dil hem ortak noktalar (universals) hem de farklılıklar (parameters) açısından bilişsel yetimizin keşfine sunulur.

Ayrıca, dil işlevselliği ve kullanımı da kendini göstergeler bağlamında ortaya koyar. 2020 yılı itibarıyla küresel çapta deneyimlediğimiz C-19 salgını ile birçok bilinen bilgi ve gerçeklik yeniden tartışılır olmuştur. İrdelenmesi gereken bir unsur da salgının dilidir. Pandemi ile karşı karşıya kaldığımız durum ve olguları anlamlandırmakta güçlük çektiğimiz bu süreçte kullanılan dil ve dile ait unsurlar da değişmiştir. Durumla ilişkili olarak gelişen dil, kullanım (pragmatic) özellikleri açısından yeni öğeleri barındırmaktadır. Bu yeni öğelerin irdelenmesi ve çözümlenmesiyle elde edilecek bulgularla, C-19 ile aslen ne yaşadığımızın keşfi arasında bir ilişki bulunmaktadır. C-19 salgınının internet ortamında göstergeler aracılığıyla temsilinin çözümlenmesi bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu incelemede C-19'un Türkiye'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiltere'de ne tür göstergesel unsurlarla temsil edildiği araştırılacaktır.

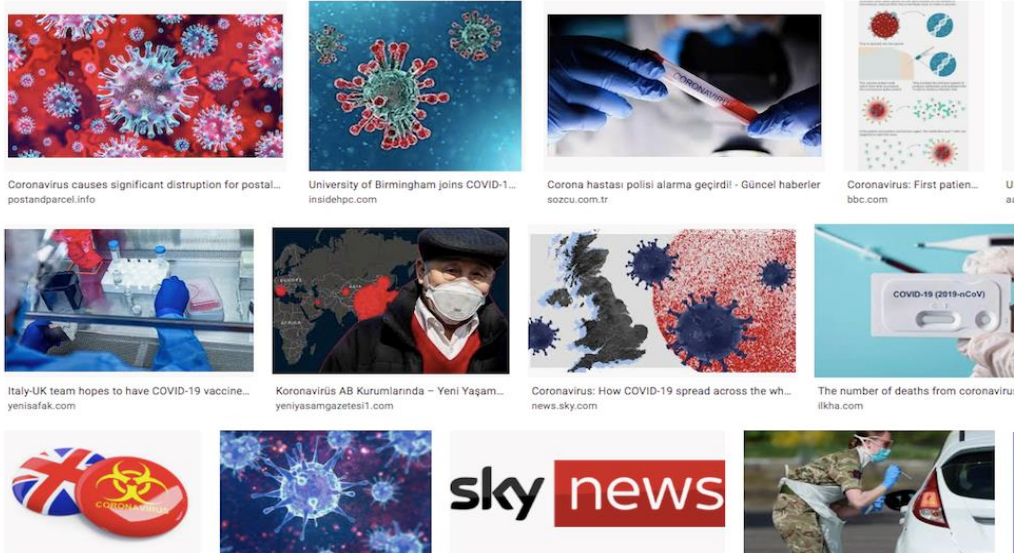
YÖNTEM

Salgının Türkiye'de baş gösterdiği Mart 2020 tarihini takiben Nisan 2020 başı itibarıyla Google arama motoru kullanarak 'Covid19,' 'Türkiye,' 'Amerika,' 'İngiltere' ve ilintili anahtar sözcüklere karşılık yapay zekanın listelediği görseller incelenmiştir. Bu görsellerde, salgının sunumu ikon, belirti ve simge olarak gruplandırılarak çözümlenmiştir. İkon ile işaret edilen arasında bire bir örtüşme ve taklit özellikleri görülmektedir. Dolayısıyla ikon ve anlam ilişkisi bu örtüşmeden doğan benzerlikler üzerine kuruludur ve ikonlar ile gösterilene (signified) ilişkin eş duygular zihinde çağrıştırılır (Chandler, 2007; Peirce, 1931). Baicchi (2009) ikonu yansıma sözcüklere benzetir. Belirti ise bir nevi işaret zamirleri gibidir; gösterenin (signified) keyfi, ancak bir şekilde fiziksel ya da nedensel gerekçeyle gösterilene bağlı olduğu bir biçimdir (mode). Sembol ise gösterenin temelde nedensizlik içerdiği biçimdir.

BULGULAR

Göstergelerde virüsün bire bir temsili ikon aracılığıyla verilmekte ve kuvvetli bir gösterge olarak tutarlı şekilde yeşil, kırmızı ve taçlı olarak aktarılmaktadır. Bu virüs ikonu tutarlı bir imgeleme olarak tekrarlı şekilde sunularak zihinlerimizde yer etmektedir. Dolayısıyla, tekrarlı şekilde verilen virüs ikonu, gösterge olmadan da zihinde canlanabilmektedir. Anlam taşıyıcılığının etkin olmasının yanı sıra, virüs temsilinin çağrıştırdığı tüm yan anlamlar da (connotation) görselde bu ikon ile örtüşmektedir. Virüs, somut bir öge olarak görsel anlatılarda yer almakta, ikon temsili ilgili bağlamlarda tekrarlanmaktadır:

Belirtilerde (index) ise insan görüntüleri, insan tipleri ve insan karakteristiğinin ikinci planda kaldığı ve arka planı gözlemlenmektedir. Göstergelerde insana ait özellikler zihinde birleştirilerek

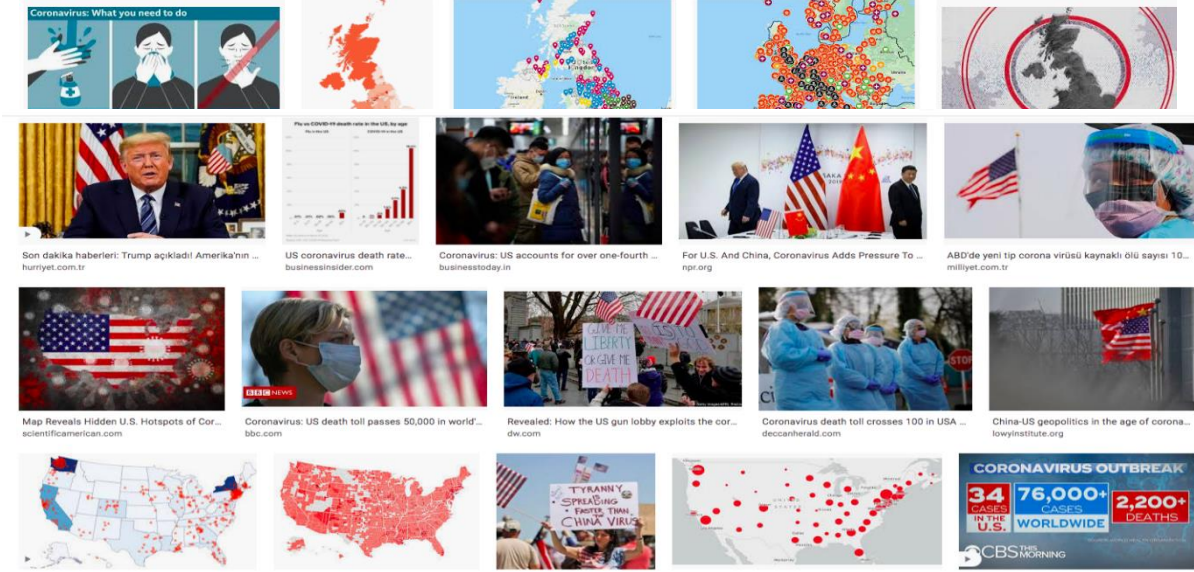
anlamlandırma mümkün olmaktadır. Bu nedenle de ilgili göstergeler belirti olarak adlandırılabilir. Net şekilde görünmeyen, gözlük ve maskenin ardında silik biçimde resmedilen bir insanın var olduğu seçilmektedir. Ellerin özelliği eldivenle, yüzün özelliği maskeyle, beden özellikleri tulumla kapanmıştır. Milliyetin, yaşın ve cinsiyetin belirsizleştiği bir temsille insan göstergesi belirti aracılığıyla algılanmaktadır. İnsan görüntülerini belirsizleştiren bu temsille, insana ait özellikler kaybolmuş ve C-19'la insan silinmeye başlamıştır.

Sembol olarak da para imgesi karşımıza çıkmaktadır. Görsel temsilde biri diğerinin üstünde iki metal yuvarlakla anlama işaret edilmektedir. Bu işaret edilen birincil anlam, Uzak doğu ve kimyasal çağrışımlar yaptıran özelliğiyle kırmızı bir yuvarlak üstte kalır şekilde bir yuvarlak ve altında İngiltere bayrağının bulunduğu ikinci bir yuvarlaktır. Sembolik anlamda ise üstte kalma durumu yenmeyi işaret eder. Metal ve yuvarlak olma durumu da yine sembolik olarak parayı çağırıştırır. Uzak doğu, kimyasal/biyolojik özelliğiyle Batı'ya karşı ekonomik anlamda üstün gelmiştir.

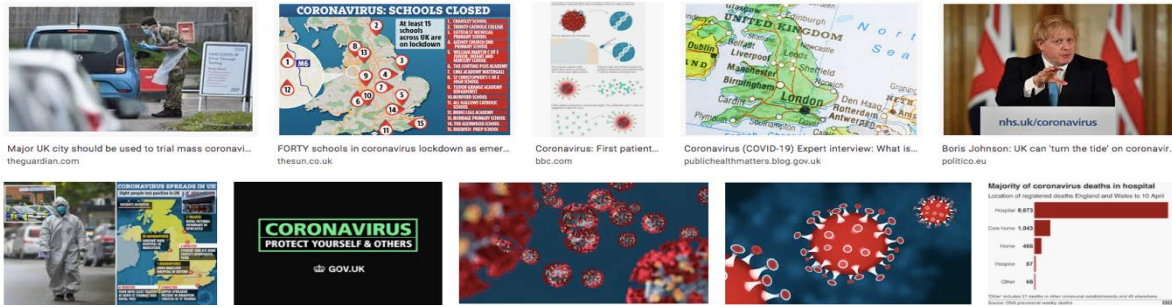
Covid-19 ve Türkiye aramalarının görsellerinde ise virüs temsiline aynı ikonla tekrar edildiği görülmektedir. Dolayısıyla, salgın Türkiye'de farklı bir temsille değil, aynı ikon aracılığıyla ifade edilmekte, ortak bir unsur olarak göze çarpmaktadır. İnsan temsili ise yine belirti düzeyindedir ve insan karakteristiği silinmiş şekilde, ülke, kültür ya da bireysel farklılık özelinde gözlemlenebilir hiçbir unsuru barındırmamaktadır. Ayrıca, salgına ilişkin mevcut durumun istatistiğini bildirme amaçlı haritalandırma kullanılmıştır. Diğer bir istatistik temsili ise düzenlemesiyle maarif takvimini andıran formatla, Türk insanının okumasını kolaylaştırır şekilde sunulmuştur. Bu sunumda tarih öncelenmiş ve bilgi geriye alınmıştır. Yine belirti olarak anlamlandırılabilir şekilde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca bulunmaktadır. Belirti unsuru olarak kişi üzerinden devlet, hükümet ve yönetim ilintili temsil görülmektedir:

Covid-19 ve İngiltere araması sonuçlarında dikkat edilmesi gereken kurallar listesi göze çarpmaktadır. Bu kurallar, yazının arkanması (backgrounding) ve ikon yazının öncelenmesiyle (foregrounding) düzenlenmiştir. Dili bilmenin değil, resimleştirilmiş ya da ikonlaştırılmış diyebileceğimiz yazıyı okumanın önem kazandığı bir tasarım bulunmaktadır. İstatistik yine harita üzerinde işaretlemeye gösterilmektedir. İşaretlemenin harita görseliyle birlikte sunulmasıyla yine ikonlaştırılmış yazı özelliği gözlemlendiği söylenebilir. Bayrağın üzerinde bulunan virüs ikonunun sembolik temsili virüsün yine üstün gelecek ülkeyi ele geçirdiğini aktarır:

İngiltere aramasında virüs yine önceki temsilleriyle eşdeğer olarak görselleşmiş ve ikon ile anlam arasındaki ilişki bu ülke özelinde de aynı kalmıştır. İngiltere’de devlet temsili Başbakan Boris Johnson’la ve yine belirti aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, insan özelliklerinin silindiği, insan farklılıkların kalmadığı imgeler yer almaktadır:

Covid-19 ve Amerika içeren aramalardaysa göze çarpan bir özellik, diğer bulgularda olduğu gibi insan özelliklerinden bireylere ait ayırt edici unsurların ortadan kaybolduğu haliyle temsilidir. Ülke fark etmeksizin, insanın aynı şekilde ve onun özelliklerini yok eder biçimde resmedildiği görülmektedir. Amerika özelinde de durum böyledir. Salgına ilişkin mevcut durumun rakamsal değerlendirmesi de yine harita üzerinden bilgi aktarımıyla yapılmaktadır. İngiltere’de olduğu gibi virüs ikonunun ülkeyi ele geçirme temsili bayrak sembolüyle ve buna ek olarak harita kullanılarak gösterilmektedir. Bu temsil için Amerika bayrağıyla kaplanmış Amerika haritası kullanılmıştır. Ayrıca, devleti temsilen de yine devlet başkanı görülmektedir. Diğer ülkelere oranla milliyetçiliğin Amerika bağlamında öncelendiği söylenebilir. Göstergelerde bayrak unsurunun tekrarlı temsili bu özelliği işaret eder durumdadır. Özellikle Amerika ve Çin arasındaki kutuplaşma ve ayrışma gözlemlenebilir durumdadır. Yine devlet başkanlarının belirti olma özellikleriyle dahil oldukları ve ülkelere ait bayrak sembolünü içeren görsel temsil bu durumun altını çizer özelliكتir:

SONUÇ

Günümüz çalışmalarında C-19 salgınıyla evrilen dünya ve toplumlara ilişkin bulgular çeşitli alanlarda farklı yöntemlerle anlamlandırılmaya çalışılmakta. Bu yöntemlerden biri olarak gösterge incelemesinin sonuçlarına bakıldığında Covid-19 salgınıyla dil evrensellerinin çoğaldığı ve parametrelerin neredeyse ortadan kalktığı bir durumun yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, parametrelerin olmadığı ve kendi evrensellerinden ibaret bir C-19 dilinin oluştuğu görülmektedir. Bu

C-19 dilinin, çalışma kapsamında seçilen üç ülke özelinde salgına ilişkin anlatımlarda benzer unsurları benzer göstergelerle ve bir anlamda resimleştirerek aktardığı bir 'ikon yazı' kullandığı ileri sürülebilir.

Göstergelerde virüsün bire bir temsili ikon aracılığıyla verilmekte ve kuvvetli bir gösterge olarak tutarlı şekilde yeşil, kırmızı ve taçlı olarak aktarılmaktadır. Kapsam dahilinde incelenen ülkelerin tümünde virüs ikonu, C19'u temsilen seçilmiş ortak unsur özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla ilgili renkler ve şekillerde gösterge kullanımı farklı içerik aktarımında dahi olsa virüsle zihnimizde eşlenen olumsuz yananlamsal (connotative) çağrışımlara neden olacaktır. Örneğin, İngiliz kraliyet ailesinde görmeye alışkın olduğumuz sivri uçlu taçlar gösterge anlamında zihinde olumsuz duygu örtüşmesine neden olabilir. Cumhurbaşkanlığı forsunun tam önünde resmedilen devlet yetkililerin başlarında oluşan sivri uçlu harenin de gösterge olarak olumsuz çağrışımlara neden olabileceği gibi, bu ikonun ilgili tüm bağlamlarda değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Belirtilerde ise insan görüntüleri, insan tipleri, insan karakteristiği ve özelliklerinin ikinci planda kaldığı ve arka planı gözlemlenmektedir. Salgın sürecinde maske ve koruyucu kıyafetler ardındaki insan, şahsına ait belirleyici özelliklerini kaybetmiştir. Gerçek hayatta da koruyucuların ardında kalması ve birbirine mesafeli durması gereken insan, göstergebilimin sözel olmayan iletişim unsurlarından mahrum duruma gelmiştir. Bu unsurlardan özellikle yüz ifadelerine ilişkin bilgiden (kinesics) ve dokunsal (proxemics) (Gumperz ve Hymes, 1972) eylemlerin kişisel ifadeye katkılarının eksikliğinden dolayı da bir boşluk oluşmuştur. Oluşan bu çeşit ve benzeri tüm boşluklar, C19 ile yaşanan süreçte insan türünün ayırt edici özelliklerinin silindiği gözlemlenen ortak bulgudur. Hem cinsiyet ve milliyet gibi unsurlar hem de karakteristik (biyolojik) farklılıklar bulunmamaktadır. İnsansı özelliklerin yok olmasıyla oluşan bu 'insan' boşluğu, Aristo'nun fizik kanununa işaret eden, doğa boşluktan nefret eder (horror vacui ya da plenism) fikrinden yola çıkılarak, insanın neyle ya da nasıl yer değiştireceği sorusunu akla getirmektedir. (İngilizce çevirisiyle kaynak: Charlton, W., 1970, (ed.), *Aristotle's Physics I-II*, çev. ve yorum., Oxford: OUP.)

KAYNAKÇA

- Baicchi, A. (2009). Signs and Semiotics. Chapman S. & Routledge C. (ed.), *Key Ideas in Linguistics and the Philosophy of Language* (sf. 205-209). Edinburgh: Edinburgh University Press. 14. Şubat. 2019 tarihinde www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1g09vvm.75 adresinden alınmıştır.
- Chandler, D. (2007). *Semiotics: The basics*. (2. ed.). London: Routledge.
- Chomsky, N. (1988). *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*. Dordrecht: Foris Publications.
- Culler, J. (1981). *The Pursuit of Signs: Semiotics, Literature, Deconstruction*. London: Routledge.
- Danesi, M. *The Quest for Meaning: A Guide to Semiotic Theory and Practice*. Toronto: University of Toronto Press.
- Deely, J. (1990). *Basics of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Gumperz J. J. ve Hymes, D. (ed.). (1972). *Directions in Sociolinguistics: the Ethnography of Communication*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Hyams, N. M. (1986). *Language Acquisition and the Theory of Parameters*. Dordrecht: Reidel Publishing.
- Peirce, C. S. (1931). *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Vol. I: The Principles of Philosophy*. C. Hartshorne & P. Weiss (ed.). Cambridge: Harvard University Press.
- Saussure, de F. (1916/1958). *Cours de Linguistique Générale*, (ed.) C. Bally and A. Sechehaye (Paris: Payot, 1916); W. Baskin (çev.), *Course in General Linguistics*. New York: McGraw-Hill.
- Locke, J. (1690). *Of the Division of the Sciences: An Essay Concerning Human Understanding*. Chapt. XXI. 04.Nisan.2018 tarihinde <https://www3.nd.edu/~afreddos/courses/439/locke0421.htm> adresinden alınmıştır.

LİNEER BİR OPERATÖR YARDIMIYLA TANIMLANAN HARMONİK YALINKAT FONKSİYONLARIN YENİ BİR ALT SINIFI

Sibel YALÇIN

Department of Mathematics Bursa Uludag University

syalcin@uludag.edu.tr

Hasan BAYRAM

Department of Mathematics Bursa Uludag University

hbayram@uludag.edu.tr

Özet

Harmonik fonksiyonlar geometrik fonksiyonlar sınıfında klasik bir başlıktır. Geçmişten günümüze birçok araştırmacı bu fonksiyon sınıflarını incelemiş olup uygulama alanı çok geniş olduğu için günümüzde hala popülerliğini koruyan bir fonksiyon sınıfıdır. Biz ise bu çalışmada harmonik fonksiyonların bir alt sınıfı olan harmonik yalınkat fonksiyonları inceleyeceğiz. Genel olarak harmonik yalınkat fonksiyonlar; h ve g fonksiyonları harmonik fonksiyonların analitik fonksiyonları içeren alt sınıfında olmak üzere $f = h + \bar{g}$ tipinde yazılabilen fonksiyonlardır. Burada h analitik kısım, g ise co-analitik kısım olarak bilinir. Bu çalışmada harmonik yalınkat fonksiyonların bir alt sınıfı incelenecek olup. Bu alt sınıfa ait katsayı bağıntıları, distorsiyon teoremleri, konveks kombinasyonları ve ekstrem noktaları incelenecektir.

f fonksiyonunun \mathbb{D} dairesinde yerel yalınkat ve yön koruyan olması için gerek ve yeter şart $|h'(z)| > |g'(z)|$ eşitsizliğinin sağlanmasıdır. (Clunie and Sheil-Small 1984). Bu ise genelliği bozmadan $h(0) = 0$ ve $h'(0) = 1$ olduğu kabul edilirse $h'(z) \neq 0$ olduğunu gösterir ve

$$h(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} a_k z^k \quad \text{ve} \quad g(z) = \sum_{k=1}^{\infty} b_k z^k$$

tipinde yazılabilir. \mathbb{D} dairesinde $f(0) = f_z(0) - 1 = 0$ eşitliğini sağlayan harmonik yalınkat ve yön koruyan fonksiyonlar $f = h + \bar{g}$ tipinde yazılabilir. Bu fonksiyonların oluşturduğu sınıf SH ile gösterilsin. Her ne kadar $f \in SH$ fonksiyonunu analitik kısmı olan h fonksiyonu yerel yalınkat olsa da yalınkat olması gerekmediği görülecek. Bu ise basitçe yön koruma özelliğinin $|b_1| < 1$ anlamına geldiğini gösterir. SH^0 alt sınıfı SH sınıfındaki fonksiyonların $f_z(0) = 0$ özelliğini sağlayanlardan oluşur.

Anahtar Kelimeler: *Yalınkatlık, Harmonik, Lineer Operatör.*

ON A NEW SUBCLASS OF HARMONIC UNIVALENT FUNCTIONS ASSOCIATED BY A LINEAR OPERATOR

Abstract

Harmonic functions are a classic title in the class of geometric functions. Many researchers have studied these function classes from past to present, and since it has a wide range of applications, it is still a popular class. In this study, we will examine harmonic univalent functions, a subclass of harmonic functions. In general, harmonic univalent functions; The functions h and g are functions that can be written in $f = h + \bar{g}$ type, including the subclass of harmonic functions containing analytic functions. Where h is known as the analytical part, g is known as the co-analytical

part. In this study, a subclass of harmonic univalent functions will be examined. The coefficient relations, distortion theorems, convex combinations and extreme points of this subclass will be examined.

A necessary and sufficient condition for f to be locally univalent and sense-preserving in \mathbb{D} is that $|h'(z)| > |g'(z)|$ (Clunie and Sheil-Small 1984). This shows in particular that $h'(z) \neq 0$ so there is no loss of generality in supposing that $h(0) = 0$ and $h'(0) = 1$. To this end, without loss of generality, we may write

$$h(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} a_k z^k \quad \text{and} \quad g(z) = \sum_{k=1}^{\infty} b_k z^k.$$

Let SH denote the family of functions $f = h + \bar{g}$ which are harmonic, univalent, and sense-preserving in \mathbb{D} for which $f(0) = f_z(0) - 1 = 0$. Thus, SH contains the standard class S of analytic univalent functions. Although the analytic part h of a function $f \in SH$ is locally univalent, it will become apparent that it need not be univalent. One shows easily that the sense-preserving property implies that $|b_1| < 1$. The subclass SH^0 of SH consists of all functions in SH which have the additional property $f_{\bar{z}}(0) = 0$.

Keywords: *Univalent, Harmonic, Linear Operator.*

1. INTRODUCTION

Let \mathbb{D} denotes the open unit disk and let H denotes the family of continuous complex-valued harmonic functions which are harmonic in \mathbb{D} and let A be the subclass of H consisting of functions which are analytic in \mathbb{D} . A function harmonic in \mathbb{D} may be written as $f = h + g$; where h and g are members of A . We call h the analytic part and g co-analytic part of f . S denotes normalized analytic univalent functions in \mathbb{D} . In the present paper, we investigate some basic properties of a subclass of harmonic functions defined by a new operator. Such as coefficient inequalities, distortion bounds, convolutions, convex combinations, and extreme points.

A necessary and sufficient condition for f to be locally univalent and sense-preserving in \mathbb{D} is that $|h'(z)| > |g'(z)|$ (Clunie and Sheil-Small 1984). This shows in particular that $h'(z) \neq 0$ so there is no loss of generality in supposing that $h(0) = 0$ and $h'(0) = 1$. To this end, without loss of generality, we may write

$$h(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} a_k z^k \quad \text{and} \quad g(z) = \sum_{k=1}^{\infty} b_k z^k. \quad (1)$$

Let SH denote the family of functions $f = h + \bar{g}$ which are harmonic, univalent, and sense-preserving in \mathbb{D} for which $f(0) = f_z(0) - 1 = 0$.

Thus, SH contains the standard class S of analytic univalent functions. Although the analytic part h of a function $f \in SH$ is locally univalent, it will become apparent that it need not be univalent. One shows easily that the sense-preserving property implies that $|b_1| < 1$. The subclass SH^0 of SH consists of all functions in SH which have the additional property $f_{\bar{z}}(0) = 0$. In 1984 Clunie and Sheil-Small investigated the class SH as well as its geometric subclasses and obtained some coefficient bounds. Since then, there have been several related papers on SH and its subclasses. For example Avcı and Zlotkiewicz (1990), Cho and Srivastava (2003), Flett, (1972), Jahangiri (1999), Jahangiri et. al. (2002), Silverman (1998), Silverman and Silvia (1999), Uralegaddi and Somanatha (1992), etc. Also note that SH reduces to the class S of normalized analytic univalent functions in \mathbb{D} , if the co-analytic part of f is identically zero.

For $f \in S$, the differential operator D^n ($n \in \mathbb{N}_0 = \mathbb{N} \cup \{0\}$) of f was introduced by Salagean (1983). This operator was developed and modified by many researchers over time. As a simple example for $f = h + \bar{g}$ given by (1), Jahangiri et. al. (2002) defined the modified Salagean operator of f as

$$D^n f(z) = D^n h(z) + \overline{D^n g(z)},$$

where

$$D^n h(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} k^n a_k z^k \quad \text{and} \quad D^n g(z) = \sum_{k=1}^{\infty} k^n b_k z^k.$$

Next, for functions $f \in A$ Cho and Srivastava (2003) defined multiplier transformations. For $f = h + \bar{g}$ given by (1), we introduce a differential operator defined as follows $I_\gamma^n f(z): SH \rightarrow SH$ by

$$\begin{aligned} I_\gamma^0 f(z) &= D^0 f(z) = h(z) + \overline{g(z)} \\ I_\gamma^1 f(z) &= \frac{\gamma D^0 f(z) + 2D^1 f(z)}{2 + \gamma} \\ &= \frac{\gamma(h(z) + \overline{g(z)}) + 2(zh'(z) - \overline{zg'(z)})}{2 + \gamma}, \\ I_\gamma^n f(z) &= I_\gamma^1 \left(I_\gamma^{n-1} f(z) \right) \quad (n \in \mathbb{N}_0), \end{aligned}$$

$$I_\gamma^n f(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{2 + \gamma} \right)^n a_k z^k + (-1)^n \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{2 + \gamma} \right)^n \overline{b_k z^k} \quad (2)$$

where $n \in \mathbb{N}_0, 2 \geq \gamma \geq 0$. Also if f is given by (1), then we have

$$\begin{aligned} I_\gamma^n f(z) &:= f * \underbrace{(\phi_1(z) + \overline{\phi_2(z)}) * \dots * (\phi_1(z) + \overline{\phi_2(z)})}_{n \text{ times}} \\ &= h * \underbrace{\phi_1(z) * \dots * \phi_1(z)}_{n \text{ times}} + \overline{g * \underbrace{\phi_2(z) * \dots * \phi_2(z)}_{n \text{ times}}} \end{aligned}$$

where "*" denotes the usual Hadamard product or convolution of power series and

$$\phi_1(z) = \frac{(\gamma + 2)z - \gamma z^2}{(\gamma + 2)(1 - z)^2}, \quad \phi_2(z) = \frac{(\gamma - 2)z - \gamma z^2}{(\gamma + 2)(1 - z)^2}.$$

Denote by $SH(\gamma, n, \mu)$ the subclass of SH consisting of functions f of the form (1) that satisfy the condition

$$\operatorname{Re} \left(\frac{I_\gamma^{n+1} f(z)}{I_\gamma^n f(z)} \right) \geq \mu, \quad 0 \leq \mu < 1 \quad (3)$$

where $I_\gamma^n f(z)$ is defined by (2).

We let the subclass $\overline{SH}(\gamma, n, \mu)$ consisting of harmonic functions $f_n = h + \bar{g}_n$ in SH so that h and g_n are of the form

$$h(z) = z - \sum_{k=2}^{\infty} a_k z^k, \quad g_n(z) = (-1)^n \sum_{k=1}^{\infty} b_k z^k, \quad (4)$$

$a_k, b_k \geq 0$.

2. MAIN RESULTS

In the first theorem, we introduce a sufficient coefficient condition for harmonic functions in $SH(\gamma, n, \mu)$.

2.1. Theorem. Let $f = h + \bar{g}$ be so that h and g are given by (1) with $b_1 = 0$. Let

$$\sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k+\gamma}{\gamma+2}\right)^n \left(\frac{2k+\gamma}{\gamma+2} - \mu\right) |a_k| + \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k-\gamma}{\gamma+2}\right)^n \left(\frac{2k-\gamma}{\gamma+2} + \mu\right) |b_k| \leq 1 - \mu, \quad (5)$$

where $n \in \mathbb{N}_0, 2 \geq \gamma \geq 0, \frac{\gamma}{\gamma+2} \leq \mu < \frac{2}{\gamma+2}$. Then f is sense-preserving, harmonic univalent in \mathbb{D} and $f \in SH^0(\gamma, n, \mu)$.

Proof. If $z_1 \neq z_2$,

$$\begin{aligned} \left| \frac{f(z_1) - f(z_2)}{h(z_1) - h(z_2)} \right| &\geq 1 - \left| \frac{g(z_1) - g(z_2)}{h(z_1) - h(z_2)} \right| \\ &= 1 - \left| \frac{\sum_{k=2}^{\infty} b_k (z_1^k - z_2^k)}{(z_1 - z_2) + \sum_{k=2}^{\infty} a_k (z_1^k - z_2^k)} \right| \\ &> 1 - \frac{\sum_{k=2}^{\infty} k |b_k|}{1 - \sum_{k=2}^{\infty} k |a_k|} \\ &\geq 1 - \frac{\sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k-\gamma}{\gamma+2}\right)^n \left(\frac{2k-\gamma}{\gamma+2} + \mu\right)}{1 - \mu} |b_k|}{\sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k+\gamma}{\gamma+2}\right)^n \left(\frac{2k+\gamma}{\gamma+2} - \mu\right)}{1 - \mu} |a_k|} \geq 0, \end{aligned}$$

which proves univalence. Note that f is sense-preserving in \mathbb{D} . This is because

$$\begin{aligned} |h'(z)| &\geq 1 - \sum_{k=2}^{\infty} k |a_k| |z|^{k-1} \\ &> 1 - \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k+\gamma}{\gamma+2}\right)^n \left(\frac{2k+\gamma}{\gamma+2} - \mu\right)}{1 - \mu} |a_k| \\ &\geq \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k-\gamma}{\gamma+2}\right)^n \left(\frac{2k-\gamma}{\gamma+2} + \mu\right)}{1 - \mu} |b_k| \\ &> \sum_{k=2}^{\infty} k |b_k| |z|^{k-1} \geq |g'(z)|. \end{aligned}$$

Using the fact that $\text{Re } w \geq \alpha$ if and only if $|1 - \alpha + w| \geq |1 + \alpha - w|$, it suffices to show that

$$\left| (1 - \mu) I_{\gamma}^n f(z) + I_{\gamma}^{n+1} f(z) \right| - \left| (1 + \mu) I_{\gamma}^n f(z) - I_{\gamma}^{n+1} f(z) \right| \geq 0. \quad (6)$$

Substituting for $I_\gamma^n f(z)$ and $I_\gamma^{n+1} f(z)$ in (6), we obtain

$$\begin{aligned} & |(1 - \mu)I_\gamma^n f(z) + I_\gamma^{n+1} f(z)| - |(1 + \mu)I_\gamma^n f(z) - I_\gamma^{n+1} f(z)| \\ & \geq 2(1 - \mu)|z| - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} + 1 - \mu\right) |a_k| |z|^k \\ & \quad - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} - 1 + \mu\right) |b_k| |z|^k \\ & \quad - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - 1 - \mu\right) |a_k| |z|^k \\ & \quad - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + 1 + \mu\right) |b_k| |z|^k \\ & > 2(1 - \mu)|z| \left\{ 1 - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right) |a_k| - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right) |b_k| \right\}. \end{aligned}$$

This last expression is non-negative by (5) and so the proof is complete.

2.2 Theorem. Let $f_n = h + \overline{g_n}$ be given by (4) with $b_1 = 0$. Then $f_n \in \overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$ if and only if

$$\sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right) |a_k| + \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right) |b_k| \leq 1 - \mu, \quad (7)$$

where $n \in \mathbb{N}_0, 2 \geq \gamma \geq 0, \frac{\gamma}{\gamma+2} \leq \mu < \frac{2}{\gamma+2}$.

Proof. The “if” part follows from 2.1 Theorem upon noting that $\overline{SH}^0(\gamma, n, \mu) \subset SH^0(\gamma, n, \mu)$. For the “only if” part, we show that $f_n \notin \overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$ if the condition (7) does not hold. Note that a necessary and sufficient condition for $f_n = h + \overline{g_n}$ given by (4), to be in $\overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$ is that the condition (3) to be satisfied.

The above condition must hold for all values of $z, |z| = r < 1$. Upon choosing the values of z on the positive real axis where $0 \leq |z| = r < 1$ we must have

$$\text{Re} \left\{ \frac{2(1 - \mu)z - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right) a_k z^k}{z - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n a_k z^k + \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n b_k \bar{z}^k} - \frac{\sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right) b_k \bar{z}^k}{z - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n a_k z^k + \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n b_k \bar{z}^k} \right\} \geq 0.$$

This is equivalent to

$$\left\{ \frac{(1 - \mu) - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right) a_k r^{k-1}}{1 - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n a_k r^{k-1} + \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n b_k r^{k-1}} - \frac{\sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right) b_k r^{k-1}}{1 - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n a_k r^{k-1} + \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n b_k r^{k-1}} \right\} \geq 0. \quad (8)$$

If the condition (7) does not hold, then the expression in (8) is negative for r values approaching 1. Hence there exists $z_0 = r_0$ in $(0,1)$ for which the quotient in (8) is negative. This shows the required condition for $f_n \in \overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$ and so the proof is complete.

2.3 Theorem. Let $f_n = h + \overline{g}_n$ be given by (4). Then $f_n \in \overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$ if and only if

$$f_n(z) = \sum_{k=1}^{\infty} (X_k h_k(z) + Y_k g_{n_k}(z)),$$

where

$$h_1(z) = z, \quad h_k(z) = z - \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)} z^k$$

and

$$g_{n_1}(z) = z, \quad g_{n_k}(z) = z + (-1)^n \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right)} \bar{z}^k$$

for $X_k \geq 0, Y_k \geq 0, \sum_{k=1}^{\infty} (X_k + Y_k) = 1, k = 2, 3, \dots, n \in \mathbb{N}_0,$

$$2 \geq \gamma \geq 0, \frac{\gamma}{\gamma + 2} \leq \mu < \frac{2}{\gamma + 2}.$$

In particular, the extreme points of $\overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$ are $\{h_k\}$ and $\{g_{n_k}\}$.

Proof. For functions f_n of the form (4) we have

$$\begin{aligned} f_n(z) &= \sum_{k=1}^{\infty} (X_k h_k(z) + Y_k g_{n_k}(z)) \\ &= \sum_{k=1}^{\infty} (X_k + Y_k)z - \sum_{k=2}^{\infty} \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)} X_k z^k \\ &\quad + (-1)^n \sum_{k=2}^{\infty} \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right)} Y_k \bar{z}^k. \end{aligned}$$

Then

$$\begin{aligned} &\sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)}{1 - \mu} \left(\frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)} X_k \right) \\ &+ \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right)}{1 - \mu} \left(\frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right)} Y_k \right) \\ &= \sum_{k=2}^{\infty} X_k + \sum_{k=2}^{\infty} Y_k = 1 - X_1 - Y_1 \leq 1 \end{aligned}$$

and so $f_n \in \overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$. Conversely, if $f_n \in \overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$, then

$$a_k \leq \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)}$$

and

$$b_k \leq \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right)}.$$

Set

$$X_k = \frac{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)}{1 - \mu} a_k,$$

$$Y_k = \frac{\left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right)}{1 - \mu} b_k,$$

for $k = 2, 3, \dots$ and

$$X_1 + Y_1 = 1 - \left(\sum_{k=2}^{\infty} X_k + Y_k\right)$$

where $X_k \geq 0$, $Y_k \geq 0$. Then, as required, we obtain

$$\begin{aligned} f_n(z) &= (X_1 + Y_1)z + \sum_{k=2}^{\infty} (X_k h_k(z) + Y_k g_{n_k}(z)) \\ &= \sum_{k=1}^{\infty} (X_k h_k(z) + Y_k g_{n_k}(z)). \end{aligned}$$

2.4 Theorem. Let $f_n \in \overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$. Then for $|z| = r < 1$ and $n \in \mathbb{N}_0$, $2 \geq \gamma \geq 0$, $\frac{\gamma}{\gamma+2} \leq \mu < \frac{2}{\gamma+2}$ we have

$$|f_n(z)| \leq r + \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)} r^2,$$

and

$$|f_n(z)| \geq r - \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)} r^2.$$

Proof. We only prove the right side of the inequality. The left side can be shown in a similar way. Let $f_n \in \overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$. Taking the absolute value of f_n we have

$$\begin{aligned} |f_n(z)| &\leq r + \sum_{k=2}^{\infty} (a_k + b_k) r^k \\ &\leq r + \frac{(1 - \mu)r^2}{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)} \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)}{1 - \mu} |a_k| \\ &\quad + \frac{(1 - \mu)r^2}{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)} \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right)}{1 - \mu} |b_k| \end{aligned}$$

$$\leq r + \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)} r^2.$$

2.5 Theorem. The class $\overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$ is closed under convex combination.

Proof. Let $f_{n_i} \in \overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$ for Let $i = 1, 2, \dots$, where f_{n_i} is given by

$$f_{n_i}(z) = z - \sum_{k=2}^{\infty} a_{k_i} z^k + (-1)^n \sum_{k=2}^{\infty} b_{k_i} \bar{z}^k.$$

Then by (7),

$$\sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)}{1 - \mu} a_{k_i} + \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right)}{1 - \mu} b_{k_i} \leq 1. \quad (9)$$

For $\sum_{i=1}^{\infty} t_i = 1, 0 \leq t_i \leq 1$, the convex combination of f_{n_i} may be written as

$$\sum_{i=1}^{\infty} t_i f_{n_i}(z) = z - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\sum_{i=1}^{\infty} t_i a_{k_i}\right) z^k + (-1)^n \sum_{k=2}^{\infty} \left(\sum_{i=1}^{\infty} t_i b_{k_i}\right) \bar{z}^k.$$

Then by (9),

$$\begin{aligned} & \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)}{1 - \mu} \left(\sum_{i=1}^{\infty} t_i a_{k_i}\right) + \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right)}{1 - \mu} \left(\sum_{i=1}^{\infty} t_i b_{k_i}\right) \\ &= \sum_{i=1}^{\infty} t_i \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k + \gamma}{\gamma + 2} - \mu\right)}{1 - \mu} a_{k_i} + \sum_{i=1}^{\infty} t_i \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2}\right)^n \left(\frac{2k - \gamma}{\gamma + 2} + \mu\right)}{1 - \mu} b_{k_i} \\ &\leq \sum_{i=1}^{\infty} t_i = 1. \end{aligned}$$

This is the condition required by (7) and so $\sum_{i=1}^{\infty} t_i f_{n_i}(z) \in \overline{SH}^0(\gamma, n, \mu)$.

3. REFERENCES

- Avcı, Y., Zlotkiewicz, E. 1990. On harmonic univalent mappings. Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska Sect. A, 44, 1-7.
- Cho, N.E., Srivastava, H.M. 2003. Argument estimates of certain analytic functions defined by a class of multiplier transformations. Math. Comput. Modelling, 37, 39-49.
- Clunie, J., Sheil-Small, T., 1984. Harmonic univalent functions. Ann. Acad. Sci. Fenn. Ser. A I Math., 9, 3-25.
- Flett, T.M., 1972. The dual of an inequality of Hardy and Littlewood and some related inequalities. J. Math. Anal. Appl., 38, 746-765.
- Jahangiri, J.M., 1999. Harmonic functions starlike in the unit disk. J. Math. Anal. Appl., 235, 470-477.
- Jahangiri, J.M., Murugusundaramoorthy, G., Vijaya, K., 2002. Salagean-type harmonic univalent functions. South J. Pure Appl. Math., 2, 77-82.
- Salagean, G.S., 1983. Subclasses of univalent functions. Lecture Notes in Math. Springer- Verlag Heidelberg, 1013, 362-372.
- Silverman, H., 1998. Harmonic univalent functions with negative coefficients. J. Math. Anal. Appl., 220, 283-289.

Silverman, H., Silvia, E.M., 1999. Subclasses of harmonic univalent functions. *N. Z. J. Math.*, 28, 275-284.

Uralegaddi, B.A., Somanatha, C., 1992. Certain classes of univalent functions. *Current topics in analytic function theory*, World Sci. Publishing, Singapore, (Edited by H.M. Srivastava and S. Owa), 371-374.

HARMONİK YALINKAT FONKSİYONLARIN ÖZEL BİR ALT SINIFI

Hasan BAYRAM

Department of Mathematics Bursa Uludag University

hbayram@uludag.edu.tr

Sibel YALÇIN

Department of Mathematics Bursa Uludag University

syalcin@uludag.edu.tr

Özet

Harmonik fonksiyonlar geometrik fonksiyonlar sınıfında klasik bir başlıktır. Geçmişten günümüze birçok araştırmacı bu fonksiyon sınıflarını incelemiş olup uygulama alanı çok geniş olduğu için günümüzde hala popülerliğini koruyan bir fonksiyon sınıfıdır. Biz ise bu çalışmada harmonik fonksiyonların bir alt sınıfı olan harmonik yalınkat fonksiyonları inceleyeceğiz. Genel olarak harmonik yalınkat fonksiyonlar; h ve g fonksiyonları harmonik fonksiyonların analitik fonksiyonları içeren alt sınıfında olmak üzere $f = h + \bar{g}$ tipinde yazılabilen fonksiyonlardır. Burada h analitik kısım, g ise co-analitik kısım olarak bilinir. Bu çalışmada harmonik yalınkat fonksiyonların bir alt sınıfı incelenecek olup. Bu alt sınıfa ait katsayı bağıntıları, distorsiyon teoremleri, konveks kombinasyonları ve ekstrem noktaları ispatsız olarak incelenecektir.

f fonksiyonunun \mathbb{D} dairesinde yerel yalınkat ve yön koruyan olması için gerek ve yeter şart $|h'(z)| > |g'(z)|$ eşitsizliğinin sağlanmasıdır. (Clunie and Sheil-Small 1984). Bu ise genelliği bozmadan $h(0) = 0$ ve $h'(0) = 1$ olduğu kabul edilirse $h'(z) \neq 0$ olduğunu gösterir ve

$$h(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} a_k z^k \quad \text{ve} \quad g(z) = \sum_{k=1}^{\infty} b_k z^k$$

tipinde yazılabilir. \mathbb{D} dairesinde $f(0) = f_z(0) - 1 = 0$ eşitliğini sağlayan harmonik yalınkat ve yön koruyan fonksiyonlar $f = h + \bar{g}$ tipinde yazılabilir. Bu fonksiyonların oluşturduğu sınıf SH ile gösterilsin. Her ne kadar $f \in SH$ fonksiyonunu analitik kısmı olan h fonksiyonu yerel yalınkat olsa da yalınkat olması gerekmediği görülecek. Bu ise basitçe yön koruma özelliğinin $|b_1| < 1$ anlamına geldiğini gösterir. SH^0 alt sınıfı SH sınıfındaki fonksiyonların $f_z(0) = 0$ özelliğini sağlayanlardan oluşur.

Anahtar Kelimeler: *Harmonik, Yalınkat, Lineer Operatör*

ON A NEW SUBCLASS OF HARMONIC UNIVALENT FUNCTIONS

Abstract

Harmonic functions are a classic title in the class of geometric functions. Many researchers have studied these function classes from past to present, and since it has a wide range of applications, it is still a popular class. In this study, we will examine harmonic univalent functions, a subclass of harmonic functions. In general, harmonic univalent functions; The functions h and g are functions that can be written in $f = h + \bar{g}$ type, including the subclass of harmonic functions containing analytic functions. Where h is known as the analytical part, g is known as the co-analytical part. In this study, a subclass of harmonic univalent functions will be examined. The

coefficient relations, distortion theorems, convex combinations and extreme points of this subclass will be examined without proof.

A necessary and sufficient condition for f to be locally univalent and sense-preserving in \mathbb{D} is that $|h'(z)| > |g'(z)|$ (Clunie and Sheil-Small 1984). This shows in particular that $h'(z) \neq 0$ so there is no loss of generality in supposing that $h(0) = 0$ and $h'(0) = 1$. To this end, without loss of generality, we may write

$$h(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} a_k z^k \quad \text{and} \quad g(z) = \sum_{k=1}^{\infty} b_k z^k.$$

Let SH denote the family of functions $f = h + \bar{g}$ which are harmonic, univalent, and sense-preserving in \mathbb{D} for which $f(0) = f_z(0) - 1 = 0$. Thus, SH contains the standard class S of analytic univalent functions. Although the analytic part h of a function $f \in SH$ is locally univalent, it will become apparent that it need not be univalent. One shows easily that the sense-preserving property implies that $|b_1| < 1$. The subclass SH^0 of SH consists of all functions in SH which have the additional property $f_{\bar{z}}(0) = 0$.

Keywords: *Harmonic, Univalent, Linear Operator*

1. INTRODUCTION

A necessary and sufficient condition for f to be locally univalent and sense-preserving in \mathbb{D} is that $|h'(z)| > |g'(z)|$ (Clunie and Sheil-Small 1984). This shows in particular that $h'(z) \neq 0$ so there is no loss of generality in supposing that $h(0) = 0$ and $h'(0) = 1$. To this end, without loss of generality, we may write

$$h(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} a_k z^k \quad \text{and} \quad g(z) = \sum_{k=1}^{\infty} b_k z^k \tag{1}$$

Let SH denote the family of functions $f = h + \bar{g}$ which are harmonic, univalent, and sense-preserving in \mathbb{D} for which $f(0) = f_z(0) - 1 = 0$. Thus, SH contains the standard class S of analytic univalent functions. Although the analytic part h of a function $f \in SH$ is locally univalent, it will become apparent that it need not be univalent. One shows easily that the sense-preserving property implies that $|b_1| < 1$. The subclass SH^0 of SH consists of all functions in SH which have the additional property $f_{\bar{z}}(0) = 0$. In 1984 Clunie and Sheil-Small investigated the class SH as well as its geometric subclasses and obtained some coefficient bounds. Since then, there have been several related papers on SH and its subclasses. For example Avcı and Zlotkiewicz (1990), Flett, (1972), Jahangiri (1999), Jahangiri et. al. (2002), Silverman (1998), Silverman and Silvia (1999), Uralegaddi and Somanatha (1992), etc. Also note that SH reduces to the class S of normalized analytic univalent functions in \mathbb{D} , if the co-analytic part of f is identically zero.

For $f \in S$, the differential operator D^n ($n \in \mathbb{N}_0 = \mathbb{N} \cup \{0\}$) of f was introduced by Salagean (1983). This operator was developed and modified by many researchers over time. As a simple example for $f = h + \bar{g}$ given by (1), Jahangiri et. al. (2002) defined the modified Salagean operator of f as

$$D^n f(z) = D^n h(z) + \overline{D^n g(z)},$$

where

$$D^n h(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} k^n a_k z^k \quad \text{and} \quad D^n g(z) = \sum_{k=1}^{\infty} k^n b_k z^k.$$

Next, for functions $f \in A$ Cho and Srivastava (2003) defined multiplier transformations. For $f = h + \bar{g}$ given by (1), we introduce a differential operator defined as follows $I_\beta^n f(z): SH \rightarrow SH$ by

$$I_\beta^0 f(z) = D^0 f(z) = h(z) + \overline{g(z)},$$

$$I_\beta^n f(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta} \right)^n a_k z^k + (-1)^n \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta} \right)^n \overline{b_k z^k} \quad (2)$$

where $n \in \mathbb{N}_0, \beta \geq 1$. Denote by $SH(\beta, n, \mu)$ the subclass of SH consisting of functions f of the form (1) that satisfy the condition

$$\operatorname{Re} \left(\frac{I_\beta^{n+1} f(z)}{I_\beta^n f(z)} \right) \geq \mu, \quad 0 \leq \mu < 1 \quad (3)$$

where $I_\beta^n f(z)$ is defined by (2).

We let the subclass $\overline{SH}(\beta, n, \mu)$ consisting of harmonic functions $f_n = h + \bar{g}_n$ in SH so that h and g_n are of the form

$$h(z) = z - \sum_{k=2}^{\infty} a_k z^k, \quad g_n(z) = (-1)^n \sum_{k=1}^{\infty} b_k z^k, \quad a_k, b_k \geq 0. \quad (4)$$

In the first theorem, we introduce a sufficient coefficient condition for harmonic functions in $SH(\beta, n, \mu)$.

2. MAIN RESULTS

2.1. Theorem. Let $f = h + \bar{g}$ be so that h and g are given by (1) with $b_1 = 0$. Let

$$\sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta} \right)^n \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta} - \mu \right) |a_k| + \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta} \right)^n \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta} + \mu \right) |b_k| \leq 1 - \mu, \quad (5)$$

where $n \in \mathbb{N}_0, \beta \geq 2, \frac{1}{1+\beta} \leq \mu < \frac{\beta}{1+\beta}$. Then f is sense-preserving, harmonic univalent in \mathbb{D} and $f \in SH^0(\beta, n, \mu)$.

Proof. If $z_1 \neq z_2$,

$$\begin{aligned} \left| \frac{f(z_1) - f(z_2)}{h(z_1) - h(z_2)} \right| &\geq 1 - \left| \frac{g(z_1) - g(z_2)}{h(z_1) - h(z_2)} \right| = 1 - \left| \frac{\sum_{k=2}^{\infty} b_k (z_1^k - z_2^k)}{(z_1 - z_2) + \sum_{k=2}^{\infty} a_k (z_1^k - z_2^k)} \right| \\ &> 1 - \frac{\sum_{k=2}^{\infty} k |b_k|}{1 - \sum_{k=2}^{\infty} k |a_k|} \\ &\geq 1 - \frac{\sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta} \right)^n \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta} + \mu \right) |b_k|}{1 - \mu}}{\sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta} \right)^n \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta} - \mu \right) |a_k|}{1 - \mu}} \geq 0, \end{aligned}$$

which proves univalence. Note that f is sense-preserving in \mathbb{D} . This is because

$$\begin{aligned}
 |h'(z)| &\geq 1 - \sum_{k=2}^{\infty} k|a_k| |z|^{k-1} \\
 &> 1 - \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta} - \mu\right)}{1 - \mu} |a_k| \\
 &\geq \sum_{k=2}^{\infty} \frac{\left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta} + \mu\right)}{1 - \mu} |b_k| \\
 &> \sum_{k=2}^{\infty} k|b_k| |z|^{k-1} \\
 &\geq |g'(z)|.
 \end{aligned}$$

Using the fact that $\operatorname{Re} w \geq \alpha$ if and only if $|1 - \alpha + w| \geq |1 + \alpha - w|$, it suffices to show that

$$|(1 - \mu)I_{\beta}^n f(z) + I_{\beta}^{n+1} f(z)| - |(1 + \mu)I_{\beta}^n f(z) - I_{\beta}^{n+1} f(z)| \geq 0. \quad (6)$$

Substituting for $I_{\beta}^n f(z)$ and $I_{\beta}^{n+1} f(z)$ in (6), we obtain

$$\begin{aligned}
 &|(1 - \mu)I_{\beta}^n f(z) + I_{\beta}^{n+1} f(z)| - |(1 + \mu)I_{\beta}^n f(z) - I_{\beta}^{n+1} f(z)| \\
 &\geq 2(1 - \mu)|z| - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta} + 1 - \mu\right) |a_k| |z|^k \\
 &\quad - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta} - 1 + \mu\right) |b_k| |z|^k \\
 &\quad - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta} - 1 - \mu\right) |a_k| |z|^k \\
 &\quad - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta} + 1 + \mu\right) |b_k| |z|^k \\
 &> 2(1 - \mu)|z| \left\{ 1 - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta} - \mu\right) |a_k| - \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta} + \mu\right) |b_k| \right\}.
 \end{aligned}$$

This last expression is non-negative by (5) and so the proof is complete.

2.2. Theorem. Let $f_n = h + \overline{g_n}$ be given by (4) with $b_1 = 0$. Then $f_n \in \overline{SH}^0(\beta, n, \mu)$ if and only if

$$\sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{\beta k + 1}{1 + \beta} - \mu\right) |a_k| + \sum_{k=2}^{\infty} \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{\beta k - 1}{1 + \beta} + \mu\right) |b_k| \leq 1 - \mu, \quad (7)$$

where $n \in \mathbb{N}_0, \beta \geq 2, \frac{1}{1 + \beta} \leq \mu < \frac{\beta}{1 + \beta}$.

2.3. Theorem. Let $f_n \in \overline{SH}^0(\beta, n, \mu)$. Then for $|z| = r < 1$ and $n \in \mathbb{N}_0, \beta \geq 2, \frac{1}{1+\beta} \leq \mu < \frac{\beta}{1+\beta}$. We have

$$|f_n(z)| \leq r + \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2\beta + 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{2\beta + 1}{1 + \beta} - \mu\right)} r^2,$$

and

$$|f_n(z)| \geq r - \frac{1 - \mu}{\left(\frac{2\beta + 1}{1 + \beta}\right)^n \left(\frac{2\beta + 1}{1 + \beta} - \mu\right)} r^2.$$

2.4. Theorem. The class $\overline{SH}^0(\beta, n, \mu)$ is closed under convex combinations.

REFERENCES

- Avcı, Y., Zlotkiewicz, E. (1990). On harmonic univalent mappings. *Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska Sect. A*, 44, 1-7. 8
- Cho, N.E., Srivastava, H.M. (2003). Argument estimates of certain analytic functions defined by a class of multiplier transformations. *Math. Comput. Modelling*, 37, 39-49.
- Clunie, J., Sheil-Small, T., (1984). Harmonic univalent functions. *Ann. Acad. Sci. Fenn. Ser. A I Math.*, 9, 3-25.
- Flett, T.M., (1972). The dual of an inequality of Hardy and Littlewood and some related inequalities. *J. Math. Anal. Appl.*, 38, 746-765.
- Jahangiri, J.M., (1999). Harmonic functions starlike in the unit disk. *J. Math. Anal. Appl.*, 235, 470-477.
- Jahangiri, J.M., Murugusundaramoorthy, G., Vijaya, K., (2002). Salagean-type harmonic univalent functions. *South J. Pure Appl. Math.*, 2, 77-82.
- Salagean, G.S., (1983). Subclasses of univalent functions. *Lecture Notes in Math.* Springer-Verlag Heidelberg, 1013, 362-372.
- Silverman, H., (1998). Harmonic univalent functions with negative coefficients. *J. Math. Anal. Appl.*, 220, 283-289.
- Silverman, H., Silvia, E.M., (1999). Subclasses of harmonic univalent functions. *N. Z. J. Math.*, 28, 275-284.
- Uralegaddi, B.A., Somanatha, C., (1992). Certain classes of univalent functions. *Current topics in analytic function theory*, World Sci. Publishing, Singapore, (Edited by H.M. Srivastava and S. Owa), 371-374.

KONKAV YALINKAT FONKSİYONLARIN BİR ALT SINIFI İÇİN FEKETE-SZEGÖ PROBLEMİ

Hasan BAYRAM

Department of Mathematics Bursa Uludag University

hbayram@uludag.edu.tr

Sibel YALÇIN

Department of Mathematics Bursa Uludag University

syalcin@uludag.edu.tr

Özet

Geometrik fonksiyonlar teorisinde önemli bir yere sahip olan yalınkat (univalent) fonksiyonların sınıfı daha öncelerinde birçok araştırmacı tarafından çalışılmıştır. Ayrıca yalınkat fonksiyon sınıfının alt sınıf incelemesi birçok araştırmacı tarafından yapılmıştır. Yıldızlılık, konvekslik, konkavlık kavramları yalınkat fonksiyon sınıflarının en bilindik alt sınıflarındandır. Bu çalışmada konkav yalınkat fonksiyonlar ve konkav yalınkat fonksiyon sınıfının alt sınıfı ön bilgi olarak verilmiştir. Birim daireyi konveks bölgelere resmeden konform dönüşümler klasik bir başlıktır. Geçmişte Avkhadiev ve Wirths (2002) tarafından birim daireyi konkav bölgelere (kapalı konveks kümelerin tümleyeni) dönüştüren konform dönüşümlerle ilgili bazı yeni özellikler bulundu. Operatör çalışmaları kompleks analiz, geometrik fonksiyonlar teorisi ve benzeri alanlarında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bir çok türev ve integral operatörleri analitik fonksiyonların konvolüsyonunun terimleri ile ifade edilebilir. $C_0(\alpha)$ sınıfı konkav yalınkat fonksiyonların bir sınıfı olarak tanımlansın. Bir $f: \mathbb{D} \rightarrow \mathbb{C}$ fonksiyonunun $C_0(\alpha)$ sınıfına ait olması için aşağıdaki şartları sağlaması gerekli ve yeterlidir:

- f fonksiyonu \mathbb{D} dairesinde $f(0) = f'(0) - 1 = 0$ standart normalizasyonlarını sağlayan analitik bir fonksiyondur. Ayrıca $f(1) = \infty$ şartı sağlanır.
- f fonksiyonu \mathbb{D} dairesini tümleyeni \mathbb{C} ye göre konveks olan bir kümeye konform olarak resmeder.
- $f(\mathbb{D})$ nin ∞ da açılma açısı $\alpha \in (1,2]$ iken $\pi\alpha$ değerine eşit veya bu değerden daha azdır.

Bu çalışmada Fekete-Szegö Problemi olarak bilinen $\lambda \in (0,1]$ reel değerli sayısına bağlı katsayı bağıntısının üst sınırını bulma problemi kısaca tanımlanmıştır. Sonuç olarak bildirinin sonunda verilen teoremin ispatı için gerekli tüm durumlar incelenip özel bir operatörü yardımıyla tanımlanan konkav yalınkat fonksiyonların alt sınıfında Fekete-Szegö Problemi çözülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Konkav, Yalınkat, Yeni Operatör*

FEKETE-SZEGÖ PROBLEM FOR A SUBCLASS OF CONCAVE UNIVALENT FUNCTIONS

Abstract

The class of univalent functions, which has an essential place in the theory of geometric functions, has been studied by many researchers before. In addition, the subclass examination of the univalent function class was carried out by many researchers. The concepts of starlike, convex, and concave are among the most well-known subclasses of univalent function classes. In this study, concave univalent

functions and subclass of concave univalent function class are given as preliminary information. Conformal maps of the unit disk onto convex domains are a classical topic. In 2002 Avkhadiev and Wirths discovered that conformal maps onto concave domains (the complements of convex closed sets) have some novel properties. The study of operators plays an essential role in Mathematics, especially in Geometric Function Theory in Complex Analysis and its related fields. Many derivative and integral operators can be written in terms of convolution of certain analytic functions. A function $f: \mathbb{D} \rightarrow \mathbb{C}$ is said to belong to the family $Co(\alpha)$ if f satisfies the following conditions:

- f is analytic in \mathbb{D} with the standard normalization $f(0) = f'(0) - 1 = 0$. In addition it satisfies $f(1) = \infty$.
- f maps \mathbb{D} conformally onto a set whose complement with respect to \mathbb{C} is convex.
- The opening angle of $f(\mathbb{D})$ at 1 is less than or equal to $\pi\alpha$, $\alpha \in (1,2]$.

In this paper, the problem of finding the upper bound of the coefficient relation based on the real-valued number $\lambda \in (0,1)$, known as the Fekete-Szegö Problem, was briefly defined and problem solved.

Keywords: *Concave, Univalent, Distortion Theorems, New Operator*

1. Giriş

$$\mathbb{D} = \{z \in \mathbb{C} : |z| < 1\}$$

birim dairede tanımlı analitik fonksiyonların sınıfı A olsun. A sınıfındaki fonksiyonlar

$$f(z) = z + \sum_{n=2}^{\infty} a_n z^n \quad (1)$$

eşitliğini sağlasın. Ayrıca S ile birim dairede yalınkat olan A sınıfındaki tüm fonksiyonların sınıfını tanımlayalım.

f fonksiyonu \mathbb{D} diskinde tanımlı (1) tipinde S sınıfına ait bir fonksiyon olsun. Klasik Fekete-Szegö eşitsizliği Loewner'in metoduna göre tanımlanırsa $f \in S$ fonksiyonunun katsayıları için $\lambda \in (0,1]$ olmak üzere;

$$|a_3 - \lambda a_2^2| \leq 1 + 2 \exp\left(-\frac{2\lambda}{1-\lambda}\right) \quad (2)$$

eşitsizliği geçerlidir. $\lambda \rightarrow 1^-$ iken temel $|a_3 - a_2^2| \leq 1$ eşitsizliği elde edilir. Dahası

$$\Lambda_\lambda(f) = a_3 - \lambda a_2^2$$

katsayı fonksiyonu ve \mathbb{D} diskinde tanımlı normalizasyonu yapılmış f analitik fonksiyonu fonksiyonlar teorisinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin $a_3 - a_2^2$ sayısı S_f ; \mathbb{D} diskinde lokal yalınkat f fonksiyonlarının Schwarzian türevi $(f''/f) - (f''/f)^2/2$ olmak üzere $S_f(0)/6$ sayısını temsil eder. $\Lambda_\lambda(f)$ fonksiyonunun mutlak değerinin maksimumunu bulma problemi Fekete-Szegö (1933) problemi olarak adlandırılır. Burada bir operatör yardımıyla tanımlanan konkav fonksiyonlar için λ reel parametrelili Fekete-Szegö problemi çözülecektir.

2. Ön Hazırlıklar

$$f_j(z) = \sum_{n=0}^{\infty} a_{n,j} z^n \quad (j = 1,2)$$

tipindeki fonksiyonlar \mathbb{D} birim dairesinde analitik ve $z \in \mathbb{D}$ olmak üzere f_1 ve f_2 fonksiyonlarının Hadamard çarpımı,

$$(f_1 * f_2)(z) = \sum_{n=0}^{\infty} a_{n,1} a_{n,2} z^n = (f_2 * f_1)(z) \quad (3)$$

eşitliğiyle tanımlansın.

Srivastava ve Choi (2001) tarafından tanımlanan genel $\Phi(z, s, a)$ Hurwitz-Lerch Zeta fonksiyonunu ele alalım. Bu fonksiyon, $\mathbb{Z}_0^- := \mathbb{Z} \setminus \mathbb{N}$, ve $\mathbb{N} := \{1,2,3, \dots\}$ olduğunda $|z| < 1$ iken $a \in \mathbb{C} \setminus \mathbb{Z}_0^-$ ve $s \in \mathbb{C}$, $|z| = 1$ iken $\text{Re}(s) > 1$ olmak üzere

$$\Phi(z, s, a) := \sum_{n=2}^{\infty} \frac{z^n}{(n+a)^s}$$

olarak tanımlanır. $\Phi(z, s, a)$ Hurwitz-Lerch Zeta fonksiyonu ile ilgili bu ve buna benzer birçok özellik Choi ve Srivastava (2005), Ferreira ve Lopez (2004), Srivastava ve Attiya (2007), Lin ve ark. (2006) çalışmalarında mevcuttur. Srivastava ve Attiya (2007) tarafından (Attiya ve Hakami (2013), Kutbi ve Attiya (2012) çalışmalarında da görülebilir.) $z \in \mathbb{D}$, $b \in \mathbb{C} \setminus \mathbb{Z}_0^-$, $m > -1$, $\mu \in \mathbb{C}$ ve $f \in A$ iken

$$\mathfrak{S}_b^\mu f(z) = (G_b^\mu * f)(z) \quad (4)$$

Hadamard çarpımı ile tanımlanan

$$\mathfrak{S}_b^\mu: A \rightarrow A$$

lineer operatörü araştırılıp tanıtıldı. Bu operatör burada kolaylık sağlaması açısından $z \in \mathbb{D}$ için

$$G_b^\mu(z) := (1+b)^\mu [\Phi(z, \mu, b) - b^{-\mu}] \quad (5)$$

eşitliği ile verilecek.

Ayrıca (1), (4) ve (5) eşitlikleri yardımıyla

$$\mathfrak{S}_b^{\mu,m} f(z) = z + \sum_{n=2}^{\infty} \left(\frac{1+b}{n+b} \right)^\mu \frac{m! n!}{(n+m-1)!} a_n z^n \quad (6)$$

operatörü tanımlanabilir. Burada

$$\mathfrak{M}_n = \left| \left(\frac{1+b}{n+b} \right)^\mu \frac{m! n!}{(n+m-1)!} \right| \quad (7)$$

olarak tanımlansın. Özel olarak,

$$\mathfrak{M}_1 = 1, \mathfrak{M}_2 = \left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right|, \mathfrak{M}_3 = \left| \left(\frac{1+b}{3+b} \right)^\mu \frac{6}{(m+2)(m+1)} \right|$$

dir.

$$S_{\mathfrak{M}}^* = \left\{ f \in S: \operatorname{Re} \left(\frac{z \left(\mathfrak{S}_b^{\mu, m} f(z) \right)'}{\mathfrak{S}_b^{\mu, m} f(z)} \right) > 0, \quad z \in \mathbb{D} \right\}$$

biçiminde tanımlanan $S_{\mathfrak{M}}^*$ sınıfı analitik fonksiyonların bir alt sınıfıdır.

Geçmişte Avkhadiev ve Wirths (2002) tarafından birim daireyi konkav bölgelere(kapalı konveks kümelerin tümleyeni) dönüştüren konform dönüşümlerle ilgili bazı yeni özellikler bulundu. $Co(\alpha)$ sınıfı konkav yalınkat fonksiyonların bir sınıfı olarak tanımlansın. Bir $f: \mathbb{D} \rightarrow \mathbb{C}$ fonksiyonunun $Co(\alpha)$ sınıfına ait olması için aşağıdaki şartları sağlaması gerekli ve yeterlidir:

- f fonksiyonu \mathbb{D} dairesinde $f(0) = f'(0) - 1 = 0$ standart normalizasyonu sağlayan analitik bir fonksiyondur. Ayrıca $f(1) = \infty$ şartı sağlanır.
- f fonksiyonu \mathbb{D} dairesini tümleyeni \mathbb{C} ye göre konveks olan bir kümeye konform olarak resmeder.
- $f(\mathbb{D})$ nin ∞ da açılma açısı $\alpha \in (1, 2]$ iken $\pi\alpha$ değerine eşit veya bu değerden daha azdır.

Bhowmik ve ark. (2010) f analitik fonksiyonunun \mathbb{D} dairesini $\pi\alpha$ açılı konkav bir bölge üzerine resmetmesi için gerek ve yeter şartın

$$P_f(z) = \frac{2}{\alpha - 1} \left[\frac{\alpha + 1}{2} \frac{1 + z}{1 - z} - 1 - z \frac{f''(z)}{f'(z)} \right]$$

iken $\operatorname{Re} P_f(z) > 0$ olması gerektiğini göstermiştir.

S^* yıldızlı fonksiyonların sınıfını gösterebiliriz. Aşağıdaki teorem Bhowmik ve ark. (2010) tarafından bu karakterizasyon kullanılarak ispat edilmiştir.

2.5 Teorem. $\alpha \in (1, 2]$ iken $f \in Co(\alpha)$ olması için gerek ve yeter şart

$$\Lambda_\phi(z) = \int_0^z \frac{1}{(1-t)^{\alpha+1}} \left(\frac{t}{\phi(t)} \right)^{(\alpha-1)/2} dt \quad (8)$$

iken $f(z) = \Lambda_\phi(z)$ olacak şekilde $\phi \in S^*$ fonksiyonunun mevcut olmasıdır.

2.6 Lemma. $g(z) = z + a_2 z^2 + a_3 z^3 + \dots \in S^*$ olsun. Bu takdirde

$$|a_3 - \lambda a_2^2| \leq \max\{1, |3 - 4\lambda|\}$$

dir. Eşitlik, $|\lambda - 3/4| \geq 1/4$ iken k Koebe fonksiyonu için, $|\lambda - 3/4| \leq 1/4$ iken $(k(z^2))^{1/2} = z/(1 - z^2)$ fonksiyonu için sağlanır (Koepef 1987).

Teorem 2.5 den hareketle (1) formundaki f fonksiyonunun $Co(\alpha)$ sınıfında olması için gerek ve yeter şart

$$f'(z) = \frac{1}{(1-z)^{\alpha+1}} \left(\frac{z}{\mathfrak{M}_n \phi(z)} \right)^{(\alpha-1)/2} \quad (9)$$

olacak şekilde $\phi(z) = z + \sum_{n=2}^{\infty} \phi_n z^n$ formunda bir $\phi \in S_{\mathfrak{M}}$ fonksiyonunun mevcut olmasıdır.

$$f(z) = z + \sum_{n \geq 2} a_n z^n \quad \text{ve} \quad \phi(z) = z + \sum_{n \geq 2} \phi_n z^n$$

denirse (9) bağıntısındaki z ve z^2 nin katsayıları eşitlenirse,

$$a_2 = \frac{\alpha + 1}{2} - \frac{\alpha - 1}{4} \left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| \phi_2$$

$$a_3 = \frac{(\alpha + 1)(\alpha + 2)}{6} - \frac{\alpha^2 - 1}{6} \left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| \phi_2 - \frac{\alpha - 1}{6} \left| \left(\frac{1+b}{3+b} \right)^\mu \frac{6}{m^2 + 3m + 2} \right| \phi_3$$

$$+ \frac{\alpha^2 - 1}{24} \left(\left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| \right)^2 \phi_2^2$$

elde edilir. Buradan yola çıkılarak $a_3 - \lambda a_2^2$ ifadesi hesaplanırsa

$$a_3 - \lambda a_2^2 = \frac{(\alpha + 1)^2}{4} \left[\frac{2(\alpha + 2)}{3(\alpha + 1)} - \lambda \right] + \left(\frac{\alpha^2 - 1}{4} \right) \left(\lambda - \frac{2}{3} \right) \left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| \phi_2$$

$$- \frac{\alpha - 1}{6} \left| \left(\frac{1+b}{3+b} \right)^\mu \frac{6}{m^2 + 3m + 2} \right| \phi_3$$

$$- \left(\frac{2(\alpha + 1) - 3\lambda(\alpha - 1)}{8 \left| \left(\frac{1+b}{3+b} \right)^\mu \frac{6}{m^2 + 3m + 2} \right|} \right) \left(\left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| \right)^2 \phi_2^2 \quad (10)$$

bulunur. λ nın aldığı değer aralıklarına göre birkaç durumda $|a_3 - \lambda a_2^2|$ fonksiyonunun maksimum değeri incelenecektir.

1. Durum. $\lambda \in \left(-\infty, \frac{2(\alpha+1)(\mathfrak{M}_2)^2 - 8\mathfrak{M}_3}{3(\mathfrak{M}_2)^2} \right)$ olsun. Bu varsayım

$$\frac{2(\alpha + 1) \left(\left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| \right)^2 - 3\lambda(\alpha - 1) \left(\left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| \right)^2}{8 \left| \left(\frac{1+b}{3+b} \right)^\mu \frac{6}{m^2 + 3m + 2} \right|} \geq 1$$

eşitsizliğine denktir ve son ifadedeki ilk terim negatif değildir. (10) eşitliğinin son terimine Lemma 2.6 uygulanır ve $|\phi_2| \leq 2/\mathfrak{M}_2$ olduğu göz önünde bulundurulursa

$$|a_3 - \lambda a_2^2|$$

$$\leq \frac{\alpha^2 + 5}{6} + \frac{(\alpha^2 - 1) \left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| \left(\left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| + 2 \left| \left(\frac{1+b}{3+b} \right)^\mu \frac{6}{m^2 + 3m + 2} \right| \right)}{6 \left| \left(\frac{1+b}{3+b} \right)^\mu \frac{6}{m^2 + 3m + 2} \right|}$$

$$- \lambda \left[\frac{(\alpha + 1)^2 \left| \left(\frac{1+b}{3+b} \right)^\mu \frac{6}{m^2 + 3m + 2} \right| + 2 \left| \left(\frac{1+b}{3+b} \right)^\mu \frac{6}{m^2 + 3m + 2} \right| \left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| (\alpha^2 - 1) + \left(\left| \left(\frac{1+b}{2+b} \right)^\mu \frac{2}{m+1} \right| \right)^2}{4 \left| \left(\frac{1+b}{3+b} \right)^\mu \frac{6}{m^2 + 3m + 2} \right|} \right]$$

elde edilir.

2. Durum. $\lambda \geq \frac{2(\alpha+2)}{3(\alpha+1)}$ olsun. Bu (10) eşitliğinin ilk teriminin pozitif olmadığını gösterir. Böylece $\lambda \geq 2/3$ elde edilir. Buradan

$$\left(\frac{2(\alpha+1)-3\lambda(\alpha-1)}{8}\right) \frac{\left(\left|\frac{(1+b)^\mu}{2+b} \frac{2}{m+1}\right|\right)^2}{\left|\frac{(1+b)^\mu}{3+b} \frac{6}{m^2+3m+2}\right|} \leq \frac{\left(\left|\frac{(1+b)^\mu}{2+b} \frac{2}{m+1}\right|\right)^2}{2\left|\frac{(1+b)^\mu}{3+b} \frac{6}{m^2+3m+2}\right|}$$

bulunur. Lemma 2.6 dan

$$\left|\phi_3 - \left(\frac{2(\alpha+1)-3\lambda(\alpha-1)}{8}\right) \phi_2^2 \frac{\left(\left|\frac{(1+b)^\mu}{2+b} \frac{2}{m+1}\right|\right)^2}{\left|\frac{(1+b)^\mu}{3+b} \frac{6}{m^2+3m+2}\right|}\right| \leq 3 - \frac{2}{\left|\frac{(1+b)^\mu}{3+b} \frac{6}{m^2+3m+2}\right|}$$

eşitsizliği elde edilir. Bu eşitsizlik ve $|\phi_2| \leq 2/\mathfrak{M}_2$ eşitsizliği (10) eşitliğinde kullanılarak yukarıdaki eşitsizlik düzenlenirse

$$\begin{aligned} |a_3 - \lambda a_2^2| &\leq \frac{\alpha-1}{2} \\ &\quad - \left(\frac{(\alpha+1)(\alpha+2)}{6} + (\alpha^2-1) \left| \frac{(1+b)^\mu}{3+b} \frac{6}{m^2+3m+2} \right| \right. \\ &\quad \left. - \frac{\alpha-1}{2 \left| \frac{(1+b)^\mu}{3+b} \frac{6}{m^2+3m+2} \right|} \right) \\ &\quad + \lambda \left(\frac{(\alpha+1)^2}{4} + \frac{(\alpha^2-1) \left| \frac{(1+b)^\mu}{3+b} \frac{6}{m^2+3m+2} \right|}{2} - \frac{(\alpha+1)(\alpha+2)}{6} \right) \end{aligned} \quad (12)$$

elde edilir.

3. Durum. Bu Fekete-Szegö probleminin tam çözümünü elde etmek için

$$\lambda \in \left(\frac{2(\alpha+1)((\mathfrak{M}_2)^2 - 8\mathfrak{M}_3)}{3(\mathfrak{M}_2)^2(\alpha-1)}, \frac{2(\alpha+2)}{3(\alpha+1)} \right)$$

durumunu da göz önünde bulundurmak gereklidir. Bu durum için (9) ve (10) formülleri dikkate alınırsa $w: \mathbb{D} \rightarrow \overline{\mathbb{D}}$ fonksiyonu \mathbb{D} diskinde analitik ve

$$w(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n$$

tipinde Taylor seri açılımına sahip iken $\phi \in S_{\mathfrak{M}}^*$ için

$$\frac{z(\mathfrak{M}_n \phi(z))'}{\mathfrak{M}_n \phi(z)} = \frac{1 + zw(z)}{1 - zw(z)} \quad (13)$$

temsil formülü kullanılır. (13) eşitliğinde Taylor seri açılımları sırasıyla yerlerine konulup z ve z^2 terimlerinin katsayıları eşitlenirse

$$\phi_2 = \frac{2c_0}{\mathfrak{M}_2} \quad \text{ve} \quad \phi_3 = \frac{c_1 + 3c_0^2}{\mathfrak{M}_3} \quad (14)$$

elde edilir. Bu değerler (10) eşitliğinde yerine yazılırsa

$$\begin{cases} A = \frac{(\alpha + 1)(\alpha + 2)}{6} - \lambda \frac{(\alpha + 1)^2}{4}, \\ B = (\alpha^2 - 1) \left(\frac{\lambda}{2} - \frac{1}{3} \right), \\ C = -\frac{(\alpha - 1)(4 - 2\alpha + 3\lambda(\alpha - 1))}{12}, \\ D = -\frac{\alpha - 1}{6} \end{cases}$$

olmak üzere

$$\begin{aligned} a_3 - \lambda a_2^2 &= \frac{(\alpha + 1)^2}{4} \left(\frac{2(\alpha + 2)}{3(\alpha + 1)} - \lambda \right) + \frac{\alpha^2 - 1}{4} \left(\lambda - \frac{2}{3} \right) c_0 + \left(-\frac{\alpha - 1}{2} + \frac{\alpha^2 - 1}{6} - \frac{\lambda(\alpha - 1)^2}{4} \right) c_0^2 \\ &\quad - \frac{\alpha - 1}{6} c_1 \\ &=: A + Bc_0 + Cc_0^2 + Dc_1 \end{aligned}$$

elde edilir. $|c_0| \leq 1$ ve $|c_1| \leq 1 - |c_0|^2$ olduğu bilinmektedir. Bu eşitsizlikler kullanılarak

$$|a_3 - \lambda a_2^2| = |A + Bc_0 + Cc_0^2 + Dc_1| \leq |A + Bc_0 + Cc_0^2| + |D|(1 - |c_0|^2) \quad (15)$$

elde edilir. $c_0 = re^{i\theta}$ olsun. Şimdi (15) ifadesinin maksimum değerini bulalım. Bunun için ilk olarak r sabit, θ değişken değerler alırken $|A + Bc_0 + Cc_0^2|$ ifadesinin maksimum değeri araştırılmalıdır. c_0 değerleri yerine konulup hesaplama yapılırsa

$$\begin{aligned} |A + Bc_0 + Cc_0^2|^2 &= |A + Bre^{i\theta} + Cr^2e^{2i\theta}|^2 \\ &= (A - Cr^2)^2 + B^2r^2 + (2ABr + 2BCr^3)^2 \cos\theta + 4ACr^2(\cos\theta)^2 \\ &=: f(r, \theta) \end{aligned} \quad (16)$$

ifadesi elde edilir. Buradan $|a_3 - \lambda a_2^2|$ ifadesinin üst sınırını elde etmek için r , $(0,1]$ aralığında değerler alırken $f(r, \theta)$ maksimum fonksiyonunun en büyük değeri bulunmalıdır. (14) eşitliğinde $\cos\theta = x$ değişken değişimi yapılırsa $x \in [-1,1]$ için

$$h(x) = (A - Cr^2)^2 + B^2r^2 + (2ABr + 2BCr^3)^2x + 4ACr^2x^2 \quad (17)$$

olur. Buradan yedi farklı durum ortaya çıkar.

Durum 3.1. $\lambda \in \left(\frac{2(\alpha+1)(\mathfrak{M}_2)^2 - 8\mathfrak{M}_3}{3(\mathfrak{M}_2)^2(\alpha-1)}, \frac{2(\alpha-2)}{3(\alpha-1)} \right)$ olsun. Bu aralıkta $r \in [0,1)$ için $C > 0$, $B < 0$ ve $A + Cr^2 > 0$ olduğundan $h(x)$ fonksiyonu maksimum değerine herhangi $r \in [0,1)$ için $x = -1$ de ulaşır. Böylece

$$g(r) = A - Br + Cr^2 + \frac{\alpha - 1}{6}(1 - r^2)$$

olmak üzere $g(r)$ fonksiyonunun maksimum değerinin bulunması gerekir.

$$g'(r) = -B + 2Cr - \frac{\alpha - 1}{3}r$$

olup $g'(0) = -B > 0$ ve

$$g'(1) = -B + 2C - \frac{\alpha - 1}{3} = \frac{\alpha - 1}{6}(-6\lambda + 4(\alpha - 1)) > 0$$

olduğundan fonksiyon maksimum değerini $r = 1$ sınırında alır. Bu ise

$$|a_3 - \lambda a_2^2| \leq g(r) \leq g(1) = A - B + C = \frac{2\alpha^2 + 1}{3} - \lambda\alpha^2 \quad (18)$$

olduğunu gösterir.

Durum 3.2. $\lambda = \frac{2(\alpha-2)}{3(\alpha-1)}$ ise $C = 0$ olup h lineer fonksiyonu maksimum değerine $x = -1$ de ulaşır. Yine 3.1 Durumundaki hususlar geçerli olup $|a_3 - \lambda a_2^2|$ ifadesinin maksimum değerinin yukarıdaki gibi $g(1)$ olduğu görülür.

Durum 3.3. $\lambda \in \left(\frac{2(\alpha-2)}{3(\alpha-1)}, \frac{2(\alpha-1)}{3\alpha}\right)$ olsun. İlk olarak $x \in [-1, 1]$ için ikinci dereceden h fonksiyonunun bu aralıkta monoton azalan olduğunu göstermek gerekir. $h: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ fonksiyonu maksimum değerini

$$x(r) = \frac{-B(A + Cr^2)}{4ACr} = \frac{-B}{4} \left(\frac{1}{Cr} + \frac{r}{A} \right)$$

de aldığından $x(r)$ nin monoton artan ve $x(1) < -1$ olduğunu göstermek yeterli olacaktır. Burada $x(r)$ nin monoton artan olduğu açıktır. $x(1) < -1$ olması ise

$$j(\lambda) = \alpha^2(3\lambda - 2)^2 - 4 + 3\lambda > 0$$

ifadesine denktir. Böylece $|a_3 - \lambda a_2^2|$ ifadesi için 3.1 Durumu ve 3.2 Durumundakilere benzer bir üst sınır elde edilir. Sonuç olarak 3.1, 3.2 ve 3.3 Durumlarında,

$$|a_3 - \lambda a_2^2| \leq \frac{2\alpha^2 + 1}{3} - \lambda\alpha^2$$

dir.

Durum 3.4. $\lambda \in \left[\frac{2(\alpha-1)}{3\alpha}, \frac{2}{3}\right)$ olsun. $j(\lambda) = 0$ fonksiyonunun kökleri

$$\lambda_1 = \frac{4\alpha^2 - 1 - \sqrt{8\alpha^2 + 1}}{6\alpha^2} \quad \text{ve} \quad \lambda_2 = \frac{4\alpha^2 - 1 + \sqrt{8\alpha^2 + 1}}{6\alpha^2} \quad (19)$$

dir. Dikkat edilirse $\lambda_2 > \lambda_1$ dir. $\lambda \in \left[\frac{2(\alpha-1)}{3\alpha}, \lambda_1\right)$ için h fonksiyonu en büyük değerini $x = -1$ noktasında alır ve g fonksiyonu maksimum değerine

$$r_m = \frac{-B}{-2C + \frac{\alpha-1}{3}} \in (0,1]$$

iken ulaşır. Buradan Fekete-Szegö fonksiyonelinin maksimumu

$$g(r_m) = A - Br_m + Cr_m^2 = \frac{\alpha(10-9\lambda) - (3\lambda-2)}{9(2-\lambda) + 3\alpha(3\lambda-2)}$$

dir. $\lambda \in [\lambda_1, \frac{2}{3})$ için $(0,1]$ aralığında $x(r) = -1$ eşitliğinin tek çözümü

$$r_0 = \frac{B}{2C \left(1 + \sqrt{1 - \frac{B^2}{4AC}}\right)} \in (0,1]$$

eşitliği ile elde edilir. $\lambda < \frac{2}{3}$ için $r_m < r_0$ olduğu açıktır. Dahası $r \geq r_0$ için

$$k(r) = \sqrt{h(x(r))} + \frac{\alpha-1}{6}(1-r^2) = (A - Cr^2) \sqrt{1 - \frac{B^2}{4AC}} + \frac{\alpha-1}{6}(1-r^2)$$

fonksiyonu monoton azalandır. Buradan anlaşılıyor ki bu durumdaki aralık için de $|a_3 - \lambda a_2^2|$ nin maksimum değeri $g(r_m)$ fonksiyonu ile bulunur. Ekstremal fonksiyon \mathbb{D} bölgesini sonsuzluğa $\pi\alpha$ dereceden daha az açılma açısına sahip kama biçimli ve Bhowmik ve ark. (2010) örneğindeki gibi sonlu bir köşeye sahip bir bölgeye resmeder.

Durum 3.5. $\lambda = \frac{2}{3}$ için $B = 0$ ve $C = -\frac{\alpha-1}{6}$ dir. Böylece maksimum değer herhangi bir $r \in (0,1]$ ve $\cos\theta = 0$ için sağlanır. Tüm durumlarda kesin üst sınır olarak $|a_3 - \lambda a_2^2| = \frac{\alpha}{3}$ elde edilir. Ekstremal fonksiyon \mathbb{D} diskini sonsuzluğa $\pi\alpha$ dereceden daha az açılma açısına sahip ve Bhowmik ve ark. (2010) örneğindeki gibi sonlu iki köşeye sahip bir bölgeye resmeder. Sonuç olarak 3.3 ve 3.4 Durumlarında

$$|a_3 - \lambda a_2^2| \leq \frac{\alpha(10-9\lambda) - (3\lambda-2)}{9(2-\lambda) + 3\alpha(3\lambda-2)} \quad (20)$$

elde edilir.

Durum 3.6. $\lambda \in (2/3, \lambda_2]$ olsun. $B > 0$ olduğundan $x(r)$ fonksiyonu monoton azalan olur. $(0,1]$ aralığında $x(r) = 1$ eşitliğinin tek çözümü

$$r_1 = \frac{B}{-2C \left(1 + \sqrt{1 - \frac{B^2}{4AC}}\right)} \in (0,1]$$

eşitliği ile elde edilir. $r < r_1$ için $h(x) \leq h(1)$ elde edilir.

$$l(r) = A + Br + Cr^2 + \frac{\alpha-1}{6}(1-r^2)$$

fonksiyonu göz önüne alınırsa, bu fonksiyon $r_n > r_1$ için

$$r_n = \frac{B}{-2C + \frac{\alpha - 1}{3}}$$

noktasında maksimum değerini alır. $k(r)$ monoton artan olduğundan Fekete-Szegö fonksiyonelinin $\cos\theta_0 = \frac{-B(A+C)}{4AC}$ iken $c_0 = e^{i\theta_0}$ için elde edilen

$$k(1) = (A - C) \sqrt{1 - \frac{B^2}{4AC}} = \alpha(1 - \lambda) \sqrt{\frac{12(1 - \lambda)}{(4 - 3\lambda)^2 - \alpha^2(3\lambda - 2)^2}}$$

şeklinde bir maksimum değeri vardır. Böylece ekstremal fonksiyon

$$f'(z) = \frac{(1 - ze^{i\theta_0})^{\alpha-1}}{(1 - z)^{\alpha+1}}$$

kompleks diferansiyel denkleminin çözümü ile belirlenir. Sonuç olarak $\lambda \in (2/3, \lambda_2]$ için

$$|a_3 - \lambda a_2^2| \leq \alpha(1 - \lambda) \sqrt{\frac{12(1 - \lambda)}{(4 - 3\lambda)^2 - \alpha^2(3\lambda - 2)^2}} \quad (21)$$

elde edilir.

Durum 3.7. $\lambda \in (\lambda_2, \frac{2(\alpha+2)}{3(\alpha+1)})$ olsun. Bu tipteki λ değerleri için $x(1) < -1$ olduğundan

$$r_2 = \frac{B}{-2C \left(1 - \sqrt{1 - \frac{B^2}{4AC}}\right)}$$

sayısı $x(r_2) = -1$ ve $r_2 \in (0,1)$ şartlarını sağlar. $r \leq r_2$ için önceki durumlardaki benzer hususlar yazılabilir örneğin $r \leq r_1$ için $l(r)$ maksimum değeri alır ve $r \in (r_1, r_2]$ için $k(r)$ fonksiyonu benzer roldedir. $r > r_2$ için $x(r)$ noktası $[-1,1]$ aralığında değildir. Dolayısıyla problemdeki maksimum değer $x = -1$ veya $x = 1$ için geçerlidir. Şu anki çalıştığımız λ değerleri için $A + C < 0$ ve $-A - Cr^2 > 0$ ve $c_0 = -r$ için (16) nın maksimum değeri $x = -1$ için sağlanır. Böylece $r \in (r_2, 1]$ için

$$n(r) = -A + Br - Cr^2 + \frac{\alpha - 1}{6}(1 - r^2)$$

maksimum fonksiyonudur. $-C > (\alpha - 1)/6$ ve $B > 0$ olduğundan bu aralıkta $n(r) \leq n(1)$ elde edilir. Dolayısıyla da $\lambda \in (\lambda_2, \frac{2(\alpha+2)}{3(\alpha+1)})$ için

$$|a_3 - \lambda a_2^2| \leq n(1) = -A + B - C = \lambda\alpha^2 - \frac{2\alpha^2 + 1}{3}$$

elde edilir.

(11), (12), (18), (20), (21) ve 3.7 Durumu aşağıdaki teoremi verir.

2.7 Teorem. $\alpha \in (1,2]$ için $f \in Co(\alpha)$ fonksiyonu (1) tipinde bir açılıma sahip olsun. λ_2 , (19) eşitliğindeki gibi tanımlansın. O halde

$$|a_3 - \lambda a_2^2| \leq \begin{cases} \frac{\alpha^2 + 5}{6} + \frac{(\alpha^2 - 1)\mathfrak{M}_2(\mathfrak{M}_2 + 2\mathfrak{M}_3)}{6\mathfrak{M}_3} \\ -\lambda \left[\frac{(\alpha + 1)^2\mathfrak{M}_3 + 2\mathfrak{M}_3\mathfrak{M}_2(\alpha^2 - 1) + (\mathfrak{M}_2)^2(\alpha - 1)^2}{4\mathfrak{M}_3} \right], & \lambda \in \left(-\infty, \frac{2(\alpha + 1)((\mathfrak{M}_2)^2 - 8\mathfrak{M}_3)}{3(\mathfrak{M}_2)^2}\right] \\ \frac{2\alpha^2 + 1}{3} - \lambda\alpha^2, & \lambda \in \left[\frac{2(\alpha + 1)((\mathfrak{M}_2)^2 - 8\mathfrak{M}_3)}{3(\mathfrak{M}_2)^2(\alpha - 1)}, \frac{2(\alpha - 2)}{3(\alpha - 1)}\right] \\ \frac{\alpha(10 - 9\lambda) - (3\lambda - 2)}{9(2 - \lambda) + 3\alpha(3\lambda - 2)}, & \frac{2(\alpha - 1)}{3\alpha} \leq \lambda \leq \frac{2}{3} \\ \alpha(1 - \lambda) \sqrt{\frac{12(1 - \lambda)}{(4 - 3\lambda)^2 - \alpha^2(3\lambda - 2)^2}}, & \frac{2}{3} \leq \lambda \leq \lambda_2 \\ \lambda\alpha^2 - \frac{2\alpha^2 + 1}{3}, & \lambda_2 \leq \lambda \leq \frac{2(\alpha + 2)}{3(\alpha + 1)} \\ \frac{\alpha - 1}{2} - \left(\frac{(\alpha + 1)(\alpha + 2)}{6} + (\alpha^2 - 1)\mathfrak{M}_3 - \frac{\alpha - 1}{2\mathfrak{M}_3} \right) \\ + \lambda \left(\frac{(\alpha + 1)^2}{4} + \frac{(\alpha^2 - 1)\mathfrak{M}_3}{2} - \frac{(\alpha + 1)(\alpha + 2)}{6} \right), & \lambda \in \left[\frac{2(\alpha + 2)}{3(\alpha + 1)}, \infty\right) \end{cases}$$

dir.

Kaynaklar

- Avkhadiev, F. G. and Wirths, K. J. (2002). Convex holes produce lower bounds for coefficients. *Complex Variables, Theory and Application*, 47:556-563.
- Attiya, A. A., Hakami, A. H. (2013). Some subordination results associated with generalized Srivastava-Attiya operatör. *Adv. Difference Equ.*, 105.
- Bhowmik, B., Ponnusamy, S. ve Wirths, K. J. (2010). Characterization and the pre-Schwarzian norm estimate for concave univalent functions. *Monatsh Math.*, 161:59-75.
- Choi, J., Srivastava, H. M. (2005). Certain families of series associated with the Hurwitz-Lerch Zeta function. *Appl. Math. Comput.* 170: 399-409
- Fekete, M., Szegö, G. (1933). Eine Bumerkung Über Ungerade Schlicht Funktionen, *J. London Math. Soc.* 8:85-89.
- Ferreira, C., Lopez, J. L. (2004). Asymptotic expansions of the Hurwitz-Lerch Zeta function. *J. Math. Anal. Appl.*, 298: 210-224.
- Koepf, W. (1987). On the Fekete-Szegö problem for close -to-convex functions. *Proc. Amer. Math. Soc.*, 101: 420-433.
- Kutbi, M. A., Attiya, A. A. (2012). Differential subordination results for certain integrodifferential operator and its applications. *Abst. Appl. Anal.*, 2012: 1-13.
- Lin, S. D., Srivastava, H. M., Wang, P. Y. (2006). Some expansion formulas for a class of generalized Hurwitz-Lerch Zeta functions. *Integral Transform. Spec. Funct.*, 17: 817-827.
- Srivastava, H. M., Attiya, A. A. (2007). An integral operator associated with the Hurwitz-Lerch Zeta function and differential subordination. *Integral Transform. Spec. Funct.*, 18: 207-216.
- Srivastava, H. M., Choi, J. (2001). *Series Associated with the Zeta and Related Functions*. Kluwer Academic, Boston, Mass. USA, 388.

ANA-TANRIÇA KADIN'DAN HAVVA İMGESİNE

Dr. Öğr. Üyesi Özlem TOPCAN

Akdeniz Üniversitesi

ozlemtopcan@akdeniz.edu.tr

Özet

Araştırmanın konusu toplumsal cinsiyet bağlamında teorik bir yaklaşımla kadınların antik ve klasik dinler karşısında değişen ve dönüşen konumunun irdelenmesidir. Herhangi bir toplumda toplumsal cinsiyet anlayışının şekillenmesinde pek çok nedenlerin arasında belki de en önemli etken dini öğretilerdir. Bu nedenle, konunun anlatımında ilk aşamada tarih öncesinde yüce yaratıcıların kadın biçiminde tasavvur edildiği ve ululandığı antik dönemden başlayarak Tanrıça tapımlarının yasaklandığı ve Tanah'ın kadın varoluşuna olumsuz anlamlar yüklediği Havva imgesi üzerinde durulmuştur. Çok tanrılı süreçten tek tanrılı sürece geçişte toplumsal dönüşümün cinsiyet rollerine nasıl yansıdığı ve cinsiyet kalıplarını nasıl oluşturduğuna ilişkin sorular aslında dişil dinlerin kendiliğinden yok olmadığını, eril tanrılar tarafından zamanla yok edildiğini göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına toplumsal cinsiyet anlayışı çerçevesinden bakıldığında din ve kadın ilişkisi arasındaki çelişkilerin iktidar olgusundan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Tanah'ın yaratılış bölümünde anlatılan ve kültürel dönüşümlerin bir yansıması olan Havva öyküsünün baskı ve dayatmayla tarihsel süreçte kabul ettirilmesi "Kadın"ı Tanrıça inancının egemen olduğu dönemlerde sahip olduğu toplumsal konumunun çok daha gerisinde bir yere taşımıştır. Tanrı'nın cinsiyetinin eril olarak kavramsallaştırıldığı tek tanrılı dinlerde yeniden kurgulanan kadın, yaşamın ve bereketin bir kaynağı olmaktan ziyade bağımlı, itaatkâr ve tüm kötülüklerin kaynağı olarak betimlenmiştir. Günümüze kadar etkisini devam ettiren bu kutsal, öykü kadınları "Toprak Ana-Tanrıça"dan "Havva Kadın" imgesine dönüştürmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal Cinsiyet, Din, Kadın, Tanrıça, Havva*

Abstract

The subject of the study is to examine the changing and transforming position of women against ancient and classical religions with a theoretical approach in the context of gender. Perhaps the most important factor in shaping the understanding of gender in any society is religious teachings. For this reason, the narration of the subject begins from the ancient period, when the great creators were envisioned as women and howled. Then, the image of Eve in which Goddess worship is forbidden and Tanah attributes negative meanings to female existence is emphasized. In the transition from the polytheistic process to the monotheistic process, questions about how the social transformation reflects on gender roles and how it creates gender stereotypes actually show that feminine religions do not disappear spontaneously, but are destroyed by masculine gods over time.

Considering the results of the study from the perspective of gender understanding, it is evaluated that the contradictions between the relationship between religion and women stem from the phenomenon of power. The fact that the story of Eve, which is described in the creation section of Tanah and which is a reflection of cultural transformations, was accepted by pressure and imposition in the historical process carried the "Woman" to a far behind the social position it had in the periods when the Goddess belief was dominant. Reconstructed in monotheistic religions where

God's gender is conceptualized as masculine, woman is described as dependent, obedient and the source of all evil rather than being a source of life and abundance. This sacred story, which has been effective until today, transformed women from "Mother Earth-Goddess" to "Eve Woman".

Keywords: *Gender, Religion, Woman, Goddess, Eve*

Havva öyküsünün, yüzyıllar boyunca toplumsal davranış kalıplarını oluşturduğu ve kadınların yaşamını derinden etkileyerek onları erkek egemenliğine boyun eğmek zorunda bıraktığı araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. Uygarlıkların kökenine inildikçe çok tanrılı inançtan tek tanrılı inanca geçiş sürecinde dişil din yasalarının ve tanrıçalara gösterilen saygının zamanla yok edildiği, Tanrı'nın cinsiyetinin erkek olarak kavramsallaştırıldığı, tek tanrılı dinlerdeki toplumsal ve kültürel dönüşümlerin bir yansıması olan Havva öyküsünün de aslında geçmiş dişil dinlere ve olgulara karşı geliştirilen tepkiler neticesinde ortaya çıktığı görüşü mevcuttur.

Tarihin bütün dönemlerinde kadına verilen değer çeşitli dinlere ve milletlere göre değişmiştir. Kadim toplumlarda, yüce yaratıcıların kadın biçiminde tasavvur edildiği ve saygı gösterildiği dinler olmuştur. Tanrıça tapınmaları M.Ö. 7000 yıllarında başlayıp, M.S. 500 dolaylarına, son kalan Tanrıça tapınaklarının kapanmasına kadar devam etmiştir. Havva imgesinin yer aldığı Tevratı inceleyen pek çok bilim insanı Tanrı Yahve'nin ilk peygamberi İbrahim'in M.Ö. 1800'den önce, hatta 1500'lerde yaşadığını ifade etmektedirler. Merlin Stone, kazıların, bilimsel, mitolojik ve tarihsel kanıtların pek çoğunun, dişil inanışların doğal bir biçimde yok olmadığına, bunların eril dinlerin savunucuları tarafından yapılan zulüm ve baskılar neticesinde kurban edildiğine işaret ettiğini belirtmektedir (Stone, 2000, s.41).

İnsan ile birlikte varolan "Din", kendini insanın varlığında ve davranışlarında gösterir, insan da dinin yapısında, çeşitli tezahürleri içerisinde varlığını sürdürür. Temelde herkes kutsalın taşıyıcısı olabilir. Yaradılış efsanelerinde ve ilk insan tasavvurlarında kutsallığın ifadelerine rastlanan insan, Tanrı tarafından yaratılır ve onunla bir bağlantısı mevcuttur. Tabu ve Mana gücüyle donatılarak evrenin diğer varlıklarından üstün kılınır, kutsal insan demek kudretle dolu olmak demektir. Şahsi kabiliyetleri, bedenlerinin belirli kısımları, ruhları ve belirli durumları nedeniyle kutsal sayılırlar. İnsanın sırlarla dolu olduğu düşüncesiyle onun saçı, tırnağı, nefesi, kanı, idrarı, elbisesinde kutsal güçler bulunduğu inanılır (Sarıkcıoğlu, 2011, s.187). Erkekler kadar kadınlar da kutsalın taşıyıcısı olarak görülür. Kadın büyücü, hekim, rahibe, kraliçe, tanrıça, azize bunun örnekleri arasındadır.

Âdem ve Havva'nın yaratılış hikâyesi, cennet'ten düşüş öyküsü, "Kadın"ı tahakküm altına alan, suçlu, günahkâr, acı çeken ve itaatkâr Havva imgesiyle baş başa bırakmıştır. Oysa "Toprak Ana" ya da "Tanrıça" inanışlarının bulunduğu toplum düzeninde kadın doğurganlığıyla neslin devamını sağlayan doğayla özdeş kıymetli bir varlık konumundadır. Hayatın sürekliliğini sağlayan kadın tüm yaşamın ve düzenin kaynağı olmuştur. Japonların Shinto Mitolojisi'nde "Tanrıça Amaterasu" en yüce ilahi varlıktır. Ulu Tanrıça ya da Ana Tanrıça olarak bilinen Amaterasu diğer Tanrıların yönetimi ile birlikte güneş, evren ve neslin devamından sorumludur. Güneş simgesi olarak dişil bir tanrıçanın dünya mitolojisinde

bulunmasına çok nadir rastlanmaktadır. Bu nedenle Amaterasu'nun Shinto kültürü öncesi tipik bir Tanrıça Ana olması muhtemeldir.

Anadolu efsanelerinde Sümerlerden Anadolu'ya geçtiği bilinen Ana Tanrıça “Ki”, Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelip “Kibele” olmuştur. Frigya dilinde “Kubele” ve “Kubebe”, Karadeniz ve Pontus'ta “Ma”, Ermenistan'da “Acilisenä” ve “Anaitis”, Arabistan ve Hicaz'da “Hubel” ve “Kible”, Yunanistan ve Girit'te “Rhea”, “Theimis”, “Ops”, “Maia”, “Urania, İtalya'da “Vesta”, “Anna”, “Marianne”, Suriye de ise “Atergatis”dir. Sümer mitolojisinde “Tanrıça Ki” yer tanrıçasıdır, dinsel inanışta toprak dişidir ve her şeyin kaynağı toprak anadır, tüm diğer canlılar gibi insanlar da ondan gelmiştir (Erdem ve Sayılğan, 2012 s.104). Yer/toprak Ana ve tanrıçalarıyla ilgili pekçok mit, inanış, ritüel günümüze kadar ulaşmıştır. Evrenin temelini oluşturan yer/toprak, dinsel açıdan pek çok simgeye ve anlama sahiptir. Enginliği, sağlamlığı, üretkenliği, doğurganlığı, bitki örtüsünün ve canlılarının çeşitliliğiyle yer/toprak antik toplulukların inanışlarında doğrudan bir değere sahiptir. Bir bereket tanrıçası ya da ana tanrıça olmadan önce yer/toprak, bir “Tellus Mater”, yani “Ana”dır (Eliade, 2000 s.248).

Arkeologlar, Anadolu'da M.Ö. 6000 yıllarına uzanan Neolitik bir yerleşim alanı olan Çatal Höyük'e ilişkin buluntuların, kadının toplumda baskın konumda olduğunu, yüceltildiğini kanıtladığını ifade etmektedir. Çatal Höyük'teki yerleşim yerlerinde kadınların bulunduğu evlerin olduğu, tapınak duvarlarında sayısız belirgin bir şekilde kadın figürlerinin bulunduğu süslemeler ve resimler görülmüştür (Ahmed, 1992 s.11). Kadının konumunu yücelten deliller tek bu bölge ile sınırlı değildir, arkeolojik buluntular²⁰¹ Ortadoğu'daki kültürlerin Neolitik dönemde Ana-Tanrıçaya büyük saygı gösterdiklerini belirtmektedir, hatta bölgedeki (Mezopotamya, Elam, Mısır ve Girit bölgeleri) arkaik kültür çalışmaları tanrıça figürünün üstünlüğünü göstermektedir.

Paleolitik dönemden sonra tarımın gelişmesi ile birlikte bereketi simgeleyen tanrıça inanışı güçlenmiştir. Avrupa, Ortadoğu ve Hindistan'da bulunan arkeolojik eserler; Inanna (Sümer), Istar (Babil), Isis (Mısır) ve Aphrodite (Yunan) gibi güçlü tanrıçaları temsil etmektedir. Asur, Sümer ve Babil kültürlerinde “Istar” savaş ve aşk tanrıçasıdır. İslamiyet'ten önce Araplar da, “Al-Lat”, “Al-Uzza” ve “Manat” gibi önde gelen tanrıçalarla birlikte pek çok tanrıya ibadet ederdi (Browne, 2004 s.5).

Antropologlar yaklaşık M.Ö. 2400 yıllarında anaerkil kültürün ataerkil inanç sistemine sahip savaşçı kabileler tarafından yok edilmeye başlandığını düşünmektedir. Daha sonra Tanrıçalar ya savaş tanrılarına bağlı kalmış ya da yerini eril tanrılara bırakarak kaos yaratan kötülük tanrıçalarına dönüşmüştür. Örneğin, Babil “Ana Tanrıça Tiamat”ın kaos yaratan acımasız bir tanrıçaya dönüştüğü rivayet edilir. Bu öyküde Tiamat diğer tanrıları yok etmek için tehdit eder, sadece genç eril “Tanrı Marduk” onunla savaşmaya gönüllü olur, Marduk sonunda Tiamat'i öldürmeyi başarır ve onun bedenini

²⁰¹ Bu konu üzerine yapılan çalışmalar: Thorkil Jacobsen, *Towards the Image of Tammus and Other Essays on Mesopotamian History and Culture*, ed. William L. Moran, Cambridge: Harvard University Press, 1970; Edwin O. James, *The Cult of the Mother –Goddess: An Archaeological and Documentary Study*, London: Thames and Hudson, 1959; S.N. Kramer, *From the Tablets of Sumer*, India Hills, Colo: Falcon Wing Press, 1956; . Leila Ahmed, *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate* s:11.

keserek ufak parçalara ayırır. Bu parçalar gökyüzü, evren ve insanlara dönüşür. Yedi toprak tablete kama şeklinde yazılmış bu öykü kaynağını yaklaşık M.Ö 1900 yıllarında oluşmuş Babil destanından almaktadır (Gods, Goddesses, And Mythology, 2005 s.316).

Dinsel inanç sisteminin temelinde “yaratmak” bir şeyin yoktan varedilmesini, neslin yeniden üremesini, çoğalmasını kapsamaktadır. Yaratma kudretine ilişkin inanç tarihsel süreçte, evrensel bereket simgesi en yüce ana tanrıçadan, üretkenliği eril tanrılar veya insan-krallar tarafından onaylanan ana tanrıçaya, akabinde ise “ruh’ta tezahür eden soyut yaratıcı” kavramına dönüşmüştür. Tanrılar panteonunda da tüm yetkilerin Ana Tanrıçadan Fırtına Tanrı’sına geçmiş, Zeus ve Hera çiftinin beraberliğinden anlaşıldığı üzere bereketin simgesi Ana Tanrıça’nın artık bastırıldığı görülmektedir. Bu geçiş sürecinden sonra tanrılar panteonu yerini yaratma ilkesinin –yoktan varetme ve neslin devamı- her iki yönünü bünyesinde barındıran “eril tek bir güce” bırakmıştır. Bu değişim kendisini Kutsal Kitap’ın Tekvin (Genesis-Yaratılış) bölümünde ifade etmektedir (Berktaş, 1995 s.36).

Mezopotamya toplumunda kadınların önemli roller aldıklarına gösteren arkeolojik eserler ve belgeler vardır. Eski hanedanlıklar döneminde kadınlar kral mezarlıklarında mezar sahibi olarak yüksek mevkilerde bulunmaktaydı. Sümer kraliyet soy kütük listesinde kadın yönetici dahi bulunmaktadır. Hanedanlık döneminin ilk zamanlarından sonra yüksek düzeyde olan kadın statüsünün giderek azaldığı görülür. Kontrolü hükümdarın kızlarında bulunan Ur kentindeki Ay Tanrısı’nın yüksek rahibesi gibi itibarlı görevlerin olduğu kalıntılarda vardır. Prensesler ve Kraliçeler hükümdarla ilişkilerinde sosyal statülere sahiptirler. Özellikle bazı Kraliçeler eşlerinin ölümünden sonra iktidarı zaman zaman ellerinde bulundurmuşlardır. Kadınların mal, mülk, köle ve kıymetli eşyaların sahibi olduklarına ve iş hayatında çeşitli şekillerde yer aldıkları ve yasal işlem başlattıklarına dair dokümanlar kadınların geçmişteki yasal pozisyonlarına ışık tutmaktadır (Leick, 2010, s.189).

Karmaşık şehir devletlerinin gelişimi ve askeri rekabete verilen önemin artması eril hâkimiyeti güçlendirmekle kalmamış varlıklı sınıfları oluşturan askeri ve tapınak zümresinin toplumda tabakalaşmasına da yol açmıştır. Mülkiyet hakkını erkeklere veren ve kadın cinselliğinin kontrolünü erkeğin yetkisine bırakan ataeril aile düzeni devlet tarafından desteklenerek bir sisteme bağlanmış ve meşrulaştırılmıştır. Kadın cinselliği (bakireliği) ilk babası daha sonra kocası olmak üzere erkeğin mahiyeti altına alınmıştır. Cinselliğinin ve üretkenliğinin tek erkeğe ait olduğu “iffetli kadınlar (eşler)” ve her erkeğin ulaşabileceği cinselliği ile mevcut “iffetsiz kadınlar” arasındaki katı sınırları güçlendirilmiştir. Şehirleşmenin artmasıyla birlikte tarımın yanında ticaretin gelişmesiyle tüccar ve esnafları oluşturan nüfusun artmasının kadınların ikincil konuma atılmasına ve sınıf ayırımına tabi tutulmasına katkı sunduğu görülmüştür. Kadınların bu sınıfsal mahrumiyetleri ekonomiye katkılarını azaltmış ve statülerinin düşmesinde önemli rol oynamıştır. Kadınların statülerinin azalması tanrıçaların azalmasına ve eri tanrıların üstünlüğüne sebep olmuştur (Ahmed, 1992 s.12,13).

Varolan dişil kültürün giderek hızlı şekilde yok olması Yahve’nin buyrukları doğrultusunda eski kutsala ait nesnelere yönelik düşmanca tavırlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kenan ülkesinde tanrıça tapınaklarının yıkılıp yok edilmesi Tanah’ta açıkça emredilir; “Topraklarını alacağınız ulusların

taptıkları yüksek dağlardaki, tepelerdeki, bol yapraklı her ağacın altındaki ilahlarına ait yerlerini tümüyle yıkacaksınız. Sunaklarını yıkacak, dikili taşlarını parçalayacak, Aşera putlarını yakacak, öbür putlarını parça parça edeceksiniz. İlahlarının adlarını oradan sileceksiniz.” (Yasanın Tekrarı, 12:2,3). Anlaşılacağı üzere Asherah adı verilen tanrıça putları kadın tanrı tapımıyla özdeşleştirilen simgelerdir (Stone, 2000 s.198). Pek çok tanrıça isminin yer aldığı Tanah'ta tanrıça Aşera (Asherah) diğerlerine göre daha fazla öne çıkar ve Tanah'ta kırk yerde ismi anılmaktadır. Levi oymağından gelen rahipler, Yahve'nin buyruğu olduğu gerekçesiyle, Aşera putlarının buldukları her yerde yakılıp, yok edilmesini emretmişlerdir. Musa'ya verilen emirler arasında “gitmekte olduğun memlekette oturanlarla ahdetmekten kendini sakın, ta ki aranızda tuzak olmasın. Onların mezbahlarını yıkacaksınız ve onların taşlarını parçalayacaksınız ve onların aşerlerini keseceksiniz” (Mısırdan Çıkış, 34:12,13) denilmektedir. Yine Tesniyede, “onların aşerlerini balta ile keseceksiniz”, “Aşerlerini ateşte yakacaksınız, ilahlarının oyma putlarını baltalayacaksınız ve o yerden adlarını yok edeceksiniz” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tanah'ta yer alan bu ifadeler İsrailoğullarının tanrıça tapımlarıyla mücadele ettiklerini ve bu mücadelelerini Tanrı Yahve'nin emriyle gerçekleştirdiklerini göstermektedir (Batuk ve Köroğlu, 2016, s.25).

Suriye'nin Ugarit bölgesinde 1929'dan itibaren yapılan kazılar neticesinde bulunan tabletler “Aşera” hakkında pek çok bilgiler içermektedir. Bu tabletlere göre “Denizler Kraliçesi” olarak adlandırılan Aşera bir Kenan tanrıçasıdır ve “El”in eşidir. Kenan kozmogoni söylencesine göre “Tanrıların Anası” olarak adlandırılan Aşera, 70 tanrı doğurur ve “Baal” dışında tüm tanrılar onun soyundan gelir. Her ne kadar El yeryüzünün efendisi olarak tanınsa da, söylencelerde fiziksel açıdan zayıf ve kararsız biri olarak betimlenir. Daha sonra El'in yerine geçen Baal, aynı zamanda onun eşlerine de sahip olur. Dolayısıyla El'in eşi anlamında Elat olarak bilinen Aşera, aynı zamanda Baal'in eşi anlamında Baalat olarak da bilinmekteydi. Aşera'nın Aştart, Astarte, İştart, İsis ve Aştoret gibi pek çok ana tanrıçayla bağlantılı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Aşera'yla ilgili söylentilerden birisi de İbrani halkının nazarında Yahve'nin karısı olduğudur. El, Yahve'ye dönüştükten sonra İbraniler Aşera'yı kendi tanrılarının eşi olarak yüceltmiş ve “Tanrıların Annesi” olarak adlandırmışlardır. Öte yandan Aşera'nın, Tanah'ta birkaç doğu tanrıçasının -Atirat, Astarte, Anat ve Mezopotamya Tanrıçası İnanna-İştart-karışımı olduğu düşünülmektedir. Bu tanrıçaların hepsi Kenan diyarında tapınılan Bereket Tanrıçalarıdır (Batuk & Köroğlu, s.23-24).

Özetleyecek olursak; Klasik mitolojik öykülerde başlayan eril Tanrı kabulü, daha sonrasında Yahudilikte Levilerdeki Âdem ve Havva'nın (Havva Âdem'in ege kemiğinden yaratılmıştır.) “yaratılış öyküsü”yle Tanrıça dininin öğretileri ve ilkelerine karşı konulduğu anlaşılmaktadır. Bu yaratılış hikâyesinin baskı ve dayatmayla tarihsel süreçte kabul ettirilmesi “Kadın”ı Tanrıça inancının egemen olduğu dönemlerde sahip olduğu toplumsal konumunun çok daha gerisinde bir yere taşımıştır. Tanah'ın yaratılış bölümünde anlatılan Havva öyküsüyle yeniden kurgulanan “Kadın” artık yaşamın ve bereketin bir kaynağı değildir. Günümüze kadar etkisini devam ettiren bu kutsal öykü tüm kadınları tanımlamış, “Toprak Ana-Tanrıça Kadın”ı “Havva Kadın” imgesine dönüştürmüştür. Toplumsal cinsiyet anlayışı

çerçevesinden bakıldığında din ve kadın ilişkisi arasındaki çelişkilerin iktidar olgusundan kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmed, L. (1992). *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*, New Haven&London: Yale University Press.
- Batuk, C. & Köroğlu, M. (2016). “Bir Yahudi Tanrıçası olarak Aşera”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 41.
- Berktaş, F. (1995). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Browne, S. (2004). *Mother God: The Feminine Principle to Our Creator*, United States: Hay House.
- Eliade, M. (2000). *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Erdem, B. K. & Sayılğan, Ö. B. (2012). “Ataerkil ve Anaerkil Toplumun Tarihsel Savaşımının ‘Avatar’ Filmi Bağlamında İncelenmesi”, *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, (1)1.
- Gods, Goddesses, And Mythology*, (2005). ed. C. Scott Littleton, New York: Marshall Cavendish Corporation, cilt 1.
- Leick, G. (2010). *Historical Dictionary of Mesopotamia*, Maryland: Scarecrow Press.
- Sarıçioğlu, E. (2011). *Din Fenomenolojisi*, Isparta: Fakülte Kitapevi.
- Stone, M. (2000). *Tanrılar Kadinken*, çev. Nilgün Şarman, İstanbul: Panel Yayınları.